สถาบันรามจิตติ
RAMAJITTI INSTITUTE

รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์

โครงการยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นจังหวัดมหาสารคาม

โดย

ประสพสุข ฤทธิเดช และคณะ

25 มิถุนายน 2553

สถาบันรามจิตติ
RAMAJITTI INSTITUTE

สัญญาเลขที่ RDG 240012

รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์
โครงการยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นจังหวัดมหาสารคาม

คณะผู้วิจัย	**สังกัด**
ประสพสุข ฤทธิเดช	คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม
สมศักดิ์ คำศรี	คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม
วรวรรณ อุบลเลิศ	คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม

สนับสนุนโดยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว).
และ สถาบันรามจิตติ ร่วมกับ คณะครุศาสตร์
มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม

คำนำ

การดำเนินงาน โครงการยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นจังหวัดมหาสารคาม ตั้งแต่วันที่ 1 พฤษภาคม 2552 ถึง วันที่ 31 มีนาคม พ.ศ. 2553 คณะทีมผู้ประสานงานจังหวัดมหาสารคาม ได้รับความร่วมมือจากเครือข่ายทีมยุววิจัยและครูที่ปรึกษาจากโรงเรียนที่เข้าร่วมโครงการช่วยกันผลักดันโครงการ ให้ดำเนินการได้เกิดขึ้น คณะทีมประสานงานจังหวัดขอขอบคุณทีมประสานงานระดับประเทศจากสถาบันรามจิตติ และสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ฝ่าย 4 ที่ได้ให้คำแนะนำอนุเคราะห์เอกสารความรู้การดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ของโครงการ ให้โอกาสได้เข้าร่วมสังเกตการณ์การดำเนินงานของโครงการยุววิจัยจากจังหวัดลำปางและจังหวัดฉะเชิงเทรา ส่งผลให้โครงการยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นจังหวัดมหาสารคามมีเครือข่ายปิยมิตรทางวิชาการ ได้เสริมพลังใจเกิดขึ้นตลอดมา

การนำเสนอรายงานวิจัยของโครงการ ซึ่งเป็นรายงานฉบับสมบูรณ์ หวังว่ารายงานฉบับนี้ได้องค์ความรู้ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นชัดเจนยิ่งขึ้น เพราะข้อมูลในแต่ละเนื้อหาได้ตรวจสอบโดยผู้เชี่ยวชาญด้านประวัติศาสตร์ท้องถิ่น คงทำให้ผู้สนใจได้นำไปใช้ประโยชน์กับการเรียนรู้ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น และกลุ่มวิชาอื่น ๆ ในโอกาสต่อไป

ประสพสุข ฤทธิเดช และคณะ

25 มิถุนายน 2553

ประกาศคุณูปการ

การดำเนินการชุดโครงการยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นจังหวัดมหาสารคาม เริ่มดำเนินการโครงการตั้งแต่วันที่ 1 พฤษภาคม พ.ศ. 2552 ถึงวันที่ 31 มีนาคม พ.ศ. 2553 ผลของการดำเนินโครงการบรรลุผลตามจุดมุ่งหมายของโครงการ ทีมประสานงานจังหวัดขอขอบพระคุณสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว). และอาจารย์ ดร.อมรวิชช์ นาครทรรพ อาจารย์จุฬากรณ์ มาเสถียรวงศ์ คุณเกินศักดิ์ ศรีสวย และคุณอาภา อนันตกูล เป็นผู้ให้โอกาสกับทางโครงการยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นจังหวัดมหาสารคาม

ขอขอบพระคุณผู้เชี่ยวชาญด้านประวัติศาสตร์ท้องถิ่นจังหวัดมหาสารคาม ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ทวีศิลป์ สืบวัฒนะ และอาจารย์ทม เกตุวงศา ที่ให้โอกาสลูกศิษย์ทุกคนได้เรียนรู้แนวคิดประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ทำให้ผลงานของชุดโครงการในระดับโรงเรียนมีความสมบูรณ์ชัดเจนยิ่งขึ้น

ขอขอบพระคุณอาจารย์ ดร.สมบัติ ฤทธิเดช ที่ปรึกษาโครงการที่ได้ให้ข้อเสนอแนะ หนุนเสริมการทำงานของทีมประสานงานจังหวัด ด้วยความเอาใจใส่เป็นพิเศษ ทำให้ทีมประสานงานจังหวัดมีขวัญ และกำลังใจในการดำเนินงานด้วยดีเสมอมา

ขอขอบพระคุณครูที่ปรึกษา ผู้บริหารสถานศึกษา และทีมยุววิจัยจากโรงเรียนเครือข่ายยุววิจัย 20 โรงเรียน จากสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามหาสารคาม เขต 1 – 3 จังหวัดมหาสารคาม ที่ได้เข้าร่วมโครงการ และเสียสละเวลาเข้าร่วมกิจกรรมตลอดโครงการ

ขอขอบพระคุณ ผู้เฒ่า ผู้แก่ และผู้นำชุมชนทุกคน ที่เข้าร่วมโครงการกับทีมยุววิจัย และครูที่ปรึกษา ซึ่งท่านเหล่านี้เป็นผู้ให้ความรู้ เรื่องราวประวัติศาสตร์ของชาวบ้าน ทำให้ยุววิจัยได้บันทึกเรื่องราวเหล่านี้ไว้ในรายงานฉบับนี้ ขอขอบพระคุณเป็นอย่างสูงยิ่ง

ทีมประสานงานจังหวัดในโครงการ
ยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นจังหวัดมหาสารคาม

บทสรุปผู้บริหาร

โครงการยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นจังหวัดมหาสารคาม การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อส่งเสริมสนับสนุนให้เยาวชนของจังหวัดมหาสารคามทำวิจัย ในแนวประวัติศาสตร์ท้องถิ่น สร้างความรู้เกี่ยวกับวิถีชีวิตของคนในชุมชน ความสัมพันธ์ของคนในชุมชน และการเปลี่ยนแปลงชุมชนในท้องถิ่นจะสะท้อนผ่านการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่น พัฒนาแนวทางการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นให้กว้างขวางออกไปยังสถานศึกษาและชุมชนต่าง ๆ ในจังหวัดมหาสารคาม รวบรวมและสังเคราะห์ชุดความรู้ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นจังหวัดมหาสารคาม เพื่อเผยแพร่เป็นประโยชน์สำหรับสถาบันการศึกษา ส่วนราชการ และบุคคลทั่วไป และเพื่อส่งเสริมบทบาทของสถาบันการศึกษาในแต่ละพื้นที่ ให้เป็นแกนกลางในการสนับสนุนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participation) ผสมผสานกับการเน้นประวัติศาสตร์บอกเล่า กลุ่มเป้าหมายนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาเพศชายและเพศหญิง ผู้เฒ่า ผู้แก่ในชุมชน ผู้เชี่ยวชาญด้านประวัติศาสตร์ท้องถิ่น และทีมประสานงานโครงการระดับจังหวัด โดยศูนย์เบิ่งแงงลูกหลานชาวอีสาน คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม พื้นที่วิจัยโรงเรียนมัธยมศึกษาและโรงเรียนประถมศึกษาขยายโอกาส สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามหาสารคาม เขต 1 – 3

ผลการวิจัยพบว่า การส่งเสริมสนับสนุนให้เยาวชนของจังหวัดมหาสารคามทำวิจัยในแนวประวัติศาสตร์ท้องถิ่น โดยกระบวนการมีส่วนร่วมจากกิจกรรมการเรียนรู้คู่วิจัย เกิดจากผู้ประสานงานระดับจังหวัดได้ประชาสัมพันธ์โครงการยุววิจัย และจัดประชุมเชิงปฏิบัติการพัฒนาโจทย์วิจัย ร่วมกับครูที่ปรึกษา และทีมยุววิจัยจากโรงเรียนมัธยมศึกษา และโรงเรียนประถมศึกษาขยายโอกาส สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามหาสารคาม เขต 1 – 3 ได้กลุ่มเป้าหมายเข้าร่วมโครงการโดยความสมัครใจ จำนวน 20 โรงเรียน 40 โครงการ ยุววิจัย 100 คน และครูที่ปรึกษา 55 คน

การพัฒนาแนวทางการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น เกิดจากการจัดการความรู้ โดยเครือข่ายทางสังคมภายในโครงการและภายนอกโครงการ ทำกิจกรรมจัดการความรู้ร่วมกัน ด้วยกิจกรรมกระบวนการแก้ไขปัญหาเชิงพื้นที่ การเรียนรู้แบบทางเลือกจากคนหลายวัยและการปฏิบัติตามยอมรับ ทำให้ครูที่ปรึกษาและยุววิจัยจัดกิจกรรมการเรียนรู้ตามแนวทางการปฏิรูปการศึกษาพุทธศักราช 2542 ผู้เรียนเป็นสำคัญ มีสี่รูปแบบ การเรียนรู้จากประสบการณ์จริงพึ่งตนเอง มีความสุข และการเรียนรู้แบบร่วมมือ และครูที่ปรึกษาเข้าใจกระบวนการวิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นนำไปปรับใช้กับการสอนกับกลุ่มวิชาอื่น ๆ และเป็นผู้แนะนำให้ทีมยุววิจัยฝึกการตั้งคำถามจะทำให้เก็บข้อมูลได้ชัดเจน และผลที่เกิดกับนักเรียนหลังจากได้ศึกษาชุมชนผ่านประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ทำให้นักเรียนมีความภูมิใจในท้องถิ่นตนเอง และเกิดความสัมพันธ์กับคนในชุมชน

การรวบรวมสังเคราะห์ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นจากโรงเรียนเป้าหมาย ผลการวิจัยได้ชุดความรู้ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นเกี่ยวกับ อาชีพ ความเชื่อพิธีกรรม สถานที่สำคัญ ทรัพยากรธรรมชาติ ดนตรี ศิลปะการแสดง และครูภูมิปัญญาท้องถิ่น การเผยแพร่ขยายผลการวิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นระดับโรงเรียนได้จัดตั้งแหล่งเรียนรู้ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น จัดทำหลักสูตรท้องถิ่นและทำการวิจัยเรื่องเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ท้องถิ่น การขยายผลโดยครูที่ปรึกษาจัดกิจกรรม จัดการเรียนรู้กลุ่มวิชาอื่นๆ ด้วยการตั้งคำถามขยายผลในโรงเรียนตนเอง และจัดตั้งครูแกนนำประวัติศาสตร์ท้องถิ่นในแต่ละเขตพื้นที่การศึกษา การขยายผลผ่านพื้นที่สาธารณะโดยจัดนิทรรศการหรือเข้าร่วมการแข่งขันวิชาการการเรียนรู้ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น การจัดทำข่าวการศึกษาใช้สื่อวิทยุชุมชนหรือสถานีโทรทัศน์ในท้องถิ่น

สรุปโครงการยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นจังหวัดมหาสารคาม เป็นกรณีตัวอย่างการเรียนรู้นอกชั้นเรียนผ่านวิชาประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ใช้วิธีการศึกษาแบบประวัติศาสตร์บอกเล่า เกิดจากนักเรียน และครูที่ปรึกษาร่วมกันศึกษาเรื่องที่ตนเองสนใจ ในหมู่บ้านของตนเองหรือหมู่บ้านอื่น ๆ ผู้ให้ข้อมูลคือ ผู้เฒ่า ผู้แก่ และมีผู้เชี่ยวชาญด้านประวัติศาสตร์ท้องถิ่นให้ข้อเสนอแนะทำให้พบเส้นทางการปฏิรูปการจัดการศึกษาของสังคมไทย สอดคล้องกับพระราชบัญญัติการศึกษาพุทธศักราช 2542 ผู้เรียนเป็นสำคัญ ควรมีการพัฒนากิจกรรมการเรียนรู้คู่วิจัยกับวิชาอื่น ๆ โดยใช้โรงเรียนเป็นฐานด้วยกิจกรรมการจัดการความรู้แบบเครือข่ายทางสังคม

Executive Summary

Maha Sarakham Local History Youth Research Project

The objective of the research project was to encourage the youth in Maha Sarakham Province to conduct local history research, to build a body or knowledge on people's way of life and community change reflecting through studies of local history, to develop a management of learning activities on local history to a wider scale reaching schools and communities, to collect and synthesize packages of Maha Sarakham local history, to disseminate the research findings to concerned institutes, government, and general public, and to promote the roles of educational institutes to neutrally provide financial support for participation action research. The targets were secondary school students, the elderly people, folk experts in local history, and the provincial project co – ordinators under the Isan youth watch center, the study areas were secondary and extended primary school in the educational regions, 1, 2, and 3. The research firdings were as follows :

The local history youth research project using participation learning actirities came about by the initiation of the Maha Sarakham provincial co – ordingtors who publicized the research project and later arranged for a workshop on development of research questions with the co – operation of 55 project advisors and 100 members of youth research from 20 secondary and primary schools in Maha Sarakham Educational Regions 1, 2 and 3. Forty sub – projects were carried out under this project.

The development of the management of local history learning activities came about by managing of social network established from within as well as from outside. Students managed learning activities using local problem solving processes together. The participant members learned and acted what they thought suited them the most. The advisors and the youth nesearch had followed the 2542 Educational Reform of the student based learning which had 4 learning models : learning from real experiences, self – help learning, be – happy learning, and co – operative learning. With a clear understanding of local history research, most teacher - advisors could very well apply their experiences in their own teaching responsibilities as well as guiding theit students forming research questions. The students them selves, on the other hand, were proud of their own community and came to interact with people who lived in the same community.

From collecting and synthesizing local history data, came packages of local history, occupations, beliefs and rituals, landmarks, natural resources, musical performances and folk teachers. Centers for local history were established; teacher-advisors arranged for learning activities covering other courses and local history school syllabus; local history teachers were appointed. The research results were disseminated to the public as well as government offices using exhibitions, radio and television programs.

As a case study this research project indicated learning from outiside classroom using the case of local and oral history. The students and their advisors discussed over the topics they were interested in the most and collected the data from people in the communities under study. The study showed how the thai education should be reformed and collaborated with the 1999 Educational Reform Act. Emphasizing student-based learning; learning activifies should be developed using research and social and school–based learning.

สารบัญ

เนื้อหา **หน้า**

คำนำ

ประกาศคุณูปการ

บทสรุปผู้บริหาร

บทที่

1 บทนำ **1**

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา 1

วัตถุประสงค์ 3

เป้าหมายการดำเนินโครงการ 3

ขอบเขตของการศึกษา 3

กรอบประเด็นการวิจัย 4

ยุทธศาสตร์และกลไกการวิจัย 4

กลุ่มเป้าหมายของพื้นที่/เป้าหมาย 5

กระบวนการดำเนินการวิจัย 5

ภารกิจและบทบาทของทีมประสานงาน (ระดับจังหวัด) 6

ภารกิจและบทบาทของทีมประสานงาน(ระดับโรงเรียน) 7

ระยะเวลาดำเนินการและแผนงาน 7

แนวทางการเสนอโครงการการวิจัยระดับโรงเรียน 8

แนวทางปฏิบัติของทีมยุววิจัยโรงเรียน 9

เกณฑ์พิจารณาให้ทุนสนับสนุนโครงการวิจัยภายใต้ชุดโครงการ 9

ผลที่คาดว่าจะได้รับ 10

ผลงานของโครงการ 10

นิยามศัพท์เฉพาะ 11

2 วิธีดำเนินการวิจัย **12**

ทีมประสานงานจังหวัดส่งเสริมเครือข่ายโรงเรียนเข้าร่วมโครงการวิจัย 12

แต่งตั้งคณะทำงาน 12

บทบาททีมประสานงานจังหวัด 12

ผลลัพธ์ที่เกิดจากทีมประสานงานในระยะจัดเตรียมโครงการ 13

สารบัญ (ต่อ)

เนื้อหา **หน้า**

บทบาททีมประสานงานจังหวัดระยะดำเนินโครงการ 14
บริบทโรงเรียนกลุ่มเป้าหมายเข้าร่วมโครงการ 16
ชุดโครงการยุววิจัย 31
ข้อสรุปการดำเนินงานที่ได้กลุ่มเป้าหมายพื้นที่วิจัยและได้โครงการวิจัยยุววิจัยฯ 55
ข้อสรุปการคัดเลือกกลุ่มเป้าหมายทีมยุววิจัย 56
สรุปกลไกที่ขับเคลื่อนได้พื้นที่เป้าหมายโรงเรียนเข้าร่วมโครงการ 56
สรุปข้อเสนอโครงการยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่น จังหวัดมหาสารคามระยะที่ 1 57
การพัฒนาโครงการยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นระยะที่ 2 59
การพัฒนาโจทย์วิจัยจากโรงเรียน เป้าหมาย 20 โรงเรียนเดิม 59
การพัฒนากระบวนการเรียนรู้ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นด้วยการจัดการความรู้ 59
วิธีการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นจากผู้เชี่ยวชาญ 60
บทบาทครูที่ปรึกษาจัดการเรียนรู้คู่วิจัยกับยุววิจัย 74
การจัดกิจกรรมกลุ่มเสริมความรู้จากทีมยุววิจัยเรียนรู้ร่วมกัน 75
บทบาทโรงเรียนจัดการเรียนรู้คู่วิจัยกับครูที่ปรึกษาและยุววิจัย 77
บทบาททีมประสานงานจังหวัดจัดกิจกรรมการเรียนรู้คู่วิจัยต่อครูที่ปรึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่น 77
ผลลัพธ์ที่เกิดจากการพัฒนาการเรียนรู้การวิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่น 78
สรุปการดำเนินกิจกรรมโครงการพัฒนาการเรียนรู้ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นระยะที่ 2. 79
สรุปจำนวนครูที่ปรึกษาและทีมยุววิจัยโครงการระยะที่ 1 และโครงการระยะที่ 2 79

3 ผลการพัฒนาโครงการยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่น 86

ผลการศึกษากระบวนการเรียนรู้คู่วิจัย ทำให้เกิดผลต่อนักเรียนและครูที่ปรึกษา 86
ผลที่เกิดขึ้นกับยุววิจัยและครูที่ปรึกษาด้านการเรียนรู้ 86
ยุววิจัยและครูที่ปรึกษากับการปฏิรูปการเรียนรู้ผู้เรียนเป็นสำคัญ 88
การเรียนรู้จากประสบการณ์จริง 89
การเรียนรู้แบบมีความสุข 89
การเรียนรู้แบบร่วมมือ 90
การเรียนรู้แบบพึ่งตนเอง 91
ผลการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นกับครูที่ปรึกษาที่ได้เข้าร่วมโครงการ 93

สารบัญ (ต่อ)

เนื้อหา **หน้า**

4 การสังเคราะห์โครงการประวัติศาสตร์ท้องถิ่น **98**

กรอบแนวคิดการสังเคราะห์ชุดโครงการยุววิจัย ฯ

ความเป็นมาท้องถิ่น 98

ความเป็นท้องถิ่น จากบ้านและวัด 99

ความเป็นท้องถิ่นจากอำนาจความเชื่อ 100

ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นเรื่องอาชีพ 101

ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น เรื่อง ตำนานและสถานที่สำคัญ 263

ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น เรื่อง ความเชื่อ พิธีกรรม 345

ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น เรื่อง ครูปราชญ์ท้องถิ่น 447

ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น เรื่อง ดนตรี ศิลปะ การแสดง 480

ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น เรื่อง ทรัพยากรธรรมชาติ 510

5 บทเรียนและข้อค้นพบ **579**

ข้อค้นพบจากชุดโครงการยุววิจัย ฯ 579

การจัดการความรู้ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นด้วยเครือข่ายทางสังคม 579

การจัดการความรู้จากกระบวนการแก้ไขปัญหาเชิงพื้นที่ 580

การเรียนรู้แบบทางเลือกจากคนหลายวัยเสริมพลัง 581

การปฏิบัติตามและการยอมรับ 582

ข้อค้นพบโดยรวมจากการศึกษาชุมชนผ่านโครงการประวัติศาสตร์ 584

เกิดความภูมิใจในชุมชนตนเอง 584

ความสัมพันธ์ของคนในชุมชน 585

การขยายผลการวิจัยยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่น 586

การขยายผลโดยเครือข่ายภายในโรงเรียน 586

การขยายผลการศึกษาโดยได้เครือข่ายภายนอก 588

6 สรุปผล อภิปราย และข้อเสนอแนะ **592**

สรุปผลการศึกษา 592

อภิปรายผลการศึกษา 601

ปัญหาในการศึกษา 602

ข้อคิดเห็นและข้อเสนอแนะ 603

สารบัญ (ต่อ)

เนื้อหา **หน้า**

บรรณานุกรม **605**

ภาคผนวก **613**

ภาคผนวก ก แบบสัมภาษณ์ข้อมูลบริบทโรงเรียนกลุ่มเป้าหมาย 615

ภาคผนวก ข บทความ 619

ภาคผนวก ค คู่มือ ยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่น จังหวัดมหาสารคาม 633

ภาคผนวก ง รายชื่อโรงเรียน ที่ได้ประชาสัมพันธ์และเข้าร่วมโครงการยุววิจัยฯ 679

ภาคผนวก จ เกณฑ์พิจารณาข้อเสนอโครงการยุววิจัยฯ 685

ภาคผนวก ฉ การประชุมเชิงปฏิบัติการ วันที่ 29 กรกฎาคม พ.ศ. 2552 729

ภาคผนวก ช การประชุม วันที่ 14 พฤศจิกายน พ.ศ. 2552
การติดตามโครงการระยะ 6 เดือน 755

ภาคผนวก ซ การประชุมสัมมนาเพื่อขยายผลโครงการยุววิจัยฯ 783

ภาคผนวก ฌ การประชุมปิดโครงการยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่น
วันที่ 29 มีนาคม พ.ศ. 2553 791

ภาคผนวก ญ สื่อที่เผยแพร่ 819

บทที่ 1
บทนำ

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ปัจจุบันปัญหาเด็กและเยาวชนได้ทวีความรุนแรงมากขึ้น ทั้งในเรื่องเพศ ความรุนแรง นิสัยการบริโภค การถูกลบเลือนทางวัฒนธรรมอันดีงามที่มีมาในอดีต สาเหตุสำคัญประการหนึ่ง คือ การได้รับอิทธิพลจากสื่อต่าง ๆ ในทางที่ไม่เหมาะสมเกิดการเลียนแบบวัฒนธรรมต่างชาติ กระทั่งเด็กและเยาวชนบางกลุ่มเกิดอาการหลงลืมรากเหง้าประวัติศาสตร์ชุมชนของตนเอง ขาดการสืบสานประเพณีที่ดีงามของท้องถิ่น เพราะขาดความภาคภูมิใจในที่มาของตนเอง

การศึกษา สามารถสร้างเกราะป้องกันปัญหาสังคมที่อาจเกิดขึ้นกับเด็กและเยาวชนได้ โดยในประเทศที่มีความเข้มแข็งทางวัฒนธรรม มีการจัดการเรียนรู้ที่ดี ทั้งในระดับครอบครัวและระดับสถาบันการศึกษา เด็กและเยาวชนมักจะมีความสามารถในการคิด วิเคราะห์ ตัดสินใจและรับมือแรงปะทะทางวัฒนธรรมได้อย่างมั่นคง ในแวดวงการศึกษาไทยเองก็มีความพยายามที่จะปฏิรูปการเรียนรู้ในระดับโรงเรียน อาทิ ความพยายามในการจัดทำหลักสูตรและการเรียนการสอนทางด้านประวัติศาสตร์ ความริเริ่มในการให้ชุมชนท้องถิ่นได้เข้าร่วมในการจัดการศึกษาเรียนรู้ของนักเรียนในพื้นที่ของตนมากขึ้น โดยคาดหวังว่า นักเรียนจะได้เรียนรู้เรื่องใกล้ตัว มองเห็นเรื่องราวและความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นกับท้องถิ่นของตน กระทั่งเกิดสำนึกรักและผูกพันในแผ่นดินถิ่นเกิด รวมทั้งช่วยกระชับความสัมพันธ์ของคนในชุมชนและคนจากรุ่นสู่รุ่น

การเรียนรู้ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นโดยใช้การวิจัยเป็นฐาน (Research Based Learning) จะช่วยสร้างโอกาสให้ ครู นักเรียน และชุมชน มีโอกาสในการเรียนรู้ร่วมกัน ช่วยให้ผู้เรียนสามารถตั้งคำถาม จัดระเบียบข้อมูล ค้นหาคำอธิบาย สรุปและเชื่อมโยงเรื่องราวการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นจากอดีตถึงปัจจุบัน และมองเห็นแนวโน้มในอนาคต ซึ่งกระบวนการเรียนรู้นี้สามารถนำไปปรับใช้ได้กับทุกกลุ่มสาระวิชาได้เป็นอย่างดี เพราะสาระสำคัญของประวัติศาสตร์ท้องถิ่น คือ การศึกษาประวัติศาสตร์สังคม (Social History) ของท้องถิ่น โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อทำความเข้าใจอย่างใกล้ชิดและลึกซึ้งต่อกระบวนการเปลี่ยนแปลงทางสังคม (สุเทพ สุนทรเภสัช,2540) ที่เกิดขึ้นและสัมพันธ์กับคน โดยมองว่าอดีตเป็นอย่างไร ปัจจุบันเป็นเช่นไร และอะไรที่ทำให้เป็นเช่นนั้น โดยที่อดีตอาจเป็นการย้อนหลังเพียงความทรงจำของ

คนในช่วง 100 ปี ที่โรงเรียนนาดูนประชาสรรค์ อำเภอนาดูน จังหวัดมหาสารคาม มีหลักสูตรรายวิชาหลักฐานทางประวัติศาสตร์นครจำปาศรี ในระดับช่วงชั้นที่ 4 เด็ก ๆ ลูกหลานที่เรียนสาระการเรียนรู้นี้ ได้รู้จักและเข้าใจความเป็นมาของชุมชน สามารถคิดวิเคราะห์และสังเคราะห์เป็นองค์ความรู้ เกิดความภาคภูมิใจ และต่อมาได้กลายเป็นผู้ร่วมอนุรักษ์และสืบสานมรดกประวัติศาสตร์ความเป็นมาของท้องถิ่นเป็นอย่างดี (วิรัตน์ ปักการะนา : เวทีเสวนากลุ่ม 2551) ขณะที่โรงเรียนบ้านเม็กดำ ได้ให้นักเรียนศึกษาตำนานประวัติของคุ้งน้ำ วังน้ำต่าง ๆ ในลำห้วยลำชู ลำน้ำเล็ก ๆ ที่ไหลผ่านหมู่บ้าน ผลจากการจัดการเรียนรู้นักเรียนเกิดความสนุกและมีความสุข สามารถสืบเสาะและสังเคราะห์องค์ความรู้ ตลอดจนตระหนักในความสำคัญของลำน้ำและเข้ามามีส่วนร่วมในการอนุรักษ์และทำนุบำรุงลำน้ำมากขึ้น (พยงค์ การิเทพ : เวทีเสวนากลุ่ม 2551)

อย่างไรก็ตาม ที่ผ่านมาหลักสูตรการเรียนรู้เกี่ยวกับประวัติศาสตร์ท้องถิ่นที่ได้จัดการเรียนรู้ให้กับนักเรียน ก็ยังไม่สามารถตอบสนองในเรื่องการสืบทอดความรู้ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น โรงเรียนนำองค์ความรู้ที่ได้ไปใช้ประโยชน์ค่อนข้างน้อย (ณัฐกรณ์ ราชมูล : เวทีเสวนากลุ่ม 2551) นอกจากนี้ การจัดการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นยังมีปัญหาในเรื่องการถ่ายทอดและปลูกฝังให้ผู้เรียนได้เล็งเห็นถึงความสำคัญ มีความรักและความเป็นเจ้าของ ความรู้สึกภาคภูมิใจในการรู้จักตนเอง เช่น ประเพณีครูภูมิปัญญาท้องถิ่น ประวัติศาสตร์ความเป็นมาตำนานที่ดีงามของชุมชนตนเองทั้ง ๆ ที่ในแต่ละชุมชนท้องถิ่นมีความเป็นมา ทั้งด้านประเพณีภูมิปัญญาท้องถิ่น ประวัติความเป็นมาชุมชน บุคคลสำคัญที่เป็นต้นแบบที่ดีและสามารถถ่ายทอดองค์ความรู้ที่เป็นประโยชน์และสร้างชื่อเสียงให้กับท้องถิ่นได้

คณะนักวิจัยเล็งเห็นความสำคัญของเรื่องดังกล่าว จึงได้จัดทำโครงการวิจัยนี้เพื่อสนับสนุนให้เด็กนักเรียนระดับชั้นมัธยมศึกษาในพื้นที่จังหวัดมหาสารคาม ได้มีโอกาสเรียนการวิจัยโดยใช้ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นเป็นเครื่องมือ มีครูเป็นผู้จัดกระบวนการเรียนรู้ และมีคณะนักวิจัยเป็นผู้หนุนเสริมและเติมกระบวนการให้เกิดความสมบูรณ์ โดยคาดหวังว่า กระบวนการเรียนรู้นี้จะช่วยสร้างภูมิคุ้มกันทางวัฒนธรรม และเป็นเครื่องมือสำคัญในการส่งเสริมให้นักเรียน ครู และชุมชนได้ร่วมกันรื้อฟื้นสร้าง และสืบทอดประวัติศาสตร์ท้องถิ่นที่สร้างความภาคภูมิใจในท้องถิ่นของตนเองต่อไป

วัตถุประสงค์

1. เพื่อส่งเสริมสนับสนุนให้เยาวชนของจังหวัดมหาสารคามทำวิจัยในแนวประวัติศาสตร์ท้องถิ่น สร้างความรู้เกี่ยวกับวิถีชีวิตของคนในชุมชนความสัมพันธ์ของคนในชุมชน และการเปลี่ยนแปลงชุมชนในท้องถิ่นของตนเองสะท้อนผ่านการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่น

2. เพื่อพัฒนาแนวทางการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น และเผยแพร่ความรู้เกี่ยวกับแนวทางการจัดการเรียนรู้ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ให้กว้างขวางออกไปยังสถานศึกษาและชุมชนต่าง ๆ ในจังหวัดมหาสารคาม

3. เพื่อรวบรวมและสังเคราะห์ชุดความรู้ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นจังหวัดมหาสารคามเพื่อเผยแพร่เป็นประโยชน์สำหรับสถาบันการศึกษา ส่วนราชการ และบุคคลทั่วไป

4. เพื่อส่งเสริมบทบาทของสถาบันการศึกษาในแต่ละพื้นที่ ให้เป็นกลไกในการสนับสนุนการวิจัยให้กับเยาวชนและด้านการวิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่น

เป้าหมายการดำเนินโครงการ

1. กลุ่มเป้าหมาย ได้โรงเรียนมัธยมศึกษาและโรงเรียนประถมขยายโอกาส จำนวน 20 โรงเรียน (โรงเรียนละ 1 โครงการเป็นอย่างน้อย) ในเขตพื้นที่การศึกษามหาสารคามเขต 1-3 ตลอดจนองค์กรเอกชน ชุมชนในจังหวัดมหาสารคาม

2. ได้พัฒนาโครงการวิจัยภายใต้ชุดโครงการยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่น จะต้องผ่านกระบวนการพิจารณาจากผู้เชี่ยวชาญทางด้านประวัติศาสตร์ท้องถิ่น

3. มีการประชุม สัมมนา อบรม และพัฒนานักวิจัย/ บุคลากรของโครงการเกี่ยวกับกระบวนการวิจัยและการพัฒนาสื่อ เพื่อการเผยแพร่องค์ความรู้จากการวิจัย อย่างน้อย 2 ครั้ง

4. มีการประชุมเพื่อถอดบทเรียนแลกเปลี่ยนความรู้ประสบการณ์ในชุดโครงการวิจัย อย่างน้อย 2 ครั้ง

ขอบเขตของการศึกษา

1. กรอบประเด็นการวิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่น คือ การศึกษาการเปลี่ยนแปลงของความสัมพันธ์ทางสังคมและวิถีชีวิต โดยมองผ่านเรื่องราวต่าง ๆ ของท้องถิ่น อาทิ ความเป็นมาของชุมชน ตำนานท้องถิ่น ตระกูลและเครือญาติ บุคคลสำคัญ สถานที่ ประเพณี ภูมิปัญญา เหตุการณ์สำคัญที่มีความสำคัญต่อชุมชน

2. กระบวนการเรียนรู้การแลกเปลี่ยนความรู้ประสบการณ์ และการถอดบทเรียนในการศึกษาวิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ระหว่างเยาวชน ครู ครูภูมิปัญญาท้องถิ่นของชุมชน นักวิจัย นักวิชาการ และผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้อง

3. กระบวนการสังเคราะห์สาระเชิงประวัติศาสตร์ในมิติ อดีต ปัจจุบัน แนวโน้มในอนาคตระหว่างนักวิจัยและนักวิชาการด้านประวัติศาสตร์ของท้องถิ่น และภูมิปัญญาท้องถิ่น

4. กระบวนการการนำเสนอชุดความรู้และประสบการณ์การเรียนรู้ของเยาวชน การตรวจสอบเพิ่มเติมข้อมูลจากเวทีถอดบทเรียน องค์ความรู้ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นและการเผยแพร่ข้อมูลจากบทความและจัดทำสารคดีจากการวิจัย

กรอบประเด็นการวิจัย

ยุววิจัยดำเนินงานวิจัยภายใต้กรอบประเด็นการวิจัยเพื่อการสืบค้น เรียนรู้และสร้างองค์ความรู้ในประวัติศาสตร์ท้องถิ่นในมิติต่าง ๆ ดังแผนภาพนี้

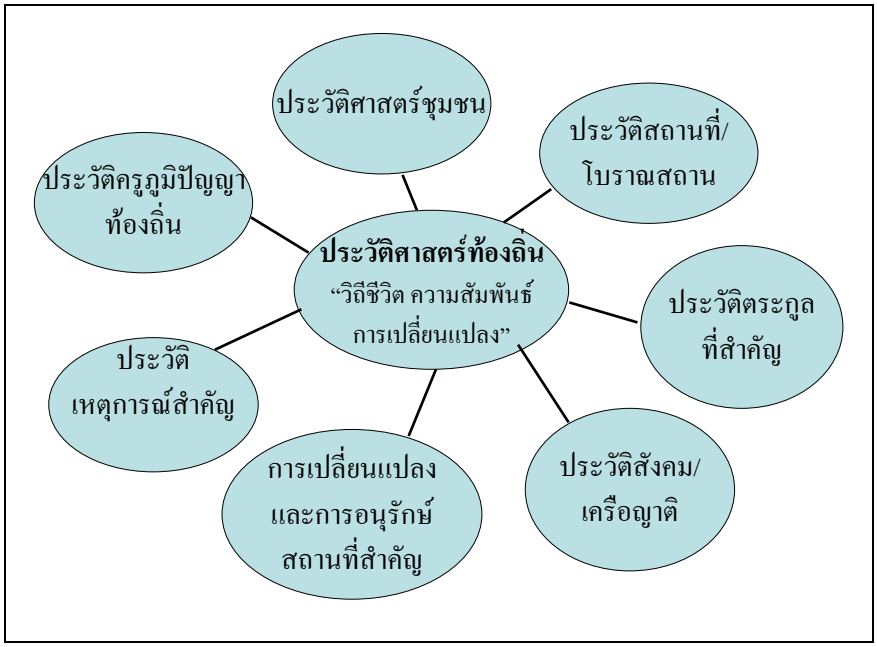

ยุทธศาสตร์ และกลไกการวิจัย

1. เป็นการวิจัยและพัฒนาที่มุ่งเน้นกระบวนการที่มีส่วนร่วม ตั้งแต่กระบวนการกำหนดปัญหา ประเมินสภาพปัจจุบัน จุดอ่อน จุดแข็ง กำหนดแผนปฏิบัติการวิจัยที่สอดคล้องเหมาะสมกับวิถีชีวิตในเชิงวัฒนธรรมในหมู่เยาวชนในแต่ละพื้นที่และใช้ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น เป็นเครื่องมือในการสร้าง

กระบวนการเรียนรู้อย่างมีคุณภาพ ทั้งในระบบการศึกษาและชีวิตประจำวัน

2. เป็นการวิจัยที่มีทีมงาน ประกอบด้วย นักวิจัย ครู นักเรียนระดับมัธยมศึกษา ผู้รู้และครูภูมิปัญญาท้องถิ่นในชุมชน สร้างกลไกการทำงานร่วมกันของทุกฝ่ายเพื่อความต่อเนื่องของกระบวนการเรียนรู้

3. ใช้โรงเรียนชุมชนเป็นฐานในการดำเนินงาน ทุกขั้นตอนของการศึกษาจะคำนึงถึงความสอดคล้องและเหมาะสมกับสภาพจริงของบริบทพื้นที่ และความเป็นไปได้

4. การจัดประชุม เป็นการประชุมผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับโรงเรียนเป้าหมาย ชุมชนและทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้อง เพื่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้การทำงาน ความต้องการ การวางแผนและกำหนดโครงการที่จะดำเนินการร่วมกัน ให้มีความเหมาะสมกับหลักวิชาการสอดคล้องกับความต้องการ ตลอดจนผลกระทบต่อการพัฒนาเด็กและเยาวชนในปัจจุบันและอนาคต

5. การปฏิบัติจริง เป็นการนำประเด็นที่มีข้อตกลงร่วมกันลงสู่การปฏิบัติ ตามบทบาทและหน้าที่ของผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้อง รวมถึงการประสานเพื่อทำความเข้าใจในลักษณะการทำงานเป็นทีมอย่างใกล้ชิด

กลุ่มเป้าหมาย / พื้นที่เป้าหมาย

โรงเรียนมัธยมศึกษาและโรงเรียนประถมศึกษาขยายโอกาส จำนวน 20 โรงเรียน ในพื้นที่ 13 อำเภอของจังหวัดมหาสารคาม ได้แก่ อำเภอเมือง กันทรวิชัย โกสุมพิสัย เชียงยืน นาเชือก บรบือ พยัคฆภูมิพิสัย วาปีปทุม นาดูน แกดำ ยางสีสุราช กุดรัง และกิ่งอำเภอชื่นชม

กระบวนการดำเนินการวิจัย

การวิจัยนี้จะประยุกต์ใช้กระบวนการเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (PAR) ผสมผสานกับการเน้นประวัติศาสตร์บอกเล่า (Oral history) การศึกษาอบรมและการพัฒนาความรู้ความสามารถ โดยใช้กระบวนการมีส่วนร่วมของนักเรียน ครูโรงเรียน เขตพื้นที่การศึกษา ชุมชนและมหาวิทยาลัยโดยมีวิธีการทำงาน ดังนี้

ทีมวิจัยจัดตั้งคณะกรรมการในการดำเนินงาน

1. เขียนโครงการเสนอขออนุมัติจากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)

2. เวทีประชุมเตรียมความพร้อมสร้างความเข้าใจและกำหนดกรอบเงื่อนไขในการดำเนินงานร่วมกันระหว่างครู โรงเรียน เขตพื้นที่การศึกษา ชุมชน นักวิจัย นักวิชาการและมหาวิทยาลัย

3. ประชาสัมพันธ์โครงการไปยังหน่วยงานและโรงเรียนที่เกี่ยวข้อง

4. คัดเลือกโรงเรียนที่มีความเหมาะสมเข้าร่วมโครงการ

5. วิเคราะห์สภาพปัจจุบันของโรงเรียน ชุมชนและสรุปบทเรียน วิเคราะห์ ถอดองค์ความรู้ และจัดทำแผนการดำเนินงาน

6. ร่วมกันกำหนดกิจกรรม โครงการในการดำเนิน (แผนกลยุทธ์ และแผนปฏิบัติการ)

7. ดำเนินการตามแผนปฏิบัติการวิจัย

8. การดำเนินงานส่งเสริมและสนับสนุนการทำงานของทีมยุววิจัย

9. ติดตามความก้าวหน้าในการดำเนินงานและรายงานผลการดำเนินงาน ปรับเปลี่ยนการผลิตสื่อสารคดี และสิ่งพิมพ์จากโครงการเพื่อการเผยแพร่และขับเคลื่อนต่อไป

10. จัดเวทีสรุปผล สังเคราะห์ จัดทำรายงานฉบับสมบูรณ์และสะท้อนผลการดำเนินงานวิจัย

ภารกิจและบทบาทของทีมประสานงาน (ระดับจังหวัด)

1. วางแผนปฏิบัติการของสำนักงานทีมประสานงานชุดโครงการยุววิจัยประวัติศาสตร์จังหวัดมหาสารคาม เพื่อให้เป้าหมายของชุดโครงการบรรลุผลสำเร็จ

2. ดำเนินการตามแผนปฏิบัติการ เพื่อให้การดำเนินงานเป็นไปตามแผนที่กำหนดไว้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการติดตามประสานงานพัฒนาโครงการวิจัยภายใต้ชุดโครงการและการกำกับติดตามการดำเนินงานของโครงการที่ได้รับการพัฒนาขึ้น เช่น การพัฒนาโจทย์วิจัยสำหรับนักเรียนร่วมกับครูที่ปรึกษาและผู้เชี่ยวชาญ การจัดเวทีถอดบทเรียน แลกเปลี่ยนความรู้และประสบการณ์ การจัดเวทีติดตามความก้าวหน้าของโครงการการวิจัยแต่ละโครงการ เป็นต้น

3. จัดให้มีการพัฒนา / อบรมนักวิจัยในชุดโครงการ เพื่อให้โครงการวิจัยบรรลุผลตามเป้าหมาย

4. ประสาน แลกเปลี่ยนเรียนรู้ และเข้าร่วมกิจกรรมของชุดโครงการยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นทีมอื่นๆตามความเหมาะสม

5. จัดกิจกรรมขับเคลื่อนขยายผลจากการวิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่น

6. สังเคราะห์และประมวลชุดความรู้ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นในพื้นที่จังหวัดมหาสารคาม ตลอดจนชุดความรู้กระบวนการเรียนรู้ด้วยการวิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่น และการจัดทำสื่อเพื่อเผยแพร่ประชาสัมพันธ์ และยกระดับการจัดการความรู้จากโครงการ

ภารกิจและบทบาทของทีมประสานงาน (ระดับโรงเรียน)

1. โครงการวิจัยระดับโรงเรียนประกอบด้วยทีมวิจัยย่อย 3- 4 ทีม แต่ละทีมประกอบด้วยนักเรียน 2-5 คน ครูที่ปรึกษา 1 คน วางแผนปฏิบัติการประสานงานทีมวิจัยในโครงการระดับโรงเรียน เพื่อพัฒนาการตั้งโจทย์วิจัยและแนวคิดกระบวนการวิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่น และประสานงานกับทีมประสานงานชุดโครงการการยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นจากจังหวัดมหาสารคาม เพื่อให้เป้าหมายของชุดโครงการบรรลุผล

2. ดำเนินการตามแผนปฏิบัติการของโครงการและสรุปรายงานความก้าวหน้าของโครงการทุก 3 เดือน

3. เข้าร่วมกิจกรรมประชุมสัมมนา / อบรมนักวิจัยในชุดโครงการเพื่อให้การดำเนินงานโครงการวิจัยบรรลุเป้าหมายของชุดโครงการ ผลงานจากนักเรียนสังเคราะห์โดยครูที่ปรึกษาหรือจากทีมวิจัย เช่น กระบวนการวิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่น การเขียนสารคดี

4. การผลิตสื่อเผยแพร่

5. ร่วมกิจกรรมขับเคลื่อนขยายผลจากการวิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นจังหวัดมหาสารคามในรูปแบบต่างๆ

6. ประมวลชุดความรู้ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น และชุดความรู้กระบวนการเรียนรู้ด้วยการวิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่น

ระยะเวลาดำเนินการ และแผนงาน

ระยะเวลา 11 เดือน ตั้งแต่วันที่ 1 พฤษภาคม 2552 - 31 มีนาคม 2553 โดยแบ่งการทำงานออกเป็น 3 ระยะ ดังนี้

<u>ระยะที่ 1</u> ประชาสัมพันธ์ พัฒนาและพิจารณาข้อเสนอโครงการย่อย
(ช่วง 2 เดือนแรก พ.ค - มิ.ย 2552)

1. ประชาสัมพันธ์โครงการไปยังหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง

2. เปิดรับข้อเสนอโครงการจากโรงเรียนเป้าหมาย โดยเริ่มจากนักเรียน เรื่องเล่าจากเด็กหรือชุมชน

3. จัดประชุมเพื่อพัฒนาข้อเสนอโครงการ นำเรื่องเล่ามาพัฒนาสู่โจทย์การวิจัย

4. ทำสัญญาโครงการระดับโรงเรียน 20 โรงเรียน ประกอบด้วยโครงการย่อยจำนวน 40 – 60 โครงการ

<u>ระยะที่ 2</u> ดำเนินงานของยุววิจัย (ช่วง 5 เดือน กรกฎาคม- พฤศจิกายน 2552)

1. โครงการย่อยเริ่มดำเนินการตามโจทย์

2. ทีมประสานงานจัดเวทีสนับสนุนการทำงานโครงการย่อย 2 ครั้ง เน้นการเสริมพลังศักยภาพนักวิจัยและแลกเปลี่ยนเรียนรู้กระบวนการวิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภายใต้การสนับสนุนของครู โรงเรียน ชุมชน และเครือข่ายที่เกี่ยวข้องระหว่างโครงการย่อยและทีมประสานงาน

3. ทีมประสานงานติดตามความคืบหน้าในการดำเนินงาน และร่วมกับทีมงานระดับโรงเรียนในการนิเทศเยี่ยมเยือน ทำงานเป็นพี่เลี้ยง ส่งเสริมการเรียนรู้ และจัดการความรู้ร่วมกับทีมยุววิจัย

4. จัดเวทีนำเสนอผลงานวิจัยของเด็ก นิทรรศการเสนอผลงาน

ระยะที่ 3 ถอดบทเรียนและสรุปบทเรียน ประมวลผลลัพธ์และข้อค้นพบต่าง ๆ (4 เดือนสุดท้าย ธันวาคม 2552 – มีนาคม 2553)

1. เวทีถอดบทเรียนสำหรับ 20 โรงเรียน

2. โครงการย่อยส่งผลการศึกษาต่อทีมประสานงาน (เรื่องเล่าประวัติศาสตร์ จัดทำเอกสารสรุปผลการศึกษา และประสบการณ์ในการจัดการเรียนรู้ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น)

3. ทีมประสานงานวิเคราะห์ สังเคราะห์ และจัดทำสื่อ พร้อมจัดส่งรายงานการวิจัยฉบับสมบูรณ์

แนวทางการเสนอโครงการวิจัยระดับโรงเรียน

1. โรงเรียนมัธยมศึกษาจัดทำโครงการเพื่อขอรับทุนสนับสนุนการทำงานได้โรงเรียนละไม่เกิน 15,000 บาท โดยแต่ละโรงเรียนสามารถทำโครงการได้ 1-3 โครงการ ทีมนักเรียนระดับมัธยมศึกษาตอนต้น – ตอนปลายเป็นคณะนักวิจัย (ทีมละ 3-5 คน) และครูเป็นที่ปรึกษาอย่างน้อยโครงการละ 1 คน

2. โครงการที่เสนอควรกำหนดระยะเวลาในการทำวิจัย 3-6 เดือน

3. ประเด็นการวิจัยควรมีโจทย์วิจัยทั้งในส่วนของนักเรียน(ยุววิจัย) และในส่วนครู (ที่ปรึกษา)

- โจทย์วิจัยสำหรับนักเรียน คือ เรื่องราวประวัติศาสตร์ท้องถิ่นที่โยงกับปัญหาปัจจุบัน โดยเน้นให้เด็กนักเรียนเป็นคนตั้งโจทย์วิจัยตามความสนใจของตนเอง กระบวนการทำงานเน้นประวัติศาสตร์บอกเล่า (Oral history) โดยการสัมภาษณ์เรื่องราวจากตัวบุคคลเป็นหลัก

- โจทย์วิจัยสำหรับครูปรึกษา คือ วิธีการจัดการการเรียนรู้ศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นในโรงเรียน

4. ประกาศรับข้อเสนอโครงการ เพื่อพิจารณาสนับสนุนการวิจัยจะแจ้งผ่านทางสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามหาสารคามทุกเขต

5. ระยะเวลาการรับข้อเสนอโครงการ และพิจารณาให้ทุนสนับสนุนโครงการดำเนินการในช่วงเดือนที่ 1-2 หลังรับการอนุมัติ

แนวปฏิบัติของทีมยุววิจัยโรงเรียน

กิจกรรม	วัน เดือน ปี
1. ร่วมประชุมเชิงปฏิบัติการพัฒนาทีมยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นจังหวัดมหาสารคาม	19 มิถุนายน 2552
2. ส่งโครงการวิจัย	20-30 มิถุนายน 2552
3. รับคืนโครงการที่ได้รับอนุมัติหรือปรับปรุง	15 กรกฎาคม 2552
4. ผู้อำนวยการโรงเรียนลงนามสัญญา	20-30 กรกฎาคม 2552
5. ดำเนินโครงการยุววิจัย	สิงหาคม-ตุลาคม 2552
6. ประสานการติดตามงานวิจัยของทีมมหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม	สิงหาคม-ตุลาคม 2552
7. ร่วมกิจกรรมถอดบทเรียนแลกเปลี่ยนความรู้	พฤศจิกายน 2552
8. ส่งรายงานการวิจัยพร้อมซีดี	– มกราคม 2553
9. ร่วมเวทีเสนอผลงาน จัดนิทรรศการ	ปลายกุมภาพันธ์ 2553 - มีนาคม 2553

เกณฑ์พิจารณาให้ทุนสนับสนุนโครงการวิจัยภายใต้ชุดโครงการ

1. หัวข้อเรื่องที่เสนอมีความน่าสนใจ
2. ความหลากหลายและกระจายของหัวข้อที่เสนอในพื้นที่ระดับจังหวัด
3. ความสามารถของทีมวิจัยและครูที่ปรึกษาที่จะทำวิจัยสำเร็จตามข้อเสนอโครงการ

ผลที่คาดว่าจะได้รับ

1. นักเรียน ครูโรงเรียนเขตพื้นที่การศึกษาชุมชนและมหาวิทยาลัย มีส่วนร่วมในการจัดการเรียนรู้ในเรื่องประวัติศาสตร์ท้องถิ่นที่มีประสิทธิภาพและตระหนักถึงความสำคัญมีความรักและความเป็นเจ้าของ ความรู้สึกภาคภูมิใจ ในประวัติศาสตร์ชุมชน มีครูภูมิปัญญาท้องถิ่นตำนาน เรื่องประเพณีต่าง ๆ นำไปสู่การอนุรักษ์และการปรับใช้ในชีวิตประจำวันให้ภูมิใจท้องถิ่นตนเอง

2. เกิดเครือข่ายยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่น และเครือข่ายครูในการพัฒนากระบวนการเรียนรู้คู่วิจัยร่วมกัน ได้บทเรียนและแนวทางการจัดการเรียนรู้ประวัติศาสตร์

3. องค์ความรู้เกี่ยวกับประวัติศาสตร์ท้องถิ่น จังหวัดมหาสารคามเพื่อเป็นแนวทางในการส่งเสริมการเรียนรู้และพัฒนาเด็กต่อไป

4. หน่วยงานที่เกี่ยวข้องได้ข้อมูลเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ความเป็นมาของชุมชน ประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่น เพื่อเป็นแนวทางในการวางแผนการดำเนินงานในการพัฒนาและป้องกันปัญหาเด็กและเยาวชน

ผลงานของโครงการ

โครงการวิจัยหลัก / ศูนย์ประสานงาน

- ผลการจัดกระบวนการเรียนรู้และการหนุนเสริมให้นักเรียนระดับมัธยมศึกษาและครูในเขตจังหวัดมหาสารคามได้เรียนรู้ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น รวมถึงการเปลี่ยนแปลง ทั้งระดับบุคคล โรงเรียนและชุมชน
- การผลักดันผลงานวิจัยไปสู่ใช้ประโยชน์ และการขยายผล เช่น โรงเรียนนำผลงานศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นของนักเรียนไปใช้ในการเรียนการสอน การบูรณาการรายวิชาและหลักสูตร / การจัดทำสื่อเผยแพร่ประชาสัมพันธ์

โครงการระดับโรงเรียน

- รายงานผลการวิจัยของโรงเรียนทั้งหมดที่เข้าร่วมโครงการ โดยอาจมีการตอบคำถามใน 2 ระดับ คือ นักเรียน (ผลการวิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่น) และครู (ผลการจัดกระบวนการเรียนรู้ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นให้กับนักเรียนและโรงเรียน)

นิยามศัพท์เฉพาะ

ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น (Local History) หมายถึง การศึกษาเรื่องที่เกี่ยวกับหมู่บ้าน เพียงหมู่บ้านเดียวหรือกลุ่มเดียว ถ้าเป็นเมืองก็ควรเป็นเมืองเล็ก ๆ เป็นการศึกษาประวัติศาสตร์สังคม (Social History) เพื่อทำความเข้าใจอย่างใกล้ชิดและลึกซึ้งต่อ “กระบวนการเปลี่ยนแปลงทางสังคม”

ในทัศนะของนักประวัติศาสตร์ท้องถิ่นจะแตกต่างกับประวัติศาสตร์ชาติ กล่าวคือ การศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นเป็นการศึกษาตัวตนทางสังคมของชุมชนที่มีกำเนิดและพัฒนาการของตนเองดังนั้นสิ่งที่ต้องเน้นในการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นก็คือ แผนภูมิทางกาลเวลา (Time Scheme) และการลำดับเหตุการณ์ (Chronology) ของชุมชน จากคนในพื้นที่การวิจัยครั้งนี้ ศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นของจังหวัดมหาสารคาม จากข้อเสนอโครงการของโรงเรียน 20 โรงเรียน จากเขตพื้นที่การศึกษามหาสารคาม เขต 1-3 จากประเด็นเรื่องประวัติครูภูมิปัญญาท้องถิ่น ประวัติสถานที่ โบราณสถาน ประวัติตระกูลที่สำคัญ ประวัติสังคมเครือญาติ ประวัติศาสตร์ชุมชน และประวัติเหตุการณ์ที่สำคัญ

ประวัติศาสตร์จากคำบอกเล่า หมายถึง หลักฐานจากคำบอกเล่า เป็นหลักฐานที่ได้รับความนิยมมากที่สุดในการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นปัจจุบัน ทั้งนี้ก็เพราะสังคมให้ความสำคัญและสนใจเรื่องราวของท้องถิ่นในช่วงการเปลี่ยนแปลงที่ร่วมสมัยมากขึ้น เหตุฉะนั้นหลักฐานจากคำบอกเล่าจึงมีบทบาทอย่างสำคัญและดูเหมือนว่าจะสามารถเข้าถึงได้โดยง่ายอย่างไม่มีวันสิ้นสุด อย่างไรก็ตามหลักฐานจากคำบอกเล่านี้สามารถเก็บข้อมูลได้จากแหล่งข้อมูลบุคคลที่เกี่ยวข้องกับประเด็นที่ศึกษาในพื้นที่วิจัยของแต่ละโครงการยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นจังหวัดมหาสารคาม

การศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่น หมายถึง วิธีการศึกษาเรื่องที่เป็นหัวข้อของโครงการทีมยุววิจัยฯ ได้วางประเด็นให้เห็นคำถามไว้อย่างไร นำไปสู่จุดมุ่งหมายที่ต้องการด้วยการอธิบาย ให้เห็นการเปลี่ยนแปลงแตกต่างกันไป ความสัมพันธ์และความสำคัญที่มีต่อคนในช่วงมิติเวลาเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น จากการเก็บข้อมูลจากเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้องและเก็บข้อมูลจากแหล่งข้อมูลภาคสนาม มีเครื่องมือการเก็บข้อมูลเป็นแบบสัมภาษณ์ แบบสอบถาม การสังเกต และการสนทนากลุ่ม จากกลุ่มผู้ให้ข้อมูลตามหัวข้อโครงการวิจัย

บทที่ 2
วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ทีมวิจัยจังหวัดและโรงเรียนมีแนวทางส่งเสริมและสนับสนุนให้ยุววิจัยทำวิจัยโดยใช้วิธีการศึกษา ผสมผสานกับการเน้นประวัติศาสตร์บอกเล่า (Oral history) การศึกษาอบรมและการพัฒนาความรู้ ความสามารถ โดยใช้กระบวนการมีส่วนร่วมของนักเรียน ครู โรงเรียนเขตพื้นที่การศึกษา ชุมชน และมหาวิทยาลัย โดยวิธีการดำเนินงานดังนี้

1. ทีมประสานงานจังหวัดส่งเสริมให้เครือข่ายโรงเรียนเข้าร่วมโครงการวิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่น

1) แต่งตั้งคณะทำงาน

แต่งตั้งทีมประสานงานจังหวัดของโครงการยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่น จังหวัดมหาสารคามได้จัดตั้งทีมวิจัยการดำเนินงานแต่งตั้งคณะกรรมการทีมประสานงานประกอบด้วย

ดร.ประสพสุข ฤทธิเดช

ผศ.ดร.สมศักดิ์ คำศรี

ดร.วรวรรณ อุบลเลิศ

อาจารย์วิรัตน์ ปักการะนา

นอกจากนี้มีผู้ช่วยประสานงานโครงการ คือ คุณวัฒนากร ฉลาดบล

2) บทบาทของทีมประสานงานจังหวัด ในการจัดเตรียมโครงการเดือนพฤษภาคม - มิถุนายน 2552

1) นำเสนอโครงการต่อสถาบันรามจิตติทีมประสานงานโครงการยุววิจัยระดับประเทศ เพื่อขอเสนออนุมัติโครงการ

2) จัดเตรียมความพร้อมสร้างความเข้าใจระหว่างสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามหาสารคาม เขต 1- 3 เพื่อประสานงานไปถึงโรงเรียนเผยแพร่ข่าวโครงการกิจกรรมการจัดเตรียมความพร้อมได้ดำเนินกิจกรรมตามลำดับจากการเก็บข้อมูลและแหล่งบุคคล

3) รวบรวมรายชื่อโรงเรียนในเขตพื้นที่การศึกษามหาสารคาม เขต 1 – 3 จากเจ้าหน้าที่ธุรการและศึกษานิเทศก์ มีจำนวนโรงเรียนในเขตพื้นที่การศึกษาระดับมัธยมศึกษา จำนวน 43 โรงเรียน (อ้างอิงภาคผนวก ก รายชื่อโรงเรียน 43 โรงเรียน)

4) จัดเตรียมสรุปย่อโครงการยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นส่งไปถึงโรงเรียน จำนวน 100 ชุด (อ้างอิงภาคผนวก ข โครงการยุววิจัยฯ)

5) ส่งโครงการไปถึงรายการวิทยุมหาวิทยาลัยมหาสารคามในรายการฮักแพงอีสานประชาสัมพันธ์โครงการตลอดเดือนพฤษภาคม - มิถุนายน 2552 โดย ดร.บุญสม ยอดมาลี เป็นผู้ดำเนินรายการ

6) ทีมประสานงาน ดร.ประสพสุข ฤทธิเดช และ ดร.วรวรรณ อุบลเลิศ ไปเข้าร่วมประชุมกับผู้บริหารเขตพื้นที่การศึกษามหาสารคาม เขต 1 ที่โรงเรียนมหาวิชานุกูล ในวันที่ 29 มิถุนายน พ.ศ. 2552 มีผู้เข้าร่วมประชุมเป็นครูสายผู้สอนกลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา 50 คน ศึกษานิเทศก์จำนวน 5 คน ผู้อำนวยการเขตพื้นที่การศึกษา จำนวน 3 คน รวมผู้เข้าประชุม 61 คน เพื่อชี้แจงโครงการยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่น และเชิญชวนให้โรงเรียนส่งข้อเสนอโครงการมีทีมยุววิจัยและครูที่ปรึกษาเข้าร่วมโครงการยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นจากใบตอบรับให้ส่งกลับทีมประสานงานของโครงการ (อ้างอิงภาคผนวก ค การประชุมที่โรงเรียนมหาวิชานุกูล)

3. ผลลัพธ์ที่เกิดจากทีมประสานงานในระยะจัดเตรียมโครงการ

ผลงานที่เกิดขึ้นในระยะจัดเตรียมโครงการเดือนพฤษภาคม พ.ศ. 2552 ถึงเดือนมิถุนายน พ.ศ. 2552

3.1 ผลลัพธ์เชิงปริมาณ

1) ได้ข้อมูลบริบทโรงเรียนในเขตพื้นที่การศึกษามหาสารคาม เขต 1-3 มีจำนวน 43 โรงเรียน เป็นโรงเรียนมัธยมศึกษาและโรงเรียนประถมศึกษาขยายโอกาส

2) ได้ประชาสัมพันธ์โครงการยุววิจัยผ่านการสื่อสารทางจดหมาย 43 โรงเรียน และผ่านสื่อวิทยุ

3) ได้เข้าร่วมประชุมกับสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามหาสารคาม เขต 1-3 สร้างความเข้าใจกับผู้บริหาร ครูผู้สอน ศึกษานิเทศก์ จำนวน 61 คน ในการดำเนินงานของโครงการยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นจังหวัดมหาสารคาม

3.2 ผลลัพธ์เชิงคุณภาพ

1) ผู้อำนวยการเขตพื้นที่การศึกษาและครูผู้สอนได้ตระหนักถึงความสำคัญการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ประวัตศาสตร์ท้องถิ่นในสถาบันการศึกษา

2) เกิดเครือข่ายการทำงานแบบมีส่วนร่วมในระดับพื้นที่การศึกษามีทั้งระดับมหาวิทยาลัย เขตพื้นที่การศึกษา และนักเรียน ครูที่ปรึกษา ได้รับรู้ข้อมูลการจะพัฒนาการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ในแนวประวัติศาสตร์ท้องถิ่นจากแหล่งข้อมูลในชุมชน

4. บทบาททีมประสานงานจังหวัดระยะดำเนินโครงการเดือนกรกฎาคม พ.ศ. 2552 ถึงเดือนสิงหาคม พ.ศ.2552

การดำเนินกิจกรรมโครงการในระยะดำเนินโครงการนี้ทางทีมประสานงานดำเนินกิจกรรมดังนี้

1) รวบรวมข้อมูลข้อเสนอโครงการจากโรงเรียนที่ส่งเข้ามาร่วมโครงการจำนวน 25 โรงเรียนและแต่งตั้งคณะทำงานเพื่อพิจารณาโครงการขออนุมัติงบสนับสนุนโครงการ ซึ่งมีคณะทำงานดังนี้

1) รศ.ธีรชัย บุญมาธรรม ที่ปรึกษาโครงการ

2) ดร.สมบัติ ฤทธิเดช ที่ปรึกษาโครงการ

3) ผศ.ดร.สมศักดิ์ คำศรี

4) ดร.วรวรรณ อุบลเลิศ

5) ดร.ประสพสุข ฤทธิเดช เลขานุการ

2) คณะทีมประสานงานเตรียมองค์ความรู้จากแหล่งบุคคลด้วยการเข้าร่วมสังเกตการณ์ประชุมโครงการยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นจังหวัดฉะเชิงเทราในวันที่ 29 มิถุนายน พ.ศ. 2552 และเดินทางไปเข้าร่วมประชุมกับโครงการยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นจังหวัดลำปางวันที่ 28 สิงหาคม พ.ศ. 2552 ซึ่งการเข้าร่วมประชุมได้รับความรู้เรื่องเกณฑ์พิจารณาโครงการและวิธีดำเนินการประชุมเพื่อนำเสนอโครงการของโรงเรียนต่าง ๆ ทำให้ทีมประสานงานมีความรู้เพิ่มเติมเรื่องการตั้งเกณฑ์พิจารณาโครงการมีเกณฑ์ 10 รายการ คือ

1) หัวเรื่องที่อยากทำเกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์ท้องถิ่นในจังหวัดมหาสารคามมีความเหมาะสม (พิจารณาโดยรวมทั้งในแง่ความน่าสนใจ ความชัดเจน และความเป็นไปได้ในการดำเนินการวิจัย)

2) กลุ่มยุววิจัยที่เสนอสอดคล้องกับลักษณะกลุ่มเป้าหมายของโครงการ

3) ผู้วิจัยมีการทบทวนความรู้หรือข้อมูลทางประวัติศาสตร์ที่เกี่ยวข้องที่เชื่อมโยง มาสู่หัวเรื่องที่ต้องการทำ

4) การเขียนวัตถุประสงค์และคำถามวิจัยได้อย่างชัดเจน

5) แนวทาง/วิธีการที่จะไปสืบค้นข้อมูลสอดกับโจทย์หรือประเด็นปัญหาวิจัย มีการวางแผนอย่างเป็นขั้นตอน มีวิธีการที่เหมาะสมและสอดคล้องกับระยะเวลาที่ทำวิจัย

6) ผู้วิจัยเขียนระบุผลที่คาดหวังจากการทำโครงการนี้มาได้ชัดเจน

7) ผู้วิจัยมีการระบุแนวทางนำเสนอรายงานและการเผยแพร่ผลงานมาอย่างชัดเจนและน่าสนใจ

8) ในส่วนบทบาทของครูที่ปรึกษา ผู้วิจัยระบุถึงบทบาทของครูที่ปรึกษาในโครงการอย่างชัดเจนและเหมาะสม สะท้อนการเปิดโอกาสให้นักเรียนเป็นผู้มีบทบาทสำคัญที่สุดในกระบวนการเรียนรู้

9) ในส่วนของครูที่ปรึกษา (ส่วนที่ให้ครูกรอกข้อมูล) ครูมีการกำหนดประเด็นโจทย์วิจัยของครูที่ปรึกษาที่แสดงให้เห็นถึงการค้นหาวิธีการจัดการการเรียนรู้เพื่อส่งเสริมผู้เรียนในโครงการอย่างเป็นรูปธรรม

10) ข้อเสนอโครงการมีรายละเอียดประวัติหรือข้อมูลของนักวิจัย ครูที่ปรึกษา ผู้ประสานงานและรายละเอียดอื่นครบถ้วน ตามที่ระบุไว้ในแบบเสนอโครงการยุววิจัยฯ

4.3 จัดประชุมเชิงปฏิบัติการการพัฒนาคำถามและโจทย์วิจัยซึ่งคณะทีมประสานงานได้จัดเวทีประชุมเชิงปฏิบัติการพัฒนาคำถามและโจทย์การวิจัยดำเนินกิจกรรมการนำเสนอหัวข้อเรื่องที่โรงเรียนสนใจ นำมาพัฒนาเป็นโจทย์วิจัย และฝึกการตั้งคำถามมีคณะวิทยากรจากสถาบันรามจิตติ อาจารย์ ดร.อมรวิชช์ นาครทรรพ อาจารย์ ดร.จุฬากรณ์ มาเสถียรวงศ์ และทีมสารคดีได้มาเป็นวิทยากรเชี่ยวชาญเสนอวิธีการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่น และการสร้างคำถามให้ครอบคลุม หัวข้อเรื่องโครงการเมื่อวันที่ 29 กรกฎาคม พ.ศ. 2552 (เอกสารอ้างอิงภาคผนวก จ การประชุมพัฒนาโจทย์การวิจัย) และจากที่ได้ดำเนินงานสร้างเครือข่ายโรงเรียนเข้าร่วมโครงการดังกล่าวมาข้างต้นโรงเรียนต่าง ๆ ได้ส่งโครงการมายังทีมประสานงานระดับจังหวัดและทีมประสานงานได้แต่งตั้งผู้เชี่ยวชาญพิจารณาข้อเสนอของโครงการมีผู้เชี่ยวชาญ คือ

1) ดร.สมบัติ ฤทธิเดช

2) รศ.ธีรชัย บุญมาธรรม

3) ดร.วรวรรณ อุบลเลิศ

4) ผศ.ดร.สมศักดิ์ คำศรี

5) ดร.ประสพสุข ฤทธิเดช

โดยได้ใช้กรอบเกณฑ์การพิจารณาจากตัวอย่างของจังหวัดลำปาง และได้รับข้อเสนอแนะเพิ่มเติมจาก ดร.อมรวิชช์ นาครทรรพ์ ดร.จุฬากรณ์ มาเสถียรวงศ์ (อ้างอิงจากภาคผนวก ซ ดูรายละเอียดเกณฑ์การพิจารณาหัวข้อโครงการ)

4.4 การประกาศเผยแพร่โครงการและการพิจารณาสนับสนุนโครงการวิจัย คณะทีมประสานงานได้แจ้งประกาศไปที่สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามหาสารคาม เขต 1-3 และส่งเอกสารจดหมายไปที่โรงเรียนโดยตรง ซึ่งโรงเรียนที่ได้เข้าร่วมโครงการ มีทั้งสิ้น 20 โรงเรียน และ 21 โครงการ ในระยะที่ 1 ปรากฏรายละเอียดดังนี้

5. บริบทโรงเรียนกลุ่มเป้าหมายเข้าร่วมโครงการ

นอกจากการพิจารณาข้อเสนอโครงการจากเกณฑ์รายข้อเสร็จแล้วทีมประสานงานได้ใช้กลไกพิจารณาโรงเรียนกลุ่มเป้าหมายสร้างกระบวนการเรียนรู้จากกิจกรรมประวัติศาสตร์ท้องถิ่นร่วมกับครูที่ปรึกษาจากคู่มือยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นจังหวัดมหาสารคามให้ครูที่ปรึกษาได้ศึกษาด้วยตนเอง ให้เกิดความชัดเจนในกระบวนการการวิจัยประวัติศาสตร์บอกเล่าด้วยวิธีการมีคำถามของโจทย์วิจัยให้ชัดเจนและทีมประสานงานได้สร้างเครื่องมือแบบสัมภาษณ์ไม่มีโครงสร้าง จำนวน 10 ข้อ เพื่อให้ครูที่ปรึกษาได้อธิบายบริบทเบื้องต้นของโรงเรียนและความสนใจในตัวนักเรียนเกี่ยวกับโครงการวิจัยที่จะดำเนินการต่อไปจากผ่านเกณฑ์การพิจารณาแล้ว และข้อมูลส่วนบริบทของโรงเรียนกับโจทย์วิจัยที่ทีมยุววิจัยบอกเล่า เป็นข้อมูลบริบทกลุ่มเป้าหมายทั้งโรงเรียนและทีมยุววิจัยปรากฏข้อมูลบริบทเบื้องต้นสนับสนุนการประเมินกลุ่มโรงเรียนเป้าหมายดังนี้

5.1 โรงเรียนสารคามพิทยาคม

โรงเรียนสารคามพิทยาคมได้รับการก่อตั้งขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2449 มีชื่อในสมัยนั้นว่า “โรงเรียนสารวิทยาวิบูลย์” ซึ่งต้องอาศัยศาลาการเปรียญของวัดโพธิ์ศรีธาราม เป็นที่เรียน รับเฉพาะนักเรียนชาย มีพระภิกษุเป็นครูสอน มีฐานะเป็นโรงเรียนประจำอำเภออุทัยสารคาม (อำเภอเมืองในปัจจุบัน)

ในปี พ.ศ. 2456 อำเภออุทัยสารคาม ได้รับการยกย่องขึ้นเป็นจังหวัดเรียกว่า “จังหวัดมหาสารคาม” มหาอำมาตย์ตรีศรีหม่อมเจ้านพมาศ ซึ่งเป็นข้าหลวงประจำจังหวัดมหาสารคาม ได้เปลี่ยนชื่อโรงเรียนใหม่ให้เหมาะสมเป็น “โรงเรียนสารคามพิทยาคม”

มีนายชื่น วานิชกะ (ต่อมาเป็นขุนวานิชกศึกษากร) เป็นครูใหญ่และภายหลังได้เปลี่ยนชื่อเป็น “โรงเรียนสารคามพิทยาคม” เมื่อวันที่ 10 กรกฎาคม พ.ศ. 2456 จึงถือว่าวันนี้เป็นวันสถาปนาโรงเรียนและถือเป็นโรงเรียนประจำจังหวัดมหาสารคาม ตั้งแต่บัดนั้นเป็นต้นมา

ระยะต่อมาในปี พ.ศ. 2461 ทางราชการเห็นว่า โรงเรียนมีนักเรียนมาก สถานที่เรียนค่อนข้างจะคับแคบ จึงได้ดัดแปลงศาลาการเปรียญหลังเก่า ซึ่งตั้งอยู่ริมหนองกระทุ่ม อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม (ขณะนั้นเรียกว่าอำเภอตลาด) ให้เป็นสถานศึกษาของโรงเรียนสารคามพิทยาคม อย่างไรก็ตามเมื่อจำนวนนักเรียนเพิ่มมากขึ้นทุกปี จึงต้องมีการโยกย้าย ดัดแปลงสถานที่เรียนหลายแห่ง จนในที่สุดได้บริเวณซึ่งเป็นสถานที่ตั้งปัจจุบัน บุคลากรจำนวน 150 คน จำนวนห้องเรียนมัธยมศึกษาตอนต้น 20 ห้องเรียน จำนวนห้องเรียนมัธยมตอนปลาย 25 ห้องเรียน รวม 55 ห้องเรียน เป็นโรงเรียนสหศึกษา มีนักเรียนชายและนักเรียนหญิง จำนวน 2,500 คน

กิจกรรมที่สร้างชื่อเสียงให้กับโรงเรียน แหล่งเรียนรู้เรื่องสมุนไพรในโรงเรียน ดนตรีโปงลางสารคามพิทยาคม และโครงการกลุ่มสาระสังคมศึกษาเรื่องสืบสานตำนานพระยืนอำเภอกันทรวิชัยจังหวัดมหาสารคาม นอกจากนี้โรงเรียนสารคามพิทยาคมมีบุคลากรครูที่มีวุฒิ สาขาการศึกษาประวัติศาสตร์จำนวน 3 คน และจำนวนครู 2 คน ได้เข้าร่วมเป็นครูที่ปรึกษาของโครงการยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นคือ อาจารย์พิกุล เอกทัศน์ และอาจารย์ทวี พิมพ์สิม ส่วนความต้องการความร่วมมือกับหน่วยงานอื่น ๆ ต้องการให้สถาบันการศึกษา ในจังหวัดมหาสารคามได้ให้ความรู้การวิจัยเรื่องของท้องถิ่น กับการใช้แหล่งเรียนรู้ในชุมชน เป็นระบบให้ชัดเจนเสนอเป็นนโยบายของโรงเรียนได้ในโอกาสต่อไป (ทวี พิมพ์สิม. 2552 : สัมภาษณ์)

5.2 โรงเรียนผดุงนารี

โรงเรียนผดุงนารี เป็นโรงเรียนระดับมัธยมศึกษา สังกัดกรมสามัญศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ เปิดสอนทั้งระดับมัธยมศึกษาตอนต้น และมัธยมศึกษาตอนปลาย แบบสหศึกษา ตั้งอยู่เลขที่ 143 ถนนผดุงวิถี ตำบลตลาด อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม 44000 มีประวัติการก่อตั้งโรงเรียนดังนี้

ปี พ.ศ. 2449 พระพิทักษ์นรากร หรือพระเจริญราชเดช (อุ่น ภวภูตานนท์ ณ มหาสารคาม) เจ้าเมืองมหาสารคาม คนแรกได้จัดตั้งโรงเรียนขึ้นเป็นครั้งแรกในเมืองมหาสารคาม ณ วัดโพธิ์ศรีราราม และวัดนาควิชัย โดยมีพระภิกษุเป็นครูสอน มีนักเรียนชายเป็นชายล้วน ส่วนนักเรียนหญิงจัดให้เรียนตามบ้านข้าราชการผู้ใหญ่ หรือคหบดี ส่วนมากจะ

เรียนวิชาการเรือน สมัยของพระประชากรบริรักษ์ (สาย ปาลนันท์) เจ้าเมืองคนที่ 7 เห็นว่าโรงเรียนประจำจังหวัดที่อาศัยศาลาวัดโพธิ์ศรีเล่าเรียนนั้น เป็นการไม่สะดวกต่อการศึกษา จึงขออนุญาตมลฑลร้อยเอ็ดในการใช้เงินเรี่ยไรบำรุงการศึกษา จำนวน 15,500 บาท ก่อสร้างอาคารไม้ชั้นครึ่งขึ้น ในปี พ.ศ. 2468 ณ หลังสถานีตำรวจในปัจจุบัน และเปิดเป็นสถานศึกษา เรียกว่าโรงเรียนประจำจังหวัดมหาสารคาม “สารคามพิทยาคม” มีนักเรียนเรียนรวมกันทั้งชายและหญิง สมัยอำมาตย์โทพระสำเริงนฤปการ (อนงค์ พยัคฆันต์) เจ้าเมืองคนที่ 8 ซึ่งต่อมาได้เลื่อนเป็นพระยาสารคาม คณาภิบาล เห็นว่า โรงเรียนประจำจังหวัดที่มีการสอนเด็กชายและเด็กหญิงให้เรียนรวมกันต่อไป การศึกษาคงไม่เจริญเต็มที่ได้ เพราะผู้ปกครองเด็กหญิงรังเกียจที่จะให้บุตรหลานของตนเรียนร่วมกันกับเด็กชาย จึงจัดสร้างโรงเรียนสตรีขึ้นมาเป็น โรงเรียนชั่วคราว มีอาคารเรียนอยู่ในบริเวณเดียวกัน เมื่อวันที่ 9 พฤศจิกายน 2469 ศึกษาธิการจังหวัดคืออำมาตย์ตรีขุนประสาทวิทยากิจ จากวันที่ 9 พฤศจิกายน 2469 เป็นต้นมา การศึกษาเล่าเรียนของเด็กชายและเด็กหญิง ในเมืองมหาสารคามจึงแยกกันโดยเด็ดขาด เด็กหญิงมีโรงเรียนเฉพาะผู้หญิง เรียกว่าโรงเรียนสตรีประจำจังหวัดมหาสารคาม มีครูใหญ่คนแรกคือ นางสาวทองคำ ศรีสารคาม (พรชัย)

ปัจจุบัน โรงเรียนผดุงนารีเปิดสอนนักเรียนในระดับชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น จำนวน 30 ห้องเรียน รวมทั้งสิ้น จำนวน 60 ห้องเรียน จำนวนนักเรียน 2,848 คน จำนวนครู-อาจารย์ 145 คน กิจกรรมที่ทำชื่อเสียงให้กับโรงเรียน การแข่งขันทักษะความรู้เรื่องการเมืองในสังคมไทย ประเด็น เรื่องความรู้รัฐสภาไทย ได้รับรางวัลรองชนะเลิศอันดับ 1 ปี พ.ศ. 2552 และกิจกรรมวงโปงลางโรงเรียนผดุงนารีมหาสารคามที่ให้บริการกับชุมชน ในงานแสดงกิจกรรมร่วมกับจังหวัดในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ โดยไม่รับค่าตอบแทน เพราะมีเงินสนับสนุนชมรมโครงการศิลปวัฒนธรรม สิ่งที่ต้องการจากภาครัฐ และองค์กรสถาบันอื่น ๆ ให้ความช่วยเหลือคือระบบการส่งต่อ ดูแลนักเรียน เพราะนักเรียนมีปัญหา การโดดเรียน หนีเรียน และใช้ความรุนแรงในระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย ควรให้มีกิจกรรมที่ให้เยาวชนแสดงออก เรื่องการประกวดโครงงานที่เน้นเชิงวิชาการมากขึ้น ช่วยให้นักเรียนได้เรียนรู้สิ่งที่อยู่ใกล้ตนเองด้วย ผู้บริหารสถานศึกษามีส่วนส่งเสริมให้ครูและนักเรียนได้เข้าร่วมโครงการยุววิจัยฯ (รุจิรา วงศ์แก้ว. 2552 : สัมภาษณ์)

5.3 โรงเรียนโคกก่อพิทยาคม

โรงเรียนโคกก่อพิทยาคม ตำบลโคกก่อ อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม ได้รับอนุญาตให้ก่อตั้งเป็นโรงเรียน เมื่อวันที่ 9 มกราคม 2523 ในที่ดินชื่อ โคกเฒ่าโหล่ย

หมู่ที่ 1 ตำบลโคกก่อ อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม มีเนื้อที่ 52 ไร่ โรงเรียนได้รับความร่วมมือจากประชาชนชาวตำบลโคกก่อในการปรับปรุงพื้นที่เพื่อเป็นสถานที่ก่อสร้างอาคารเรียนเป็นอย่างดี และโรงเรียนเปิดทำการสอนเมื่อวันที่ 20 พฤษภาคม 2523

ปัจจุบันโรงเรียนโคกก่อพิทยาคมมีจำนวนห้องเรียนมัธยมศึกษาตอนปลาย 10 ห้องเรียน และมัธยมศึกษาตอนต้น 15 ห้องเรียนรวม 25 ห้องเรียน จำนวนนักเรียน 850 คน จำนวนบุคลากรครู 60 คน และมีนักศึกษาฝึกประสบการณ์วิชาชีพจำนวน 10 คน จากมหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม เป็นความร่วมมือและเป็นโรงเรียนเครือข่าย ได้ทำกิจกรรมร่วมกัน ความต้องการของสถานศึกษาให้ได้รับอบรมสัมมนาความรู้กลุ่มสาระสังคมศึกษา เพราะโรงเรียนนี้ไม่มีครูกลุ่มสาระเรียนรู้สังคมศึกษา เป็นแกนในโรงเรียนเมื่อมีครูแกนนำสามารถจัดกิจกรรมการเรียนรู้หลายรูปแบบต่อไป (จารุณี ดวงชัย. 2552 : สัมภาษณ์)

5.4 โรงเรียนมหาชัยพิทยาคาร

โรงเรียนมหาชัยพิทยาคาร ได้รับประกาศจัดตั้งขึ้น เมื่อวันที่ 10 เมษายน 2528 เป็นโรงเรียนมัธยมศึกษา เปิดสอนแบบ สหศึกษา กิจกรรมที่สร้างชื่อเสียงให้โรงเรียน กิจกรรมต้นกล้าคุณธรรมที่กลุ่มเด็กและเยาวชนในโรงเรียนรวมตัวกันเป็นชมรม ปฏิบัติเป็นจิตอาสาบำเพ็ญประโยชน์ตามวัดในหมู่บ้านต่างๆ ที่อยู่ในเขตบริการของโรงเรียนมหาชัยพิทยาคาร ครูผู้รับผิดชอบโครงการ คือ อาจารย์จันทร์เพ็ญ มณีจันทร์ และอาจารย์ปรีชา จันทราช และโรงเรียนได้เข้าร่วมโครงการวิจัย Child watch เป็นโรงเรียนเครือข่ายที่ทำงานเรื่องเด็กและเยาวชน ผู้บริหารสถานศึกษามีความตระหนักต้องการให้บุคลากรในโรงเรียนได้เข้ารับการอบรม สังเกตการณ์ เรื่องการปฏิรูปการเรียนการสอนใช้กระบวนการวิจัยจากแหล่งข้อมูลในชุมชนด้วยโรงเรียนนี้มีการคมนาคมสะดวก อาณาเขตติดต่อกับมหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคามการประสานงานโครงการรวดเร็ว แต่มีจุดด้อยครูสายผู้สอน ไม่มีครูวิชาประวัติศาสตร์ แต่มีความพยายามพัฒนาการเรียนการสอนประวัติศาสตร์ให้ชัดเจนให้ครูได้เข้าร่วมโครงการเป็นทีมปรึกษา 2 คน คือ อาจารย์จันทร์เพ็ญ มณีจันทร์ และอาจารย์เพ็ญศรี จันทร์เจริญ (จันทร์เพ็ญ มณีจันทร์. 2552 : สัมภาษณ์)

5.5 โรงเรียนพยัคฆภูมิวิทยาคาร

โรงเรียนพยัคฆภูมิพิสัยก่อตั้งเมื่อวันที่ 29 กรกฎาคม พ.ศ. 2511 เปิดการสอนระดับมัธยมศึกษาตอนต้นเมื่อวันที่ 2 กันยายน พ.ศ. 2511

ปี พ.ศ. 2521 โรงเรียนพยัคฆภูมิวิทยาคารได้รับอนุมัติ ให้เปิดสอนระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย

ปัจจุบัน นายประสิทธิ์ เฉลิมพลโยธิน ดำรงตำแหน่งผู้อำนวยการสถานศึกษา มีครู อาจารย์ 94 คน ลูกจ้างประจำ 12 คน ลูกจ้างชั่วคราว 3 คน พนักงานราชการ 10 คน นักเรียน 2,905 คน

อุปสรรคและปัญหาที่พบในการดำเนินกิจกรรมการเรียนการสอน นักเรียนมีผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนสาระการเรียนรู้กลุ่มสังคมศึกษาและสาระการเรียนรู้ภาษาไทย เนื่องจากนักเรียนเขียนหนังสือไม่ถูก คิดวิเคราะห์ จดบันทึก ตั้งคำถามไม่คล่อง เมื่อได้เข้าร่วมโครงการยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นคงเป็นประโยชน์ให้นักเรียนรู้จักตั้งคำถามกล้านำเสนอผลงานและอำเภอพยัคฆภูมิพิสัยเป็นเมืองโบราณที่มีคูคลองน้ำยังคงปรากฏอยู่ในชุมชนหลายแห่ง เป็นแหล่งข้อมูลที่นักเรียน ควรนำมาใช้ประโยชน์ในการฝึกการคิดวิเคราะห์ ฝึกการสังเกต จากการได้เข้าร่วมโครงการยุววิจัย (อภิสิทธิ์ กิจเจริญสินธุ์. 2552 : สัมภาษณ์)

5.6 โรงเรียนชื่นชมพิทยาคาร

โรงเรียนชื่นชมพิทยาคาร ตั้งขึ้นเมื่อ วันที่ 22 มีนาคม 2520 ตามประกาศของกระทรวงศึกษาธิการ เป็นโรงเรียนมัธยมศึกษาสายสามัญตั้งขึ้นในที่ดินสาธารณประโยชน์บ้านหนองหว้า ตำบลชื่นชม กิ่งอำเภอชื่นชม (เดิม อำเภอเชียงยืน) จังหวัดมหาสารคามในเนื้อที่ 52 ไร่ 1 งาน

กิจกรรมที่ทางโรงเรียนได้เข้าร่วมกับชุมชนในงานทำบุญประเพณีคือ โครงการ กะหล่ำปลีเงินล้านที่เกษตรกรตำบลชื่นชมทุกหมู่บ้านปลูกกะหล่ำปลีมีวันเทศกาลท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ภูมิปัญญาท้องถิ่นการผลิตพืชเศรษฐกิจกะหล่ำปลี เป็นแหล่งข้อมูลที่นักเรียนควรให้ความสนใจและศึกษาวิถีชีวิตเกษตรกรกับกระบวนการผลิตผักชนิดนี้ ในกรอบเนื้อหาประวัติศาสตร์เศรษฐกิจชุมชนเรื่องอาชีพและโรงเรียนมีประสบการณ์การทำวิจัยกับสำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดมหาสารคามสามารถนำความรู้มาปรับใช้เป็นครูที่ปรึกษาในโครงการยุววิจัยได้ในระดับหนึ่งแล้วมาเรียนรู้เพิ่มเติมต่อไป (มารศรี วงศ์ช่าง. 2552 : สัมภาษณ์)

5.7 โรงเรียนนาดูนประชาสรรพ์

โรงเรียนนาดูนประชาสรรพ์ ตั้งอยู่เลขที่ 2 หมู่ 4 ตำบลนาดูน อำเภอนาดูน จังหวัดมหาสารคาม เดิมเป็นสาขาของโรงเรียนวาปีปทุม อำเภอวาปีปทุม จังหวัด

มหาสารคาม ก่อตั้งขึ้นเมื่อปีพุทธศักราช 2517 และวันที่ 15 พฤษภาคม 2518 ได้รับการอนุมัติจากกระทรวงศึกษาธิการ ให้จัดตั้งและใช้ชื่อว่าโรงเรียนนาดูนประชาสรรพ์ มีเนื้อที่ 71 ไร่ 3 งาน 71 ตารางวา ปัจจุบันโรงเรียนนาดูนประชาสรรพ์ มีนักเรียนทั้งสิ้น จำนวน 1,214 ครู 44 คน พนักงานราชการ 7 คน ผู้บริหารคนปัจจุบันคือ ดร. มนูญ เพชรมีแก้ว ตำแหน่ง ผู้อำนวยการโรงเรียน จำนวนนักเรียน 1,214 คน

โรงเรียนนาดูนประชาสรรพ์มีทรัพยากรโบราณสถานที่มีชื่อเสียง คือองค์พระธาตุนาดูน เป็นที่ประดิษฐ์ฐานบรมอัฐิของพระพุทธเจ้า จากที่มีแหล่งเรียนรู้ชุมชน โรงเรียนได้จัดทำหลักสูตรสถานศึกษาท้องถิ่นชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น และตอนปลายต้องเรียนรู้เรื่องประวัติชุมชนและสถานที่สำคัญต่าง ๆ ในหมู่บ้าน เขตตำบลนาดูนด้วยการออกภาคสนาม มีครูประวัติศาสตร์ อาจารย์วิรัตน์ ปักการะนา เป็นผู้ริเริ่มทำหลักสูตรสถานศึกษาเรื่องท้องถิ่นศึกษาเป็นรูปธรรมชัดเจน ในปี พ.ศ. 2552 รัฐบาลมีนโยบายให้โรงเรียนได้บรรจุวิชาประวัติศาสตร์เป็นสาขาวิชาเรียนเฉพาะ จังหวัดมหาสารคาสำนักเขตพื้นที่การศึกษา 1-3 ได้เข้าร่วมประชุม การจัดกิจกรรมการเรียนรู้ประวัติศาสตร์ มีทีมประสานงานโครงการยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นมหาสารคาม ได้เข้าร่วมประชุมในวันที่ 2 กันยายน พ.ศ. 2552 มีผู้เข้าร่วมประชุมจำนวน 50 คน เป็นการสนับสนุนโครงการยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่น สร้างเครือข่ายของโรงเรียนที่เข้าร่วมโครงการได้มีเวทีแลกเปลี่ยนความรู้ของครูผู้สอนประวัติศาสตร์เป็นกลไกหนุนเสริม ให้สาขาวิชาประวัติศาสตร์มีโรงเรียนแกนนำเกิดขึ้นในจังหวัดมหาสารคามในโอกาสต่อไป (วิรัตน์ ปักการะนา. 2552 : สัมภาษณ์)

5.8 โรงเรียนบรบือ

โรงเรียนบรบือ ก่อตั้งเมื่อวันที่ 17 พฤษภาคม 2495 สังกัดกองการศึกษา สงเคราะห์กรมสามัญศึกษา กิจกรรมที่เป็นจุดเด่นของโรงเรียนการเข้าแข่งขันโครงงานกลุ่มสาระการเรียนรู้สังคม ศึกษาด้านเศรษฐกิจท้องถิ่นมันแกวเงินล้าน ตามโครงการโรงเรียนในฝัน ของเขตพื้นที่การศึกษามหาสารคามเขต 2 ได้รับรางวัลชนะเลิศ แต่อุปสรรคปัญหาที่เกิดขึ้นกลุ่มทีมวิจัยของโรงเรียนนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาตอนต้นและมัธยมศึกษาตอนปลายมอบหมายงานให้ทำเป็นกรณีพิเศษเพราะเป็นเด็กกลุ่มเก่งของโรงเรียนเป็นปัญหาเด็กเก่งถูกแย่งแต่เด็กนักเรียนกลุ่มที่ไม่เก่งถูกทิ้ง ซึ่งไม่สอดคล้องกับการพัฒนาการเรียนรู้ในแต่ละสาขาวิชาควรให้เด็กมีโอกาสแสดงออกตามศักยภาพความสามารถของตนเอง (นิลวรรณ พนิชนาพันธ์. 2552 : สัมภาษณ์)

5.9 โรงเรียนเขวาไร่ศึกษา

โรงเรียนเขวาไร่ศึกษาเป็นโรงเรียนมัธยมศึกษาประจำตำบล สังกัดกรมสามัญศึกษา ที่มาของชื่อ “โรงเรียนเขวาไร่ศึกษา” โรงเรียนเขวาไร่ศึกษา ได้ตั้งชื่อตามชื่อตำบลเขวาไร่ อันเป็นที่ตั้งโรงเรียน ซึ่งที่จริงแล้วหมู่บ้านในเขตตำบลนี้หรือตำบลใกล้เคียงไม่มีชื่อหมู่บ้านว่า “เขวาไร่” แต่ก่อนที่โรงเรียนจะตั้งขึ้น ชาวบ้านตำบลนี้ได้ขอให้ทางราชการตั้งเป็นตำบลใหม่ เมื่อทางราชการอนุมัติชื่อตำบล ได้เกิดการสับเปลี่ยนกันโดยไม่ตั้งใจระว่างตำบลที่ขอ ตั้งใหม่ ในอำเภอนาเชือก คือ “ตำบลเขวาไร่” กับตำบลที่ขอตั้งใหม่ ในอำเภอโกสุมพิสัย คือ “ตำบลหนองสระพัง” เนื่องจากไม่ตรงตามความเป็นจริง อำเภอนาเชือกได้ขอเปลี่ยนใหม่ให้ตรงตามความเป็นจริง เป็น ตำบลเขวาไร่ แต่ทางอำเภอโกสุมพิสัย ไม่ได้ขอเปลี่ยน ยังคงใช้ชื่อ ตำบลเขวาไร่ ตามที่ทางราชการอนุมัติครั้งแรกมาจนปัจจุบันนี้

คำว่า “เขวา”ตามหลักภาษาไทยไม่มีความหมาย แต่สันนิษฐานว่า”เขวา”เป็นภาษาพูดของคนอีสาน เพี้ยนมาจากคำว่า “ขวาว”หรือ”ขว้าว” ซึ่งเป็นชื่อต้นไม้ชนิดหนึ่งในวงศ์กระทุ่ม ลำต้นสูงใหญ่ใบมนคล้ายรูปหัวใจ ดอกสีเหลือง เนื้อไม้ละเอียดสีเหลืองอ่อนเกิดในป่าเบญจพรรณทั่วไป ส่วนคำว่า “ไร่” หมายถึงพื้นที่สูง ไม่สามารถทำนาได้ ดังนั้นคำว่า “เขวาไร่” จึงหมายถึงพื้นที่สูงประกอบด้วยต้นเขวา หรือต้นขว้าว.

กิจกรรมที่เป็นจุดเด่นของโรงเรียนเขวาไร่ศึกษามีครูสาระกลุ่มเรียนรู้สังคมศึกษาได้รับคัดเลือกเป็นครูสอนดีเด่นระดับภาคจาการจัดกิจกรรมโครงการคุณธรรมจิตอาสาพึ่งตนเองตามหลักเศรษฐกิจพอเพียง เรื่องเสื่อกกบ้านแพง แต่เป็นกิจกรรมที่ต้องนำมาปรับให้เห็นชีวิตช่างทอเสื่อบ้านแพงตามกรอบแนวคิดประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ผู้บริหารสถานศึกษามีนโยบายจัดทำอาชีพของคนในชุมชนสู่หลักสูตรสถานศึกษา เรื่องท้องถิ่นตนเองให้บรรลุตามนโยบาย แต่องค์ความรู้การวิจัย การพัฒนาเด็กให้มีการตั้งคำถามการสืบค้นข้อมูลต้องพัฒนาให้มาก เพื่อสอดคล้องกับการเรียนรู้ ที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญจากสิ่งที่นักเรียนสนใจอยากศึกษา (สุธีรา เรืองสุวรรณ. 2552 : สัมภาษณ์)

5.10 โรงเรียนเหล่ายาววิทยาคาร

โรงเรียนเหล่ายาววิทยาคารตั้งอยู่บ้านเหล่ายาว ตำบลเหล่ายาว อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคามเป็นโรงเรียนมัธยมประจำตำบล จัดการเรียนการสอนระดับชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น 7 ห้องเรียนและชั้นมัธยมศึกษาตอนปลาย 6 ห้องเรียน รวม 650 คน บุคลากร ครู จำนวน 47 คน การจัดกิจกรรมการเรียนการสอน พบปัญหาเรื่องการขาดแคลนครู มีครูไม่ตรงสาขาวิชาที่สอน เช่นกลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษามีครูวิชาเอกสังคมศึกษา 1 คน

ทำให้ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนต่ำกว่าเกณฑ์การวัดประเมินจากภายนอกสถานศึกษา เพราะนักเรียนขาดทักษะการคิด การวิเคราะห์ ไม่มีนิสัยรักการอ่าน การจดบันทึก การสังเกต ถ้าได้รับการพัฒนาให้ นักเรียนได้ศึกษาด้วยตนเอง รู้จักค้นคว้าตั้งคำถาม มีครูพี่เลี้ยงให้ใกล้ชิด โดยมีการจัดอบรมเพิ่มเติมความรู้ ประชุมสัมมนาครู สามารถส่งผลถึงนักเรียนที่จะได้ศึกษาความรู้ด้วยตนเองเพื่อเข้าร่วมโครงการยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่น (จารุพร ฐิตะธาร. 2552 : สัมภาษณ์)

6. บริบทโรงเรียนประถมศึกษาขยายโอกาสทางการศึกษา

6.1 โรงเรียนบ้านหนองโนอีดำ

โรงเรียนบ้านหนองโนอีดำ ตำบลหนองโน อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม สังกัดสำนักเขตพื้นที่การศึกษามหาสารคาม เขต 1 เปิดสอนตั้งแต่ระดับปฐมวัยถึงระดับมัธยมศึกษาตอนต้น มีเขตพื้นที่บริการ คือ หมู่ที่ 1 หมู่ที่ 3 หมู่ที่ 5 หมู่ที่ 8 ตั้งอยู่ห่างจากสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามหาสารคาม เขต 1 ประมาณ 10 กิโลเมตร

โรงเรียนบ้านหนองโนอีดำ เดิมเรียนร่วมกับบ้านกุดแคน แยกมาเป็นเอกเทศเมื่อปี พ.ศ. 2482 โรงเรียนได้พัฒนาและเปลี่ยนแปลงให้ดีขึ้นตามลำดับเมื่อปี พ.ศ. 2515 โรงเรียนได้เปิดสอนชั้นประถมศึกษาปลาย พ.ศ. 2533 โรงเรียนได้รับคัดเลือกให้เป็นโรงเรียนนำร่องขยายโอกาสทางการศึกษาของ สปช. และเป็นโรงเรียนแรกของจังหวัดมหาสารคาม พ.ศ. 2544 ได้รับคัดเลือกให้เป็นโรงเรียนนำร่องการบริหารจัดการหลักสูตรและการศึกษาขั้นพื้นฐานของกรมวิชาการและโรงเรียนแกนนำการสอนวิทยาศาสตร์ของ สสวท.

แหล่งเรียนรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่น

โรงเรียนมีแหล่งเรียนรู้ภายใน และภายนอกโรงเรียน ดังนี้

แหล่งเรียนรู้ภายใน	แหล่งเรียนรู้ภายนอก
1. ห้องสมุดโรงเรียน	1. มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม
2. สวนป่า	2. วิทยาลัยสารพัดช่างมหาสารคาม
3. สวนสมุนไพร	3. วิทยาลัยเกษตรมหาสารคาม
4. สระน้ำโรงเรียน	4. มหาวิทยาลัยมหาสารคาม
5. มุมหนังสือ	5. องค์การบริหารส่วนตำบลหนองโน
	6. วัดเจริญผล
	7. มหาวิทยาลัยราชภัฏศูนย์หนองโน
	8. ทุ่งนาชาวบ้าน
	9. สวนป่าดอนปู่ตา

จากจุดเด่นของโรงเรียน มีแหล่งเรียนรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นใกล้ตัวนักเรียน แต่ขาดการเชื่อมโยงการปฏิรูปในเรื่องการวิจัยในชั้นเรียนที่ให้ข้อมูลเรื่องท้องถิ่น ซึ่งโรงเรียนต้องการความช่วยเหลือจากสถาบันราชภัฏศูนย์หนองโน เชื่อมโยงกับศูนย์ราชภัฏในจังหวัดมหาสารคาม ให้มีผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนรู้เรื่องวิจัยท้องถิ่นเกิดขึ้น (วราภรณ์ ใสโศก. 2552 : สัมภาษณ์)

6.2 โรงเรียนบ้านบ่อใหญ่

โรงเรียนบ้านบ่อใหญ่ (บ่อใหญ่เรืองศิลป์) ตั้งอยู่ที่ดินแปลงหมายเลข มค. 374 บ้านบ่อใหญ่ หมู่ที่ 3 ตำบลบ่อใหญ่ จังหวัดมหาสารคาม ตั้งขึ้นครั้งแรก เมื่อวันที่ 1 เมษายน พ.ศ. 2457 เดิมชื่อ โรงเรียนประชาบาล ตำบลบ่อใหญ่ 1 ปัจจุบันได้เปลี่ยนชื่อโรงเรียนใหม่ว่า โรงเรียนบ้านบ่อใหญ่ (บ่อใหญ่เรืองศิลป์)

รับนักศึกษาระดับมัธยมศึกษาตอนต้น จากชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 ถึงชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 ตามลำดับ และได้รับคัดเลือกเป็นโรงเรียนเครือข่ายการใช้หลักสูตรใหม่ สถานที่ศึกษาปี พ.ศ. 2551 ได้รับเลือกเป็นโรงเรียนแกนนำซึ่งเป็นจุดแข็งที่โรงเรียนจะได้ปฏิรูปการเรียนการสอนจากวิธีสอนที่หลากหลาย การสอนให้นักเรียนศึกษาตนเอง เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญยังไม่ประสบผลสำเร็จ เพราะครูยังไม่เปลี่ยนวิธีสอน ยังยึดตนเองเป็นสำคัญ (นรินทร์ จันทร์ลอย. 2552 : สัมภาษณ์) ได้เข้าร่วมโครงการยุววิจัยฯ ทำให้ครูเปลี่ยนวิธีสอนได้ในระดับหนึ่ง

6.3 โรงเรียนบ้านดงน้อย

ประวัติของโรงเรียนบ้านดงน้อย โรงเรียนบ้านดงน้อยตั้งขึ้นเมื่อวันที่ 22 กันยายน 2464 ให้ชื่อว่า โรงเรียนประชาบาล ตำบลแวงน่าง 2 ใช้ศาลาการเปรียญวัดบ้านดงน้อย เป็นสถานที่เรียนโดยมี นายทองดี ศรีลำไย เป็นครูใหญ่คนแรก มีหมู่บ้านในเขตบริการ 3 หมู่บ้าน คือ บ้านดงน้อย หมู่ที่ 4 บ้านดอนบม หมู่ที่ 6 และบ้านหินตั้ง หมู่ที่ 7 ปี พ.ศ. 2484 นายพัน ศรีสารคาม เป็นครูใหญ่ได้รับบริจาคที่ดินจากชาวบ้านและดำเนินการก่อสร้างโรงเรียนขึ้นหนึ่งหลัง การก่อสร้างยังไม่แล้วเสร็จเนื่องจากครูใหญ่ลาออกจากราชการต่อมา นายทวนทอง เรืองวิเศษ ได้รับคำสั่งแต่งตั้งให้มาดำรงตำแหน่งครูใหญ่ และดำเนินการก่อสร้างอาคารหลังเดิมจนแล้วเสร็จ เมื่อวันที่ 26 มิถุนายน พ.ศ. 2485 ได้รับรางวัลผลงานดีเด่นสิ่งแวดล้อมดีเด่น ระดับเขตการศึกษา 10 ในปี พ.ศ. 2541 ได้รับรางวัลโรงเรียนดีเด่นขนาดกลางระดับจังหวัด และได้รางวัลโรงเรียนพระราชทานขนาดกลางประจำปี พ.ศ. 2541

ปัจจุบันโรงเรียนบ้านดงน้อยมีหมู่บ้านในเขตบริการ 6 หมู่บ้าน คือ บ้านดงน้อย หมู่ที่ 4 บ้านดงน้อย หมู่ที่ 17 บ้านโนนเพ็ก หมู่ที่ 14 บ้านดอนบม หมู่ที่ 6 บ้านหินตั้ง หมู่ที่ 7 บ้านดอนหันพัฒนา หมู่ที่ 16 มีข้าราชการครู 17 คน เปิดทำการสอนตั้งแต่ระดับอนุบาล 1 ถึง ระดับมัธยมศึกษาปีที่ 3 จำนวนนักเรียนรวม 520 คน จากประวัติโรงเรียนบ้านดงน้อย เป็นโรงเรียนที่มีความร่วมมือ สามัคคี มีการพัฒนาทั้งด้านสิ่งแวดล้อม เป็นโรงเรียนน่าเรียน แต่สิ่งที่โรงเรียนต้องการคือ การจัดกิจกรรมการเรียนการสอนมีโรงเรียนเครือข่ายได้ความช่วยเหลือกัน เช่น การเรียนรู้ กลุ่มสาระสังคมศึกษาเพราะโรงเรียนนี้ ไม่มีครูสาขาวิชาประวัติศาสตร์หรือสังคมศึกษา เพราะชุมชนยังมีความเชื่อในประเพณี ดั้งเดิมหลาย ๆ อย่าง อยากให้สิ่งนี้ได้สืบทอดถึงเด็กเยาวชนในสถานศึกษา (แก้วตา สุวรรณศรี. 2552 : สัมภาษณ์)

6.4 โรงเรียนบ้านโคกล่าม

โรงเรียนบ้านโคกล่ามตั้งอยู่เลขที่ 127 หมู่ 11 บ้านโคกล่าม ตำบลบรบือ อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม ห่างจากสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามหาสารคาม เขต 1 เป็นระยะทาง 26 กิโลเมตร มีเขตพื้นที่บริการ 3 หมู่บ้านคือ บ้านโคกล่าม หมู่ที่ 8 หมู่ที่ 11 และบ้านโคกกลาง ตำบลบรบือ มีบุคลากร 15 คน ครูธุรการ 1 คน ลูกจ้างชั่วคราว 1 คน มีนักเรียนชาย 85 คน นักเรียนหญิง 88 คน รวมทั้งหมด 173 คน

ประชากรในเขตบริการของโรงเรียนบ้านโคกล่าม มีอาชีพเกษตรกรรม ร้อยละ 95 ที่เหลือร้อยละ 5 ประกอบอาชีพรับจ้างทั่วไป ประชากรส่วนใหญ่มีที่ดินทำกินเป็นของตนเอง มีเพียง 15 หลังคาเรือน ที่ไม่มีที่ดินทำกินเป็นของตนเอง ประชากรในหมู่บ้านมีฐานะความเป็นอยู่ในระดับปานกลาง พืชเศรษฐกิจที่สำคัญ คือ ข้าว และ อ้อย การปลูกอ้อย เป็นพืชเศรษฐกิจที่ชุมชนให้เด็กและเยาวชนได้ให้เวลาว่างเป็นแรงงานรับจ้างปลูกอ้อย ตัดอ้อย แต่ขาดองค์ความรู้ ศึกษาค้นคว้าด้านตนเอง ไม่มีวิธีการเข้าถึงแหล่งข้อมูลจากชุมชน ซึ่งครูมีหน้าที่เป็นพี่เลี้ยงให้ความช่วยเหลือ ให้เด็กได้ใช้แหล่งเรียนรู้ที่มีในชุมชนตนเองและส่งผลให้เป็นการเรียนรู้นอกชั้นเรียนที่เป็นกระบวนการวิทยาศาสตร์สืบค้นข้อมูลด้วยการปฏิบัติการจริง เรื่องประวัติศาสตร์อาชีพของคนในบ้านโคกล่าม ซึ่งโรงเรียนมีความต้องการให้ผู้เชี่ยวชาญภายนอกได้ให้คำแนะนำ (วันเพ็ญ ว่องไว. 2552 : สัมภาษณ์)

6.5 โรงเรียนเม็กดำ

โรงเรียนบ้านเม็กดำตั้งขึ้นมาเมื่อไรไม่ทราบ บริเวณที่ตั้งโรงเรียนพื้นที่เป็นดินเหนียว ครั้งแรกประมาณปี พ.ศ. 2391 โรงเรียนประชาบาลบ้านเม็กดำ เปิดกิจกรรมการ

สอนจากชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 ถึงชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 เมื่อปี พ.ศ. 2520 โรงเรียนเปิดสอนระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 ถึง ชั้นประถมศึกษาปีที่ 7 และต่อมาลดการศึกษาเป็น 6 ปี ปีพุทธศักราช 2544 ได้คัดเลือกเป็นโรงเรียนนำร่องจัดการศึกษา 9 ปี เปิดสอนตั้งแต่ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 ถึงชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 และปี พ.ศ. 2550 - 2551 ได้รับงบสนับสนุนการวิจัย จากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย สกว. การจัดกิจกรรมการเรียนรู้ จากครูภูมิปัญญาท้องถิ่น โรงเรียนได้มีการสำรวจมีครูภูมิปัญญาท้องถิ่นจำนวน 33 คน มีครูภูมิปัญญาสาขานิทานพื้นบ้าน การเกษตรกรรม พิธีกรรม เป็นต้น จากจุดแข็งของโรงเรียน ได้รับการประเมินจากสำนักงานประเมินผลภายนอกโรงเรียนได้เป็นโรงเรียนจัดการศึกษาที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญปี พ.ศ. 2551 เพราะเด็กนักเรียนได้เรียนรู้จากการศึกษาค้นคว้าด้วยตนเองใช้แหล่งเรียนรู้จากครูภูมิปัญญาท้องถิ่น และโรงเรียนเป็นเครือข่ายกับมหาวิทยาลัยราชภัฏในโครงการ Child Watch ในกิจกรรมการจัดทำห้องเรียนคนหลายวัยจากสวนยายเฮ้า (ศักดิ์พงษ์ หอมหวน. 2552 : สัมภาษณ์) แต่นักเรียนสอบเข้าเรียนต่อโรงเรียนมีชื่อเสียงในจังหวัดมหาสารคามไม่ได้ ผู้ปกครองไม่เห็นด้วยในกิจกรรมการจัดการเรียนรู้ เรื่องชุมชนในตนเอง ตั้งคำถามว่า นักเรียนรู้แต่ท้องถิ่นแต่ความรู้ทั่วไปในตำราสู้สถาบันอื่น ๆ ไม่ได้ เป็นปัญหาที่โรงเรียนต้องทบทวนการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ให้บูรณาการทั้งความรู้ จากตำรา และจากภายนอกห้องเรียน (พยงค์ การิเทพ. 2552 : สัมภาษณ์)

6.6 โรงเรียนบ้านเม่นใหญ่

โรงเรียนบ้านเม่นใหญ่ เดิมชาวบ้านไปเรียนรวมกับโรงเรียนประชาบาลบ้านหนองจิก (ขณะนั้น) อ.เมือง จ.มหาสารคาม วันที่ 22 มิถุนายน 2485 นายเปาด์ รังสิยานนท์ นายอำเภอเมืองฯ ได้สร้างโรงเรียนบ้านเม่นใหญ่ ให้ชื่อว่า “โรงเรียนประชาบาล 9 วัดบ้านเม่นใหญ่”

ปี พ.ศ. 2540 ทางราชการอนุมัติให้เปิดทำการเรียนการสอนระดับมัธยมศึกษา ปีที่ 1-3

ปี พ.ศ. 2543 ทางราชการได้เลื่อนตำแหน่งอาจารย์ใหญ่นายบุญชนะ ทาโยธี เป็นผู้อำนวยการโรงเรียนบ้านเม่นใหญ่จนถึงปัจจุบัน ขณะนี้มีตำแหน่งผู้บริหาร 1 คน ครูผู้สอน 15 คน ครูอัตราจ้าง 1 คน นักเรียนทั้งหมด 170 คน จัดการเรียนการสอนตั้งแต่ระดับก่อนประถมศึกษา ระดับประถมศึกษา และระดับมัธยมศึกษาปีที่ 1-3 ซึ่งเป็นโรงเรียนขยายโอกาส และได้รับคัดเลือกเข้าร่วมโครงการโรงเรียนจัดทำสื่อนวัตกรรมหนังสืออีบุค (E-Books) จากมหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม แต่โรงเรียนมีสภาพปัญหาผู้ผู้ปกครองอพยพ

ย้ายถิ่นไป ทำงานต่างจังหวัด เด็กและเยาวชนติดสิ่งเสพติด วิธีการแก้ไขโรงเรียนได้จัดพื้นที่คุณภาพเข้าร่วมโครงการ Child Watch ในแผนงานการเฝ้าระวังและขับเคลื่อนสภาวการณ์เด็กและเยาวชนจัดทำห้องเรียนคนหลายวัยขึ้นในกิจกรรมการเรียนรู้ร่วมกันระหว่าง ครู ผู้ปกครอง และเด็กนักเรียน คือ เป็นวิธีสอนที่หลากหลาย นักเรียนได้ฝึกปฏิบัติการตั้งคำถามและการค้นหาคำตอบจากสิ่งที่สนใจ แต่ต้องพัฒนากิจกรรมนี้ด้วยการส่งเสริมจากผู้เชี่ยวชาญภายนอกด้วย (บุญชนะ ทาโยธี. 2552 : สัมภาษณ์)

6.7 โรงเรียนบ้านกอกหนองผือ

โรงเรียนบ้านกอกหนองผือ ตั้งขึ้นเมื่อวันที่ 17 สิงหาคม 2477 ตั้งอยู่หมู่ที่ 1 ตำบลหนองบัว อำเภอโกสุมพิสัย จังหวัดมหาสารคาม บนทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 2391 (ถนนสายบ้านเขื่อน - บ้านกู่ทอง) ตั้งชื่อตามนามบ้านกอกและบ้านหนองผือ เดิมมีชื่อว่าโรงเรียนประชาบาลตำบลเขื่อนที่ 10 (วัดบ้านหนองผือ) เปิดทำการสอนจากชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 ถึงชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 ผู้บริหารโรงเรียนคนแรกชื่อ นายพัฒน์ สุขวิชัย ดำรงตำแหน่งครูใหญ่ และมีครูปฏิบัติการสอนร่วมกันจำนวน 2 คน มีเขตพื้นที่ บริการรับนักเรียนมาเรียนร่วม 2 หมู่บ้าน คือ บ้านหนองผือ และบ้านกอก ดำเนินการจัดการเรียนการสอนมาด้วยดีครั้นเมื่อวันที่ 9 ธันวาคม 2485 ผู้ปกครองนักเรียนบ้านกอกเห็นว่าลูกหลานเดินทางมาเรียนลำบากจึงได้ขอแยกโรงเรียนไปตั้งใหม่ที่วัดบ้านกอก ทางราชการได้อนุมัติตามคำขอ ตั้งชื่อโรงเรียนใหม่ว่าโรงเรียนประชาบาลตำบลเขื่อนที่ 25 (วัดบ้านกอก)โดยแต่งตั้งนายมา สอนขยันดำรงตำแหน่งครูใหญ่เป็นคนแรก

พุทธศักราช 2464 จัดการเรียนการสอนจากชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 ถึงชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 ทั้ง 2 โรงเรียน และในช่วงระหว่างปีพุทธศักราช 2492 - 2494 ทางราชการแต่งตั้งย้ายครูบ่อย จนทำให้จัดการเรียนการสอน ของโรงเรียนประชาบาลตำบลเขื่อน 10 และ 25 ลำบากมากเพราะ ครูไม่ครบชั้น การแต่งตั้งย้ายแต่ละครั้ง กว่าทางราชการจะบรรจุครูใหม่มาแทน ใช้เวลาเป็นปี จึงจะได้ครูมาบรรจุแทน เป็นเหตุให้นายสิงห์ ไชยศึก ครูใหญ่โรงเรียนประชาบาลตำบลเขื่อนที่ 10 (วัดบ้านหนองผือ) และนายทองดี สิงหบุตร ครูใหญ่โรงเรียนประชาบาลตำบลเขื่อนที่ 25(วัดบ้านกอก) ประชุมปรึกษาหารือผู้ใหญ่บ้าน ผู้ปกครองและชาวบ้านทั้งสองหมู่บ้านยุบรวมกันเป็นโรงเรียนเดียว ดำเนินการติดต่อกับทางราชการในการขอยุบรวมกัน ติดต่อประชาสัมพันธ์กับชาวบ้านของบประมาณการสร้างอาคารเรียนใหม่ และขอบริจาคที่ดินสร้างโรงเรียนใหม่การดำเนินการทุกอย่างประสบความสำเร็จ

ปีพุทธศักราช 2527 ทางราชการได้อนุมัติให้โรงเรียนบ้านกอกหนองผือเปิดการขยายการศึกษาลงล่างตามนโยบายรัฐบาลสมัยนั้น โดยให้โรงเรียนได้เปิดรับนักเรียนชั้นอนุบาล 1 และอนุบาล 2 เป็นการจัดการศึกษาสำหรับนักเรียนก่อนวัยเรียนได้เตรียมตัวเข้าสู่การเรียน ระดับประถมศึกษา ในระยะนี้โรงเรียนจัดการเรียนการสอนชั้นอนุบาล 1 ถึงชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 จัดการเรียนการสอนตามหลักสูตรพระราชบัญญัติการศึกษาพุทธศักราช 2503 และได้จัดสรรงบประมาณสร้างอาคารเรียนและอาคารประกอบเพิ่มขึ้น ทำให้การจัดการศึกษาเป็นไปอย่างคล่องตัวพอสมควรเรื่อยมา

ปีพุทธศักราช 2536 – 2544 ทางราชการได้คัดเลือกโรงเรียนบ้านกอกหนองผือเป็นโรงเรียนนำร่องการจัดการศึกษา 9 ปี ได้อนุมัติให้โรงเรียนรับนักเรียนระดับมัธยมศึกษาตอนต้น จากชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 ถึงชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 ตามลำดับ มีการจัดการเรียนการสอน 3 ระดับ คือ ระดับก่อนประถมศึกษา ระดับประถมศึกษา และระดับมัธยมศึกษาตอนต้น และได้รับจัดสรรงบประมาณสร้างอาคารเรียนแบบ ส.ป.ช. 105/26 จำนวน 8 ห้องเรียน 1 หลัง อาคารประกอบ(ส้วม) ส.ป.ช. 601 / 26 จำนวน 4 ที่ เพื่อรองรับจำนวนนักเรียนที่เพิ่มขึ้นในระดับมัธยมศึกษาตอนต้นจัดการเรียนการสอนตามหลักสูตรพระราชบัญญัติการศึกษาพุทธศักราช 2521(ปรับปรุงแก้ไขพุทธศักราช 2533) ดำเนินการด้วยความเรียบร้อยดี

ปีพุทธศักราช 2545 โรงเรียนได้รับคัดเลือก เป็นโรงเรียนเครือข่ายการใช้หลักสูตรใหม่ 2544 ของจังหวัดมหาสารคามในจำนวน 13 โรงเรียน โดยจัดทำหลักสูตรสถานศึกษาใช้เองและโรงเรียนได้ทดลองใช้พร้อมกันทั้งหมดคือชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 – มัธยมศึกษาปีที่ 3 และในปีงบประมาณนี้ทางราชการ ได้อนุมัติงบประมาณจัดสร้างส้วม 1 หลัง 2 ที่ และอนุมัติงบประมาณการสร้างลานเอนกประสงค์ 1 แห่ง โรงเรียนบ้านกอกหนองผือ เป็นโรงเรียนขยายโอกาสที่มีการเปลี่ยนแปลงการจัดการเรียนการสอนตั้งแต่ระดับปฐมวัยถึงมัธยมศึกษาตอนต้น (ม.1 - ม.3) การจัดกิจกรรมการเรียนรู้ ในกลุ่มสาระสังคมศึกษาไม่มีครูวุฒิตรงตามสาขาวิชาเอก ทำให้โรงเรียนมีปัญหาผลสัมฤทธิ์เรื่องกลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ใช้วิธีแก้ไขให้ครูได้เข้ารับการอบรมสัมมนาเพื่อเพิ่มทักษะวิธีสอนที่หลากหลายให้ครูนำมาใช้ในโรงเรียน ถ้าโรงเรียนได้มีโอกาสพัฒนาโครงการเข้าร่วมกิจกรรมการปฏิรูปการเรียนรู้เรื่องประวัติศาสตร์ชุมชนตนเองจะเป็นสิ่งที่เสริมหนุนการเรียนรู้ของนักเรียนได้อีกทาง (ประคอง พิมพา. 2552 : สัมภาษณ์)

6.8 โรงเรียนประชาพัฒนา

โรงเรียนประชาพัฒนาตั้งอยู่บ้านหนองอิหมัน ตำบลประชาพัฒนา อำเภอวาปีปทุม จังหวัดมหาสารคาม เป็นโรงเรียนขยายโอกาสในปี พ.ศ. 2535 ให้ได้รับการดูแลจากโรงเรียนวาปีปทุมเพื่อเป็นพี่เลี้ยงการจัดการเรียนการสอน จำนวนบุคลากรครู 20 คน จำนวนนักเรียน 500 คน

กิจกรรมที่สร้างชื่อเสียงให้โรงเรียน นักเรียนเข้าร่วมกับวัด ครูภูมิปัญญาท้องถิ่นทุกวันเสาร์ ตามโครงการพบพระยามเพล กิจกรรมที่ฝึกนั่งสมาธิ กล่าวคำเบญจศีลและสวดมนต์ไหว้พระให้ถูกต้องอธิบายความหมายภาษาบาลีได้ อุปสรรคการจัดกิจกรรมการเรียนรู้โรงเรียนมีผลสัมฤทธิ์การเรียนไม่ผ่านเกณฑ์การประเมินสังเคราะห์โจทย์ด้วยกระบวนการวิจัยในชั้นเรียนและนอกห้องเรียนมีวิทยากรหนุนเสริมร่วมกับบุคลากรในโรงเรียน จะทำให้ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนผ่านเกณฑ์การประเมินร้อยละ 80
(เบญจมาศ ไชยเกตุ. 2552 : สัมภาษณ์)

6.9 โรงเรียนบ้านวังแสง

โรงเรียนบ้านวังแสงตั้งอยู่หมู่ที่ 20 ตำบลวังแสง อำเภอแกดำ จังหวัดมหาสารคาม ตั้งเมื่อ พ.ศ. 2477 เปิดทำการสอนจากชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 ถึงชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 ในปี พ.ศ. 2520 ได้รับงบประมาณสร้างอาคารเรียน 1 หลัง เพื่อใช้เป็นอาคารทำการสอนจาก 4 ปี เป็น 7 ปี และต่อมาลดจาก 7 ปี เป็น 6 ปี เมื่อ ปี พ.ศ. 2536 ได้รับคัดเลือกเป็นโรงเรียนนำร่อง เปิดการสอน 3 ระดับ คือ ระดับปฐมวัย ประถมศึกษาและมัธยมศึกษาตอนต้น (ม.1 – ม.3) มีบุคลากรครูจำนวน 17 คน จำนวนนักเรียน 520 คน

กิจกรรมที่ส่งเสริมการเรียนรู้ คือ การเน้นผู้เรียนเป็นสำคัญโดยเน้นการพัฒนาด้านร่างกาย อารมณ์ สังคม ให้ชุมชนในท้องถิ่นได้มีส่วนร่วมในการจัดกิจกรรมการเรียนการสอน ปัญหาที่พบเนื่องจากเป็นโรงเรียนขยายโอกาสที่ได้รับงบสนับสนุนการจัดทำห้องเรียนคอมพิวเตอร์ แต่ไม่มีการจัดการเรียนการสอนเป็นระบบ ครูชำนาญเรื่องคอมพิวเตอร์มีเพียง 1 คน ทำให้เด็กขาดโอกาสการเรียนรู้ ถ้ามีบุคลากรเข้ามาส่งเสริมจัดอบรม ให้เด็กเยาวชนได้ใช้บทเรียนคอมพิวเตอร์ช่วยหาข้อมูลเป็นการเปิดโอกาสทางการศึกษาให้ใช้ฐานข้อมูลจากคอมพิวเตอร์ช่วยกิจกรรมการเรียนรู้ได้ (บุษบา สืบสิงห์. 2552 : สัมภาษณ์)

6.10 โรงเรียนบ้านลาด

โรงเรียนบ้านลาดตั้งอยู่บ้านลาดพัฒนา ตำบลบ้านลาด อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามหาสารคาม เขต 1 โรงเรียนก่อตั้งเมื่อปี พ.ศ. 2476 เดิมชื่อ โรงเรียนประชาบาลบ้านลาด ทำการสอนตั้งแต่ชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 ถึงชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 ระยะต่อมาปี พ.ศ. 2536 โรงเรียนได้ก่อตั้งเป็นโรงเรียนประถมศึกษาขยายโอกาสทางการศึกษา ทำการสอนตั้งแต่ระดับปฐมวัยถึงมัธยมศึกษาตอนต้น (ม.1 – ม.3) ปัจจุบันมีบุคลากรครู จำนวน 25 คน จำนวนนักเรียน 620 คน

สภาพของโรงเรียนเป็นโรงเรียนที่อยู่ชานเมืองจังหวัดมหาสารคามมีสภาพสิ่งแวดล้อมปัจจัยพื้นที่เสี่ยงเกมส์ ร้านขายสุรา ร้านคาราโอเกะ รอบ ๆ สถานศึกษาแห่งนี้จึงเป็นปัจจัยที่ให้เด็กโดดเรียน หนีเรียน ผลการเรียนต่ำ ยากแก่การควบคุมของครูได้ และเป็นปัญหาเรื่องผู้ปกครองประกอบอาชีพเป็นกรรมกรรับจ้างรายวันขาดการเอาใจใส่ลูก ๆ ตนเองเป็นปัจจัยสำคัญให้เด็กไปรวมกลุ่มกันเสพสิ่งเสพติด ซึ่งโรงเรียนได้มีกิจกรรมร่วมกับโรงเรียนมหาชัยพิทยาคาร คือ ทำโครงการชมรมต้นกล้า เพื่อปลูกฝังให้เด็กใช้เวลาว่างให้เกิดประโยชน์บำเพ็ญจิตอาสา เพื่อทำความสะอาดชุมชน เก็บขยะในลำน้ำชี นอกจากนี้ชุมชนมีวัฒนธรรมที่เข้มแข็งนับถือพุทธศาสนา ทำบุญตามฮีตคลองประเพณีที่ 12 เดือนของสังคมอีสาน ทำพิธีกรรมบูชาผีดอนปู่ตา ถือเป็นสถานที่แหล่งเรียนรู้ของชุมชน แต่นักเรียนจำนวนมากไม่เข้าใจวัฒนธรรมความเชื่อที่เป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ควรให้มีกิจกรรมระหว่างโรงเรียนกับชุมชนได้สืบสานประเพณีท้องถิ่นร่วมกันหาแนวทางให้เป็นนโยบายของสถานศึกษาได้ส่งเสริมให้นักเรียนค้นหาข้อมูลจากปราชญ์ชุมชนในโอกาสต่อไป (เวียงงาม อันทะวงษ์. 2552 : สัมภาษณ์)

จากการสำรวจบริบทโรงเรียน จำนวน 20 โรงเรียนแล้วได้นำองค์ความรู้มาบูรณาการกับเกณฑ์การพิจารณาโครงการได้ชุดโครงการปรากฏรายละเอียดดังนี้

โครงการ ชุดโครงการยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นโรงเรียนบ้านบรบือ

หน่วยงานต้นสังกัด : โรงเรียนบรบือ

ระยะเวลาดำเนินการ : ระยะเวลาตั้งแต่ 1 พฤษภาคม 2552 ถึงวันที่ 31 มีนาคม 2553

==========

1. ชื่อโครงการ ชุดโครงการยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นโรงเรียนบรบือ

โครงการย่อยประกอบด้วย

1.1 โครงการ มันแกวเงินล้าน

อาจารย์ที่ปรึกษา : อาจารย์มิตรชัย แถวพินิจ

อาจารย์นิลวรรณ พนิชนาพันธุ์

อาจารย์สายหยุด วันนา

ทีมยุววิจัย : นายฉัตรณรงค์ แสนวันดี

นายพลเทพ อะโน

นายภัทรพงษ์ ขัติยมาตย์

นางสาวสมทรัพย์ ทิยา

วัตถุประสงค์โครงการ

เพื่อศึกษาการเปลี่ยนแปลง วิถีชีวิต สังคม และวัฒนธรรมของชุมชนบ้านซำแฮด ในช่วงเวลาต่าง ๆ จากอดีตจนถึงปัจจุบันผ่านเรื่องราวของมันแกว

คำถามเพื่อการวิจัย

1. มันแกวเข้ามาในหมู่บ้านซำแฮดเมื่อใด
2. มันแกวมีความสัมพันธ์กับความเปลี่ยนแปลงของเวลาและชุมชนบ้านซำแฮดอย่างไร
3. บทบาทหน้าที่ของมันแกวมีการเปลี่ยนแปลงไปตามเวลาและคนในชุมชนอย่างไร
4. มันแกวมีบทบาทอย่างไรในงานประเพณีและงานบุญต่าง ๆ ของชุมชน

โครงการ ชุดโครงการยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นโรงเรียนพยัคฆภูมิวิทยาคาร

หน่วยงานต้นสังกัด : โรงเรียนพยัคฆภูมิวิทยาคาร
ระยะเวลาดำเนินการ : ระยะเวลาตั้งแต่ 1 พฤษภาคม 2552 ถึงวันที่ 31 มีนาคม 2553

==========

2. ชื่อโครงการ ชุดโครงการยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นโรงเรียนพยัคฆภูมิวิทยาคาร
โครงการย่อยประกอบด้วย

2.1 โครงการ เจ้าพ่อศรีนครเตา

อาจารย์ที่ปรึกษา : อาจารย์อภิสิทธิ์ กิจเจริญสิน
อาจารย์อุทัย โสรสิงห์
อาจารย์จินดารัตน์ ทาริน
อาจารย์ขนิษฐา ลังกากาศ

ทีมยุววิจัย : นายสุทธินนท์ เสนารินทร์
นางสาวจุฑารัตน์ พรดอนก่อ

วัตถุประสงค์โครงการ

1. ศึกษาตำนานเจ้าพ่อศรีนครเตา
2. ศึกษาผลงานของเจ้าพ่อศรีนครเตามีอิทธิพลควบคุมทางสังคม วิถีชีวิตของคนในชุมชนบ้านเมืองเตาและมีอาณาเขตกับชุมชนอื่น โดยแบ่งยุคเวลาตามเหตุการณ์
3. ศึกษาถึงอิทธิพลของความเชื่อ ศรัทธาต่อเจ้าพ่อศรีนครเตาของผู้คนชุมชนบ้านเมืองเตาในปัจจุบัน

คำถามเพื่อการวิจัย

1. ตำนานเจ้าพ่อศรีนครเตามีความเป็นมาอย่างไร
2. ผลงานของเจ้าพ่อศรีนครเตามีอิทธิพลควบคุมทางสังคม วิถีชีวิตของคนในชุมชนอย่างไร และมีอาณาเขตกว้างขวางกับชุมชนอื่นอย่างไรบ้าง
3. ปัจจุบันอิทธิพลของความเชื่อ ศรัทธาเจ้าพ่อศรีนครเตาเกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างไร

โครงการ ชุดโครงการยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นโรงเรียนบ้านโคกล่าม

หน่วยงานต้นสังกัด : โรงเรียนบ้านโคกล่าม

ระยะเวลาดำเนินการ : ระยะเวลาตั้งแต่ 1 พฤษภาคม 2552 ถึงวันที่ 31 มีนาคม 2553

==========

3. ชื่อโครงการ ชุดโครงการยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นโรงเรียนบ้านโคกล่าม โครงการย่อยประกอบด้วย

3.1 โครงการ ชาวไร่อ้อยชุมชนโคกล่าม

อาจารย์ที่ปรึกษา : อาจารย์วันเพ็ญ ว่องไว

อาจารย์พานทอง ไพรลิน

ทีมยุววิจัย : เด็กหญิงชไมยพร สมสีไสย

เด็กหญิงอุมาพร ละครพล

เด็กหญิงเกษฎาภรณ์ เพ็ชชารี

วัตถุประสงค์โครงการ

1. เพื่อศึกษาความเป็นมาเกี่ยวกับอ้อย ในชุมชนโคกล่าม
2. เพื่อศึกษาวิธีการเพิ่มผลผลิตอ้อยให้แก่เกษตรกร
3. เพื่อศึกษาส่งเสริมอาชีพทำอ้อย

คำถามเพื่อการวิจัย

- ใครเป็นคนนำอ้อยเข้ามาปลูกในชุมชนโคกล่าม
- ทำไมเกษตรกรจึงนิยมปลูกอ้อยในปัจจุบัน
- ชาวไร่อ้อยชุมชนโคกล่ามมีการเปลี่ยนแปลงพันธุ์อ้อยหรือไม่
- เครื่องมือในการทำไร่อ้อยในอดีตและปัจจุบันมีความแตกต่างกันหรือไม่
- อ้อยช่วยยกฐานะครอบครัวชาวไร่อ้อยชุมชนโคกล่ามได้อย่างไร
- อ้อยมีความสำคัญต่อคนในชุมชนอย่างไร
- และอื่นๆที่พวกเราอยากรู้

โครงการ ชุดโครงการยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นโรงเรียนมหาชัยพิทยาคาร

หน่วยงานต้นสังกัด : โรงเรียนมหาชัยพิทยาคาร

ระยะเวลาดำเนินการ : ระยะเวลาตั้งแต่ 1 พฤษภาคม 2552 ถึงวันที่ 31 มีนาคม 2553

==========

4. ชื่อโครงการ ชุดโครงการยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นโรงเรียนมหาชัยพิทยาคาร โครงการย่อยประกอบด้วย

4.1 โครงการ ปราชญ์ชาวบ้านด้านหัตถกรรมทอผ้าพื้นเมือง

อาจารย์ที่ปรึกษา : อาจารย์จันทร์เพ็ญ มณีจันทร์

อาจารย์พูนศรี จันทรเจริญ

ทีมยุววิจัย : นางสาวกาญจนา คำขาย

นางสาวสุรีย์มาศ ภูวนารถ

นางสาวจิรวดี อินทร์จำนง

นางสาวอติพร วงศรีลคร

วัตถุประสงค์โครงการ

เพื่อศึกษาประวัติการพัฒนาตนเองในการประกอบอาชีพของคุณยายอุไร ขานนาม ศึกษาการรวมกลุ่มกับชุมชนจนกลายเป็นแหล่งท่องเที่ยวเป็นสินค้า 1 ตำบล 1 ผลิตภัณฑ์

คำถามเพื่อการวิจัย

1. ได้รับความรู้เกี่ยวกับการทอผ้าพื้นเมืองมาจากใคร
2. มีแรงบันดาลใจอะไรที่ทำให้หันมารวมกลุ่มทอผ้าพื้นเมืองและตั้งศูนย์จำหน่ายผลิตภัณฑ์ผ้าพื้นเมือง
3. มีหน่วยงานใดเข้ามาแนะนำการพัฒนาการทอผ้าพื้นเมือง
4. รูปแบบลวดลายผ้ามัดหมี่จำนวนมากได้แบบอย่างมาจากที่ใดบ้าง
5. การแปรรูปผลิตภัณฑ์พื้นเมืองมีอะไรบ้าง
6. ประโยชน์ที่คนในชุมชนได้รับจากการรวมกลุ่มทอผ้าพื้นเมือง
7. มีวิธีการสืบทอดอาชีพไปสู่ลูกหลานอย่างไร

โครงการ ชุดโครงการยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นโรงเรียนบ้านหนองโนอีดำ

หน่วยงานต้นสังกัด : โรงเรียนบ้านหนองโนอีดำ

ระยะเวลาดำเนินการ : ระยะเวลาตั้งแต่ 1 พฤษภาคม 2552 ถึงวันที่ 31 มีนาคม 2553

==========

5. ชื่อโครงการ ชุดโครงการยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นโรงเรียนบ้านหนองโนอีดำ โครงการย่อยประกอบด้วย

5.1 โครงการ ดอนปู่ตาชาวบ้านหนองโน

อาจารย์ที่ปรึกษา : อาจารย์วราภรณ์ ใสโศก

ทีมยุววิจัย : เด็กหญิงจิรานันท์ ทึกทา

เด็กหญิงอรุโณทัย สิงห์ใน

เด็กหญิงอรวรรณ รังวัดสา

วัตถุประสงค์โครงการ

1. ศึกษาความสัมพันธ์ของดอนปู่ตากับชุมชน เป็นบริเวณเนินหรือโคก ที่มีป่าไม้ขึ้นค่อนข้างหนาแน่น มีสัตว์ป่าหลายชนิดอาศัยอยู่ ป่าดอนปู่ตาจะไม่อยู่ห่างจากชุมชนนัก สะดวกในการที่ชาวบ้านในหมู่บ้านที่อยู่ในละแวกใกล้เคียงจะเข้าไปใช้ประโยชน์ เช่น นำสัตว์ วัว ควาย เข้าไปเลี้ยงได้หรือเข้าไปหาของป่าได้

2. ศึกษาความเชื่อของชาวบ้านจะมีการเคารพศรัทธาและมีความยำเกรงต่อป่าดอนปู่ตา โดยเชื่อว่ามีผีปู่ตาหรือผีบรรพบุรุษมาอาศัยอยู่เพื่อช่วยปกป้องคุ้มครองชุมชน

3. ศึกษาข้อห้ามและวิธีปฏิบัติตนที่มีต่อผีดอนปู่ พื้นที่มีต้นไม้ขึ้นอยู่หนาแน่นทั่วไปซึ่งเป็นสัญลักษณ์ ที่บอกถึงอาณาบริเวณป่า มีการสร้างศาลพระภูมิเชิญผีเจ้าที่เจ้าทางมาอยู่ในศาล เพื่อช่วยในการปกปักรักษาคนในบ้านให้อยู่เย็นเป็นสุขชาวบ้านได้กราบไหว้บูชาและประกาศเป็นเขตดอนปู่ตาโดยใช้วัฒนธรรมประเพณี ความเชื่อเข้ามาควบคุม

คำถามเพื่อการวิจัย

1. วิถีชีวิตเกี่ยวกับการดำเนินชีวิตของชาวบ้านหนองโนเมื่อครั้งอดีตเป็นอย่างไร

2. สภาพทางเศรษฐกิจของชาวบ้านหนองโนที่เกี่ยวข้องกับดอนปู่ตาเป็นอย่างไร

3. การเลือกที่ตั้งถิ่นฐานที่อยู่อาศัย การดำรงชีวิตตามสภาพแวดล้อมธรรมชาติได้แก่เรื่องใด

4. ภูมิปัญญาในการจัดเครือข่ายระบบความสัมพันธ์ การพึ่งพาเป็นอย่างไร

5. ภูมิปัญญาในด้านหัตถกรรมพื้นบ้านของชาวบ้านหนองโนมีอะไรบ้าง

6. ภูมิปัญญาในด้านสมุนไพร – ยากลางบ้านเกี่ยวข้องกับเรื่องใด

7. การดำเนินชีวิตเป็นเรื่องเกี่ยวกับการเกิด แก่ เจ็บ ตาย คุณค่าและความหมายสิ่งต่าง ๆ ในชีวิตประจำวันเป็นอย่างไร

โครงการ ชุดโครงการยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นโรงเรียนบ้านกอกหนองผือ

หน่วยงานต้นสังกัด : โรงเรียนบ้านบ้านกอกหนองผือ

ระยะเวลาดำเนินการ : ระยะเวลาตั้งแต่ 1 พฤษภาคม 2552 ถึงวันที่ 31 มีนาคม 2553

==========

6. ชื่อโครงการ ชุดโครงการยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นโรงเรียนบ้านกอกหนองผือ

โครงการย่อยประกอบด้วย

6.1 โครงการ ควายหายไปไหน

อาจารย์ที่ปรึกษา : อาจารย์ประคอง พิมพา

ทีมยุววิจัย : นางสาวสุภาวดี พรมแสน

นางสาวสาวิตรี สีภูแพน

เด็กหญิงวิชุดา แดนกองแก้ว

เด็กชายวิทยา ลำพาย

วัตถุประสงค์โครงการ

1. เพื่อศึกษาประวัติความเป็นมาของหมู่บ้านหนองผือ
2. เพื่อศึกษาวิถีชีวิตของคนกับควาย ในชุมชนบ้านหนองผือจากอดีตจนถึงปัจจุบัน
3. เพื่อศึกษาความเปลี่ยนแปลงของชุมชนบ้านหนองผือ ทั้งวิถีชีวิตและวัฒนธรรมประเพณี ก่อนและหลังที่ควายหมดไปจากชุมชน
4. เพื่อศึกษาแนวโน้มความเปลี่ยนแปลงของชุมชนในอนาคต
5. เพื่อสรุปเป็นองค์ความรู้สำหรับใช้ประกอบการเรียนรู้ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นบ้านหนองผือ ตำบลหนองบัว อำเภอโกสุมพิสัย จังหวัดมหาสารคาม

คำถามเพื่อการวิจัย

1. คนเรามีความรักความผูกพันกับควายอย่างไรบ้าง
2. ควายมีคุณค่าต่อวิถีชีวิตของคนเราอย่างไร
3. ควายหายไปเมื่อใด และรถไถนาเข้ามาสู่ชุมชนเมื่อใด
4. อะไรคือสาเหตุที่ทำให้ควายหายไป
5. รู้สึกอย่างไรที่ควายหายไป

6. จะนำควายกลับมาไถนาเหมือนเดิมได้หรือไม่ เพราะเหตุใด
7. เมื่อควายหายไป รถไถนาเข้ามา มีอะไรบ้างที่เปลี่ยนแปลงไป
8. ในอนาคต วิถีชีวิตของคนในชุมชนบ้านหนองผือจะเป็นอย่างไร

โครงการ ชุดโครงการยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นโรงเรียนบ้านบ่อใหญ่ (บ่อใหญ่เรืองศิลป์)

หน่วยงานต้นสังกัด : โรงเรียนบ้านบ้านบ่อใหญ่ (บ่อใหญ่เรืองศิลป์)

ระยะเวลาดำเนินการ : ระยะเวลาตั้งแต่ 1 พฤษภาคม 2552 ถึงวันที่ 31 มีนาคม 2553

==========

7. ชื่อโครงการ ชุดโครงการยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นโรงเรียนบ้านบ่อใหญ่ (บ่อใหญ่เรืองศิลป์) โครงการย่อยประกอบด้วย

7.1 โครงการ ย้อนรอยรำบวงสรวงถวายศาลญาพ่อปู่

อาจารย์ที่ปรึกษา : อาจารย์วิเชียร การดี
อาจารย์ประภาพร ประสงค์ศิลป์
อาจารย์นรินทร์ จันทร์ลอย

ทีมยุววิจัย : นางสาววิมล ธุระทำ
เด็กหญิงอธิฐาน ชนะบุญ
เด็กหญิงสุพรรษา ขกันหา
เด็กหญิงธัญญลักษณ์ แย้มวิทยา
เด็กชายพงษ์ดนัย เพ็งขยัน

วัตถุประสงค์โครงการ

1. เพื่อศึกษาประวัติความเป็นมาศาลญาพ่อปู่
2. เพื่อศึกษาการเปลี่ยนแปลงพิธีบูชาพ่อปู่จากอดีตถึงปัจจุบัน
3. เพื่อศึกษาความสัมพันธ์ของอำนาจศาลญาพ่อปู่กับวิถีชีวิตของชาวบ่อใหญ่

คำถามเพื่อการวิจัย

1. ประวัติความเป็นมาของศาลญาพ่อปู่เป็นมาอย่างไร
2. ศาลญาพ่อปู่สำคัญต่อวิถีชีวิตของคนในชุมชนบ่อใหญ่อย่างไร
3. การรำบวงสรวงถวายศาลญาพ่อปู่ทำเพื่ออะไร
4. เมื่อจัดพิธีรำบวงสรวงถวายศาลญาพ่อปู่แล้วก่อเกิดผลอย่างไร
5. จะนำผลการวิจัยการรำบวงสรวงถวายศาลญาพ่อปู่เสนอต่อสังคมอย่างไร
6. เมื่อนำเสนอผลการวิจัยต่อสังคมวิถีชีวิตของคนในชุมชนบ่อใหญ่จะมีลักษณะใด
7. อื่น ๆ ที่พวกเราอยากรู้เกี่ยวกับการรำบวงสรวงถวายศาลญาพ่อปู่

โครงการ ชุดโครงการยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นโรงเรียนบ้านดงน้อย

หน่วยงานต้นสังกัด : โรงเรียนบ้านบ้านดงน้อย

ระยะเวลาดำเนินการ : ระยะเวลาตั้งแต่ 1 พฤษภาคม 2552 ถึงวันที่ 31 มีนาคม 2553

==========

8. ชื่อโครงการ ชุดโครงการยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นโรงเรียนบ้านดงน้อย

โครงการย่อยประกอบด้วย

8.1 โครงการ บุญเลี้ยงบ้านของชาวอีสาน

อาจารย์ที่ปรึกษา : อาจารย์แก้วตา สุวรรณศรี

ทีมยุววิจัย : เด็กหญิงเกวรินทร์ พึ่งจินดา

เด็กหญิงธิโรชา ไชยบุรี

เด็กหญิงศิริลักษณ์ มาคิน

วัตถุประสงค์โครงการ

1. เพื่อศึกษาประวัติความเป็นมาของบุญเลี้ยงบ้าน
2. เพื่อศึกษาความสำคัญพิธีบูชาดอนปู่ตาที่เกี่ยวกับวิถีชีวิตของชาวบ้านดงน้อย จากอดีตถึงปัจจุบัน

คำถามการวิจัย

1. อยากทราบประวัติความเป็นมา
2. การทำบุญเลี้ยงบ้านมีความสำคัญต่อคนในชุมชนอย่างไร
3. การทำบุญเลี้ยงบ้านส่งผลต่อการดำรงชีวิตของคนในชุมชนอย่างไร
4. การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ สังคม ส่งผลต่อการทำบุญเลี้ยงบ้านอย่างไร

โครงการ ชุดโครงการยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นโรงเรียนบ้านเม็กดำ

หน่วยงานต้นสังกัด : โรงเรียนบ้านเม็กดำ

ระยะเวลาดำเนินการ : ระยะเวลาตั้งแต่ 1 พฤษภาคม 2552 ถึงวันที่ 31 มีนาคม 2553

==========

9. ชื่อโครงการ ชุดโครงการยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นโรงเรียนบ้านเม็กดำ

โครงการย่อยประกอบด้วย

9.1 โครงการ เครื่องปั้นดินเผาบ้านเม็กดำ

อาจารย์ที่ปรึกษา : อาจารย์พยงค์ การิเทพ

ทีมยุววิจัย : ด.ญ.ฐาปนี ปะกินัง

ด.ญ.อัจฉรา ณรงค์ศักดิ์

ด.ญ.สุนิตย์ ธนูศรี

ด.ช.ปฐวี สังเสวี

ด.ช.สัตยา เพียกุนา

วัตถุประสงค์โครงการ

เพื่อศึกษาความเป็นมาของเครื่องปั้นดินเผาบ้านเม็กดำและขั้นตอนการทำเครื่องปั้นดินเผาและการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตในชุมชนจากการทำเครื่องปั้นดินเผาจากอดีตถึงปัจจุบัน

คำถามการวิจัย

1. เครื่องปั้นดินเผาบ้านเม็กดำมีความเป็นมาอย่างไร
2. วิธีการและขั้นตอนการทำเครื่องปั้นดินเผามีขั้นตอนอย่างไร
3. การเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตของคนในชุมชนในการทำเครื่องปั้นดินเผาเป็นอย่างไร

โครงการ ชุดโครงการยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นโรงเรียนชุมชนบ้านลาด

หน่วยงานต้นสังกัด : โรงเรียนชุมชนบ้านลาด

ระยะเวลาดำเนินการ : ระยะเวลาตั้งแต่ 1 พฤษภาคม 2552 ถึงวันที่ 31 มีนาคม 2553

==========

10. ชื่อโครงการ ชุดโครงการยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นโรงเรียนชุมชนบ้านลาด

โครงการย่อยประกอบด้วย

10.1 โครงการ อัศจรรย์ดอนปู่ตาบ้านลาด

อาจารย์ที่ปรึกษา : อาจารย์เวียงงาม อินทะวงษ์

ทีมยุววิจัย : เด็กหญิงณัฐกัญญา แก้วปานกัน

เด็กหญิงกัลยาณี สุวรรณที

เด็กหญิงณัฐสิมา เทพชมภู

วัตถุประสงค์โครงการ

1. เพื่อศึกษาพัฒนาการความเป็นมาของปู่ตาบ้านลาด
2. เพื่อศึกษาปู่ตากับวิถีชีวิตของคนบ้านลาด
3. เพื่อศึกษาการมีส่วนร่วมของชุมชนกับการอนุรักษ์ดอนปู่ตา

คำถามการวิจัย

1. พิธีกรรม ความเชื่อปู่ตามีอิทธิพลต่อชาวบ้านลาดอย่างไร
2. ปู่ตากับวิถีชีวิตของคนในชุมชนมีความสัมพันธ์กันอย่างไร และอัศจรรย์อภินิหารของปู่ตาเป็นอย่างไร
3. เฒ่าเจ้ามีความสำคัญกับการบนและการแก้บนของชาวบ้านอย่างไร
4. เครื่องสังเวย ประกอบด้วยอะไรบ้าง ทำไมต้องนำไปสังเวย

โครงการ ชุดโครงการยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นโรงเรียนบ้านเม่นใหญ่

หน่วยงานต้นสังกัด : โรงเรียนบ้านเม่นใหญ่

ระยะเวลาดำเนินการ : ระยะเวลาตั้งแต่ 1 พฤษภาคม 2552 ถึงวันที่ 31 มีนาคม 2553

==========

11. ชื่อโครงการ ชุดโครงการยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นโรงเรียนบ้านเม่นใหญ่

โครงการย่อยประกอบด้วย

11.1 โครงการ ย้อนรอยจากกระติบสู่กระติกน้ำแข็ง

อาจารย์ที่ปรึกษา	:	อาจารย์พิชชาภรณ์	ปะตังถาโต
		อาจารย์ทรงรัตน์	ศรีสารคาม
ทีมยุววิจัย	:	เด็กชายกิตติศักดิ์	อุทาแสง
		เด็กชายธนวัฒน์	สอนทะมาตย์
		เด็กหญิงพัชรินทร์	รัตมณี
		เด็กหญิงกิตติยา	ภารภิรมย์
		เด็กชายศุภชัย	หม่อมกระโทก

วัตถุประสงค์โครงการ

เพื่อศึกษาความสัมพันธ์ของกระติบข้าวกับวิถีชีวิตของคนในชุมชนบ้านเม่นใหญ่เพื่อศึกษาวิถีชีวิตของคนในชุมชนจากการเปลี่ยนภาชนะบรรจุข้าวด้วยกระติบข้าวมาเป็นบรรจุใส่กระติกน้ำแข็ง

คำถามการวิจัย

1. ก่อนใช้กระติบมีการใช้ภาชนะใดบรรจุข้าวเหนียว
2. ความเป็นมาของกระติบข้าว เป็นอย่างไร
3. ในสมัยก่อน วัสดุใดที่นิยมนำมาผลิตกระติบข้าว
4. วิธีการใช้กระติบข้าวของคนในชุมชนบ้านเม่นใหญ่ เป็นอย่างไรบ้าง
5. รูปทรงของกระติบข้าวมีผลต่อข้าวที่บรรจุอยู่หรือไม่
6. ความสัมพันธ์ของกระติบข้าวกับวิถีชีวิตคนในชุมชนทั้งในสมัยก่อนและปัจจุบันเป็นอย่างไร
7. เพราะอะไรคนในชุมชนจึงได้นำกระติกน้ำแข็งมาบรรจุข้าวแทนกระติบข้าว

8. ความแตกต่างของข้าวที่บรรจุในกระติบข้าวและกระติกน้ำแข็งแตกต่างกันหรือไม่อย่างไร

9. วิธีการใดบ้างที่ชุมชนบ้านแม่นใหญ่ควรอนุรักษ์การใช้กระติบข้าวบรรจุข้าวให้คงอยู่ตลอดไป

โครงการ ชุดโครงการยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นโรงเรียนสารคามพิทยาคม

หน่วยงานต้นสังกัด : โรงเรียนสารคามพิทยาคม

ระยะเวลาดำเนินการ : ระยะเวลาตั้งแต่ 1 พฤษภาคม 2552 ถึงวันที่ 31 มีนาคม 2553

==========

12. ชื่อโครงการ ชุดโครงการยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นโรงเรียนสารคามพิทยาคม
โครงการย่อยประกอบด้วย

12.1 โครงการ แป้งเส้นยาวข้าวปุ้นบ้านกุดรัง

อาจารย์ที่ปรึกษา : อาจารย์ศิริลักษณ์ เหมบุรุษ

ทีมยุววิจัย : เด็กชายพร้อมโชติ วิมุกตานนท์
เด็กชายวาทิต ผุยชาดำ
เด็กชายจิราพร พลศักดิ์ซ้าย
เด็กชายอริสา อันละคร
เด็กหญิงกมลรัตน์ ยอดชำนาญ

วัตถุประสงค์โครงการ

เพื่อศึกษาวัฒนธรรมการบริโภคข้าวปุ้นของคนมหาสารคามและการเปลี่ยนแปลงของอุปกรณ์การทำข้าวปุ้นและความสำคัญของข้าวปุ้นกับวิถีชีวิตคนมหาสารคาม

คำถามเพื่อการวิจัย

1. ข้าวปุ้นมีกี่ชนิด
2. ข้าวปุ้นทำมาจากอะไร
3. กรรมวิธีผลิตข้าวปุ้นทำแบบใด
4. ไม่ใช้วิธีการบีบปั้นแป้งเป็นเส้นยาว ๆ ได้หรือไม่
5. ข้าวปุ้นมีมานานหรือยัง
6. ข้าวปุ้นภาคอื่นเรียกว่าอะไร
7. การทำข้าวปุ้นจากอดีตสู่ปัจจุบันต่างกันอย่างไร
8. ข้าวปุ้นทำเป็นธุรกิจใหญ่โตได้หรือไม่

โครงการ ชุดโครงการยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นโรงเรียนเขวาไร่ศึกษา

หน่วยงานต้นสังกัด : โรงเรียนเขวาไร่ศึกษา

ระยะเวลาดำเนินการ : ระยะเวลาตั้งแต่ 1 พฤษภาคม 2552 ถึงวันที่ 31 มีนาคม 2553

==========

13. ชื่อโครงการ ชุดโครงการยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นโรงเรียนเขวาไร่ศึกษา

โครงการย่อยประกอบด้วย

13.1 โครงการ เสื่อกกมรดกบ้านแพง

อาจารย์ที่ปรึกษา	:	อาจารย์สุธีรา	เรืองสุวรรณ
		อาจารย์ณัฐกรณ์	ราชมูล
		อาจารย์ผดุงสิน	เรืองสุวรรณ
ทีมยุววิจัย	:	นางสาวชิดชนก	ศรีนูเดช
		นางสาวดวงใจ	จันทร์บุปผา
		นางสาววิชชุตา	คำสิงสัย
		นางสาวเบญจวรรณ	ผาจันทร์

วัตถุประสงค์โครงการ

เพื่อศึกษาความสัมพันธ์ของการทอเสื่อกกกับวิถีชีวิต สังคม วัฒนธรรม ประเพณีและการเปลี่ยนแปลงชุมชนบ้านแพงในช่วงเวลาต่าง ๆ จากอดีตจนถึงปัจจุบัน

คำถามเพื่อการวิจัย

1. บ้านแพงมีประวัติความเป็นมาอย่างไร
2. อาชีพการทอเสื่อกกของคนในบ้านแพงมีความเป็นมาอย่างไร
3. ลายที่ทอเสื่อกกมีความเป็นมาอย่างไร มีลายอะไรบ้าง
4. วิถีชีวิตของคนในชุมชนบ้านแพงมีความสัมพันธ์กับอาชีพการทอเสื่อกกอย่างไร จากอดีตถึงปัจจุบันมีการเปลี่ยนแปลงอย่างไร
5. ความโดดเด่นของอาชีพการทอเสื่อกกบ้านแพง แตกต่างจากที่อื่นอย่างไร
6. ทำไมบ้านแพงจึงมีคำขวัญที่ว่า “บ้านแพงศิวิไลซ์ พระใหญ่ใจกลางบึง เป็นหนึ่งทอเสื่อกก ชมนกเป็ดน้ำ อาหารล้ำเลิศ กำเนิดหมอลำดัง”

โครงการ ชุดโครงการยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นโรงเรียนชื่นชมพิทยาคาร

หน่วยงานต้นสังกัด : โรงเรียนชื่นชมพิทยาคาร

ระยะเวลาดำเนินการ : ระยะเวลาตั้งแต่ 1 พฤษภาคม 2552 ถึงวันที่ 31 มีนาคม 2553

==========

14. ชื่อโครงการ ชุดโครงการยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นโรงเรียนชื่นชมพิทยาคาร

โครงการย่อยประกอบด้วย

14.1 โครงการ ประเพณีกะหล่ำปลีเงินล้านกับวิถีชีวิตชาวชื่นชม

อาจารย์ที่ปรึกษา : อาจารย์มารศรี วงค์ช่าง

อาจารย์สุมาลี สุขรัตน์

ทีมยุววิจัย : นางสาวนริศรา ทาดทา

นางสาวสาวิณี ดาหลวงมาตร

นางสาวธิดารัตน์ แสงยศ

นางสาวตริยาภรณ์ ภูแช่มโชติ

นางสาวรัตนา แข็งสง่า

วัตถุประสงค์ของโครงการ

1. เพื่อศึกษาประวัติชุมชนบ้านหนองหว้า (อำเภอชื่นชม) ถิ่นกำเนิดกะหล่ำปลีเงินล้านและประวัติการนำกะหล่ำปลีเข้ามาปลูก เป็นพืชเศรษฐกิจของชุมชนชื่นชม

2. เพื่อศึกษาวิวัฒนาการการผลิตกะหล่ำปลี และการตลาด จากอดีตสู่ปัจจุบัน

3. เพื่อศึกษาวิถีชีวิตของเกษตรกรที่ผลิตกะหล่ำปลี นำไปสู่กะหล่ำปลีเงินล้าน

4. เพื่อศึกษาความสัมพันธ์ระหว่าง ชุมชนกับหน่วยงานต่าง ๆ ในการสืบสานงานประเพณีกะหล่ำปลีเงินล้าน

คำถามเพื่อการวิจัย

1. บ้านหนองหว้า ถิ่นกำเนิดกะหล่ำปลีเงินล้าน มีประวัติความเป็นมาอย่างไร
2. กะหล่ำปลีเข้ามาเป็นพืชเศรษฐกิจของชาวชื่นชมได้อย่างไร
3. วิวัฒนาการการผลิตกะหล่ำปลีจากอดีตสู่ปัจจุบันแตกต่างกันอย่างไร
4. การผลิตกะหล่ำปลีสู่ตลาดสร้างรายได้เป็นล้านให้ชาวชื่นชมได้อย่างไร
5. กะหล่ำปลีมีผลต่อวิถีชีวิตของชาวชื่นชมอย่างไร

6. ทำไมชาวชื่นชมจึงจัดงานประเพณีกะหล่ำปลีเงินล้านขึ้นและจัดในช่วงใด

7. หน่วยงานที่มี ส่วนร่วมการจัดงานประเพณีกะหล่ำปลีเงินล้านมีหน่วยงานใดบ้าง

8. การจัดงานประเพณีกะหล่ำปลีเงินล้านที่ใด

9. มีรูปแบบการจัดงานประเพณีกะหล่ำปลีเงินล้านของหน่วยงานต่าง ๆ อย่างไร

โครงการ ชุดโครงการยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นโรงเรียนบ้านเหล่ายาว

หน่วยงานต้นสังกัด : โรงเรียนบ้านเหล่ายาว

ระยะเวลาดำเนินการ : ระยะเวลาตั้งแต่ 1 พฤษภาคม 2552 ถึงวันที่ 31 มีนาคม 2553

==========

15. ชื่อโครงการ ชุดโครงการยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นโรงเรียนบ้านเหล่ายาว

โครงการย่อยประกอบด้วย

15.1 โครงการ ผ้าฝ้ายดี มัดหมี่งามชุมชนเหล่ายาว

อาจารย์ที่ปรึกษา : อาจารย์จารุพร ฐิตะสาร

ทีมยุววิจัย : นายพงษ์ศักดิ์ ธงชาย

นายรัชภูมิ เขียวสุข

นายภูสิทธิ์ จันบัวลา

นางสาวกัลชลิการ์ ทิ้งโคตร

นางสาวอุลัลลักษณ์ ทิ้งโคตร

วัตถุประสงค์โครงการ

1. เพื่อศึกษาประวัติการทอผ้าของชาวบ้านเหล่ายาว
2. เพื่อศึกษาประวัติของบุคคลสำคัญในการทอผ้าของบ้านเหล่ายาว
3. เพื่อศึกษากระบวนการทอผ้า อิทธิพลต่อวิถีชีวิตของคนในชุมชน

คำถามเพื่อการวิจัย

1. การศึกษาประวัติความเป็นมาการทอผ้าฝ้ายมัดหมี่เป็นอย่างไร
2. การเปลี่ยนแปลงในแต่ละช่วงเวลา อิทธิพลที่มีต่อชุมชนขั้นตอนการทอผ้า การสืบทอดภูมิปัญญาเป็นอย่างไร
3. เปรียบเทียบการทอผ้ากับหมู่บ้านอื่น ๆ ในเขตอำเภอบรบือแตกต่างกันอย่างไร

โครงการ ชุดโครงการยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นโรงเรียนประชาพัฒนา

หน่วยงานต้นสังกัด : โรงเรียนประชาพัฒนา

ระยะเวลาดำเนินการ : ระยะเวลาตั้งแต่ 1 พฤษภาคม 2552 ถึงวันที่ 31 มีนาคม 2553

==========

16. ชื่อโครงการ ชุดโครงการยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นโรงเรียนประชาพัฒนา

โครงการย่อยประกอบด้วย

16.1 โครงการ วิถีชีวิตชาวนาบ้านหนองอิหมัน

อาจารย์ที่ปรึกษา : อาจารย์พิชชาภรณ์ ปะตังถาโต

อาจารย์ทรงรัตน์ ศรีสารคาม

ทีมยุววิจัย : เด็กชายกิตติศักดิ์ อุทาแสง

เด็กชายธนวัฒน์ สอนทะมาตย์

เด็กหญิงพัชรินทร์ รัตมณี

เด็กหญิงกิตติยา ภารภิรมย์

เด็กหญิงศุภชัย หม่อมกระโทก

วัตถุประสงค์โครงการ

1. เพื่อศึกษาประวัติของชุมชนบ้านหนองอิหมัน
2. เพื่อศึกษาพัฒนาการของการทำนาในชุมชนบ้านหนองอิหมัน
3. เพื่อศึกษาการเปลี่ยนแปลงอุปกรณ์การทำนาที่ยังคงเดิมและเปลี่ยนไป

คำถามการวิจัย

1. วิถีชีวิตชาวนาบ้านหนองอิหมัน หมู่ที่ 4 ตำบลประชาพัฒนา อำเภอวาปีปทุม จังหวัดมหาสารคามมีความเป็นอยู่อย่างไร

2. พัฒนาการของการทำนาในชุมชนบ้านหนองอิหมัน

3. การเปลี่ยนแปลงอุปกรณ์การทำนาที่ยังคงเดิมและเปลี่ยนแปลงไปในบ้านหนองอิหมัน ตำบลประชาพัฒนา อำเภอวาปีปทุม จังหวัดมหาสารคาม

โครงการ ชุดโครงการยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นโรงเรียนผดุงนารี

หน่วยงานต้นสังกัด : โรงเรียนผดุงนารี

ระยะเวลาดำเนินการ : ระยะเวลาตั้งแต่ 1 พฤษภาคม 2552 ถึงวันที่ 31 มีนาคม 2553

==========

17. ชื่อโครงการ ชุดโครงการยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นโรงเรียนผดุงนารี

โครงการย่อยประกอบด้วย

17.1 ชื่อโครงการ ย้อนรอยโปงลาง

อาจารย์ที่ปรึกษา : อาจารย์รุจิรา วงศ์แก้ว

อาจารย์นันทรัตน์ ภวภูตานนท์ฯ

ทีมยุววิจัย : นางสาวลดาวัลย์ ชัยแสง

นางสาวจุรีย์ พลประสิทธิ์

วัตถุประสงค์โครงการ

1. เพื่อศึกษาประวัติความเป็นมาของวงโปงลาง โรงเรียนผดุงนารี อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม

2. เพื่อศึกษาถึงลักษณะการบรรเลงรวมวงของวงโปงลาง โรงเรียนผดุงนารี อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม

คำถามการวิจัย

1. ความเป็นมาของโปงลาง โรงเรียนผดุงนารี อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม มีความเป็นมาอย่างไร

2. มีการรวมวงโปงลางแบบใด

3. การเปลี่ยนแปลงการรวมวงจากอดีต ปัจจุบันสัมพันธ์กับวิถีชีวิตของเยาวชนอย่างไร

โครงการ ชุดโครงการยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นโรงเรียนนาดูน

หน่วยงานต้นสังกัด : โรงเรียนนาดูน

ระยะเวลาดำเนินการ : ระยะเวลาตั้งแต่ 1 พฤษภาคม 2552 ถึงวันที่ 31 มีนาคม 2553

==========

18. ชื่อโครงการ ชุดโครงการยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นโรงเรียนนาดูน

โครงการย่อยประกอบด้วย

18.1 ชื่อโครงการ บ่อน้ำศักดิ์สิทธิ์นาดูน

อาจารย์ที่ปรึกษา : อาจารย์พยนต์ บุญเพ็ง

อาจารย์วิรัตน์ ปักการะนา

ทีมยุววิจัย : นางสาวเสาวลักษณ์ สอนวงษ์แก้ว

นายจักรกฤต บัตติลาพัง

นางสาวเจนจิรา บุดดีคง

นางสาวอารีรักษ์ ศรีลานเหนือ

นายดุลยวัตร เกรียงกรแก้ว

วัตถุประสงค์โครงการ

1. เพื่อศึกษาประวัติความเป็นมาบ่อน้ำศักดิ์สิทธิ์ชาวบ้านนาดูน
2. เพื่อศึกษาน้ำศักดิ์สิทธิ์มีผลต่อความเชื่อของชาวนาดูน
3. เพื่อศึกษาวิธีทำให้บ่อน้ำศักดิ์สิทธิ์เป็นแหล่งท่องเที่ยว

คำถามการวิจัย

1. บ่อน้ำศักดิ์สิทธิ์ของชาวนาดูนมีพัฒนาความเป็นมาอย่างไร
2. น้ำศักดิ์สิทธิ์มีความสำคัญต่อการดำรงชีวิตของชาวนาดูนด้านใดบ้าง
3. น้ำศักดิ์สิทธิ์พัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยววิธีใดบ้าง
4. น้ำศักดิ์สิทธิ์มีการจำหน่ายหรือนำไปใช้ในพิธีกรรมใดบ้าง

โครงการ ชุดโครงการยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นโรงเรียนบ้านโคกก่อ

หน่วยงานต้นสังกัด : โรงเรียนบ้านโคกก่อ

ระยะเวลาดำเนินการ : ระยะเวลาตั้งแต่ 1 พฤษภาคม 2552 ถึงวันที่ 31 มีนาคม 2553

==========

19. ชื่อโครงการ ชุดโครงการยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นโรงเรียนโคกก่อ

โครงการย่อยประกอบด้วย

19.1 ชื่อโครงการ การเปลี่ยนแปลงลำห้วยคำพุกับชุมชนบ้านกุดแคน

อาจารย์ที่ปรึกษา : อาจารย์จารุณี ดวงชัย

ทีมยุววิจัย : นางสาวปวีณา พุ่มประเสริฐ

นางสาวจิรวรรณ ศรีอำนวย

นางสาวเจนจิรา อุทัยแสน

วัตถุประสงค์โครงการ

1. เพื่อศึกษาประวัติความเป็นมาของชุมชนบ้านกุดแคนและลำห้วยคำพุ
2. เพื่อศึกษาพัฒนาการความสำคัญของลำห้วยคำพุกับวิถีชีวิตชาวบ้านกุดแคน
3. เพื่อศึกษาปัจจัยที่ทำให้ลำห้วยคำพุเกิดการเปลี่ยนแปลง
4. เพื่อศึกษาวิธีการมีส่วนร่วมของชุมชนรักษาลำห้วยคำพุ

คำถามการวิจัย

1. ลำห้วยคำพุมีความเป็นมาอย่างไร ทำไมเรียกว่า “ลำห้วยคำพุ”
2. ลำห้วยคำพุกับชุมชนบ้านกุดแคนเกี่ยวข้องกันในลักษณะใดบ้าง
3. พัฒนาการของสิ่งแวดล้อมในลำห้วยคำพุเปลี่ยนแปลงอย่างไร
4. ปัจจัยใดบ้างทำให้ลำห้วยคำพุเปลี่ยนแปลงจากในอดีตมาสู่ปัจจุบัน
5. ชาวบ้านมีส่วนร่วมมือกันรักษาห้วยคำพุอย่างไร

โครงการ ชุดโครงการยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นโรงเรียนบ้านวังแสง

หน่วยงานต้นสังกัด : โรงเรียนบ้านวังแสง

ระยะเวลาดำเนินการ : ระยะเวลาตั้งแต่ 1 พฤษภาคม 2552 ถึงวันที่ 31 มีนาคม 2553

==========

20. ชื่อโครงการ ชุดโครงการยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นโรงเรียนบ้านวังแสง

โครงการย่อยประกอบด้วย

20.1 ชื่อโครงการ การเปลี่ยนแปลงสิ่งแวดล้อมในชุมชนบ้านวังแสง

อาจารย์ที่ปรึกษา : อาจารย์ศิรินญา เสาร์แก้ว

ทีมยุววิจัย : นางสาวศิรินทิพย์ ทับสีรักษ์

นางสาวปิยาภรณ์ ประทา

นางสาวณัฐฌา ทองภู

นายธนพงษ์ พันโภคา

นายอดิเทพ วันทาแทน

วัตถุประสงค์โครงการ

1. เพื่อศึกษาประวัติความเป็นมาป่าชุมชนบ้านวังแสง
2. เพื่อศึกษาพัฒนาการเปลี่ยนแปลงป่าชุมชนบ้านวังแสง
3. เพื่อศึกษาความสัมพันธ์ของป่าวังแสงกับคนในชุมชน

คำถามการวิจัย

1. ป่าวังแสงมีพัฒนาการความเป็นมาจากอดีตถึงปัจจุบันอย่างไร
2. ป่าวังแสงมีทรัพยากรที่สำคัญอะไรบ้าง
3. ชาวบ้านวังแสงมีความสัมพันธ์กับป่าวังแสงด้านใดบ้าง
4. ป่าวังแสงจะคงอยู่ไม่ถูกทำลายด้วยการมีส่วนร่วมของชุมชนอย่างไร

7. ข้อสรุปการดำเนินงานที่ได้กลุ่มเป้าหมายพื้นที่วิจัยและได้โครงการวิจัยยุววิจัยฯ

จากการดำเนินการวิจัยด้วยกระบวนการวิจัยการปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมพบกลไกการขับเคลื่อน คือ

7.1 ทีมประสานงานโครงการยุววิจัยฯได้ดำเนินงานตามแผนการข้อเสนอโครงการวิจัย ที่ทำกิจกรรมด้วยขั้นตอนดังนี้

- การเตรียมความพร้อมรวบรวมข้อมูลโรงเรียนกลุ่มเป้าหมายจากแหล่งข้อมูลเอกสารและตัวบุคคลจากเขตพื้นที่การศึกษามหาสารคาม เขต 1-3

- การเตรียมความพร้อมด้านการเตรียมความพร้อมการสร้างความรู้ความเข้าใจแนวทางกระบวนการวิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นของทีมผู้ประสานงานและครูที่ปรึกษากับทีมยุววิจัย โดยใช้กิจกรรมดังนี้

- การส่งโครงการไปถึงโรงเรียนต่าง ๆ เพื่อให้เข้าใจการดำเนินกิจกรรมของโครงการ

- การเข้าร่วมประชุมชี้แจงโครงการด้วยทีมประสานงานกับครูผู้สอนกลุ่มวิชาศึกษาสังคม ผู้บริหารสถานศึกษา ผู้อำนวยการเขตพื้นที่การศึกษามหาสารคาม เขต 1-3

- การประชุมเชิงปฏิบัติการพัฒนาโจทย์วิจัย ประกอบไปด้วยการให้ความรู้กับครูที่ปรึกษาและกลุ่มทีมยุววิจัยจากผู้ทรงคุณวุฒิภายนอก คือ อาจารย์ ดร.อมรวิชช์ นาครทรรพ อาจารย์จุฬากรณ์ มาเสถียรวงศ์ ทีมสารคดีจากสถาบันรามจิตติทำให้ครูที่ปรึกษาและทีมยุววิจัยมีความชัดเจนในกระบวนการวิจัยชัดเจนยิ่งขึ้น

- การมีเครือข่ายการทำงานโครงการยุววิจัยระหว่างภาคต่าง ๆ ได้แลกเปลี่ยนความรู้ หรือได้ให้โอกาสทีมประสานงานได้เข้าร่วมสังเกตการณ์การจัดประชุมการถอดบทเรียน ทำให้ทีมประสานงานได้ นำองค์ความรู้มาปรับแก้ไขในโครงการยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นจังหวัดมหาสารคาม

8. บทบาททีมครูที่ปรึกษาและทีมประสานงานหลักกับการเลือกกลุ่มเป้าหมายทีมยุววิจัย

การคัดเลือกกลุ่มเป้าหมายยุววิจัยได้ใช้วิธีการระเบียบวิจัยเชิงคุณภาพ โดยวิธีการสังเกต และสัมภาษณ์ครูที่ปรึกษาจากข้อมูลบริบทโรงเรียนในด้านกิจกรรมต่าง ๆ ที่โรงเรียนได้ดำเนินการคัดเลือกกลุ่ม คือ

1. ทีมยุววิจัยเข้าร่วมโครงการด้วยความสมัครใจจากการประกาศประชาสัมพันธ์ของครูผู้สอนสาระกลุ่มเรียนรู้สังคมศึกษา (มารศรี วงศ์ช่าง 2552 : สัมภาษณ์)

2. ทีมยุววิจัยเข้าร่วมโครงการด้วยการคัดเลือกเจากครูผู้สอนพิจารณาจากการสังเกตความสนใจในการเรียน การมีจิตอาสาทำงานกลุ่ม และมีความสนใจ เรียนรู้เรื่องประวัติศาสตร์ (วราภรณ์ ไสโศก. 2552 : สัมภาษณ์)

3. ทีมประสานงานหลักใช้วิธีการสังเกตจากเรื่องเล่าที่นักเรียนสนใจนำเสนอการพัฒนาโจทย์วิจัยและการฝึกตั้งคำถามในกิจกรรมการประชุมเชิงปฏิบัติการ เมื่อวันที่ 29 กรกฎาคม พ.ศ. 2552 ที่ผ่านมา สังเกตพฤติกรรมการพูด การร่วมมือกลุ่มแล้วเสนอผ่านครูที่ปรึกษา (อ้างอิงภาคผนวกจากรายงานการประชุมการพัฒนาโจทย์วิจัย)

4. ทีมยุววิจัยเข้าร่วมโครงการเนื่องจากเพื่อนชักชวนจากการที่ทีมประสานงานหลักไปสังเกตร่วมเก็บข้อมูลภาคสนามสัมภาษณ์ทีมยุววิจัยอธิบายว่ามีเพื่อนชักชวนให้มาเข้าร่วมโครงการนี้แล้วจะได้เรียนรู้นอกชั้นเรียนไม่เบื่อพบบรรยากาศหลาย ๆ แห่งสถานที่ (ทีมยุววิจัยโรงเรียนบ้านโคกล่าม. 2552 : สัมภาษณ์) (อ้างอิงภาพประกอบการเก็บข้อมูลภาคสนาม)

9. ข้อสรุปการคัดเลือกกลุ่มเป้าหมายทีมยุววิจัย

จากข้อมูลการสัมภาษณ์ครูที่ปรึกษาว่า ทีมยุววิจัยแต่ละโรงเรียนมีการคัดเลือกคือ

1. นักเรียนสนใจจากข่าวสารประชาสัมพันธ์ของโรงเรียน
2. ครูคัดเลือกตามศักยภาพความสนใจ มีพื้นฐานจัดการเรียนประวัติศาสตร์
3. บทบาททีมประสานงานหลักคัดเลือกจากการนำเสนอโครงการเรื่องเล่าที่ตนเองสนใจ และหัวข้อเสนอโครงการวิจัย
4. การทำกิจกรรมของนักเรียนด้วยความเป็นเพื่อนในชั้นเรียนชักชวนกันเข้าร่วมโครงการ

10. สรุปกลไกที่ขับเคลื่อนได้พื้นที่เป้าหมายโรงเรียนเข้าร่วมโครงการและได้ทีมยุววิจัยที่มีประสิทธิภาพ

- บทบาทของทีมประสานงานหลักมีความสม่ำเสมอพูดคุยสื่อสารด้วยการโทรศัพท์และส่งเอกสารประชุมการทำกิจกรรมปฏิบัติร่วมกันด้วยความเป็นกัลยามิตร เป็นส่วนส่งเสริมให้ครูที่ปรึกษาและทีมยุววิจัยมีความสุขกับกิจกรรมที่จะดำเนินการร่วมกัน

- ครูที่ปรึกษาและทีมยุววิจัยเป็นนักเรียนและครูประจำชั้นเดียวกัน

- การประชุมเชิงปฏิบัติการจะเป็นตัวกระตุ้นให้โรงเรียนเตรียมตัวตลอดเวลาไม่ยุติการทำงาน

- ข้อจำกัดของโรงเรียนประถมขยายโอกาสมีนักเรียนให้เลือกเข้าร่วมโครงการจำนวนจำกัด ซึ่งการทำงานของโครงการวิจัยนี้จะบรรลุผลสำเร็จต้องใช้เวลาวันหยุดคือวันเสาร์และวันอาทิตย์เก็บข้อมูลจากเอกสารและข้อมูลภาคสนามกับทีมประสานงานหลักช่วยเหลือแนะนำอย่างใกล้ชิด

11. ตารางที่ 1 สรุปข้อเสนอโครงการยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่น

จังหวัดมหาสารคาม ระยะที่ 1

ลำดับ	ชื่อโครงการ	โรงเรียน
1	1. ชุมชนบ้านกุดแคนกับลำห้วยคำพุ 2. ย้อนรอยพระพุทธบาทจำลอง 3. พิธีเลี้ยงพระพุทธรูป	โรงเรียนบ้านโคกก่อพิทยาคม
2	1. บุญเลี้ยงบ้านกับการเปลี่ยนแปลงเศรษฐกิจชุมชน 2. แคร่ไม้ไผ่	โรงเรียนบ้านดงน้อย
3	1. อัศจรรย์ดอนปู่ตาบ้านลาด 2. หวายบ้านลาด 3. หอยเชอร์รี่	โรงเรียนชุมชนบ้านลาด
4	1. ดอนตาปู่ชาวบ้านหนองโน 2. เครือหมาน้อย	โรงเรียนบ้านหนองโนอีดำ
5	1. ย้อนรอยโปงลางบ้านท่าขอนยาง 2. ฟ้อนเกี่ยวข้าวครกมอง	โรงเรียนผดุงนารี
6	1. ปราชญ์ชาวบ้านด้านหัตถกรรมทอผ้าพื้นเมือง 2. ประวัติศาสตร์ชุมชนหนองเขื่อนช้าง	โรงเรียนมหาชัยพิทยาคาร
7	1. แป้งเส้นยาวข้าวปุ้นบ้านนางใย 2. สืบสานตำนานพระยืนกันทรวิชัย	โรงเรียนสารคามพิทยาคม

ลำดับ	ชื่อโครงการ	โรงเรียน
8	1. ย้อนรอยกระติบข้าวสู่กระติกน้ำแข็ง 2. สมุนไพรใกล้ตัวชาวบ้านเม่นใหญ่ 3. แก่งเลิงจาน	โรงเรียนบ้านเม่นใหญ่
9	1. ชาวไร่อ้อยชุมชนโคกล่าม 2. โสกนกกระเต็น 3. โคกเห็ดป่าผำ	โรงเรียนบ้านโคกล่าม
10	1. มันแกวเงินล้าน 2. ย้อนรอยนาเกลือบรบือ	โรงเรียนบรบือ
11	1. ใยไหมใยชีวิตชุมชนบ้านเหล่ายาว 2. กู่บัวมาศบรบือ	โรงเรียนเหล่ายาววิทยาคาร
12	1. ย้อนรอยรำบวงทรวงถวายศาลพ่อปู่บ้านบ่อ	โรงเรียนบ้านบ่อใหญ่
13	1. บ่อน้ำศักดิ์สิทธิ์แห่งนาดูน 2. พระแผงนาดูน	โรงเรียนนาดูนประชาสรรค์
14	1. เจ้าพ่อศรีนครเตา 2. เจ้าปู่บุญจันทร์	โรงเรียนพยัคฆภูมิพิสัย
15	1. เครื่องปั้นดินเผาบ้านเม็กดำ 2. สรภัญญ์บ้านเม็กดำ	โรงเรียนบ้านเม็กดำ
16	1. วิถีชีวิตชาวนาบ้านอิหมัน	โรงเรียนประชาพัฒนา
17	1. การเปลี่ยนแปลงสิ่งแวดล้อมในชุมชนบ้านวังแสง	โรงเรียนบ้านวังแสง
18	1. ควายหายไปไหน 2. วิถีชีวิตหมอสูตรพื้นบ้าน	โรงเรียนบ้านกอกหนองผือ
19	1. เสื่อกกมรดกบ้านแพง 2. โนนเมืองเก่าบ้านแพง	โรงเรียนเขวาไร่ศึกษา
20	1. กะหล่ำปลีเงินล้านกับวิถีชีวิตชาวชื่นชม	โรงเรียนชื่นชมวิทยาคาร

หมายเหตุ

โครงการย่อย 2 และ 3 เป็นโครงการระยะที่ 2 (จะได้พัฒนาโจทย์วิจัยในวันที่ 14 พฤศจิกายน 2552 ซึ่งการรายงานความก้าวหน้าในรอบ 6 เดือนยังไม่ได้ชุดโครงการระยะที่ 2 ประกอบ)

12. การพัฒนาโครงการยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นระยะที่ 2

การดำเนินงานระยะสุดท้ายในเดือนพฤศจิกายน 2552 ถึงเดือนมีนาคม พ.ศ. 2553 ทีมประสานงานจังหวัดและทีมประสานงานระดับประเทศมีสถาบันรามจิตติ และสำนักงานกองทุนสนับสนุนกรวิจัย (สกว.) ได้จัดกิจกรรมหนุนเสริมโครงการ ปรากฏรายละเอียด เพื่อให้การดำเนินงานโครงการระยะที่ 1 และระยะที่ 2 ให้ได้โครงการบรรลุตามกรอบวัตถุประสงค์ มีโครงการย่อย ๆ โรงเรียนละ 1 – 3 โครงการ เนื่องจากการพัฒนาโครงการระยะที่ 1 โรงเรียนกลุ่มเป้าหมายที่เข้าร่วมโครงการยังไม่เข้าใจกรอบ แนวคิดวิธีการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่น และไม่มีทักษะกระบวนการวิจัย กลัวจะทำโครงการไม่สำเร็จ แต่เมื่อทีมประสานงานได้พูดคุยสนทนา และไปร่วมเก็บข้อมูลภาคสนามในโครงการระยะที่ 1 ได้เรียนรู้ร่วมกันอย่างใกล้ชิด ทำให้โรงเรียน 20 โรงเรียน เดิมได้สมัครใจเสนอโครงการระยะที่ 2

12.1 พัฒนาโจทย์วิจัยจากโรงเรียนเป้าหมาย 20 โรงเรียนเดิมที่ได้เข้าร่วมโครงการ ได้ขยายเป็นโรงเรียนละ 2-3 โครงการย่อย

การดำเนินการพัฒนาโจทย์วิจัยและประเมินกิจกรรมการวิจัยได้ใช้กระบวนการเหมือนกับการพัฒนาโจทย์วิจัยในระยะที่ 1 มีคณะกรรมการทำงานชุดเดิมจากโครงการระยะที่ 1 และมีเกณฑ์พิจารณาโครงการจากผู้ทรงคุณวุฒิ และผู้เชี่ยวชาญ ประกอบกับการจัดประชุมเชิงปฏิบัติการในวันที่ 14 พฤศจิกายน พ.ศ. 2552 เพื่อให้ผู้ทรงคุณวุฒิให้ความรู้ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น และได้เสนอแนะปรับปรุงแก้ไขให้โครงการระยะที่ 1 และระยะที่ 2 ชัดเจนตามกรอบประวัติศาสตร์ท้องถิ่น จะได้โครงการย่อยรวมกับระยะที่ 1 ประมาณ 35 – 40 โครงการ ดังรายละเอียดแต่ละกิจกรรม

การพัฒนากระบวนการเรียนรู้ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นด้วยการจัดการความรู้

การจัดการความรู้ที่ส่งเสริมให้เกิดการเรียนรู้ แนวคิดประวัติศาสตร์ท้องถิ่นเกิดจากการจัดประชุม เพื่อให้ทีมยุววิจัย และครูที่ปรึกษาได้แนวทางการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นเป็นแนวทางในการทำรายงานการศึกษา ของโครงการแต่ละโรงเรียน โดยมีนักวิชาการจากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) สถาบันรามจิตติ และมหาวิทยาลัยมหาสารคาม ได้มาร่วมการจัดการความรู้เรียนรู้ร่วมกันให้โครงการชัดเจนตามกรอบแนวคิดทางประวัติศาสตร์ท้องถิ่น

วิธีการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นจากผู้เชี่ยวชาญ

กรณีตัวอย่างที่ 1 จากงานพื้นที่ทางภาคใต้จากกรณีศึกษาจากการนำเสนอโดย อาจารย์ อมรวิชช์ นาครทรรพ ได้กล่าวให้เห็นภาพถึงเรื่องที่ศึกษา ต้องมาจากเรื่องที่นักเรียนสนใจ แบบโบราณ กรณีตัวอย่างเรื่องนกเขา ทำไมคุณลุงคุณตาเลี้ยงนกเขา แล้วทำไมซื้อบ้านได้ มีเรื่องอีกมากมายที่น่าสนใจ เรื่องที่เราเลือกจะต้องเป็นเรื่องที่เราสนใจ อยากจะศึกษาค้นคว้า และเราต้องมีความสุขกับการวิจัย อยู่ในโลกปัจจุบัน โลกจะเปลี่ยนแปลงไปแค่ไหน เราก็สามารถเรียนรู้อดีตได้ มีสิ่งดี ๆ ตั้งเยอะที่เราน่าจะเรียนรู้ ขอให้กำลังใจน้อง ๆ ยุววิจัย ซึ่งกำลังเริ่มโครงการ ช่วงปิดท้ายจะให้เราได้ดูหนังยุววิจัยท้องถิ่น จากโรงเรียนทำหนังยุววิจัย (อมรวิชช์ นาครทรรพ.การประชุมติดตามผลการดำเนินงานช่วงวันที่ 14 พฤศจิกายน พ.ศ. 2552 ณ ห้องประชุม 100 ที่นั่ง อาคารกิจการพัฒนานักศึกษา มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม)

กรณีตัวอย่างที่ 2 ผู้เชี่ยวชาญ (ผศ.ดร.ทวีศิลป์ สืบวัฒนะ) ให้ความรู้วิธีการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่น

วิธีการทางประวัติศาสตร์ ในที่นี้หมายถึงปรัชญา (แนวคิด) ทางประวัติศาสตร์+ขั้นตอนในการศึกษาประวัติศาสตร์ปรัชญา-แนวคิด: ตัวประวัติศาสตร์ที่เขียน เขียนอย่างไร เขียนด้วยแนวคิดแบบใด ซึ่งมี วิวัฒนาการการเขียนจากโลกตะวันตกเป็นแนวทาง: (กรีก-โรมัน-สมัยกลาง-เรอเนสซองส์-ยุคแห่งความรู้แจ้ง-ยุคโรแมนติสม์-โพสิติวิสม์-มาร์กซิสม์- อันเนาวส์(Annales)-ยุคหลังสมัยใหม่ ขั้นตอนในการศึกษาประวัติศาสตร์: แนวทางในการศึกษาและเขียนงานทางประวัติศาสตร์ การหาเรื่องที่จะศึกษา การทำวรรณกรรมปริทัศน์หรือพรมแดนความรู้ การรวบรวม ข้อมูล การจัดกระทำกับข้อมูล การตีความและ การเรียบเรียงเขียนเป็นเรื่องราวประวัติศาสตร์ท้องถิ่น

ความหมายของคำว่า ประวัติศาสตร์ และประวัติศาสตร์ท้องถิ่น

ความหมายและลักษณะประวัติศาสตร์ คำว่า ประวัติศาสตร์ มาจากภาษาอังกฤษว่า History ซึ่งมาจากภาษากรีก ว่า Historia แปลว่า การสืบสวน สอบสวน โดย ผู้ที่ประดิษฐ์คำดังกล่าวคือ Herodotus ซึ่งเป็นบิดาแห่งวิชาประวัติศาสตร์ การเขียนประวัติศาสตร์มีกำเนิดมาตั้งแต่สมัยกรีก และมีพัฒนาการเรื่อยมาจนถึงปัจจุบัน ในปัจจุบันมีผู้ให้ความหมายคำว่าประวัติศาสตร์ต่าง ๆ กัน เช่น รังเก (Leopold von Ranke 1795-1886) ประวัติศาสตร์เป็นเรื่องที่เกิดขึ้น จริง ๆ ในอดีต คาร์ (E.H.Carr) ประวัติศาสตร์คือ เรื่องราวอันต่อเนื่องของการโต้ตอบระหว่างนักประวัติศาสตร์กับหลักฐานข้อเท็จจริง และเป็นบทสนทนาที่ไม่มีที่สิ้นสุด

ระหว่างปัจจุบันกับอดีตในปัจจุบันมีผู้ให้ความหมายคำว่า ประวัติศาสตร์ต่าง ๆ กัน เช่น ประวัติศาสตร์ ในประเทศไทย เดิม เรื่องราวในอดีต เคยใช้ คำว่า ตำนาน และพงศาวดาร ต่อมา ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 6 ได้ทรงเรียกการศึกษาเรื่องของอดีต ว่าเป็น “ประวัติศาสตร์”ลักษณะสำคัญของการศึกษาประวัติศาสตร์รายละเอียดดังนี้

ลักษณะสำคัญของการศึกษาประวัติศาสตร์

การศึกษาประวัติศาสตร์ คือ การศึกษาอดีต อดีตของประวัติศาสตร์ เป็นอดีตของมนุษย์ โดยมุ่งตอบคำถามว่า มนุษย์มีกำเนิดมาอย่างไร ทำอะไรไว้บ้าง และเพราะอะไรจึงทำเช่นนั้น อดีตของประวัติศาสตร์เกี่ยวข้องกับอดีตของมนุษย์จำนวนมาก แต่ถ้าเป็นคนจำนวนน้อย ต้องสามารถเป็นตัวแทนของคนจำนวนมากได้ เช่น จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ เป็นตัวแทนของนโยบายรัฐที่พัฒนาประเทศไทยด้วยคำขวัญ เงินคืองานบันดาลสุข

ลักษณะสำคัญของการศึกษาประวัติศาสตร์:

ประวัติศาสตร์เป็นเรื่องของมิติเวลา ประวัติศาสตร์คือการศึกษาอดีตของสังคมมนุษย์ในมิติของเวลา

ประวัติศาสตร์ไม่มีจุดมุ่งหมายหาทฤษฎี

การเข้าใจอดีตของสังคมมนุษย์ คือ การศึกษาว่า เหตุใด อย่างไร ดังนั้น ประวัติศาสตร์จึงเป็นเรื่องของ การบรรยาย และอธิบาย

ลักษณะสำคัญของการศึกษาประวัติศาสตร์:

ประวัติศาสตร์ใช้หลักฐานชั้นต้น (Primary sources) และหลักฐานชั้นรอง (Secondary Sources) ในการศึกษา

สรุปประวัติศาสตร์ คือการศึกษาเพื่ออธิบาย(เข้าใจ)อดีตของสังคมมนุษย์ในมิติของเวลา

ความหมาย ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น : โดยทั่วไป มักเป็นเรื่องของบุคคลสำคัญ และเรื่องเกี่ยวกับสถานที่ ที่อยู่นอกเมืองหลวง และแนวคิดจากประวัติศาสตร์อื่น ๆ เช่น รศ.ฉลอง สุนทราวาณิชย์: ชุมชน หรือสังคมที่อยู่นอกแวดวงศูนย์อำนาจทางการเมืองของรัฐ รศ.ดร.ธิดา สาระยา: กระบวนการการศึกษาประวัติศาสตร์สังคมที่เน้นคนเป็นประวัติศาสตร์จากภายในของชาวบ้าน

กรณีตัวอย่างที่ 3 แนวทางข้อคิดเห็นของศาสตราจารย์(พิเศษ)ศรีศักร วัลลิโภดม เกี่ยวกับประวัติศาสตร์ท้องถิ่น

ประวัติศาสตร์ควรตั้งต้นให้ความสำคัญกับท้องถิ่น ด้วยความหมายของคำว่า ท้องถิ่น (Local) ท้องถิ่น เป็นคำที่มีความหมายกว้าง และมักเข้าใจไม่ตรงกัน แต่อาจสรุปได้ตามข้อเสนอของรองศาสตราจารย์ศรีศักร วัลลิโภดม ที่ว่า ท้องถิ่นเป็นบริเวณที่มีผู้คน อาจเป็นคนกลุ่มเดียวกันหรือหลายกลุ่ม หรือหลายกลุ่มชาติพันธุ์ มาตั้งหลักแหล่งอาศัยอยู่ร่วมกันโดยใช้พื้นที่ในการทำมาหากินร่วมกัน เช่น ที่ที่เป็นไร่ นา ส่วนที่ที่เป็นที่สาธารณะเช่นป่าเขา หนองน้ำ ท้องทุ่ง ชุมชนในท้องถิ่นนั้นต่างได้ใช้และเกิดสำนึกความเป็นเจ้าของร่วมกัน(ศรีศักร วัลลิโภดม ทัศนะนอกรีต สังคม-วัฒนธรรมในวิถีการอนุรักษ์ 2543: 39-37)

ประวัติศาสตร์ชาติ-ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น

บทบาทของประวัติศาสตร์ชาติ : มีบทบาทต่อสังคมไทยมาเป็นเวลานานและดูจะเป็นแนวคิดหลักที่กำหนดสังคมไทยไว้ งานเขียนเรื่องท้องถิ่นต่างได้รับอิทธิพลจากประวัติศาสตร์ชาติในรูปแบบต่าง ๆ กันและหลายครั้ง เรื่องของท้องถิ่นต้องการมีที่ยืนในประวัติศาสตร์ชาติด้วย(มองจากภายนอกมายังภายใน)

การเริ่มมีบทบาทของประวัติศาสตร์ท้องถิ่น : หลังเหตุการณ์ 14 ตุลาคม2516 มีงานเขียนใหม่ ๆ เกิดขึ้นเริ่มมีการจัดสัมมนาเกี่ยวกับท้องถิ่นที่มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒมหาสารคาม ในปี พ.ศ. 2519 และ 2521 หลังจากนี้มาหลายสถาบันในภาคอีสานได้เริ่มจัดสัมมนากันอย่างจริงจังและเริ่มลดลงในช่วงทศวรรษ 2530 และข้อคิดเห็นจากผู้เชี่ยวชาญ อาจารย์ทม เกตุวงศา มาบรรยายในเรื่องประวัติศาสตร์ท้องถิ่นดังนี้

ลักษณะของ “ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น”

เห็น “คน” คนจำนวนมากคนมีความสัมพันธ์กับบริบท (ธรรมชาติ สิ่งเหนือธรรมชาติ คน) คนปรับตัวตามความเปลี่ยนแปลง

-มี “มิติเวลา” : ช่วงเวลาของความเปลี่ยนแปลง

-หลักฐานชั้นต้น มากกว่า หลักฐานชั้นรอง

-อธิบาย (อย่างไร ทำไม) มากกว่า บรรยายเกิดพลัง (สำนึกในคุณค่า ฟื้นฟู อนุรักษ์ สืบสาน พัฒนา)

ประวัติศาสตร์เป็นเรื่องของ “คน” ที่เกี่ยวข้องกับเรื่องราวต่าง ๆ

-ใครบ้าง (ระบุให้ชัด)

- เกี่ยวข้อง สัมพันธ์กับอะไร อย่างไร

- เมื่อเกิดความเปลี่ยนแปลงในแต่ละช่วงเวลา

- สาเหตุและปัจจัยของความเปลี่ยนแปลง

- ความสัมพันธ์ของคนกับเรื่องนั้น ๆ เปลี่ยนแปลงไปอย่างไร

- คน ปรับตัวอย่างไร (ความคิด ความเชื่อ พฤติกรรม) ทำไมถึงเลือกวิธีการปรับตัวอย่างนั้น

- สิ่งที่เกิดขึ้นส่งผลต่อผู้คนอย่างไรการแตกกรอบ กำหนดประเด็นค้นหาประเด็น (หัวข้อ) จากความรู้และข้อมูลพื้นฐาน เพื่อกำหนดวิธีการศึกษา (สามารถเพิ่มเติมหรือตัดทอนได้ตลอดเวลาระหว่างการศึกษา) ด้านรูปธรรม (สิ่งที่สัมผัสได้) เช่น รูปร่าง ลักษณะ วัตถุดิบ ที่มา วิธีการทำ วิธีการใช้ วิธีการเก็บรักษา เครื่องมือเครื่องใช้ต่าง ๆ ด้านนามธรรม (สิ่งที่สัมผัสไม่ได้) เช่น ความคิด ทัศนคติ คติความเชื่อ ตำนาน นิทาน เรื่องเล่า รวมทั้ง ประเพณี พิธีกรรม ด้านสังคม (เกี่ยวข้องกันตั้งแต่สองคนขึ้นไป) เช่น เศรษฐกิจ (การซื้อขาย แลกเปลี่ยน ทดแทน การจัดสรรผลประโยชน์) ระบบครอบครัว ระบบเครือญาติ บรรทัดฐานทางสังคม ระบบศาสนา (ทวีศิลป์ สืบวัฒนะและทม เกตุวงศา.การประชุมติดตามโครงการช่วง 6 เดือน วันที่ 14 พฤศจิกายน พ.ศ. 2552)

จากกิจกรรมหนุนเสริมประวัติศาสตร์ท้องถิ่นเรื่องการให้ความรู้ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นจากผู้เชี่ยวชาญสาขาประวัติศาสตร์จากสถาบันรามจิตติ และเครือข่ายอาจารย์จากมหาวิทยาลัยมหาสารคาม ทำให้ครูที่ปรึกษาและทีมยุววิจัยมีความรู้เพิ่มมากขึ้นในความหมายของประวัติศาสตร์ท้องถิ่น และวิธีการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ต้องศึกษาด้วยคนกับมิติเวลากับธรรมชาติ อำนาจเหนือธรรมชาติ และการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นกับคน แล้วปรับตัวอย่างไร สิ่งที่กล่าวมา ทำให้ครูที่ปรึกษาและยุววิจัยมีทัศนคติต่อการทำวิจัยประวัติศาสตร์เข้าใจมากยิ่งขึ้น

กรณีตัวอย่างที่ 4 การประชุมนำเสนอผลงานโครงการวิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่น

โดยทีมประสานงานจังหวัดกับทีมระดับประเทศร่วมกับนักวิชาการด้านประวัติศาสตร์ได้ให้ทีมยุววิจัยนำเสนอผลงานศึกษาของทีมโรงเรียนประวัติศาสตร์ท้องถิ่นเป็นกรณีตัวอย่างศึกษา เป็นการเรียนรู้แบบความร่วมมือ มี 8 เรื่อง ซึ่งผู้เชี่ยวชาญสาขาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นได้ให้ข้อเสนอแนะดังนี้

1. โสกนกเต็น : ยุววิจัยโรงเรียนโคกล่าม
2. ชาวไร่อ้อยชุมชนโคกล่าม : ยุววิจัยโรงเรียนโคกล่าม

3. ควายหายไปไหน : ยุววิจัยโรงกอกหนองผือ
4. เครื่องปั้นดินเผา : ยุววิจัยโรงเรียนบ้านเม็กดำ
5. ร้องสรภัญญะ : ยุววิจัยโรงเรียนบ้านเม็กดำ
6. ปู่ตาบ้านลาด : ยุววจัยโรงเรียนบ้านลาด
7. เสื่อกกมรดกบ้านแพง : ยุววิจัยเขวาไร่ศึกษา
8. หมอสูตรพื้นบ้าน : ยุววิจัยโรงเรียนกอกหนองผือ

จากการนำเสนอผลงานของทีมยุววิจัย 5 โรงเรียน 8 เรื่อง ดังกล่าวมาผู้เชี่ยวชาญประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ทวีศิลป์ สืบวัฒนะ และอาจารย์ทม เกตุวงศา ได้ให้ข้อเสนอแนะด้วยวิธีการประวัติศาสตร์ท้องถิ่นจากเรื่องที่ศึกษาแต่ละเรื่องแตกต่างกันดังตัวอย่าง

ข้อเสนอแนะจากผู้ทรงคุณวุฒิ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. ทวีศิลป์ สืบวัฒนะ

ชุมชนโคกล่าม

โสกนกเต็น

- ป่าช้าบรบือ มีสัตว์ เป็นป่าหาอาหาร ดังภาพประกอบ

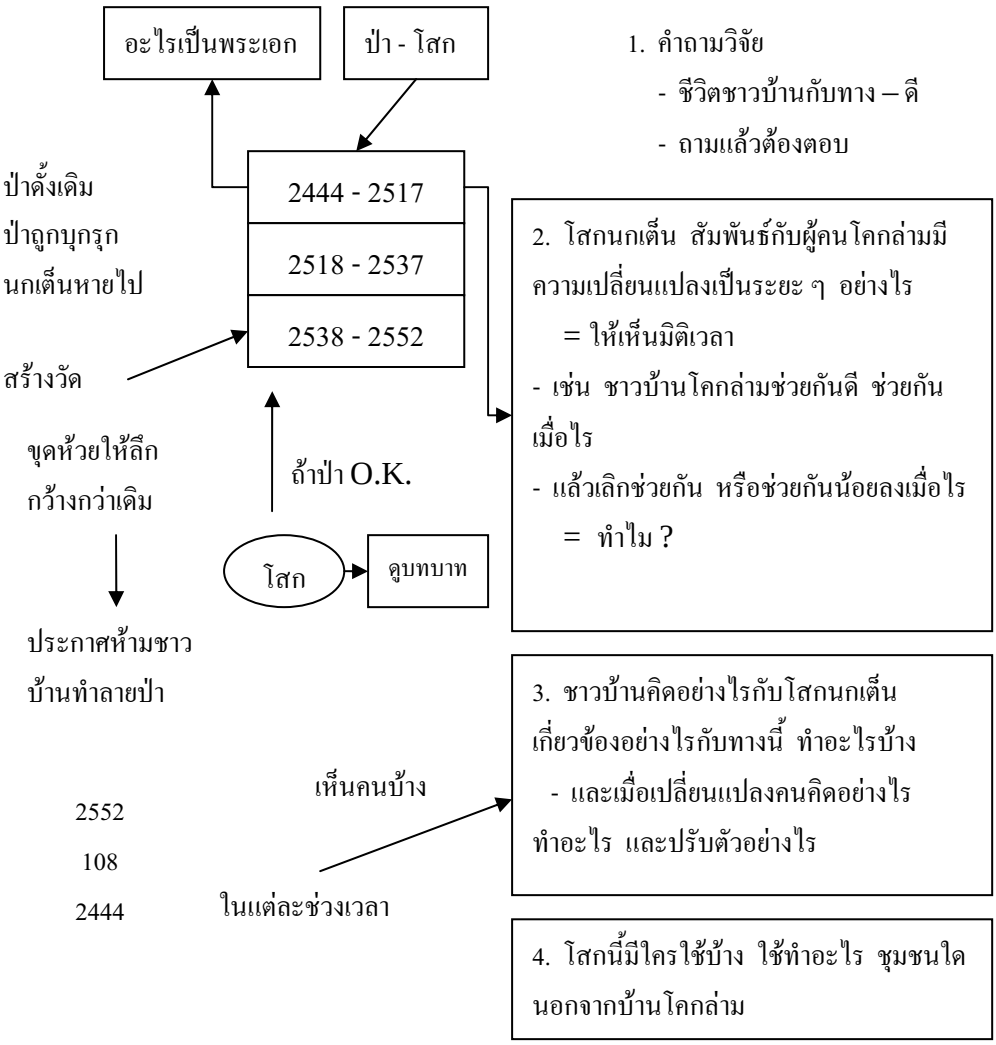

1. คำถามการวิจัยดี-ขอให้ตอบตามนั้น
2. โสกนกเต็น : เป็นป่าช้า ถ้าเป็นป่าช้า แบ่งยุค 3 ยุคได้ (ดูแบ่งยุคได้ดี)
หรือหนองน้ำ ถ้าเป็นหนองน้ำดูยังไม่ตอบคำถาม
3. ชาวบ้านโคกล่ามคิดอย่างไรกับโสกนกเต็นในแต่ละมิติเวลา เมื่อเปลี่ยนแปลงคนคิดอย่างไร ทำอะไร ปรับตัวอย่างไร

ชาวไร่อ้อย ชุมชนโคกล่าม

1. พยามจะบอกบ้านโคกล่าม มีชีวิตแบบชาวนา → 1. ไม่เห็นมีมิติเวลา
2. - การที่นำอ้อยมาปลูก แสดงว่า ชาวบ้านโคกล่ามไม่ได้อยู่คนเดียว 2. ไม่เห็นชีวิตคน
- คนที่นำอ้อยมารู้ได้อย่างไร เกี่ยวข้องกับหมู่บ้านอื่น ๆ อย่างไร 3. ยังไม่เห็นความเห็นท้องถิ่น
- หมู่บ้านใดบ้าง = เห็นภาพท้องถิ่น

3. ถ้าเน้นการไถ - การปลูกมาก จะเป็นเกษตร

- ในอดีต ใช้พันธุ์ใดปลูก
- ปลูกอย่างไร ⟶ มีพิธีกรรมอะไร
- เกี่ยวข้องกับชุมชนอื่น ๆ อย่างไร
- ทำไมอ้อยจึงเจริญที่บ้านโคกล่าม
- อุปกรณ์เก็บเกี่ยวอ้อยในอดีตเป็นอย่างไร

มีความแตกต่างเป็นช่วง ๆ อย่างไร

- เดิมปลูกอ้อยอะไร ไว้ใช้, แลกเปลี่ยน, ไว้ขาย

- ทำไมจึงทำวิจัย ศึกษาเรื่องนี้
- ทำไมควายจึงสำคัญ จะศึกษา จะรู้ไปทำไม

บ้านสองคอนมีควายมาก
บ้านหนองผือ - ไม่มีควายเหลือ
ทำไม ? เพราะคน
เพราะเทคโนโลยี

พท. เช่นนี้เกี่ยวข้องกับควายอย่างไร ?

ควายหายไปไหน ; รร.บ้านกอกหนองผือ

1. ขอดูสภาพทางภูมิศาสตร์ที่ละเอียด
2. ชุมชนอยู่ติดริมน้ำชี ? จริงหรือ หรืออยู่ใกล้ ๆ
3. ต้องการคำอธิบายมากกว่านี้ [การย้ายถิ่น / เอกสารสิทธิ์]
4. - คนมีหลายกลุ่ม อพยพมาจาก 6 ที่
   - เมื่อมาอยู่ที่นี่สัมพันธ์กับคนอื่น ๆ (หมู่บ้านอื่น ๆ) อย่างไร
5. เหตุผลการแบ่งยุคดูยังไม่ชัดเจน

   2 ช่วง ยุคแรก (2472 – 2529) : ยุค 2 (2530 – 2552)

   - คงไม่ใช่เริ่ม 2530 เพราะไม่เชื่อว่าความเปลี่ยนแปลงจะเกิด 2530 ความเปลี่ยนแปลง <u>น่าจะ</u> เกิดหลัง 2500 เล็กน้อยแล้ว
   - ที่บอก ควายหายไป วิถีชีวิตชุมชนเปลี่ยนแปลง

   <u>คำถาม</u> : คนเปลี่ยนวิถีชีวิตใช่ไหม ? ควายจึงหายไป ?
6. เรื่อง <u>ควายหายไป</u> ต้องทำให้น่าสนใจ
   - ประเพณีเกี่ยวกับควายหายไปไหนด้วยหรือไม่
   - นิยาย ; นิทาน เรื่องเล่า

ยุค 1	- 2472 – 2527 -
ยุค 2	- 2527 เป็นต้นมา - ทำนา 2 ครั้ง (ใช้รถไถนาแทน) ↓ ปัจจุบัน

7. ยังขาดคำอธิบาย

เครื่องปั้นดินเผาเม็กดำ

1. คนมาจากรัตนบุรี - หนองน้ำ [หนองเม็ก / หนองดำ] + ก่อนมีหม้อดินเผา คนอยู่กันอย่างไร พอทำดินเผายาชีวิตดีขึ้นอย่างไร

---

2. 2464 คนปั้นหม้อมาจากไหน - ลำพังรู้

มาจากโครงการ ทำหม้อไว้ใช้

คนในหมู่บ้านคิดอย่างไรกับหม้อ
ที่ว่าดี ใครบอก
ที่ว่าดี ดีอย่างไร อะไรคือคุณลักษณะพิเศษ

3. เมื่อชุมชนบ้านเม็กดำทำการเผาเครื่องปั้นดินเผา
   - ผู้คนหมู่บ้านอื่น ๆ คิดอย่างไร → : มาเรียนรู้บ้าง
   → : มาซื้อ มาแลกเปลี่ยน
   → : สัมพันธ์กันอย่างไร

ในแต่ละช่วงเวลาการปั้นหม้อ
การใช้หม้อ + มีปัญหาอะไร

---

4. ขาดมิติเวลา
5. ยังไม่เห็นชีวิตผู้คน - ผู้คนในหมู่บ้านคิดอย่างไร
   เกี่ยวข้องกันอย่างไร → ในหมู่บ้าน
   เกี่ยวข้องกับผู้คนอื่น ๆ อย่างไร
   - ร้านค้ามีไหมในหมู่บ้าน
   หม้อโลหะ ของใช้พลาติกเข้ามากระทบอะไรต่อชุมชนในการปั้น

ร้องสรภัญญะ

มีความเปลี่ยนแปลง

ในเนื้อหา → ในทำนอง — คนร้อง

- ไม่เห็นความเปลี่ยนแปลงในมิติเวลาของการร้องสรภัญญะ

- การร้องสรภัญญะเกี่ยวข้องกับผู้คนอย่างไร -

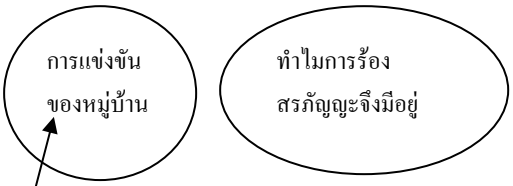

- จะรักษากันไว้หรือไม่ จะทำอย่างไร

ผู้คนคิดอย่างไร
- บ้านเม็กดำ
- บ้านอื่น ๆ

มีเครือข่ายกับใครบ้าง
เรียนรู้จากใคร

ปู่ตาบ้านลาด

อุบายให้คนดูแลที่สาธารณะ+อยู่ร่วมกันของผู้คน

- ทำไมปู่ตาจึงสำคัญ
- ทำไมจึงศึกษาเรื่องนี้ จะตอบคำถามอะไร

บ้านลาด - ดอนปู่ตา

1. เหตุผล : 2393 - 2495 - จบลงปีนี้ คนใช้อย่างไร เกี่ยวข้องอย่างไร
   การแบ่งมิติเวลา : 2496 – 2510 - ร.ร.มาตัดต้นไม้ลง ศาลยังเป็นต้นไม้ เห็นได้เลยว่า
   ยังไม่ชัดเจน : 2530 – ปัจจุบัน - ศาลปู่ตาได้ใช้การพัฒนาให้ดีขึ้น → ความร่วมมือชุมชน ลดลง

2. ผีปู่ตา →เกี่ยวข้องกับคณะชุมชนบ้านลาดอย่างไรในแต่ละช่วงเวลา
   →ชาวบ้านบนอะไรในแต่ละช่วงเวลา
   →ชาวบ้านใช้อะไรในการบนในแต่ละช่วงเวลา

3. สถานะปู่ตาเป็นอย่างไร
   คนนับถือมากขึ้น/ ลดลง : ทำไม
   พท.ปู่ตา ลดลง ? : ทำไม
   คนที่นับถือมีใครบ้าง เฉพาะบ้านลาด
   : หรือ คนหมู่บ้านอื่น ๆ มีบ้านใดบ้าง ระบุ
   : ร่วมทำพิธีอะไร ร่วมกันหรือไม่

เสื่อกกมรดกบ้านแพง

1. พบเมื่อชีวิตเปลี่ยนทางสังคม เปลี่ยนกี่ช่วง เปลี่ยนอย่างไร ทำไมจึงเปลี่ยน
2. เริ่มทอเสื่อเมื่อไร นำความคิดมาจากที่ใด เพราะเหตุใด จึงทอเสื่อมาก - ทำไมคนบ้านแพงจึงเลือกทอเสื่อ - นอกจากมีทาง -วิธีการ
   - ความคิดคน - วัสดุ
3. การทอเสื่อมีความ เปลี่ยนแปลงเป็นระยะ 1 หรือไม่ อย่างไร - ลาย
   - แรงงาน
4. ผู้คนคิดและเกี่ยวข้องอย่างไรกับเสื่อ - จากทอใช้ - ทอขาย อย่างไร
5. สรุปขาดมิติเวลา = ไม่เห็นความเปลี่ยนแปลง
6. ทำไมบ้านอื่นจึงไม่ทอเสื่อเป็นล่ำเป็นสัน - สัมพันธ์กับบ้านอื่นอย่างไร ของฝีมือไม่ดีเท่า
   - กกที่นี่ดีกว่า ? ทำไมบ้านอื่นจึงไม่พัฒนา
   ทำไมเขาไม่ไปฝึกหัด
7. การทอเสื่อนำความคิดแบบใหม่มาจากใคร
8. มีประเพณี เรื่องเล่าอะไรบ้าง ?

9. จากต่างคนต่างทอ ⟶ มาเป็นการรวมกลุ่ม ⟶ นำไปสู่ความร่วมมือกันหรือไม่

1. อะไรที่เป็นลักษณะเด่นของบ้านแพง

- เสื่อกก
- ความรัก ความร่วมมือของชุมชน

11. ขาดคำอธิบายว่าเมื่อไร เช่น หน้า 7

12. ในหน้า 12 ยกเว้นลายหมี่น้ำไหล นอกนั้น ตาชาย สี บัวใบ เป็นคนคิดเอง ลายเหล่านี้สะท้อนให้เห็นถึงอะไร = เป็นภูมิปัญญา

13. **ขอย้ำ** ชาวบ้านที่ขายเสื่อประสบความสำเร็จ

ใคร – ระบุตัวอย่างให้ชัดเจน

เมื่อคนหนุ่ม – สาวไปขายของ

คนแก่ อยู่กันอย่างไร ┼ ความสัมพันธ์ของครอบครัวมีปัญหาหรือไม่

ข้อเสนอแนะจากผู้ทรงคุณวุฒิ อาจารย์ทม เกตุวงศา

1. เครื่องปั้นดินเผาบ้านเม็กดำ

บ้านเม็กดำ อ.พยัคฆภูมิพิสัย (ภูมิปัญญา วิถีชีวิต) บ้านเม็กดำ (ประวัติศาสตร์การตั้งถิ่นฐาน สภาพวิถีชีวิตในอดีตและเกริ่นถึง “เครื่องปั้นดินเผา” เล็กน้อย)

- ยุค 1 ก่อนปี 2464 ชีวิตของชาวบ้านที่เกี่ยวข้องกับเครื่องปั้นดินเผา
- ยุค 2 2464 ช่างปั้นหม้อจากโคราชเข้ามา พังชู มีคุณภาพ ชีวิตช่างปั้นหม้อและชีวิตชาวบ้าน
- ยุค 3 เกิดความเปลี่ยนแปลงสำคัญ ๆ อะไรอีก (อธิบายความเปลี่ยนแปลง ปัจจุบัน อนาคต
- ดูมิติความสัมพันธ์ระหว่าง “คน” กับ เครื่องปั้นดินเผา 3 ประเด็น คือ คนกับธรรมชาติ คนกับสิ่งเหนือธรรมชาติ และคนกับคน
- อธิบายความเปลี่ยนแปลงในแต่ละประเด็น ในแต่ละช่วงเวลาและผู้คนปรับตัวอย่างไร
- เมื่อระบุ “คน” ให้ระบุชัด ๆ เลขว่า “ใคร ชื่ออะไร หรืออ้างอิงจากใคร”
- เมื่อเขียนจบต้อง “ตอบคำถามการวิจัย” และได้ข้อสรุปว่า เครื่องปั้นดินเผาบ้านเม็กดำมันเป็นอย่างนี้นี่เอง

ด้านรูปธรรม (สิ่งที่สัมผัสได้) เช่น รูปร่าง ลักษณะ วัตถุดิบ ที่มา วิธีการทำ วิธีการใช้ วิธีการเก็บรักษา เครื่องมือเครื่องใช้ต่าง ๆ

ด้านนามธรรม (สิ่งที่สัมผัสไม่ได้) เช่น ความคิด คติ ความเชื่อ ตำนาน นิทาน เรื่องเล่า รวมทั้ง ประเพณี พิธีกรรม

ด้านสังคม (เกี่ยวข้องกันตั้งแต่สองคนขึ้นไป) เช่น เศรษฐกิจ การจัดสรรแบ่งปันผลประโยชน์ ระบบครอบครัว ระบบเครือญาติ บรรทัดฐานทางสังคม ระบบศาสนา ระบบการศึกษา ฯลฯ

2. สรภัญญะ

บ้านเม็กดำ (ภูมิปัญญา วิถีชีวิต)

- ยุค 1
- ยุค 2
- ยุค 3
- ยุค 4
- ยุค 5 ปัจจุบัน

สืบสานสรภัญญะท้องถิ่นบ้านหนองแวง บ้านหนองแวง (ภูมิปัญญา วิถีชีวิต)

- ยุค 1 เสพงัน (ฉลองโบสถ์) สั่งสอน กล่อมลูก
- ยุค 2 2503 แข่งขันในหมู่บ้านใกล้เคียง นกกระจาบ มัทรี
- ยุค 3 2513 แข่งขันระดับอำเภอ เนื้อร้องเปลี่ยนเข้ากับยุคสมัยมีหมอลำเพิ่ม (King Queen ป้องกันโรค)
- ปัจจุบัน อนาคต ชมรมยุวชิจัยเพื่ออนุรักษ์

ปรับเปลี่ยนหน้าที่จากศาสนา สู่สังคม

3. ควายหายไปไหน

บ้านกอกหนองผือ (ภูมิปัญญา วิถีชีวิต)

- ยุค 1 80 ปีที่ผ่านมา
- ยุค 2 2527 ทำนาปีละ 2 ครั้ง
- ยุค 3

- ยุคปัจจุบัน และอนาคต
- ตั้งชื่อยุคให้น่าสนใจ

4. หมอสูตร

บ้านกอกหนองผือ (ภูมิปัญญา วิถีชีวิต)

กว่าจะเป็นหมอสูตร

- ยุค 1 หมอสูตร
- ยุค 2
- ยุค 3
- ยุคปัจจุบัน และอนาคต

ศึกษาประวัติชีวิต หมอสูตร และความคิดเห็นของผู้คนที่เกี่ยวข้องกับความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในแต่ละยุค

5. ดอนปู่ตาบ้านลาด

บ้านลาดพัฒนา (ตำนาน ความเชื่อ)

ประวัติศาสตร์การตั้งถิ่นฐาน และความสัมพันธ์กับผีปู่ตา

- ยุค 1 (2393 – 2495) ชีวิตคน
- ยุค 2 (2496 – 2510) ร.ร.บ้านลาดพัฒนา
- ยุค 3 (2530 – ปัจจุบัน)
- อนาคต

วิถีชีวิตที่มีการปรับตัวตามความเปลี่ยนแปลงในแต่ละช่วงเวลาอย่างต่อเนื่อง

- เริ่มต้นจากการแตกกรอบกำหนดประเด็น
- ศึกษาแต่ละประเด็น โดยเน้น “คน” เช่น ชาวบ้านลาดไปเกี่ยวข้องกับผีปู่ตาอย่างไรบ้าง ตัวอย่าง

ρ การบ่า (บ่าอุดมสมบูรณ์ บ่าทหาร บ่าไปทำงานกรุงเทพฯ) บ่าไปทำงานเมืองนอก บ่าสอบเรียนต่อ สอบทำงาน บ่าสามีฝรั่ง)

ρ บำแผ่

- ดูความเปลี่ยนแปลงในแต่ละประเด็น แล้วจึงแบ่งยุค โดยพิจารณาจากความเปลี่ยนแปลงครั้งสำคัญ ๆ

- เน้น การอธิบาย (ทำไม อย่างไร โดยเฉพาะการปรับตัวตามความเปลี่ยนแปลง)

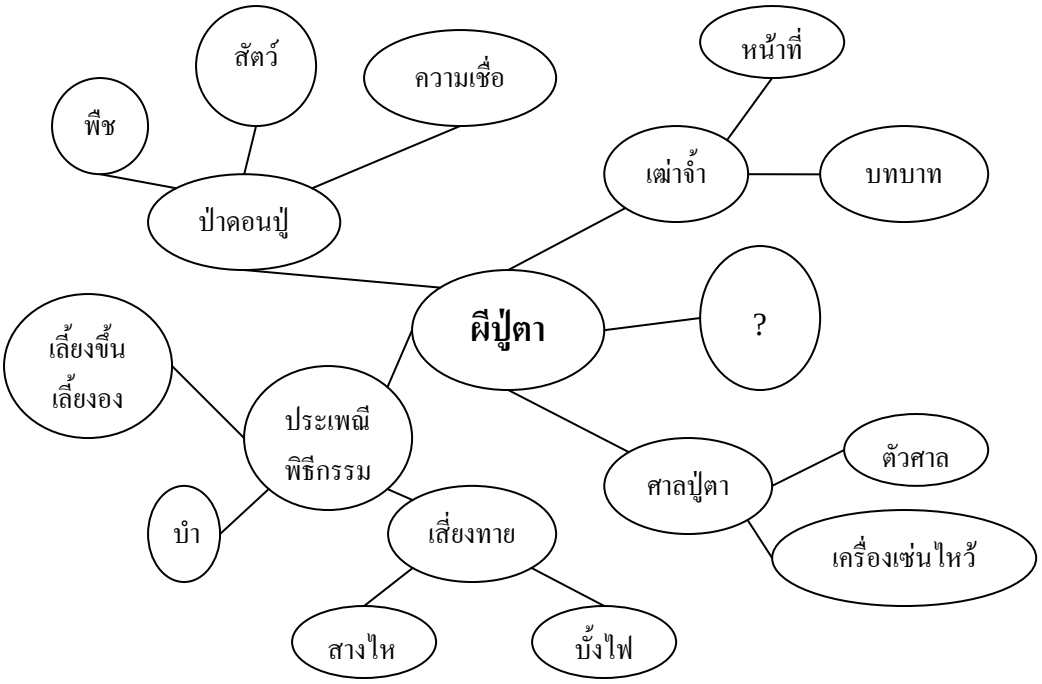

6. เสื่อกกบ้านแพง

เขวาไร่ศึกษา (ภูมิปัญญา วิถีชีวิต)

ประวัติศาสตร์การตั้งถิ่นฐาน และความสัมพันธ์กับเสื่อกก

- ยุค 1 บึงบ้านแพง ต้นผือ ใช้ในชีวิต แลกเปลี่ยน
- ยุค 2 จากผือสู่กก พระ (ชื่อ) นำเข้ามา เปลี่ยนเทคนิค (ซอยเป็นเส้น ย้อมสีมีชื่อเสียง
- ยุค 3 OTOP ปรับปรุงพัฒนา อุตสาหกรรมในครัวเรือน แสดงสินค้าเร่ขาย
- อนาคต
- แต่ละยุคเน้น “การอธิบาย” การปรับตัวของผู้คนตามความเปลี่ยนแปลง แตกกรอบกำหนดประเด็น

12.2 บทบาทครูที่ปรึกษาจัดการเรียนรู้คู่วิจัยกับยุววิจัย

ครูที่ปรึกษาได้ให้ข้อเสนอแนะในเวทีการประชุมวันที่ 14 พฤศจิกายน พ.ศ. 2552 และวันที่ 28 ธันวาคม พ.ศ. 2552 ซึ่งครูที่ปรึกษาได้ให้ข้อคิดเห็นตรงกันดังนี้

1. เป็นเพื่อนและเป็นครูร่วมเดินทางไปเก็บข้อมูลด้วยทุกครั้ง เพื่อความปลอดภัยของนักเรียน และความมั่นใจของผู้ปกครอง และช่วยเหลือในการตั้งข้อคำถาม

2. ข้อคำถามที่ทีมยุววิจัยได้เตรียมไว้ ในแต่ละประเด็นคำถาม จะถามตรงกับเรื่องที่ต้องการศึกษาได้ชัดเจนขึ้น

3. ให้การยอมรับและการเสริมแรง คำชมเชย กับทีมยุววิจัยทุกคนเพื่อทีมยุววิจัยไม่ท้อถอย โดยครูที่ปรึกษาให้โอกาสทุกคนได้พูด ได้เขียนสิ่งที่ตนเองอยากบอกว่าได้ทำอะไรบ้างในโครงการนี้

4. ครูที่ปรึกษาได้เปลี่ยนบทบาทตนเองจากผู้สอนเป็นเพียงผู้แนะนำ และครูที่ปรึกษาเป็นผู้จัดบรรยากาศการเรียนรู้แบบนอกชั้นเรียนด้วยประสบการณ์จริงของการเรียนรู้แบบประวัติศาสตร์บอกเล่าเก็บข้อมูลจาก ผู้เฒ่า ผู้แก่

5. ครูที่ปรึกษากระตุ้นเตือนให้นักเรียนตระหนักถึงความสำคัญของผู้สูงอายุ ที่เป็นผู้บอกข้อมูล ได้อบรมให้ยุววิจัยพูดจาสุภาพ มีมารยาทตามวัฒนธรรมไทย เพื่อให้ผู้สูงอายุได้ให้ความรักเอ็นดูลูกหลาน (เอกสารอ้างอิงภาพประกอบการเก็บข้อมูลภาคสนาม)

12.3 การจัดกิจกรรมแบบเสริมความรู้ให้กลุ่มยุววิจัย โดยการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกัน

การจัดกิจกรรมโดยการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกันเกิดจากกลุ่มยุววิจัยทั้ง 20 โรงเรียน ได้จัดกลุ่มเนื้อหาที่ตนเองศึกษานำมารวมกลุ่มกับโรงเรียนอื่นที่ศึกษาเรื่องเหมือนกัน เมื่อรวมกลุ่มกันแล้วมีสมาชิกในกลุ่มประมาณ 8 – 12 คน ดังนี้

1. ยุววิจัยกลุ่มเรื่องตำนานและสถานที่สำคัญ
    - 1.1 ย้อนรอยพระพุทธบาทจำลองบ้านกุดแคน
    - 1.2 โสกนกเต็น
    - 1.3 วัดกำพี้สู่วิถีชีวิตชุมชน
    - 1.4 พระแผงนาดูน
    - 1.5 บ่อน้ำศักดิ์แห่งนาดูน
    - 1.6 ประเพณีสรงน้ำพระยืนกันทรวิชัย
    - 1.7 ประวัติศาสตร์ชุมชนหนองเขื่อนช้าง
    - 1.8 โนนเมืองเก่าขอนแก่น
2. ยุววิจัยกลุ่มเรื่องความเชื่อ พิธีกรรม และสถานที่ศักดิ์สิทธิ์
    - 2.1 ดอนปู่ตาชุมชนหนองโน
    - 2.2 ดอนปู่ตาบ้านลาด
    - 2.3 พิธีบูชาพระพุทธรูปองค์ศักดิ์สิทธิ์
    - 2.4 บุญเลี้ยงบ้าน
    - 2.5 เจ้าพ่อศรีนครเตา
    - 2.6 เจ้าปู่บุญจันทร์
    - 2.7 ย้อนรอยพระพุทธบาทจำลอง
3. ยุววิจัยกลุ่มเรื่องอาชีพ
    - 3.1 วิถีชีวิตชาวหนองอิหมัน
    - 3.2 เครื่องปั้นดินเผาเม็กดำ
    - 3.3 ควายหายไปไหน
    - 3.4 กะหล่ำปลีเงินล้าน
    - 3.5 มันแกวเงินล้าน
    - 3.6 เสื่อกกมรดกบ้านแพง
    - 3.7 แคร่ไม้ไผ่เศรษฐกิจ

3.8 แป้งเส้นยาว

3.9 ใยไหมใยชีวิตบ้านเหล่ายาว

3.10 ย้อนรอยกระติบข้าวสู่กระติกน้ำแข็ง

4. ยุววิจัยกลุ่มเรื่องดนตรีศิลปะการแสดง

4.1 ย้อนรอยดนตรีโปงลางผดุงนารี

4.2 ฟ้อนเกี่ยวข้าวครกมอง

4.3 สรภัญญะ

4.4 ย้อนรอยรำถวายบวงสรวงศาลเจ้าปู่บ่อใหญ่

5. ยุววิจัยกลุ่มเรื่องครูภูมิปัญญาท้องถิ่น

5.1 หมอยาพื้นบ้าน

5.2 ปราชญ์ชาวบ้านด้านหัตกรรมทอผ้าไหม

5.3 หมอสูตรพื้นบ้าน

6. ยุววิจัยกลุ่มเรื่องทรัพยากรธรรมชาติ

6.1 สมุนไพรใบย่านาง

6.2 สมุนไพรใกล้ตัวบ้านเม่นใหญ่

6.3 หอยเชอรี่

6.4 อ่างเก็บน้ำวังแสงกับวิถีชีวิตบ้านวังแสง

6.5 อ่างเก็บน้ำแก่งเลิงจานกับวิถีชีวิตชาวเม่นใหญ่

6.6 ย้อนรอยนาเกลือบรบือ

6.7 ห้วยคำพุกับชุมชนบ้านกุดแคน

จากกิจกรรมการรวมกลุ่มแลกเปลี่ยนความรู้ซึ่งกันและกันได้แนวคิดการทำงานดังนี้

1. ปัญหาและอุปสรรคที่พบ การเก็บข้อมูลจากผู้เฒ่า ผู้แก่ การนัดหมายเวลาไม่ตรงกัน วิธีแก้ไขต้องไปเก็บข้อมูลในเวลาเย็น ๆ หลังเลิกเรียนแล้ว
2. การเก็บข้อมูลบางประเด็นเป็นคำถามยาว ๆ ผู้เฒ่า ผู้แก่ จะสื่อสารไม่ตรงกับคำถาม ที่ถาม ต้องเปลี่ยนคำถามใหม่ให้สั้น ๆ และถามเป็นภาษาถิ่นอีสาน
3. เนื้อหาในแต่ละกลุ่มที่ได้ระดมความคิดเห็นรวมกันยังมีปัญหาในการแบ่งมิติเวลายังไม่เข้าใจ ต้องให้ครูที่ปรึกษาได้ช่วยในการกำหนดมิติเวลาด้วยเหตุการณ์

อะไรบ้าง แต่ทีมยุววิจัยไม่ย่อท้อ จะพยายามศึกษาให้เข้าใจในการนำเสนอข้อมูลในเวทีถอดบทเรียนของโครงการในโอกาสต่อไป

4. เนื้อหาแต่ละเรื่องที่กลุ่มยุววิจัยได้แสดงความคิดเห็นร่วมกัน คือ ได้รู้เรื่องประวัติศาสตร์หมู่บ้านที่ศึกษา รู้ความสัมพันธ์ของคนในหมู่บ้านกับการทำอาชีพ การแลกเปลี่ยนอาหาร การเกิดเหตุการณ์ต่าง ๆ ในหมู่บ้านได้เห็นความสัมพันธ์ของคนกับธรรมชาติ มีแหล่งน้ำ มีป่าไม้ ในแต่ละหมู่บ้านซึ่งจะนำไปเขียนในรายงานวิจัยในโอกาสต่อไป

12.4 บทบาทโรงเรียนจัดการเรียนรู้คู่วิจัยกับครูที่ปรึกษาและยุววิจัย

การดำเนินงานของโครงการในระยะที่ 1 และระยะที่ 2 ได้ดำเนินกิจกรรมควบคู่กัน ได้โครงการย่อยรวม 40 โครงการ จาก 20 โรงเรียนเดิม ซึ่งผู้บริหารโรงเรียนทั้ง 20 โรงเรียนได้หนุนเสริมโครงการ ให้ความร่วมมืออนุญาตให้ครูที่ปรึกษา และทีมยุววิจัยเข้าร่วมโครงการทุกกิจกรรมที่โครงการได้ดำเนินการประสานงานไปถึงผู้บริหารสถานศึกษา

นอกจากนี้ครูในโรงเรียนบางคนได้ช่วยเหลือให้นักเรียนทีมยุววิจัยทำการบ้านในรายวิชาที่ไม่ได้เข้าชั้นเรียน ส่งเพิ่มเติมได้ และไม่ให้ขาดเรียนในรายวิชาอื่น ๆ เป็นการสร้างความสบายใจ และกำลังใจกับทีมยุววิจัยให้ทำงานได้อย่างมีความพร้อม และมีความสบายใจจะได้ตั้งใจทำงานในโครงการอย่างมีความสุข และทีมประสานงานจังหวัด ร่วมกับโรงเรียนหลายแห่ง เช่นโรงเรียนบรบือ โรงเรียนชื่นชมวิทยาคาร โรงเรียนพยัคฆภูมิวิทยาคาร โรงเรียนมหาชัยพิทยาคาร ได้ไปทัศนะศึกษาเพิ่มพูนความรู้จากการจัดนิทรรศการทางโครงการยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ที่มหาวิทยาลัยมหาสารคาม ทำให้ครูที่ปรึกษา ผู้บริหารสถานศึกษา และทีมยุววิจัยเกิดความร่วมมือกันทำงาน เพื่อให้ได้ผลงานของโครงการในโรงเรียนตนเองได้นำไปเผยแพร่อย่างกรณีตัวอย่างที่ได้ศึกษาจากการจัดนิทรรศนาการโครงการประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ภาคตะวันออกเฉียงเหนือมหาวิทยาลัยมหาสารคาม

12.5 บทบาททีมประสานงานจังหวัดจัดกิจกรรมการเรียนรู้คู่วิจัยต่อครูที่ปรึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่น

หลังจากได้จัดการประชุมนำเสนอผลงานแล้วทีมประสานงานจังหวัดได้ดำเนินงานในโครงการยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นได้จัดกิจกรรมหนุนเสริม โดยวิธีการจัด

กลุ่มโรงเรียนเป็นกลุ่มย่อย ได้พบปะสนทนาแลกเปลี่ยนผลงานที่แต่ละโรงเรียนได้ดำเนินการ โดยมีกลุ่มย่อย ๆ ดังนี้

1. กลุ่มยุววิจัยเขตอำเภอเมืองจังหวัดมหาสารคามได้พบปะทีมประสานงานจังหวัดในเดือนกันยายน พ.ศ. 2552 มีโรงเรียนบ้านเม่นใหญ่ โคกก่อพิทยาคม บ้านลาด โรงเรียนบ้านหนองโนอีดำ ผดุงนารี สารคามพิทยาคม มหาชัยพิทยาคาร บ้านดงน้อย และบรบือ กิจกรรมที่จัดให้ความรู้เพิ่มเติมเรื่องวิธีการเก็บข้อมูลภาคสนาม โดยการลงพื้นที่พูดคุยซักถามปัญหาในแต่ละโรงเรียน และวิธีการจัดกระทำข้อมูล ให้จัดประเภทข้อมูลตามจุดมุ่งหมายที่ศึกษา แล้วนำข้อมูลจัดเวทีสนทนากับคนในชุมชน เพื่อตรวจสอบข้อมูลให้ถูกต้องก่อนเขียนรายงานการวิจัย

2. กลุ่มยุววิจัยชายขอบทุ่งกุลา มีโรงเรียนเม็กดำ โรงเรียนนาดูนประชาสรรค์ โรงเรียนเหล่ายาววิทยาคาร โรงเรียนประชาพัฒนา และโรงเรียนวังแสง

3. กลุ่มยุววิจัยโรงเรียนลำน้ำชี มีโรงเรียนเขวาไร่ศึกษา โรงเรียนชื่นชมวิทยาคารและโรงเรียนกอกหนองผือ

จากโรงเรียนในกลุ่ม 2 และที่ 3 ได้พบปะสนทนาแลกเปลี่ยนดำเนินงานกับทีมประสานงานจังหวัดในเดือนตุลาคม พ.ศ. 2552 โดยทีมประสานงานจังหวัดได้พบปะโรงเรียนดังกล่าว ใช้วิธีการพูดคุยแลกเปลี่ยนเรื่องการเก็บข้อมูลในภาคสนาม ในส่วนที่ไม่ชัดเจนจากผู้เชี่ยวชาญได้แนะนำ ซึ่งทีมประสานงานได้เข้าไปช่วยจัดเวทีคืนข้อมูลร่วมกันกับโรงเรียนดังกล่าวเพื่อเป็นการยืนยันข้อมูลให้ถูกต้อง ทำให้ทีมยุววิจัยได้นำไปเรียบเรียงใหม่เขียนเป็นรายงานการวิจัย (ภาคผนวกภาพประกอบการเก็บข้อมูลร่วมกับทีมยุววิจัย)

12.6 ผลลัพธ์ที่เกิดจากการพัฒนาการเรียนรู้การวิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่น

จากข้อเสนอแนะของผู้เชี่ยวชาญครูที่ปรึกษา ผู้บริหารสถานศึกษา และครูในโรงเรียนเดียวกันได้ให้ความช่วยเหลือ และได้ให้ข้อเสนอแนะชี้ให้ยุววิจัย และครูที่ปรึกษาได้รู้ข้อบกพร่องของงานในแต่ละกลุ่มที่ศึกษา เช่น เรื่องอาชีพ ตำนานความเชื่อ ดนตรี ปราชญ์ชาวบ้าน ได้ใช้เป็นกรณีตัวอย่าง ทำให้ทีมยุววิจัยและครูที่ปรึกษาได้ความรู้จากประสบการณ์จริงที่ได้เก็บรวบรวมข้อมูลมานำเสนอ ทำให้ทีมยุววิจัย และครูที่ปรึกษาได้เรียนรู้แบบความร่วมมือกับผู้เชี่ยวชาญสาขาวิชาประวัติศาสตร์ท้องถิ่น กับทีมผู้ประสานงานระดับจังหวัดทีมประสานงานระดับประเทศ เข้าใจระเบียบวิธีวิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นจากการประชุมการจัดการความรู้ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ทำให้ทีมยุววิจัยและครูที่ปรึกษานำไปใช้ในการศึกษาได้

ในโครงการ การปรับแก้ไขการดำเนินโครงการทั้ง 40 โครงการให้ชัดเจนตามกรอบแนวคิดประวัตติศาสตร์ท้องถิ่น

สรุปจากการดำเนินกิจกรรมโครงการยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นจังหวัดมหาสารคาม ตั้งแต่วันที่ 1 พฤษภาคม พ.ศ.2552 ถึง 31 มีนาคม พ.ศ.2553 บทบาททีมประสานงานระดับจังหวัดร่วมกับทีมประสานงานระดับประเทศ สถาบันรามจิตติ และสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ได้จัดกิจกรรมเพื่อพัฒนากระบวนการเรียนรู้ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นให้กับครูที่ปรึกษา และทีมยุววิจัยใน 20 โรงเรียน จำนวนครูที่ปรึกษา 55 คน และทีมยุววิจัย จำนวน 100 คน ดังตาราง

ตารางที่ 2 สรุปจำนวนครูที่ปรึกษา และทีมยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่น โครงการระยะที่ 1 และระยะที่ 2 จำนวน 40 โครงการ

ชื่อโครงการ	ทีมยุววิจัย	ครูที่ปรึกษา
1. โครงการชุดอาชีพ		
1.1 วิถีชีวิตชาวนาบ้านหนองอิหมัน โรงเรียนประชาพัฒนา	1.นางสาวอ้อมใจ ปาปะนัง 2. นางสาวเดือน จอมศรีสะยอม 3.นายชินวัตร โคหนองบึง	นางเบญจมาศ ไกเกตุ นางสาวบุษบา รังสังห์
1.2 เครื่องปั้นดินเผาบ้านเม็กดำ โรงเรียนเม็กดำ	1. นางสาวฐาปนี ปะสนัง 2. นางสาวอัจฉรา ณรงค์ศักดิ์ 3. นางสาวสุนิตย์ ธนูศร 4. นายสัตยา เพียกุนา 5. นายปฐวี สังเรวี	นายพงศ์ ตรีเทพ นายบัวผิน ฝาหวัง
1.3 ควายหายไปไหน โรงเรียนกอกหนองผือ	1. นางสาวสุภาวดี พรมแรน 2. นางสาววิรุดา แดนกองแก้ว 3. เด็กชายวิทยา ลำพาย 4. นางสาวภัทรเวดี ออกยังตรี 5. นางสาวราภรณ์ สุนทรประชุม	นายประคอง พิมพา

ชื่อโครงการ	ทีมยุววิจัย	ครูที่ปรึกษา
1.4 กะหล่ำปลีเงินล้านกับวิถีชีวิตชาวชื่นชม โรงเรียนชื่นชม	1.นางสาวนริศรา ถาตา 2.นางสาวธิดารัตน์ แสงยม 3. นางสาวสาวิณี ดาหลวงเนตร 4. นางสาวตรียาภรณ์ ภูแอ่มโชติ 5. นางสาวรัตนา แข็งสง่า	นางมารศรี วงค์ช่าง นางสุมาลี สุนรัตน์
1.5 มันแกวเงินล้าน โรงเรียนบรบือ	1. นายฉัตรณรงค์ แสนวันดี 2. นายพลเทพ อะโน 3. นายภัทรพงษ์ ขัติยะมาตย์ 4. นางสาวสมทรัพย์ ทิยา 5. นายพัลลภ รักษาพล 6. นางสาวนิตยา บุญเกิด 7. นายอานนท์ ขันมี 8. นายพิศิษฐ์ แวงยางนอก	1. นายมิตรชัย แถวพินิจ 2. นางนิลวรรณ พนิชนาพันธุ์ 3. นางสายหยุด วันนา
1.6 สื่อกกมรดกบ้านแพง โรงเรียนเขวาไร่ศึกษา	1.นางสาวชิดชนก ศรีธนูเดช 2.นางสาววิชุตา คำสิงสัย 3.นางสาวดวงใจ จันทร์บุปผา	นางสุธีรา เรืองสุวรรณ
1.7 แป้งเส้นยาวขนมจีน โรงเรียนสารคามพิทยาคม	1. นายพร้อมโชติ วิมุกตานนท์ 2. นายวาทิต ผุยชาดำ 3. นางสาวจิราพร พลศักดิ์ซ้าย 4. นางสาวอริสา อันละคร 5. นางสาวกมลรัตน์ ยอดชำนาญ 6. นายรชพล ตะวัน 7. นางสาวเดือนใหม่ สุโพธิ์	นางศิริลักษณ์ เหมบุรุษ
1.8 ใยไหมใยชีวิต โรงเรียนเหล่ายาววิทยาคาร	1. นายพงษ์ศักดิ์ ธงชาย 2. นายภูสิทธิ์ จันบัวลา 3. นางสาวกัญปริการ์ ทิ้งโคตร 4. นางสาวอุทัยลักษณ์ ทิ้งโคตร	นางสาวจารุพร ลีตะสาร

ชื่อโครงการ	ทีมยุววิจัย	ครูที่ปรึกษา
1.9 ย้อนรอยกระติบข้าวสู่กระติกน้ำแข็ง โรงเรียนบ้านแม่นใหญ่	1. เด็กชายกิตติศักดิ์ อุทาแสง 2. เด็กชายศุภชัย หม่อมกระโทก 3. เด็กหญิงพัชรินทร์ รัตมณี 4. เด็กหญิงกิตติยา ภารภิรมย์ 5. เด็กหญิงธิดารัตน์ ภูโชคชัย	นางพิชชาภรณ์ ปะตังถาโต นายทรงรัตน์ ศรีสารคาม
1.10 ชีวิตใหม่กับไผ่เศรษฐกิจ โรงเรียนบ้านดงน้อย	1. เด็กหญิงปิยพร ธรณี 2. เด็กหญิงภัสรา รักษาภักดี 3. เด็กชายธีรวัฒน์ อันบุรี	นางแก้วตา สุวรรณศรี
1.11 ชาวไร่อ้อยชุมชนโคกล่าม โรงเรียนโคกล่าม	1. เด็กหญิงเกษฎาภรณ์ เพ็ชชารี 2. เด็กหญิงอุมาพร ละครพล 3. เด็กหญิงชไมพร สมสีไสย	คุณครูวันเพ็ญ ว่องไวคุณครูสุภาวดี ศรีประวงศ์
2. โครงการชุดตำนานและสถานที่สำคัญ		
2.1 ย้อนรอยพระพุทธบาทจำลองบ้านกุดแคน โรงเรียนโคกก่อพิทยาคม	1. เด็กหญิงฉัตรฉบา รังวัดสา 2. นางสาวจิรวดี ศรีอำนวย 3. นางสาวเจนจิรา อุทัยแสน	นางจารุณี ดวงชัย
2.2 โสกนกเต็น โรงเรียนโคกล่าม	1. เด็กหญิงแจ่มนภา ขานเกตุ 2. เด็กหญิงอรอุมา ลาสุนนท์ 3. เด็กหญิงนวลฉวี เสนาอินทร์	คุณครูพานทอง ไพรลิน คุณครูสุภาวดี ศรีประวงศ์
2.3 วัดกำพี้สู่วิถีชุมชน โรงเรียนเหล่ายาววิทยาคาร	1. นางสาวเจนจิรา ใจกันทา 2. นางสาวจารุวรรณ ทองอ่อม 3. นายเสกสิทธิ์ คำหงษา 4. นายณัฐพล อุทัยมา	นางบังอร นัดทะยาย
2.4 บ่อน้ำศักดิ์สิทธิ์แห่งนาดูน โรงเรียนนาดูนประชาสรรค์	1. นางสาวเยาวลักษณ์ สอนวงษ์แก้ว 2. นายจักรกฤษ ปักติลาพัง 3. นางสาวเจนจิต บุดดีดง 4. นางสาวอารีรักษ์ ศรีลานเหนือ	อาจารย์พยนต์ บุญเพ็ง

ชื่อโครงการ	ทีมยุววิจัย	ครูที่ปรึกษา
	5. นายอภิชาต พยังเด	
2.5 ประเพณีสรงน้ำพระยืน กันทรวิชัย โรงเรียนสารคามพิทยาคม	1. นายพจนารถ อนุอัน 2. นางสาวพิมาภรณ์ แก้วศรีหาวงษ์ 3. นางสาวศิรินันท์ บรรเทา	นายทวี พิมพ์สิม นางพิกุล เอกทัศน์
2.6 ประวัติชุมชนบ้านหนองเขื่อนช้าง โรงเรียนมหาชัยพิทยาคาร	1. นางสาวกาญจนา คำขาย 2. นางสาวสุรีย์มาศ ภูวนารถ 3. นางสาวจิรวดี อินทร์จำนง 4. นางสาวอติพร วงศรีละคร	นางพูนศรี จันทร์เจริญ นางจันทร์เพ็ญ มณีจันทร์
2.7 บ้านโนนเมือง เมืองเก่าขอนแก่น	นางสาวสุกัญญา ศรีสุวรรณ นางสาวธิดารัตน์ ศิริชาเครือ นางสาวเบญจวรรณ ผาจันทร์	นางสุธีรา เรืองสุวรรณ
2.8 พระแผงนาดูน โรงเรียนนาดูนประชาสรรค์	1.นางสาวเยาวลักษณ์ สอนวงษ์แก้ว 2. นายจักรกฤษ ปัตติลาพัง 3. นางสาวอารีรักษ์ ศรีลานเหนือ 4. นายอภิชาติ พยัคเค	นายพยนต์ บุญเพ็ง
3. ชุดโครงการความเชื่อ พิธีกรรม		
3.1 ดอนปู่ตาชาวบ้านหนองโน โรงเรียนบ้านหนองโนอีดำ	1. เด็กหญิงจิรานันท์ ทึกทา 2. เด็กหญิงอรุโณทัย สิงห์ใน 3. เด็กหญิงอรวรรณ รังวัดสา	นางวราภรณ์ ใสโศก
3.2 ดอนปู่ตาบ้านลาด โรงเรียนบ้านลาด	1. เด็กหญิงณัฐกัญญา แก้วปานกัน 2. เด็กหญิงณัฐสิมา เทพชมพู	นางเวียงงาม อินทะวงษ์ นางนันท์รวี ขันผง
3.3 บุญเลี้ยงบ้านชาวอีสาน โรงเรียนบ้านดงน้อย	1. เด็กหญิงศิริลักษณ์ มาคิน 2. เด็กหญิงเกวลิน พึ่งลินดา 3. เด็กหญิงชิโรชา ไชยบุรี	นางแก้วตา สุวรรณศรี

ชื่อโครงการ	ทีมยุววิจัย	ครูที่ปรึกษา
3.4 ตำนานความเชื่อเจ้าพ่อศรีนครเตา โรงเรียนพยัคภูมิพิทยาคาร	1. นายสุนาธินันท์ เสนาจันทร์ 2. นางสาวจุฑารัตน์ พรดอนก่อ	นายอภิสิทธิ์ กิจเจริญสิน
3.5 ตำนานความเชื่อเจ้าพ่อบุญจันทร์ โรงเรียนพยัคภูมิพิทยาคาร	1. นางสาวอมรลักษณ์ สอนธุระ 2. นางสาวสุวิภา อาษากิจ	นายอภิสิทธิ์ กิจเจริญสิน
3.6พิธีบวงสรวงพระพุทธรูป ศักดิ์สิทธิ์ โรงเรียนโคกก่อพิทยาคม	1. เด็กหญิงฉัตรฉบา รังวัดสา 2. นางสาวจิรวดี ศรีอำนวย 3. นางสาวเจนจิรา อุทัยแสน	นางจารุณี ดวงชัย
3.7 ย้อนรอยพระพุทธบาทจำลอง โรงเรียนโคกก่อพิทยาคม	1. เด็กหญิงฉัตรฉบา รังวัดสา 2. นางสาวจิรวดี ศรีอำนวย 3. นางสาวเจนจิรา อุทัยแสน	นางจารุณี ดวงชัย
4. โครงการชุดครูปราชญ์ท้องถิ่น		
4.1 ปราชญ์ชาวบ้านด้านหัตถกรรม ทอผ้าพื้นเมือง	1. นางสาวกาญจนา คำขาย 2. นางสาวสุรีย์มาศ ภูวนารถ 3. นางสาวจิรวดี อินทร์จำนง 4. นางสาวอติพร วงศรีละคร	1. นางพูนศรี จันทรเจริญ 2. นางจันทร์เพ็ญ มณีจันทร์
4.2 หมอสูตรพื้นบ้าน โรงเรียนกอกหนองผือ	1. นางสาววิชุดา แดนกองแก้ว 2. นางสาวภัทรวดี อรรคฮาตสี 3. นางสาววรภรณ์ สุนทรประสบ	นายประคอง พิมพา นางฉวีวรรณ พิมพา นางธนิดา คำเพราะ
4.3 หมอยาพื้นบ้าน โรงเรียนหนองโนอีดำ	1. เด็กหญิงจิรานันท์ ทึกทา 2. เด็กหญิงอรุโณทัย สิงห์ใน 3. เด็กหญิงอรวรรณ รังวัดสา	อาจารย์วราภรณ์ ใสโศก อาจารย์ทวี พิมพ์เสน
5. โครงการชุดดนตรี ศิลปะ การแสดง		
5.1 ย้อนรอยโปงลางประยุกต์ผดุง นารี 5.2 ฟ้อนเกี่ยวข้าวครกมอง โรงเรียนผดุงนารี	1. นางสาวจริยา ข้าวทอง 2. เด็กหญิงศศิวิมล แก้วโสม 3. นายวิชชากร โคจร	นางสุจิรา วงศ์แก้ว นางนันทรัตน์ ภูวตานนท์

ชื่อโครงการ	ทีมยุววิจัย	ครูที่ปรึกษา
5.3 ย้อนรอยรำบวงสรวงศาลญาพ่อปู่ โรงเรียนบ่อใหญ่	1. นางสาววิมล ธุระทำ 2. เด็กหญิงอธิฐาน ชนะบุญ 3. เด็กหญิงสุพรรษา ไขกันหา 4. เด็กหญิงธัญญลักษณ์ แย้มวิทยา 5. เด็กชายพงษ์ดนัย เพ็งขยัน	นางประภาพร ประสงค์ศิลป์ นายนรินทร์ จันทร์ลอย
5.4 สรภัญญ์บ้านเม็กดำ โรงเรียนบ้านเม็กดำ	1. นางสาวฐาปนี ปะกินัง 2. นางสาวอัจฉรา ณรงค์ศักดิ์ 3. นางสาวสุนิตย์ ธนูศรี 4. นายสัตยา เพียกุนา 5. ปฐวี สังเสวี	นายพยงค์ การิเทพ นายบัวผิน ฝาแก้ว
6. โครงการชุดทรัพยากรธรรมชาติ		
6.1 ใบยานางชาวบ้านหนองโน โรงเรียนบ้านหนองโน	1. เด็กหญิงกมลชนก ศรีการุณ 2. เด็กหญิงวันทนา ดึงขุนทด 3. เด็กหญิงดวงแก้ว แก้วสิงห์	คุณครูวราภรณ์ ไสโศก
6.2 สมุนไพรใกล้ตัวชาวบ้าน 6.3 แก่งเลิงจานกับวิถีชีวิตชาวบ้านเม่นใหญ่ โรงเรียนบ้านเม่นใหญ่	1. เด็กหญิงธัญญลักษณ์ นาคำ 2. เด็กหญิงอุลัยภรณ์ โคตรบรรเทา 3. เด็กหญิงดวงฤดี ทองน้อย 4. เด็กหญิงกุลสตรี โนนกอง 5. เด็กหญิงธนิดา เลียงนาราบ	นางพิชชาภรณ์ ปะตังถาโต นายทรงรัตน์ ศรีสารคาม
6.4 หอยเชอร์รี่ศัตรูข้าวชาวนาบ้านลาด โรงเรียนบ้านลาด	1. เด็กหญิงณัฐกัญญา แก้วปาน 2. กันเด็กหญิงณัฐสิมา เทพชมพู	นางเวียงงาม อินทะวงษ์ นางนันท์รวี ขันผง
6.5 อ่างเก็บน้ำวังแสงกับชุมชนบ้านวังแสง โรงเรียนบ้านวังแสง	1. นางสาวศิรินทิพย์ ทับสีรักษ์ 2. นางสาวปิยาภรณ์ ประทา 3. นางสาวณัฐฌา ทองภู	นางศริญญา เสาร์ห้า นายบุตร ตะวัน

ชื่อโครงการ	ทีมยุววิจัย	ครูที่ปรึกษา
	4. เด็กหญิงสุภาภรณ์ นิลเขียว 5. เด็กหญิงญาดา ตะวัน	
6.6 ชุมชนบ้านกุดแคนกับลำห้วยคำพุ โรงเรียนโคกก่อพิทยาคม	1. เด็กหญิงฉัตรฉบา รังวัดสา 2. นางสาวจิราวรรณ ศรีอำนวย 3. นางสาวเจนจิรา อุทัยแสน	คุณครูจารุณี ดวงชัย
6.7 ย้อนรอยนาเกลือบรบือ โรงเรียนบรบือ	1.นายฉัตรณรงค์ แสนวันดี 2. นางสาวศิริพร ไชยรส 3. นางสาวนิตยา บุญเกิด 4. นาอานนท์ ขันมี 5. นายพิศิษฐ์ แวงยางนอก	นายมิตรชัย แถวพินิจ นางนิลวรรณ พนิชนาพันธุ์ นางสายหยุด วันนา

จากตารางที่ 2 ได้มีครูที่ปรึกษาได้เข้าร่วมโครงตั้งแต่การดำเนินโครงการถึงโครงการระยะที่ 2 จำนวนครูที่ปรึกษา 55 คน และทีมยุววิจัยจำนวน 100 คน ที่ได้เข้าร่วมโครงการ

บทที่ 3
ผลการพัฒนาโครงการยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่น

การดำเนินงานระยะสุดท้ายในเดือนพฤศจิกายน 2552 ถึงเดือนมีนาคม พ.ศ. 2553 ทีมประสานงานจังหวัดและทีมประสานงานระดับประเทศมีสถาบันรามจิตติ และสำนักงานกองทุนสนับสนุนกรวิจัย (สกว.) ได้จัดกิจกรรมถอดบทเรียนกิจกรรมโครงการและได้รับข้อเสนอแนะจากผู้เชี่ยวชาญให้โครงการดำเนินงานตามกรอบประวัติศาสตร์ท้องถิ่นให้ชัดเจน โดยส่งผลต่อครูและนักเรียน ดังนี้

3.1 ผลการศึกษากระบวนการเรียนรู้คู่วิจัย ทำให้เกิดผลต่อนักเรียน และครูที่ปรึกษา

จากทีมประสานงานระดับจังหวัด ได้สังเคราะห์ประมวลความรู้โดยวิธีการเข้าร่วมเก็บข้อมูลภาคสนาม และการจัดประชุมติดตามผลการดำเนินงาน มีกิจกรรมการจัดการความรู้ร่วมกันระหว่าง ทีมยุววิจัยประวัติศาสตร์ แต่ละโรงเรียนกับครูที่ปรึกษา และนักวิชาการผู้เชี่ยวชาญด้านประวัติศาสตร์ท้องถิ่นจากทีมสถาบันรามจิตติ อาจารย์ ดร.จุฬากรณ์ มาเสถียรวงศ์ ผศ.ดร.ทวีศิลป์ สืบวัฒนะ อาจารย์ทม เกตุวงศา บุคคลดังกล่าวได้แลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกัน พบการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในระดับนักเรียน ครูที่ปรึกษา มีการเปลี่ยนแปลงจากการเข้าร่วมโครงการยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นดังนี้

3.1.1 ผลการเปลี่ยนแปลงในระดับยุววิจัยและครูที่ปรึกษาด้านการเรียนรู้

เส้นทางการปฏิรูปของการศึกษาไทยรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2540 ได้กำหนดสาระเกี่ยวกับการศึกษาไว้ในมาตรา 43 ว่า บุคคลมีสิทธิเสมอกันในการศึกษาขั้นพื้นฐานไม่น้อยกว่า 12 ปี ที่รัฐต้องจัดให้อย่างทั่วถึงและมีคุณภาพโดยไม่ต้องเก็บค่าใช้จ่ายและมาตรา 81 ระบุไว้ว่า รัฐต้องจัดการศึกษาอบรมและสนับสนุนให้เอกชนจัดการศึกษาอบรมให้เกิดความรู้คู่คุณธรรม จัดให้มีกฎหมายเกี่ยวกับการศึกษาแห่งชาติ ปรับปรุงการศึกษาให้สอดคล้องกับความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคม บทบัญญัติในรัฐธรรมนูญ ดังกล่าวมานำไปสู่การจัดทำพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 ในมาตรา 22 หลักการจัดการศึกษาต้องยึดหลักว่า ผู้เรียนทุกคนมีความสามารถเรียนรู้และพัฒนาตนเองได้ และถือว่าผู้เรียนสำคัญที่สุด กระบวนการจัดการศึกษาหลังจากการประกาศใช้พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 ได้ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลง การจัดกิจกรรมการเรียนรู้ที่ให้ผู้เรียนเป็นคนดี เก่ง และเรียนอย่างมีความสุข โดยเฉพาะเรื่องการจัดการเรียนรู้ผู้เรียนเป็นสำคัญ ซึ่งถือเป็นหัวใจของการปฏิรูปการศึกษา ตามพระราชบัญญัติการศึกษา

แห่งชาติและการจัดการการเรียนรู้ เรื่องประวัติศาสตร์ท้องถิ่น เป็นสาระกลุ่มวิชาที่ต้องปลูกฝังให้เยาวชนไทยได้เรียนรู้ในสังคมปัจจุบัน (กระทรวงศึกษาธิการ. 2544 : 2)

การปฏิรูปการศึกษาที่ได้ดำเนินการมาตั้งแต่พุทธศักราช 2542 การจัดการศึกษาของไทยมีความพยายามจะปฏิรูปการเรียนรู้ ในระดับโรงเรียน มีความพยายามในการจัดทำหลักสูตร และการเรียนการสอนทางด้านประวัติศาสตร์ ได้ให้ชุมชนท้องถิ่นจัดการศึกษาเรียนรู้ของนักเรียน ในพื้นที่ของตนมากขึ้น โดยคาดหวังว่านักเรียนจะได้เรียนรู้เรื่องใกล้ตัว มองเห็นเรื่องราวและความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นกับท้องถิ่นของตน เกิดความสำนึกรักและผูกพันในแผ่นดินถิ่นเกิด รวมทั้งช่วยกระชับความสัมพันธ์ของคนในชุมชน และคนจากรุ่นสู่รุ่นในลักษณะที่ชื่นชมกันและกันมากขึ้น ทั้งเด็กที่เคารพความรู้ของผู้ใหญ่ ที่มีความสุขเมื่อได้ถ่ายทอดให้ลูกหลานในชุมชนฟัง (สีลาภรณ์ บัวสาย. 2552 : 6)

สภาพปัจจุบันการพัฒนาประเทศจากระดับบนลงสู่ระดับล่าง เกิดภาวะวิกฤตทางเศรษฐกิจ ความผันผวนทางการเมือง ความผุกร่อนทางวัฒนธรรม ทำให้รัฐต้องปรับปรุงการจัดการศึกษา เรื่องการเรียนรู้ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ให้สนองตอบต่อความต้องการของชีวิต และสังคมให้ก้าวทันการเปลี่ยนแปลงของสังคมโลก เพราะสภาพปัจจุบันการจัดหลักสูตร และการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนในโรงเรียน ไม่บรรลุเป้าหมายที่เป็นไปตามพระราชบัญญัติการปฏิรูปการเรียนการสอน ในระบบโรงเรียนพบว่าทุกระดับการศึกษาไทยเรียนแต่วิชา รู้เฉพาะในหนังสือ และถูกกำหนดด้วยตารางสอน และห้องเรียน การพัฒนาคนจึงไม่เอื้อให้คนมีคุณสมบัติ มองกว้างคิดไกล ใฝ่สูงมุ่งทำงาน และเชี่ยวชาญ ชีวิตการจัดการเรียนการสอนไม่เน้นให้ผู้เรียน ได้คิดวิเคราะห์แสดงความคิดเห็นและแสวงหาความรู้ด้วยตนเองได้ ทำให้ผู้เรียนขาดคุณสมบัติช่างสงสัย และใฝ่หาองค์คำตอบ เน้นการสอนหนังสือมากกว่าการสอนคน นอกจากนี้ยังขาดการเชื่อมโยงความรู้ที่มีในท้องถิ่นกับเทคโนโลยีสมัยใหม่ (อมรวิชช์ นาครทรรพ. 2549 : 30)

จากการปฏิบัติการเรียนการสอนในโรงเรียนดังกล่าวมา มีสภาพปัญหาไม่เอื้อต่อการส่งเสริมการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่น เพราะโรงเรียนไม่สร้างบรรยากาศ และสภาพแวดล้อมให้เอื้อต่อการเรียนรู้ ขาดความสัมพันธ์กับชีวิตชุมชนห่างไกลจากธรรมชาติครอบครัวและชุมชน ไม่มีโอกาสร่วมคิด ร่วมสร้างกระบวนการเรียนรู้ตลอดระยะเวลา ในโรงเรียนขาดการอบรมให้เป็นผู้พากเพียร เรียนรู้สู้งานยึดมั่น ในความสุจริตทั้งกาย วาจาและใจ จึงทำให้คุณธรรม จริยธรรมและสุนทรียภาพไม่เกิดแก่ผู้เรียน นอกจากนี้พฤติกรรมของครูครูยังมีอำนาจสูงสุดในชั้นเรียน สำคัญว่าตนเอง รู้มากที่สุด ถูกที่สุด ผู้เรียนมีหน้าที่รับ และ

ทำตามครูบอกจัดกระบวนการเรียนรู้เป็นทุกข์ เน้นเนื้อหาสาระการสอน และคะแนนสอบเป็นสิ่งที่พิพากษาความสำเร็จของผู้เรียน การเรียนเน้นการท่องเนื้อหาขาดการคิด ปฏิบัติแบบวิทยาศาสตร์ และไม่ได้รับการปลูกฝังให้ภูมิใจในศิลปวัฒนธรรมของท้องถิ่นและชาติ

ยุววิจัยและครูที่ปรึกษากับการปฏิรูปการเรียนรู้ ผู้เรียนเป็นสำคัญ

อย่างไรก็ตามในสภาพปัจจุบัน มีโรงเรียนหลายแห่งได้พัฒนาหลักสูตรเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ได้จัดการเรียนรู้ให้กับนักเรียนโดยใช้การวิจัยเป็นฐาน (Research Based Learning) ในโครงการยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นจังหวัดมหาสารคาม โดยมีโรงเรียนเข้าร่วมโครงการ 20 โรงเรียน มีนักเรียนระดับมัธยมศึกษา 100 คน และครูที่ปรึกษา 55 คน มีวิธีการเรียนรู้ให้ครู นักเรียน กับชุมชนมีโอกาสได้เรียนรู้ร่วมกันช่วยให้ผู้เรียนตั้งคำถาม จัดระเบียบข้อมูลจากเรื่องที่สนใจ เช่น ประเพณี ครูภูมิปัญญา อาชีพ ตำนาน และประวัติศาสตร์ชุมชนการตั้งถิ่นฐาน บุคคลสำคัญที่เป็นต้นแบบที่ดี เพื่อหาคำอธิบายเรื่องเหล่านี้ นำมาสรุปและเชื่อมโยง เรื่องราวการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นจากอดีตถึงปัจจุบัน และมองเห็นแนวโน้มในอนาคต ซึ่งกระบวนการเรียนรู้นี้ สามารถปรับใช้ได้กับกลุ่มสาระวิชาอื่นๆ ได้เป็นอย่างดี เพราะสาระสำคัญของการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่น เป็นเรื่องชุมชนท้องถิ่นที่คนอยู่รวมกัน เป็นมิติในเรื่องแบบองค์รวม และศรีศักร วัลลิโภดม. (2552 : 35) ได้ให้ข้อคิดเห็นสนับสนุนการเรียนรู้ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นว่า “ทำให้คนในท้องถิ่นรู้จักตนเองว่าเขาเป็นใครมาจากไหน แล้วในปัจจุบันเป็นอย่างไร อยู่ในตำแหน่งใดของบ้านเมือง” และในปัจจุบันโรงเรียนหลายแห่งได้ริเริ่มการจัดการเรียนรู้ผู้เรียนเป็นสำคัญ จากการจัดหลักสูตรการเรียนการสอนในสถานศึกษาของตนเอง ด้วยการเข้าร่วมโครงการยุววิจัยประวิตศาสตร์ท้องถิ่นจังหวัดมหาสารคาม เกิดจากความร่วมมือของสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) สถาบันรามจิตติ กับ มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม ได้ประสานงานไปยังโรงเรียนต่าง ๆ ให้เข้าร่วมโครงการตั้งแต่วันที่ 1 พฤษภาคม พ.ศ. 2552 ถึง วันที่ 31 มีนาคม พ.ศ. 2553

วัตถุประสงค์ของโครงการยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่น เพื่อศึกษาการพัฒนาการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น และศึกษาผลการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นกับนักเรียนและครูที่ปรึกษาที่ได้เรียนรู้ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นในจังหวัดมหาสารคาม การนำเสนอผลการเปลี่ยนแปลงจากการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นในครั้งนี้ ได้สังเคราะห์แนวทางจัดกิจกรรมการเรียนรู้ที่เกิดกับทีมยุววิจัยทั้ง 20 โรงเรียนร่วมกับครูที่ปรึกษาจำนวน 55 คน จากกิจกรรมนำเสนอผลงานและถอดบทเรียนของโครงการ แต่ละโรงเรียนผ่านข้อคิดเห็นเติมเต็มข้อมูลจากผู้เชี่ยวชาญด้านประวัติศาสตร์ท้องถิ่น เกิดการเปลี่ยนแปลงเรื่องการปฏิรูปการเรียนรู้ผู้เรียน

เป็นสำคัญ มีประเด็นค้นพบรูปแบบการจัดกิจกรรมเรียนรู้ จากประวัติศาสตร์ท้องถิ่นโดยผู้เรียนเป็นสำคัญเกิดรูปแบบการจัดการเรียนรู้ผู้เรียนเป็นสำคัญ จากการจัดกิจกรรมการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ที่เกิดขึ้นกับทีมยุววิจัย ในแต่ละโรงเรียนร่วมกับครูที่ปรึกษา ได้ดำเนินกิจกรรมการสืบค้นข้อมูลค้นหาโดยการตั้งคำถาม คำตอบจากเรื่องที่นักเรียนสนใจ จากผู้ให้ข้อมูล ผู้เฒ่าผู้แก่ ผู้นำชุมชน พระสงฆ์ ที่อาศัยอยู่ในแต่ละหมู่บ้าน โดยมีครูที่ปรึกษาเป็นผู้เสริมแรงทุกกิจกรรม การเรียนรู้ที่เกิดขึ้นมี 4 รูปแบบ คือ การเรียนรู้จากประสบการณ์จริง แบบมีความสุข แบบความร่วมมือ และเรียนรู้แบบพึ่งตนเอง

การเรียนรู้จากประสบการณ์จริง

วิธีการเรียนรู้จากประสบการณ์จริง เป็นวิธีเรียนที่สอดคล้องกับความต้องการของผู้เรียนมีความสนใจจะศึกษาเรื่องใดในท้องถิ่นของตนเอง หรือเรื่องจากท้องถิ่นอื่น ๆ ซึ่งทีมยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นจากโรงเรียน 20 โรงเรียน ได้เรียนรู้กับครูที่ปรึกษาโดยใช้กระบวนการทางวิทยาศาสตร์ในการแสวงหาความรู้ ยุววิจัยกับครูที่ปรึกษาเรียนรู้จากสถานการณ์จริง ที่เป็นประโยชน์และสัมพันธ์กับชีวิตจริง บทบาทของครูที่ปรึกษาได้ให้คำปรึกษา ครูลดบทบาทจากการให้ท่องเนื้อหาปรับบทบาทส่งเสริมให้ยุววิจัยเรียนรู้จากแหล่งเรียนรู้นอกชั้นเรียน ที่กลุ่มยุววิจัยทำจริง ๆ การจัดการเรียนรู้จากประสบการณ์จริง นักเรียนได้ค้นหาคำตอบด้วยตนเอง แล้วครูที่ปรึกษาให้คำแนะนำเรียนรู้ ร่วมกับทีมยุววิจัยพ้องกับผลการศึกษาของเกรียงศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์ (2546 : 70) ได้นำเสนอ เรื่องการคิดเชิงอนาคต เมื่อได้เรียนรู้ด้วยตนเอง ทำให้ทีมยุววิจัยพบศักยภาพของตนเอง ด้วยการสนทนากับผู้เฒ่าผู้แก่ ผู้รู้เรื่องสาขาวิชาเฉพาะเช่น “เรื่องมันแกวเงินล้านบรบือ” ทำให้นักเรียนมีความรู้ รักการเรียนอยากเรียนรู้ มีทัศนคติที่ดีดังที่ยุววิจัยโรงเรียนอื่น ๆ กล่าวว่า “ถึงแม้ว่าตอนนี้พวกเราจะยังไม่เข้าใจถึงความหมาย และความสำคัญของงานวิจัยมากนัก แต่สิ่งที่พวกเราเข้าใจและได้รับ ไม่ว่าจะเป็นเรื่องของการทำงาน การนำไปใช้ในชีวิต มันมากมายกว่าคิดเอาไว้ประสบการณ์จริงที่ไม่มีในห้องเรียน” (เรียงความของทีมยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นจังหวัดมหาสารคาม พ.ศ. 2553 : 90)

การเรียนรู้แบบมีความสุข

การเรียนรู้แบบมีความสุข จากกิจกรรมของโครงการยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นจังหวัดมหาสารคาม ได้ข้อค้นพบว่านักเรียนที่รวมตัวกันเป็นทีมยุววิจัย ครูที่ปรึกษา ผู้ประสานงานระดับจังหวัด และระดับประเทศจากสถาบันรามจิตติ สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) และผู้เชี่ยวชาญด้านประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ได้ร่วมกันจัดสภาพของ

การเรียนการสอนในบรรยากาศที่ผ่อนคลาย เป็นอิสระ ยอมรับความแตกต่างของบุคคล และเปิดโอกาสให้ผู้เรียนพัฒนาตนเอง ให้เต็มศักยภาพ ซึ่งการเรียนรู้แบบมีความสุขจะต้องเรียนรู้ภายในบรรยากาศในการทำงานด้วยการยอมรับของเพื่อน ๆ การได้รับคำชมเชยดังคำบอกเล่าจากข้อคิดของยุววิจัย

“ได้รับการยอมรับจากเพื่อนทีมยุววิจัยที่ร่วมเก็บข้อมูลช่วยกัน ได้รับการชมเชย การเสริมแรง กล้าเผชิญกับปัญหาและอุปสรรคกล้าเรียนรู้และมองสิ่งที่อยู่รอบตัวอย่างสร้างสรรค์” นอกจากนี้ “ดิฉันและเพื่อน ๆ ได้ศึกษาเรื่องโสกนกเต็น ดิฉันและเพื่อน ๆ ดีใจมาก มีความสุขเมื่อรวมกลุ่มนำทีมยุววิจัยไปสัมภาษณ์ และเก็บข้อมูลเกี่ยวกับตำนานโสนกเต็น จากคำบอกเล่าของหลวงปู่ และจากผู้เฒ่าผู้แก่ตลอดจนท่านผู้รู้ทั้งหลาย ดิฉันและเพื่อน ๆ ตั้งใจไว้จะทำเรื่องนี้ให้ดีที่สุดเท่าที่จะทำได้ และเพื่อน ๆ ประทับใจ และได้ประสบการณ์ต่าง ๆ มากมาย ถึงแม้ว่ามีอุปสรรคปัญหา เพราะดิฉันและเพื่อน ๆ มีครูที่ปรึกษาครูพี่เลี้ยงคุณครูป้าต๋อยจากมหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคามดูแลอย่างใกล้ชิด พวกเราจึงไม่กังวลอะไรและการทำงานเต็มไปด้วยความสนุกสนาน” (เรียงความเรื่องเมื่อฉันได้ศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นของทีมยุววิจัยโรงเรียนโคกล่าม อำเภอบรบือ ในโครงการยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นจังหวัดมหาสารคาม. 2553 : 100)

กิจกรรมที่นักเรียนได้เล่าประสบการณ์จากการเก็บข้อมูลภาคสนามเป็นบรรยากาศการเรียนรู้ที่น่าสนุก น่าสนใจ ชวนติดตาม มีความแปลกใหม่ไม่น่าเบื่อ เป็นบทเรียนที่เติมเต็มให้นักเรียนใฝ่หาความรู้จากธรรมชาติขยายความรู้ไปสู่โลกกว้าง เหมือนกับหัวใจการปฏิรูปการศึกษา ที่มุ่งหวังให้สังคมได้คนดี เก่ง มีความสุขและรักสังคม รักสิ่งแวดล้อม ได้คนช่วยเหลือเกื้อกูลผู้อื่น (พนม พงษ์ไพบูลย์. 2544 : 2) ดังเรื่องโสกนกเต็นที่ทีมยุววิจัยได้บอกเล่าบันทึกไว้นักเรียนได้ประสบการณ์มากมายและมีความสุขกับการค้นหาคำตอบ

การเรียนรู้แบบความร่วมมือ

รูปแบบการเรียนการสอนของการเรียนรู้แบบร่วมมือในโครงการนี้ มีรูปแบบเกิดจากกระบวนการกลุ่ม ผู้เรียนร่วมมือกัน โดยถือว่าทุกคนมีความสำคัญเท่าเทียมกัน และจะต้องพึ่งพากันเพื่อความสำเร็จร่วมกันทุกคน ในกลุ่มหันหน้าเข้าหากัน มีความใกล้ชิดกันปรึกษากันและนำข้อมูลที่ได้มาวิเคราะห์ร่วมกัน กระบวนการทำงานแบบกลุ่มได้สร้างความร่วมมือให้เกิดแก่ทีมยุววิจัยจาก 20 โรงเรียน มีพฤติกรรมเหมือนกัน

“ในการเข้าทำงานโครงการยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นจังหวัดมหาสารคาม ทีมงานรวมทั้ง ครูที่ปรึกษาต่างก็ได้พบปัญหาและอุปสรรคมากมายทั้งนี้เพราะเป็นมือใหม่ยังไม่มี

ความรู้ความเข้าใจในงานวิจัย และปัญหาด้านการเรียน และกิจกรรมอื่น ๆ ที่โรงเรียนจัดขึ้นมีมาก ทำให้ทีมยุววิจัยทุกกลุ่มต้องรับผิดชอบมากขึ้น ประกอบกับช่วงเวลานี้เป็นช่วงปลายเทอม พวกเราก็ต้องเร่งทำงานส่งคุณครูเช่นกัน อีกทั้งมีเวลาว่างไม่ตรงกัน จึงทำให้ไม่มีเวลาในการคุยเรื่องงานกัน พวกเราหาทางออกด้วยการคุยกันหลังเลิกเรียน ใช้เวลา 45 นาที ที่จะคุยเรื่องงานก่อนแยกกันกลับบ้านถึงแม้ว่าตอนนี้พวกเรา จะยังไม่เข้าใจความหมายและความสำคัญของงานวิจัยมากนัก แต่สิ่งที่เราได้รับเราเข้าใจในเรื่องของการทำงาน การนำไปใช้ในชีวิตมันมากมาย จากประสบการณ์จริงที่ไม่มีในห้องเรียน ได้พบปะผู้คนที่ให้ความรู้กับพวกเรา เราไม่รู้จัก เราได้จดบันทึก ได้ถอดเทปเราได้รับทราบเรื่องราวจากหมู่บ้านของเราหลาย ๆ เรื่อง เช่น ตำนานเจ้าพ่อศรีนครเตา ควายหายไปไหน ย้อนรอยนาเกลือบรบือ ห้วยคำพุกับชาวบ้านกุดแคน” (เรียงความของทีมยุววิจัยโครงการยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นจังหวัดมหาสารคาม. 2553 : 110)

รูปแบบการเรียนการสอนแบบร่วมมือ กลุ่มยุววิจัยมีบรรยากาศของกลุ่มเป็นนักเรียนที่มีความสนใจ ศึกษาเรื่องประวัติศาสตร์ท้องถิ่นเหมือนกัน ไม่ได้แบ่งแยกว่านักเรียน เก่ง ปานกลาง และนักเรียนกลุ่มอ่อน เพราะทุกคนที่รวมกลุ่มมีศักยภาพแตกต่างกัน แต่มีหน้าที่ศึกษาเท่าเทียมกันคือ ทุกคนแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกัน แก้ไขปัญหาร่วมกัน ทำให้ผลที่เกิดขึ้นกับนักเรียนจากการเรียนรู้แบบร่วมมือ เช่น เดียวกับ ทิศนา แขมมณี (2545 : 269) ได้สรุปผลการเรียนรู้แบบร่วมมือ ที่ผู้เรียนจะได้รับ คือ ผู้เรียนจะเกิดการเรียนรู้เนื้อหาสาระด้วยตนเอง และด้วยความร่วมมือ และช่วยเหลือจากเพื่อน ๆ รวมทั้งได้พัฒนาทักษะกระบวนการต่าง ๆ จำนวนมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งทักษะการทำงานร่วมกับผู้อื่น เกิดกระบวนการประสานสัมพันธ์ ทักษะการคิด ทักษะการแสวงหาความรู้ และทักษะการแก้ไขปัญหา ซึ่งทักษะที่กลุ่มสมาชิกยุววิจัยได้รับจากบรรยากาศการเรียนรู้แบบร่วมมือชัดเจนมากที่สุด คือ กระบวนการทำงานร่วมกับผู้อื่นและการแก้ไขปัญหา

การเรียนรู้แบบพึ่งตนเอง

รูปแบบบรรยากาศการเรียนรู้แบบพึ่งตนเอง เป็นการเรียนรู้จากความถนัดของตนเอง เกิดความสนใจความสมัครใจของผู้เรียน โดยครูเป็นผู้จัดสถานการณ์ให้ผู้เรียนศึกษาวิเคราะห์ ประเมินและปรับปรุงกระบวนการเรียนรู้ของตนเอง เพื่อนำไปปรับเปลี่ยนวิธีการเรียนรู้ให้เหมาะสม พร้อมจะนำไปใช้การเรียนรู้ครั้งต่อไป โดยครูเป็นผู้กระตุ้นให้เกิดความคิดย้อนกลับไปมา เพื่อวิเคราะห์สถานการณ์ หรือศึกษาเรื่องที่สนใจแล้วไม่เข้าใจ แต่เมื่อได้เรียนรู้แล้วสามารถจะวางแผนศึกษาเรื่องอื่น ๆ ที่ตนเองสนใจได้ จากผลการเข้าร่วมโครงการยุววิจัย

ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ทีมยุววิจัยทั้ง 20 โรงเรียนสะท้อนความคิดเห็นตรงกัน ไม่เข้าใจการทำวิจัยการทำวิจัยเริ่มต้นด้วยความ “เบื่อ” ไม่ชอบประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ได้บรรยายความรู้สึกเหมือนกัน

“ครั้งแรกที่พวกเราได้ยินชื่อโครงการ “ยุววิจัย” ที่ทางมหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคามจัดขึ้น พวกเรามีความรู้สึกเฉย ๆ และค่อนข้างไม่ชอบ มาวันหนึ่งครูที่ปรึกษาของกลุ่มยุววิจัยได้มาพูดคุยขอให้ช่วยในเรื่องการตัดต่อวีดีโอ และการจัดภาพ ด้วยความเกรงใจคุณครู จึงตอบตกลงทั้งที่มีความขัดแย้งกับความรู้สึกของตนเอง ไม่ชอบเรียนประวัติศาสตร์ท้องถิ่น และเวลาผ่านไปได้ร่วมงานกับครูที่ปรึกษาและเพื่อน ๆ ในกลุ่ม ได้ลงพื้นที่เก็บข้อมูล พบเจอกับคนที่ไม่รู้จัก ไม่เคยเห็นหน้า ได้สัมผัสขั้นตอนการปลูกมันแกว การทอผ้าไหม การปั้นหมอ การร้องสรภัญญะและได้นำผลการศึกษาไปนำเสนอ ให้เพื่อน ๆ กลุ่มอื่น ๆ ได้แลกเปลี่ยนเรียนรู้ และมีคุณครูนักประวัติศาสตร์ มาพูดเรื่องการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นในเวลา 2 ชั่วโมงเต็ม ฟังแล้วสนุกไม่เบื่อ และพวกเราเริ่มสนใจที่จะศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ในรูปแบบการทำวิจัย อยากนำประสบการณ์ที่ได้รับจากการได้ฟัง ได้เรียนรู้วิธีการเก็บข้อมูลนำข้อมูลมาเสนอ ทำให้กล้าพูดกล้าแสดงออก โครงการนี้ให้ประโยชน์มาก เพราะทำให้การทำวิจัยที่จากความเบื่อ เกิดการเปลี่ยนแปลงมาทำวิจัยที่ไม่ใช่เรื่องน่าเบื่อ เพราะพวกเราได้พบเพื่อนใหม่ ได้แลกเปลี่ยนประสบการณ์แนวคิดกับกลุ่มเพื่อน ๆ ต่างโรงเรียน ได้รู้จักมองโลกในมุมต่าง ๆ รู้อดีต รู้การเปลี่ยนแปลง รู้จักตั้งโจทย์และวิเคราะห์ปัญหา จากการที่ครูกระตุ้นให้ฝึกการตั้งคำถามหาคำตอบ นำไปใช้กับการเรียนกลุ่มสาระวิชาอื่น ๆ ได้ด้วย (เวทีถอดบทเรียนทีมยุววิจัยในโครงการยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นจังหวัดมหาสารคาม วันที่ 29 มีนาคม พ.ศ. 2553)

จากการบรรยายการเรียนรู้เรื่องประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ด้วยความไม่สนใจจะเข้าร่วมโครงการ แต่เมื่อได้ฝึกปฏิบัติจริงนอกชั้นเรียน มีกิจกรรมขั้นตอนแสวงหาความรู้ด้วยคำถามที่ตั้งไว้ แล้วค้นหาคำตอบ ทำให้ผลที่เกิดขึ้นจากการเรียนรู้แบบพึ่งตนเอง คือ นักเรียนได้ฝึกคิดวิเคราะห์ฝึกการสังเกต ฝึกการพูด การแสดงออกเป็นไปตามหลักสูตรแกนกลางสถานศึกษา พ.ศ. 2551 ระบุว่าให้ผู้เรียนมีความคิดเชิงสร้างสรรค์ คิดวิเคราะห์ ต้องอาศัยความสามารถทุกสาระกลุ่มวิชา และต้องใช้เวลานาน โดยหลักสูตรทุกช่วงชั้นกำหนดให้ผู้เรียนมีมาตรฐานการเรียนรู้ คิดวิเคราะห์ ซึ่งโครงการยุววิจัยได้ส่งเสริมให้นักเรียนเลือกศึกษาประเด็นเรื่องที่ตนเองสนใจ ส่งผลถึงการฝึกทักษะให้นักเรียนได้คิดหาคำตอบ จากโจทย์นำมาเรียบเรียงเขียนเป็นผลงาน และถูกประเมินผลงานด้วยการนำเสนอข้อมูลที่ค้นพบ

มีผู้เชี่ยวชาญมาให้ข้อเสนอแนะ เป็นการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนที่ให้นักเรียนค้นหาศักยภาพของตนเอง ได้นำสิ่งที่ได้รับไปใช้ประโยชน์ในการศึกษาขั้นสูงในโอกาสต่อไป เหมือนกับ กาญจนา แก้วเทพ (2549 : 50) กล่าวไว้ว่า การเรียนรู้ของมนุษย์ส่วนหนึ่งเกิดจากการสื่อสารแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ร่วมกัน ผ่านสื่อพื้นบ้านของแต่ละชุมชนที่ยังคงดำรงอยู่เช่น นิทานพื้นบ้าน ตำนาน แตกต่างกันไปในแต่ละชุมชน

รูปแบบการเรียนรู้ผู้เรียนเป็นสำคัญ จากข้อค้นพบในโครงการนี้ สะท้อนภาพให้เห็นการจัดการเรียนรู้ด้วยกระบวนการวิจัย โดยใช้โรงเรียนเป็นฐาน ได้สร้างข้อสรุปในกิจกรรมการจัดการเรียนการสอนที่ผู้เรียนเป็นสำคัญ มีกิจกรรมการเรียนสี่รูปแบบคือ เรียนรู้แบบประสบการณ์จริง มีความสุข มีความร่วมมือ และการเรียนรู้แบบพึ่งตนเอง เกิดจากมีผู้สนับสนุนกิจกรรมของผู้เรียน คือ ครูที่ปรึกษา ครูปราชญ์ชาวบ้าน ครูพี่เลี้ยงของโครงการ ครูผู้เชี่ยวชาญสาขาประวัติศาสตร์ เป็นการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ เชื่อมโยงแบบองค์รวมพหุภาคีทางการศึกษา มาช่วยเติมเต็มให้นักเรียนเกิดทักษะปฏิบัติจริงนอกห้องเรียน โดยมิติเวลาที่ใช้ศึกษาขึ้นอยู่กับบริบทของแต่ละโรงเรียน จะส่งเสริมให้ผู้เรียนเรียนรู้จากแหล่งความรู้ในชุมชนช่วงใด จึงควรใช้ทรัพยากรที่มีในแต่ละท้องถิ่นมาสร้างเป็นหลักสูตรของสถานศึกษาแต่ละโรงเรียนในโอกาสต่อไป นอกจากนี้หลังจากนักเรียน และครูที่ปรึกษาได้เรียนรู้เรื่องประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงดังนี้

3.2 ผลการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นกับครูที่ปรึกษาที่ได้เข้าร่วมโครงการ

จากครูที่ปรึกษาได้เข้าร่วมโครงการจำนวน 55 คน ได้ให้ข้อคิดเห็นที่เกิดการเปลี่ยนแปลงในตนเองหลังจากได้เข้าร่วมโครงการยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นจังหวัดมหาสารคาม ได้ระดมความคิดเห็นถอดบทเรียนร่วมกันในวันที่ 29 มีนาคม พ.ศ. 2553 ดังนี้

3.2.1 ความคาดหวังจากการดำเนินการของโครงการยุววิจัย ส่งผลต่อครูที่ปรึกษาในด้านครูทุกคนมีความต้องการจะปฏิรูปการจัดการศึกษาในโรงเรียนตนเอง โดยจะนำความรู้กรอบแนวคิดประวัติศาสตร์ท้องถิ่นไปจัดทำหลักสูตรท้องถิ่นในสถานศึกษารายวิชาประวัติศาสตร์ท้องถิ่น เน้นการเรียนรู้นอกห้องเรียนโดยนักเรียนได้ศึกษาจากเรื่องที่นักเรียนสนใจที่มีอยู่ในชุมชนตนเอง โดยความร่วมมือของเพื่อนร่วมงานในโรงเรียนที่สอนกลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา

3.2.2 ครูที่ปรึกษามีทักษะกระบวนการวิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่น

หลังจากได้เข้ารับการประชุมชี้แจงการดำเนินงานของโครงการเริ่มพัฒนาโครงการโจทย์วิจัยระหว่างครูที่ปรึกษากับทีมยุววิจัย นำไปวางแผนงานของชุดโครงการในโรงเรียนแต่

ละโรงเรียน หลังจากโรงเรียนได้ดำเนินกิจกรรมโครงการ นำผลการดำเนินงานในแต่ละช่วงเวลากลับมาประชุมกับทีมประสานงานในจังหวัดในเวทีถอดบทเรียนรายงานผลการดำเนินระยะเวลา 6 เดือนและถอดบทเรียนการสรุปผลการดำเนินงานโครงการโดยทีมประสานงานระดับประเทศ สถานบันรามจิตติและสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัยเข้าร่วมการถอดบทเรียนร่วมกับผู้ทรงคุณวุฒิผู้เชี่ยวชาญด้านประวัติศาสตร์ท้องถิ่นจากมหาวิทยาลัยมหาสารคาม คือ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ทวีศิลป์ สืบวัฒนะและอาจารย์ทม เกตุวงศา ได้ให้ข้อเสนอแนะโครงการของโรงเรียนเป็นกรณีตัวอย่างในเรื่องการประกอบอาชีพ ความเชื่อ สถานที่สำคัญ ดนตรี และทรัพยากรธรรมชาติเพื่อได้ทีมยุววิจัยและครูที่ปรึกษาได้ปรับแก้ไขงานของตนเองให้มีแนวทางวิธีการศึกษาประวัติศาสตร์ ซึ่งครูที่ปรึกษาได้สะท้อนความคิดเห็นดังนี้

ครูที่ปรึกษากับโครงการยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นจังหวัดมหาสารคาม

“งานวิจัย” เมื่อได้ยินคำ ๆ นี้ สำหรับการเป็นครูแล้ว เป็นสิ่งที่ทำให้เกิดความตระหนักตกใจและคิดว่า เป็นงานที่ยากยิ่งสำหรับครู หรือถือเป็นไม้เบื่อไม้เมาสำหรับครูผู้สอนเป็นอย่างยิ่ง เพราะครูยังยึดติดกับผลงานวิชาการ ที่ส่งผลงานเพื่อขอเลื่อนวิทยฐานะของครู จึงมองงานวิจัยเป็นงานหนักต้องใช้เวลาทุ่มเท ทั้งกำลังกาย สติปัญญา กำลังทรัพย์อย่างมากมาย ถึงจะได้ชิ้นงานมา

แต่ในวันที่ 22 กรกฎาคม 2552 โรงเรียนทั้ง 20 โรงเรียนในชุดโครงการนี้ได้รับหนังสือเชิญจากมหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม ให้เข้าร่วมประชุมเพื่อดำเนินงานในโครงการยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นจังหวัดมหาสารคาม “ข้าพเจ้าดีใจมากและตอบรับตกลงเข้าร่วมโครงการทันที เพราะจะได้เติมเต็มความรู้เรื่องการทำวิจัยให้กระจ่างขึ้น ข้าพเจ้าพร้อมนักเรียนได้เข้าร่วมประชุม ในวันที่ 29 กรกฎาคม 2552 วันที่ 14 พฤศจิกายน 2552 วันที่ 29 ธันวาคม 2552 และวันที่ 29 มีนาคม 2553 ทำให้ข้าพเจ้าได้รับทราบหลักการและวิธีการดำเนินการที่จะนำนักเรียนไปสู่กระบวนการวิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ได้อย่างชัดเจนยิ่งขึ้น ทำให้ความหนักใจและกังวลใจในส่วนลึก ๆ ของข้าพเจ้า เริ่มเบาใจและมีความมั่นใจจะสามารถนำวิจัยที่อยู่ในความดูแลของข้าพเจ้า สามารถดำเนินงานในโครงการสำเร็จเสร็จสิ้นได้ คือเห็นแนวทางการดำเนินงานชัดเจนยิ่งขึ้น (เรียงความครูที่ปรึกษาในโครงการยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่น โรงเรียนชื่นชมวิทยาคาร.2552)

3.2.3 ครูที่ปรึกษามีบทบาทได้สร้างความตระหนักให้ทีมยุววิจัยเกิดความภูมิใจในท้องถิ่นตนเอง

ทำหน้าที่ให้คำปรึกษาตามไปลงพื้นที่เก็บข้อมูล เพื่อได้ข้อคิดเห็นในการตั้งคำถามให้ทีมยุววิจัยเก็บข้อมูลได้ตรงความประเด็นที่ต้องการในแต่ละชุดโครงการซึ่งโครงการแต่ละโรงเรียนจะมีการเก็บข้อมูลตามบริบทของแต่ละชุมชนและบริบทระหว่างครูที่ปรึกษากับยุววิจัยจะวางแผนงานร่วมกัน ทีมยุววิยได้สะท้อนบทบาทหน้าที่ครูปรึกษากล่าวว่า

“ในการเข้ามาทำงานวิจัยชิ้นนี้ผมและทีมงานรวมทั้งคุณครูที่ปรึกษา ต่างได้พบกับปัญหาและอุปสรรคมากมาย ทั้งนี้เพราะเป็นมือใหม่ยังไม่มีความรู้ความเข้าใจในงานวิจัยเลย ระยะเวลาที่เริ่มเก็บข้อมูลก็เป็นช่วงฤดูฝน การลงพื้นที่เพื่อสัมภาษณ์ผู้รู้ก็มีการผิดนัดบ้างเพราะท่านมีงานเกี่ยวกับการทำไร่ทำนากลับมาก็ตอนค่ำมืด บางครั้งก็เกรงใจท่านที่เหนื่อยล้ากับงานอาชีพมาทั้งวันแล้ว ยังต้องมาให้ข้อมูลตอบคำถามพวกเราอีกจนดึกดื่น อีกอย่างงานด้านการเรียนและกิจกรรมอื่น ๆ ที่โรงเรียนจัดขึ้นมากมายหลากหลาย ทั้งนี้คุณครูท่านสนองนโยบายหลักสูตรการศึกษาที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ จึงทำให้พวกเรามีภาระงานเพิ่มขึ้น แต่ด้วยความรักในงานและความมุ่งมั่นที่จะทำให้ประสบผลสำเร็จ เพื่อน ๆ ก็ไม่ย่อท้อโดยมีคุณครูที่ปรึกษาคอยให้กำลังใจและร่วมเดินทางไปด้วยกันเสมอ ตลอดทั้งอาจารย์พี่เลี้ยงจากมหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม คุณครูป้าต๋อย ท่านให้กำลังใจพวกเรามาตลอด ทำให้เราหายเหนื่อย และทำให้ผมได้ประสบการณ์ รู้จักและเข้าใจเกี่ยวกับที่มาและที่ไปของเรื่องที่ศึกษา แม้จะเหนื่อยก็มีความสุขกับงานและคิดว่าเมื่อได้นำเสนอผลงานวิจัยเรื่องนี้ในโอกาสต่อไปให้เพื่อน ๆ คงจะได้รับความรู้ความเข้าใจ” (สรุปเรียงความทีมยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นจังหวัดมหาสารคาม 2553)

3.2.4 ครูที่ปรึกษาต้องการให้มีการให้แนวทางการทำวิจัยที่ถูกต้องในสาขาวิชาประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ครูที่ปรึกษาบางท่านไม่ได้มีความรู้ในด้านการเรียนการสอนประวัติศาสตร์ ไม่ได้มีวุฒิสาขาวิชาประวัติศาสตร์เมื่อเข้ามาร่วมโครงการ ฯ การดำเนินการประชุมอบรมให้ความรู้ด้านประวัติศาสตร์หลายครั้งจึงเข้าใจ และตัวครูมีภาระงานมาก ในโรงเรียนต้องทำงานเสนอนโยบายของโรงเรียน ต้องการให้มีโครงการนี้อีกเพื่อขยายจำนวนสมาชิกยุววิจัยในโรงเรียน ได้ทุกระดับชั้นเรียน (เวทีถอดบทเรียนบทบาทครูที่ปรึกษาสรุปโครงการยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่น จังหวัดมหาสารคาม วันที่ 29 มีนาคม พ.ศ. 2553 ห้องประชุมวิญญูคุวานันท์.มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม)

3.2.5 ครูที่ปรึกษามีกระบวนการช่วยตั้งคำถามและช่วยส่งเสริมการเก็บข้อมูลกับทีมยุววิจัย

ตั้งคำถามร่วมกับทีมยุววิจัยตั้งแต่การลงพื้นที่เก็บข้อมูลการวิจัยตรวจแก้ไขคำถามจากทีมยุววิจัยที่ยุววิจัยนำมาปรึกษาและครูช่วยตั้งคำถามเสริมในคำถามบางประเด็นให้ ทีมยุววิจัยทำงานในแต่ละเรื่องได้ชัดเจน ช่วยแนะนำผู้ให้สัมภาษณ์ได้ตอบคำถามทีมยุววิจัย ถ้าการสัมภาษณ์ของเด็กนักเรียนโต้ตอบกับผู้ให้สัมภาษณ์มีปัญหา ครูกับนักเรียนช่วยกันตั้งคำถามลงพื้นที่เก็บข้อมูลภาคสนามร่วมกัน ในระยะแรก ๆ ของการดำเนินงานและเมื่อนักเรียนเข้าใจวิธีการเก็บแล้วครูที่ปรึกษา จะให้นักเรียนปฏิบัติด้วยตนเองเป็นทีมในบางครั้ง

3.2.6 การนำโครงการยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นไปปรับใช้ในการเรียนการสอน

1) เปิดเป็นชมรมประวัติศาสตร์ท้องถิ่นแต่ละโรงเรียน ขยายการเรียนรู้ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ให้เกิดขึ้นในโรงเรียนตนเองอย่างเป็นรูปธรรม เปิดเป็นชมรมประวัติศาสตร์ท้องถิ่นในโรงเรียน เพราะ “ประวัติศาสตร์ แต่ละโรงเรียนมีกิจกรรมพัฒนาผู้เรียนเปิดเป็นชมรม ให้นักเรียนได้สมัครเป็นสมาชิกควรเพิ่มเติมชมรมประวัติศาสตร์ท้องถิ่นให้มีโดยเฉพาะ ไม่ควรไปรวมกลุ่มกับชมรมสังคมศึกษา”

2) เขียนเป็นหลักสูตรการเรียนรู้ท้องถิ่นในหลักสูตรสถานศึกษาของโรงเรียนแต่ละโรงเรียน

3) บูรณาการใช้วิธีการวิจัยกับรายวิชาอื่น ๆ เพราะกระบวนการเรียนรู้จากการทำโครงการยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่น เป็นกระบวนการจัดการเรียนการสอนที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ โดยครูเป็นพี่เลี้ยงให้คำปรึกษาสามารถใช้วิธีการสอนนี้ได้ร่วมกับวิชาอื่น ๆ เช่น วิชาชีววิทยา ภาษไทย ฯลฯ

4) สร้างเครือข่ายไปกับโรงเรียนอื่น ๆ ในจังหวัดมหาสารคามด้วยการมีโรงเรียนแกนนำเป็นสถานที่แหล่งเรียนรู้ ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ซึ่งในโครงการนี้มีหลายโรงเรียนได้รับเงินทุนสนับสนุน ให้เป็นโรงเรียนแกนกลางจัดเป็นแหล่งเรียนรู้ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น แต่ละเขตพื้นที่การศึกษาในจังหวัดมหาสารคาม คือ โรงเรียนนาดูนประชาสรรค์ โรงเรียนบรบือ และโรงเรียนเขวาไร่ศึกษา

5) ถ้าครูแต่ละกลุ่มวิชาการเรียนรู้เลือกเรื่องประวัติศาสตร์ท้องถิ่นในการวิจัย

6) จัดตั้งศูนย์แหล่งเรียนรู้ยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นในโรงเรียนเขวาไร่ซึ่งเป็นโครงการร่วมมือระหว่างสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาเขต 3 จังหวัดมหาสารคาม

เพื่อให้โรงเรียนในเขตพื้นที่การศึกษาเขต 3 ได้มีศูนย์แหล่งเรียนรู้ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น โดยมีครูที่ปรึกษาเป็นหัวหน้าศูนย์มีอาจารย์สุธีรา เรืองสุวรรณ ครูที่ปรึกษาของโครงการยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่น เป็นผู้ประสานงานกับฝ่ายรับผิดชอบของโครงการศูนย์แหล่งเรียนรู้ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นของจังหวัดมหาสารคาม

7) จัดตั้งศูนย์แหล่งเรียนรู้วัฒนธรรมและประวัติศาสตร์ในโรงเรียนนาดูนประชาสรรค์ในเขตพื้นที่การศึกษาเขต 2 จังหวัดมหาสารคามโดยมีอาจารย์ พยนต์ บุญเพ็ง ครูที่ปรึกษาในโครงการยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นจังหวัดมหาสารคาม เป็นครูผู้ประสานงานกับฝ่ายรับผิดชอบการตั้งศูนย์แหล่งเรียนรู้วัฒนธรรมของท้องถิ่น ของเขตพื้นที่การศึกษามหาสารคามเขต 2 โดยคุณครูพยนต์ ได้ให้เหตุผลว่า “โรงเรียนนาดูนประชาสรรค์เป็นโรงเรียนที่มีพระธาตุนาดูนสถานโบราณวัตถุที่สำคัญเป็นที่สักการะของผู้ที่ศรัทธาเลื่อมใส จากทุกภาคของประเทศไทยได้มากราบไหว้ ทำให้หลายองค์กรสนับสนุนให้โรงเรียนนาดูนเป็นที่เผยแพร่ความรู้ เรื่องวัฒนธรรมท้องถิ่นของชาวอำเอนาดูน ด้านประวัติศาสตร์นครจำปาศรี และมีอาคารเรียนเก็บวัตถุมงคลต่าง ๆ ไว้ให้นักเรียนหลายโรงเรียนได้มาศึกษาดูงาน จึงได้นำความรู้จากที่ได้รับการอบรมเรื่องการบริหารจัดการกิจกรรมต่าง ๆ ให้เกิดขึ้นสอดคล้องกับกระบวนการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่น” (พยนต์ บุญเพ็ง.ครูที่ปรึกษาโครงการยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่น จังหวัดมหาสารคาม. 2553)

บทที่ 4
การสังเคราะห์โครงการยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่น

การใช้แนวคิดในการสังเคราะห์ชุดโครงการยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ได้ใช้แนวคิดจากการสังเคราะห์งานเขียนของศรีศักร วัลลิโภดม เรื่อง พัฒนาการทางสังคม และวัฒนธรรม เนื้อหา. “ท้องถิ่นวัฒนา” (2544 : 213-225) การศึกษาของยงยุทธ ชูแว่น เรื่อง “ครึ่งทศวรรษ แห่งการค้นหาและเส้นทางสู่อนาคตประวัติศาสตร์ท้องถิ่นไทย ด้วยความเป็นมา สถานภาพ แนวคิด วิธีการศึกษา และบทบาทในสังคมปัจจุบัน เนื้อหา “การศึกษาประวัติศาสตร์ชุมชนท้องถิ่น” (2551:264-294) ทวีศิลป์ สืบวัฒนะ เรื่อง “คู่มือการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่น โครงการยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่น สกว.” (2552:1-14) และอมรวิชช์ นาครทรรพ เอกสารประกอบคำบรรยาย การติดตามงานโครงการยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่น สถาบันรามจิตติ. 2552.จากการศึกษาเอกสารดังกล่าวนำมาสรุปเป็นความรู้พื้นฐานที่ใช้ในการสังเคราะห์เป็นกรอบแนวคิดได้ดังนี้

ความเป็นมาท้องถิ่น

มีคนให้ความหมายท้องถิ่นต่างกัน แต่ความหมายที่ดูจะอธิบายได้ชัดเจน คือ ความหมายจากการอธิบายของ ศาสตราจารย์ ศรีศักร วัลลิโภดม ที่ว่า ท้องถิ่นเป็นบริเวณที่มีผู้คนอาจเป็นคนกลุ่มเดียวกันหรือหลายกลุ่ม หรือหลายกลุ่มชาติพันธุ์ มาตั้งหลักแหล่งอาศัยอยู่ร่วมกันโดยใช้พื้นที่ในการทำมาหากินร่วมกัน เช่นที่ที่เป็นไร่ นา ส่วนที่เป็นที่สาธารณะ เช่น ป่า หนองน้ำ ท้องทุ่ง ชุมชนในท้องถิ่นนั้นต่างได้ใช้และเกิดสำนึกความเป็นเจ้าของร่วมกัน (ศรีศักร วัลลิโภดม. 2544 : 220) ความเป็นท้องถิ่นไม่เพียงแต่อยู่ร่วมกันเป็นกลุ่มเท่านั้น แต่กลุ่มต่าง ๆ ยังต้องมีความสัมพันธ์ร่วมกันในเรื่องต่าง ๆ ด้วย ดังเช่น หมู่บ้านแต่ละหมู่บ้านต่างมีชีวิตของตน แต่เมื่อถึงงานประเพณีสำคัญ เช่น บุญบั้งไฟ หมู่บ้านใดมาร่วมกันบ้าง หมู่บ้านที่มาร่วมกันจัดว่าเป็นท้องถิ่นเดียวกัน หมู่บ้านซึ่งอาจอยู่ถัดไป แต่มิได้มาร่วมกลับไปร่วมกับหมู่บ้านอื่น นอกจากหมู่บ้านเหล่านี้จึงจัดว่าหมู่บ้านถัดไปเป็นท้องถิ่นหนึ่ง

การสร้างสำนึกของท้องถิ่นเช่นการแข่งขันจุดบั้งไฟดังกล่าวมาแต่ละชุมชนนำเรือหรือบั้งไฟของแต่ละวัดในหมู่บ้านมารวมกันจุดแข่งขันกันในพิธีในวัดของท้องถิ่น ทำให้เกิดความสัมพันธ์ทางสังคม และทางเศรษฐกิจระหว่างกัน เป็นผลตามมานั่นคือการพบปะสังสรรค์ในงานประเพณี ไปสู่การแต่งงานระหว่างคนต่างชุมชนในท้องถิ่นเดียวกัน เกิดการแลกเปลี่ยนแรงงานในเวลาไถนา ดำนา เกี่ยวข้าว นวดข้าว รวมไปถึงการนำผลผลิตของแต่ละ

ชุมชนมาแลกเปลี่ยนกันด้วย สิ่งที่สำคัญคือการรู้จักใช้ทรัพยากรในพื้นที่สาธารณะร่วมกันเพื่อการอยู่รอด เช่น การเก็บผัก จับปลาในน้ำลำคลอง หนองบึง การล่าสัตว์ การหาอาหารป่าตามป่าเขาของท้องถิ่น เป็นต้น เป็นสิ่งที่คนในท้องถิ่นต้องสร้างกติกาและกฎเกณฑ์ร่วมกันในทางเสมอภาค เป็นที่มาของการเกิดจารีตในท้องถิ่น และจารีตเหล่านี้เป็นสิ่งที่บังคับใช้ภายใต้อำนาจศักดิ์สิทธิ์ที่มาจากศาสนสถาน และความเชื่อภายในท้องถิ่นเดียวกัน ผลที่ตามมาคือ บรรดาจารีตและประเพณีที่เกิดขึ้นนี้ ทำให้ความแตกต่างในเรื่องชาติพันธุ์ของคนหลากหลายกลุ่มแต่เดิมหมดไป กลายมาเป็นคนในท้องถิ่นเดียวกัน (ยงยุทธ ชูแว่น. 2551 : 239)

ความเป็นท้องถิ่นจากบ้าน และวัด

ชุมชนบ้านในสังคมไทยจำต้องมองจากการรวมตัวกันทางสังคม และวัฒนธรรมจากภายใน ที่นอกจากการมีพื้นที่ในการสร้างบ้านเรือนที่อยู่อาศัย ไร่นา ที่ทำกินแล้ว ยังมีพื้นที่สาธารณะ สำหรับคนในชุมชนต่างเป็นเจ้าของ และใช้ประโยชน์ร่วมกัน เช่น พื้นที่เล็ก ๆ ที่มีต้นไผ่ ต้นขี้เหล็ก มะขาม หรืออะไรอื่น ๆ ขึ้นอยู่ ที่ทำให้สมาชิกในชุมชนนำไปใช้ในการสร้างบ้านซ่อมเรือน เล็มกิ่งก้าน หรือสกัดไปทำเชื้อเพลิง บ่อน้ำ หรือสระน้ำ ที่คนนำน้ำไปอุปโภคบริโภค รวมทั้งแสวงหาพืชผลตามฤดูกาล ลานบ้านสำหรับการติดตลาดเพื่อการซื้อขายแลกเปลี่ยนสิ่งของ และอาหารจำเป็นแก่ชีวิต มีป่าช้า เชิงตะกอนวัด และศาลผีที่เป็นที่มาของอำนาจศักดิ์สิทธิ์ที่ควบคุมศีลธรรม และมโนธรรมของชาวบ้าน โดยเฉพาะวัดนั้น เป็นสิ่งที่สำคัญมากในความเป็นชุมชน ดังเห็นได้จากชื่อบ้าน และวัด มักเป็นชื่อเดียวกัน แต่ก่อนความมั่งคั่งของผู้คนไม่ได้อยู่ที่ปัจเจกบุคคล หากอยู่ที่การมาประกอบพิธีร่วมกัน หรือการมาทำบุญสร้างวัดร่วมกัน ด้วยเหตุนี้ขอบเขตของชุมชนหรือพื้นที่ชุมชนจึงเป็นสิ่งที่รับรู้กันเพียงกลุ่มคนภายในเท่านั้น

บ้านเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นลอย ๆ ไม่ได้ต้องมีวัดด้วย เพราะฉะนั้น บ้านและวัด จึงเป็นสิ่งที่สัมพันธ์กันในการเป็นชุมชน กระนั้นก็ดี แทบไม่มีบ้านไหนในสังคมไทยตั้งแต่อดีตจนปัจจุบันที่อยู่ได้อย่างโดด ๆ หากต้องอยู่ร่วมกันทั้งในทางสังคม เศรษฐกิจ และวัฒนธรรมกับบ้านอื่น ๆ ในท้องถิ่นเดียวกัน คำว่า ความพอเพียงหรือการอยู่ได้โดยลำพัง ในสังคมชนบทที่มีมาแต่โบราณกาล หาได้เกิดจาการดำรงอยู่ของชุมชน “บ้าน” เพียงชุมชนเดียวไม่ จำเป็นต้องมองในบริบทของพื้นที่ใหญ่ ๆ ร่วมกัน ที่เรียกว่า “ท้องถิ่น” เป็นสิ่งที่มีประวัติศาสตร์ เพราะเป็นการรับรู้ และเรียนรู้ของคนภายใน นั่นก็คือ ผู้คนที่อยู่ในท้องถิ่นย่อมทราบความเป็นมาที่กำหนดมาจากการบอกเล่า หรือ การแต่งเป็นตำนาน ถึงลักษณะของสภาพแวดล้อมที่เหมาะสม และ

การเคลื่อนย้ายเข้ามาตั้งถิ่นฐาน การกำหนดชื่อสถานที่ ไม่ว่าจะเป็นป่าเขา หนองน้ำ ลำคลอง ด้วยระบบสัญลักษณ์ที่ควบคุม โดยระบบความเชื่อ พื้นที่ใดที่เป็นของส่วนตัว และพื้นที่ใดเป็นของส่วนรวม ย่อมมีการแบ่งปัน และแจกแจงที่ทำให้คนของชุมชนในท้องถิ่นเดียวกัน ที่ยากจนสามารถ ดำรงชีวิตอยู่ได้อย่างพอเพียงและยั่งยืน นั้นคือ คนที่ยากไร้อาจอาศัยวัดอยู่ในที่ของวัด หรือในพื้นที่สาธารณะเป็นการชั่วคราว จับสัตว์บก สัตว์น้ำ และพืชพันธ์ตามฤดูกาลในหนองน้ำ คูบึง ท้องทุ่ง และป่าเขา ที่เป็นของสาธารณะ แต่ว่าสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่นอกเหนือธรรมชาติเป็นผู้ดูแลควบคุม มักปรากฏสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ไว้เป็นที่หมายให้คนเคารพ และประกอบประเพณีพิธีกรรม ที่นำไปสู่การยอมรับเงื่อนไขของการใช้ทรัพยากร ที่ไม่เอารัดเอาเปรียบกัน ยิ่งกว่านั้นพิธีกรรม และปัจจุบันนี้ก็ปรากฏว่ามีคนในท้องถิ่นที่คิดอะไรได้ และสร้างตัวเองได้มากมายอยู่แล้วบุคคลเหล่านี้อาจเป็นครูที่ดีได้ หากแลเห็นคุณค่า และมีการสื่อสารที่เหมาะสม การสร้างสำนึกร่วมของความเป็นท้องถิ่น ก็เป็นอีกหนึ่งที่จะกระตุ้นให้เกิดพลังทางภูมิปัญญาได้ รวมทั้งการสร้างองค์ความรู้ของท้องถิ่นขึ้น ไม่ว่าจะเป็นระบบเศรษฐกิจ เทคโนโลยี วัฒนธรรม และประวัติศาสตร์ จะเป็นสิ่งที่ทำให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ การรู้จักตัวเอง และคิดอะไรใหม่ ๆ ขึ้นได้ โดยไม่ต้องรอคอยสิ่งที่มาจากภายนอก (ศรีศักร วัลลิโภดม. 2544 : 223)

ความเป็นท้องถิ่นจากอำนาจความเชื่อ

ความเชื่อในอำนาจศักดิ์สิทธิ์ดังกล่าวนี้ แลเห็นจากการชุมนุมของคนในการประกอบพิธีกรรมร่วมกัน การยอมรับจารีตและขนบธรรมเนียมประเพณี ตลอดจนกฎข้อห้ามเดียวกัน และที่สำคัญมีการสร้างสำนึกในท้องถิ่นเดียวกัน ซึ่งก็เห็นได้จากตำนาน (myth) ที่บอกความเป็นมาของท้องถิ่น สถานที่ ผู้คนอันเป็นเรื่องที่ผู้นำทางปัญญาของท้องถิ่นสร้างขึ้น และคนในชุมชนท้องถิ่นยอมรับ ตำนานดังกล่าวนี้เอง คือสิ่งที่ยืนยันและเชื่อมโยงอำนาจศักดิ์สิทธิ์เข้ากับพิธีกรรม การรับรู้และความเชื่อของผู้คนในท้องถิ่น ตำนาน ดังกล่าวนี้อีกเช่นกัน ที่เป็นแก่นแท้ของสิ่งที่เรียกว่า ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น เพราะเป็นอดีตที่ชาวบ้านในท้องถิ่นร่วมกันสร้างขึ้นมา

อำนาจศักดิ์สิทธิ์จะมีศูนย์รวมอยู่ที่สถานที่ศักดิ์สิทธิ์ เช่น ศาลผี ต้นไม้ใหญ่ ภูเขา วังวนในแม่น้ำ หรือพระสถูปเจดีย์ รวมไปถึงพื้นที่ ซึ่งใช้ในการประกอบพิธีกรรมด้วย ในขณะที่อย่างหลังคือ อำนาจสาธารณ์นั้นอยู่ที่ตัวบุคคลที่มีสถานภาพและตำแหน่งในสังคม เช่น ผู้ใหญ่บ้าน และกำนัน รวมไปถึงบุคคลที่มีหน้าที่ต่าง ๆ ในการบริหารและปกครอง บุคคลเหล่านี้เนื้อแท้ ก็คือ คนที่ชุมชนและท้องถิ่นเลือกเข้ามาให้ดำรงสถานภาพเท่ากับเป็นการมอบ

อำนาจในการจัดการให้ โดยมีความไว้วางใจว่าเป็นบุคคลที่ทรงคุณธรรม ที่อยู่ในจารีตประเพณีของท้องถิ่น ในขณะเดียวกัน ทางรัฐก็รับรองและให้สิทธิ์ในการมีอำนาจหน้าที่แก่บุคคลเหล่านี้ ทำให้มีการใช้อำนาจหน้าที่ในสองลักษณะ อย่างแรกใช้ความเป็นกันเองของคนที่อยู่ในชุมชน และท้องถิ่นเดียวกันในการประนีประนอม และไกล่เกลี่ยข้อขัดแย้ง และพิพาทที่เกิดขึ้น ส่วนอีกอย่างหนึ่งก็คือ การใช้อำนาจรัฐตัดสินอย่างเด็ดขาด ถ้าหากการใช้อำนาจอย่างแรกไม่เกิดผลดี ในขณะเดียวกันรัฐเองก็นิยมที่จะให้คนในท้องถิ่นดูแลกันเอง อีกทั้งไม่พยายามที่จะเข้าไปยุ่งเกี่ยว โดยไม่มีความจำเป็น ที่สำคัญก็คือรัฐยอมกับการดำรงอยู่ของอำนาจศักดิ์สิทธิ์ของชุมชนและท้องถิ่น ดังตัวอย่าง เช่น การที่พระมหากษัตริย์หรือเจ้านาย หรือขุนนางจากส่วนกลาง มีส่วนร่วมในการสร้างวัด สร้างสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ของท้องถิ่น รวมทั้งมีการเสด็จหรือมาร่วมกันประกอบประเพณีพิธีกรรมด้วย

สรุปจากความหมายของคำว่าท้องถิ่นที่เกิดจากบ้าน วัด ที่สาธารณะ ประเพณี ความเชื่ออำนาจศักดิ์สิทธิ์ จากสิ่งเหล่านี้คนได้ใช้ประโยชน์ร่วมกันในแต่ละบ้าน เชื่อมโยงกันเข้าเป็นชุมชนหลาย ๆ ชุมชน กลายเป็นท้องถิ่นได้ชี้ให้เห็นความสัมพันธ์ของคนในท้องถิ่นเดียวกันอยู่รวมกันได้ โดยอาศัยอำนาจของความเชื่อ ทรัพยากร กลายเป็นวิถีชีวิตของคนแต่ละแห่ง เช่น ในสังคมภาคอีสานมีพิธีบุญบั้งไฟ ทำให้ผู้คนหลาย ๆ หมู่บ้านได้ไปร่วมงานบุญบั้งไฟ เกิดความสนุกสนานและร่วมประเพณีด้วยกัน เป็นกรณีตัวอย่างที่ทำให้ทีมประสานงานได้นำแนวคิดความเป็นท้องถิ่นกับแนวคิดการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นมาบูรณาการร่วมกัน ซึ่งในส่วนนี้ ทีมประสานงานได้ใช้กรอบแนวคิดจากบทที่ 3 เรื่องแนวทางการพัฒนาการเรียนรู้ประวิติศาสตร์ท้องถิ่น มาผสมผสานกับความเป็นท้องถิ่นจากแนวคิด 2 แนวคิด ดังกล่าว ได้นำมาสังเคราะห์ชุดประวัติศาสตร์ท้องถิ่นจังหวัดมหาสารคาม มีรายละเอียดดังนี้

4.1 ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นเรื่องอาชีพ

1. วิถีชีวิตชาวนาบ้านหนองอิหมัน โรงเรียนประชาพัฒนา

การวิจัยครั้งนี้มีความมุ่งหมาย คือ 1) เพื่อศึกษา ประวัติ ความเป็นมาของชาวนาบ้านหนองอิหมัน 2) เพื่อศึกษาพัฒนาการของการทำนาของคนในชุมชนบ้านหนองอิหมัน 3) เพื่อศึกษาการเปลี่ยนแปลงอุปกรณ์การทำนาที่ยังคงเดิมและเปลี่ยนไป การวิจัยครั้งนี้ได้แบ่งยุคของการวิจัยออกเป็น 3 ยุค ดังนี้ ยุคที่ 1 ยุคข้าวไร่ พ.ศ. 2430 – พ.ศ. 2465 ยุคข้าวนาปี พ.ศ. 2465 – พ.ศ. 2515 และยุคปัจจุบันเครื่องกล พ.ศ. 2515 ถึงปัจจุบัน จากผลการวิจัยทั้งสามยุค

การดำเนินการวิจัยได้สร้างแบบสัมภาษณ์แบบปลายเปิดนำไปสัมภาษณ์ผู้รู้หรือผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องในชุมชน และจัดประชุมกลุ่มย่อย เพื่อนำข้อมูลที่ได้มาสรุปในภาพรวมเพื่อให้ได้ข้อมูลที่ถูกต้อง ชัดเจนที่สุดแล้วนำมาเรียบเรียงใหม่นำเสนอผลการศึกษาแบบพรรณาวิเคราะห์

ผลของการวิจัยเรื่อง วิถีชีวิตชาวนาบ้านหนองอิหมันสรุปได้ ดังนี้

ประวัติความเป็นมาของบ้านหนองอิหมัน

บ้านหนองอิหมันเป็นหมู่บ้านริมฝั่งหนองอิหมัน อยู่ในเขตการปกครองของตำบลประชาพัฒนา เขตอำเภอวาปีปทุม จังหวัดมหาสารคาม เนื่องจากหมู่บ้านนี้ได้ตั้งหลักแหล่งมีผู้คนอาศัยอยู่เป็นเวลานานกว่าหนึ่งร้อยปีมาแล้ว ชุมชนได้ขยายตัวและมีประชากรเพิ่มมากขึ้นตามลำดับ โดยบ้านหนองอิหมันมีผู้ใหญ่บ้านปกครองคือ นายทองม้วน มะลาศรี ซึ่งในการก่อตั้งชุมชนมีประวัติดังนี้

1. ประวัติบ้านหนองอิหมัน โดยมีร่องรอยของการตั้งชุมชนโบราณอดีต คนที่อพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานที่บ้านหนองอิหมันมี 2 กลุ่มใหญ่คือ

1.1 ชนกลุ่มแรก ได้แก่ พวกที่มาจากบ้านตากแดดหัวโทน อำเภอสุวรรณภูมิมาอยู่บ้านประแหย่ง แล้วย้ายมาอยู่บ้านหนองอิหมัน ตำบลโพธิ์ชัย อำเภอวาปีปทุม จังหวัดมหาสารคาม อพยพเข้ามาตั้งหลักแหล่งอยู่ทางตอนเหนือของบ้านหนองอิหมัน โดยการนำของตาแหม่วและเป็นต้นสกุลสุจจะชารี ปัจจุบันคือ คุ้มกลางของบ้านหนองอิหมัน เป็นต้นตระกูลสุจจะชารี พวกพะลับ และฤทธาโย

1.2 ชนกลุ่มที่ 2 ได้แก่ พวกที่ตั้งหลักแหล่งอยู่บริเวณคุ้มตะวันออกและคุ้มตะวันตก เดิมคือบ้านดงเค็ง และเป็นต้นตระกูล บุบประปา ปะติตังโข ปาปะชะ จอมศรี กระยอม มะลาศรี และภูสุวรรณในปัจจุบัน

การเรียกชื่อบ้านหนองอิหมัน

มีหนองกลางป่ากว้างและลึกน้ำใสตลอดทั้งปี เพราะมีต้นยางจืดเกิดอยู่ใกล้ฝั่งแล้วหยั่งรากลงไปในหนอง ฤดูฝนน้ำจะเอ่อท่วมต้น ผู้คนจึงตัดสินใจใช้หนองนี้เป็นทรัพยากรหลักในการตั้งหลักปักถิ่นฐานบ้านช่อง ทั้งสองฟากฝั่ง กลุ่มหนึ่งอยู่ทางทิศใต้ มีต้นเค็งมาก จึงเรียกว่า คุ้มดงเค็ง เมื่อมากครอบครัวจึงเรียกว่า บ้านดงเค็ง อีกกลุ่มหนึ่งอยู่ใกล้ฝั่งหนองทางทิศใต้ เป็นคุ้มใหญ่ส่วนหนองตอนแรกคนเรียกว่า หนองกลางโคก คำว่า “โคก” คือ ป่าใหญ่ต่อมามีควายตัวเมียขนาดใหญ่เขายาวข้างละเกือบเมตรปกติเขาวัวควายพอยาวกางเกินหู ก็จะชูขึ้นข้างบนปลายโค้งเข้าหากัน แต่ควายตัวนี้เขาชี้ออกด้านข้าง เหมือนเขาควายวงคาราบาวสมัยนี้กระมัง ที่สำคัญควายตัวนี้ไม่มีลูกเหมือนเพื่อนควายด้วยกัน แม้อายุจะมากแล้ว เรียกว่าเป็น

หมันธรรมดาของสัตว์ตอนตั้งท้องจะอ้วน แต่เวลาหลังคลอดตอนลูกดูดนมจะผอมไม่น่ารัก แต่ควายตัวนี้ไม่มีลูกดูดนมกับเขาจึงอ้วนอยู่ชั่วนาตาปี นิสัยดีไม่ดุร้าย เด็กผู้ใหญ่เข้าใกล้ไม่ขวิดไม่ชน ดังนั้นเด็กทุกคนจึงชอบขี่บางครั้งนั่งบนเขาก็มี

นอกจากนั้นชาวบ้านจึงชอบใช้งานมันโดยการไถคราดนา เพราะใช้เท่าไรก็ไม่ผอม เครื่องจักรใช้งานมากก็พังก็เสีย คนหรือสัตว์ใช้งานมากเกินกำลังก็อาจถึงตายได้ วันหนึ่งนอกจากเจ้าของนำไปไถแล้วเพื่อนบ้านยืมไปไถต่อจนถึงเที่ยงจึงปลดไถ ควายมันแก่เฒ่าถึงตัวจะอ้วนอยู่แต่กำลังลดน้อยถอยลง ประกอบกับใช้งานมากมันเหนื่อยจึงลงนอนน้ำ เมื่อไถนาตากแดดตัวร้อน เมื่อลงนอนน้ำตัวเย็น ร่างกายคงจะปรับไม่ทัน เรียกว่าสะบัดร้อนสะบัดหนาวกระมัง จึงทำให้ควายอีหมันไม่ยอมลุกจากน้ำ อีก 2-3 วัน ขึ้นอืดลอยขึ้นจึงมีคนพบ เพื่อเป็นการไว้อาลัยแก่ควายตัวโปรดจึงให้ชื่อหนองกลางโคกนี้ว่าหนองอีหมัน ซึ่งเป็นที่มาของชื่อบ้านในกาลต่อมา

ที่ตั้ง ขนาด รูปร่าง

บ้านหนองอิหมัน หมู่ที่ 4 ตำบลประชาพัฒนา อำเภอวาปีปทุม จังหวัดมหาสารคาม ตั้งอยู่ห่างจากอำเภอ 5 กิโลเมตร ตั้งอยู่ทางทิศตะวันออกของอำเภอวาปีปทุม

บ้านหนองอิหมัน มีอาณาเขตติดต่อดังนี้

ทิศเหนือ	ติดกับเขต	ตำบลหนองไฮ และตำบลหนองแสง
ทิศใต้	ติดกับเขต	ติดบ้านหนองข่า อ่างเก็บน้ำหนองไฮ
ทิศตะวันออก	ติดกับเขต	บ้านประชาพัฒนา, ประแหย่ง ม.1 ม.2
ทิศตะวันตก	ติดกับเขต	ตำบลหนองแสง อำเภอวาปีปทุม จังหวัดมหาสารคาม

(บุญนาค ศรีสุนทร. 2552 : สัมภาษณ์)

สถานที่สำคัญในชุมชน

สถานที่สำคัญในบ้านหนองอิหมันประกอบด้วยสถานที่ต่างๆ ทางด้านความเชื่อและศาสนา สถาบันทางการศึกษา การปกครอง และด้านสาธารณูปโภคต่าง ๆ ดังต่อไปนี้

สถานที่ความศักดิ์สิทธิ์ตามลัทธิความเชื่อ เริ่มแรกที่ตั้งชุมชนชาวหนองอิหมันได้ทำพิธีตั้งศาลบูชาพระภูมิเจ้าที่ขึ้นเรียกว่า ดอนปู่ตา ดอนปู่ตาแห่งนี้พ่อเฒ่าแหม่ว บิดาของยายลุนสุจจะชารี เป็นผู้สร้างขึ้นและมีนายบุญถม ฤทธาโยเป็นหมอจ้ำคอยดูแลรักษาทำหน้าที่เป็นคนทำพิธีเลี้ยงผีประจำปี ชาวบ้านเชื่อว่า ดอนปู่ตา เป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ช่วยปกป้องคุ้มครองภัยใครมีเรื่องเดือดร้อนก็ต้องไปบนบานศาลกล่าวขอความช่วยเหลือ ปัจจุบันดอนปู่ตาตั้งอยู่ตอน

เหนือสุดของหมู่บ้าน และมีวัดประจำหมู่บ้านคือวัดศรีวิชัย ซึ่งเป็นสถานที่ที่ประชาชนเคารพศรัทธาเช่น ดอนปู่ตา เนื่องจากชาวบ้านหนองอิหมันนับถือพระพุทธศาสนาจึงมีวัดเป็นศูนย์รวมใจ บริเวณวัดมีสิ่งศักดิ์สิทธิ์อยู่หนึ่งแห่งคือดอนปู่ตาบ้านหนองอิหมัน ซึ่งเป็นที่นับถือของคนทั่วไปโดยเฉพาะในช่วงเดือน 6 ก่อนจะมีการเริ่มทำนาก็จะมีพิธีเซ่นไหว้ดอนปู่ตามีการบนกันเป็นประจำ หากใครมีความทุกข์ร้อนเรื่องอะไร หรือสิ่งของที่หายไป ญาติพี่น้องภายในบ้านไม่สบายหรือต้องการให้ได้มาในสิ่งที่ตัวเองปรารถนา หากมาบนบานศาลกล่าวที่ดอนปู่ตาก็จะสมหวังในสิ่งที่ต้องการ

นอกจากนี้ที่บ้านหนองอิหมัน ยังมีโรงเรียนอีกแห่งหนึ่งซึ่งก่อตั้งมาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2535 ชื่อโรงเรียนประชาพัฒนา ห่างจากหมู่บ้านหนองอิหมัน 200 เมตร โรงเรียนประชาพัฒนา มีพื้นที่ 50 ไร่ ปัจจุบันมีครูอาจารย์และบุคลากรจำนวน 34 คน มีนักเรียนจำนวน 648 คน มีผู้บริหารโรงเรียนคือ นายสุรเชษฐ์ ช่างถม ผู้อำนวยการโรงเรียนประชาพัฒนา

การทำนาของชาวนาบ้านหนองอิหมัน

การศึกษาวิถีชีวิตชาวนาบ้านหนองอิหมัน ได้แบ่งหัวข้อที่จะศึกษาออกเป็น 3 หัวข้อ คือ อุปกรณ์ในการทำนา ความเชื่อ ประเพณีพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับการทำนา และเพื่อให้ง่ายในการศึกษาและทำความเข้าใจ เรื่อง การศึกษาวิถีชีวิตชาวนาบ้านหนองอิหมัน ได้แบ่งช่วงมิติเวลาออกเป็น 3 ยุค คือ

1. ยุคเริ่มต้น ข้าวไร่ พ.ศ. 2430 – 2465
2. ยุคที่สอง ข้าวนาปี พ.ศ. 2465 – 2515
3. ยุคปัจจุบัน เครื่องมือสมัยรถจักรกล พ.ศ. 2515 – ปัจจุบัน

การแบ่งช่วงมิติเวลาในแต่ละยุคช่วงเวลาจะไม่เท่ากัน การแบ่งช่วงมิติเวลาจะยึดเกณฑ์ในวิธีใช้อุปกรณ์ที่เกี่ยวข้องกับการทำนาเป็นเกณฑ์ในการแบ่ง

ยุคที่ 1 ข้าวไร่ พ.ศ. 2430 – 2465

การทำนาของชาวบ้านหนองอิหมัน เนื่องจากหมู่บ้านนี้ได้อพยพออกจากหมู่บ้านใหญ่คือบ้านประแหง่ง ซึ่งหมู่บ้านประแหง่งนั้นก็ได้อพยพมาจากจังหวัดร้อยเอ็ด อำเภอสุวรรณภูมิ ชุดแรกได้ขี่ช้างมาอาศัยให้ช้างบรรทุกสิ่งของมา อาศัยเอาข้าวของเครื่องใช้บรรจุบนหลังช้างโดยมี “แหง่ง” อยู่บนหลังช้าง ควาญช้างนั่งบนคอช้างคณะอีกพวกหนึ่งก็จะแบกสิ่งของ ถืออาวุธปืนผาหน้าไม้เดินทั้งคุ้มกันทั้งหาอาหารตามรายทาง เมื่อมาพบทำเลที่เหมาะสมจึงหยุดตรงบ้านประแหง่ง พวกที่มาก่อนเห็นทำเลที่ตั้งดีจึงกลับไปบอกพวกพ้องพี่น้องที่แถวบ้านตากแดดหัวโทน ซึ่งมีทำเลไม่ค่อยดี อพยพติดตามมา โดยบอกว่าถ้าพบแหง่ง

ช้างตั้งอยู่บนร้าน (ห้าง) นั่นคือ บ้านใหญ่ที่ย้ายไปอยู่ เพราะว่าประมาจาก ปะ แปลว่า เจอะเจอ หรือพบเห็นแหย่ง หมายถึง ภาชนะที่วางบนหลังช้างมีสายรัด รวบท้องอย่างแน่นหนา สามารถบรรทุกสิ่งของได้เกือบเท่าเกวียน เลยได้ชื่อว่าบ้านแหย่งจนกระทั่งปัจจุบัน (ทองม้วน มะลาศรี. 2552 : สัมภาษณ์)

เมื่อประมาณปี พ.ศ. 2430 ประชากรในหมู่บ้านประแหย่งเริ่มมากขึ้น ที่ทำอยู่ทำกินแออัด จึงพากันอพยพออกมาอยู่ตามเทือกสวนไร่นา เพราะคนในยุคเมื่อ 100 กว่าปีมาแล้ว ที่ทำกินนั้นจะเรียกว่านาก็ไม่ใช่ จะว่าไร่ ก็ไม่เชิง เพราะหลังจากโค่นป่าธรรมชาติ โค่นต้นไม้จิกแดง กุง มะขามป้อมอันหนาทึบลงใช้ไฟเผาตรงไหนไหม้ต้นตอหมด ก็จะกลิ้งดุ้นไฟซึ่งมีขนาดใหญ่ยาวเป็นวาสองวา ทองม้วน มะลาศรี อธิบายว่า เคลื่อนออกจากที่เดิมเกลือกกลิ้งไปเรื่อย ๆ ขณะที่ดุ้นไฟหรือขอนไฟยังมีไฟติดอยู่รอบ ขณะที่กลิ้งไปมันก็จะไหม้หลักตอหรือฟืนไปจนทั่วไร่ คนโบราณก็ฉลาดเหมือนกัน ไร่ของใครใหญ่กว้างกะว่าเกลือกไร่ไม่เสร็จในวันเดียว เขาก็จะแบ่งเขตออกเป็นส่วนๆ ส่วนละวันป้องกันการลุกลามของไฟ หากไฟลุกลามไปวันเดียวก็จะไม่ได้เกลือกไร่ คำว่า “เกลือกไร่” หมายถึงกลิ้งดุ้นไฟหรือขอนไม้ที่มีไฟติดอยู่กลิ้งเกลือกไปตรงที่ไม้ยังไหม้ไม่หมด แล้วกลิ้งไปเรื่อย ๆ คราดท่อนฟืนท่อนไฟเผาไปเรื่อยๆ โดยเจ้าของไร่ต้องเฝ้าอยู่เป็นประจำตรงไหนไฟไม่ติดก็คราด หรือกวาดถ่านไฟไปใส่ บุญนาค ศรีสุนทร เล่าเรื่องว่า การกลิ้งคนไทยเผาไร่ว่าบางทีก็เหยียบก้อนถ่านไปก็มี โดยอาศัยรองเท้าหนัง วัว ควายแห้ง เจาะรู 3 รู ใช้หนังอีกเส้นร้อยให้รัดเท้าเหมือนรองเท้าแตะหรือรองเท้าฟองน้ำปัจจุบันแต่มีสรรพคุณเหนือฟองน้ำ คือ เหยียบเสี้ยนหนามไม่ทะลุใส่ฝ่าเท้าง่าย ๆ ทนร้อนทนไฟ เพราะเขาจะให้แผ่นหนังกว้างยาวกว่าเท้ามากพอสมควร นอกจากป้องกันเสี้ยนหนามแล้ว ไฟก็ไม่ไหม้ง่ายเหมือนรองเท้ายางหรือฟองน้ำ เมื่อสิ้นแสงตะวันจึงจะกลับบ้าน เพราะว่าต้องสังเกตว่าไฟดับหมดหรือยัง เพราะสังเกตเปลวไฟหรือแสงไฟในเวลากลางคืนจะเห็นง่ายกว่าตอนเวลาที่พระอาทิตย์ยังไม่ตกสงสัยตรงไหนที่ใดก็ดับถึงกลับบ้าน เขาจะทำอย่างนี้จนเผาเกลือกไร่เสร็จ

เมื่อเกลือกไร่เสร็จ พื้นดินเย็นหรือไฟดับสนิท เขาก็จะใช้หมากขิกใช้เสียมขุดหลุมปลูกเมล็ดพืชตามต้องการ ทั้งข้าว ข้าวโพด ถั่วงา ฟักแฟง แตงโม แตงไทย จะไม่มีแตงกวาเหมือนทุกวันนี้ ขุดไร่ใหม่เขาไม่ใช้จอบเพราะหน้าตัดจอบมันกว้าง กว่า หมากขิก หมากขิกมีรูปร่างคล้ายจอบ แต่หน้าตัดตรงขุดดินเล็กเท่าเสียม ข้างบนมีหอนหรือหงอน รูปร่างเหมือนกับสิ่ว สำหรับขุดสับรากไม้ในดิน ขนาดพอที่จะขุดขาดได้หากพบตอหรือรากใหญ่ก็จะปล่อยไว้ให้ผุพังไปตามกาลเวลา (บุญนาค ศรีสุนทร. 2552 : สัมภาษณ์) การถางป่าและ

เผาป่าอย่างกล่าวมาเพื่อเตรียมตัวทำนาข้าวไร่ ซึ่งชีวิตของคนบ้านหนองอิหมันในช่วงนี้ พึ่งธรรมชาติจากป่าแล้ว โอ้พื้นที่ป่าทำข้าวไร่ มีข้าวมีพืชผักไว้รับประทานโดยไม่ใช้เครื่องมือเทคโนโลยีสมัยใหม่ ใช้เสียม และจอบกับแรงงานตนเองมีชีวิตปลอดภัยยังไม่ใช้สารเคมีฉีดข้าว

พันธุ์ข้าวที่ปลูก

เมื่อข้าวหรือพืชผักที่ปลูกงอกงามขึ้นมา เขาจะคอยดูแลเป็นพิเศษก็คือ การเอาหุ่น หุ่นเป็นภาษาโบราณ หุ่นคือตอไม้รากไม้ที่ไม่ตาย ได้อุณหภูมิที่เหมาะสมก็จะแตกหน่อแตกใบขึ้นมา ถ้าคิดให้ลึกไปอีกก็คือกิ่งไม้รุ่นที่ 2 หรือรุ่นใหม่หลังจากต้นเดิมถูกตัดถูกเผาไปแล้ว หรือจะพูดภาษาเกษตร ก็คือ วัชพืชนั่นเอง คงไม่แปลกที่พืชที่ปลูกจะงอกงามง่าย เพราะป่าไหนไม่หนาเขาก็จะไม่แผ้วถาง เหตุที่ป่าไม่หนาก็คงเป็นเพราะดินไม่อุดมสมบูรณ์นั่นเองอาจเป็นเพราะถูกไฟเผา พวกแมลงที่วางขาตัวดักแด้ ตัวบ้ง ตัวหนอนที่อยู่ในดิน คงตายไปส่วนที่อยู่บนต้นไม้รอบบริเวณก็ถูกไฟครอกตายอีกส่วนหนึ่งก็หนีห่าง จึงไม่มีแมลงรบกวนเหมือนทุกวันนี้ เรื่องปุ๋ยคอกปุ๋ยเคมีไม่ต้องใช้หากดินจืดก็ถางป่าใหม่เรื่อยๆ หรือที่เรียกว่า ไร่เลื่อนลอย ข้าวที่ปลูกเขานิยมข้าวที่มีอายุสั้นต้นเตี้ยอาทิเช่น ข้าวอีแดงข้าวอีนวล ข้าวทั้งสองชนิดนี้มีกลิ่นหอมมากไม่ว่าแต่มนุษย์หรือคนหอมติดใจ ขณะที่ไอน้ำไอข้าว พุ่งระเหยกลิ่นจะโชยไปรอบบ้านผู้คนรู้จมูกจะผึ่งดึงสูดกลิ่น ถ้าเป็นการนึ่งหรือหุงข้าวครั้งแรกหรือข้าวใหม่ แม้แต่สุนัขหรือหมา ก็จะเงยหน้าขึ้นสูดกลิ่นหอมของข้าว น่าเสียดายขณะนี้ข้าวพันธุ์นี้ไม่มีเหลือพันธุ์คงเพราะเวลามันออกรวงลำต้นมันจะล้มกระจายออก 360 องศา ชาวนาเกี่ยวยาก ประการที่ 2 กลิ่นไม่หอมเหมือนเดิมคงเป็นเพราะยาปราบศัตรูพืชและปุ๋ยเคมีทำลายกลิ่นของมัน ชาวนาจึงทิ้งพันธุ์ของมันหายไป (ลำพูล บัวภูมิ. 2552 : สัมภาษณ์)

การดูแลรักษาข้าวไร่ด้วยภูมิปัญญาพื้นบ้าน

เนื่องจากชาวนาบ้านหนองอิหมันปลูกเป็นข้าวไร่ แทนที่จะเกี่ยวข้าวด้วยเคียว เขาจะใช้มือถอนเหง้า นั่งคลานไปตามพื้นไร่อย่างสบายเพราะไร่ไม่มีน้ำเหมือนทุ่งนา พืชที่ปลูกถ้าเป็นสมัยนี้คงเป็นเศรษฐีได้เร็วเพราะไม่ว่า ข้าว, ฝ้าย, ฟักแฟง, แตงโม, แตงไทย ถึงเวลามันให้ผลผลิตมันมากเกินกิน หรือกินไม่ทัน เปิดโอกาสให้สัตว์ป่าไม่ว่านกว่ากา จะพากันมาหาสับจิกกิน ถ้าไม่มีเจ้าของไร่เฝ้า แต่อาจเป็นเพราะความฉลาดของคนบ้านหนองอิหมันเวลาเขาไม่อยู่ เขาจะทำหุ่นไล่กาเอาไว้ โดยใช้หญ้าหรือฟางเป็นรูปคนกางแขนสวมหมวกให้เหมือนคน ถ้าไร่ไหนมีหุ่น กาก็จะไม่บินไปใกล้ ส่วนโจรผู้ร้ายนั้น ชาวนาอิหมันไม่มีจิตใจใฝ่ต่ำเหมือนปัจจุบันการลักเล็กขโมยน้อยไม่ค่อยมี นอกจากผู้เป็นเจ้าของทรัพย์สินก็จะมีการให้อภัย

ตัวอย่างเช่นเมื่อคนเดินป่ามาเห็นเครื่องของอยู่กินในไร่ คิดอยากกิน แต่ไม่มีเจ้าของ เขาจะร้องตะโกนให้คนอื่นได้ยินด้วยหรือหากเจ้าของซ่อนอยู่ก็จะได้รู้ว่าไม่ใช่ขโมยกล้าเปิดเผยตัวเอง นี่คือวัฒนธรรมจารีตประเพณีของคนอีสานถิ่นแถวนี้ในสมัยก่อนโน้น จะมีสิ่งหนึ่งซึ่งไม่ได้นินทาแต่ทว่ามาตามพื้นไม่แตกตื่นกับหุ่นไล่กา หากินจำพวกผลและหัวส่วนมากจะเป็นพวกสัตว์สี่เท้า ได้แก่หนู กระต่าย กระรอก กระแต ฯลฯ จำพวกนี้เมื่อได้ยินเสียงคนพูดจาและหมาเห่าเท่านั้นถึงจะกลัวดังนั้นผลผลิตที่เกิดขึ้นมา 50% จึงหายไปกับสัตว์พวกนี้ (เลียม ฤทธาโย. 2552 : สัมภาษณ์)

ดังนั้นพวกชาวไร่จึงได้ปรึกษาหารือกันหาหนทางกำจัดสัตว์พวกนี้โดยการชักชวนกันออกมาอยู่ตามไร่หรือตามนา ดังกล่าวมาแล้วตรงไหนโล่งเตียน ดินค่อนข้างจืด ตอไม้ใหญ่ผุกร่อนไปหมดแล้วเพราะโบราณยึดถือว่าถ้าปลูกบ้านเรือนคร่ำตอไม้จะทำให้น้ำยางไม้เป็นมงคล คนที่อยู่อาศัยจะเจ็บไข้ได้ป่วยไม่ร่ำรวยและอยู่เย็นเป็นสุข คนเราวันหนึ่ง ๆ จะต้องดื่มน้ำจำนวนหลายครั้งกว่าข้าว ปกติข้าวรับประทานวันละ 3 มื้อก็พอ แต่น้ำจะดื่มเป็นสองสามเท่าของข้าว นอกจากดื่มแล้วต้องใช้รวมเรียกว่า จะต้องมีน้ำอุปโภคบริโภค

ความสัมพันธ์กันของชาวบ้านหนองอิหมันยุคปลูกข้าวไร่

เมื่อไร่มีคนเฝ้าสัตว์ไม่ทำลายกินเท่าไรก็ไม่หมด ตลาดจำหน่ายไม่มี ชาวบ้านจึงหาบขนไปส่งฝากญาติพี่น้องบ้านใกล้บ้านไกล ของที่นำส่งญาติพ้องน้องพี่เขาเรียกว่าของฝาก คนเราเมื่อคนหนึ่งทำดีก็ทำดีตอบ จึงมอบของต้อนให้ คนไหนฐานะดีไม่ตระหนี่ถี่เหนียวก็ได้หลากชนิดและจำนวนมาก หากญาติเป็นคนไม่ร่ำรวยก็อาจได้ของต้อนกลับมาน้อย เมื่อนำฝากญาติพี่น้องเท่าไรก็ไม่หมด ทีนี้จะไปให้คนที่ไม่ใช่ญาติ ตอนนี้โบราณจะเรียกว่า “แลก” หรือแลกเปลี่ยนในสมัยปัจจุบัน เช่น ชาวนา ก. บ้านหนองอีหมัน นำแตงโม แตงไทย หรือเผือกมันไปแลกข้าวบ้านนาเลา บ้านหนองคูม่วง ตำบลหนองไฮ อำเภอวาปีปทุม ชาวนาบ้านหนองอิหมัน ก. จะได้ข้าวคืนมาบ้าน พวกบ้านนาเลาหนองคูม่วงก็ได้เผือกมัน แตงโม แตงไทย การกระทำเช่นนี้เขาเรียกว่าแลก ถ้าพูดให้ชัดเจนเป็นปัจจุบัน ก็คือ แลกเปลี่ยนนั่นเอง เมื่อแลกบ้านนี้ ฝากบ้านนาเลา หนองคูม่วงนั่นพอจะไปฝากและแลกบ้านหนองข่าหนองเหล่า ซึ่งอยู่ในเขตตำบลโพธิ์ชัยในสมัยก่อน ก่อนจะเป็นตำบลประชาพัฒนาในปัจจุบัน นั่นคือวิถีชีวิตของชาวบ้านหนองอีหมันยกเว้นข้าวอย่างเดียวที่มนุษย์ต้องการในทุกวันนี้ คนไหนเบื่อข้าวถ้าไม่มีโรคอื่นรบกวนหรือทำลายร่างกาย ก็หมายถึงวันตายเดินทางมาใกล้จะถึงแล้ว ส่วนอาหารอย่างอื่นไม่ว่า เนื้อ พืช ผัก ผลไม้ก็รับประทานหรือกินบ่อยจนเบื่อ ดังนั้น

การแลกเปลี่ยนจึงนับวันจะต้องไกลออกไปถนนหนทางก็ไม่ดีไม่มีรถยนต์เหมือนปัจจุบัน การจะหาบขนไปแลกข้าวนั้นลำบาก

ยุคที่ 2 ข้าวนาปี พ.ศ. 2465 – พ.ศ. 2515

การเปลี่ยนแปลงการทำข้าวไร่มาทำนาดำ

หัวหน้าครอบครัวจึงประชุมปรึกษาหารือกันปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตใหม่ โดยเปลี่ยนจากการทำข้าวไร่ผสมพืชพันธุ์อย่างอื่น มาเป็นทำนาล้วนๆ อนึ่งดินก็เริ่มจืดปลูกพืชผักรวมทั้งข้าวไร่ก็ไม่เจริญงอกงามเหมือนเดิม โดยเฉพาะที่ตรงไหนลาดเอียง ฝนตกน้ำชะหน้าดินออกไป ทำให้พืชที่ปลูกไม่งามถึงงามก็ลำบากในการหาบขนไปแลกข้าวจึงปั้นคันนากักกันน้ำไว้เปลี่ยนจากข้าวไร่ เป็นนาปี เปลี่ยนจากทำไร่ทำนาเปลี่ยนจากเสียมมาใช้จอบเพราะตอไม้รากไม้ผุกร่อนไปหมดแล้วเริ่มหาควายมาไถแทนคนขุดยกเว้นการทำไร่ฝ้าย

บ้านหนองอิหมันจึงตระหนักว่า ถ้าเรามีข้าวคงหมดปัญหาความยากจน จะมัวแต่ทำไร่เป็นส่วนใหญ่ชีวิตคงไปไม่รอด บังเอิญมันสอดคล้องร้อยรัดกับคำกล่าวของคนเฒ่าคนแก่ที่ว่า “ไผมีเข่ามีเข้ามีเข่า” ซึ่งตรงกับภาษาสมัยปัจจุบันว่า “ใครมีข้าวจะรวยขึ้นรวยขึ้น” เพราะคนรุ่นก่อนนานโน้นจะจ่ายข้าวเอาดอกเบี้ยข้าว ตัวอย่างตาสวน สุจจะชารี จ่ายข้าวให้ชาวบ้านยืมไป 10 ถัง หลังจากเกี่ยวข้าวเสร็จ ก่อนจะนำขึ้นเล้า (ยุ้งฉาง) ของตัวเองจะต้องตวงไปใช้หนี้ตามมีก่อน ถ้ายืมมา 10 ถังจะต้องส่ง 15 ถัง (ดอกเบี้ย) ถ้ายืม 20 ถังต้องส่ง 30 ถัง บางคนบางปีใช้หนี้จนตนไม่เหลือต้องยืมต่อก็มี ดังนั้นหากใครมีข้าวจ่ายดอก จะเป็นคนที่รวยที่สุดในหมู่บ้านสำหรับบ้านนี้ก็มีผู้ทำอย่างนี้ก็คือ (นายไอ่ สุจจะชารี) ซึ่งขณะนี้ไม่มีชีวิตคงเหลือเฉพาะรุ่นลูกรุ่นหลานคือ (นางลุน สุจจะชารี) นอกจากนั้นปัจจุบันการจ่ายดอกเบี้ยข้าวไม่เหลืออยู่อีกแล้ว เพราะคนรุ่นก่อนไม่มีการคุมกำเนิด เกิดมาเท่าไหร่ก็รับภาระเลี้ยงดูเท่านั้น หากเกิดในครอบครัวที่อดอยากก็ยุ่งยากต้องไปรับจ้าง ครอบครัวที่เขารวย นับตั้งแต่เลี้ยงวัวเลี้ยงควาย ตลอดถึงทำไร่ไถนา ตามอายุวัยที่จะใช้งานได้จนกระทั่งตักน้ำตำข้าว เพราะช่วงเวลานั้นไม่มีโรงสีข้าวไฟฟ้า น้ำประปา (สวน สุจจะชารี. 2552 : สัมภาษณ์) แต่ในช่วงปี พ.ศ. 2515 ชาวนาบ้านหนองอิหมันมีถนนดินลูกรัง เกิดขึ้นและมีไฟฟ้าชนบทจากนโยบายเงินผันพ่อใหญ่คึกฤกธิ์ ปราโมช ทำให้ชาวนาหนองอิหมันได้รับการพัฒนาเรื่องการทำนาสมัยใหม่ ใช้เทคโนโลยีเข้ามาทำนาคือ รถไถนาเดินตามของนายสวน สุจจะชารี เป็นคนแรกที่ซื้อรถไถนาเดินตาม มาทำนาหลังจากนั้นชาวนาบ้านหนองอิหมันซื้อรถไถนามาใช้เพิ่มมากขึ้น

ช่วงนี้เป็นช่วงชีวิตชาวนาไทยโดยแท้ จะดูวัวเทียมเกวียนนั้นแทบจะไม่มีให้เห็นเพราะวัวที่ใช้เทียมเกวียนต้องใช้วัวตัวผู้คู่หนึ่ง อายุอย่างต่ำต้อง 3 ปีขึ้นไป รูปร่างใหญ่เล็กเท่า ๆ

กัน ชาวนาจำเป็นต้องมีไว้สำหรับการทำนาจากเริ่มลงนา ขนข้าวมาใส่ยุ้งข้าว นับตั้งแต่ขนปุ๋ยคอก (ฝุ่น) มูลวัวควายไปใส่แปลงนาที่จะหว่านกล้า ลดน้อยลงไปจากบ้านหนองอิหมัน ส่วนวิธีการทำนาต้องมีปุ๋ยเคมีมาใช้ในนาแปลงที่จะหว่านกล้านี้เขาจะต้องเตรียมดินให้ดีที่สุด ไม่ลุ่มไม่ดอนจนเกินไป สามารถระบายน้ำเข้าออกได้ยิ่งดี ที่สำคัญที่สุดคือสามารถจะระบายน้ำออกได้โดยเฉพาะตอนเมล็ดข้าวเริ่มงอกใหม่ ๆ จะได้น้ำท่วมนานเกิน 3 วัน ไม่ได้โอกาสเน่าเสียมีมากหากเกินเวลาดังกล่าวนี้ไป สำหรับการที่จะระบายน้ำเข้านั้นไม่มีนอกจากอาศัยน้ำฝนเพราะการหว่านกล้านั้นชาวบ้านนี้หรือบ้านอื่นก็ตามหากฝนไม่ตกเขาจะไม่หว่านกล้า ฝนตกครั้งแรกบางคนก็หว่านบางคนก็ไถกะดายหญ้าไว้ก่อน บางคนเห็นฝนตกมาในเดือนพฤษภาคมเขาก็จะแช่ข้าวปลูกพันธุ์ข้าวด้วยเหตุผล 2 ประการ คือ

1. เพื่อให้ข้าวมีความชุ่มงอกหรือแตกหน่อเร็ว

2. เพื่อคัดเอาเฉพาะเมล็ดที่สมบูรณ์ เพราะตอนแช่น้ำใหม่ ๆ เมล็ดที่ไม่สมบูรณ์ชาวบ้านเรียกว่า ข้าวลีบ จะลอยขึ้นบนผิวน้ำ เมล็ดที่สมบูรณ์จะไม่ลอย ดังนั้นเมล็ดที่ลอยขึ้นชาวนาจะหอบหรือตักออก พอแช่ได้ 48 ชั่วโมง เขาจะตัดเมล็ดพันธุ์ข้าวออกใส่ตะกร้าที่น้ำไหลลอดออก แต่มิให้ข้าวลอดออกได้วางในที่ร่มลมผ่านได้อีก 24 ชั่วโมง แล้วนำไปหว่านในแปลงที่ไถคราด เก็บหญ้าออกให้หมดหากมี โดยเฉพาะควรมีน้ำแต่พอดี คือสูงจากพื้นดินประมาณ 5 เซนติเมตร พื้นต้องราบเรียบเสมอกัน มิฉะนั้นเวลาระบายน้ำออกเมล็ดพันธุ์ข้าวจะไม่ได้ไหลลื่นจากที่สูงไปรวมที่ต่ำ ทำให้บางที่ไม่มีต้นกล้าเกิด บางที่มีต้นกล้าเกิดจนแน่น ต้นกล้าจะลีบเล็กไม่เจริญงอกงามดี นอกจากนั้นคนที่หว่านเมล็ดพันธุ์ข้าวจะต้องเป็นผู้ชำนาญการ ไม่ได้หว่านอย่างไม่เป็นระบบโดยเฉพาะที่สำคัญที่สุดมี 2 ประการ พันธุ์ข้าวที่นิยมใช้มีข้าวเหนียวพันธุ์ กข.6 ตามนโยบายรัฐเข้ามาส่งเสริม ส่วนพันธุ์ข้าวนางนวล ป้องแอ้วหายไปจากบ้านหนองอิหมัน แต่ก่อนจะทำนาต้องบูชาสิ่งที่ชาวนามีความเชื่อคือบูชาผีปู่ตา

1. จะต้องเลี้ยงบ้านก่อนหรือ เลี้ยงผีปู่ตาก่อนโบราณยึดถือว่า ถ้ายังไม่เลี้ยงผีปู่ตาฝืนไปไถนาฟ้าจะผ่าทั้งคนและควายขณะไถเพราะต้องให้ชาวนาได้ทำนาพร้อม ๆ กัน

2. ก่อนไถนา จะต้องขึ้นปลงลงเลี้ยง ผีตาแฮก หรือตาแฮก คงจะยึดหรือเอาชื่อนี้ไปตั้งเป็นพระยาแรกนา ในวันแรกนาขวัญ อนึ่งเยาวชนผู้สนใจอยากดู อยากรู้ อยากเห็นวัวเทียมเกวียนก็ให้ดูวันแรกนาขวัญ หรือวันจรดพระนังคัล จรด แปลว่า จด พระนังคัล แปลว่า ไถ เป็นคำภาษาเขมรรวมหมายถึงการเริ่มเอาไถจรดหรือจดลงดิน หรือโบราณเรียกว่า แฮกนา ก่อนไถต้องเซ่นไหว้เลี้ยงดูผีตาแฮก ส่วนเครื่องเซ่นไหว้ก็มีคล้าย ๆ กัน แต่ไม่เหมือนกันทุกคน นาบางเจ้า อาจเลี้ยงเหล้าไก่ตัว ข้าวเหลือง ข้าวดำ ข้าวดำ ข้าวแดง ฯลฯ และหลังเก็บ

เกี่ยวเสร็จขนข้าวกลับบ้านหมดก็จะเรียกว่า ขวัญข้าว (โบราณอีสาน เรียกว่า เอิ้นขวัญข้าว) และข้าวใหม่ที่ขนไปใส่เล้า, ยุ้ง โบราณจะไม่ได้กินทันที ส่วนไหนจะกินเขาจะไม่นำขึ้นยุ้งหมด เตรียมไว้เผื่อได้ สู่ขวัญข้าวก่อนจึงจะตักตวงข้าวลงไปตำใส่ครกมอง ช่วงนี้บ้านนี้และบ้านใกล้ไกลไม่มีโรงสีข้าว บางบ้านบางเรือนวันศีลวันพระเขาจะไม่ตักตวงข้าวลงจากยุ้งไม่ว่ากรณีใด ๆ (เลียม ฤทธโยคำ. 2552 : สัมภาษณ์)

ความเชื่อในยุคนี้จะมีความเชื่อเกี่ยวกับการทำนาเหมือนยุคที่ 1 ของการทำนาข้าวไร่ชาวนาบ้านหนองอิหมันทั้ง 2 ยุค การทำนายังมีความเชื่อในประเพณีเกี่ยวกับการทำนายังคงอยู่ในหมู่บ้าน เพราะเชื่อว่าถ้าทำพิธีบูชาเทพเทวดาตามความเชื่อจะได้กล้าข้าวอุดมสมบูรณ์และผลผลิตได้มาก

ความเชื่อการทำนา พ.ศ. 2430 – พ.ศ. 2465	ความเชื่อการทำนา พ.ศ. 2465 – พ.ศ. 2515
1. การแฮกนา	1. การแฮกนา
2. การดำนา	2. การดำนา
3. การเกี่ยวข้าว	3. การเกี่ยวข้าว
4. การทำลานข้าว	4. การทำลานข้าว
5. การเอาข้าวขึ้นเล้า	5. การขึ้นเล้าข้าว
6. การสู่ขวัญข้าว	6. การสู่ขวัญข้าว
7. การเปิดเล้าเอาข้าวมากิน	7. การเปิดเล้าเอาข้าวมากิน
8. ประเพณี พิธีกรรม 12 เดือน	8. ประเพณี พิธีกรรม 12 เดือน

พิธีกรรม 12 เดือนมีดังนี้

- เดือนยี่ (บุญคุณลาน) เมื่อเกี่ยวข้าวเสร็จจะมีการทำบุญตักบาตร เลี้ยงพระประพรมน้ำพระพุทธมนต์แก่ชาวบ้านเพื่อเป็นสิริมงคล ทำให้ข้าวในนาอุดมสมบูรณ์ เจ้าของน่าจะอยู่เป็นสุขฝนตกตามฤดูกาล ข้าวกล้างอกงามและได้ผลดีในปีต่อไป

- เดือนสาม (บุญข้าวจี่) เป็นการทำบุญในช่วงเทศกาลวันมาฆบูชา ชาวบ้านจะร่วมกันใส่บาตรในตอนเช้า ตอนค่ำจะเวียนเทียนชาวบ้านจัดเตรียมข้าวจี่ แล้วนำไปถวายภิกษุสามเณรที่วัด เสร็จแล้วฟังเทศก์ฉลองข้าวจี่และรับพร บุญเดือนสามชาวบ้านท่าวัดจะมีการผูกแขน ผู้เฒ่า ผู้แก่ ขอพรจากท่าน ผูกแขนเขาควาย และนำปุ๋ยคอกไปใส่ที่นา

- เดือนสี่ (บุญพระเวส) ชาวบ้านเรียก “ผะเหวด” ซึ่งหมายถึงพระเวสสันดร

- เดือนห้า (บุญสงกรานต์) เป็นการทำบุญวันขึ้นปีใหม่ของไทยแต่โบราณ นิยมทำในเดือนห้า เริ่มต้นแต่วันที่ 13 ─ 14 เมษายน ของทุกปี

- เดือนเจ็ด (บุญชำระ) เป็นการชำระล้างสิ่งที่ไม่ดี เป็นการปัดเป่าความชั่วร้ายให้ออกไปจากหมู่บ้าน

- เดือนแปด (บุญเข้าพรรษา) เป็นกิจของภิกษุสามเณรที่ต้องประจำในวัดใดวัดหนึ่งตลอด 3 เดือน ตั้งแต่วันแรม 1 ค่ำ เดือน 8 ถึงวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 11 ห้ามมิให้ภิกษุสามเณรไปพักแรมที่อื่น

- เดือนเก้า (บุญข้าวประดับดิน) เป็นการทำบุญเพื่ออุทิศส่วนกุศลให้แก่ญาติมิตรที่ล่วงลับไปแล้ว

- เดือนสิบ (บุญข้าวสาก) เป็นการทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้แก่ผู้ตาย โดยทำสลากให้พระจับเพื่อจะได้ถวายตามสลากนั้น

- เดือนสิบเอ็ด (บุญออกพรรษา) ทำบุญในวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 11 พระภิกษุสามเณรได้เข้าพรรษาเป็นเวลา 3 เดือน จะทำพิธีออกวัสสปวารณาในวันนี้

- เดือนสิบสอง (บุญกฐิน) เป็นการถวายผ้าจีวรแด่พระสงฆ์ที่จำพรรษาครบ 3 เดือน งานบุญนี้มีระยะทำตั้งแต่วันแรม 1 ค่ำ เดือน 11 ถึง วันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 12

ความสัมพันธ์กันของชาวบ้านหนองอิหมัน ยุคทำนาดำ

การทำนาปี ยุค พ.ศ. 2465 ถึง พ.ศ. 2515 มีความแตกต่างของความสัมพันธ์ของคนกับคนยุคนี้การแลกเปลี่ยนข้าวด้วยสิ่งของแตงโม พืชผักหมดไปข้าวพันธุ์นางนวลไม่มี และบางคนได้ใช้ข้าวพันธุ์ กข. 6 ที่มีเจ้าหน้าที่รัฐเข้ามาส่งเสริมตามนโยบายรัฐต้องการพัฒนาเศรษฐกิจของภาคอีสานที่มีถนนเกิดขึ้นความเจริญในการเดินทางสะดวกขึ้น คนได้เรียนความรู้มากขึ้นจากคนภายนอก ทำให้ได้การทำนาเปลี่ยนจากนาไร่มาทำนาที่ราบคือนาปี

ยุคที่ 3 เครื่องมือสมัยรถจักรกล พ.ศ. 2515 ถึง ปัจจุบัน

การเปลี่ยนแปลงการคมนาคม

เครื่องแต่งตัวเครื่องมือเครื่องใช้ทุกอย่างเริ่มเปลี่ยนแปลงไป คนที่เคยจ่ายข้าวเปลือกให้คนกู้คิดดอกเบี้ยที่ค่อนข้างจะขูดรีดก็เริ่มหดหายไป เพราะข้าวเริ่มมีจำหน่ายตามท้องตลาด ประชาชนคนทั่วไปเริ่มรู้จักซื้อรู้จักขาย พวกพ่อค้านายทุนเลี้ยงไว้เป็นพาหนะ ตลอดทั้งครู-อาจารย์ ผู้ใหญ่บ้าน แต่ละจังหวัดยิ่งกว้างใหญ่ไพศาล ไม่แบ่งแยกย่อยเหมือนทุกวันนี้ เหมือนดังตำบลประชาพัฒนาก็แยกออกมาจากตำบลโพธิ์ชัย อำเภอวาปีปทุมก็แยกไปเป็นอำเภอนาดูน และอำเภอนาเชือกบางส่วน และแกดำบางส่วนเป็นต้น

ครู กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน มาประชุมอำเภอแต่ละทีหมดเวลาไป 1 สัปดาห์ คือเวลาเดินทางมาและเดินทางกลับใช้เวลาอย่างละ 2 วัน ประชุมอีก 1 วัน รวมเป็น 5 วันพอดี สำหรับพวกที่ไม่มีม้า ไม่มีรถจักรยาน ตอนหลังปี พ.ศ. 2516 มีรถจักรยายนต์ มีรถยนต์ จนกระทั่งปัจจุบันทำให้ทันกาลทันเวลา

สำหรับเครื่องมือในการทำนา นอกจากเปลี่ยนจากหมากขิกและเสียมก็เปลี่ยนมาเป็นจอบ จากไถไม้เปลี่ยนมาเป็นไถเหล็ก พัฒนานาไม่ต้องใช้วัวควาย เป็นเครื่องจักรหรือรถไถนาเดินตามที่ซึ่งถือว่าเป็นรถสารพัดนึก จะบรรทุกสิ่งของก็ได้ ไถนาก็ได้ สูบน้ำก็ได้ ฯลฯ ยิ่งปัจจุบันพื้นที่ที่มีน้ำสามารถระบายเข้าระบายออกได้เพราะจะเปลี่ยนจากนาปีเป็นนาปรัง สามารถทำปีละหลายหน ไม่ต้องใช้แรงคนจะใช้เครื่องจักรเป็นส่วนมาก นาปรังเขานิยมหว่านไม่ได้ปักดำ เกี่ยวก็ใช้รถเกี่ยว ระยะเวลาไม่กี่วันก็ทำส่งขายได้ (สอน สุจจะชารี. 2552 : สัมภาษณ์)

ความสัมพันธ์ของชาวนาบ้านหนองอิหมันกับรัฐ

ด้านพันธุ์ข้าว เมื่อก่อนมี ข้าวอีนวล, อีแดง, อีดม, อีขาว ข้าวพม่าต่อมาปรับปรุงเป็นข้าวสันป่าตอง โดยนักวิชาการเกษตรเข้ามาอบรมส่งเสริมรวมกลุ่มให้ชาวนาทำนาสมัยใหม่ใช้ข้าวพันธุ์ใหม่ตั้งแต่ ปี พ.ศ. 2515 ทั้งข้าวเหนียวข้าวเจ้าได้ปรับปรุงเปลี่ยนแปลงไปหมดจนมาเป็นพันธุ์ปัจจุบัน มีการแจกพันธุ์ข้าวโดยเกษตรอำเภอ ดำเนินการโดยเรียกว่า พันธุ์ข้าว ก.ข. ถ้า ก.ข. ไหนลงท้ายเลขคู่จะเป็นข้าวเหนียว พันธุ์ไหนลงท้ายเลขคี่จะเป็นข้าวเจ้า เช่น ก.ข. 5 เป็นข้าวเจ้า ก.ข. 6 เป็นข้าวเหนียว ให้ชาวนาบ้านหนองอิหมันได้เข้าเป็นสมาชิกกลุ่มทำนาแล้วรัฐให้พันธุ์ข้าวดังกล่าวมา (เสียม ฤทธิโยธา. 2552 : สัมภาษณ์)

ส่วนข้าวนาปรังเป็นไปอีกอย่าง ทางตำบลประชาพัฒนายังไม่พากันปลูก แต่ก็น่าจะลองเพราะมีคลองส่งน้ำ หากเพิ่มปริมาณน้ำในอ่างมาก ๆ ให้เพียงพอทั้งนาปรังและนาปี ชีวิตวิถีชาวนาน่าจะดีกว่านี้ แต่ข่าวเล่าว่าข้าวนาปรังคนไทยไม่นิยมรับประทาน เพราะว่าแข็งและขายเขาใช้ทำแป้ง และทำอาหารสัตว์และอื่น ๆ แสดงถึงค่านิยมของชาวนาไม่ชอบซื้อข้าวนาปรังมาเพื่อรับประทานด้วยรสไม่อร่อย แต่ชาวนาบางพื้นที่นิยมทำนาปรัง เช่น ภาคกลางที่อยุธยา ทำนาปรังเพื่อขาย

ด้านปุ๋ยและยาปราบศัตรูพืช

เมื่อโลกของคนพัฒนา พวกโรคาพยาธิก็ปรับตัวตามตลอด โบราณใช้เถ้าถ่านโรยเพลี้ยก็หาย ปูนากัดข้าวเอามูลไก่ไปใส่ปูก็หนี ข้าวมันเหลือง มันแดงให้ยายลงไปอาบน้ำนาแปลงที่มันแดง มันเหลือง ตามขยี้ผ้าชิ้นใส่ข้าวก็จะเขียวคืน แต่ปัจจุบันสิ่งที่กล่าวมานั้นไม่

ได้ผล ปุ๋ย สำหรับปุ๋ยคอก ไม่ว่ามูล วัว ควาย เป็ด ไก่ และหมูนับว่าเป็นปุ๋ยที่ดีที่สุด หากใช้เป็น แต่ปัญหามีอยู่ว่าปุ๋ยเหล่านี้ต้องใช้จำนวนมาก หากใครไม่มีเป็นเจ้าของตนเองก็เป็นปัญหาขั้นที่ 2 ปัญหาที่ 3 ก็คือการเก็บกู้ขนย้ายและกระจายหว่าน คำว่าขี้ ย่อมไม่มีคนชอบ ดังนั้นการที่จะซื้อจะหาจะขนจะย้ายล้วนแต่เป็นเรื่องยากทั้งนั้น ดังนั้นชาวนาจึงหันมาเล่นปุ๋ยเคมี ถึงแม้จะมีราคาแพงก็ได้ผลและเห็นผลเร็ว หากใส่และใช้ปุ๋ยคอกเป็น 2 – 3 รถจึงจะเท่าปุ๋ยเคมี 500 ก.ก. ความแตกต่างระหว่างปุ๋ยคอกปุ๋ยเคมี ปุ๋ยคอกเห็นผลความเจริญงอกงามช้าแต่ว่าดินจืดช้าหากใช้ไป 4 – 5 ปีดินจะดีและร่วนและใช้ปุ๋ยลดลงเรื่อย ๆ ได้ (เลียม ฤทธิโยธา. 2552 : สัมภาษณ์)

ปุ๋ยเคมีเห็นผลเร็วทันใจ ข้าวเจริญงอกงามทันตา แต่ว่าดินจืดไปเรื่อย ๆ ต้องเพิ่มปริมาณปุ๋ยขึ้นทุกปี หากใช้ไม่ถูกวิธีขั้นตอนจะมีพิษภัยสูงและแก้ไขยาก ยาก็ต้องใช้ยาเคมี เช่น เฟอริดอล เฟอริดาล ดอล คุณภาพอ่อน ดาล คุณภาพแรง ฆ่าปู ฆ่าเพลี้ย เห็นทันใจ แต่คนงานหรือคนใช้ต้องระวัง คนที่จะประมาณถึงแก่ความตายมาแล้วนับไม่ถ้วน บางทีคนรังแกสัตว์ เช่น หนู เป็นต้น ไปกัดไปแทะต้นกล้าต้นข้าวไปเหยียบย่ำเดินผ่านนานต่อนานยาเข้าไปสะสมอยู่ในร่างกาย เวลาปัสสาวะออกมาตามคันนาตามน้ำ คนที่เป็นแผลเดินผ่านหรือลงน้ำโรคนี้เข้าสู่ร่างกายถ้าเชื้อโรคเข้าสู่ร่างกายในปริมาณน้อย ถ้าที่มีร่างกายแข็งแรงก็พอต้านทานไหว ถ้าเชื้อโรคเข้าสู่ร่างกายมากถึงแม้จะมีร่างกายแข็งแรงเพียงใด หากไปหาหมอไม่ทันอาจถึงตายได้ ที่เรียกว่า **โรคเยี่ยวหนู ฉี่หนู** หรือภาษาเรียกว่า เล็บโตสไปโรซีส

ส่วนคุณภาพของข้าว ตลาดรับซื้อข้าวไทยก็รู้ว่าสารเคมีปนเปื้อนไม่ต้องรับซื้อหรือซื้อก็มีราคาตกต่ำดังนั้น ดร. เทรู โอะชิหงะ ชาวญี่ปุ่นและทางเกาหลีก็ได้คิดปุ๋ยน้ำขึ้นมากเรียกว่า EM. ของประเทศเกาหลีเป็นน้ำหมัก EM.BE เป็นน้ำหมักสำเร็จรูปซึ่งสกัดแร่ธาตุต่าง ๆ จากดินหินบ้างต้นไม้บ้างรายละเอียดไม่สามารถทราบได้เพราะเจ้าของเขาสงวนและห้ามแพร่พรายแต่มีจำหน่ายเมื่อก่อนลิตรละ 68 บาท ขณะนี้ได้ข่าวว่าราคาลิตรละ 100 บาทแล้ว ส่วนน้ำ BE. ส่วนเกาหลีไม่สงวนและหวงห้ามสามารถทำเองได้โดยการหมักพืชผักผลไม้ผสมกับกากน้ำตาลนานอย่างน้อย 7 วันแล้วจึงผสมน้ำหนักแช่ไว้อีก 7 วันแล้วจึงนำไปใช้ โดยมีอัตราส่วนผสมเหมือนกันทั้ง EM.BE โดยน้ำหมักหนึ่งช้อนแกงต่อน้ำ 20 ลิตรฉีด พ่นรดพืชหรือข้าวที่เราปลูกวัสดุที่นำมาทำอย่างจะปลูกข้าวก็เอามา 2 ประเภทคือน้ำพ่อและน้ำแม่เพื่อให้เข้าใจพ่อแผลงไปเป็นผลอยากปลูกที่ต้องการผลให้ใช้น้ำพ่อ โดยหมักจากผลไม้ที่ไม่มีพิษได้ทุกชนิดถ้าต้องการปลูกเอาต้นเช่นข้าวกล้าหรือพืชผักอย่างอื่นก็ใช้พวกผักต่าง ๆ พวกหญ้าตัวแทนของหญ้าคือหน่อไม้ตัวแทนของพืชคือหน่อกล้วยหรือลำกล้วย

แต่ถ้าต้องการทั้งต้นและทั้งผลก็ผสมมะละกอสุกฟักทองสุกแก่เข้าไปด้วย สรุปตอนเอาต้นเอาใบใช้น้ำแม่ตอนเอาหมากผลใช้น้ำพ่อ พ่นรดฉีดนอกจากนั้นนำน้ำเหล่านี้ไปผสมกับมูลสัตว์ต่างนำไปใช้แทนปุ๋ยเคมีก็จะมีประสิทธิภาพดีกว่าปุ๋ยคอกธรรมดาเพราะใช้จำนวนน้อยแรงน้อยเวลาน้อยแต่ได้ผลมากซึ่งขณะนี้ผู้ใช้มาก ซึ่งอยากดูอยากรู้อยากเห็นจะมีอยู่ทั่วไป กับชาวไร่ชาวนา เพราะว่าตามสถานที่ราชการ ผู้มีความรู้ชำนาญหรือเรียกว่า ขั้นผู้ชำนาญการสามารถจำหน่ายถ่ายทอดภูมิรู้อยู่ตามวิทยาลัยเกษตรทุกแห่ง (สมบัติ จอมศรีกระยอม. 2552 : สัมภาษณ์) ซึ่งชาวนาบางคนในบ้านหนองอิหมันได้ทดลองใช้ปุ๋ยอีเอ็มทำนา เพื่อลดการใช้ปุ๋ยเคมี

ความเชื่อในยุคนี้จะมีความเชื่อเกี่ยวกับการทำนาเหมือนยุคทำนายุคที่ 1 และยุคที่ 2

การแฮกนาดำ นิยมทำในวันอาทิตย์ แฮกนาหว่านวันจันทร์ และดำนาทำวันพฤหัสบดี ต้องมีการเลี้ยงผีตาแฮกก่อนจึงไถแฮกนา ของเลี้ยงตาแฮกส่วนมากจะใช้ไข่ต้มสุกที่ยังไม่ได้ปลอกเปลือก เพราะเอาไว้ทายหลังเลี้ยงตาแฮกแล้ว เหมือนไข่สูตรขวัญ ถ้าไข่เป็นน้ำทายว่า ปีนั้นน้ำจะท่วม ถ้าไข่เป็นผง ทายว่าปีนั้นฝนจะแล้ง ถ้าไข่เน่าหรือมีกลิ่น หรือเป็นสีดำ ท่านว่าทำนาจะได้ผลดี

ประเพณี พิธีกรรม

ชาวบ้านมีพิธีกรรมที่ปฏิบัติตั้งแต่อดีต ที่ชาวบ้านปฏิบัติกันมาช้านาน ฮีต 12 คอง 14 ในยุคนี้มีประเพณีในบางเดือนที่ห่างหาย ลดลงไปจากวิถีชีวิตชาวนาบ้านหนองอิหมันมากขึ้น แต่ก็ยังคงมีประเพณีที่ยังคงมีให้เห็นอยู่ในยุคนี้ ได้แก่

- เดือนยี่ (บุญคุณลาน) เมื่อเกี่ยวข้าวเสร็จจะมีการทำบุญตักบาตร เลี้ยงพระประพรมน้ำพระพุทธมนต์แก่ชาวบ้านเพื่อเป็นสิริมงคล ทำให้ข้าวในนาอุดมสมบูรณ์ เจ้าของนาจะอยู่เป็นสุขฝนตกตามฤดูกาล ข้าวกล้างอกงามและได้ผลดีในปีต่อไป

- เดือนสาม (บุญข้าวจี่) เป็นการทำบุญในช่วงเทศกาลวันมาฆบูชา ชาวบ้านจะร่วมกันใส่บาตรในตอนเช้า ตอนค่ำจะเวียนเทียนชาวบ้านจัดเตรียมข้าวจี่ แล้วนำไปถวายภิกษุสามเณรที่วัดเสร็จแล้วฟังเทศน์ฉลองข้าวจี่และรับพร บุญเดือนสามชาวบ้านท่าวัดจะมีการผูกแขนผู้เฒ่า ผู้แก่ ขอพรจากท่านผูกแขนเขาควาย และนำปุ๋ยคอกไปใส่ที่นา

- เดือนสี่ (บุญพระเวส) ชาวบ้านเรียก “ผะเหวด” ซึ่งหมายถึงพระเวสสันดร

- เดือนห้า (บุญสงกรานต์) เป็นการทำบุญวันขึ้นปีใหม่ของไทยแต่โบราณ นิยมทำในเดือนห้า เริ่มตั้งแต่วันที่ 13-14 เมษายน ของทุกปี

- เดือนแปด (บุญเข้าพรรษา) เป็นกิจของภิกษุสามเณรที่ต้องประจำในวัดใดวัดหนึ่งตลอด 3 เดือน ตั้งแต่วันแรม 1 ค่ำ เดือน 8 ถึงวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 11 ห้ามมิให้ภิกษุสามเณรไปพักแรมที่อื่น

- เดือนเก้า (บุญข้าวประดับดิน) เป็นการทำบุญเพื่ออุทิศส่วนกุศลให้แก่ญาติมิตรที่ล่วงลับไปแล้ว

- เดือนสิบ (บุญข้าวสาก) เป็นการทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้แก่ผู้ตาย โดยทำสลากให้พระจับเพื่อที่จะได้ถวายตามสลากนั้น

- เดือนสิบเอ็ด (บุญออกพรรษา) ทำบุญในวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 11 พระภิกษุสามเณรได้เข้าพรรษาเป็นเวลา 3 เดือน จะทำพิธีออกวัสสปวารณาในวันนี้

- เดือนสิบสอง (บุญกฐิน) เป็นการถวายผ้าจีวรแด่พระสงฆ์ที่จำพรรษาครบ 3 เดือน งานบุญนี้มีระยะทำตั้งแต่วันแรม 1 ค่ำ เดือน 11 ถึง วันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 12

- ประเพณีการลงแขก หรือประเพณีการแลกเปลี่ยนแรงงานในการทำนา เกี่ยวข้าว ของชาวบ้านหนองอิหมันในยุคที่ 1,2 ยังคงพบเห็นการแลกเปลี่ยนแรงงานในระดับเครือญาติพี่น้องสายตระกูลเดียวกัน แต่ในปัจจุบัน พ.ศ. 2515 ซึ่งปัจจุบันการแลกเปลี่ยนแรงงานลงแขกเปลี่ยนเป็นการจ้างแรงงาน การจ้างจะจ้างเป็นวันในปัจจุบันนี้ วันละ 150 ― 200 บาท เป็นวิธีการที่ชาวนายากจนลง เพราะเสียค่าต้นทุน การผลิตสูง ชาวนาได้ข้าวมากแต่ยากจนไม่เหมือนกับสมัยเริ่มต้นทำข้าวไร่ ทำนาปี ที่ใช้แรงคน ควาย (ลำพูน บัวภูมิ. 2552 : สัมภาษณ์) ซึ่งชาวนาบ้านหนองอิหมันกล่าวสรุปชาวนาดังนี้

สรุปการทำนา 3 ยุค ของชาวนาบ้านหนองอิหมัน

สรุปการทำนาทั้ง 3 ยุคของชาวนาบ้านหนองอิหมันสิ่งที่ยังคงอยู่คือ ความสัมพันธ์ของคนกับอำนาจเหนือธรรมชาติ เรื่องพิธีกรรมทำนามีพิธีแฮกนา เลี้ยงผีนา(ตาแฮก) ซึ่งชาวนาบ้านหนองอิหมันยังปฏิบัติทุกครัวเรือนแต่วันเวลาทำพิธีอาจแตกต่างกัน เหตุผลที่ยังปฏิบัติทีมยุววิจัยคิดว่า ชาวนากลัวความยากจนจากไม่มีข้าวกิน ถ้าทำนาแล้วประสบภัยแล้ง วิธีสร้างความหวังคือยึดเหนี่ยวอำนาจผี ที่เกี่ยวกับการทำนา ทำให้จิตใจสบายขึ้น

ความสัมพันธ์ของคนกับคนทั้งสามยุคเห็นการเปลี่ยนแปลงตั้งแต่มีถนน มีรถไถนาเดินตามเข้ามาสู่ชุมชน ชาวนาบ้านหนองอิหมันจะมีการแลกเปลี่ยนช่วยเหลือแรงงานกันเฉพาะเครือญาติกันบางกลุ่มแต่การช่วยเหลือกันในระดับไม่ใช่ญาติจะมีการจ้างแรงงาน เพื่อการทำนาจะได้เสร็จอย่างรวดเร็ว เพื่อไปประกอบอาชีพเสริมในครัวเรือนหลังจากทำนาเสร็จแล้ว

ความสัมพันธ์กับเทคโนโลยีการผลิตของคนบ้านหนองอิหมัน ได้ใช้เครื่องจักรกลในการเดินทางเปลี่ยนจากใช้ม้าขี่มาใช้รถจักรยานยนต์ รถยนต์ แทนม้าและใช้ปุ๋ยเคมีแทนปุ๋ยคอก ใช้พันธุ์ข้าวตามคำแนะนำของเจ้าหน้าที่รัฐ เป็นการเปลี่ยนแปลงเหมือนชาวนาหลาย ๆ พื้นที่ ในเรื่องการใช้เครื่องจักรกลมาแทนแรงงาน ควาย คนและแรงงานจาก ซึ่งเป็นการปรับตัวของชาวนาไปตามสถานการณ์ของการเปลี่ยนแปลงในแต่ละยุคมิติเวลา

นิยามชาวนาบ้านหนองอิหมัน

ปัจจุบันชาวนาบ้านหนองอิหมันยังคงดำรงอยู่ด้วยเขาให้นิยามตนเองและการนิยามชาวนาของชาวนาบ้านหนองอิหมัน มีสภาพเช่นเดียวกับชาวนาบ้านนาเลา ชาวนาบ้านคูม่วง จากนายศักดิ์พงษ์ ม่วงแก้วกับนายบุญนาค ศรีสุนทรอธิบายชาวนาบ้านหนองอิหมันดังนี้

การนิยามชาวนาของชาวนา บ้านหนองอิหมัน

ชีวิตชาวนาหนองอิหมันผันแปรน่าอนาถ
เปรียบประหนึ่งกระดูกสันหลังของชาติวาดไว้สวย
หากคิดไปตรองไปดอกหนาน่าจะรวย
ประหนึ่งเป็นผู้ช่วยค้ำชูไทยให้เจริญ
แต่ธาตุแท้หาได้เป็นเช่นนั้นไม่
หลังสู้ฟ้าหน้าสู้ดินดิ้นสู้ไป
หวังจะให้ร่ำรวยด้วยสักคน
แต่ยังจนปันปี้หนี้ท่วมตัว
ถ้ากระนั้นสำคัญผิดดอกหรือเปล่า
โบราณกล่าวสิบพ่อค้าไหนจะสู้พวกชาวนา
ได้พิจารณาตึกตรองกรองถ้วนถี่
มันกลับที่ชาวนาเป็นขี้ข้าพ่อค้าเอย

(ประพันธ์ โดย นายบุญนาค ศรีสุนทร. นายศักด์พงษ์ ม่วงแก้ว. 2552 : สัมภาษณ์)

สรุปได้จากข้อคิดเห็นที่ชาวนากล่าวถึงตัวตนของชาวนาบ้านหนองอิหมัน ดังนี้

1. ชาวนา หมายถึง ชาวนาที่เป็นกระดูกสันหลังของชาติ
2. ชาวนา หมายถึง คนหลังสู้ฟ้าหน้าสู้ดิน
3. ชาวนา หมายถึง คนเป็นขี้ข้าของพ่อค้า

ซึ่งความเป็นจริง ชาวนาคือ คนที่ปรับเปลี่ยนปรับตัวไปตามการใช้เครื่องมือทำนา พันธุ์ข้าว สภาพภูมิศาสตร์ที่นา ปรับตามสังคมความผูกพันช่วยเหลือกัน เอื้อเฟื้อแลกเปลี่ยน

สิ่งของอย่างชาวนา ได้บอกเล่าในการพูดการทำนา แตกต่างกันเพราะทรัพยากรป่าไม้ธรรมชาติหมดไปในพื้นที่บ้านหนองอีหมันจึงใช้ควายเหล็กแทนควายไถนาด้วยพื้นที่ไม่มีให้เลี้ยงควายเอาพื้นที่ไปสร้างหมู่บ้าน ขาย หรือ ให้รัฐไปทำอ่างเก็บน้ำทำให้ชาวนาต้องถามตนเองว่าชาวนาคือใคร ใครคือชาวนา และในด้านความสัมพันธ์ทางสังคมของชาวนามีความเป็นปัจเจกบุคคล เห็นแก่ตัว ไม่เสียสละ เพราะความมีภาระหนี้สิ้นมาก ต้องหาวิธีได้เงินตรามาใช้จ่ายจึงไม่มีเวลาพูดคุยกันในชุมชนเหมือนอดีตที่มีการแลกสิ่งของจากการมีฝ้าย แตงโม แตงไทย

บุคคลนุกรมและเอกสารอ้างอิง

ก่วน ปะติตังโข เป็นผู้ให้สัมภาษณ์ เบญจมาศ ไชยเกตุ เป็นผู้สัมภาษณ์. ที่บ้านเลขที่ 85 บ้านหนองอิหมัน ต.ประชาพัฒนา 24 ตุลาคม 2552

พระอาจารย์ตุ่ม เตมิโย เป็นผู้ให้สัมภาษณ์. บุษบา สืบสิงห์ เป็นผู้สัมภาษณ์. ที่วัดศรีวิชัยบ้านหนองอิหมัน ต.ประชาพัฒนา 24 ตุลาคม 2552

ต่วน พวกพะลับ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์. ชินวัตร โคหนองบึง เป็นผู้สัมภาษณ์. ที่บ้านเลขที่ 1 บ้านหนองอิหมัน ต.ประชาพัฒนา 12 พฤศจิกายน 2552

ทองม้วน มะลาศรี เป็นผู้ให้สัมภาษณ์. เดือน จอมศรีกระยอม เป็นผู้สัมภาษณ์. ที่บ้านเลขที่ 10 บ้านหนองอิหมัน ต.ประชาพัฒนา 12 พฤศจิกายน 2552

ทองสุข ฤทธาโย เป็นผู้ให้สัมภาษณ์. อ้อมใจ ปาปะฟัง เป็นผู้สัมภาษณ์. ที่บ้านเลขที่ 19 บ้านหนองอิหมัน ต.ประชาพัฒนา 12 พฤศจิกายน 2552

บุญถม ฤทธาโย เป็นผู้ให้สัมภาษณ์. ชินวัตร โคหนองบึง เป็นผู้สัมภาษณ์. ที่บ้านเลขที่ 7 บ้านหนองอิหมัน ต.ประชาพัฒนา 13 พฤศจิกายน 2552

บุญนาค ศรีสุนทร เป็นผู้ให้สัมภาษณ์. อ้อมใจ ปาปะพัง เป็นผู้สัมภาษณ์. ที่บ้านเลขที่ 9 บ้านหนองอิหมัน ต.ประชาพัฒนา 13 พฤศจิกายน 2552

ลุน จอมศรีกระยอม เป็นผู้ให้สัมภาษณ์. เดือน จอมศรีกระยอม เป็นผู้สัมภาษณ์. ที่บ้านเลขที่ 20 บ้านหนองอิหมัน ต.ประชาพัฒนา 13 พฤศจิกายน 2552

เลียม ฤทธาโย เป็นผู้ให้สัมภาษณ์. อ้อมใจ ปาปะพัง เป็นผู้สัมภาษณ์. ที่บ้านเลขที่ 19 บ้านหนองอิหมัน ต.ประชาพัฒนา 13 พฤศจิกายน 2552

ลำพูน บัวภูมี เป็นผู้ให้สัมภาษณ์. ชินวัตร โคหนองบึง เป็นผู้สัมภาษณ์. ที่บ้านเลขที่ 51 บ้านหนองอิหมัน ต.ประชาพัฒนา 14 พฤศจิกายน 2552

ศรี สุจจุชารี เป็นผู้ให้สัมภาษณ์. เดือน จอมศรีกระยอม เป็นผู้สัมภาษณ์. ที่บ้านเลขที่ 5 บ้านหนองอิหมัน ต.ประชาพัฒนา 14 พฤศจิกายน 2552

สวิง บุญเจิม ตำรามรดกอีสาน. สำนักพิมพ์มรดกอีสาน. อุบลราชธานี, 2550

สมบัติ จอมศรีกระยอม เป็นผู้ให้สัมภาษณ์. อ้อมใจ ปาปะพัง เป็นผู้สัมภาษณ์. ที่บ้านเลขที่ 50 บ้านหนองอิหมัน ต.ประชาพัฒนา 14 พฤศจิกายน 2552

สวน สุจจะชารี เป็นผู้ให้สัมภาษณ์. เดือน จอมศรีกระยอม เป็นผู้สัมภาษณ์. ที่บ้านเลขที่ 43 บ้านหนองอิหมัน ต.ประชาพัฒนา 15 พฤศจิกายน 2552

สวาสดิ์ ชินภักดี เป็นผู้ให้สัมภาษณ์. อ้อมใจ ปาปะพัง เป็นผู้สัมภาษณ์. ที่บ้านเลขที่ 23 บ้านหนองอิหมัน ต.ประชาพัฒนา 15 พฤศจิกายน 2552

พระอธิการสำลี กุสโร เป็นผู้ให้สัมภาษณ์. ชินวัตร โคหนองบึง เป็นผู้สัมภาษณ์. ที่วัดศรีวิชัย บ้านหนองอิหมัน ต.ประชาพัฒนา 15 พฤศจิกายน 2552

หนูคูณ ฤทธาโย เป็นผู้ให้สัมภาษณ์. เดือน จอมศรีกระยอม เป็นผู้สัมภาษณ์. ที่บ้านเลขที่ 51 บ้านหนองอิหมัน ต.ประชาพัฒนา 16 พฤศจิกายน 2552

หนัน มะลาศรี เป็นผู้ให้สัมภาษณ์. อ้อมใจ ปาปะพัง เป็นผู้สัมภาษณ์. ที่บ้านเลขที่ 43 บ้านหนองอิหมัน ต.ประชาพัฒนา 16 พฤศจิกายน 2552

ตัวอย่างอุปกรณ์และวิธีการทำนา

การประชุมกลุ่มย่อย

2. เครื่องปั้นดินเผาบ้านเม็กดำ โรงเรียนเม็กดำ

การวิจัยครั้งนี้มีความมุ่งหมาย คือ 1) เพื่อศึกษาความเป็นมาของเครื่องปั้นดินเผาบ้านเม็กดำมีความเป็นมาอย่างไร 2) เพื่อศึกษาการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตคนในชุมชนจากการทำเครื่องปั้นดินเผาจากมีความเปลี่ยนแปลงอย่างไร 3) เพื่อศึกษาวิธีการและขั้นตอนการทำปั้นเครื่องปั้นดินเผามีขั้นตอนอย่างไร การวิจัยครั้งนี้ได้ศึกษาประวัติบ้านเม็กดำ บริบทชุมชนเม็กดำในปัจจุบัน ประวัติความเป็นมาเครื่องปั้นดินเผาบ้านเม็กดำ และได้แบ่งยุคของการวิจัยออกเป็น 3 ยุค ดังนี้ ยุคก่อนพ.ศ. 2464 ยุคระหว่าง พ.ศ. 2464 และยุคเครื่องปั้นดินเผาลดลงถึงปัจจุบัน การดำเนินการวิจัยได้สร้างแบบสัมภาษณ์แบบปลายเปิดนำไปสัมภาษณ์ผู้รู้หรือผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องในชุมชน และจัดเวทีเสวนา เพื่อนำข้อมูลที่ได้มาสรุปในภาพรวม เพื่อให้ได้ข้อมูลที่ถูกต้อง ชัดเจนที่สุดแล้วนำมาเรียบเรียงใหม่

ประวัติหมู่บ้านเม็กดำ

ตามตำนานที่ได้เล่าขานสืบต่อกันมากล่าวว่า ตั้งแต่สมัยบรรพบุรุษ มีชาวบ้านกลุ่มหนึ่งได้อพยพมาจากเมืองรัตนบุรี (ปัจจุบันเป็นอำเภออยู่ในจังหวัดสุรินทร์) เพื่อมาตั้งถิ่นฐานใหม่นำโดยหลวงเทพและพรานเถิงประมาณ 5 ครอบครัว ได้มาตั้งบ้านเรือนอยู่โนนป่าตอง ต่อมาเกิดโรคระบาด (ไข้ทรพิษ) ชาวบ้านจึงย้ายมาอยู่ใกล้หนองน้ำ เดิมที่แห่งนี้เป็นป่าดงดิบมีต้นเม็กเกิดอยู่บริเวณหนองน้ำแห่งนี้เป็นจำนวนมาก ต่อมามีละมั่งตัวเมียสีดำมาลงกินน้ำแล้วตายอยู่ใต้ต้นเม็ก ชาวบ้านจึงเรียกหนองน้ำแห่งนี้ว่า หนองอีดำ เมื่อหลวงเทพกับพรรคพวกสร้างบ้านเสร็จแล้วจึงตั้งชื่อหมู่บ้านนี้ว่า “ บ้านเม็กหนองอีดำ ” ต่อมาชาวบ้านจึงได้เรียกชื่อหมู่บ้านสั้นๆว่า “ บ้านเม็กดำ ”

ต่อมาปี พ.ศ. 2506 คณะครูและชาวบ้านได้ช่วยกันสร้างโรงเรียนขึ้นมามีชื่อว่า “โรงเรียนบ้านเม็กดำคุรุประชาสรรค์ ” ต่อมาจึงเรียกสั้นๆ ว่า โรงเรียนบ้านเม็กดำ นอกจากนี้ยังมีวัดกลาง ตั้งอยู่บ้านหนองไผ่งามทางด้านทิศเหนือ และวัดท่าชัยศรีตั้งอยู่ระหว่างบ้านเม็กดำและบ้านดงดวนเป็นแหล่งพระพุทธศาสนา ซึ่งเป็นศูนย์รวมยึดเหนี่ยวจิตใจของคนในชุมชน ชาวบ้านในชุมชนแห่งนี้มีอาชีพที่เป็นหลักแหล่งและมีวิถีชีวิตที่เรียบง่ายดำรงชีวิตอย่างสงบสุขจนกระทั่งถึงปัจจุบัน นับเป็นเวลายาวนานกว่า 200 ปี (แฟ้มข้อมูลชุมชน บ้านเม็กดำ หมู่ 1 ตำบลเม็กดำ อำเภอพยัคฆ-ภูมิพิสัย จังหวัดมหาสารคาม, มปป.)

สภาพทางด้านสังคม วัฒนธรรม และประเพณี

ชุมชนเม็กดำ มีสภาพสังคมแบบเครือญาติเกื้อหนุนซึ่งกันและกัน เป็นสังคมเกษตรกรรมพึ่งพาตนเองเป็นหลัก กล่าวคือ เป็นสังคมที่อยู่ได้ด้วยตนเอง ทางด้านการผลิตจะ

ใช้แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงตามแนวพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และมีการรับเอาค่านิยม คติความเชื่อ แนวคิดในการดำเนินชีวิตมาจากพระพุทธศาสนา อีกทั้งมีกรอบจารีตประเพณีโบราณ เช่น ฮีตสิบสอง คองสิบสี่ ซึ่งเป็นแนวทางที่คนในชุมชนยังมีการยึดถือปฏิบัติสืบต่อกันมาจนถึงปัจจุบัน รวมถึงแนวความเชื่อในด้านต่างๆ ที่หล่อหลอมชุมชนแห่งนี้ให้กลายเป็นสังคมที่ดีงาม เรียบง่าย สงบสุข และมีวิถีชีวิตที่น่าสนใจ น่าเรียนรู้ เพราะชุมชนแห่งนี้มีประวัติความเป็นมาที่ยาวนานจนเกิดการสั่งสมทางด้านภูมิปัญญาสืบต่อกันมาหลายชั่วอายุคน ทั้งมีการเคลื่อนย้ายอพยพของกลุ่มคนหลายกลุ่มมาอาศัยอยู่ ณ พื้นที่แห่งนี้ จนกลายเป็นชุมชนเม็กดำในปัจจุบัน

จากการศึกษากิจกรรมต่างๆ ในการดำรงชีวิตของคนในชุมชนเม็กดำพบว่ามีวิถีชีวิตและวัฒนธรรมแบบดั้งเดิมมาตั้งแต่สมัยบรรพบุรุษสืบต่อกันมาจนถึงปัจจุบัน ท่ามกลางการหลั่งไหลของวัฒนธรรมตะวันตก แต่อย่างไรก็ตามวัฒนธรรมประเพณีที่ยึดถือปฏิบัติสืบทอดกันมาตั้งแต่บรรพบุรุษจนถึงปัจจุบันก็ยังปรากฏให้เห็นอย่างชัดเจน เช่น ประเพณี “ฮีตสิบสอง” มีดังนี้

เดือนอ้าย	บุญเข้าวกรรม(ปริวาสกรรม)
เดือนยี่	บุญคูนลานหรือบุญกุ้มข้าว
เดือนสาม	บุญข้าวจี่
เดือนสี่	บุญเผวสหรือบุญมหาชาติ
เดือนห้า	บุญสงกรานต์
เดือนหก	บุญซำฮะ(เบิกบ้าน)
เดือนเจ็ด	บุญบั้งไฟ
เดือนแปด	บุญเข้าพรรษา
เดือนเก้า	บุญข้าวประดับดิน
เดือนสิบ	บุญข้าวสาก
เดือนสิบเอ็ด	บุญออกพรรษา
เดือนสิบสอง	บุญกฐิน

ด้านศาสนาและความเชื่อ

ชุมชนเม็กดำเป็นชุมชนที่นับถือศาสนาพุทธ ชาวบ้านจึงเป็นพุทธศาสนิกชนกันทั้งหมู่บ้าน ยึดมั่นศรัทธาและเจริญรอยตามพระพุทธศาสนาอย่างจริงจัง โดยจะเห็นได้จากเมื่อถึงเทศกาลประเพณีต่างๆ เช่นงานบุญเข้าพรรษา และออกพรรษา ชาวบ้านจะร่วมกันจัด

งานทุกปี ในชุมชนเม็กดำมีวัดสองแห่งคือ วัดกลาง และวัดท่าชัยศรี ส่วนด้านความเชื่อของชุมชนเม็กดำจะมีความเชื่อเกี่ยวกับเรื่องผี เช่น ผีบรรพบุรุษ ผีปู่ตา ผีตาแฮก ผีหลักบือบ้าน โดยเฉพาะผีปู่ตาชุมชนเม็กดำจะให้ความเคารพนับถือ ยำเกรง เพราะชาวบ้านเชื่อว่า ผีปู่ตาเป็นผู้ปกป้องคุ้มครองคนในหมู่บ้านให้อยู่อย่างสงบสุข ชาวบ้านจะมีการบนบานศาลกล่าว (บะ) เช่น การเดินทางไปต่างประเทศก็ต้องมีการบอกกล่าวให้เดินทางโดยสวัสดิภาพ และการคัดเลือกทหารก็จะมีการบนบานศาลกล่าวเพื่อไม่ให้ติดทหาร ซึ่งเมื่อบนไว้แล้วต้องมีการเลี้ยงโดยใช้ยาสองกอก หมากสองคำ (บุหรี่ 2 มวน และหมาก 2 คำ) ซึ่งเป็นเครื่องเคี้ยวหรือเสพของคนโบราณ

นอกจากความเชื่อเรื่องผีแล้ว ชาวบ้านเม็กดำ ยังมีความเชื่อเกี่ยวกับการปฏิบัติตนนั่นคือ ขะลำ (ข้อห้าม) ซึ่งเป็นข้อห้ามของกลุ่มชนวัฒนธรรมไทย-ลาว ที่ชาวเม็กดำยังยึดถือปฏิบัติ เช่น ขะลำการเผาถ่านในหมู่บ้าน ขะลำการฆ่าสัตว์ภายในหมู่บ้าน เป็นต้น เหตุที่ต้องมีการขะลำเพราะมีคนตายในหมู่บ้าน และเชื่อกันว่าการกระทำของคนในหมู่บ้านในลักษณะนี้ ทำให้ดอนตาปู่ผู้ปกป้องคุ้มครองคนในหมู่บ้านไม่พอใจ เนื่องจากผู้คนตัดต้นไม้ในดอนมาเผาถ่าน และฆ่าสัตว์ในหมู่บ้านทำให้เป็นบาป ชาวบ้านจึงต้องขะลำสิ่งเหล่านี้ เมื่อพิจารณาแล้วขะลำ อาจเป็นกุศโลบายของคนโบราณ เพื่อสั่งสอนลูกหลานให้ปฏิบัติตนตามฮีตคอง

สภาพทางเศรษฐกิจ

การประกอบอาชีพและเศรษฐกิจทั่วไปของชุมชน

ชุมชนเม็กดำเป็นชุมชนใหญ่ส่วนมากจะประกอบอาชีพทำนาเป็นหลัก ชาวบ้านจะทำนาปีละหนึ่งครั้งในช่วงฤดูฝน โดยชาวบ้านจะนิยมทำนาหว่านเพราะประหยัดค่าใช้จ่ายด้านแรงงาน การทำนานั้นชาวบ้านจะทำนาข้าวเหนียว เพื่อใช้บริโภคในครัวเรือน ส่วนข้าวจ้าวหอมมะลิที่ถือว่าเป็นเอกลักษณ์ทางเศรษฐกิจของชุมชนเม็กดำซึ่งอยู่ในพื้นที่ทุ่งกุลานั้น ชาวบ้านจะทำไว้ขายเพื่อส่งตลาดสร้างรายได้ให้กับคนในชุมชน เมื่อเสร็จสิ้นฤดูกาลทำนาชาวบ้านจะรับจ้างทั่วไป เช่น ขายลอตเตอรี่ บ้างก็ทำหัตถกรรมพื้นบ้าน เช่น การทอผ้าไหม ผ้าไหมที่ชาวบ้านเม็กดำทำนั้นจะทำกันภายในครัวเรือน ไม่รวมตัวทำเป็นกลุ่ม โดยชาวบ้านจะใช้เวลาว่างทอผ้าไหม ซึ่งการทำผ้าไหมส่วนมากจะเป็นผู้หญิงที่มีอายุมากแล้ว คนในหมู่บ้านที่เป็นคนสมัยใหม่ก็ไม่นิยมที่จะทอ ลวดลายที่ทอขึ้นก็จะเป็นลายพื้นบ้านที่ชาวบ้านคิดประดิษฐ์มาจากความสร้างสรรค์ เป็นงานฝีมือที่แสดงถึงความเป็นท้องถิ่น เช่นการทอผ้าลายสร้อยดอกหมากซึ่งเป็นลายประจำจังหวัดมหาสารคามชาวบ้านเม็กดำก็ทอขึ้นเพื่อ

อนุรักษ์ลวดลายพื้นบ้าน ส่วนการจักสานเครื่องใช้ในครัวเรือน จะเป็นหน้าที่ของฝ่ายชาย ส่วนมากบุคคลที่ทำก็มีแต่คนรุ่นปู่ รุ่นตา คนรุ่นใหม่ไม่นิยมทำ เพราะมีเครื่องมือที่ใช้สะดวกในปัจจุบันมากกว่าเครื่องจักสาน การทำเครื่องจักสานชาวบ้านจะทำภายในครัวเรือน ผู้ที่จักสานก็จะทำขึ้นเพื่อใช้เอง แต่ถ้ามีคนมาซื้อก็จะขายให้ หรืออาจสั่งให้ทำก็ได้ การทำเครื่องจักสานของชาวบ้านเม็กดำจะไม่ได้ทำทุกครัวเรือน เพราะบางครอบครัวก็ทำไม่เป็น เครื่องจักสานที่ทำขึ้นเช่นกระด้ง ตะกร้า ไซ เป็นต้น

การทำเกษตรแบบพอเพียง เลี้ยงสัตว์ ปลูกพืชผักสวนครัวของชาวบ้านเม็กดำนั้น ส่วนมากชาวบ้านจะทำกันทุกครัวเรือน เช่น การปลูกพริก มะเขือ ถั่วฝักยาว ข้าวโพด ส่วนการเลี้ยงสัตว์นั้นชาวบ้านจะนิยมเลี้ยงวัว ควาย เพื่อขายและใช้แรงงาน แต่มีสัตว์เศรษฐกิจตัวอื่นอีก เช่น การเลี้ยงไก่ดำ ชาวบ้านได้ไปอบรมการเลี้ยงไก่ดำ และได้พันธุ์กลับมาเลี้ยงที่บ้านจากมหาชีวาลัยอีสาน ของครูบาสุทธินันท์ ซึ่งไก่ดำเป็นไก่ที่นำมาจากญี่ปุ่น ไก่ดำเป็นไก่พันธุ์เนื้อ อีกทั้งยังเป็นตัวยาสมุนไพรกำลังได้รับความนิยม อาชีพเสริมเหล่านี้ได้สร้างรายได้ให้กับคนในชุมชน ไม่ต้องพึ่งพาจากตลาดหรือพ่อค้าคนกลาง คือ ภายในชุมชนสร้างขึ้นใช้เอง และขายให้กันภายในชุมชน เป็นเศรษฐกิจแบบพึ่งพาในระดับชาวบ้านที่คนในชุมชนอยู่ร่วมกันแบบพึ่งพาอาศัยนำไปสู่วิถีของชุมชนที่เข้มแข็ง

ผลิตภัณฑ์ของชุมชนเม็กดำ

1.ข้าวหอมมะลิ

2.ผลิตภัณฑ์ทางด้านการจักสาน

3.ผ้าไหม

4.พืชผักสวนครัว เช่น พริก หอมแดง ถั่วฝักยาว และข้าวโพด

5.การเลี้ยงสัตว์ เช่น ไข่ไก่ ไก่ดำ วัว ควาย

ประวัติความเป็นมาเครื่องปั้นดินเผา บ้านเม็กดำ

ก่อนหน้าที่พวกช่างปั้นหม้อจะอพยพเข้ามาตั้งหลักปักฐานดำเนินกิจกรรมเครื่องปั้นดินเผาในหมู่บ้านเม็กดำนั้น เดิมทีพวกช่างปั้นหม้อเหล่านี้ ได้อพยพมาจากจังหวัดนครราชสีมา มาปักหลักอาศัยอยู่ที่ ดอนเหล่าน้อย ติดฝั่งลำพังชูด้านทิศตะวันตกห่างจากลำพังชูด้านทิศตะวันออกประมาณ 1 กิโลเมตร เป็นที่ตั้งของหมู่บ้านแก่นท้าว ตำบลเม็กดำ อำเภอพยัคฆภูมิพิสัย จังหวัดมหาสารคาม พวกช่างเหล่านี้ได้อาศัยดินเหนียว ตามชายฝั่งของลำพังชูขึ้นมาดำเนินกิจการ ต่อมาเห็นว่าแหล่งดินเหนียวที่นำขึ้นมานั้น ไม่ค่อยมีคุณภาพ จึงได้พากันขุดค้นหาแหล่งดินเหนียวใหม่ขึ้นมาทางเหนือของลำพังชู และที่สุดก็ได้พบแหล่งดินเหนียวที่มี

คุณภาพตามที่ต้องการ ณ ที่ตรงนั้นอยู่ติดชายฝั่งลำพังชูด้านทิศตะวันตก ชาวบ้านเรียกที่ตรงนั้นว่า “ ทางเกวียน วังยาง” และห่างจากท่าวังยางลำพังชูไปทางทิศตะวันออกประมาณ 1 กิโลเมตรเป็นที่ตั้งของหมู่บ้านเม็กดำ ตำบลเม็กดำ ในราวปีพ.ศ. 2464 นั้นก็มีครอบครัวช่างปั้นหม้อ คือ นายเปรม นางหนูด ได้ย้ายมาจากดอนเหล่าน้อย เข้ามาปักหลักอาศัยที่บ้านเม็กดำก่อนครอบครัวอื่น ได้ดำเนินกิจกรรมนำดินเหนียวจากแหล่งดังกล่าวขึ้นมาปั้นหม้อเผาแล้วปรากฏว่าหม้อมีคุณภาพดี จำหน่ายได้ราคาดี จากนั้นพวกช่างที่ปั้นหม้อที่ดอนเหล่าน้อยก็ได้ย้ายมาอยู่ที่บ้านเม็กดำทั้งหมด อันมีครอบครัวของ นายโม่ นางภู่ นายผึ้ง นางอวน นายบาย นางจั้น นายผอง นางบาง นายแดงนางอึ่ง นายบุตร นางทอง นางพิม และนางยอด ทั้งหมดได้ประกอบอาชีพหลักคือทำนา อาชีพรองคือการปั้นหม้อและเครื่องใช้ในครัวเรือน ตั้งแต่บัดนั้นเป็นต้นมา หม้อดินเผาจากบ้านเม็กดำได้รับความนิยมแพร่หลายออกไปเพราะเปรี่ยมไปด้วยคุณภาพ และฝีมือ ต่อมาพวกช่างปั้นหม้อรุ่นแรกก็ได้ล้มหายตายจากไปบ้าง ก็คงหลงเหลือ ทางญาติที่เป็นช่างได้ดำเนินการสืบทอดต่อมา ช่างที่ดำเนินการสืบทอดมาก็ได้ล้มตายจากไปบ้าง ย้ายไปประกอบอาชีพต่างถิ่นบ้าง กิจกรรมการปั้นหม้อก็เลือนรางจางไปตามโลกาภิวัฒน์

ปัจจุบัน แม้จะหลงเหลือทายาทพอที่จะเป็นช่างอยู่บ้าง แต่ก็ไม่ดำเนินการกิจกรรมปั้นหม้ออีกเลย ดังนั้นปัจจุบันก็คงเหลือเป็นเพียงตำนานเล่าขานกันว่า บ้านเม็กดำในอดีตนั้นเป็นแหล่งศิลปะหัตกรรมการปั้นหม้อที่มีคุณภาพอันลือชื่อ ทายาทช่างปั้นหม้อในปัจจุบันก็ไม่มีใครสนใจที่จะเรียนรู้ เพื่อสืบทอด เพื่ออนุรักษ์ศิลปหัตกรรมอันทรงคุณค่าไว้
(หลวงพ่อจันดา เตชธมโม. 2552 : สัมภาษณ์)

จากคำบอกเล่าดังกล่าวมาข้างต้นทีมยุววิจัยได้นำมาแบ่งยุคเวลาศึกษาการคงอยู่ของเครื่องปั้นดินเผาและการสุญหายไปของการใช้เครื่องปั้นดินเผาดังนี้

เครื่องปั้นดินเผากับวิถีชีวิตของคนบ้านเม็กดำ

1. ยุคก่อนพ.ศ. 2464 บ้านเม็กดำเนินชีวิตตามปกติ

ด้านประเพณี วัฒนธรรม การดำรงชีวิตของบ้านเม็กดำสมัยนี้ได้มีการอยู่กันแบบสงบตามวิถีความเชื่อในสมัยโบราณ คือการเชื่อเรื่องผี สาง เทวดา ผีปู่ ย่า ตา ยาย ประกอบด้วยการดำรงชีวิตที่มีกำแพงประเพณีว่าคนที่ทำดีเวลาตายไปได้ขึ้นสวรรค์ ถ้าทำชั่วตายไปจะตกนรกซึ่งเป็นความเชื่อหรือข้อห้ามไม่ให้ทำความชั่วทั้งมวล

ด้านอาชีพ มีการทำนาทำไร่ เลี้ยงวัว เลี้ยงควาย ไว้ใช้งานคือลากเกวียนและไถนา นำมูลสัตว์เลี้ยงไปเป็นปุ๋ยใส่นาข้าว สวนผัก สวนเกษตร ในสมัยนั้นยังไม่มีปุ๋ยเคมีหรือปุ๋ย

วิทยาศาสตร์ การกำจัดศัตรูพืช ยังไม่มียากำกัดหรือสารเคมี เข้ามาข้องเกี่ยวกับชีวิต จึงทำให้ไม่มีสารพิษไม่จำเป็นต้องระมัดระวังมาก ผลิตผลที่ได้มาก็มีการซื้อขายกันน้อยมากส่วนใหญ่จะเป็นการแลกเปลี่ยนสินค้า

ด้านการเจ็บไข้ป่วย การรักษาคนป่วยเป็นแบบธรรมชาติบำบัด ไม่มียาปฏิชีวนะใช้การรักษาแบบสมุนไพร คิดค้นหาไม้หรือพืชที่เป็นยารักษาโรคหรือความเชื่อทางไสยศาสตร์ ถ้าเกิดโรคระบาดหรือโรค(ห่า) จะต้องอพยพไปตั้งถิ่นฐานที่อื่น

ความสัมพันธ์ การปกครอง การอยู่ร่วมในสังคม ชุมชน อยู่กันแบบพี่น้องช่วยเหลือกันแบบเต็มความสามารถ หรือแบบลงแขกในสมัยนั้น ไม่มีการจ้างแรงงานเป็นการช่วยเหลือด้วยความเต็มใจ มีการนับถือแบบเครือญาติคือ ปู่ ย่า ตา ยาย ลุง ป้า น้า อา มีการเคารพ เชื่อฟังผู้ใหญ่เป็นหลัก (ละมุล ตอรัมย์. 2552 : สัมภาษณ์)

2. ยุคระหว่าง พ.ศ. 2464 เป็นยุคที่มีเครื่องปั้นดินเผาเริ่มเข้ามาในบ้านเม็กดำ

ระยะแรก ช่างที่ทำเครื่องปั้นดินเผา ไม่มีเวลาประกอบอาชีพอย่างอื่น เช่น การทำนา การปลูกผัก คงทำเครื่องปั้นดินเผาตลอดเวลา การแลกเปลี่ยนก็เริ่มขึ้นโดย ผู้ประกอบอาชีพการเกษตรอยากได้เครื่องปั้นดินเผา เช่น หม้อ แอ่งน้ำ ครก และอื่นๆ ที่เป็นเครื่องใช้ในครอบครัวต้องนำผลิตผลจากการเกษตรมาแลกเอาเครื่องปั้นดินเผา การดำเนินชีวิตเป็นไปตามปกติอยู่กันแบบพี่น้อง

ระยะที่ 2 เมื่อเครื่องปั้นดินเผา ทำมากขึ้นชาวบ้านมีเครื่องใช้ในครัวเรือนเพียงพอ จึงมีการแลกเปลี่ยนเครื่องปั้นดินเผากับผลผลิตทางการเกษตรระหว่างหมู่บ้านในเขตตำบลและมีการซื้อขายประกอบกับการแลกเปลี่ยนมากขึ้นโดยเฉพาะอย่างยิ่ง เครื่องปั้นดินเผาบ้านเม็กดำมีการใช้แล้วเกิดความคงทนมากจึงทำให้รู้จักเป็นที่แพร่หลายออกไป ทำให้มีการเพิ่มครอบครัวที่ทำเครื่องปั้นดินเผามากขึ้น แล้วขายเป็นสินค้า การช่วยเหลือ ความเอื้อเฟื้อซึ่งกันและกันมีมากขึ้น มีผลในการดำรงชีวิตแบบช่วยเหลือซึ่งกันและกันแบบระยะแรก

3. ยุคเครื่องปั้นดินเผาลดลง เปลี่ยนผลิตทำอิฐมอญช่วงหลังปี พ.ศ. 2464 – ปัจจุบัน

จากการสัมภาษณ์ผู้เฒ่าผู้แก่และช่างปั้นหม้อและทายาทที่มีชีวิตอยู่ทราบว่าเครื่องปั้นดินเผาทำมาเป็นเวลายาวนานตั้งแต่ พ.ศ. 2464 เปลี่ยนมาเป็นการทำอิฐมอญที่ใช้ในการก่อสร้างบ้าน และทำเครื่องใช้ในครัวเรือน ในยุคนี้มีการซื้อขายกันมากขึ้น ช่างเครื่องปั้นดินเผามีอายุมากขึ้น ล้มตายไปบ้าง กรอปกับเครื่องใช้ในครัวเรือนมีเครื่องใช้ที่เป็นโลหะหรืออลูมิเนียมมากขึ้นการใช้ก็สะดวกกว่า ความคงทนในการใช้งานก็นานกว่า คนจึงนิยมที่จะเลือกใช้จึงทำให้เครื่องปั้นดินเผาของบ้านเม็กดำหยุดลง ถึงจะมีทายาทที่เหลืออยู่ก็ไม่

อยากทำ เพราะ ขั้นตอนมีมาก เครื่องปั้นดินเผาจึงหายไปตามกาลเวลา (สังข์ ธนูศรี. 2552 : สัมภาษณ์)

ระยะนี้มีการเปลี่ยนแปลง ประเพณี วัฒนธรรม หลายอย่าง เช่น ความเชื่อ การช่วยเหลือ ความสัมพันธ์แบบระยะแรกก็ลดลง มีการเปลี่ยนแปลงตามการเปลี่ยนแปลงของโลกาภิวัตน์ไม่เวลาพบปะสนทนา ทุกคนรีบเร่งหาอยู่หากิน เพราะการใช้จ่ายจำเป็นใช้เงินตราแลกเปลี่ยนซื้อขายไม่มีการขอสิ่งของหายไป

ขั้นตอนแลวิธีการทำเครื่องปั้นดินเผา

ปัจจุบันโลกของเราก้าวเข้าสู่ยุคโลกาภิวัตน์ วิทยาศาสตร์มีความเจริญก้าวหน้า ความเจริญด้านวัตถุกำลังเข้ามามีบทบาทในวิถีชีวิตของคนไทย ถึงแม้ความเจริญด้านต่าง ๆ จะเข้ามามีบทบาทมาก แต่การดำเนินชีวิตของคนในชุมชนดำเนินไปตามการเปลี่ยนแปลงดิฉันพร้อมด้วยทีมยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่น โรงเรียนบ้านเม็กดำ รู้สึกภาคภูมิใจเป็นอย่างยิ่งที่มีโอกาสได้ร่วมสืบสานตำนานเครื่องปั้นดินเผาบ้านเม็กดำ ซึ่งถือได้ว่าเป็นอาชีพหนึ่งที่สำคัญต่อการดำรงชีวิตทำให้ดิฉันอดคิดไม่ได้ว่าจะมีวิธีการอย่างไรที่จะทำให้เครื่องปั้นดินเผาบ้านเม็กดำกลับคืนมาอีกครั้งหนึ่ง ดิฉันพร้อมด้วยทีมยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ได้สัมภาษณ์ นายเรือง ยางนอก อายุ 56 ปี นางสังข์ ธนูศรี อายุ 72 ปี นางละมุล ตอรัมย์ อายุ 75 ปี และนางพันธ์ รัตนโชติ เกี่ยวกับขั้นตอนการปั้นเครื่องปั้นดินเผาบ้านเม็กดำมีขั้นตอนดังนี้

สัมภาษณ์ นายเรือง ยางนอก

นางสังข์ ธนูศรี

นางพันธ์ รัตนโชติ

นางละมุล ตอรัมย์

วัตถุดิบที่ใช้ในการทำเครื่องปั้นดินเผา ประกอบด้วย

1.1 ดินเชื้อ หมายถึง ดินที่ผ่านการเผาแล้วนำมาบดให้มีขนาดต่างๆ ตามความต้องการ ใช้ผสมในเนื้อดินปั้น จุดประสงค์เพื่อใช้ในการทรงตัวและการหดตัวตลอดจนป้องกันการแตกร้าวของเครื่องปั้นดินเผา

1.2 ดินปั้น เป็นดินเหนียวที่มีความหนาของดินชั้นบนประมาณ 1.25 เมตร ความหนาของดินที่สามารถจะใช้ได้ประมาณ 3.25 เมตร ต่อจากนั้นจะเป็นระดับน้ำจึงนำดินที่ขุดได้มาเก็บไว้ใต้ถุนบ้านจนแห้งสนิทแล้วจึงนำไปแช่น้ำในอ่างหรือถังที่มีรูด้านล่าง โดยใส่น้ำท่วมดินรอจนกว่าดินจะอมน้ำ แต่ไม่ให้ดินเหลวมากนัก เพราะจะปั้นไม่ได้ หลังจากนั้นจึงเปิดรูที่ก้นอ่างหรือถังรอให้น้ำไหลออกตลอดเวลาจนน้ำหมด

วิธีการขึ้นรูป การปั้น

การขึ้นรูปผลิตภัณฑ์เครื่องปั้นดินเผา คือการขึ้นรูปหินดุประกอยไม้ตีซึ่งเป็นการขึ้นรูปแบบดั้งเดิม อุปกรณ์สำคัญในการขึ้นรูปคือหินดุ ที่ทำมาจากดินเผาซึ่งมีลักษณะคล้ายดอกเห็ด หินดุที่ชาวบ้านนิยมใช้แบ่งออกเป็นสามขนาด คือ ขนาดเล็ก ขนาดกลาง และขนาดใหญ่ หินดุแต่ละขนาดมีผลต่อการนำไปใช้ขึ้นรูปภาชนะที่มีขนาดแตกต่างกันออกไปเป็นสำคัญ อุปกรณ์อีกชนิดหนึ่งที่ใช้คู่กับหินดุคือ ไม้ตีราบขนาดใดขนาดหนึ่ง ให้

สัมพันธ์กับรูปแบบและขนาดของภาชนะ เครื่องปั้นดินเผาเป็นการตายตัวแต่เป็นการเลือกใช้ตามความพึงพอใจของช่างปั้นเป็นสำคัญ การขึ้นรูปด้วยหินดุประกอบไม้ตีเริ่มจากการขึ้นรูปเบ้าทรงกระบอกแล้วคลึงเบ้าให้ขยายโดยใช้ไม้กลิ้ง จากนั้นตบด้วยมือให้เบ้าโป่งออกตรงกลางนำขึ้นไปตั้งบนครกแล้วใช้หินดุประกอบไม้ตีขยายเบ้าให้กว้างขึ้นนำเอาเยื่อไม้หรือถุงพลาสติกมาสวีปากหม้อให้เรียบและสวยงามจากนั้นนำมาตีด้วยหินดุประกอบไม้ตีอีกครั้งให้หม้อขยายขนาดเพิ่มขึ้นนำหม้อไปผึ่งแดดให้หมาดนำหม้อมาตีให้ก้นสานกันแล้วนำไปผึ่งแดดอีกครั้ง แล้วจึงเริ่มตกแต่งให้ได้รูปทรงตามต้องการ เมื่อหม้อมีผิวเรียบดี ตกแต่งลวดลายหรือรูปทรงตามแบบที่ติดไว้ แล้วนำหม้อไปผึ่งให้แห้งรอการเผาต่อไป

การเผา

การสร้างเตาเผา ขุดหลุมกว้าง 1 เมตร ยาว 2 เมตร ลึก 30 เซนติเมตร รองก้นหลุมด้วยฟางแล้วนำตอไม้ไผ่แห้งหรือไม้ไผ่แห้งมาวางให้เป็นตารางขนาด 30 X 30 หรือ 20 X 20 เซนติเมตร ขึ้นอยู่กับขนาดของผลิตภัณฑ์ นำผลิตภัณฑ์ที่ปั้นมาวางบนไม้ไผ่เป็นระเบียบ 1-2 ชั้น จุดไฟด้านล่างเมื่อไฟติดฟืนลุกดีแล้ว นำฟางมาวางทับลงบนผลิตภัณฑ์ หมั่นคอยเติมฟางอยู่เสมอ ให้สังเกตดูว่า เมื่อฟืนด้านล่างมอดแล้ว จึงเลิกเติมฟางเผาจนไฟมอดแล้วปล่อยทิ้งไว้ประมาณ 1 วัน จึงเก็บผลิตภัณฑ์

การทำดินเชื้อ

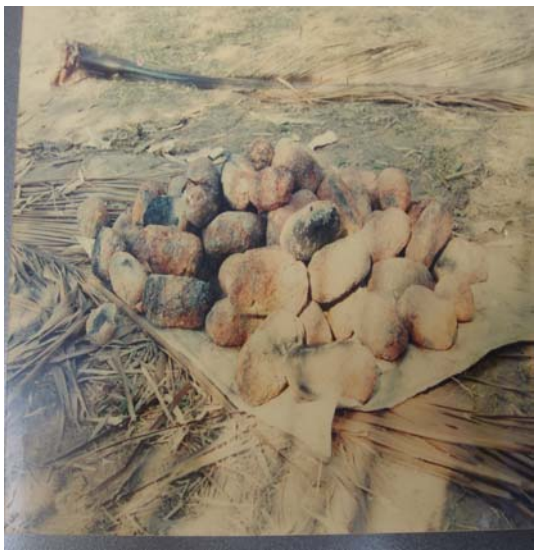

การเตรียมดินปั้นและการปั้น

ผลการศึกษา

ผลที่เกิดจากการศึกษาเครื่องปั้นดินเผาบ้านเม็กดำ

ผลที่เกิดกับนักเรียน

นักเรียนที่เป็นทีมวิจัยในครั้งนี้พบว่าการศึกษาเครื่องปั้นดินเผาจากภูมิปัญญาท้องถิ่นได้แก่ ปราชญ์ชาวบ้านหรือผู้รู้ และผู้สูงอายุที่มีประสบการณ์ โดยการสืบค้นถ่ายทอดความรู้ ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีอยู่ในตัวคน เป็นความรู้ที่ผู้อื่นสามารถเรียนรู้ รวบรวมจัดเป็นคลังข้อมูล และนำไปใช้ประโยชน์ในการเพื่อพัฒนาหรือต่อยอดภูมิปัญญาท้องถิ่นที่สามารถนำไปปรับใช้ในชีวิตประจำวันได้อย่างเหมาะสม

ผลที่เกิดกับภูมิปัญญาท้องถิ่น

การวิจัยครั้งนี้ ส่งเสริมให้ปราชญ์ชาวบ้านหรือผู้รู้ ผู้สูงอายุในชุมชนมีบทบาทในการถ่ายทอดความรู้สู่คนรุ่นใหม่ เกิดความภูมิใจที่ได้มีส่วนร่วมในการจัดกิจกรรม

การเรียนรู้ และเห็นความสำคัญถึงองค์ความรู้ที่มีอยู่ในตัวเอง สามารถปรับตนเองให้เป็นบุคคลแห่งการเรียนรู้ เกิดการรวมกลุ่มในเชิงสร้างสรรค์ของภูมิปัญญาท้องถิ่นในการสร้างและเชื่อมโยงเครือข่ายการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ เป็นการส่งเสริมการเรียนรู้ตลอดชีวิตของบุคคล

ข้อเสนอแนะ

1.1 ครูควรนำยุววิจัยประวัติศาสตร์เรื่องเครื่องปั้นดินเผาบ้านเม็กดำไปประยุกต์ใช้ในการเรียนรู้อื่น ๆในการจัดการเรียนรู้ตามบริบทของโรงเรียน

1.2 โรงเรียนส่งเสริมสนับสนุน โดยการเชื่อมโยงกับเครือข่ายภายนอกในการจัดการเรียนรู้โดยใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น เพื่อพัฒนาคนให้มีคุณภาพ คุณธรรม อยู่ในครอบครัวที่อบอุ่น พึ่งตนเองได้อย่างมีศักดิ์ศรี สังคมให้ยกย่องผู้ที่ใฝ่รู้ ใฝ่เรียน เป็นคนที่มีคุณค่า

ปัญหาในการศึกษา

การศึกษาครั้งนี้พบปัญหาอุปสรรค ดังนี้

1. การให้ข้อมูลของผู้ให้สัมภาษณ์บางท่านยังให้ข้อมูลไม่ชัดเจนและไม่ตรงกัน ข้อมูลบางอย่างยังเป็นข้อถกเถียงกันอยู่
2. การศึกษาเป็นการศึกษาจากคำบอกเล่าเป็นเพียงนามธรรมแล้วจินตนาการเองอาจทำให้ความเป็นจริงคลาดเคลื่อนและไม่ละเอียดเท่าที่ควร
3. ผู้ศึกษามีเวลาน้อยมากที่จะลงพื้นที่เก็บรวบรวมข้อมูล
4. ผู้ศึกษามีความรู้น้อยมากในการเขียนงานวิจัย ซึ่งเป็นสาเหตุทำให้งานวิจัยล่าช้าและขาดความสมบูรณ์

3. ควายหายไปไหน โรงเรียนกอกหนองผือ

การวิจัยเรื่อง “ควายหายไปไหน” มีจุดมุ่งหมายเพื่อศึกษาประวัติความเป็นมาของบ้านหนองผือ วิถีชีวิตของคนกับควาย และเพื่อศึกษาการเปลี่ยนแปลงของชุมชนบ้านหนองผือก่อนและหลังควายหายไปจากชุมชนพื้นที่ศึกษาที่บ้านหนองผือ อำเภอโกสุมพิสัย จังหวัดมหาสารคาม วิธีการศึกษาโดยวิธีระเบียบวิจัยเชิงคุณภาพ ใช้วิธีการสัมภาษณ์แบบไม่มีโครงสร้าง จากผู้ให้ข้อมูลที่เป็นประชาชนชาวบ้าน คนเลี้ยงควาย ชาวนา พ่อค้าซื้อควาย ผลการศึกษาสรุปได้ดังนี้

ประวัติการก่อตั้งบ้านหนองผือ

บ้านหนองผือ ตำบลหนองบัว อำเภอโกสุมพิสัย จังหวัดมหาสารคาม ตั้งอยู่ทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือ ของจังหวัดมหาสารคาม ซึ่งมีเขตติดกับจังหวัดขอนแก่น บ้านหนองผืออยู่

ห่างจากตัวจังหวัดมหาสารคาม 57 กิโลเมตร ตามทางหลวงหมายเลข 2319 เป็นเส้นทางติดต่อระหว่างบ้านกู่ทอง อำเภอเชียงยืน กับบ้านเขื่อน อำเภอโกสุมพิสัย เดิมเป็นถนนลูกรัง และต่อมาปี พ.ศ.2539 ก็ได้เป็นถนนลาดยางหมายเลข 2319 เป็นทางหลวงตามลำดับโดยมีอาณาเขตติดต่อดังนี้ ทิศเหนือ จดกับบ้านหนองบัว ม.2- ม.6 ตำบลเหล่าบัวบาน อำเภอเชียงยืน จังหวัดมหาสารคาม ทิศใต้จดกับแม่น้ำชี และบ้านโพนงาม ตำบลโพนงาม อำเภอโกสุมพิสัย จังหวัดมหาสารคามทิศตะวันตก จดกับบ้านกอก ม.2 ตำบลหนองบัว อำเภอโกสุมพิสัย จังหวัดมหาสารคาม ทิศตะวันออก จดกับบ้านสำโรง ตำบลยางท่าแจ้ง อำเภอโกสุมพิสัย จังหวัดมหาสารคาม โดยมีห้วยน้ำเค็มเป็นเส้นแบ่งอาณาเขต

ชาติพันธุ์

บ้านหนองผือ ตำบลหนองบัว อำเภอโกสุมพิสัย จังหวัดมหาสารคาม ได้ก่อตั้งขึ้นประมาณปี พ.ศ.2460 โดยมีผู้อาศัยอพยพมาจากถิ่นต่างๆ หลายกลุ่ม ดั้งนี้

กลุ่มที่ 1 อพยพมาจากบ้านกอก ตำบลหนองบัว อำเภอโกสุมพิสัย จังหวัดมหาสารคาม นำโดยนายสอน ศิริวิ และ นายพรม ภักดี โดยมาตั้งถิ่นบานอยู่บริเวณกลางบ้าน ซึ่งปัจจุบันนี้เป็นบริเวณบ้านของนายลี ถูสินแก่น,นางสมดี ศรีคำทิพย์ และ นายเคน ดวงทาแสง

กลุ่มที่ 2 อพยพมาจากบ้านโพนงาม ตำบลโพนงาม อำเภอโพนงาม อำเภอโกสุมพิสัย จังหวัดมหาสารคาม โดยการนำของพ่อฮ้อยสังข์ และนายมา ดวงสีทา มาตั้งอยู่บริเวณทิศตะวันออกในปัจจุบันเป็นบ้านของนายลีเดชพลมาตย์ และนายจันที โตดีชัย

กลุ่มที่ 3 อพยพมาจาก จังหวัดร้อยเอ็ด (บ้านแว่น อ.พนมไพรในปัจจุบัน) การอพยพมาโดยทางเรือพาย ได้พายเรือมา 2-3 เรือนนอนพักแรมมาเรื่อยๆ มาตามลำน้ำชีพอมาถึงอำเภอโกสุมพิสัย และพักแรมตามสัมภาระเมื่อฝนตกในสามเดือน และเด็กๆ ก็ขึ้นฝั่งเก็บผลไม้ (หมากเล็บแมว) กินเป็นอาหาร ซึ่งกำลังเก็บหมากเล็บแมวอยู่นั้นได้มีชาวบ้านแถวอำเภอโกสุมพิสัย (คุยโพธิ์) ในปัจจุบันออกล่าหมูป่าโดยได้ยิงหมูบาดเจ็บพอมาถึงเด็กที่กำลังเก็บหมากเล็บแมวหมูป่าได้วิ่งไล่เด็กและกัดเด็กตาย 1 คนและบาดเจ็บอีก 1 คน สำหรับคนที่ตายได้ทำการฝังอยู่ตรงนั้นแล้วจึงเดินต่อมาเรื่อยๆ จนเห็นมีคนมาตั้งถิ่นฐานอยู่แล้วจึงได้ขึ้นมาตั้งถิ่นฐานอยู่บริเวณด้านทิศตะวันออกเฉียงเหนือ ซึ่งเป็นบ้านพ่อสาย ภูมิผักแว่น แม่คูณ กิจรัส ในปัจจุบัน

กลุ่มที่ 4 ย้ายมาจากบ้านเหล่าพ่อหา โดนการนำของพ่อใหญ่สม แม่ทอง มา 2-3 ครอบครัว มาตั้งอยู่บริเวณบ้านพ่อลี เดชพลมาตย์ ในปัจจุบัน

กลุ่มที่ 5 ได้อพยพมาจาก อำเภอกันทรวิชัย โดยการนำพ่อใหญ่ครูสิงห์ (ได้ขนานนามว่าครอบครัวข้าราชการ) เพราะส่วนมากจะทำงานข้าราชการ ปัจจุบันได้ย้ายไปอยู่บ้านหนองไตร อำเภอหนองกรุงศรี จังหวัดกาฬสินธุ์

กลุ่มที่ 6 ได้อพยพมาจาก จังหวัดอุบลราชธานีโดยการนำพ่ออำ ผังดี ชนกลุ่มนี้ได้รับฉายาว่า “กลุ่มในส่วย”โดยมาตั้งอยู่บริเวณ ฮ่องเรียง ในปัจจุบันเป็นที่ตั้งสถานีอนามัย และสถานีตำรวจประจำตำบลและเป็นบ้านของนายสอน ผังดี

ต่อมาหมู่บ้านได้มีการเพิ่มขยายจำนวนครัวเรือนมากขึ้นจึงได้ขอจัดตั้งหมู่บ้านขึ้นโดยใช้ชื่อว่า บ้านหนองผือ สาเหตุที่ตั้งชื่อว่าบ้านหนองผือเนื่องมาจากสมัยก่อนสภาพพื้นที่หมู่บ้าน มีสภาพเป็นป่าไผ่และมีหนองน้ำขนาดใหญ่รอบๆ หนองน้ำจะเต็มไปด้วยต้นผือจึงตั้งชื่อตามนั้นและได้มีการแต่งตั้งผู้ใหญ่บ้านคนแรกชื่อ นายสอน ศิริ ประมาณปี พ.ศ.2460

สรุปชาติพันธุ์ บ้านหนองผือมีกลุ่มเผ่าพันธุ์ไทลาวและไทส่วย แต่กลุ่มเผ่าพันธุ์ไทส่วยได้ผสมผสานแต่งงานกับไทลาว ปัจจุบันถูกเรียกเผ่าพันธุ์เป็นชาติพันธุ์ไท (สมพงษ์ ภูสินแว่น. 2552:สัมภาษณ์)

จำนวนประชากร

ในปัจจุบันบ้านหนองผือแบ่งการปกครองออกเป็น 2 หมู่บ้าน คือ บ้านหนองผือหมู่ที่ 1 และ บ้านหนองผือหมู่ที่ 10 จากการสำรวจสถิติจำนวนประชากร ณ เดือน กันยายน 2551พบว่า บ้านหนองผือ หมู่ที่ 1 จำนวน 155 ครัวเรือน จำนวนประชากร 701คน ชาย 352 คน หญิง 349 คน บ้านหนองผือ หมู่ที่ 10 จำนวน 226 ครัวเรือน จำนวนประชากร 950 คน ชาย 460 คน หญิง 490 คน

ควายกับชาวบ้านกอกหนองผือ

การศึกษาเรื่องควายหายไปไหนได้แบ่งยุคการศึกษาตามการใช้แรงงานสัตว์ ถึงยุคการใช้เครื่องมือจักรกลมาแทนแรงงานควายดังนี้

ยุคที่ 1 การก่อตั้งชุมชน พ.ศ.2465-2490 ขายควายกับคนจีน

ในสมัยแรกบ้านหนองผือเป็นชุมชนที่มีความอุดมสมบูรณ์มีแม่น้ำชีเป็นแม่น้ำตามธรรมชาติสายหลัก เพื่ออุปโภค บริโภคของชุมชนเป็นแหล่งอาหารที่อุดมสมบูรณ์การทำนาหาเลี้ยงชีพในลักษณะทำพออยู่พอกิน ถ้าเหลือก็มีการนำไปแลกเปลี่ยนกันตามพี่น้องการใช้จ่ายจะมีการจ่ายเป็นจำนวนสิ่งของใช้การแลกเปลี่ยนที่เรียกว่า เงินหมกข้อ,เงินฮาง ต่อมาได้เป็นเงินสตางค์แดง สภาพในอดีตอาหารตามธรรมชาติมีความอุดมสมบูรณ์(ปลา) แต่ข้าวจะมีปัญหาเพราะน้ำท่วมที่นาอยู่เป็นประจำ ชาวบ้านจึงหาปลาเพื่อนำไปแลกข้าวมาเลี้ยงชีพ ชาวบ้านได้ใช้

ภูมิปัญญาของตนเองในการจักสาน เช่น กระบุง ตะกร้า กระด้ง ฯลฯ ชาวบ้านอีกส่วนหนึ่งก็ได้ทำมาค้าขายโดยการซื้อวัว ควาย หมูเพื่อนำไปขายทาง"ไท" หมายความว่า นำไปขายในแถวภาคกลางคือ แถวโคราชตอนใต้ สระบุรี ลพบุรี การเดินทางจะใช้วัว ควาย โดยจะข้ามแม่น้ำชี (ที่ท่าทางเกวียน) พอหลังจากประมาณปี พ.ศ.2465 ได้มีคนจีนอพยพมาตั้งถิ่นฐานรับซื้อข้าว ปอ เป็ด ไก่ ปลา ควาย เพื่อนำไปขายตลาดจุดที่รับซื้อเรียกว่า "ฉาง" ตั้งอยู่ทางทิศตะวันออกของหมู่บ้านโดยมีเจ๊กทรง แม่เจ๊กใหญ่ แซ่โค้ง ปีพ.ศ.2490 ได้ย้ายมาสร้างบ้านและร้านค้าอยู่ในหมู่บ้านเพราะที่เดิมถูกโจรปล้น ไม่มีความปลอดภัย พอชาวบ้านเห็นเจ๊กทรงแม่เจ๊กใหญ่ค้าขายมีรายได้ดีทำให้ชาวบ้านหนองผือรู้จักค้าขาย โดยนำเอาไปขายตลาด เช่น การขายควายจากพ่อค้าคนจีนไปขายเมืองไทยภาคกลาง คือ สระบุรี นอกจากนั้นวัตถุดิบจากธรรมชาติ เช่น ผือนำมาทำเป็นเส้นเล็กๆ ตากแห้งแล้วนำมาทอเป็นเสื่อ และปอ ก็นำมาทำเป็นเชือก ขายในตลาดท้องถิ่น ชุมชน โดยการเดินขายตามหมู่บ้านต่างๆ เช่น บ้านหนองบัว บ้านโพนงาม บ้านกอก

การค้าขายเริ่มค้าขายอย่างจริงจัง เมื่อปี พ.ศ.2510 คือค้าสาด(เสื่อ) ค้าปลา ค้ามันสำปะหลัง ค้าข้าว ค้าผัก แต่ปัจจุบันไม่มีการขายมันสำปะหลัง และปอ จะใช้เป็นที่ราบทำนาและการสูบน้ำจากไฟฟ้าไปทำนาแทนการทำไร่ อาชีพหลักของชาวบ้านก็คือ การทำนา ทำสวน เลี้ยงสัตว์เป็นอาชีพรอง เพราะใช้พื้นที่ปลูกปอทำนาโดยปรับพื้นที่ทำไร่ เป็นการทำนาแทนนั้นเอง (พระศรีสุวรรณ ปะโชติ.2552:สัมภาษณ์) การเลี้ยงควายเป็นอาชีพรองจากการทำนาแต่คนยุคก่อตั้งชุมชนปรากฏการเลี้ยงควายได้พึ่งปราชญ์ผู้เลี้ยงควายได้เรียนรู้วิธีการเลี้ยงมีหมอพื้นบ้านเกี่ยวกับการเลี้ยงควาย คือ "หมอพื้นบ้าน" หมายถึงผู้รู้ ผู้ชำนาญเฉพาะเรื่องในท้องถิ่นชุมชนชนบท ได้แก่ หมอยา หมอสมุนไพร หมอธรรม หมอดูหมอรักษากระดูกหัก หมอสู่ขวัญ และหมอสะเดาะเคราะห์ที่เป็นหมออยู่ในบ้านกอกหนองผือ

หมอพื้นบ้านเกี่ยวกับการเลี้ยงควายในที่นี้ หมายถึง ผู้รู้ ผู้ชำนาญเฉพาะการเลี้ยงควายในบ้านกอกหนองผือ ซึ่งได้แก่ หมอดู หมอยา หมอธรรม หมอสู่ขวัญ และหมอรักษากระดูกหัก เวทมนตร์คาถา เกี่ยวกับการเลี้ยงควายเป็นองค์ประกอบของความคิดคติความเชื่อ เวทมนตร์คาถา การดูฤกษ์ยาม และการประกอบพิธีกรรมของหมอผู้รู้ ผู้ชำนาญอรรถาธิบาย ไว้เป็นกระบวนการที่เข้ามาเกี่ยวข้องกับการเลี้ยงควาย ในยุคการก่อตั้งชุมชนที่ใช้ควายเป็นแรงงานทำนา ปลูกปอ ปลูกมันสำปะหลังส่วนใหญ่เกษตรกรบ้านกอกหนองผือ เลี้ยงควายพันธุ์พื้นบ้านเพื่อไว้ใช้งาน ขายเป็นสินค้า และบริโภค จำนวนที่เลี้ยงเป็นจำนวนพอเหมาะตามกำลังความสามารถของครอบครัวที่จะเลี้ยงดูได้เสมือนหนึ่งเป็นการออมทรัพย์ของแต่ละครอบครัว

จะขายควายก็ต่อเมื่ออายุมากแล้ว หรือเมื่อถูกปลดจากการใช้งาน หรือมีความจำเป็นต้องการเงินก้อนมาใช้จ่าย (วันดี ดวงใส. 2552 : สัมภาษณ์)

ระบบการเลี้ยงไม่มีกฎเกณฑ์อะไร แน่นอนนักในช่วงเช้าก็ต้อนควายไปหากินหญ้าในทุ่งนา ไหล่ถนนที่สาธารณะ ป่าโคก ธรรมชาติ หนองน้ำหนองผือ หรือ ในนาของตนเอง รวมทั้งที่ของผู้อื่นที่ว่างเว้นการเพาะปลูก พอตกตอนเย็นก็ต้อนควายกลับเข้าคอก จะปฏิบัติในลักษณะเช่นนี้ เป็นประจำทุกวัน การผสมพันธุ์ควายมักจะปล่อยให้มีการผสมพันธุ์ไปตามธรรมชาติครั้นแม่ควายออกลูกมาและโตขึ้นจะคัดออกขายไปบ้าง ส่วนที่ยังเหลืออยู่ก็จะเลี้ยงดูต่อไป ดั้งนั้นถ้าหากพิจารณาให้ดีๆ แล้ว ก็จะพบว่าชาวบ้านกอกหนองผือ จะมีหลักการในการเลี้ยงควายเป็นแบบธรรมชาติ มีการเรียนรู้ ถึงวิธีการเลี้ยงดู วิธีการป้องกันโรค และมีระบบในการจัดจำหน่ายตามเวลาที่เหมาะสมทำให้เกษตรกรผู้เลี้ยงควายได้รับผลตอบแทนจากการเลี้ยงทั้งในแง่ของการใช้แรงงานและยังเป็นการเพิ่มรายได้ให้แก่ครอบครัวได้อีกทางหนึ่งด้วย (สมพงษ์ ภูสินแก่น.2552:สัมภาษณ์)

หมอพื้นบ้านมีส่วนส่งเสริมการเลี้ยงควาย

หมอพื้นบ้านแต่ละสาขาวิชามีส่วนในการส่งเสริมการเลี้ยงควายของชาวบ้านกอกหนองผือ ดังขั้นตอน ต่อไปนี้

1.การคัดเลือกพันธุ์และปรับปรุงพันธุ์

การคัดเลือกพันธุ์ควายที่นำมาเลี้ยงนั้น หมอพื้นบ้านที่เป็นหมอดูจะทำนายลักษณะของควายพันธุ์พื้นบ้านด้วยการสังเกตด้วยตาว่า ควายตัวใดเหมาะที่จะเป็นพ่อพันธุ์และแม่พันธุ์เกษตรกรนำมาเลี้ยงแล้วเจริญเติบโต ไม่แคระแกร็น ถือว่า เป็นสิริมงคลแก่ครอบครัว การทำนายที่สังเกตด้วยตานี้ หมอดูมีคำอธิบายลักษณะควายที่เป็นมงคลและอัปมงคล ควายที่เป็นมงคลประกอบด้วยลักษณะดังต่อไปนี้ ส่วนของลำตัว และส่วนของใบหน้ายาว คอบวบใหญ่ หลังแบนกว้าง ท้องกลมได้สัดส่วนกับลำตัว ลักษณะของสีขน ต้องมีขนดกยาว ขนตีนขาว ขนท้องขาว ขดลง ปากขาว มีเขายาวปล้องถี่อวัยวะเพศใหญ่ เล็บเท้าต้องชิดกัน ปลายกีบกดลง เดินตัวตรง ขาไม่แกร่ง ไม่กระตุก ฟันไม่ห่าง ให้ลูกถี่ซึ่ง หมายถึงเพศเมียต้องสามารถให้ลูกทุกๆปีหลังจากให้ลูกตัวแรกแล้ว

ควายที่เป็นอัปมงคล ที่เกษตรกรไม่ควรนำมาเลี้ยงนั้น หมอดูได้ให้ข้อสังเกตไว้มีลักษณะตรงข้ามกับควายที่เป็นมงคล ซึ่งได้แก่ ลักษณะส่วนของลำตัวจะมีใบหน้าสั้นกลม คอยาวบอบบาง ท้องกาง ซี่โครงห่าง ขนท้องสีดำ ขาสั้นหลุบลงหรือไม่มีเขา อวัยวะเพศเล็ก การ

ทรงตัวไม่ดี กีบเท้าฉีกห่างปลายกีบเหยินขึ้น หางสั้น ขนหางน้อยไม่เป็นพู่ ฟันห่าง ให้ลูกห่าง คือระยะเวลาสองหรือสามปีจึงจะให้ลูกหนึ่งตัว

การคัดเลือกพันธุ์และปรับปรุงพันธุ์นี้เกษตรกรที่เป็นเจ้าของควายจะนำคำทำนายของหมอดูมาประกอบการสังเกตการณ์เลี้ยงควายของตน ได้แก่ ถ้าเลี้ยงไม่เชื่อง มีอารมณ์ดุร้าย ให้ลูกห่าง ผสมพันธุ์หลายครั้งก็ยังไม่ติดลูก ไม่ชอบกินหญ้า (เลือกหญ้ากิน) ไถนาเกเร เกษตรกรก็จะขายควายออกไปหรือ ในบางครั้งก็จะนำไปแลกเปลี่ยนเอาควายตัวใหม่มาเลี้ยงเพื่อใช้เป็นพ่อพันธุ์หรือแม่พันธุ์ต่อไปจึงนับได้ว่าหมอดูมีส่วนสัมพันธ์กับการคัดเลือกพันธุ์ ปรับปรุงพันธุ์ แลกเปลี่ยน ซื้อขายควาย เพื่อให้ได้ผลผลิตตอบแทนในการเลี้ยงที่สูงขึ้นได้ (พรมมี เดชพลมาตย์. 2552 : สัมภาษณ์)

การป้องกันและรักษาโรคระบาด

หมอธรรม หมอยาสมุนไพร หมอรักษากระดูกมีความสำคัญกับการเลี้ยงควายในเรื่องการเลี้ยงดูการปฏิบัติต่อควายมากหมอธรรมมีข้อขะลำ(คะลำ)ซึ่งเป็นข้อห้ามเพื่อให้เกิดความปลอดภัยแก่ผู้เลี้ยง เช่น ห้ามเอาเท้าไปเตะควาย ห้ามขึ้นขี่ควายทางด้านหน้า เวลาที่ควายออกลูกใหม่ๆ ห้ามเอามือไปแกะสะดือควาย สิ่งเหล่านี้เป็นข้อห้ามหรือการตักเตือนสั่งสอนสืบต่อกันมา ผู้ที่ไม่เชื่อฟังละเลยข้อห้าม เมื่อทำลงไปแล้วควายอาจจะชนหรือเอาก็ได้เราถือว่าควายเป็นสัตว์ที่ให้คุณโดยใช้แรงงานแก่มนุษย์ ใช้ไถนา หากไปเตะหรือ ถีบแล้ว จะเป็นเสมือนว่าเป็นการทำร้ายสัตว์ซึ่งชาวบ้านถือว่าเป็นการทำบาปด้วย หรือ ควายตัวเมียบางตัวที่เพิ่งให้ลูกใหม่ๆ จะดุร้ายมาก สัญชาตญาณของแม่มักจะหวงลูกตนเองจะให้การปกป้องลูกของมันเพื่อไม่ให้ศัตรูเข้าใกล้ได้ ถ้าเรารีบเข้าไปแกะสะดือของมัน ซึ่งต้องเข้าไปใกล้ๆ มันอาจจะคิดว่าเราจะเข้าไปมาร้ายลูกที่เกิดใหม่ มันอาจจะไล่ชนหรือไล่ขวิดจนถึงแก่ชีวิตได้ (พรมมี เดชพลมาตย์.2552: สัมภาษณ์)

นอกจากผู้ที่เลี้ยงควายจะต้องปฏิบัติตนเองให้ปลอดภัยจากการเลี้ยงควาย แล้วหมอยาสมุนไพร ยังมีส่วนดูแลในการให้ข้อปฏิบัติแก่ผู้เลี้ยง ทำให้ควายเจริญเติบโตไม่เกิดอาการเจ็บป่วย และยังป้องกันการเกิดโรคระบาดแก่ควายได้ด้วย ตัวอย่างเช่น การป้องกันไม่ให้ควายเป็นโรคไอกรนนั้น มีข้อห้ามดั้งนี้คือ ห้ามไม่ให้ควายกินใบหม่อน ขี้ตัวไหมเพราะหากกินควายตัวนั้นมักจะป่วยเป็นโรค หวัด ไอกรน ร่างกายผอมแห้ง กินหญ้าได้น้อยลง ควายที่กินใบมันสำปะหลังมากๆ จะทำให้ท้องอืด อาหารย่อยไม่สะดวก ควายที่ป่วยเป็นโรคท้องอืดอาจมีสาเหตุอื่น เช่น เนื่องจากการเปลี่ยนแปลงของสภาพดินฟ้าอากาศ การขาดอาหาร ขาดน้ำ หากควายกินหญ้ามากเกินไปในช่วงต่อฤดูแล้งกับฤดูฝน อาจทำให้เกิดอาการท้องอืดได้ โดยจะมีอาการ

กระวนกระวาย ลุกนอนสลับกันบ่อยๆ หายใจไม่สะดวก อ้าปากหายใจ ชีพจรและการเต้นของหัวใจเร็ว ทำให้ควายเสียชีวิตอย่างฉับพลัน ในการรักษานั้นหมอยาสมุนไพรจะใช้หัวว่านไฟ (ไพล) โขลกให้ละเอียดผสมน้ำแล้วนำไปทาหรือลูบตามตัวควาย และกรอกน้ำยาว่านไฟเข้าทางปากเพื่อระบายลมในท้องของควายที่ป่วยนอกจากนี้ยาสมุนไพรบางคนยังใช้น้ำมันพืชหรือน้ำมันมะกอกเข้าปากควาย เพื่อให้หายจากการเป็นโรคท้องอืด (พระครูสุวรรณประโชติ.2552: สัมภาษณ์)

นอกจากโรคระบาดที่เกิดแก่ควาย เช่น โรคหวัด ไอเกรน และโรคท้องอืดแล้ว ในบางปีควายก็อาจป่วยเป็นโรคเท้าเปื่อยปากเปื่อยได้ สาเหตุเนื่องมาจากฝนตกชุกทำให้คอกควายชื้นแฉะ เป็นสาเหตุให้เชื้อราแพร่ระบาดอย่างรวดเร็ว จนทำให้ควายเกิดโรคเท้าเปื่อย ปากเปื่อย เป็นแผลพุพอง หมอยาสมุนไพรก็จะใช้เวทมนตร์คาถาป้องกัน โดยจะกล่าวเสกคาถาใส่น้ำมนต์หรือ น้ำเสกใส่ใบน้ำเต้าที่รมควันไฟแล้วนำมาให้ควายเหยียบย่ำ คาถาที่เสกใส่ใบน้ำเต้านี้จะแตกต่างกันออกไปส่วนมากหมอยาแต่ละคนไม่อยากให้หมอยาคนอื่นรู้เพราะเกรงว่าจะนำคาถาไปใช้กับควายของผู้อื่นซึ่งจะทำให้ควายของผู้อื่นแข็งแรงสมบูรณ์ดีกว่าควายที่ตนเองเป็นผู้รักษานั่นเอง

การป้องกัน และรักษาโรคเท้าเปื่อย ปากเปื่อยด้วยเวทมนต์คาถานี้ นายสมพงษ์ ภูสินแก่น อธิบายว่า เวลากล่าวคาถาลงในขันน้ำมนต์ หรือใบน้ำเต้ารมควันต้องกล่าวในใจตนเอง มีการอธิษฐาน ถึงอาจารย์ที่ถ่ายทอดคาถาให้ หลังจากนั้นจะทำการคารวะโดยยกขันน้ำขึ้นเหนือศีรษะสามครั้ง พร้อมกล่าวคาถา “ศรี ศรี ขันน้ำนี้เป็นน้ำมีฤทธิ์พระนารายณ์เป็นเจ้าส่งมาให้รักษาควายตัวประเสริฐเพื่อให้เกิดค้ำคูณ โรคปากเปื่อย เท้าเปื่อยอย่าให้มี โรคบ่ดีอย่าให้พ้อ(โรคระบาดอื่นๆอย่าได้กล้ำกราย) ให้เจ้าเป็นตั้งต่อคูณเฮือน(ให้เป็นสัตว์นำโชคมาให้) ทุกปีเดือนอย่าให้เจ้าอึดอยาก (ทุกปี ทุกเดือนอย่าให้เจ้าของควายยากจน)ให้ได้ดังคำปรารถนา” (สมพงษ์ ภูสินแก่น.2552:สัมภาษณ์)

การเลี้ยงควาย นอกจากจะพบปัญหาในเรื่องโรคระบาดอันเกิดจากสภาพของดินฟ้าอากาศ หรือ การกินอาหารของควายเองแล้ว ยังอาจเกิดจากตัวของผู้เลี้ยงเองได้ด้วย เช่น บางครั้งผู้เลี้ยงขาดการเอาใจใส่ดูแลอย่างใกล้ชิด ปล่อยให้ควายไปกินหญ้าในทุ่งนาปะปนกับควายฝูงอื่นๆ เมื่อควายมีจำนวนมากก็มักจะไล่ขวิดไล่ชนกัน เป็นสาเหตุให้ควายแตกตื่นวิ่งกระเจิดกระเจิงหลงฝูงไปตกปลักตกโคลนตม หรือ ชนกันบาดเจ็บ บางตัวถึงกับขาหักไม่อาจใช้แรงงานได้ เหล่านี้ เป็นต้น การรักษาโรคกระดูกหักขาเจ็บ ผู้เป็นเจ้าของควายจะไปขอน้ำมนต์จากหมอรักษากระดูกในหมู่บ้าน ส่วนมากนิยมทำกันในวันอังคาร เพราะถือว่าวันอังคารเป็นวัน

ฟูอะไรดีไปทุกๆอย่าง ผู้เป็นหมอน้ำมนต์จะเรียกค่ายกครูเป็นเงินหกสลึง เครื่องบูชาดอกไม้ธูปเทียนขันธ์ห้าและผ้าข้าวหนึ่งวา หม้อน้ำมนต์ทำพิธีหยดเทียนน้ำมนต์ลงในขวดน้ำ หรือ ขันน้ำมนต์ ขณะที่หยดเทียนก็กล่าวคาถาว่า **"พุทธังปิดตัง ธัมมังปิดต่อสังฆังล่อต่อมิมิด ติดติด โอมลาลา จัดจัดดูกหักดูกมาต่อ ข้อหักข้อมาตำเอ็นจำมาด้วยดูก กูจะขบให้ติดสวาหะสวาโม"** (พรมมี เดชพลมาราย์.2552:สัมภาษณ์) เมื่อได้น้ำมนต์ก็นำมาทาตามบาดแผลที่บาดเจ็บของควาย

หมอธรรม หมอยาสมุนไพร หมอรักษากระดูก เป็นผู้มีบทบาทการป้องกันรักษา ซึ่งเสมือนกับการปฐมพยาบาลเพื่อบรรเทาอาการป่วยของควายไว้ก่อนที่เจ้าของควายจะไปตามสัตว์แพทย์ได้ หมอพื้นบ้านไม่ใช่บุคคลที่สามารถป้องกันรักษาโรคได้ทุกโรค

การจำหน่ายผลผลิตและตอบแทนบุญคุณ

หมอดู หมอสู่ขวัญเป็นผู้ที่อยู่เบื้องหลังทำให้ผู้เป็นเจ้าของควายปฏิบัติตามในการนำควายไปขายหรือแลกเปลี่ยนเมื่อปลดระวางจากการใช้งาน ควายตัวผู้ถูกนำไปขายมากกว่าควายตัวเมีย เพราะควายตัวเมียเกษตรกรเลี้ยงไว้เพื่อเป็นแม่พันธุ์ก่อนที่เจ้าของนำควายไปขายต้องดูฤกษ์ยามประกอบวันใดเหมาะสมแก่การมีโชคชัย ส่วนมากถือเอาวันธงชัยในปีนั้นๆ หรือในบางครั้งเกษตรกรจะมีความเชื่อในพระแม่ธรณี ซึ่งถือว่าเทพผู้รักษาแผ่นดิน ก่อนจะนำควายไปขายถึงกับบ๋าบน(ขอพร)แม่ธรณีให้ได้ซื้อขายแลกเปลี่ยนควายได้ราคาดี ถ้าเป็นจริงดังคำบ๋าบนไว้หลังจากขายควายเสร็จและกลับถึงบ้านแล้ว ต้องเซ่นสรวงด้วยการปลงพาหวาน(จัดสำหรับอาหารเลี้ยงพระแม่ธรณี) ด้วยข้าวสุก สี่คำ ยาสูบสี่ม้วน วันเซ่นสรวงจะทำพิธีในวันพุธ สถานที่ทำพิธีก็จะทำบริเวณใกล้ๆ คอกควายนั่นเอง

การซื้อควาย ส่วนใหญ่ซื้อไปทำพ่อพันธุ์ และซื้อเพื่อนำไปฆ่าใช้เนื้อบริโภคแต่มีผู้ซื้อหลากหลายคนซื้อควายตามคำทำนายที่ให้ใช้ เช่น กรณีที่อาจเกิดการเจ็บป่วยต้องการสะเดาะเคราะห์ต่ออายุตนเอง จึงไถ่บาปด้วยการซื้อควายไปถวายพระสงฆ์ที่วัด ให้พระสงฆ์นำไปบริจาคทานให้แก่เกษตรกรที่ไม่มีควายยืดอายุของคนและสัตว์ออกไปอีกระยะหนึ่งคนก็หายจากการเจ็บป่วย สัตว์ก็ไม่ถูกฆ่า

การเลี้ยงควายที่มีอายุมากๆ ถึงยี่สิบปีนั้นเกษตรกรถือว่าควายตัวนั้นเป็นควายแม่หลักแม่คอกที่เป็นสิริมงคลในครอบครัว เพราะได้ใช้แรงงานเต็มที่ จะไม่นำไปขายหรือแลกเปลี่ยนมักจะปล่อยให้ตายไปตามอายุขัยเอง เมื่อตายไปผู้เป็นเจ้าของนำเนื้อไปแจกจ่ายญาติพี่น้องและเพื่อนบ้านโดยไม่คิดราคา เสมือนเป็นการทำบุญแผ่กุศลให้ควายที่ตายไปจะได้ไปเกิดในภพใหม่ ที่ไม่เป็นควายเหมือนชาตินี้ แต่เจ้าของควายอีกกลุ่มหนึ่งจะนำควายที่ตายไปฝังไว้ใน

บริเวณบ้านของตนเองก่อนฝังจะเอาน้ำ กำหญ้า และเงินเหรียญบาทใส่ลงไปในหลุมด้วย เพื่อให้ควายได้มีพืชพันธุ์ธัญญาหารกินอย่างสมบูรณ์(พระครูสุวรรณ ประโชติ.2552:สัมภาษณ์)

การตอบแทนบุญคุณที่ได้ใช้แรงงานจากควาย หรือ การขอขมา ที่ได้เฆี่ยนตีดุด่านั้น เกษตรกรจะทำหลังจากเสร็จจากฤดูกาลทำนาโดยจะให้หมอสู่ขวัญดูฤกษ์ยาม เพื่อทำพิธีสู่ขวัญควาย การสู่ขวัญขึ้นอยู่กับความเชื่อของแต่ละบุคคลที่ต้องการทำ มีหมอสู่ขวัญเป็นผู้ประกอบพิธี ผู้เป็นเจ้าของควายจัดทำพิธีตามที่หมอสู่ขวัญต้องการ นิยมทำพิธีตอนเช้าบริเวณใกล้ๆคอกควาย โดยทั่วไปในพิธีมีเครื่องเซ่นสังเวย ประกอบด้วยพานบายศรี สู่ขวัญ กรวยดอกไม้ ด้ายสำหรับผูกเขาควายหญ้าอ่อนหนึ่งกำมือ ไก่ต้มหนึ่งตัว เหล้าขาวหนึ่งขวด ข้าวต้มมัด ขันน้ำมนต์ ธูปเทียนเตรียมเครื่องสังเวยเสร็จ ผู้เป็นเจ้าของนำควายที่ใช้แรงงานมาล่ามไว้ใกล้ๆ ที่ประกอบพิธีเมื่อทุกอย่างพร้อมแล้วหมอสู่ขวัญเริ่มพิธีบทสู่ขวัญ บทสู่ขวัญควายแตกต่างกันไปตามหมอสู่ขวัญเพราะถิ่นนั้นๆ เมื่อกล่าวบทสู่ขวัญจบหมอผู้ประกอบพิธีจะเก็บเครื่องสังเวยอย่างละเล็กละน้อย ใส่ห่อรวมกับดอกไม้ แล้วเอาไปผูกไว้กับควายด้วยด้ายที่เตรียมไว้ พร้อมกล่าวคาถา **“ศรี ศรี ฝ้ายเส้นนี้แม่นฝ้ายดี ฝ้ายอันมีฤทธิ์ ส่งมาแต่เมืองฟ้า พระนารายณ์เป็นเจ้าส่งมา ให้ผูกเขามหิงสาตัวประเสริฐ เพื่อก่อให้เกิดค้ำคูณ ขวัญผิดที่ก็ให้หาย ขวัญจัญไรก็ให้จืด มีแต่ที่ประเสริฐทั่วตัวควาย โรคปากเปื่อย อย่าให้มี โรคบ่ดีอย่าให้พ้อ ให้เจ้าเป็นตั้งต่อคูณเฮือน ทุกปีเดือนอย่าให้เจ้าของอืดอยาก ให้ได้ดังคำมักตำปรารถนาว่า อุอะ มมะ มุนมา มหา มูลมัง สวาหุมฯ”** (สมพงษ์ ภูสิแก่น.2552:สัมภาษณ์)

เมื่อผูกเขาควายเสร็จ หมอสู่ขวัญพรมน้ำมนต์ที่ควาย แล้วบอกให้เจ้าของเอาหญ้าอ่อนให้ควายกิน พร้อมกล่าวขอขมาโทษที่ได้ดุด่าเฆี่ยนตีล่วงเกิน เป็นเสร็จพิธีสู่ขวัญ

ปัจจุบันคติความเชื่อ เวทมนต์คาถาการประกอบพิธีกรรมเกี่ยวกับการเลี้ยงควายชาวนาบ้านกอกหนองผือ ไม่ได้ใช้หมอพื้นบ้านรักษาควายเพราะไม่ได้เลี้ยงควาย ได้ถูกความเจริญก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีที่เกิดจากการศึกษาค้นคว้าทดลองเข้ามาแทนที่มากขึ้นเป็นลำดับ ประกอบกับหมอพื้นบ้านมีจรรยาบรรณไม่ถ่ายทอดเวทมนต์คาถาที่มีให้บุคคลอื่นได้ปฏิบัติสืบทอด ส่วนที่ยังเหลืออยู่บ้างก็ปฏิบัติตามเพียงเพื่อรักษาไว้เป็นประเพณีเฉพาะท้องถิ่น จึงทำให้ความสำคัญลดลงไปมากในชุมชนบ้านกอกหนองผือ

ยุคที่ 2 ภัยน้ำท่วมพื้นที่เลี้ยงควาย พ.ศ.2490-2507

ลักษณะภูมิประเทศของบ้านกอกหนองผือนั้นเป็นที่ราบลุ่มขนาดใหญ่ใกล้แม่น้ำชี ในอดีตทิศเหนือของชุมชนเป็นป่าโคกธรรมชาติ เรียกโคกป่ากอกด้วยภูมิประเทศเป็นที่ราบลุ่ม ทำให้ชุมชนประสบภัยน้ำท่วมจากแม่น้ำชี เอ่อล้นไหลทะลักเข้าไปสู่หมู่บ้าน ท่วมพื้นที่ทำนาน้ำ

ท่วมประจำทุกปี ทำให้ชาวบ้านอพยพไปตั้งถิ่นฐานบ้านใหม่ที่บ้านหนองผือ โนนม่วง อำเภอโกสุมพิสัย และวิธีการแก้ไขปัญหาน้ำท่วมที่นาเกษตร รัฐบาลได้สร้างเขื่อนอุบลรัตน์ เมื่อปี พ.ศ.2507 สร้างเขื่อนอุบลรัตน์แล้วพื้นที่ทำเกษตรกรรมของชาวบ้านกอกหนองผือไม่ถูกน้ำท่วมเลยส่งผลให้พื้นที่เลี้ยงควายได้กลับมาใช้งานปลูกข้าวชาวบ้านใช้ควายในการทำนา ใช้ควายและเกวียนเป็นพาหนะขนสิ้นค้าไปขาย และขายควายให้พ่อค้าอำเภอโกสุมพิสัยไปขายภาคกลาง (จังหวัดสระบุรี)

ยุคที่ 3 พ.ศ.2508 ถึง พ.ศ.2534 (ยุคควายหายไปจากหมู่บ้าน)

หลังจากภาคตะวันออกเฉียงเหนือได้สร้างเขื่อนอุบลรัตน์ขึ้นเพื่อทำการเกษตรและใช้เป็นพลังงานไฟฟ้า ทำให้พื้นที่ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือได้รับการพัฒนาเรื่องถนน ไฟฟ้า น้ำประปา การพัฒนาสร้างถนนนำความเป็นตลาดเข้ามาสู่ชุมชน เพราะชาวบ้านจะปลูกพืช ผัก ชนิดไหนจะกล่าวว่า “ปลูกเพื่อขายและบริโภค” ถ้าใช้แรงงานควายไถนา ใช้ไถนาได้ไม่มาก เพราะถ้าแดดร้อนจัดควายเหนื่อยต้องหยุดพัก แต่ชาวบ้านใช้รถไถนาเดินตามมาแทนที่ควาย เพราะควายแบบรถไถนาเดินตามไถนาได้ปริมาณมากๆ ชาวนาจึงขายควายออกไปแล้วนำเงินที่ขายควายได้ไปซื้อรถคูโบต้า(รถไถนาเดินตาม) ชาวนาบ้านกอกหนองผือ กล่าวว่า “ควายไถนาจะเติมน้ำมันสูญเสียเงินมาแต่ได้ปริมาณเนื้อที่ที่ใช้ไถมาก” (วันดี ดวงไฮ.2552:สัมภาษณ์) ปริมาณข้าวได้ผลผลิตมากแต่การลงทุนทำนาใช้จ่ายเรื่องเครื่องจักรกลเติมน้ำมันรถไถนาจากนี้ ชาวบ้านหนองผือ ได้มีทัศนคติว่า เมื่อเปรียบเทียบการไถนาระหว่างควายกับรถไถนาเดินตาม หรือ ควายเหล็กแล้วย่อมดีไปคนละอย่าง การใช้ควายไถนาประหยัดน้ำมันแต่ไม่มีพื้นที่เลี้ยงควาย ไปเลี้ยงที่โคกป่าธรรมชาติโคกป่ากอกชาวบ้านจับจองไปเป็นที่ทำขึ้นเป็นโฉนด ปรับพื้นที่ป่าไม้มาทำไร่แล้วเอารถแทรกเตอร์มาไถเป็นที่นา ควายบ่มีหญ้า บ่มีร่มพักอาศัย จะไล่ไปเลี้ยงที่ราบตามแม่น้ำชี มีแต่น้ำและโนนดินทรายจำเป็นต้องขายควายซื้อรถไถนาเดินตามอย่างชาวบ้านคนอื่นๆ อยากมีหน้ามีตาเพราะความอยากมีหน้ามีตาทางครอบครัว” (พรมมี เดชพลมาตร์.2552:สัมภาษณ์) และอยากขายบ้างได้มีการทำนาปรังด้วยเมื่อมีการสูบน้ำจากพลังงานไฟฟ้าเข้ามาในหมู่บ้าน

สาเหตุของควายหายไปจากบ้านหนองผือ เพราะการเปลี่ยนแปลงด้านเศรษฐกิจของครัวเรือนต้องการทำนาหลายครั้งขายข้าวเปลือก และความทันสมัยอยากมีวัตถุเป็นเครื่องบ่งบอกฐานะทางสังคมว่า ครอบครัวของตนเองมีฐานะดีร่ำรวย นอกจากนี้การเลี้ยงควายต้องมีพื้นที่ใช้เลี้ยงควายแต่พื้นที่ที่เป็นที่ราบสาธารณะถูกจับจองเป็นที่ทำกิน มีการครอบครองโดยชาวบ้านได้ปรับพื้นที่ป่ามาทำนา การเลี้ยงควายต้องเลี้ยงไว้ในคอก การดูแลเพิ่มภาระ การเกี่ยว

หญ้า การรักษาโรคหลายๆชนิด ทำให้คนเลี้ยงควายไม่ต้องการมีภาระเลี้ยงควายในคอกจึงนำมาขายควายให้กับพ่อค้าคนกลางที่เป็นพ่อค้าจากอำเภอโกสุมพิสัย เข้ามาซื้อไปขายควายที่ภาคกลาง ซึ่ง วันดี ดวงใส อธิบายว่า “พ่อค้าเข้ามาซื้อควายในหมู่บ้าน ซื้อแบบเงินสด และเงินเชื่อ เงินผ่อน ซื้อขายควายไปตามรูปร่างความสมบูรณ์ความใหญ่โต และถูกโฉลก ควายตัวไหนเชื่อง เขาพู่กาง หางบ่ด่อน ขายง่ายพ่อค้าไล่ต้อนควายไปขายเมืองไท เมืองล่าง เป็นฝูงๆ ไปกันจำนวนมาก นอนพักแรมตามทุ่งนาหลายๆหมู่บ้าน”

จากการสนทนาทำให้ทีมวิจัยสรุปเส้นทางการหายไปของควายในหมู่บ้าน ดั้งนี้

1. การพัฒนาของรัฐได้สร้างเขื่อนอุบลรัตน์กักเก็บน้ำ ทำให้น้ำชีไม่ท่วมภาคอีสาน บริเวณพื้นที่อำเภอโกสุมพิสัย ทำให้ใช้พื้นที่ทำนาปีและนาปรังได้ผลผลิตจำเป็นต้องใช้แรงงานควายเหล็ก(รถไถนาเดินตาม)มาแทนที่แรงงานควายและจ้างแรงงานคนมาทำนาเกี่ยวข้าวให้ทันผลผลิตที่ข้าวจำนวนมากๆ

2. องค์ความรู้ในการเลี้ยงควายเลี้ยงแบบปล่อยเป็นธรรมชาติ พึ่งพาอาศัยป่าธรรมชาติสูญหายไปเพราะใช้พื้นที่ป่ามาทำไร่ คนเลี้ยงควายไม่ต้องการมีภาระเลี้ยงควายไว้ในคอกใช้วิธีเกี่ยวหญ้า ทำให้ขายควายให้นายฮ้อย ในท้องถิ่นแล้วนำเงินมาซื้อวัตถุเครื่องใช้ในครัวเรือน เพื่อค่านิยมความมีหน้ามีตาว่าเป็นความร่ำรวย

3. มีนายฮ้อยท้องถิ่นเกิดขึ้นในชุมชนใกล้เคียงกัน มีการขายควายด้วยเงินสดและเงินเชื่อแบบญาติแนะนำมาให้ซื้อขาย ทำให้การขายควายในตลาดท้องถิ่นมีความสะดวกไม่ต้องไล่ต้อนไปขายด้วยตนเอง

ยุคที่ 4 การฟื้นฟูวิธีทำนาใช้วิธีธรรมชาติ พ.ศ. 2535- ปัจจุบัน

หลังจากชาวบ้านหนองผือทำนาปีและนาปรังโดยใช้รถไถนาเดินตามปรากฏว่าการทำนามีแต่หนี้สิ้นเพิ่มขึ้นมา เพราะมีค่าสูบน้ำจากไฟฟ้าและค่าน้ำมันเชื้อเพลิงรถไถนาและการใช้แรงงานคนไถนาด้วยเครื่องจักรกล การใช้กำลังมากบางคนร่างกายได้รับการกระทบกระเทือนจากการใช้เครื่องจักรกระทบทำให้ผู้ชายป่วยเป็นโรค และมีอันถึงแก่ชีวิต นอกจากนี้เครื่องจักรกลก็เสื่อมสภาพไป ตามการใช้งานแล้วเกษตรกรใช้เงินในการซ่อมแซมเครื่องจักรกลมีหนี้สิ้นกับพ่อค้าเพิ่มมากทำให้ชาวนาบ้านหนองผือ สำรวจการใช้จ่ายของตนเองตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียงของในหลวงองค์ปัจจุบัน ให้ความสนใจการทำนาปลอดสารเคมีไม่ซื้อยาปราบศัตรูพืช ไม่ซื้อปุ๋ยเคมี โดยรวบรวมเงินซื้อควายมาไถนาแล้วได้ปุ๋ยใส่พืชผักแต่ยังเพิ่มจำนวนควายไม่ได้มาก มีเพียง 5-10 ครัวเรือนที่ปรับแนวคิดหันมาทำนาแบบเกษตรธรรมชาติ ทีมวิจัยสรุปข้อคิดเห็นจากครัวเรือนที่ปรับแนวคิดมาทำเกษตรแบบธรรมชาติ ดังนี้

“ การขายข้าวหรือฤดูทำนาปี นาปรังแล้วปรากฏว่าเงินได้ใช้แต่ค่าปุ๋ยเคมี ค่ารถแทรกเตอร์ไถนา และร่างกายทรุดโทรม เพราะได้รับสารพิษจากการพ่นยาปราบศัตรูพืชด้วย แรกๆไม่รู้สึกว่ามีโรคเกิดขึ้นในร่างกาย แต่พอนานๆเข้าร่างกายมีอาการอ่อนเพียไอ ตัวผอม ไปหาหมอ ว่าเป็นโรคแพ้ยาฉีดข้าว ฉีดปูนา…”(วันดี ดวงใส. 2552 : สัมภาษณ์)

การปรับสภาพวิถีชีวิตของคนในหมู่บ้านหนองผือ มาสู่ชีวิตที่มีควายเป็นแรงงานในครัวเรือนเป็นการหวนคืนในอดีตที่ชุมชนเคยมีควายมีการทำนาโดยอาศัยปุ๋ยธรรมชาติ มูลวัว – มูลควาย แสดงถึงการปรับตัวของมนุษย์ให้อยู่รอดได้มาจากการเกิดภาวะวิกฤติ ในครอบครัวมีหนี้สิ้นมากจากการทำเกษตรเคมีเป็นปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในหมู่บ้านหนองผือ ที่มีกรณีตัวอย่างการนำควายเข้ามาเลี้ยงเพื่อทำนาให้เกิดขึ้นในอนาคตต่อไป ด้วยการสร้างความสัมพันธ์กับคนในหมู่บ้านใกล้เคียง คือ บ้านหนองบัว บ้านกอก บ้านโพนงาม หาซื้อควายมาไถนาทั้งจากพ่อค้าคนกลางและญาติพี่น้องของตนเอง เพื่อฟื้นฟูชีวิตจากการใช้จ่ายในการทำนาเกษตรกรรมต้นทุนสูงมาผลิตเกษตรกรรมแบบธรรมชาติเหมือนยุคก่อตั้งชุมชน

สรุปผลการวิจัยควายหายไปไหน

ควายหายไปไหนของชาวบ้านหนองผือ เป็นปรากฏการณ์ทางสังคมที่เกิดขึ้นตามกลไกการเปลี่ยนแปลงของสภาพแวดล้อมในชุมชน พื้นที่ถูกน้ำท่วมจากแม่น้ำชี แล้วรัฐมีนโยบายพัฒนาสร้างเขื่อนอุบลรัตน์ป้องกันน้ำท่วม ให้ชาวนาได้ใช้น้ำทำนาหลายครั้ง แต่การลงทุนที่มีต้นทุนสูงใช้เครื่องจักรกล และการจ้างแรงงานคนมาทำนาปลูกข้าว เกี่ยวข้าว ส่วนเครื่องจักรกลรถไถนาเดินตามใช้นานๆได้ ซ่อมแซมใช้จ่ายดูแลรักษามากกว่าการดูแลรักษาโรคระบาดของควาย ทำให้ชาวบ้านหนองผือได้ปรับตัวจากภาวะวิกฤติการหายไปของควายเริ่มตระหนักถึงการทำนาแบบธรรมชาติใช้แรงงานควายมาแทนที่แรงงานเครื่องจักรกลในบางครอบครัว ชี้ให้เห็นการเรียนรู้ของคนกับการปรับตัวต่อระบบนิเวศน์ด้วยการลองผิดลองถูกจากการใช้แรงงานสัตว์ ควายไถนาพัฒนาตามนโยบายการใช้เครื่องจักรกล จากนโยบายรัฐกลับมาปฏิรูปอาชีพของตนให้พึ่งพาธรรมชาติมากกว่าพึ่งเทคโนโลยี ด้วยการทำเกษตรธรรมชาติ ซึ่งเป็นเหตุการณ์ที่เปลี่ยนแปลงและปรับตัวของตนไปตามเหตุการณ์แล้วมีผลกระทบเกิดขึ้นกับชีวิต ทั้งด้านบวก และด้านลบด้วย การประกอบอาชีพที่เกิดจากแรงงานของสัตว์เป็นสื่อช่วยเพิ่มผลผลิต มีการออมจากการเลี้ยงควายซึ่งปัจจุบันชาวบ้านหนองผือเคยมีควายเป็นจำนวนมากทุกครัวเรือนเริ่มเลี้ยงควาย เมื่อ ปี พ.ศ. 2540 แต่ยังไม่ขยายไปทุกครอบครัว ซึ่งการทำอาชีพเกษตรกรรมของชาวบ้านหนองผือ สรุปได้ว่ามีการใช้ควายแล้วควายหายไปในช่วง ปี พ.ศ.

2508 – 2534 และยุคปัจจุบันระหว่าง พ.ศ. 2535 ถึงปัจจุบันจะมีการเลี้ยงควายในครอบครัวชาวนาเพื่อการปรับตัวโดยอาชีพเกษตรกรรมแบบธรรมชาติ

สัมภาษณ์ หลวงพ่อพระครูสุวรรณประโชติ 15 พฤศจิกายน 2552

4. กะหล่ำปลีเงินล้านกับวิถีชีวิตชาวชื่นชมโรงเรียนชื่นชม

การวิจัยครั้งนี้มีความมุ่งหมาย คือ 1) ศึกษาประวัติของชุมชนบ้านหนองหว้า (ชื่นชม) ถิ่นกำเนิดกะหล่ำปลีเงินล้านและประวัติการนำกะหล่ำปลีเข้ามาปลูก เป็นพืชเศรษฐกิจของชุมชนชื่นชม 2) ศึกษาวิถีชีวิตของเกษตรกรที่ผลิตกะหล่ำปลี และการตลาด ที่นำไปสู่กะหล่ำปลีเงินล้าน 3) ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่าง ประชาชนชาวชื่นชมและองค์กรต่าง ๆ กับความภูมิใจในการสืบสานงานประเพณีกะหล่ำปลีเงินล้าน

1. ประวัติของชุมชนบ้านหนองหว้า (อำเภอชื่นชม) ถิ่นกำเนิดกะหล่ำปลีเงินล้านและประวัติการนำกะหล่ำปลีเข้ามาปลูก เป็นพืชเศรษฐกิจของชุมชนชื่นชม

หนองหว้าอยู่ที่ไหน?

สมมุติว่าผู้อ่านนั่งรถส่วนตัวจากกรุงเทพฯ ย้อนไปทางสระบุรี เบนหน้าไปทางโคราช แล้วมุ่งสู่ที่ราบสูงภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เลี้ยวไปตามถนนมิตรภาพ โคราช - หนองคาย ในระหว่างทาง ท่านจะผ่านเขตจังหวัดขอนแก่น พอถึงตัวเมืองขอนแก่น ให้ท่านชะลอรถที่สี่แยกไฟแดง แล้วเลี้ยวขวา ผ่านเข้าประตูเมืองขอนแก่น มุ่งไปทางทิศตะวันออก ท่านจะพบถนนอีกสายหนึ่งคือ สายขอนแก่น – กาฬสินธุ์ ตอนนี้ให้ท่านเริ่มต้นใหม่อีกครั้งหนึ่ง จากจังหวัดขอนแก่นมุ่งหน้าไปอีก 30 กิโลเมตร ท่านจะถึงตลาดแห่งหนึ่งซึ่งเป็นที่ตั้งของอำเภอในเขตการปกครองของจังหวัดมหาสารคาม มีชื่อว่าอำเภอเชียงยืน ณ ถนนสายนี้ จะมีทางสี่แยกไฟแดงใหญ่อยู่กลางตลาด แล้วเลี้ยวซ้ายมุ่งหน้าไปทางเหนือ ประมาณ 1.5 กิโลเมตร

ถึงหน้าโรงเรียนบ้านหนองศิริราษฎร์ จะมีทางเบี่ยงด้านขวามือ ให้เลี้ยวขวาเข้าสู่ถนน สายเชียงยืน - คำใหญ่ (ทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 2268) ผ่านวัดบ้านหนองศิริราษฎร์ บ้านโนนงิ้ว วัดป่าบ้านเหล่าดอกไม้ ผ่านบ้านกระบาก บ้านผักแว่น ผ่านป่าโคกข่าวที่กว้างใหญ่และดินสีแดง แล้วก็จะถึงหมู่บ้านแห่งหนึ่ง ซึ่งอยู่ระหว่างกิโลเมตรที่ 20 มีชื่อเรียกกันว่า "**หมู่บ้านหนองหว้า**" ซึ่งในอดีตเป็นหมู่บ้านใหญ่แบ่งเขตการปกครองออกเป็น 4 หมู่บ้าน ได้แก่ หมู่ที่ 1, หมู่ที่ 3 , หมู่ที่ 14, หมู่ที่ 10 ของตำบลชื่นชม อำเภอเชียงยืน จังหวัดมหาสารคาม และต่อมาเมื่อปี พ.ศ. 2523 ประชากรของตำบลชื่นชมได้เพิ่มมากขึ้น ทางราชการจึงแบ่งเขตการปกครองของตำบลชื่นชมออกเป็น 2 ตำบล คือ ตำบลชื่นชม มีจำนวน 11 หมู่บ้าน และตำบลกุดปลาดุก จำนวน 14 หมู่บ้าน ทำให้บ้านหนองหว้าถูกแบ่งออกเป็นหมู่บ้านใหม่ ในเขตปกครองของตำบลชื่นชมเป็น 5 หมู่บ้าน ได้แก่ หมู่ที่ 1 บ้านหนองหว้า หมู่ที่ 3 บ้านหนองหว้า หมู่ที่ 9 บ้านลำดวน หมู่ที่ 10 บ้านชื่นชม และ หมู่ที่ 11 บ้านเจริญสุข ณ หมู่บ้านแห่งนี้ผู้เขียนจะพาท่านรู้จักประวัติความเป็นมาและสถานที่สำคัญๆซึ่งผู้เขียนได้สืบค้นมาและจากคำบอกเล่าของผู้เฒ่าผู้แก่ที่ยังมีชีวิตอยู่ดังผู้เขียนจะได้เล่าต่อไปนี้

ประวัติความเป็นมาของหมู่บ้านหนองหว้า

หมู่บ้านแห่งนี้ตั้งอยู่ในนามของ "หนองหว้า" แห่งหนึ่ง ซึ่งปัจจุบันตั้งอยู่ด้านทิศเหนือของวัดชัยศรีบ้านหนองหว้า ซึ่งเป็นหนองน้ำที่สำคัญมากของหมู่บ้าน และที่ได้ชื่อว่าหนองหว้า นั้นก็เกิดจากการเอาชื่อสิ่งสำคัญ หรือสัญลักษณ์ที่สำคัญ ๒ อย่างมารวมกัน ดังนี้

คำว่า **หนอง** เป็นภาษาท้องถิ่นของอีสาน หมายถึง แอ่งน้ำ หนองน้ำแห่งนี้ได้มีอยู่ก่อนที่จะมาตั้งหมู่บ้านแล้ว ซึ่งเป็นแอ่งน้ำรับน้ำจากบริเวณรอบๆเมื่อฝนตก

คำว่า **หว้า** หมายถึงต้นไม้ชนิดหนึ่ง ผลสุกสามารถใช้รับประทานได้ จะมีสีม่วงอมดำ มีรสชาติเปรี้ยวอมหวาน อร่อย ซึ่งเกิดอยู่ริมหนองดังกล่าว เป็นต้นไม้ที่ใหญ่ที่สุดในละแวกนี้ เกิดเมื่อไหร่ อายุเท่าใด ไม่มีหลักฐาน ผู้เล่าให้ฟังก็บอกว่าจำไม่ได้ ซึ่งเป็นที่รู้จักกันทั่วไป แต่ต่อมาต้นหว้าใหญ่ต้นนี้ได้โค่นล้มลง เพราะภัยธรรมชาติ ข่าวนี้ได้แพร่กระจายไปทั่วทิศตามหมู่บ้านที่มีคนรู้จัก คนจึงเรียกตามนามนี้ว่า บ้านหนองหว้าใหญ่ หรือบ้านหนองหว้าโค่น ซึ่งเป็นที่ทราบกันดีในเวลาต่อมา แต่ชื่อทางราชการเรียกว่า "บ้านหนองหว้า" และขอให้พวกเราจำไว้ว่า หมู่บ้านนี้มีหนองน้ำ และต้นหว้า เป็นสัญลักษณ์ ชาวหนองหว้าทุกคนควรจะภูมิใจที่หมู่บ้านของเรามีประวัติพร้อมหลักฐาน มิใช่ตั้งขึ้นมาลอยๆ โดยปราศจากเหตุผล

ที่ตั้งหมู่บ้าน

เริ่มแรกเมื่อปี พ.ศ. 2435 มีผู้คนอพยพมาตั้งถิ่นฐาน บริเวณใกล้เคียงหนองหว้าอันเป็นหนองน้ำที่มีอยู่ในปัจจุบัน ได้ตั้งบ้านเรือนทางด้านใต้ (บริเวณดอนปู่ตาปัจจุบัน) นอกนั้นก็อยู่กระจัดกระจายตามไร่ตามนาของตนเอง แต่ต่อมาได้ย้ายเข้ามารวมกันเป็นหมู่บ้านทางทิศตะวันตกของหนองหว้า เพราะเหตุผลว่าเมื่อเกิดอันตรายใดๆ อย่างใดอย่างหนึ่งก็จะพึ่งพาอาศัยกันได้ และอีกพวกหนึ่งได้รวมตัวกันอยู่ทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือเป็นอีกหมู่บ้านหนึ่ง เรียกว่า บ้านหนองหว้าน้อย หรือบ้านน้อยหัวดง (ปัจจุบันขึ้นกับเขตการปกครองของอำเภอห้วยเม็กจังหวัดกาฬสินธุ์) เพราะเหตุว่าตั้งอยู่ทางตอนเหนือ และประกอบกับมีป่าไม้ใหญ่ทึบตามภาษาถิ่นอีสานเรียกว่า ดง และเป็นชุมชนกลุ่มน้อยกว่าพวกที่อยู่ใกล้หนองน้ำนั้น

บ้านหนองหว้าในครั้งนั้นขึ้นเขตการปกครองของอำเภอกันทรวิชัย จังหวัดมหาสารคามต่อมาหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 (พ.ศ.2484) ได้ขึ้นต่อ กิ่ง อ.เชียงยืน จ.มหาสารคาม และในปัจจุบันอยู่ในเขต ต.ชื่นชม อ.ชื่นชม จ.มหาสารคาม เป็นหมู่บ้านใหญ่อีกแห่งหนึ่ง ในเขตตำบลปัจจุบันมีบ้านเรือน 600 กว่าหลังคาเรือน มีพลเมืองประมาณ 3,560 คน มีอาณาเขตดังนี้

อาณาเขตของบ้านหนองหว้า

ทิศเหนือ จดกุดปลาดุก ต.กุดปลาดุก อ.เชียงยืน จ.มหาสารคาม และบ้านหัวดง อ.ห้วยเม็ก จ.กาฬสินธุ์

ทิศใต้ จดหนองผักแว่น ต.เหล่าดอกไม้ อ.เชียงยืน จ.มหาสารคาม และบ้านป่าหวาย ต.คำเหมือดแก้ว อ.ห้วยเม็ก จ.กาฬสินธุ์

ทิศตะวันออก จดบ้านคำเหมือดแก้ว ต.คำเหมือดแก้ว อ.ห้วยเม็ก จ.กาฬสินธุ์ และบ้านป่ายาง เขตอำเภอห้วยเม็กเช่นเดียวกัน

ทิศตะวันตก จดบ้านโคกกลาง บ้านน้ำจั้นและบ้านจอมศรี ต.ชื่นชม อ.เชียงยืน จ.มหาสารคาม

บรรพบุรุษอพยพมาจากไหน

คำว่า **บรรพบุรุษ** หมายถึงผู้เกิดก่อน ผู้เกิดมาโลกก่อนเรา แต่ในที่นี้จะหมายถึงผู้อพยพมาตั้งถิ่นฐานอยู่ก่อน ซึ่งส่วนมากอพยพมาจากทางใต้ ลุ่มแม่น้ำชี ในเขตอำเภอโกสุมพิสัย จังหวัดมหาสารคาม โดยเฉพาะบ้านแจ้ง บ้านดอน บ้านแห่ ซึ่งถูกอุทกภัยน้ำหลากมาไร่นาไม่ได้ทำจึงได้อพยพขนย้ายขึ้นมาทางเหนือ อันเป็นแหล่งที่อุดมสมบูรณ์กว่า แต่ก็เป็นส่วนหนึ่ง

เท่านั้น ที่กล้าเสี่ยงต่อ การผจญภัยเอาชีวิตไปตายดาบหน้า มาตั้งรากอยู่ท่ามกลางป่าดงสมัยนั้น ถากถางจนเป็นไร่เป็นนาดังที่เราเห็นในปัจจุบันนี้

ผู้ที่เป็นหัวหน้าในการอพยพมาตั้งถิ่นฐานครั้งนั้น ล้วนแต่เป็นผู้ใหญ่ที่มีความเก่งกล้าสามารถ เป็นที่พึ่งของหมู่คณะได้ จนในที่สุดได้รวบรวมเป็นหมู่บ้านได้อย่างเป็นปึกแผ่นจนได้รับการยกย่องจากทางการและชาวบ้านขนาดชื่อว่า “ขุน” หรือ “หลวง”แต่คนส่วนมากก็เรียกว่าพ่อขุน เพราะเป็นบุคคลสูงอายุ และเป็นที่เคารพยำเกรงของชาวบ้าน คำว่า “ขุน”หรือ “หลวง”ก็แปลว่าผู้ใหญ่นั่นเอง ในสมัยนั้นมีบุคลสำคัญพอจะกล่าวถึงดังนี้

1. **พ่อขุนวิชา (อรุณ จุติรักษ์)** เป็นผู้เก่งกล้าสามารถ มีคาถาอาคม อยู่ยงคงกระพันเล่ากันมาว่าท่านผู้นี้เคยเป็นนักเลงเก่าที่มีชื่อเสียงโด่งดังมาก เป็นที่สนใจของเจ้าหน้าที่ในสมัยนั้นจากการถูกจับ และได้รับการทรมานจากเจ้าหน้าที่อย่างทุลักทุเลมากแต่ไม่ตาย แต่ต่อมาเมื่อพาคณะอพยพมาตั้งถิ่นนี้แล้ว ได้กลับตัวเป็นคนดี จึงได้รับเลือกตั้งเป็นผู้ใหญ่บ้านคนแรก แต่ด้วยท่านเป็นผู้มีวิชาคาถาอาคม “ขุนวิชา”

2. **ขุนประเสริฐ (พล ศรีเมือง)** ท่านผู้นี้เคยบวชอยู่หลายปี จนถึงขั้นเป็นอาจารย์และเป็นผู้อาวุโส เป็นนักปราชญ์ เป็นพ่อบ้านพ่อเมือง เป็นที่ปรึกษาของชาวบ้าน เวลามีการมีงานมีเคราะห์ดีเคราะห์ร้าย เป็นต้องเรียกหาพ่อขุน สมกับนามของท่านว่า “ขุนประเสริฐ”และได้รับหน้าที่เป็นทายกวัดด้วย

3. **พ่อขุนลอง (มา ธนูรักษ์)** เป็นผู้ที่ชอบทดลองสิ่งใหม่ๆ แปลก ๆ เป็นผู้ที่มีความคิดก้าวหน้า เช่น สร้างบ้านเรือน ทำเกวียน ทำเครื่องใช้ต่างๆ นอกจากนี้ยังเป็นผู้ฉลาดในการพูดจา เอาการเอางานส่วนรวม จึงได้รับการแต่งตั้งให้เป็นผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน และเป็นรองจากขุนวิชา

4. **พ่อขุนทองห่าว (ที ศรีเมือง)** เคยบวชเป็นสามเณร สึกออกมาชาวอีสานจะเรียกว่า “เซียง” ชาวบ้านมักเรียกว่า เซียงที แต่ยังเอาใจฝักใฝ่ทางวัดวาอาราม ทำบุญสุนทานรับภาระในทางพระพุทธศาสนา โดยไม่เห็นแก่ความเหน็ดเหนื่อย นอกจากหวังบุญกุศลและความเจริญก้าวหน้าของบ้านเมือง รู้จักผ่อนสั้นผ่อนยาว กับชาวบ้านชาววัด จึงได้รับการแต่งตั้งให้เป็นทายกวัด

5. **หลวงพรม ศรีมูลเขียว** ท่านผู้นี้ก็เป็นกำลังสำคัญผู้หนึ่งในการสร้างสรรค์ หมู่บ้านแห่งนี้

6. **พ่อใหญ่สนธิ์ โพธิ์ทอง** ได้รับแต่งตั้งเป็น “กระจ้ำ” เพราะเหตุว่าท่านเป็นผู้ได้รับการเคารพนับถือของชาวบ้านเป็นพ่อบ้านพ่อเมืองคนหนึ่ง ชำนาญในการเข้าถึงผีเข้าถึงสางตาม

ความเชื่อของชาวบ้าน และเอาธุระกับบ้านเมือง พูดง่าย ๆ คือเป็นสื่อกลางระหว่างผี กับชาวบ้าน ท่านได้ทำหน้าที่นี้เป็นอย่างดี และสมัยต่อมาคือพ่ออ่อน โพธิ์ทอง ก็ได้รับตำแหน่งนี้แทน

7. **พ่ออบบุรี โพธิ์ทอง** เป็นหัวเรี่ยวหัวแรงในการสร้างสรรค์หมู่บ้านแห่งนี้ อีกท่านหนึ่งด้วย และนอกจากนี้ยังมีอีกหลายท่านที่ไม่ได้กล่าวถึง ท่านเหล่านั้นก็เป็นผู้เอาใจใส่ต่อบ้านเมืองเป็นส่วนมาก ขอให้ผู้สนใจได้ถามผู้เฒ่าผู้แก่เพิ่มเติม

บรรพบุรุษเหล่านี้ หรือผู้ไม่ได้ออกนามกล่าวถึงก็ตาม ท่านได้อุทิศชีวิต เพื่อสร้างสรรค์บ้านเมืองให้เจริญก้าวหน้า อันเป็นมรดกสืบทอดมาจนถึงปัจจุบัน สมควรอย่างยิ่งที่พวกเราอนุชนรุ่นหลัง จะได้เทิดทูนคุณงามความดีเหล่านั้นเอาไว้ โดยการอุทิศชีวิตเช่นท่านสร้างสรรค์ในสิ่งที่เห็นว่าเป็นประโยชน์ไม่เห็นแก่ตัว เห็นแก่ประโยชน์ของส่วนรวมเป็นสำคัญ เพราะอีกไม่ช้าไม่นานนัก เราก็จะตายจากกัน อย่างไม่มีวันกลับมาเห็นหน้ากันอีก จะไม่มีอะไรหลงเหลืออีกแล้ว นอกจากคุณงามความดี ที่จะทิ้งร่องรอยเอาไว้ให้อนุชนรุ่นหลังได้ดำเนินชีวิตตามอย่างถูกต้อง

กลุ่มผู้วิจัยเชื่อว่า ถ้าไม่มีบรรพบุรุษเหล่านี้แล้ว ก็ไม่ทราบเหมือนกันว่า เราจะได้มีโอกาสลืมตามาดูโลกเช่นนี้หรือไม่ คำว่า “ **หนองหว้า**” อาจจะไม่ปรากฏบนผืนแผ่นดินนี้ก็ได้ ควรที่เราจะภูมิใจกับบรรพบุรุษของเราได้สร้างสรรค์บ้านเมืองจนเป็นปึกแผ่นให้แล้ว เราจะได้ช่วยแก้ไขปัญหาสังคมที่เกิดขึ้น ปรับปรุงให้ดี เพื่อจะได้เป็นมรดกตกทอดไปชั่วรุ่นลูกรุ่นหลาน และต่อๆ ไป

การปกครองในอดีตและปัจจุบัน

นอกจากหัวหน้าครอบครัวจะเป็นผู้ปกครองโดยตรงแล้ว ยังมีผู้ใหญ่บ้านเป็นผู้ปกครองดูแลความสุข ความทุกข์ของชาวบ้านอีกด้วย โดยได้รับความเห็นชอบจากชาวบ้านและได้รับการแต่งตั้งจากทางราชการด้วย ซึ่งพิจารณาถึงผู้มีความรู้ ความสามารถที่จะนำพาชาวบ้านไปสู่ความเจริญก้าวหน้าหรือพาลูกบ้านดำเนินชีวิตไปสู่แนวทางสันติสุขได้ ซึ่งในสมัยนั้นกับสมัยนี้ การปกครองในระดับหมู่บ้านก็ไม่แตกต่างกันมากนัก จะได้กล่าวถึงผู้เป็นผู้ใหญ่บ้านตั้งแต่เริ่มตั้งบ้านเรือนจนถึงปัจจุบัน ตลอดทั้งผลงานพอสังเขปดังนี้

1. **ขุนวิชา(อรุณ จุติรักษ์)** เป็นผู้ใหญ่บ้านคนแรก ปีขาล ในสมัยรัชกาลที่ 6 ผลงานได้พาชาวบ้านตั้งบ้านเรือนจนเป็นปึกแผ่น

2. **ขุนหาร (เซียงเสาร์ จุติรักษ์)** เป็นผู้ใหญ่บ้านคนที่ 2 ผลงานร่วมสร้างโบสถ์ (หลังเก่า) กับท่านอาจารย์ครูหัด ดาหลวงมาตร และชาวบ้านเมื่อปี พ.ศ. 2465

3. **พ่อใหญ่บุดดี ศรีสงค์** เป็นผู้ใหญ่บ้านคนที่ 3 ผลงานเริ่มมีโรงเรียนวัดเกิดขึ้น นอกจากนี้ได้นำชาวบ้านพัฒนาหมู่บ้าน เอาใจใส่ต่อวัดวาอารามมาก เพราะท่านเคยบวชเรียนถึงขั้นอาจารย์

4. **พ่อกำนันมี ศรีมูลเขียว** เคยเป็นผู้ใหญ่บ้าน 5 ปี กำนัน 5 ปี ตั้งแต่ พ.ศ. 2489 – 3499 ผลงาน พาชาวบ้านสร้างฝายหลวง ตัดถนนไปทางใต้ถึงบ้านหนองผักแว่น ทางเหนือถึงบ้านนาไร่เดียว ลาออกจากกำนัน 1 ปี ตั้งใจว่าจะบวช แต่มาล้มป่วยเสียก่อน และถึงแก่กรรมในเวลาต่อมา

5. **นายปิ่น สารสวัสดิ์** เป็นผู้ใหญ่บ้านคนที่ 5 ดำรงตำแหน่งได้ 2 ปี ตั้งแต่ พ.ศ. 2499-2510 ผลงานพาลูกบ้านทำรั้วลวดหนามรอบคูหนองฝายใหญ่ (ปัจจุบันได้ถูกรื้อไปแล้ว) ต่อมาได้ลาออก

6. **พ่อมุย ไชยโสดา** เป็นผู้ใหญ่บ้านได้ 15 วัน ก็ลาออก เพราะเนื่องจาก ได้ป่วยและถึงแก่กรรมในเวลาต่อมา

7. นายอุทัย กินานิกร เป็นผู้ใหญ่บ้านคนที่ 7 ตั้งแต่ พ.ศ. 2501-2505 ผลงานบูรณะฝายหลวง และดูแลความทุกข์ สุขของหมู่บ้านอย่างเข้มแข็ง แต่ต่อมาได้ลาออกเพราะหนักใจบางอย่าง และได้ย้ายครอบครัวไปอยู่อำเภอวังสะพุง จังหวัดเลย

8. นายปุ่น ศรีธรรมมา เป็นผู้ใหญ่บ้านที่หนุ่มที่สุด เมื่อปี พ.ศ. 2517 หมู่บ้านนี้ได้ถูกแบ่งออกเป็น 2 หมู่บ้าน ตามนโยบายของทางราชการ โดยแบ่งคุ้มใต้ ออกไปจากคุ้มกลางและคุ้มเหนือ ซึ่งเป็นหมู่ที่ 1 และ 14 ของตำบลชื่นชม

9. นายกอง แสงโนราช ได้รับเลือกตั้งจากประชาชนในหมู่ที่ 14 ให้เป็นผู้ใหญ่บ้านตั้งแต่ ปี พ.ศ. 2517 – 2534 ได้เกษียณอายุราชการ ผลงานท่านได้พาชาวบ้านพัฒนาหมู่บ้านนำความเจริญเข้าสู่หมู่บ้านมากมาย โดยให้ความร่วมมือกับชุมชน และวัด ด้วยดีตลอดมา

10. นายประยงค์ นาคสุนทร เป็นผู้ใหญ่บ้านหมู่ 9 หรือหมู่บ้านลำดวน เพราะว่าในปี พ.ศ. 2530 หมู่ที่ 1 มีประชากรเพิ่มขึ้น ทางราชการจึงเห็นสมควร แบ่งเขตการปกครองเพิ่มอีก 1 หมู่บ้าน โดยให้นายประยงค์ นาคสุนทร เป็นผู้ใหญ่บ้านคนแรก ของหมู่ที่ 9 บ้านลำดวน

11. นายวิจิตร แสงคุณเมือง เป็นผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ 10 หรือบ้านชื่นชม เพราะในปี พ.ศ. 2532 หมู่บ้านที่ 3 มีประชากรมากขึ้น สมควรแยกการปกครองได้อีก 1 หมู่บ้าน และประชาชนได้เลือกนายวิจิตร แสงคุณเมืองเป็นผู้ใหญ่บ้านคนแรกของหมู่ที่ 10 บ้านชื่นชม

12. นายสมหมาย กุณโฮง ผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ 3 คนใหม่ เพราะนายกอง แสงโนราช เกษียณอายุราชการตั้งแต่ พ.ศ. 2534 ประชาชนจึงได้เลือกตั้งผู้ใหญ่บ้านขึ้นมาใหม่ จึงได้นาย สมหมาย กุณโฮง มาทำหน้าที่แทน

13. นายทองสา โพธิ์ทอง ผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ 11 หรือบ้านเจริญสุข ซึ่งแยกออกจากหมู่ที่ 9 ในปี พ.ศ.2535 มีนายทองสา โพธิ์ทองเป็นผู้ใหญ่บ้านคนแรก

ผู้ปกครองหมู่บ้านในปัจจุบัน (พ.ศ.2552) แบ่งเขตการปกครองออกเป็น 5 หมู่บ้าน ในเขตตำบลชื่นชม อำเภอชื่นชม จังหวัดมหาสารคาม ดังนี้

1. บ้านหนองหว้า หมู่ที่ 1 ผู้ใหญ่บ้าน คือ นายชูวัตร สารสวัสดิ์
2. บ้านหนองหว้า หมู่ที่ 3 ผู้ใหญ่บ้าน คือ นายประชัน อันทะปัญญา
3. บ้านลำดวน หมู่ที่ 9 ผู้ใหญ่บ้าน คือ นายทวี ศรีบุญ
4. บ้านชื่นชม หมู่ที่ 10 กำนันตำบลชื่นชม คือ นายอัมพร โพธิ์ทอง
5. บ้านเจริญสุข หมู่ที่ 11 ผู้ใหญ่บ้าน คือ นายทองเรียน สีจุ้ยจ้าย

สภาพปัจจุบันของหมู่บ้าน

1. เป็นหมู่บ้านขนาดใหญ่ รวม 5 หมู่บ้าน คือ หมู่ที่ 1, หมู่ที่ 3, หมู่ที่ 9, หมู่ที่ 10 และหมู่ที่ 11 ของ ต.ชื่นชม อ.ชื่นชม จ.มหาสารคาม

2. มีถนนหนทางที่ติดต่อไปมาอย่างสะดวก สบาย มีถนนลาดยางแอสฟัลต์(ทางหลวงแผ่นดิน หมายเลข 2268) สายเชียงยืน-คำใหญ่ ผ่านหมู่บ้าน และมีรถประจำทางผ่านตลอดวัน

3. มีการจัดด้านสาธารณูปโภคพอสมควร เช่น มีไฟฟ้า,น้ำประปา,โทรศัพท์,ใช้

4. ด้านการศึกษา มีโรงเรียนประถมศึกษา และโรงเรียนมัธยมศึกษาที่เปิดการศึกษาถึงชั้นมัธยมศึกษาตอนปลาย

5. ด้านการอนามัย มีศูนย์แพทย์ชื่นชม ตั้งอยู่ในหมู่บ้าน

6. ด้านการเกษตร มีการพัฒนาด้านเกษตรกรรม โดยมีเครื่องสปริงเกอร์ช่วยในการปลูกพืชผักของประชาชน และมีไฟฟ้าเพื่อใช้ในการเกษตร อย่างสะดวกสบาย

1. ผลการสัมภาษณ์ ภูมิปัญญาท้องถิ่น : ผู้นำการปลูกกะหล่ำปลีของชาวชื่นชม
: นายสมปอง วงศ์กระบากถาวร

ตามที่ทีมยุววิจัยได้สัมภาษณ์ประวัติของ คุณตาสมปอง วงค์กระบากถาวร ซึ่งเป็นบุคคลที่มีความสำคัญของชาวชื่นชม ที่เป็นผู้ที่นำกะหล่ำปลีมาปลูกในอำเภอชื่นชม ซึ่งปัจจุบันท่านได้เสียชีวิตแล้ว ทีมยุววิจัยจึงได้ไปสัมภาษณ์จากคุณยายหนูพิน วงศ์กระบากถาวร

ภรรยาคู่ใจ ซึ่งมีอายุ 66 ปี และ คุณลุงประหยัด วงศ์กระบากถาวร น้องชาย อายุ 45 ปี มีดังนี้

คุณตาสมปอง วงศ์กระบากถาวร (แซ่ตั้ง) มีถิ่นเดิมอยู่บ้านกระบาก บิดาของท่านมีเชื้อสายจีนสกุลเดิม คือ แซ่ตั้ง เมื่อได้สมรสกับ คุณยายหนูพิณซึ่งเป็นชาวบ้านหนองหว้า จึงได้ย้ายภูมิลำเนามาอยู่ที่ บ้านเลขที่ 232 หมู่ที่ 3 บ้านหนองหว้า ตำบลชื่นชม อำเภอชื่นชม จังหวัดมหาสารคาม คุณตาสมปอง ท่านมีอาชีพหลักคือ การเกษตร ปลูกข้าว และ พืชผักต่างๆ ตามฤดูกาล ประกอบกับคุณตาเป็นคนขยัน พอเก็บเกี่ยวข้าวเสร็จ ก็ไม่ยอมทิ้งที่นาให้ว่างเปล่า ท่านได้ปลูกผักทุกชนิด ช่วงแรกๆก็ปลูกเพื่อใช้ประกอบอาหารภายในครอบครัว และแจกจ่ายเพื่อนบ้านใกล้เรือนเคียง นานๆเข้าก็นำมาขายทำให้มีรายได้เสริมจากการปลูกข้าวเป็นอย่างมาก ทำให้เป็นแบบอย่างที่ดีของคนในชุมชนด้านการเกษตร โดยเฉพาะอย่างยิ่งการนำกะหล่ำปลีเข้ามาปลูกเป็นคนแรก เมื่อประมาณปี พ.ศ. 2512โดยทดลองปลูกที่พื้นที่สวนของตนเองด้านหลังโรงเรียนบ้านหนองหว้า (อนุบาลชื่นชม) ปลูกในช่วงฤดูหนาว เพราะคิดว่ากะหล่ำปลีเป็นพืชผักที่ชอบอากาศหนาว ผลผลิตก็ได้อย่างที่หวัง และได้ขายผลผลิตให้กับชาวบ้านหนองหว้า ในช่วงเทศกาลส่งท้ายปีเก่า- ต้อนรับปีใหม่ของทุกปี การปลูกก็ไม่ต้องลงทุนมาก ปุ๋ยที่ใช้ก็ใช้ปุ๋ยคอกขี้วัว ขี้ควาย ที่มีอยู่ตามบ้าน ยาฆ่าแมลง ก็ไม่เคยใช้ เป็นพืชผักที่ปลอดสารพิษจริงๆ ราคาขายไม่แพงหัวละประมาณ 4 – 5 บาท หัวละประมาณ 2 – 3 กิโลกรัม ต่อมาเพื่อนบ้านในชุมชนก็ลองปลูกด้วย ทำให้ขายได้ราคาดี ปลูกง่าย ได้ผลผลิตเร็ว จึงปลูกกันเพิ่มมากขึ้น

ต่อมาคุณตาสมปอง วงศ์กระบากถาวร ไม่เพียงแต่เป็นผู้ปลูกกะหล่ำปลีตัวอย่างให้ชาวบ้านชื่นชมเท่านั้น แต่ท่านยังเสาะหาเมล็ดพันธุ์กะหล่ำปลีที่มีคุณภาพดี หวาน กรอบ อร่อย ซึ่งแตกต่างจากกะหล่ำปลีจากที่อื่น นำมาให้เพื่อนบ้านในชุมชนปลูก และได้ขยายอาณาเขตการปลูกอย่างกว้างขวางไปทั่วอำเภอชื่นชม ทำให้คุณตาสมปอง วงศ์กระบากถาวร เป็นที่รู้จักของคนทั่วไป และได้รับการยกย่องเป็นเกษตรกรตัวอย่างของอำเภอชื่นชม ในการปลูกผักปลอดสารพิษ มีนักวิชาการการเกษตร และเกษตรกรจากท้องถิ่นอื่นๆ เข้ามาศึกษาดูงานที่สวนของ คุณตาสมปอง วงศ์กระถาวร ไม่ขาดระยะ วารสารต่างๆ มาสัมภาษณ์ และประวัติและภูมิปัญญาของท่านได้ลงบันทึกไว้ในสมุดหน้าเหลือง ปัจจุบันกะหล่ำปลีของชาวชื่นชมจึงเป็นที่รู้จักกันแพร่หลายที่ตลาดรถไฟ จังหวัดขอนแก่น ซึ่งเป็นตลาดผักและผลไม้ที่ใหญ่ที่สุดของภาคตะวันออกเฉียงเหนือแห่งหนึ่ง และเป็นที่ส่งออกของกะหล่ำปลีของชาว

ชื่นชมไปยังที่ต่างๆทั้งภายในและภายนอกประเทศ ถึงแม้ว่าคุณตาสมปอง วงศ์กระบากถาวร เจ้าของแห่ง ภูมิปัญญาการปลูกกะหล่ำปลี ท่านได้ละจากโลกนี้ไปแล้วก็ตาม

จากการสัมภาษณ์ภูมิปัญญาท้องถิ่นผู้ปลูกกะหล่ำปลีได้เห็นการปลูกกะหล่ำปลีและปัจจัยทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นในชุมชน จากการที่รัฐได้แบ่งหมู่บ้านหลายหมู่บ้าน เพราะประชาชนเพิ่มมากขึ้น และการเจริญทางเทคโนโลยีการเกษตร มีการใช้ปุ๋ยเคมี ขยายพื้นที่ปลูกกะหล่ำปลีไปยังชุมชนอื่น ๆ แบ่งยุคได้ดังนี้

กะหล่ำปลีเงินล้านกับวิถีชีวิตชาวชื่นชม

ยุคที่ 1 ช่วง พ.ศ. 2512-2517 “ปลูกครั้งแรกและจำหน่ายให้คนในชุมชน”

บุคคลที่นำกะหล่ำปลีเข้ามาปลูกเป็นคนแรกคือ นายสมปอง วงศ์กระบากถาวร (สกุลเดิม แซ่ตั้ง) เกิด พ.ศ. 2482 อยู่บ้านเลขที่ 232 หมู่ที่ 3 บ้านหนองหว้า อำเภอชื่นชม จังหวัดมหาสารคาม (ปัจจุบันเสียชีวิตแล้ว) คุณตาสมปอง ท่านมีอาชีพหลักคือ การเกษตร ปลูกข้าว และ พืชผักต่าง ๆ ตามฤดูกาล ประกอบกับคุณตาเป็นคนขยัน พอเก็บเกี่ยวข้าวเสร็จก็ไม่ยอมทิ้งที่นาให้ว่างเปล่า ท่านได้ปรับเปลี่ยนที่ดินจากทำนาปลูกผักทุกชนิด ช่วงแรก ๆ ก็ปลูกเพื่อใช้ประกอบอาหารภายในครอบครัว และแจกจ่ายเพื่อนบ้านใกล้เรือนเคียง นาน ๆ เข้าก็นำมาขายทำให้มีรายได้เสริมจากการปลูกข้าว ทำให้เป็นแบบอย่างที่ดีของคนในชุมชนด้านการเกษตร โดยเฉพาะอย่างยิ่งแสดงถึงการปรับตัวของคนให้อยู่รอดจากการทำอาชีพหลาย อย่าง เช่น การนำกะหล่ำปลีเข้ามาปลูกเป็นคนแรก เมื่อประมาณปี พ.ศ. 2512 โดยทดลองปลูกที่พื้นที่สวนของตนเองด้านหลังโรงเรียนบ้านหนองหว้า (โรงเรียนอนุบาลชื่นชม) ปลูกในช่วงฤดูหนาว เพราะคิดว่ากะหล่ำปลีเป็นพืชผักที่ชอบอากาศหนาว ผลผลิตก็ได้อย่างที่หวัง และได้ขายผลผลิตให้กับชาวบ้านหนองหว้า ในช่วงเทศกาลส่งท้ายปีเก่า- ต้อนรับปีใหม่ทุกของทุกปี การปลูกก็ไม่ต้องลงทุนมาก ปุ๋ยที่ใช้ก็ใช้ปุ๋ยคอกขี้วัว ขี้ควาย ที่มีอยู่ตามบ้าน ยาฆ่าแมลง ก็ไม่เคยใช้ เป็นพืชผักที่ปลอดสารพิษจริง ๆ ราคาขายไม่แพงหัวละประมาณ 4 – 5 บาท มีน้ำหนักหัวละประมาณ 2 – 3 กิโลกรัม ต่อมาเพื่อนบ้านในชุมชนก็ลองปลูกด้วย ทำให้ขายได้ราคาดี ปลูกง่าย ได้ผลผลิตเร็ว จึงปลูกกันเพิ่มมากขึ้น

การเปลี่ยนแปลงการปลูกกะหล่ำปลี

ต่อมาคุณตาสมปอง วงศ์กระบากถาวร ไม่เพียงแต่เป็นผู้ปลูกกะหล่ำปลีตัวอย่างให้ชาวบ้านชื่นชมเท่านั้น แต่ท่านยังเสาะหาเมล็ดพันธุ์กะหล่ำปลีที่มีคุณภาพดี หวาน กรอบ อร่อย ซึ่งแตกต่างจากกะหล่ำปลีจากที่อื่น นำมาให้เพื่อนบ้านในชุมชนปลูก และได้ขยายอาณาเขตการปลูกอย่างกว้างขวางไปทั่วอำเภอชื่นชม แสดงถึงวิถีชีวิตคนอำเภอชื่นชม ทำ

อาชีพปลูกกะล่ำปลีเหมือนกันเป็นคนท้องถิ่นเดียวกัน ทำให้คุณตาสมปอง วงศ์กระบากถาวร เป็นที่รู้จักของคนทั่วไป และได้รับการยกย่องเป็นเกษตรกรตัวอย่างของอำเภอชื่นชม ในการปลูกผักปลอดสารพิษ มีนักวิชาการการเกษตร และเกษตรกรจากท้องถิ่นอื่น ๆ เข้ามาศึกษาดูงานที่สวนของคุณตาสมปอง วงศ์กระถาวร ไม่ขาดระยะ วารสารต่าง ๆ มาสัมภาษณ์ ประวัติและภูมิปัญญาของท่านได้ลงบันทึกไว้ในสมุดหน้าเหลือง จากการขยายพื้นที่ปลูกไปทุกหมู่บ้านในอำเภอชื่นชมพบว่ามีพื้นที่ปลูกกะหล่ำปลีประมาณ 120 ไร่ จำนวน 87 ครัวเรือน (ชูวงศ์ช่าง. 2552 : สัมภาษณ์)

ยุคที่ 2 ช่วง พ.ศ. 2518-2539 “พืชเศรษฐกิจ”

เกษตรกรได้มีการสนใจการปลูกกะหล่ำปลีได้ขยายพื้นที่จากการปลูกในพื้นที่ของตนเองมาปลูกในแปลงล็อก (แปลงที่ติดกับหนองน้ำมะงอ ซึ่งมีพื้นที่ประมาณ 15 ไร่) นอกจากการขยายพื้นที่ของการปลูกแล้วยังขยายไปยังประชากรในการปลูกมากขึ้นอีกด้วย ไปยังบ้านปลาดุก บ้านผักแว่น และบ้านโคกกลาง มีจำนวนผู้ปลูกทุกหลังคาเรียน ทำให้การขายกะหล่ำปลีส่งผลต่อชีวิตของคนหลายหมู่บ้าน เกิดจากเปลี่ยนแปลงการใช้เงินตราซื้อกะหล่ำปลีบริโภค ไม่มีการใช้กะหล่ำปลีแลกสิ่งของทุกคนที่ปลูกต้องการขาย โดยมีแม่ค้าคนกลางมาซื้อถึงพื้นที่ปลูก ส่งขายที่ตลาดอำเภอชื่นชม และต่างจังหวัด ทำให้คนสัมพันธ์กันในระบบตลาด มองกะหล่ำปลีเป็นพืชเศรษฐกิจ เพราะปัจจุบันกะหล่ำปลีของชาวชื่นมีเครือข่ายการปลูกไปถึงตำบลเหล่าดอกไม้ได้นำไปขายถึงจังหวัดขอนแก่นจึงเป็นที่รู้จักกันแพร่หลายที่ตลาดรถไฟจังหวัดขอนแก่น ซึ่งเป็นตลาดผักและผลไม้ที่ใหญ่ที่สุดของภาคตะวันออกเฉียงเหนือแห่งหนึ่ง และเป็นที่ส่งออกของกะหล่ำปลีของชาวชื่นชมไปยังที่ต่าง ๆ ทั้งภายในและภายนอก ชี้ให้เห็นถึงวิถีชีวิตของชาวบ้านชื่นชมตำบลชื่นชม ตำบลเหล่าดอกไม้มีคนทำนา ทำสวนกะหล่ำปลีเป็นการปรับตัวของคนทำอาชีพตามฤดูกาลคือ ฤดูฝนปลูกข้าว ฤดูหนาวปลูกกะหล่ำปลี เพื่อกินและขายเหมือนกัน

ยุคที่ 3 ช่วง พ.ศ. 2540-ปัจจุบัน “กำเนิดประเพณีกะหล่ำปลีเงินล้าน”

นายรังสี ปัทมามาลย์ เป็นเกษตรอำเภอชื่นชม ในปี พ.ศ. 2540 ท่านได้ย้ายมาจากอำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม ซึ่งอำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคามได้มีประเพณีมันแกวเงินล้านในสมัยนั้น ท่านได้ออกเยี่ยมพบปะประชาชน แล้วสอบถามผู้นำชุมชน องค์การบริหารส่วนตำบล และประชาชน เกี่ยวกับพืชเศรษฐกิจของอำเภอชื่นชม ทุกกลุ่มให้ข้อมูลว่า “กะหล่ำปลี” เป็นพืชเศรษฐกิจ ที่ทำรายได้ให้แก่ชาวบ้านอำเภอชื่นชม โดยยอดจำหน่ายกะหล่ำปลีจากเกษตรกรผู้ปลูกกะหล่ำปลีเป็นจำนวนเงินถึงหลักล้านบาท ท่านจึงได้ให้

แนวคิดเกี่ยวกับการจัดงานประเพณีกะหล่ำปลีเงินล้าน และผู้นำชุมชน องค์การบริหารส่วนตำบลชื่นชม หน่วยงานต่าง ๆ รวมทั้งชุมชนเห็นด้วยกับแนวคิดที่ท่านได้เสนอ อำเภอชื่นชมจึงได้จัดงาน **"ประเพณีกะหล่ำปลีเงินล้าน"** ขึ้นในปี พ.ศ. 2540 โดยจัดขึ้นในช่วงวันที่ 28 – 30 ธันวาคม ของทุกปี เนื่องจากในช่วงนี้ กะหล่ำปลีจะเข้าสู่การเก็บเกี่ยวผลผลิต และยังเป็นช่วงเทศกาลจัดงานส่งท้ายปีเก่าต้อนรับปีใหม่ จึงเป็นการแนะนำ เผยแพร่ให้คนรู้จักอำเภอชื่นชมและพืชเศรษฐกิจของอำเภอชื่นชม การจัดงานประเพณีกะหล่ำปลีเงินล้านเป็นงานระดับอำเภอ จึงต้องได้รับความร่วมมือจากทุกฝ่าย ไม่ว่าจะเป็นระดับ โรงเรียน ชุมชน วัดผู้นำชุมชน และคนในชุมชน ในการจัดงานจะจัดที่ที่ว่าการอำเภอชื่นชม มีการประกวดขบวนแห่และการออกร้านของแต่ละตำบล ได้แก่ ชาวบ้านตำบลชื่นชม ชาวบ้านตำบลกุดปลาดุก ชาวบ้านตำบลเหล่าดอกไม้ และชาวบ้านตำบลหนองกุง มีการประกวดกะหล่ำปลีที่ใหญ่และมีน้ำหนักมากที่สุด ส่วนกลางคืนมีการประกวดสาวงามเป็นเทพีกะหล่ำปลีเงินล้านเป็นการเชื่อมความสัมพันธ์ให้กับผู้คนในระดับชุมชน ตำบล และในระดับอำเภอ ทำให้คนในชุมชนรู้สึกภาคภูมิใจในท้องถิ่นของตนเองที่ได้มีส่วนร่วมในการจัดงานครั้งนี้ ดังคำสัมภาษณ์ดังนี้

"...กิจกรรมที่โดดเด่น คือ ขบวนแห่ และเป็นงานประเพณีที่ประชาชนมีส่วนร่วมมากที่สุด และควรสืบสานต่อไป..."

(ผอ.นิกร วงค์ช่าง. 4 ตุลาคม 2552)

"...กิจกรรมที่โดดเด่น คือ การประกวดกะหล่ำปลี และเทพีกะหล่ำปลี เป็นงานประเพณีที่ทุกฝ่ายให้ความร่วมมือ และควรสืบสานต่อไป..."

(ยายเสาร์ ศรีไชยทอง. 4 ตุลาคม 2552)

"...กิจกรรมที่โดดเด่น คือ ขบวนแห่ และการประกวดกะหล่ำปลีหัวใหญ่ เป็นงานประเพณีที่ประชาชนทุกตำบลให้ความร่วมมือ และควรสืบสานต่อไป..."

(นางหนูกร ขานชา. 6 ตุลาคม 2552)

บทบาทของกะหล่ำปลีอัตลักษณ์ของชาวบ้านอำเภอชื่นชม

นอกจากงานประเพณีกะหล่ำปลีเงินล้านที่โดดเด่นแล้ว อำเภอชื่นชมยังมีสถานที่ที่น่าชื่นชม น่าเคารพนับถือ ดังคำขวัญประจำอำเภอที่ว่า "ชื่นชมถิ่นคนดี กะหล่ำปลีเงินล้าน ลำธารห้วยสายบาตร ธรรมชาติป่าโคกข่าว กราบเจ้าหลวงปู่หิน" ซึ่งคำขวัญนี้สะท้อนความหมายถึงเกษตรกรตัวอย่างคุณตาสมปอง วงศ์กระบากถาวร ที่เป็นคนแรกได้นำกะหล่ำปลีมาปลูกแล้วขยายพื้นที่ปลูกจากตำบลชื่นชมไปสู่ตำบลเหล่าดอกไม้และตำบลอื่น ๆ ที่อยู่ใกล้เคียง

เช่น ตำบลหนองหว้าหลายหมู่บ้านไม่ใช่บ้านหนองหว้าบ้านเคียงได้ปลูกกะหล่ำปลีจึงได้รับการเรียกว่ากะหล่ำปลีเงินล้าน นอกจากนี้ชื่นชมยังมีคนดีที่เป็นนักพัฒนาคือนายอำเภอชื่นชมได้นำแนวคิดการอนุรักษ์อาชีพกะหล่ำปลีผ่านกิจกรรมงานประเพณีให้มีการท่องเที่ยวชมกะหล่ำปลีจากการทำงานร่วมกันของคนทั้งอำเภอมารวมกลุ่มกันในสถานที่จัดงานด้วยการเชื่อมโยงของกะหล่ำปลีให้เกิดความสัมพันธ์คนกับคน หลายระดับตั้งแต่คนปลูกคู่กับคนซื้อ คนปลูกกับคนมาเที่ยวชมงาม คนปลูกกับนักวิชาการมาส่งเสริม คนปลูกกับคนหลายวัยที่มาทำกิจกรรมเป็นเทพีกะหล่ำปลีเพราะผู้ประกวดเทพีคือสาวงามที่มีระดับอายุตั้งแต่ 18 ปี ถึง 25 ปีมาประกวด

ดังนั้นจะพบว่ากะหล่ำปลีเป็นพืชเศรษฐกิจที่มีบทบาทในชีวิตของชาวสวนเขตอำเภอชื่นชมได้พบปะเรียนรู้เรื่องกะหล่ำปลีร่วมกันและที่สำคัญได้มีรายได้และได้เกิดประเพณีจากอาชีพเป็นแนวทางอนุรักษ์ให้อาชีพกะหล่ำปลีเป็นอาชีพหลักเช่นการปลูกข้าว สอดคล้องกับคำขวัญกล่าวว่า “ชื่นชมถิ่นคนดี กะหล่ำปลีเงินล้าน ไม่ได้เฉพาะรายได้ แต่ได้ความสัมพันธ์ของคนต่างวัยมาเกี่ยวข้องกันเปรียบเทียบว่า กะหล่ำปลีคือวัฒนธรรมที่เป็นประวัติศาสตร์เศรษฐกิจชุมชนคู่กับพืชอื่น ๆ อย่างต่อเนื่องทุก ๆ ปี โดยสื่อผ่านการประกวดเทพีกะหล่ำปลีทำให้ทุกคนตั้งตาคอยดูงานนี้เพราะมีคนหลายวัยมาร่วมแชร์ ความสุข ความรู้ และรายได้เงินหมุนเวียนเป็นประวัติศาสตร์ท้องถิ่นที่กินได้ดำรงชีวิตแบบพอเพียง (ทวีศิลป์ สืบวัฒนะ. 29 มีนาคม พ.ศ. 2553 การประชุมปิดโครงการหนุนเสริมโครงการยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่น มหาสารคาม ณ ห้องประชุมวิญญูคุวานันท์ มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม.)

การสัมภาษณ์ ประวัติบ้านหนองหว้า ถิ่นกำเนิดกะหล่ำปลีเงินล้าน

ผู้อาวุโส ในหมู่บ้านหนองหว้า

คุณย่าชู วงค์ช่าง อายุ ๘๓ ปี และ คุณย่าชา โชติชาลี อายุ ๘๓ ปี

รายชื่อผู้ให้สัมภาษณ์

1. นาง มณี ไชยทัพ อายุ 46 ปี บ้านเหล่าดอกไม้ เลขที่ 40/7 อ.ชื่นชม จ.มหาสารคาม
2. นาง ธนกร ขานชา อายุ 48 ปี บ้านหนองหว้า เลขที่ 219 อ.ชื่นชม จ.มหาสารคาม
3. ผอ. นิกร วงศ์ช่าง อายุ 54 ปี บ้านชื่นชม เลขที่ 237 อ.ชื่นชม จ.มหาสารคาม
4. นาง หนูเกตุ ศรีหารัตน์ อายุ 48 ปี บ้านลำดวน เลขที่ 98 อ.ชื่นชม จ.มหาสารคาม
5. นาง สินธร ริเวศน์ อายุ 54 ปี บ้านเจริญสุข เลขที่ 66 อ.ชื่นชม จ.มหาสารคาม
6. นาง ศิริวัฒนา ฮาตไชย อายุ 49 ปี บ้านหนองหว้า เลขที่ 123 อ.ชื่นชม จ.มหาสารคาม
7. นาง อ้วน วงศ์หาแก้ว อายุ 60 ปี บ้านเจริญสุข เลขที่ 68/11 อ.ชื่นชม จ.มหาสารคาม

8. นาง เสาร์ ศรีไชยทอง อายุ 82 ปี บ้านเจริญสุข เลขที่ 75 อ.ชื่นชม จ.มหาสารคาม
9. นาง ศรีมาลา ทัพภูธร อายุ 37 ปี บ้านลำดวน เลขที่ 178 อ.ชื่นชม จ.มหาสารคาม
10. นาง ชา โชตรชาลี อายุ 83 ปี บ้านลำดวน เลขที่ 95 อ.ชื่นชม จ.มหาสารคาม
11. นาง ชู วงศ์ช่าง อายุ 80 ปี บ้านลำดวน เลขที่ 98 อ.ชื่นชม จ.มหาสารคาม
12. นาย ทวี ผาบจันสิงห์ อายุ 45 ปี บ้านชื่นชม เลขที่ 6 อ.ชื่นชม จ.มหาสารคาม
13. นาย มนู โพธิ์ขุน อายุ 39 ปี บ้านเจริญสุข เลขที่ 211/11 อ.ชื่นชม จ.มหาสารคาม
14. นาง หนูพิณ วงศ์กระบากถาวร อายุ 66 ปี บ้านชื่นชม เลขที่ 127 อ.ชื่นชม จ.มหาสารคาม

5. มันแกวเงินล้าน โรงเรียนบรบือ

การศึกษาค้นคว้าครั้งนี้มีจุดมุ่งหมายเพื่อศึกษาการเปลี่ยนแปลง วิถีชีวิต สังคม และวัฒนธรรมของชุมชนบ้านซำแฮดในช่วงเวลาต่าง ๆ จากอดีตจนถึงปัจจุบัน ผ่านเรื่องราวของมันแกว โดยเก็บข้อมูลภาคสนามเป็นหลักใช้การสัมภาษณ์และวีดิทัศน์ในการเก็บรวบรวมข้อมูล จากพื้นที่วิจัยบ้านซำแฮด ตำบลบรบือ อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม และเสนอผลการศึกษาโดยวิธีพรรณนาวิเคราะห์

ผลการศึกษาปรากฏดังนี้

1. ประวัติหมู่บ้านที่ปลูกมันแกว

(ศึกษากรณีบ้านซำแฮด ตำบลบรบือ อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม)

ประวัติความเป็นมาบ้านซำแฮด

เดิมก่อนจะมาตั้งบ้านซำแฮดนั้น มาจากครอบครัวส่วนหนึ่งของบ้านโนนหนองกอก อยู่ทางทิศใต้ของอำเภอบรบือ สาเหตุที่ย้ายจากบ้านเดิมเนื่องจากโนนตั้งบ้านน้อย ผู้คนแออัดขยายออกไม่ได้ จึงย้ายไปทางทิศเหนือของหมู่บ้านเดิม เข้าไปในเขตดงซำแฮด ซึ่งในสมัยนั้นเป็นป่าดงทึบ กลางดงมีหนองน้ำเล็ก ๆ มีแรดลงนอน เป็นปรัก (ซำ) เป็นประจำ ในกลุ่มอพยพมีผู้นำคือพ่อใหญ่แสนซึ่งมีอายุมากที่สุดได้พาลูกหลานมาสร้างบ้านแปลงเมืองลงที่ดง บริเวณหนองซำแฮด จึงได้ขนานนามของหมู่บ้านนี้ตามชื่อหนองที่เป็นปรักของแรดนี้ว่า “บ้านซำแฮด” มาจนถึงทุกวันนี้

ในระหว่างพ่อใหญ่แสนพาลูกหลานมาตั้งบ้านซำแฮดนี้ สันนิษฐานต่าง ๆ คำบอกเล่าของผู้เฒ่าผู้แก่และนับย้อนจากอายุคนต่อ ๆกันมาจนถึงปัจจุบันนี้ประมาณ 160 ปี คือราว พ.ศ. 2370 ในขณะนั้นคงยังจะไม่มีผู้ใหญ่บ้านคงอาศัยนับถือพ่อใหญ่แสนเป็นหัวหน้าและเป็นผู้นำ

ของหมู่บ้าน เมื่อสิ้นบุญพ่อใหญ่แสนแล้วจึงตั้งพ่อตันเป็นผู้ใหญ่บ้านคนแรก และประชากรในหมูบ้านซำแฮดก็เพิ่มจำนวนขึ้นเรื่อย ๆ ประชากรส่วนใหญ่มีอาชีพทำนาและทำไร่ พืชไร่ที่นิยมปลูกมากที่สุดคือมันแกว ซึ่งปัจจุบันนี้ มันแกวกลายเป็นพืชเศรษฐกิจของหมู่บ้านซำแฮดไปแล้ว (พระครูเกษม ปัญญาภิวัตร. 2552 : สัมภาษณ์)

ที่มา: พระคัมภีร์พุทธวงศ์ พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพรราชทานเพลิงศพพระครูประสิทธิ์เขมคุณ ณ วัดบ้านซำแฮด ตำบลบรบือ อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม 2531

สัมภาษณ์ : พระครูเกษม ปัญญาภิวัตร อายุ 62 ปี เจ้าอาวาสวัดบ้านซำแฮด ตำบลบรบือ อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม

มันแกวเข้ามาหมู่บ้านซำแฮดเมื่อใด

จากการสอบถามผู้เฒ่า ผู้แก่และสัมภาษณ์คุณยายสุดใจ ชินเนหันหา เกษตรกรผู้ปลูกมันแกวในบ้านซำแฮด อายุ 70 ปี เล่าว่า “บ้านซำแฮดมีการปลูกพืชเศรษฐกิจ ปอ มันสำปะหลัง อ้อย แต่ราคาตกต่ำ ปลูกแล้วขาดทุนและบางครอบครัวไปปลูกมันแกวเรียกว่ามันเพา”

ตั้งแต่คุณยายจำความได้ก็เห็นคนเฒ่าคนแก่ปลูกมันแกวกินแล้ว จะปลูกบริเวณรั้วบ้านและตามเรือกสวนไร่นาจะปลูกพอกินเท่านั้น ไม่มีขาย แต่เมื่อคุณยายอายุประมาณ 40 ปี (พ.ศ.2552) มันแกวเริ่มมีจำนวนมากขึ้นและมีการปลูกเพื่อขายแต่จะขายเฉพาะในพื้นที่ใกล้เคียงเท่านั้น คุณยายจึงสนใจนำมันแกวเข้ามาปลูกในที่นาของตัวเอง ไปเอาเมล็ดพันธุ์มาจากอำเภอโป่งน้ำร้อน จังหวัดจันทบุรี ซึ่งเป็นพันธุ์เบา ซึ่งมีคุณสมบัติคือให้ผลผลิตเร็ว ใช้เวลาปลูกประมาณ 3-4 เดือนก็ให้ผลผลิตแล้ว หัวใหญ่ เปลือกบาง กรอบ รสชาติดี ขายง่ายและได้ราคาดี ต่อมาประมาณปี พ.ศ. 2535-2540 มันแกวเริ่มมีจำนวนมากขึ้นเนื่องจากว่ามีเกษตรกรสนใจปลูกมากขึ้น เพราะทำรายได้ดี มากกว่าปลูกพืชไร่ชนิดอื่น ๆ เกษตรกรจึงหันมาปลูกมันแกวเป็นจำนวนมากตลาดมันแกวก็ขยายออกอย่างกว้างขวาง ซึ่งสามารถปลูกได้ปีละ 3 ครั้ง (3 ฤดูกาล) แต่ละฤดูกาลทำรายได้ให้กับเกษตรกรผู้ปลูกมันแกวและพ่อค้าผู้ขายมันแกวฤดูกาลละประมาณ 21 ล้านบาท (สุดใจ ชินโนหันหา. ๒๕๕๒ : สัมภาษณ์)

2. พื้นที่ปลูกมันแถว

มันแกวเป็นพืชเศรษฐกิจที่สำคัญของชาวอำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม โดยการทดลองนำมาปลูกของชาวบ้านในเขตตำบลบรบือ หมู่บ้านเริ่มต้นคือ บ้านซำแฮด บ้านพงโพด จากการทดลองปลูกเพื่อเป็นอาหารในครอบครัว โดยใช้พื้นที่ที่เป็นที่ดอน ที่เป็นดินร่วนทราย ซึ่งมีลักษณะเฉพาะเนื่องจากหลายพื้นที่ที่นำมาปลูกมันแกวมีผลผลิตทั้งด้านปริมาณและรสชาติที่แตกต่างจากมันแกวที่อำเภอบรบือ เมื่อผลผลิตและรสชาติดี จำหน่ายได้ราคา พื้นที่การ

เพาะปลูกได้ขยายวงกว้างจาก 1-2 ครอบครัว กลายเป็นทุกครอบครัว ที่มีที่ดินที่เหมาะสม จนปัจจุบันพื้นที่ที่สามารถปลูกได้จะเป็นพื้นที่ปลูกเกือบ 100% ทำให้จำนวนพื้นที่ปลูกมากขึ้น จำนวนประชากรที่ปลูกเป็นอาชีพมากขึ้น จำนวนประชากรที่ปลูกเป็นอาชีพมากขึ้น

มันแกวจึงกลายเป็นพืชเศรษฐกิจที่สร้างรายได้และสร้างชื่อเสียงให้กับชาวอำเภอบรบือ ทำให้วิถีชีวิตของชาวบรบือเปลี่ยนไป จะเห็นได้จากมีผู้คนจำนวนหนึ่งขยายถิ่นที่อยู่ จากที่อยู่ในหมู่บ้าน ไปตั้งบ้านเรือนอยู่ไร่ ดูแลไร่มันแกว มีการตัดถนน มีไฟฟ้า เชื่อมไปเพื่อความสะดวก กลายเป็นชุมชนมันแกวโดยเฉพาะ เช่นคุ้มมันแกว จากตลาดที่ขายกันภายในไร่ขยับขยายสู่ตลาดริมถนน ตลอดจนสองข้างทางถนนสายบรบือ – บ้านไผ่ เป็นจำนวนมาก ร้านขายมันแกวได้ถูกปลูกขึ้นอย่างง่าย ๆ เมื่อชีวิตเกี่ยวข้องและผูกพันมากขึ้น ตลอดวันใช้เวลาอยู่กับมันแกวมากขึ้น ครอบครัวผูกพันกับมันแกวมากขึ้น ๆ เพิงพักขายชั่วคราวก็พัฒนาขึ้นเป็นรูปแบบเฉพาะตัวค่อนข้างถาวร จากไป-กลับกลายเป็นค้างคืน กินอยู่หลับนอนในร้านแบบถาวร มีครอบครัว มีที่นอน มีเครื่องครัว มีสมาชิกในครอบครัวมารวมกัน ใช้ชีวิตที่ผูกพันกับ ปู่ ย่า ตายาย พ่อ แม่ ลูก หลาน ในเพิงขายมันแกว (อำนาจ ทบทอง. ๒๕๕๒ : สัมภาษณ์)

3. ยุคการปลูกมันแกว

มันแกวจึงนับเป็นพืชแห่งชีวิตของประชาชนกลุ่มหนึ่งของอำเภอบรบือ และเป็นส่วนร่วมที่สร้างรายได้ สร้างความเจริญ ความผูกพัน เอกลักษณ์ เป็นตำนานหน้าหนึ่งที่แสดงถึงความโดดเด่นของพืชพันธุ์ ที่สร้าง เปลี่ยนแปลง ส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิต ความเป็นอยู่ของผู้คนในอำเภอบรบือจำนวนไม่น้อยช่วงเวลาที่มันแกวก้าวเข้าสู่วิถีชีวิตของชาวอำเภอบรบือ โดยเฉพาะที่บ้านซำแฮด มีวิถีชีวิตเปลี่ยนแปลง ตามช่วงเวลา ดังนี้

1. ยุคปลูกเพื่อกินก่อน ปี พ.ศ. 2505

ก่อน พ.ศ. 2505 ชาวบ้านซำแฮดปลูกปอและมันสำปะหลัง ปี พ.ศ. 2505 ชาวบ้านซำแฮดปลูกมันแกว 2 – 3 หลังคาเรือนเอาพันธุ์มาจากจันทบุรีปลูกเพื่อกินและแลกเปลี่ยนสิ่งของเกลือ ข้าว ปลาร้าในหมู่บ้านใกล้เคียงมีบ้านพงโพดและบ้านบรบือ (สุดใจ ชินเนหันหา. 2552 : สัมภาษณ์)

2. ยุคขายมันแกวหลังปี พ.ศ. 2505 – พ.ศ.2520

มีการปลูกมันแกวมากขึ้น วิถีชีวิตชาวบ้าน เปลี่ยนแปลง มีการซื้อขายมันแกวในชุมชนหรือชุมชนใกล้เคียง และมีการแลกมันแกวกับสินค้าอุปโภคบริโภคอย่างอื่นกับญาติพี่น้องตนเองและบ้านพงโพด บ้านหนองสิม

อาหารมันแกวเพื่อสุขภาพ คุณค่าทางอาหารของมันแกวนั้นประกอบด้วยน้ำ 90.5% คาร์โบไฮเดรต 7.6% ไม่มีเส้นใยอาหาร โดยรสหวานนั้นมาจาก Oligofructose Inulin ซึ่งในร่างกายของมนุษย์ไม่สามารถเผาผลาญได้ ดังนั้นมันแกวจึงเหมาะสำหรับผู้เป็นโรคเบาหวานหรือผู้ควบคุมน้ำหนัก

ส่วนหัวของมันแกว เป็นส่วนที่ใช้รับประทาน ลักษณะภายนอกมีสีน้ำตาลอ่อน ภายในมีสีขาว เมื่อเคี้ยว รู้สึกกรอบคล้ายลูกสาลี่สด อีกทั้งยังมีรสคล้ายแป้งแต่ออกหวาน โดยทั่วไปจะรับประทานสด ๆ หรือจิ้มกับพริกเกลือ แล้วยังสามารถนำไปประกอบอาหารได้ทั้งคาวและหวานอีกด้วย เช่น แกงส้ม แกงป่า ผัดเปรี้ยวหวาน ผัดไข่ เป็นส่วนผสมของไส้ซาลาเปาและทับทิมกรอบ

มันแกวมีสรรพคุณในการทำเกิดน้ำหล่อเลี้ยง แก้กระหาย รักษาโรคร้อนดับพิษ ลดไข้ ใช้เป็นยาแก้พิษสุราเรื้อรัง ผลมันแกวนำมารับประทานแก้ความดันโลหิตสูง ปวดศีรษะ หน้าแดง ร้อนกระสับกระส่าย กระหายน้ำ ดูเหมือนว่ามันแกวจะเป็นได้ทั้งผักและผลไม้ เพราะไม่ว่าจะนำมาผัดกับไก่หรือหมูเป็นอาหารคาวหรือจะนำมาจิ้มพริกกับเกลือก็อร่อยถูกปากทุกเมนู จริง ๆ มันแกวมีวิตามิน C และเส้นใยสูง มีประโยชน์ต่อระบบขับถ่าย และป้องกันไข้หวัดได้ดีมาก ส่วนใบของมันแกวนั้นมีคุณสมบัติในการรักษาโรคผิวหนังอย่างกลาก เกลื้อน และยังเป็นยาถ่ายพยาธิที่มีสรรพคุณดีตัวหนึ่ง

นอกจากมันแกวจะดีต่อสุขภาพแล้ว ต้นมันแกวสามารถใช้เป็นยากำจัดศัตรูพืช โดยใช้ส่วนของเมล็ด ฝักแก่ ลำต้น และราก แต่ส่วนเมล็ดจะมีสารพิษมากที่สุด ทำให้ประสิทธิภาพในการกำจัดแมลงดีที่สุด นอกจากนั้นถ้ามนุษย์รับประทานเมล็ดเข้าไปจะทำให้เกิดอาการคลื่นไส้ อาเจียน ซึ่งถ้าได้รับประทานในปริมาณมาก สารพิษ Routinone จะกระตุ้นระบบหายใจ แล้วกดการหายใจ ชัก และอาจเสียชีวิตได้

3. ยุค OTOP ช่วงหลังปี พ.ศ. 2535

ประชาชนบ้านซำแฮดได้ขยายพื้นที่ในการปลูกมันแกวมากขึ้น มีการส่งเสริมจาก อบต.หนองสิมกระตุ้นเศรษฐกิจสร้างรายได้จัดประกวดธิดามันแกว มุ่งส่งเสริมการท่องเที่ยว นายพีรสิทธิ์ ทับผา นายกองค์การบริหารส่วนตำบลหนองสิม อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม กล่าวว่า

องค์การบริหารส่วนตำบลหนองสิม มี พื้นที่ทั้งหมดประมาณ 34.743 ตารางกิโลเมตร หรือประมาณ 21,714.70 ไร่ มีความสูงจากระดับน้ำทะเลระหว่าง 150-200 เมตร พื้นที่ราบบางส่วนขององค์การบริหารส่วนตำบลมีการทำนา ส่วนที่ราบสูงมีการปลูกพืชไร่ คิดเป็นพื้นที่

ทำการเกษตร ร้อยละ 95.17 หรือประมาณ 20,665 ไร่ และพืชไร่ที่มีชื่อเสียงและสร้างรายได้ให้กับเกษตรกรต่อปีไม่ต่ำกว่า 20 ล้านบาทก็คือ มันแกว ซึ่งปลูกกันมากที่สุดที่ตำบลหนองสิมนี่เอง ปลูกกันมากที่ บ้านหนองตาใกล้ หมู่ 4 บ้านพงโพด หมู่ 5 บ้านพงสว่าง หมู่ 10 และบ้านโนนสะอาด หมู่ 6 สำหรับมันแกวเป็นผลผลิตทางการเกษตรที่สร้างชื่อให้กับชาวตำบลหนองสิม เป็นอย่างมาก ในระดับประเทศเลยก็ว่าได้ เมื่อก่อนเคยมีการจัดงานเทศกาลกินมันแกวแต่ขาดความต่อเนื่องและความชัดเจนในการสนับสนุนความเป็นเอกลักษณ์ของมันแกวรวมทั้งการเพิ่มมูลค่าของผลิตภัณฑ์และสนับสนุนการท่องเที่ยวถึงอารยธรรม ความเป็นอยู่ของประชาชนในเขตจังหวัดมหาสารคามซึ่งอำนาจหน้าที่ถูกกำหนดอยู่ในพระราชบัญญัติสภาตำบลและองค์การบริหารส่วนตำบล พ.ศ. 2537 แก้ไขเพิ่มเติมถึง (ฉบับที่ 5) พ.ศ. 2546 และตามพระราชบัญญัติกำหนดแผนและขั้นตอนการกระจายอำนาจให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น พ.ศ. 2542 ให้มีการบำรุงและส่งเสริมการประกอบอาชีพของราษฎร ประกอบกับยุทธศาสตร์การท่องเที่ยวภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ยุทธศาสตร์พัฒนาการตลาด ส่งเสริมตลาดเดิมและสร้างตลาดใหม่

ดังนั้น องค์การบริหารส่วนตำบลหนองสิม ได้เล็งเห็นความสำคัญของการเพิ่มมูลค่าของผลผลิตทางการเกษตร รวมทั้งสร้างเอกลักษณ์การรับรู้ความเป็นเอกลักษณ์ของมันแกวเงินล้าน โดยมุ่งเน้นการส่งเสริมการท่องเที่ยวในพื้นที่เพื่อสร้างงานและสร้างรายได้ให้กับเกษตรกร โดยจะนำกลยุทธ์สร้างกระแสให้เกิดการท่องเที่ยวให้เป็นส่วนหนึ่งกิจกรรม ในสังคม จึงได้กำหนดให้มีโครงการมันแกวเงินล้านขึ้น โดยมีวัตถุประสงค์ เพื่อเพิ่มรายได้ให้เกษตรกร เพื่อสนับสนุนและเพิ่มมูลค่าของมันแกว ที่ได้ชื่อว่ามันแกวเงินล้าน เพื่อจัดงานให้เป็นงานประจำปี สร้างกระแสให้เกิดการท่องเที่ยวให้นักท่องเที่ยวรู้จักงานมันแกวเงินล้าน เพื่อสร้างความเป็นเอกลักษณ์ของมันแกวเงินล้าน ตำบลหนองสิม อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม สำหรับกิจกรรมภายในงานนั้นมีกิจกรรมต่าง ๆ มากมาย ทั้งการจัดงานออกร้าน จัดนิทรรศการมันแกวเงินล้าน เพื่อให้ประชาชนผู้สนใจเข้าร่วมงาน ไม่ต่ำกว่า 3,000 คน เพื่อเพิ่มงานและเพิ่มรายได้ให้กับประชาชนในพื้นที่ตำบลหนองสิม และพื้นที่ตำบลใกล้เคียง ผลที่คาดว่าจะได้รับ เกษตรกรมีรายได้จากการจำหน่ายสินค้าในการออกร้าน ประชาชนมีความรู้ความเป็นเอกลักษณ์ของมันแกวเงินล้าน เกิดกระแสการท่องเที่ยวเทศกาลผลผลิตมันแกวเงินล้าน สร้างงานและเพิ่มรายได้ให้กับประชาชน ในเขตพื้นที่และใกล้เคียง โดยจัดประกวดธิดามันแกว และกิจกรรมอื่น ๆ อีกมากมาย” (พีรสิทธิ์ ทับผา. 2552 : สัมภาษณ์)

4. สรุปผลการวิจัย

ปัจจุบันนอกจากมันแกวจะสร้างรายได้แล้ว ผลทางสังคม คือ ประชาชนในชุมชนมีความรักในอาชีพ ภูมิใจในวิถีชีวิตของตน และเห็นคุณค่าที่รับจากการใช้ชีวิตที่ผูกพันกับมันแกว กล่าวคือ ครอบครัวได้อยู่ร่วมกัน พ่อ-แม่ทำไร่ เพาะปลูก ลูกสาวขายมันแกว ยาย-หลานเฝ้าเพิงขายมันแกว ลูกชายนอนเฝ้า ทุกคนต่างมีส่วนช่วยในการทำมาหากิน ทำให้ครอบครัวผูกพัน มีโครงสร้างที่อบอุ่น นับเป็นภูมิคุ้มกันที่ดีของสังคม โดยไม่ต้องเดินทางพลัดถิ่นไปหางานทำที่ไกล ๆ ซึ่งถึงแม้จะมีรายได้แต่ก็มีผลกระทบต่อครอบครัว ชุมชนและสังคม อย่างที่ทราบกันโดยทั่วไป งานประเพณีมันแกวเงินล้าน เป็นการรักษาเอกลักษณ์อาชีพ แสดงความก้าวหน้าของผลผลิตและยังเป็นการที่ชาวมันแกวได้ทำหน้าที่แสดงเอกลักษณ์ แสดงความรับผิดชอบต่อสังคมช่วยเหลือทำนุบำรุงชุมชน วัด ศาสนา นับเป็นคุณค่าที่น่าประทับใจยิ่ง

เอกสารอ้างอิงและรายชื่อผู้ให้ข้อมูล

พระคัมภีร์พุทธวงศ์ พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพรราชทานเพลิงศพพระครูประสิทธิ์เขมคุณ ณ วัดบ้านซำแฮด ตำบลบรบือ อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม, ๒๕๓๑

วิรัชฎ์ คงคะจันทร์. **การศึกษาเกี่ยวกับการประกอบอาชีพต่างๆ หลังฤดูเก็บเกี่ยวของเกษตรกรในจังหวัดขอนแก่น.** ขอนแก่น : ม.ป.ท., ๒๕๒๒.

สงวน ภิรมย์. **ตำนานเชิ้งมันแกว**. มหาสารคาม : โรงเรียนบรบือ อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม, ๒๕๓๙.

สรรพภัญญู ศิริไปล์. **ธุรกิจของชุมชนในการผลิตมันแกว.** มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, ๒๕๔๔.

เว็บไซต์ที่เกี่ยวข้อง

http : //www.palungjitrescuedisaster.com/

http : //wwwwikipedia.org/wik

http : //www.munkeaw.com/

http : //๒๐๒.๒๙.๒๒.๑๗๓/php/information/jarinee homepage/borabu ๐๓.htm

http : //lifestyle.kingsolder.com/health/

http : //news.impaqmsn.com/articles.aspx.id=๒๔๓๕๙๐&ch=lc

ปราชญ์ผู้รู้ในท้องถิ่น (ผู้ให้สัมภาษณ์)

๑. พระครูเกษม ปัญญาภิวัตร อายุ ๖๒ ปี เจ้าอาวาสวัดบ้านซำแฮด ตำบลบรบือ อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม

๒. คุณยายสุดใจ ชินเนหันหา อายุ ๗๐ ปี บ้านซำแฮด ตำบลบรบือ อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม

๓. นายอำนาจ ทบทอบ อายุ ๕๑ ปี บ้านซำแฮด ตำบลบรบือ อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม

๔. คุณยายทอง วาปีทะ อายุ ๖๐ ปี บ้านซำแฮด ตำบลบรบือ อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม

๕. นายสุวิทย์ กรองทอง อายุ ๔๒ ปี บ้านโนนสะอาด อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม

การจัดเวทีชาวบ้าน ตรวจตอบข้อมูลเรื่องมันแกว

ผลผลิตมันแกวบรบือ

6. สื่อกกมรดกบ้านแพง โรงเรียนเขวาไร่ศึกษา

การวิจัยเรื่องนี้มีจุดมุ่งหมายเพื่อศึกษาประวัติความเป็นมาของบ้านแพง ความเป็นมาของอาชีพทอเสื่อกกของชุมชนบ้านแพงและ เพื่อศึกษาความสัมพันธ์ของอาชีพการทอเสื่อกกกับวิถีชีวิต สังคม วัฒนธรรม ประเพณี และการเปลี่ยนแปลงชุมชนบ้านแพงในช่วงเวลาต่างๆ วิธีการศึกษาใช้การเก็บข้อมูลจากภาคสนามเป็นหลักใช้คำถามสัมภาษณ์ ผู้เฒ่า ผู้แก่ ผู้ทอเสื่อกก ผู้ขาย และผู้ใช้เสื่อกก ประกอบกับการศึกษาเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง พื้นที่วิจัย ชุมชนบ้านแพง ตำบลบ้านแพง อำเภอโกสุมพิสัย จังหวัดมหาสารคามเสนอผลการศึกษาแบบพรรณาวิเคราะห์ ผลการศึกษาปรากฏดังนี้

1. ประวัติบ้านแพง

จากคำบอกเล่าของผู้เฒ่าผู้แก่ เกี่ยวกับประวัติความเป็นมาของบ้านแพงเล่าว่า “บ้านแพงตั้งขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2369 ในสมัยรัชกาลสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว เดิมบ้านแพงมีครอบครัวที่ย้ายมาจากอำเภอวาปีปทุม มาตั้งหลักแหล่งอยู่ 10 กว่าครัวเรือนมี**ญาพ่อ**สุริโยเป็นหัวหน้า อีกพวกหนึ่งอพยพมาจากบ้านสวนยามีเชื้อสายมาจากหลวงพระบาง มีตำแหน่งเป็นอุปราช (ตระกูลฮาตระวัง) ได้รวมอยู่หมู่บ้านเดียวกันแต่อยู่คนละคุ้ม คือคุ้มเหนือและคุ้มใต้ ทำให้มีจำนวนครัวเรือน 80 กว่าครัวเรือน และทางอำเภออนุมัติจัดตั้งเป็นตำบลแพง”

ความเป็นมาของบ้านแพง

บ้านแพงตั้งอยู่ที่ตำบลแพง อำเภอโกสุมพิสัย จังหวัดมหาสารคาม ตั้งอยู่ห่างจากจังหวัดมหาสารคามไปทางทิศตะวันตก 37 กิโลเมตร สำหรับอำเภอโกสุมพิสัย จังหวัดมหาสารคามมีความเป็นมาที่ยาวนานน่าสนใจ กล่าวคือ ก่อนที่จะมีหมู่บ้านนี้ขึ้น บริเวณนี้เป็นป่าดงพงทึบ มีสัตว์ป่า เช่น ช้าง เสือ หมี กวาง ลิง ละมั่ง และสัตว์นานาชนิดอาศัยอยู่อย่างชุกชุม มีเรื่องเล่ากันต่อ ๆ มาว่า มีพรานสองคนชื่อ พรานหมาและพรานบัว ซึ่งอยู่บ้านโนนเมือง ตำบลแพงปัจจุบันกับพวกรวมกัน 18 คน ได้พากันมายิงเนื้อในป่าบ้านร้างนี้ แต่ไม่พบเนื้อ ก็พากันเดินเลยเข้ามาจนถึงเขตพัทธสีมา ทางทิศตะวันตกกลางโกสุมปัจจุบัน เกิดความรู้สึกอ่อนเพลียเหนื่อยล้า จึงพากันหยุดพักและค้างคืนที่นั่นในคืนดังกล่าวพรานคนหนึ่งฝันว่า มีชายร่างกายกำยำล่ำสันถือกระบองมาขู่ว่า “ถ้าพวกแกอยากได้เนื้อจงปลูกศาลเพียงตาให้เราและพากันมากราบไหว้บูชา แต่หากไม่ปฏิบัติตามนอกจากจะไม่ได้เนื้อแล้วยังจะได้รับความเจ็บป่วยถึงตายอีกด้วย” พรานคนที่ฝันก็ตกใจขึ้นปลุกพรรคพวกแล้วเล่าความฝันให้เพื่อน ๆ ฟังจนเช้า จึงได้ช่วยกันปลูกหออารักษ์ (ศาลเจ้า) ซึ่งมีลักษณะยาวรีจากทิศเหนือมาสู่ทิศใต้ขวางตะวัน (หอขวาง) เสร็จแล้วก็พากันหาดอกไม้มากราบไหว้บูชา อธิษฐานให้พบและได้

เนื้อตามที่ประสงค์ แล้วจึงพากันออกเดินหาเนื้อในป่าแถบนั้นพบเนื้อและยิงได้เนื้อตามต้องการจึงพากันเดินทางกลับบ้าน (นาง ชาญศึก : 2552 : สัมภาษณ์)

ระยะต่อมาประมาณ ปี พ.ศ. 2413 มีผู้อพยพมาจากบ้านหนองคูณ แขวงเมืองสุวรรณภูมิประมาณ 7 ครอบครัว และอพยพมาจากบ้านส่องแขวงเมืองมหาสารคามประมาณ 5 ครอบครัวรวม 12 ครอบครัว และมีผู้คนประมาณ 31 คน มาพบป่าแห่งนี้เขาเห็นว่าเป็นชัยภูมิดี มีทำเลหากินสะดวกเหมาะที่จะตั้งเป็นหมู่บ้านได้ จึงได้พากันหักร้างถางพงโค่นป่าปรับพื้นที่ใกล้กับหออารักษ์ ตั้งเป็นหมู่บ้านขึ้นและได้ชื่อว่าบ้านหอขวาง (ตามนามหอที่เห็นปลูกขวางตะวันไว้) ภายหลังเกิดการเพี้ยนของเสียงไปเป็นหัวขวางจึงเรียกว่าบ้านหัวขวางและได้กลายเป็นนามของตำบลที่ตั้งอำเภอโกสุมพิสัยในปัจจุบันนี้

การตั้งชื่อหมู่บ้าน

สาเหตุที่ชื่อบ้านแพงเพราะในบริเวณที่ตั้งหมู่บ้านมีต้นแพง ขึ้นเป็นป่าในบริเวณที่ตั้งหมู่บ้านจากคำบอกเล่าของคุณตา สุวิทย์ เหินสว่าง ผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ 11 ว่า “ปัจจุบันยังมีต้นไม้ชนิดนี้หลงเหลืออยู่ที่ป่าหนองเม็ก – หนองแสง ชาวบ้านพยายามที่จะขุดมาปลูกที่วัดป่าสามัคคีธรรมแต่ก็เอามาไม่ได้เพราะต้นใหญ่มากทำให้ไม่สามารถทำการขนย้ายได้” อย่างไรก็ตามปัจจุบันยังมีต้นแพงที่ถือว่าเป็นสัญลักษณ์ของชื่อบ้านแพง อยู่ต้นหนึ่งที่วัดชัยประสิทธิ์ซึ่งตั้งอยู่ใจกลางชุมชนหมู่บ้านแพง

หลังจากที่อำเภอได้อนุมัติจัดตั้งเป็นตำบลแพง กำนันคนแรกที่ได้รับการแต่งตั้งคือ นายผุยรัตน์ เสนา มีนาย สีเทา มูลโพธิ์ เป็นผู้ใหญ่บ้าน ต่อมาได้แยกบ้านแพงออกเป็น 3 หมู่ คือ หมู่ที่ 1 หมู่ที่ 11 และหมู่ที่ 14 โดยหมู่ที่ 1 มี 130 ครัวเรือน มี นายเหลี่ยม มูลโพธิ์ เป็นผู้ใหญ่บ้าน หมู่ที่ 11 มี 262 ครัวเรือน มี นายหลง ธิจักร เป็นผู้ใหญ่บ้าน และหมู่ที่ 14 มี 120 ครัวเรือน มี นายสมบูรณ์ ถาโคตร เป็นผู้ใหญ่บ้าน จะเห็นได้ว่าบ้านแพงเป็นชุมชนใหญ่ มีจำนวนพลเมืองและครัวเรือนรวมกันเป็นจำนวนมากกว่า 500 ครัวเรือน ปัจจุบันบ้านแพงแบ่งเป็น 5 หมู่บ้าน ได้แก่ หมู่ที่ 1, 9, 11, 13 และ 14

การปกครองมีหลายคุ้มแต่มีหมู่บ้านเดียว ซึ่งคนในชุมชนมีความสัมพันธ์กันทางสังคมแบบพึ่งพาอาศัยกัน ใช้พื้นที่สาธารณะ ป่าไม้ หนองน้ำ ร่วมกัน ใช้วัดที่แห่งเดียวกัน แสดงถึงความผูกพันของคนในชุมชนเป็นคนหมู่บ้านเดียวกัน แต่มีเขตการปกครองหลายแห่ง

วิถีชีวิตวัฒนธรรมประเพณี

ชุมชนบ้านแพงมีวิถีชีวิตที่เรียบง่ายแบบสังคมชนบท มีวัดจำนวน 4 วัด คือ วัดป่าสามัคคีธรรม วัดโนนอ้อมแก้ว วัดชัยประสิทธิ์และวัดชัยมงคลที่เป็นเอกลักษณ์ของวัฒนธรรม

ประเพณีเป็นศูนย์รวมแห่งการปฏิบัติกิจกรรมทางวัฒนธรรม และเป็นศาสนธรรมของประชาชน รวมทั้งพระพุทธรูปองค์ใหญ่ประดิษฐานริมบึง บ่งบอกถึงความเลื่อมใสศรัทธาในพระพุทธศาสนา

ชาวบ้านให้ความสำคัญตามประเพณีฮีตสิบสอง ได้แก่ บุญปริวาสกรรม บุญบ้องไฟ บุญเบิกบ้าน บุญข้าวจี่ เข้าพรรษา สงกรานต์ และวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา อีกทั้งให้ความเชื่อถือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ประจำหมู่บ้านคือ ดอนปู่ตาประจำหมู่บ้าน อันเป็นศูนย์รวมที่เชื่อว่าจะทำอะไรต้องบอกกล่าวท่าน และขอให้ท่านช่วยคุ้มครอง ในการอบรมสั่งสอนลูกหลาน นับได้ว่าบ้านแพงเป็นศูนย์ปฏิบัติธรรมทางพระพุทธศาสนาที่สำคัญให้กับเยาวชน กล่าวคือ ที่วัดชัยประสิทธิ์เป็นศูนย์อบรมและปฏิบัติธรรม ประจำจังหวัดมหาสารคาม มีการอบรม ค่ายคุณธรรม จริยธรรมสำหรับเยาวชน และการเข้าปริวาสกรรมของพุทธศาสนิกชนที่จัดเป็นประจำทุกปี อันแสดงถึงประเพณีวัฒนธรรมและความเข้มแข็งทางพระพุทธศาสนาเป็นแบบอย่างที่ดีของชุมชน ในการสร้างคุณธรรม จริยธรรมแก่ชุมชน และที่สำคัญอย่างยิ่งคือในเทศกาลออกพรรษาชาวบ้านจะร่วมกันทำกฐินสามัคคีทอดถวายที่วัดในหมู่บ้าน โดยการร่วมกันทำต้นดอกเงินจากคุ้มต่าง ๆ ที่แสดงถึงความเจริญทางเศรษฐกิจอันเกิดจากอาชีพการทอเสื่อกก รวมทั้งการทำบุญกฐินนี้จะมีชาวบ้านที่ไปประกอบอาชีพในต่างถิ่นจะเป็นเจ้าภาพมีการรวบรวมปัจจัยจากเพื่อน ๆ ร่วมด้วย อันสะท้อนถึงการดำรงไว้ซึ่งประเพณี ที่แสดงออกซึ่งความสมานสามัคคีของชาวบ้านแพง

นอกจากนี้ยังเป็นแบบอย่างในการดูแลผู้สูงอายุ ดังจะเห็นได้จาก การรดน้ำดำหัวผู้ใหญ่ในประเพณีวันสงกรานต์ ซึ่งลูกหลานที่ไปทำงานต่างถิ่น ต่างก็กลับบ้านมาดูแลพ่อแม่ ปู่ ย่า ตา ยาย เมื่อถึงประเพณีสงกรานต์อันแสดงถึงวิถีชีวิตที่แสดงถึงความกตัญญูและความเข้มแข็งทางสังคม

ชุมชนบ้านแพง มีวัด ที่เป็นเอกลักษณ์ของวัฒนธรรมประเพณี รวมทั้งพระพุทธรูปองค์ใหญ่ประดิษฐานริมบึง บ่งบอกถึงความเลื่อมใสศรัทธาในพระพุทธศาสนา

การประกอบอาชีพ

อาชีพหลักของชุมชนบ้านแพงคือการทำนาและการทอเสื่อกกเป็นอาชีพรองที่ในปัจจุบันได้รับการส่งเสริมเป็นกลุ่มอาชีพที่มีชื่อเสียงระดับประเทศ สินค้าผลิตภัณฑ์ จากกก ที่ผลิตจากบ้านแพงสามารถส่งไปขายทั่วประเทศ มีรายได้เข้าสู่หมู่บ้านปีละนับล้านบาท จึงอาจกล่าวได้ว่าปัจจุบันการทอเสื่อกกได้กลายเป็นอาชีพหลักของชุมชนบ้านแพงก็ว่าได้ ซึ่งบางครอบครัวยึดอาชีพทอเสื่อเพียงอย่างเดียวก็สามารถเลี้ยงครอบครัวได้ ดังนั้นอาชีพการทอเสื่อ

กก จึงทำให้วิถีชีวิตของชุมชนบ้านแพงเปลี่ยนแปลงไปจากเดิม ตามกระแสการพัฒนาเศรษฐกิจและกระแสโลกาภิวัตน์ ภายใต้การพัฒนาตามหลักเศรษฐกิจพอเพียง ที่มีภูมิปัญญาของท้องถิ่นเป็นทุนในการพัฒนาสามารถสร้างภูมิคุ้มกันให้กับชุมชน เพื่อให้พร้อมรับกับการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวมา ซึ่งทีมยุววิจัยและคุณครูที่ปรึกษาได้รวบรวมข้อมูลนำเสนอตามประเด็นที่ศึกษาดังนี้

ความเป็นมาของอาชีพทอเสื่อกกในชุมชนบ้านแพงกับการเปลี่ยนแปลงทางสังคมของคนหลายวัย

การศึกษาอาชีพการทอเสื่อกกในชุมชนบ้านแพงยุววิจัยได้แบ่งมิติเวลาจากคำบอกเล่าของผู้เฒ่า ผู้แก่ จากทรัพยากรธรรมชาติที่ใช้ทอเสื่อกกคือต้นผือแล้วเปลี่ยนแปลงไปเป็นใช้ต้นกก และการนำมาใช้ประโยชน์มีการเปลี่ยนแปลงพัฒนารูปแบบเสื่อกกเป็นผลิตภัณฑ์ต่าง ๆ และการปรับตัวของช่างทอเสื่อกกได้รวมกลุ่มเป็นกลุ่มการผลิต จึงแบ่งยุคได้ดังนี้

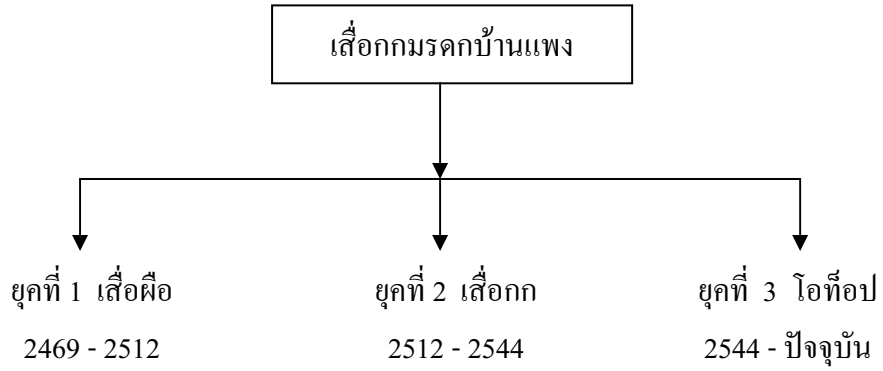

ยุคที่ 1 เสื่อผือ พ.ศ. 2469 - พ.ศ. 2512

การทอเสื่อในสมัยก่อนได้รับการบอกเล่าจากผู้เฒ่าผู้แก่ในชุมชนบ้านแพงว่า การทอเสื่อในชุมชนบ้านแพงมีมาช้านาน นับตั้งแต่การเข้ามาตั้งบ้านเรือน ชาวบ้านจะนำเอาต้นผือที่มีในชุมชนบริเวณบึงบ้านแพง ต้นผือมีลักษณะคล้ายต้นกกแต่ลำต้นเป็นสามเหลี่ยมมีขนาดใหญ่ โดยนำมาสอยให้เป็นเส้นเล็ก ๆ หนึ่งต้นจะนำมาสอยเป็นสามเส้นในลักษณะทิ้งส่วนที่เป็นแกนกลาง นำไปตากให้แห้งแล้วนำมาทอเป็นผืน

จากการบอกเล่าของคุณยายนาง ชาญศึก อายุ 95 ปี บอกว่า “การทอเสื่อมีมาแต่โบราณ ตั้งแต่รุ่นปู่ – ย่าของคุณยายเป็นการทอเพื่อใช้ในครอบครัวและนำไปแลกเปลี่ยนกับสิ่งของอื่น ๆ เป็นต้นว่านำเสื่อที่ทอได้ไปแลกกับข้าวเปลือก เกลือ พริก ตามหมู่บ้านใกล้เคียง

มีบ้านจอกขวาง บ้านแห่เหนือ หรือสิ่งของที่จำเป็นต้องใช้ในครัวเรือน ใครอยากได้อะไรก็นำไปแลกเปลี่ยนกันในหมู่บ้านแพง ” (นาง ชาญศึก. 2552 : สัมภาษณ์)

เหตุใดจึงมีการทอเสื่อ ?

คุณยายนางได้ตอบคำถามสาเหตุที่มีการทอเสื่อเป็นอาชีพในหมู่บ้านแพง ได้รับการบอกเล่าว่า “น่าจะมาจากที่บ้านแพงมีต้นผือเกิดขึ้นเป็นจำนวนมากจึงได้มีการฝึกหัดให้ผู้หญิงทอเสื่อผือการทอเสื่อผือหลังฤดูการทำนา” และโดยที่ต้นผือจะเจริญเติบโตได้ดีในน้ำ เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ ตามท้องนา ลำห้วย หรือ ที่ลุ่มที่มีน้ำขัง ไม่ต้องดูแลรักษาก็สามารถเจริญเติบโตได้ และเกิดได้ดีในชุมชนบ้านแพงซึ่งมีลักษณะทางภูมิศาสตร์เป็นที่ราบลุ่มโล่งแจ้งมีน้ำขังตลอดทั้งปี และมีบึงขนาดใหญ่ ที่เอื้อต่อการเกิดขึ้นของต้นผือ และโดยที่มีเป็นจำนวนมากและเป็นวัตถุดิบอันเป็นปัจจัยหลักในการทอเสื่อ จากคำบอกเล่าแสดงถึงความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติที่เกิดขึ้นในบ้านแพง เพราะเป็นพื้นที่ชุ่มน้ำมีลักษณะพื้นที่ลุ่มรับน้ำได้ดีมีน้ำในห้วย หนอง ตลอดปี จากสภาพภูมิศาสตร์มีหนองน้ำและมีต้นผือจำนวนมาก ทีมยุววิจัยมีข้อคิดเห็นว่า “คนบ้านแพงได้พึ่งพาธรรมชาติในการดำรงชีพจากการใช้พืชมาใช้เป็นเครื่องใช้ในครัวเรือนโดยคนบ้านแพงฝึกหัดเรียนรู้นำพืชมาทอเป็นผืนคือเป็นเสื่อยามว่างจากการทำนา เป็นการปรับตัวของคนที่มาจากการเลือกตั้งถิ่นฐานได้เลือกทำเลที่ตั้งบ้านมีหนองน้ำมีป่าไม้และได้พึ่งพาป่าไม้และหนองน้ำ”

การเปลี่นแปลงการทอเสื่อผือเพื่อใช้ในครัวเรือนและเพื่อการแลกเปลี่ยนเข้าสู่การทอเพื่อการซื้อขาย

คุณยายเกษียร คำสิงสัย อดีตเลขานุการกลุ่มทอเสื่อ เล่าให้พวกเราฟังว่า “ การทอเสื่อมีมา ตั้งแต่ไหนแต่ไร พอเกิดมาก็พบว่าที่บ้านยายมีการทอเสื่ออยู่แล้ว ปู่ ย่า ตายาย พาทอสาเหตุที่มีการทอเพื่อขายด้วยก็พราะทุกบ้านต่างก็ทอเสื่อ พอทอได้มาก ๆ ก็มีการนำออกไปขาย ด้วย” ซึ่งเป็นจุดของการพัฒนาจากการแลกเปลี่ยนเป็นการทอเพื่อการซื้อขาย เนื่องจากต้นผือมีเกิดขึ้นมากมายในบ้านแพงกลายเป็นแหล่งวัตถุดิบ ซึ่งเมื่อผลิตได้เกินความต้องการใช้ในครัวเรือน จึงได้นำออกมาขาย เพื่อเป็นรายได้เสริมหลังจากการทำนา ประกอบกับชาวบ้านต้องมีภาระหาเงินไว้ใช้จ่ายในครอบครัว ต้องส่งเสียลูก ๆ เรียนหนังสือ การทอเสื่อเพื่อขายจึงได้เกิดขึ้น การนำออกขายในคราวแรกคุณยายเกษียร คำสิงสัย เล่าว่า “ ได้นำออกขายต่างจังหวัดที่ไกล ๆ เพราะมีถนนหินลูกรังเกิดขึ้นใน พ.ศ. 2512 เดินทางสะดวกมีการเดินทางไปขายเสื่อกก เช่น ที่จังหวัดเพชรบูรณ์ และขายเงินเซน (เงินผ่อน) โดนโกงก็มี เสื่อที่ทอจากตุ้นผือเรียกว่า“ เสื่อผือ” (เกษียร คำสิงสัย. 2552 : สัมภาษณ์) คำบอกเล่าของคุณยายชี้ให้เห็นว่าคน

บ้านแพงสัมพันธ์กับธรรมชาติ นำต้นผือมาทำเป็นเสื่อเพื่อใช้สอยและขาย เนื่องจากทุกคนครอบครัวทอเสื่อมีจำนวนมากจำเป็นต้องนำไปขายจะแลกเปลี่ยนกันก็ลดน้อยลงเพราะครอบครัวแต่ละครอบครัวเป็นช่างทอเสื่อหมดทุกครัวเรือนในบ้านแพง

ยุคที่ 2 การเลียนแบบการทอเสื่อกก พ.ศ. 2512 – พ.ศ. 2544

การทอเสื่อจากต้นกกในชุมชนบ้านแพงผู้เฒ่าผู้แก่หลายคนได้ให้ข้อมูลที่แตกต่างกันเกี่ยวกับความเป็นมาของต้นกก และการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการทอเสื่อ กล่าวคือ

ยายเกษียร คำสิงสัย เล่าให้พวกเราฟังว่า มากกว่า 40 ปีมาแล้ว ประมาณปี พ.ศ.2512 นายอำเภอโกสุมพิสัยในสมัยนั้น นำต้กกก (ต้นไหล) และตัวอย่างเสื่อพับมาจากจันทบุรี และเอาต้นกกมาให้เพื่อน ของท่านชื่อพ่อใหญ่ดี นามวงษา นำไปปลูก ขยายพื้นที่และแจกจ่ายไปให้คนอื่น ๆ ปลูกกันต่อ ๆ ไป ในครั้งนั้นคุณยายและชาวบ้านได้ตัดเย็บเสื่อพับที่ทอจากต้นกก ตามแบบของจันทบุรี ซึ่งเป็นจุดเริ่มต้นของเสื่อพับ คุณยายยังบอกพวกเราอีกว่า “ เสื่อพับได้แบบอย่างมาจากจันทบุรีทั้งนั้นพวกเราเลียนแบบจากเขา” ซึ่งคนทอเสื่อแต่ละครอบครัวได้นำแบบอย่างจากจังหวัดจันทบุรีที่ทอเสื่อแบบพับได้มาศึกษาเรียนรู้แล้วฝึกหัดการทอและเย็บให้ตามตัวอย่างให้ได้

ต่อมาประมาณ พ.ศ.2521 มีการจัดตั้งกลุ่มทอเสื่อ คุณยายเป็นเลขานุการกลุ่ม ทางราชการมีนักพัฒนาชุมชน เรียกว่าพัฒนากรได้มาให้ความรู้เกี่ยวกับการพัฒนารูปแบบเสื่อกกและได้นำกลุ่มทอเสื่อไปศึกษาดูงาน ที่จันทบุรีและนำเอาผลิตภัณฑ์ที่ทำจากกลุ่มให้กลุ่มสตรีแม่บ้านทำ อาทิ ที่รองจาน กล่องใส่กระดาษทิชชู รวมทั้งเสื่อพับที่ได้รับการออกแบบลวดลายต่าง ๆ อย่างที่เห็นในปัจจุบัน

คุณยายเล่าให้พวกเราฟังอีกว่า “ การเย็บในสมัยนั้นใช้จักรเท้าถีบ ต่อมาอำเภอแวงน้อยได้เชิญคุณยายไปเย็บเสื่อขายในงานไหม ที่จังหวัดขอนแก่นเป็นการสาธิตการเย็บเสื่อพับ โดยใช้จักรเท้าถีบ ปัจจุบันเป็นจักรอุตสาหกรรมทุกที่ใช้ในทุกวันนี้ ” และเรียกการทอเสื่อจากต้นกกว่าเสื่อลำ เพราะใช้ต้นกกทั้งเส้นทอเป็นผืนไม่ได้นำต้นกกไปซอยเป็นเส้น ๆ เช่น ต้นผือ (เกษียร คำสิงสัย. 2552 : สัมภาษณ์)

คุณยาย ละมุล เศษวันโคตร และคุณตาบุญ เศษวันโคตร ผู้ประกอบอาชีพทอเสื่อกกเล่าว่า “ต้นกกนั้นคุณตาหนูหรือชาวบ้านเรียกว่า พ่อใหญ่จารย์ครูหนู เป็นผู้หนึ่งที่นำพันธุ์ต้นกกมาปลูกเป็นในช่วงแรก ๆ เช่นกัน สาเหตุอันเนื่องมาจากคุณตาหนูเป็นผู้ใหญ่บ้านทำให้สัญจรไปมาหลายที่เลยได้พันธุ์ต้นกกมาปลูก ชาวบ้านพากันไปขอต้นกกจากคุณตาหนูมาปลูกจนแพร่พันธุ์มากขึ้น และต้นกกปลูกได้ง่ายในพื้นที่ที่มีน้ำ ประมาณ 3 - 4 เดือนก็ตัดได้

นอกจากนี้ คุณยาย สมหวัง ภูมิโยติ คุณยายถัน อันทะเขต บอกว่า “ ผู้ใหญ่ดีหรือพ่อของผู้ใหญ่สงกรานต์ (อดีตผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ 14) เป็นคนแรกที่นำต้นกกมาปลูกและแจกจ่ายให้แก่ชาวบ้านและเมื่อก่อนนั้นทอผือยังไม่ได้ทอกกเหมือนปัจจุบัน ที่หันมาปลูกและทอเสื่อจากกกเพราะปลูกง่ายและใช้งานได้ดี มีความเหนียวทนกว่าการทอผือ และประวัติการทอเสื่อกกมีการกล่าวถึงว่า “ ได้มีพระภิกษุ ที่จำพรรษาที่วัดได้นำพันธุ์ต้นกก” มาจากจังหวัดร้อยเอ็ด ไม่ปรากฏ พ.ศ. มาปักที่ริมบึงบ้านแพง ผลปรากฏว่าปลูกได้ผลดีเจริญเติบโตเร็ว จึงมีคนนำไปปักกันเพิ่มขึ้นเกือบทุกครัวเรือน

อย่างไรก็ตามความเป็นมาของต้นกก ตามหลักฐานคำบอกเล่าของคนเฒ่าคนแก่ ที่ตรงกัน คือพ่อใหญ่ดี นามวงษา ทีเป็นเพื่อน นายอำเภอในสมัยนั้น เป็นคนปลูกเป็นคนแรก และนำแจกจ่ายให้กับชาวบ้านในเวลาต่อมา ตรงกับคำบอกเล่าของคุณยายสมหวัง ภูมิโยชน์และคุณยายถัน อันทะเขต ว่าผู้ที่นำต้นกกมาปลูกเป็นคนแรกคือพ่อใหญ่ดี พ่อของผู้ใหญ่สงกรานต์ ซึ่งเป็นคนเดียวกันกับ ผู้ใหญ่ดี นามวงษา เพื่อนของนายอำเภอในสมัยนั้น ตามคำบอกเล่าของยายเกษียร คำสิงสัย ซึ่งในเวลาต่อมาชาวบ้านแพง ได้รับการส่งเสริมการปลูกและพัฒนาพื้นที่อย่างต่อเนื่อง เนื่องจากต้นกกมีคุณสมบัติเหนียวกว่าต้นผือ เมื่อทอเป็นเสื่อกกจะใช้งานได้ดีมีความคงทน ถาวรมากกว่าการทอจากต้นผือ และเมื่อก่อนนั้นยังไม้รู้จักนำต้นกกมาซอยเป็นเส้นเล็กๆ และย้อมสีอย่างปัจจุบัน ทำให้มีการทอกกที่เป็นต้นอยู่ ไม่มีสีและลวดลายใดๆ เรียกเสื่อชนิดนี้ว่า “ เสื่อลำ”

การขยายพื้นที่ต้นกก

การปลูกต้นกกวิธีการปลูกต้นกกคนบ้านแพงให้ข้อคิดเห็น และกล่าวถึงวิธีการปลูกการเตรียมต้นกก(หน่อ) การเตรียมแปลงปลูกพรวนดิน 2 ครั้งเพื่อให้ดินร่วนซุย มีน้ำขังเล็กน้อยเพื่อง่ายต่อการปลูกดำต้นกก ควรให้ระยะห่างระหว่างต้น 1-2 ฟุต ประมาณ 7 วันปล่อยน้ำเข้าในแปลงให้ท่วมสูงประมาณ 30 เซนติเมตร ใส่ปุ๋ยบำรุงพันธุ์ อายุ 2-4 เดือน เริ่มมีความเหนียว สังเกตจะมีดอก ให้เก็บผลผลิตโดยใช้เกี่ยวโคนต้นเพื่อให้เกิดหน่อขึ้นใหม่การใช้ต้นกกต้องมีกรรมวิธีการซอยการตากและการย้อมจากผู้ที่ทอเสื่อกกได้ปฏิบัติก่อนนำมาทอเสื่อปรากฏรายละเอียดดังนี้

การซอยต้นกกและการย้อม

การซอยต้นกกทำได้ 2 แบบ คือ มีการซอยสด ๆ หรือผึ่งแดดให้พอหมาด ๆ (หนึ่งแดด) จึงนำมาซอยแล้วแต่ขนาดของต้นกกและลักษณะการใช้งาน ประมาณ 2-3 วัน จากนั้นผู้ทอเสื่อกกจะเข้าสู่ขั้นตอนการย้อม ก่อนย้อมกกให้นำเส้นกกไปแช่น้ำให้อิ่มน้ำก่อนย้อม

ประมาณ 1 ชั่วโมง นำไปผึ่งแดดให้พอหมาด นำไปลงหม้อย้อมสีที่เตรียมไว้ แช่ไว้ให้อิ่มสี ประมาณ 20 นาที แล้วจึงนำขึ้นผึ่งแดด เมื่อแห้งแล้วช่างทอนำเส้นกกแต่ละเส้นไปทอเป็นเสื่อกกที่ย้อมสีสวยงามและมีการพัฒนาลวดลายการทอจากทางราชการ

ความสัมพันธ์ของช่างทอเสื่อกกกับรัฐ

ประมาณปี พ.ศ.2525 ทางราชการโดย นักพัฒนาชุมชนได้เข้ามาให้การอบรมกับผู้ทอเสื่อและมีการส่งเสริมสนับสนุนเงินให้กับกลุ่มทอเสื่อ ในการพัฒนารูปแบบเสื่อพับและผลิตภัณฑ์จากเสื่อกก โดยได้นำรูปแบบมาจากจังหวัดจันทบุรี เพื่อให้ผลิตภัณฑ์เสื่อกกสะดวกในการใช้งานและมีความหลากหลายรูปแบบ เสื่อกกแบบเสื่อผืนจึงได้รับการพัฒนาเป็นเสื่อพับอย่างในปัจจุบัน (เกษียร คำสิงสัย 2552 :สัมภาษณ์)

สำหรับลายต้นแบบที่ทอบนเสื่อ คุณยายเกษียร คำสิงสัย บอกว่า มีอยู่ลายเดียวเรียกว่า “ลายกระจับ” ซึ่งเป็นลายดั้งเดิมมาตั้งแต่คุณยายจำความได้ ต่อมาได้พัฒนาเป็นลายหมีน้ำไหลเพื่อให้มีความใกล้เคียงกับลายหมี่ผ้าไหม เพราะผ้าไหมเป็นที่นิยม คุณตาสมชาย สีบัวไข ผู้ประกอบอาชีพทอเสื่อกกบอกเล่าเกี่ยวกับลายมัดหมี่ บอกว่า “ ลายหมี่น้ำไหล ได้นำแบบมาจากบ้านหนองบัวดีหมี ตำบลท่าพระ อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น ต่อมาได้คิดค้นพัฒนาลายอื่น ๆ ขึ้นเรื่อยๆ ที่เห็นในปัจจุบัน ซึ่งลายอื่นๆ ที่เห็นบนผืนเสื่อนั้น ตาเป็นคนคิดและพัฒนาการขึ้นใหม่ คุณตายังให้ข้อมูลกับเราอีกว่าสีใช้ย้อมกกนั้นเมื่อก่อนใช้สี ตาแมงมุม ต่อมาได้ใช้สีจันทร์ซึ่งเป็นสีย้อมผ้า เนื่องจากสีมีความสด คงทน ซึ่งสีตาแมงมุมซีดง่ายจึงเปลี่ยนมาเป็นสีย้อมผ้าแทน สีที่ใช้ย้อม คือน้ำตาลและแดง” สาเหตุที่เรียกว่าสีตาแมงมุมเพราะเป็นชื่อยี่ห้อของสีที่นำมาใช้และสีดังกล่าวเป็นสีที่นำมาใช้เพื่อย้อมสีกก โดยเฉพาะแต่ไม่มีความสดใส และยังขาดความทนทานในการย้อม(สีซีดง่าย) ดังนั้นในปัจจุบันจึงเปลี่ยนมาใช้สีย้อมผ้าแทนและเรียกสีนั้นว่าสีจันทร์ สีที่นิยมย้อมในปัจจุบันคือสีน้ำตาลและสีแดง (สมชาย สีบัวไข 2552 :สัมภาษณ์) จากคำบอกเล่าของผู้ทอเสื่อกกได้เห็นพัฒนาการทอเสื่อมาจากความสัมพันธ์ของคนกับคนมีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างเจ้าหน้าที่รัฐและคนภายในชุมชนเปลี่ยนแนวคิดการทอแบบดั้งเดิมทอเป็นผืนแล้วพัฒนาเสื่อผืนเป็นเสื่อพับจากความรู้ที่ได้ดูมาจากหลาย ๆ แห่งทำให้เสื่อพับบ้านแพงเป็นที่นิยมนำไปขายตามงานเทศกาลต่าง ๆ เช่น งานไหมที่จังหวัดขอนแก่น งานกาชาดของจังหวัดมหาสารคาม

ยุคที่ 3 โอท็อป พ.ศ. 2544 ถึงปัจจุบัน

ผลิตภัณฑ์เสื่อกกบ้านแพงได้รับการพัฒนาขึ้นเป็น หนึ่งผลิตภัณฑ์หนึ่งตำบล (OTOP) ตามนโยบายของแผนการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 9 และในเวลาต่อมา

คณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจการค้าจังหวัดมหาสารคามมีความเห็นชอบให้เป็น “หนึ่งจังหวัดหนึ่งผลิตภัณฑ์” (ONE PROVINCE ONE PRODUCT : OTOP)ส่งผลให้ผลิตภัณฑ์เสื่อกกบ้านแพงได้รับความนิยมเป็นสินค้าที่ทำรายได้สู่ชุมชนเป็นมูลค่านับล้านต่อปี

การพัฒนารูปแบบผลิตภัณฑ์จากแรงคนใช้แรงเครื่องจักรกล

ในการทอเสื่อกกยุคนี้ได้เปลี่ยนแปลงรูปแบบการผลิตเสื่อกกให้มีรูปแบบต่าง ๆ จากนโยบายรัฐบาลต้องการพัฒนาเศรษฐกิจในชุมชนในหมู่บ้านโดยคุณยายเกษียร คำสิงสัย เล่าให้พวกเราฟังว่า “พ.ศ. 2544 รัฐบาลได้ส่งเสริมให้สินค้าเสื่อกกบ้านแพงเป็นสินค้าหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ หรือ OTOP เสื่อกกได้รับความนิยมอย่างแพร่หลายทางราชการจะพาออกจัดแสดงสินค้าหรือในกรุงเทพฯ และในงานประจำปีของจังหวัดต่าง ๆ หรืองานแสดงสินค้าโอท็อป” ผลิตภัณฑ์จากกกได้รับการพัฒนารูปแบบผลิตภัณฑ์ให้มีความหลากหลายให้สอดรับการพัฒนาให้เป็นหนึ่งผลิตภัณฑ์หนึ่งตำบล มีการนำเครื่องมือในการผลิตที่เป็นจักรตัดเย็บเพิ่มเข้ามาให้หลายเครื่อง คุณยายเกษียร คำสิงสัย เล่าให้พวกเราฟังถึงการพัฒนารูปแบบผลิตภัณฑ์ว่า “นักพัฒนาชุมชนได้พาชาวบ้านไปศึกษาดูงานเพิ่มเติมที่จังหวัดจันทบุรี มาตั้งหลายปีแล้วซึ่งจำไม่ได้ว่าเป็น พ.ศ.เท่าไร” และมีการพัฒนาที่เป็นการจริงจังเมื่อราว พ.ศ. 2544 ที่ได้รับการส่งเสริมเป็นสินค้าโอท็อป” อุปกรณ์ในการผลิตก็จะใช้จักรสำหรับเย็บเสื่อกกเพิ่มเข้ามาร่วมกับที่ทอเสื่อได้ปริมาณมาก ๆ เพื่อส่งขายไปต่างประเทศ

การรวมกลุ่มผลิตภัณฑ์

ในยุคนี้มีการรวมกลุ่มการผลิตเพื่อออกแบบผลิตภัณฑ์ของชาวบ้านแพง เพื่อทำให้ผลิตภัณฑ์เป็นที่รู้จักกันรวดเร็วยิ่งขึ้นและเพื่อสร้างความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจ ให้กลุ่มการผลิตทำให้คนมีงานทำตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง เนื่องจากชุมชนบ้านแพงมีการทอเสื่อกกมาแต่อดีต ได้รับการพัฒนาผลิตภัณฑ์อย่างต่อเนื่องได้รับการปรับปรุงให้ทันสมัยทั้งรูปแบบลวดลาย และการตลาด ทำให้บ้านแพงกลายเป็นหมู่บ้าน OTOP ที่มีชื่อเสียงทั้งในและต่างประเทศ มีการจัดเก็บข้อมูลผ่านระบบอินเทอร์เน็ต ด้วยความร่วมมือของสมาชิกในกลุ่มหลายๆ กลุ่มมารวมตัวกัน สร้างผลิตภัณฑ์การส่งเป็นสินค้ารวมนับการทอเสื่อกก เพื่อสร้างความหลากหลายให้ผู้บริโภคได้เลือกซื้อสินค้าได้หลายประเภท เมื่อมาเที่ยวชมโอท็อปบ้านแพง เพื่อการสร้างผลิตภัณฑ์การรวมกลุ่มของคนบ้านแพง มีหลายกลุ่มการผลิตซึ่งนำสินค้ามาขายที่ศูนย์โอท็อปร่วมกัน

ชุมชนและกลุ่มประชาชน

1. กลุ่มจักสานเสื่อพับ ผู้นำชุมชนและผู้นำกลุ่ม คือนางทองพัฒน์ อุ่นทะผา ผลิตภัณฑ์ที่ผลิตและจำหน่ายได้แก่ เสื่อพับ เสื่อพับบุฟองน้ำ เสื่อพับชายกุ๊น เป็นต้น

สถานที่ตั้ง 67 หมู่ 1 ตำบลแพง อำเภอโกสุมพิสัย จังหวัดมหาสารคาม

2. กลุ่มทอเสื่อกก ผู้นำชุมชนและผู้นำกลุ่มคือ นายบุญมี สุวรรณหงส์ ผลิตภัณฑ์ที่ผลิตและจำหน่าย ได้แก่ เสื่อกกและผลิตภัณฑ์จากกก อาทิ ที่รองจาน เสื่อพับ เสื่อกก ที่กันแดดรถยนต์ เสื่อยาว เป็นต้น

สถานที่ตั้ง 24 หมู่ 9 ตำบลแพง อำเภอโกสุมพิสัย จังหวัดมหาสารคาม

3. กลุ่มฟื้นฟูอาชีพเกษตรกรบ้านแพง ผู้นำชุมชนและผู้นำกลุ่ม คือ นางวาสนา ศรีนวลแสง ผลิตภัณฑ์ที่จำหน่าย ได้แก่ ผลิตภัณฑ์เสื่อบุฟองน้ำ และหมอนผ้าฝ้าย

สถานที่ตั้ง 138/101 หมู่ 14 ตำบลแพง อำเภอโกสุมพิสัย จังหวัดมหาสารคาม

4. กลุ่มแม่บ้านเกษตรกรบ้านแพง ผู้นำชุมชนและผู้นำกลุ่ม คือ นางอุดม พินหอม ผลิตภัณฑ์ที่ผลิตและจำหน่าย ได้แก่ ที่นอนบุฟองน้ำ เสื่อกกลายมัดหมี่ เสื่อกกพับลายมัดหมี่ เป็นต้น

สถานที่ตั้ง เลขที่ 15 หมู่ 1 ตำบลแพง อำเภอโกสุมพิสัย จังหวัดมหาสารคาม

5. กลุ่มสตรีดำเนินธุรกิจผลิตภัณฑ์จากกก ผู้นำชุมชนและผู้นำกลุ่ม คือ นางฉวีวรรณ วันดี ผลิตภัณฑ์ที่ผลิตและจำหน่าย ได้แก่ เสื่อกก ที่รองจาน ที่รองแก้ว เสื่อพับสานจากกก เป็นต้น

6. กลุ่มแม่บ้านทอเสื่อกก ผู้นำชุมชนและผู้นำกลุ่ม คือ นายสรกริฤช ดวงพรมศรี ผลิตภัณฑ์ที่ผลิตและจำหน่าย ได้แก่ ที่นอนสานจากกก เสื่อบุฟองน้ำอเนกประสงค์ เสื่อกกพับลายมัดหมี่ เป็นต้น

นอกจากนี้ยังมีการรวมกลุ่มสหกรณ์ เพื่อเป็นการร่วมมือและช่วยเหลือสมาชิกในด้านต่าง ๆ อาทิเช่น การออมเงิน การให้กู้ยืม รวมถึงการให้บริการเกี่ยวกับวัสดุอุปกรณ์ให้กับสมาชิก เพื่อบรรเทาความเดือดร้อนและช่วยเหลือซึ่งกันและกันโดยสมาชิกระดมเงินทุน และแบ่งผลประโยชน์ให้กับสมาชิกเมื่อสิ้นปี ซึ่งเป็นวิธีการรวมกลุ่มของชุมชนบ้านแพงเพื่ออำนาจการต่อรองและความเข้มแข็งของกลุ่มทอเสื่อกกชุมชนบ้านแพงในระบบตลาด

จากการรวมกลุ่มการผลิตหลาย ๆ กลุ่มเป็นการเปลี่ยนแปลงของการทอเสื่อกกเพื่อได้เข้าสู่ระบบตลาดอย่างชัดเจน เพราะการมีกลุ่มคือการวางแผนการตลาดร่วมกันไม่แย่งกันขาย

แต่ขายเป็นระบบกลุ่ม ผลประโยชน์ที่เกิดขึ้นทุกคนได้รับตามข้อกติกาของกลุ่มตามจำนวนเงินที่ลงขัน เป็นการปรับตัวของคนอยู่ร่วมกันด้วยความสามัคคีของคนบ้านแพง

โฮมเสตย์เสื่อกกบ้านแพง

โฮมเสตย์เสื่อกกบ้านแพง เป็นการจัดกิจกรรมเพื่อรองรับนักท่องเที่ยวที่ต้องการเรียนรู้ขั้นตอนและวิธีการทอเสื่อกก นักท่องเที่ยวหรือแขกที่มาพักจะมีกิจกรรมร่วมกับเจ้าบ้านคือ การทอเสื่อกก ศึกษาเรียนรู้หัตถกรรมทอเสื่อกกกับเจ้าบ้าน จะได้เรียนรู้เกี่ยวกับขั้นการผลิตเสื่อกกที่ไม่ต้องเสียค่าใช้จ่ายมีบริการจัดศิลปะหมอลำพื้นบ้านให้ชม มีอาหารอีสานพื้นบ้านโฮมพาแลง (ร่วมรับประทานอาหารเย็นกับเจ้าบ้าน) มีรถอีแต๋นบริการเที่ยวรอบบ้านแพง และตามด้วยการตักบาตรพระในตอนเช้า กิจกรรมนี้เป็นกิจกรรมที่สร้างกระบวนการอนุรักษ์การทอเสื่อกกให้คงอยู่โดยผ่านผู้มาเที่ยวชมได้ศึกษาวิธีการทอเสื่อบางคนอาจนำไปปฏิบัติเพื่อฝึกหัดการทอเสื่อใช้สอย หรือบางคนได้บอกกล่าวว่าบ้านแพงมีหัตถกรรมเสื่อกกที่ได้คุณค่าและมีมาตรฐานผลิตภัณฑ์ทำให้คนได้ไปซื้อสินค้า การทอเสื่อกกจะยั่งยืนต่อไป

ความเห็นของชาวบ้านเกี่ยวกับอาชีพการทอเสื่อกก

ความเห็นของคุณยายนาง ชาญศึก ซึ่งมีอายุถึง 95 ปี ที่มีต่ออาชีพการทอเสื่อกกของชุมชนบ้านแพง คุณยายได้แสดงความคิดเห็นว่า“ การทอเสื่อมีมาแต่โบราณ (ตั้งแต่รุ่นปู่-ย่าของคุณยาย)และคุณยายก็ได้ประกอบอาชีพนี้มาตั้งแต่จำความได้ยายเล่าว่าการทอเสื่อนั้นแต่ก่อนทอเพียงเพื่อใช้งานในครอบครัวหรือเพื่อแลกเปลี่ยนกันเท่านั้น ยังไม่ได้ทำเป็นธุรกิจแบบปัจจุบันนี้เมื่อก่อนอยากได้อะไรก็ทำไปแลกเปลี่ยนกัน ไม่เหมือนปัจจุบันนี้ที่ทำอะไรก็เป็นธุรกิจไปเสียหมด

จากการบอกเล่าของคุณพ่อสุวิทย์ หมื่นจิตร ราษฎรในชุมชนบ้านแพง ได้สะท้อนความคิดเห็นเกี่ยวกับอาชีพการทอเสื่อกกของชุมชนบ้านแพง บอกว่า “อาชีพการทอเสื่อกกทำให้ชาวบ้านแพงไม่ละทิ้งถิ่นเกิด ไม่อพยพแรงงาน สร้างความมั่นคงทางเศรษฐกิจ ซึ่งจะเห็นได้จากบ้านแพงกลายเป็นแหล่งท่องเที่ยว ประเพณีและวัฒนธรรม จะเห็นได้จากมีผู้สร้างภาพยนตร์โทรทัศน์เกี่ยวกับการทอเสื่อกกโดยบ้านแพงถูกเลือกเป็นสถานที่ถ่ายทำภาพยนตร์ทั้งนี้ก็สืบเนื่องมากจาก การทอเสื่อกกที่มีชื่อเสียงของบ้านแพง อีกทั้งการจัดโฮมเสตย์ก็ เป็นอีกกิจกรรมหนึ่งที่เป็นการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ที่มาจากความเป็นหนึ่งทอเสื่อกกบ้านแพง ทำให้วิถีชีวิตและความเป็นอยู่ของชาวบ้านมั่นคงด้วยภูมิปัญญาการทอเสื่อกก ”

คุณยายเกษียร คำสิงสัย กล่าวว่า อาชีพการทอเสื่อกกทำให้สังคมบ้านแพงเปลี่ยนแปลงไปมากผู้ที่มีความร่ำรวยจะสร้างบ้านหลังใหญ่ ๆ มีบริเวณกว้างขวาง มีเครื่องใช้ที่ทันสมัย และ

โดยเฉพาะเด็ก ๆ วัยรุ่น เห็นแล้วน่ากลัว เพราะเด็กสมัยนี้ไม่เหมือนสมัยก่อน” คุณยายกล่าวทิ้งท้ายว่า “เด็กสมัยก่อน จะช่วยพ่อแม่ทอเสื่อจนเกิดทักษะ ทอเก่ง คิดลายได้แต่เด็กสมัยนี้ไม่อยากจะทอเสื่อมีแต่ชวนกันไปเที่ยวหาความเพลินเพลิน สนุกไปวัน ๆ และชอบขับรถมอเตอร์ไซด์เที่ยว

ดังนั้น อาชีพการทอเสื่อกก จึงทำให้วิถีชีวิตของชุมชนบ้านแพง เปลี่ยนแปลงไปจากเดิม ตามกระแสการพัฒนาเศรษฐกิจและกระแสโลกาภิวัตน์ ภายใต้การพัฒนาตามหลักเศรษฐกิจพอเพียง ที่มีภูมิปัญญาของท้องถิ่นเป็นทุนในการพัฒนาสามารถสร้างภูมิคุ้มกันให้กับชุมชน

จึงกล่าวได้ว่า อาชีพการทอเสื่อกกของบ้านแพงในปัจจุบันกลายเป็นอาชีพหลักควบคู่ไปกับการทำนา และการทอเสื่อกกได้รับการส่งเสริมเป็นกลุ่มอาชีพที่มีชื่อเสียงทั้งในและต่างประเทศ สินค้าผลิตภัณฑ์ จากกก ที่ผลิตจากบ้านแพงสามารถส่งไปขายทั่วประเทศ มีรายได้เข้าสู่หมู่บ้านปีละนับล้านบาท ความมีคุณค่าของอาชีพการทอเสื่อกกทำให้บ้านแพงกลายเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์วัฒนธรรม บนพื้นฐานของภูมิปัญญา และเป็นแหล่งสร้างรายได้กับประเทศปีละไม่น้อย อาชีพการทอเสื่อกกจึงเป็นอาชีพที่มีคุณค่าและคู่กับบ้านแพงในปัจจุบัน

สรุปผลการวิจัย

จะเห็นได้ว่าอาชีพทอเสื่อกับความเป็นอยู่ของคนในหมู่บ้านแพงนั้น ถือเป็นสิ่งที่อยู่คู่กันมายาวนาน นับร้อยปี เห็นได้จาก ลักษณะการตั้งบ้านเรือนที่ทุกหลังคาเรือนจะมีที่สำหรับทอเสื่อ อยู่ในบ้าน หรือใต้ถุนบ้าน ซึ่งบ้านแต่ละหลังจะตั้งอยู่อย่างไม่เป็นระเบียบ อยู่กันแบบรวมกลุ่ม (Cluster Patern) ยกเว้นผู้ที่มีฐานะดีและเป็นข้าราชการจะแยกออกไปตั้งอยู่ห่างจากคนอื่นที่มีบริเวณบ้านกว้างขวาง ปลูกบ้านตามแบบตะวันตก ซึ่งแสดงถึงเป็นคนมีฐานะและได้รับอิทธิพลจากตะวันตก

อย่างไรก็ตามถึงแม้วัฒนธรรมตะวันตกจะเข้ามามีอิทธิพล แต่ชุมชนบ้านแพงก็มีเอกลักษณ์ ความเป็นตัวตน ที่รักษาไว้ซึ่งภูมิปัญญาท้องถิ่นกล่าวคือสิ่งที่เห็นเป็นวิถีชีวิตคือ ตั้งแต่ตื่นขึ้นชาวบ้านก็นัดกันมาทอเสื่อ อันเป็นอุตสาหกรรมในครัวเรือนที่มีแรงงานในครอบครัว มีพ่อบ้าน ช่วยแม่บ้าน และลูก ๆ มีหน้าที่ต้องช่วยพ่อแม่หรือผู้ปกครอง ในการทอเสื่อ สิ่งแรกที่ทำหลังจากอาบน้ำ ล้างหน้า นั่นก็คือการนำต้นกกที่ซอยแล้วออกมาตากแดดที่บริเวณถนนหน้าบ้าน การตากกก บนถนนจึงกลายเป็นสภาพแวดล้อมทางกายภาพในชุมชนบ้านแพง บางบ้านจะมีแปลงปลูกต้นกก อยู่ติดบ้าน และบริเวณลานบ้านจะเป็นที่ตากต้นกกที่ย้อมสีและเตรียมสำหรับเป็นเส้นทอเสื่อไปพร้อม ๆ กับอุปกรณ์การผลิต ได้แก่ หม้อและเตาต้ม

สีย้อมเส้นกก ควบคู่ไปกับร้านค้าชุมชนกลุ่มอาชีพการทอเสื่อกกที่ตั้งอยู่ตามรายทาง จึงกล่าวได้ว่า ชาวบ้านจะเป็นทั้งผู้ผลิตและผู้จำหน่ายซึ่งเป็นการทำธุรกิจที่ครบวงจรตั้งแต่การผลิตและจำหน่าย

ในปัจจุบันไม่เพียงแต่เสื่อกกแต่มีผลิตภัณฑ์จากกกอันเป็นสินค้าจากภูมิปัญญาท้องถิ่นของบ้านแพงที่มีการพัฒนารูปแบบ สีสัน นวัตกรรมให้สินค้ามีมูลค่าเพิ่ม เป็นแหล่งกำเนิดวัตถุดิบ สร้างรายได้ให้แก่ชุมชน และเป็นผลิตภัณฑ์เด่นของจังหวัดมหาสารคาม ได้รับการพัฒนาเป็นสินค้าหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ (OTOP) อีกทั้งคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจการค้าจังหวัดมหาสารคาม มีความเห็นชอบให้เป็น “ หนึ่งจังหวัดหนึ่งผลิตภัณฑ์ (ONE PROVINCE ONE PRODUCT : OTOP) จึงได้รับความนิยมเป็นสินค้าที่ทำรายได้สู่ชุมชนเป็นมูลค่านับล้านบาท ต่อปี

ชาวบ้านจะนำผลิตภัณฑ์ที่ผลิตได้ออกไปขายตามงานแสดงสินค้า หรืองานเทศกาลต่าง ๆ และออกเร่ขายตามต่างจังหวัดเพื่อทำตลาดให้ขายได้มากขึ้น โดยที่บางครอบครัวต้องมีภาระส่งลูกเรียน และนำมาสร้างบ้าน ซื้อรถ และสิ่งอำนวยความสะดวกตามยุคโลกภิวัฒน์ ซึ่งการไปขายแต่ละครั้งอาจใช้เวลานานเป็นอาทิตย์ หรือสองอาทิตย์ ดังนั้นผู้ที่อยู่เฝ้าบ้านจึงเป็น คนแก่และเด็ก ๆ โดยที่การทอเสื่อกกในชุมชนบ้านแพงเป็นอาชีพที่มีมายาวนานจากอดีตจนปัจจุบัน ซึ่งสภาพการประกอบอาชีพการทอเสื่อกกในปัจจุบันของชาวบ้านแพง เป็นวิถีตามแนวทางหลักปรัชญา เศรษฐกิจพอเพียงที่ได้รับการพัฒนาผลิตภัณฑ์เข้าสู่สากล ตามหลักทฤษฎีใหม่ ที่มีอัตลักษณ์ความเป็นตัวตนของชุมชนคือ พ่อบ้าน ช่วยแม่บ้าน และลูก ๆ มีหน้าที่ต้องช่วยพ่อแม่หรือผู้ปกครอง ในการทอเสื่ออันแสดงถึงความอบอุ่นในครอบครัว และความเข้มแข็งของสังคม ในการประกอบอาชีพและอนุรักษ์ ภูมิปัญญาท้องถิ่น

อุปสรรคและปัญหา

1. ยุววิจัยค่อนข้างมีเวลาน้อยในการลงพื้นที่เก็บข้อมูล เนื่องจากต้องมีภาระในครอบครัวที่ต้องช่วยงานผู้ปกครอง และมีภาระงานในการเรียนรายวิชาอื่น ๆ ในห้องเรียน ทำให้เป็นอุปสรรคต่อการเก็บและรวบรวมข้อมูล

2. ผู้ให้ข้อมูลบางท่านจะมีเวลาให้ยุววิจัยส่วนมากเป็นช่วงเวลากลางคืน ทำให้การเดินทางไปเก็บข้อมูลค่อนข้างลำบาก

3. การสื่อสารที่ค่อนข้างจะไม่เข้าใจระหว่างผู้ให้ข้อมูล เนื่องจากการใช้ภาษาที่เป็นทางการและเวลาพูดจะต้องพูดเสียงดัง เพราะบางท่านมีอายุมาก ทำให้การสื่อสารในบางครั้งอาจคลาดเคลื่อนได้

4. จากคำบอกเล่าเป็นเพียงนามธรรมแล้วบางครั้งจะจินตนาการเองอาจ ทำให้ความเป็นจริงคลาดเคลื่อนได้และไม่สามารถหาหลักฐานอ้างอิงที่เป็นเอกสารตำราได้

5. ยุววิจัยขาดความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการเขียนรายงานวิจัย ทำให้งานไม่ค่อยสมบูรณ์และล่าช้า

บุคคลนุกรมและเอกสารอ้างอิง

คุณยายเกษียร คำสิงสัย สัมภาษณ์โดย นางสาววิชุตา คำสิงสัย นางสาวชิดชนก ศรีนูเดช นางสาวดวงใจ จันทร์บุปผา 7, 20 ตุลาคม 2552

คุณยายเกษียร คำสิงสัย สัมภาษณ์โดย นางสุธีรา เรืองสุวรรณ ธันวาคม 2552

คุณยาย นาง ชาญศึก สัมภาษณ์โดย นางสาววิชุตา คำสิงสัย นางสาวชิดชนก ศรีนูเดช นางสาวดวงใจ จันทร์บุปผา 5,7 ตุลาคม 2552

คุณยายถัน อันทะเขต สัมภาษณ์โดย นางสาววิชุตา คำสิงสัย นางสาวชิดชนก ศรีนูเดช นางสาวดวงใจ จันทร์บุปผา 17,19 ตุลาคม 2552

คุณตาบุญ เศษวันโคตร สัมภาษณ์โดย นางสาววิชุตา คำสิงสัย นางสาวชิดชนก ศรีนูเดช นางสาวดวงใจ จันทร์บุปผา 15 ตุลาคม 2552 , 2 พฤศจิกายน 2552

คุณยายละมุล เศษวันโคตร สัมภาษณ์โดย นางสาววิชุตา คำสิงสัย นางสาวชิดชนก ศรีนูเดช นางสาวดวงใจ จันทร์บุปผา 15 ตุลาคม 2552

คุณยาย สมหวัง ภูมิโยติ สัมภาษณ์โดย นางสาววิชุตา คำสิงสัย นางสาวชิดชนก ศรีนูเดช นางสาวดวงใจ จันทร์บุปผา 15 , 20 ตุลาคม 2552

คุณตาสุวิทย์ เห็นสว่าง สัมภาษณ์โดย นางสาววิชุตา คำสิงสัย 10 ตุลาคม 2552

คุณพ่อสุวิทย์ หมื่นจิต สัมภาษณ์โดย นางสุธีรา เรืองสุวรรณ 25 ธันวาคม 2552

www.google.go.th, เสื่อกกมรดกบ้านแพง สืบค้นวันที่ 2 พ.ย.52.

www. google.go.th, โฮมเสตย์เสื่อกกมรดกบ้านแพง สืบค้นวันที่ 5 พ.ย.52

ภาพประกอบกิจกรรมการเก็บข้อมูลภาคสนาม

การลงพื้นที่เก็บข้อมูล

สัมภาษณ์ ผู้เฒ่า ผู้แก่เกี่ยวกับประวัติความเป็นมาและ อาชีพการทอเสื่อกก ของชาวบ้านแพง

คุณยาย นาง ชาญศึก ซึ่งมีอายุถึง 95 ปี (ภาพล่างซ้ายกำลังเล่าประวัติบ้านแพง)

7. แป้งเส้นยาวขนมจีน โรงเรียนสารคามพิทยาคม

การวิจัยเรื่องนี้มีจุดมุ่งหมาย เพื่อศึกษาประวัติความเป็นมาของบ้านขนมจีนและความเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ระหว่างวิถีชีวิตของชาวบ้านขนมจีนกับข้าวปุ้นจากอดีตถึงปัจจุบัน ศึกษาแนวทางการถ่ายทอดความรู้ และความสำคัญของข้าวปุ้นกับผู้คนในปัจจุบันใช้วิธีการศึกษา โดยการเก็บข้อมูลภาคสนาม ใช้เครื่องมือแบบสัมภาษณ์ไม่มีโครงสร้างจัดเวทีชาวบ้านจากผู้ให้ข้อมูลหลักรู้เรื่องข้าวปุ้น ผู้บริโภค ผู้ผลิต และผู้ขาย ประกอบกับเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้องการนำเสนอผลการศึกษาแบบพรรณนาวิเคราะห์ผลการศึกษาปรากฏดังนี้

สภาพแวดล้อมกับการตั้งถิ่นฐานชุมชนบ้านขนมจีน

บ้านขนมจีน หมู่ที่ 3 ตำบลโคกพระ อำเภอกันทรวิชัย จังหวัดมหาสารคาม เป็นชุมชนที่เกิดขึ้นโดยการอพยพโยกย้ายครัวเรือนโดยคนต่างถิ่นเมื่อประมาณปี พ.ศ. 2470 ซึ่งมี นายเขียว เรืองศรีมั่น เป็นผู้นำกลุ่มมาจากบ้านบุ บ้านตลาด จังหวัดนครราชสีมา พร้อมด้วยกลุ่มชาวบ้านซึ่งประกอบด้วย นางเบ้า นิดอ่อน นายหมี ทองรัตน์ นายสังฆ์-นางทองดี ศรีดำ นายเอก-นางทองอยู่ ศรีดำ นายทวี ศรีจำนง นายเป๊ะ เรืองศรีมั่น นายชู เรืองศรีมั่น นายปลื้ม เรืองศรีมั่น นายคง หลงพิมาย ในการอพยพมาตั้งถิ่นฐานครั้งนั้นสืบเนื่องจากสภาพพื้นที่ประสบกับภัยแล้ง ประกอบกับเสียงลือเสียงเล่าอ้างถึงความอุดมสมบูรณ์ของพื้นที่ตั้งของบ้านขนมจีนว่ามีความอุดมสมบูรณ์เหมาะแก่การตั้งถิ่นฐาน

“ลือว่ากันทระ (เมืองกันทรวิชัย) อุดมสมบูรณ์ เอาข้าวใส่ต้นหม่อนแทนปุ๋ย...”

สภาพที่ของบ้านขนมจีนเดิมทีเป็นพื้นที่ที่เป็นป่าอุดมสมบูรณ์ เป็นที่อยู่อาศัยของสัตว์นานาชนิด เช่น อีแร้ง พบมากบริเวณที่นาฝั่งตรงข้ามบ้านขนมจีนปัจจุบัน คุณยายสำราญ ไกรสอน เล่าว่า

“สมัยก่อนเมื่อชุมชนมีหมาตาย ชาวบ้านก็จะเอาซากทิ้งบริเวณนาน้อย อีแร้งลงมากินซากหมาเน่า ชาวคุ้มตลาดก็เรียกพื้นที่ตรงนั้นว่า คุ้มแร้งเซิ่น”[1] บริเวณดังกล่าวเป็นพื้นที่ป่าโคก ทั้งนี้ อาณาเขตโดยรอบของบ้านขนมจีนยังติดต่อกับแหล่งน้ำที่เอื้อต่อการตั้งถิ่นฐานดังนี้

ทิศเหนือ	ติดกับ	ทุ่งนามมน
ทิศใต้	ติดกับ	หนองบัว

[1] คุณยายสำราญ ไกรสอน ...ถอดเทป. การจัดเวทีเสวนาวันที่ 11 กุมภาพันธ์ 2553. โดย ทีมยุววิจัย ฯ โครงการแป้งเส้นยาวข้าวปุ้นบ้านขนมจีน.

ทิศตะวันออก ติดกับ ป่าโคก หนองแวง (ปัจจุบัน คือ โรงเรียนบ้านโคกพระและวัดป่าศรัทธาธรรมวิทยา อยู่ด้านทิศตะวันตกของหนองแวง[2])

ทิศตะวันตก ติดกับ ป่า (ปัจจุบัน คือ คลองส่งน้ำ)

หลังจากที่นายเขียว เรืองศรีมั่น และกลุ่มชาวบ้าน ได้เลือกพื้นที่บริเวณ “คุ้มน้อย” ตั้งบ้านเรือนอาศัย ส่วนพื้นที่ที่เป็นบ้านขนมจีนในปัจจุบันนั้นอดีตเป็นเพียงที่นา ครั้นตั้งบ้านแล้วได้ทำการจับจองที่ดินเพื่อใช้ทำมาหากิน ช่วงของการตั้งถิ่นฐานนั้น ไม่ใช่เพียงกลุ่มชาวบ้านที่อพยพมาจากจังหวัดนครราชสีมาเท่านั้นที่มาจับจองที่ดิน หากแต่ได้มีชาวบ้านที่มาจากชุมชนใกล้เคียงด้วยเช่นเดียวกัน เช่น บ้านคันธาร์ คุ้มตลาด (กันทรวิชัย) บ้านท่าขอนยาง เป็นต้น อย่างไรก็ตาม เมื่อชุมชนเริ่มขยายตัวมากขึ้นชาวบ้านส่วนหนึ่งได้ย้ายบ้านเรือนออกมาตั้งอยู่บริเวณที่นานอกหมู่บ้าน ต่อมาในปีพ.ศ. 2516 พระครูวินัยธร (เปลี่ยน เรืองศรีมั่น) จากวัดบวรนิเวศวิหาร กรุงเทพมหานคร ได้ตั้งชื่อหมู่บ้านเป็น “บ้านขนมจีน” โดยมีนายเรียม ทวะชารี ดำรงตำแหน่งผู้ใหญ่บ้าน (ก่อนหน้านั้นบริเวณดังกล่าวชาวบ้านเรียกชื่อคุ้มว่า “คุ้มลิงเซิ้ง” ซึ่งเล่าว่า พ่อใหญ่คำพา มาหัดเล่นลิเกอยู่ที่นั่น[3]) และได้ใช้ชื่อ “บ้านขนมจีน” มาจนถึงปัจจุบัน

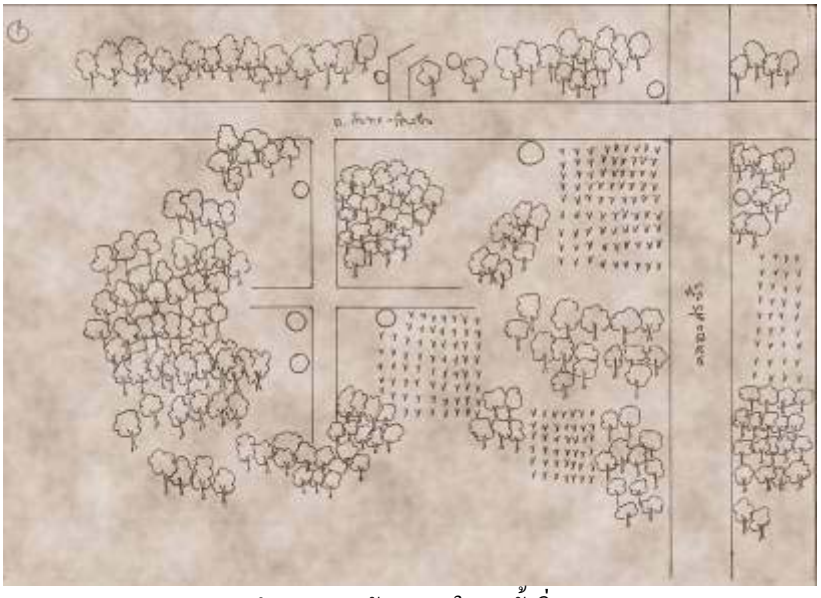

ภาพจำลองแผนผังชุมชนในยุคตั้งถิ่นฐาน

[2]พระเทพญาณกวี. **ประวัติวัดป่าศรัทธาธรรมวิทยา**. ในวโรกาสพระราชพิธีเฉลิมพระชนมพรรษา พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ฯ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ พระราชทานเลื่อนสมณศักดิ์. โฟซีน กราฟฟิกดีไซน์ แอนด์ พริ้นท์. 2543. หน้า 38.

[3] คุณยายสำราญ ไกรสอน. อ้างแล้ว.

เนื่องด้วยสภาพแวดล้อมทางกายภาพที่อุดมสมบูรณ์ทั้งพื้นที่ป่าโคก แหล่งน้ำ ดิน จึงเหมาะแก่การเพาะปลูก ทำการเกษตร เลี้ยงสัตว์ และที่สำคัญชาวบ้านที่อพยพมานั้นซึ่งนำโดยนายเขียว เรืองศรีมั่น สามารถปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อม สภาพพื้นที่ ด้วยการใช้ทรัพยากรที่มีอยู่ให้เกิดประโยชน์ ประกอบกับความชำนาญของอาชีพและความคุ้นเคยในวิถีชีวิตที่ติดตัวมาจากถิ่นเดิม “ปั้นหม้อ” เป็นอาชีพแรกที่เกิดขึ้นภายในบ้านขนมจีน โดยเริ่มจากกลุ่มของนายเขียว และขยายออกไปสู่ชาวบ้านกลุ่มอื่น ๆ ในหมู่บ้าน ห้วยปลาหรด ถูกใช้เป็นพื้นที่ที่ชาวบ้านใช้ประโยชน์จากการขุดนำดินมาปั้นหม้อ ในช่วงปี พ.ศ. 2470-2490 การปั้นหม้อถือเป็นอาชีพเสริมที่มีความสำคัญรองจากการทำนา

ต่อมาในปี พ.ศ. 2520-2521 เกิดภัยน้ำท่วมครั้งใหญ่ในจังหวัดมหาสารคามและบ้านขนมจีนก็ได้รับผลกระทบเช่นกัน ประกอบกับช่วงก่อนหน้านั้นพื้นที่ถูกบุกรุก จับจอง รวมทั้งบริเวณห้วยปลาหรดถูกจับจองเป็นพื้นที่ส่วนตัว ชาวบ้านจึงไม่สามารถนำดินมาใช้ในการปั้นหม้อได้ อีกทั้งยังประสบเกิดภัยแล้งปลูกข้าวได้ไม่มากเท่าที่ควร ด้วยปัจจัยดังกล่าวส่งผลให้อาชีพการปั้นหม้อของบ้านขนมจีนต้องหยุดนับแต่นั้นเป็นต้นมา อย่างไรก็ตามชาวบ้านขนมจีนก็ไม่ได้หยุดการดำรงชีพอยู่เพียงแค่นั้น เมื่อสิ้นสุดอาชีพการปั้นหม้อแล้วชาวบ้านก็ได้เริ่มต้นอาชีพใหม่ คือ “ขนมจีน”

พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของชุมชนบ้านขนมจีน

จากการศึกษาความเป็นมาของชุมชนบ้านขนมจีนพบว่ามีพัฒนาการที่สำคัญ 2 ช่วง ทั้งนี้ ผู้ศึกษาใช้พัฒนาการด้านเศรษฐกิจเป็นตัวกำหนด ดังนี้

ยุคหม้อข้าว (พ.ศ.2470-2520)

นับตั้งแต่การอพยพย้ายถิ่นคนกลุ่มชาวบ้านบุ บ้านตลาด เมืองนครราชสีมา เมื่อปี พ.ศ. 2470 ที่เลือกทำเลบริเวณคุ้มน้อยเป็นที่ตั้งบ้านเรือนและใช้พื้นที่บริเวณที่เป็นบ้านขนมจีน (ปัจจุบัน) เป็นที่นา เนื่องจากที่ดังกล่าวมีความอุดสมบูรณ์ทั้งป่าโคก แหล่งน้ำ ดิน ซึ่งเป็นไปตามคำบอกเล่าที่ว่า “เอาข้าวใส่หม่อนแทนปุ๋ย...” และได้กลายเป็นฐานทรัพยากรสำคัญของชาวบ้านที่เข้ามากลุ่มแรกและกลุ่มที่มาทีหลัง ประกอบกับการใช้ภูมิปัญญาดั้งเดิมเข้ามาผสมผสานต่อการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรที่มีอยู่ในท้องถิ่น

ในยุคเริ่มแรกของชุมชนนั้นตรงกับช่วงของการขยายตัวเมืองกันทรวิชัย นับตั้งแต่ปี พ.ศ. 2458 เป็นต้นมา โดยขณะนั้น “หลวงชาญรัฐกิจ” ดำรงตำแหน่งเป็นนายอำเภอ ผู้คนเข้ามาจับจองพื้นที่และตั้งบ้านเรือน เกิดการขยายตัวทั้งส่วนราชการ ชุมชน ร้านค้า โดยเฉพาะกลุ่มชาวจีนที่ตั้งร้านค้าขึ้นบริเวณที่ใกล้เคียงกับที่ว่าการอำเภอ และการขยายตัวเมืองที่สำคัญ

เกิดขึ้นอีกครั้งเมื่อมีการตัดถนนสายมหาสารคาม – กาฬสินธุ์ (ถนนถีนานนท์) ในปี พ.ศ. 2478 ตลาด ร้านค้าจึงย้ายมาด้านทิศตะวันออกของที่ว่าการอำเภอจนปัจจุบัน[4] อนึ่ง จากการขยายตัวของชุมชนเมืองหรือที่ชาวบ้านเรียกกัน คือ “คุ้มตลาด” ส่งผลให้กลุ่มนายเขียวและชาวบ้านกลุ่มอื่น ๆ บางส่วนได้ย้ายบ้านเรือนออกมาตั้งอยู่ตามพื้นที่นาและกลายเป็นหมู่บ้านขนมจีนในปัจจุบัน

จะเห็นว่า ชุมชนบ้านขนมจีนเติบโตมาพร้อม ๆ กับการขยายตัวของเมืองกันทรวิชัย ทั้งด้านสังคม เศรษฐกิจ และการเมือง ที่ส่งผลต่อชาวบ้านชุมชนบ้านขนมจีนมากที่สุดคือด้านเศรษฐกิจ เป็นต้นว่า มีการผสมผสานระหว่าง “เศรษฐกิจแบบพึ่งพา” และเศรษฐกิจแบบตลาด” หรือที่ สุวิทย์ ธีรศาศวัต กล่าวว่าเป็น “เศรษฐกิจการตลาดหรือยุคพืชพาณิชย์[5]” มีสิ่งอำนวยความสะดวกในครัวเรือน โรงเรียน โรงพยาบาล เป็นต้น อย่างไรก็ตาม ชาวบ้านชุมชนบ้านขนมจีนก็ยังติดอยู่กับการดำเนินชีวิตภายใต้ทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่ในชุมชน ทั้งวิถีชีวิต อาชีพ ความเชื่อ เป็นต้น เนื่องจากพื้นที่ยังมีความอุดมสมบูรณ์อยู่ จะเห็นได้จากเรื่องเล่าที่เกี่ยวข้องกับอีแร้ง

“...ตอนนั้นแร้งเยอะ ยายเคยเห็นอยู่ในโรงเรียนบ้านโคกพระ อยู่บนต้นไม้สูง ๆ...[6]”

ช่วงเวลานั้นชาวบ้านมีวิถีชีวิตแบบเรียบง่าย ใช้เวลาอยู่กับการทำนา ทำไร่ ปลูกพืชที่สามารถไปเป็นสินค้าแลกเปลี่ยนได้ เช่น พริกแลกเกลือ ข้าวแลกปลา เป็นต้น โดยชาวบ้านจะมีวิธีการแลกเปลี่ยนที่ไม่มีปัญหาใด ๆ เกิดขึ้น ทุกคนที่นำของมาแลกนั้นต่างมีความสัมพันธ์กันอย่างดี

“...คราวต่อไปถ้ามีอะไรที่อยากได้ก็จะเอามาแลกอีก...” เป็นคำกล่าวที่เกิดขึ้นหลังจากการแลกเปลี่ยนสิ่งของ หลายคนได้ “เสี่ยว” ต่างบ้านต่างเมือง การแลกเปลี่ยนส่วนใหญ่แล้วไม่ใช่คนที่เป็นเครือญาติ เนื่องจากเครือญาติของคนบ้านนมจีนส่วนใหญ่อยู่ในละแวกใกล้ ๆ กัน กล่าวคือ สภาพพื้นที่ที่ไม่แตกต่างกันมากนัก มีอะไรก็มีเหมือนกัน บางกลุ่มคนเท่านั้นที่กลับไปแลกสิ่งของกับเครือญาติ เช่น บ้านท่าขอนยาง เป็นต้น เพราะฉะนั้นการแลกเปลี่ยนจึงเกี่ยวข้องสัมพันธ์กับคนต่างถิ่น

---

[4] ทม เกตุวงศา, และคณะ. **กระบวนการสร้างการเรียนรู้ประวัติศาสตร์ชุมชนเพื่อการจัดตั้งพิพิธภัณฑ์พื้นบ้านวัดพุทธมงคล อำเภอกันทรวิชัย จังหวัดมหาสารคาม**. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย. 2551. หน้า 159.

[5] สุวิทย์ ธีรศาศวัต. **ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจชุมชนหมู่บ้านอีสาน 2488-2544**. คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น. เป็นส่วนหนึ่งของโครงการวิจัยเศรษฐกิจชุมชนหมู่บ้านไทย. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย. เอดิสัน เพรส โปรดัก. 2546. บทคัดย่อ หน้า (29).

[6] คุณยายสำราญ ไกรสอน. อ้างแล้ว.

ในยุคนี้ชาวบ้านไม่ได้ทำนาหรือหากินตามแหล่งทรัพยากรธรรมชาติเท่านั้น “การปั้นหม้อ” เป็นอีกหนึ่งอาชีพ ซึ่งเป็นอาชีพใหม่ที่เข้ามาบทบาทต่อวิถีชีวิตของชาวบ้านชุมชนบ้านขนมจีนช่วงนี้ด้วย ทั้งนี้ เกิดขึ้นโดยกลุ่มของนายเขียว เรืองศรีมั่น ได้นำเอาภูมิปัญญาจากพื้นถิ่นเดิมที่ติดตัวมานั้นได้เริ่มทำและถ่ายทอดให้กับชาวบ้านคนอื่น ๆ ในหมู่บ้าน โดยมีห้วยปลาหรดเป็นแหล่งดินที่สำคัญที่สุดในเวลานั้น ชาวบ้านต่างพากันไปขุดเอาจากที่นั่นมาปั้นหม้อ หม้อในช่วงนั้นนับเป็นสิ่งเดียวที่สามารถใช้เป็นสินค้าพาณิชย์ที่นำออกไปขายยังตลาด ต่างถิ่นแล้วสร้างรายได้ในกับชาวบ้าน จากตรงนี้ ทำให้เห็นถึง “หม้อ” เป็นตัวแทนระบบเศรษฐกิจการตลาดที่เริ่มเข้ามาสู่ชุมชนบ้านขนมจีน ซึ่งเข้ามาผสมผสานกับ “ข้าว” เป็นตัวแทนระบบเศรษฐกิจแบบพึ่งพา

ยุคขนมจีนกระแสทุนนิยม (พ.ศ.2520-2540)

ในยุคที่เรียกว่า “กระแสทุนนิยม” เกิดจากการเปลี่ยนแปลงของระบบเศรษฐกิจจากระบบดั้งเดิม คือ ระบบเศรษฐกิจแบบพึ่งพา ในช่วง พ.ศ. 2500 เป็นต้นมา โดยการประกาศใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจฉบับที่ 1 ในปี พ.ศ. 2504 การพัฒนาประเทศในด้านต่าง ๆ เกิดขึ้นอย่างมากมาย เช่น ถนน ไฟฟ้า ประปา ที่เป็นปัจจัยสำคัญที่ส่งผลต่อวิถีชีวิตของชาวบ้านในทุก ๆ พื้นที่ อนึ่ง กระแสของทุนนิยมในภาคอีสานไม่ได้เกิดขึ้นพร้อมกันทั้งหมดหรือเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วนัก แต่เป็นไปอย่างช้าและเพิ่มความสำคัญขึ้นเรื่อย ๆ ชุมชนบ้านขนมจีนก็เช่นเดียวกันที่ต้องประสบกับสิ่งนี้ด้วย

ชุมชนบ้านขนมจีนเป็นอีกหมู่บ้านที่ได้ผลกระทบของการเปลี่ยนแปลงเหล่านั้นด้วย วิถีเดิมนั้นชาวบ้านอาศัยหาเลี้ยงปากท้องจากทรัพยากรธรรมชาติที่มีในท้องถิ่นเป็นหลัก ทั้งหาอยู่หากิน แลกเปลี่ยน หรือค้าขายบ้างตามสภาพและกำลัง ในช่วงทศวรรษที่ 2520 เป็นต้น การใช้ประโยชน์จากทรัพยากรของชุมชนนั้นเริ่มเปลี่ยน มีการบุกรุกพื้นที่ป่าโคกสาธารณะจับจองที่สาธารณะ ห้วยปลาหรดกลายเป็นพื้นที่ของเอกชนไป ชาวบ้านไม่สามารถเข้าไปขุดดินมาปั้นหม้ออีกต่อไป สิ่งเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้ชาวบ้านชุมชนบ้านขนมจีนต้องหยุดการปั้นหม้อ ประกอบกับกระแสทุนนิยมที่ใช้ระบบเงินตราเข้ามาเป็นสื่อกลางการแลกเปลี่ยน

อย่างไรก็ตาม จากการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจของบ้านเมือง ชาวบ้านชุมชนบ้านขนมจีนมีการดิ้นรนเพื่อปรับตัวให้สามารถดำรงชีวิตอยู่ได้ด้วยการทำ “ขนมจีน” ซึ่งเป็นอาหารการกินและเป็นภูมิปัญญาของท้องถิ่นที่ติดตัวมาจากท้องถิ่นเดิม ขนมจีนได้กลายมาเป็นสินค้าส่งออกหลักที่สามารถสร้างรายได้อย่างเป็นกอบเป็นกำ ทำให้การทำขนมจีนขยายตัวอย่างรวดเร็ว

จากคำกล่าวนี้ แสดงให้เห็นว่าในยุคกระแสทุนนิยมของบ้านขนมจีน “ขนมจีน” เป็นตัวแทนของระบบเศรษฐกิจในยุคนี้ เนื่องจากการขายขนมจีนได้เงินจำนวนมาก ชาวบ้านมีกำลังในการซื้อสินค้า เช่น เสื้อผ้า ข้าวของเครื่องใช้ รถมอเตอร์ไซด์ เป็นต้น นอกจากนี้ “ขนมจีน” ยังเป็นสิ่งที่สร้างชื่อเสียง สร้างเครือข่ายการค้าอย่างกว้างขวาง เช่น เมืองมหาสารคาม ยางตลาด สุรินทร์ บุรีรัมย์ เป็นต้น เครือข่ายเศรษฐกิจระหว่างชุมชน และที่สำคัญบ้านขนมจีนยังเป็นตลาดการส่งข้าวและแป้งที่ใหญ่ที่สุดแห่งหนึ่งของอำเภอกันทรวิชัย สร้างกำไรอย่างมากแก่นายทุน พ่อค้า ชาวบ้านสามารถสร้างเครดิตในการซื้อวัตถุดิบอย่างข้าวและแป้งได้เนื่องจากความเชื่อมั่นทางเศรษฐกิจ

“ทุกหลังคาเรือนประกอบอาชีพทำขนมจีน...วันไหนไม่มีเงิน เพียงแค่เห็นก้อนแป้งหมักก็มองเห็นเงินอยู่ข้างหน้า...[7]”

การศึกษาเรื่อง “แป้งเส้นยาวข้าวปุ้นบ้านขนมจีน” เป็นการศึกษาที่อยู่ในช่วงพัฒนาการยุคที่ 2 (ยุคขนมจีนกระแสทุนนิยม พ.ศ.2520-2540) เนื่องจากเป็นช่วงเวลาที่สร้างความเปลี่ยนแปลงต่อชุมชนบ้านขนมจีนมากที่สุด โดยเฉพาะในด้านเศรษฐกิจชุมชน อาจกล่าวได้ว่าชาวบ้านสามารถลืมตาอ้าปากได้เพราะขนมจีน นอกจากนี้ ยังพบว่าวิถีการทำขนมจีนสามารถแบ่งออกได้เป็น 3 ยุค คือ แป้งเส้นยาวกับความสัมพันธ์ในยุคเศรษฐกิจแบบพึ่งพา (พ.ศ.2500-2520) แป้งเส้นยาวกับความสัมพันธ์ในยุคการตลาด (พ.ศ.2520-2540) แป้งเส้นยาวกับความสัมพันธ์ในยุคการขยายตัวทางเศรษฐกิจ (พ.ศ.2540-ปัจจุบัน) ในแต่ละยุคนั้นบทบาทของ “ข้าวปุ้น” ที่มีต่อความสัมพันธ์ระหว่างชาวบ้านกับชุมชนได้มีการปรับเปลี่ยนอยู่อย่างต่อเนื่อง

แป้งเส้นยาวกับความสัมพันธ์ในยุคทุนนิยม แบบเศรษฐกิจพึ่งพา พ.ศ. 2520 - 2540

“ข้าวปุ้น[8]” หรือ “ขนมจีน[9]” ไม่ทราบแน่ชัดว่าเกิดขึ้นและมีที่มาอย่างไร ทราบเพียงว่ามีความสัมพันธ์กับวิถีการบริโภคของชาวอีสานมาช้านาน แต่เป็นอาหารที่หารับประทานได้ยาก เนื่องจากชาวบ้านไม่ทำกินอย่างทั่วไปเหมือนอาหารชนิดอื่น ๆ ส่วนใหญ่แล้วข้าวปุ้นจะ

---

[7] คุณยายสมดี พานชมพู. ถอดเทป. การจัดเวทีเสวนาวันที่ 11 กุมภาพันธ์ 2553. โดย ทีมยุววิจัย ฯ โครงการแป้งเส้นยาวข้าวปุ้นบ้านขนมจีน.

[8] “ข้าวปุ้น” ตรงกับภาษกลางว่า “ขนมจีน” ข้าวปุ้นในบางท้องถิ่นเรียกชื่อต่างกันไป เช่น จังหวัดชัยภูมิและใกล้เคียงเรียกว่า “ขนมเส้น” ข้าวปุ้นเป็นอาหารหลักของชาวอีสาน ทุกครัวเรือนนิยมทำกันในวันสำคัญที่มีกิจประเพณีของชุมชน เช่น วันบุญต่าง ๆ (บุญบั้งไฟ บุญผะเหวด หรือมหาชาติบุญบวชนาค ฯลฯ) *อ้างจาก* ธวัช ปุณโณทก. **ข้าวปุ้น (ขนมจีน) : อาหาร**. สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคอีสาน เล่ม 2 .

[9] คำว่า “ขนมจีน” มาจากคำว่า “ขะหนอมจิน”, “คะนอมจิน” หรือ “ขะนอมจิน” ในภาษารามัญ หมายถึง ของกินที่ต้มสุก อาจเป็นไปได้ว่าคนไทยรับเอาคำนี้มาใช้แล้วลากให้ยาวออกไปว่า “ขนมจีน” . *อ้างจาก* จุลทรรศน์ พยาฆรานนท์. **ที่มาของชื่อขนมจีน**. สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคกลาง เล่ม 2. หน้า 519.

ถูกทำขึ้นเมื่อชุมชนมีการจัดงานบุญภายในชุมชน เช่น บุญผะเหวดหรือบุญข้าวปุ้น เป็นต้น สำหรับข้าวปุ้นบ้านขนมจีนนั้น เกิดขึ้นมาพร้อม ๆ กับการอพยพมาตั้งถิ่นฐาน โดยยายสี ที่ย้ายครัวมาจากบ้านท่าขอนยาง ถือได้ว่าเป็นคนแรกที่นำเอาวัฒนธรรมการกินและผลิตข้าวปุ้นมาเผยแพร่แก่คนในหมู่บ้าน

และนั่นคือจุดเริ่มต้นยุคขนมจีนในยุคเศรษฐกิจแบบทุนนิยม จากที่ได้กล่าวไปแล้วว่าช่วงเวลาของการตั้งถิ่นฐาน เมื่อ พ.ศ. 2470 นายเขียว เรืองศรีมั่น ผู้นำครอบครัวจากจังหวัดนครราชสีมา ได้นำเอาวัฒนธรรมการปั้นหม้อมาเผยแพร่ในชุมชน และการปั้นหม้อได้ขยายสู่คนในชุมชนอย่างกว้างขวาง จนกลายเป็นอาชีพรองจากการทำนา จนกระทั่งเมื่อปี พ.ศ. 2491 ชาวบ้านค่อย ๆ เลิกปั้นหม้อ เนื่องจากพื้นที่ที่ชาวบ้านไปขุดดินมาปั้นหม้อนั้นได้กลายเป็นพื้นที่ที่ถูกจับจองเป็นเจ้าของ จึงไม่สามารถไปเอาดินมาปั้นหม้อได้ และดินจากที่อื่นก็ใช้ในการปั้นหม้อไม่ได้

ยายสี เป็นคนแรกที่เริ่มทำข้าวปุ้นของชุมชน ซึ่งก่อนหน้านั้นการทำข้าวปุ้นเป็นเพียงกิจกรรมที่เกิดขึ้นภายในงานบุญผะเหวดของชุมชนเท่านั้น เมื่อหลังจากปี พ.ศ. 2491 เป็นต้นมา ข้าวปุ้นถูกทำขึ้นเพื่อเป็นสินค้าที่ยายสีเร่ขายภายในบ้านขนมจีน

“...ยายเริ่มทำตั้งแต่ปี พ.ศ. 2505 พ่อแม่พาทำไปบุญผะเหวด บุญกฐิน...[10]”

“เพิ่นก็เอามาขายในหมู่บ้าน ทั่วบ้าน ขายจานละสลึง...[11]”

จากจุดเริ่มต้นเพียงแค่ยายสี ต่อมาในระยะเวลาที่ไม่ห่างกันมากนักชาวบ้านคนอื่น ๆ ได้เริ่มทำข้าวปุ้นโดยมียายสีเป็นผู้ถ่ายทอดความรู้ในการทำข้าวปุ้น ประกอบกับการสังเกตเรียนรู้จากคนอื่น ๆ

“...ก็เห็นคนอื่นเขาทำแล้วขายได้ ก็เลยทำตาม ๆ กันมานี่แหละ...[12]”

---

[10] คุณยายสำราญ ไกรสอน. อ้างแล้ว.

[11] คุณยายลำไย ป่วนฉิมพลี. ถอดเทป. การจัดเวทีเสวนาวันที่ 11 กุมภาพันธ์ 2553. โดย ทีมยุววิจัย ฯ โครงการแป้งเส้นยาวข้าวปุ้นบ้านขนมจีน.

[12] คุณยายสำราญ ไกรสอน. อ้างแล้ว.

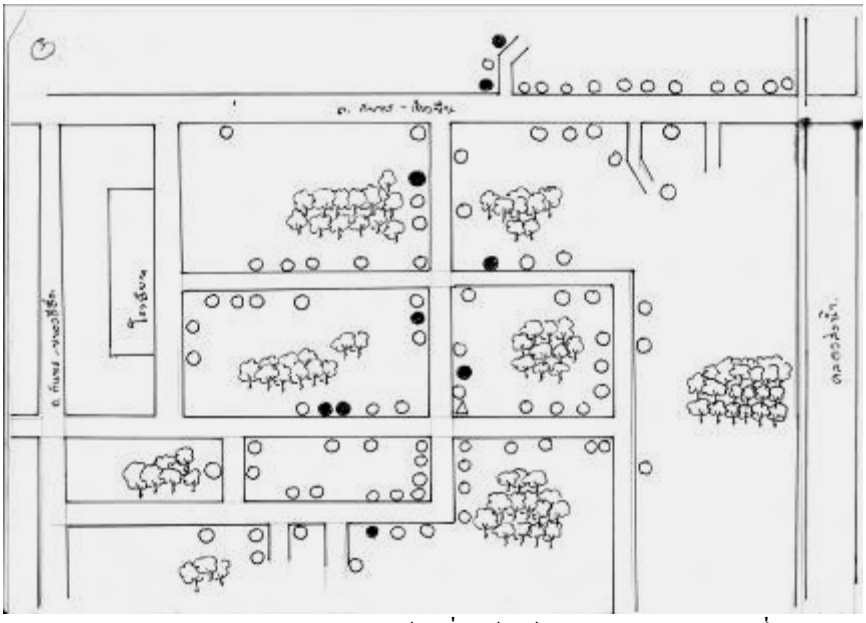

ภาพจำลองแผนผังชุมชน กลุ่มชาวบ้านที่ทำข้าวปุ้นในยุคเศรษฐกิจแบบพึ่งพา

ในช่วงเวลาดังกล่าว “ข้าวปุ้น” เริ่มเข้ามาบทบาทที่สัมพันธ์ต่อวิถีชีวิตของชาวบ้านชุมชนบ้านขนมจีนมากขึ้นเรื่อย ๆ จะเห็นได้จากแผนผังชุมชนที่แสดงถึงกลุ่มชาวบ้านที่ข้าวในยุคแรก ข้าวปุ้นกลายเป็นสินค้าที่ชาวบ้านทำกันในช่วงของการว่างเว้นจากฤดูทำนา ข้าวปุ้นสามารถนำออกไปขายตามตลาด (คุ้มตลาด อ.กันทรวิชัย) ชุมชนใกล้เคียง รวมถึงการใช้เป็นสิ่งของแลกเปลี่ยน

“...เอาไปแลกก็มีบ้างแต่ไม่มาก ส่วนใหญ่จะแลกเอาพริก ผักต่าง ๆ ที่บ้านเราไม่มี...[13],,

จากจุดเริ่มต้นเพียงไม่กี่หลังคาเรือน เมื่อประมาณปี พ.ศ. 2510 ชาวบ้านหันมาประกอบอาชีพใหม่ด้วยการทำข้าวปุ้นอย่างเป็นล่ำเป็นสัน ประกอบกับช่วงเวลานั้นอยู่ในช่วงของการเติบโตทางเศรษฐกิจของประเทศ จากการจัดทำแผนพัฒนาเศรษฐกิจ ฉบับที่ 1 เมื่อปี พ.ศ. 2504 และช่วงแรก ๆ ของการจัดทำแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 2

อนึ่ง กระบวนการผลิตถูกปรับเปลี่ยนจากเพื่อการบริโภคเป็นหลัก เริ่มมีส่วนที่ขยายสู่การผลิตเพื่อเป็นสินค้า อย่างไรก็ตาม จากข้อมูลที่ได้นั้นสะท้อนให้เห็นว่ารูปแบบการผลิตนั้นได้เปลี่ยนแปลงแบบค่อยเป็นค่อยไป ซึ่งสอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงในฐานทรัพยากรที่มาถึงชุมชนท้องถิ่นแต่ละแห่งเร็วช้าต่างกันตามระยะความใกล้และความห่างจากศูนย์กลาง

[13] คุณยายสำราญ ไกรสอน. อ้างแล้ว.

อำนาจรัฐและทุน[14] ทั้งนี้ เนื่องจากสภาพและกำลังของชาวบ้านที่เป็นผู้ผลิต ซึ่งเป็นการผลิตที่ทำกันภายในครอบครัว พ่อ แม่ ลูก ช่วยกันทำข้าวปุ้นเพื่อนำไปขาย

ข้าวปุ้นในยุคเศรษฐกิจแบบทุนนิยมก่อให้เกิดสิ่งที่สำคัญหลายประการ คือ รูปแบบการผลิต ระบบความสัมพันธ์ ดังนี้

1. **รูปแบบการผลิต**

การผลิตในยุคนี้เป็นการผลิตที่อยู่ภายใต้เงื่อนไขของการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่ภายในชุมชน กล่าวคือ วัสดุ อุปกรณ์ต่าง ๆ เครื่องมือเครื่องใช้สามารถหาได้จากสิ่งที่อยู่รอบตัว เช่น หม้อดินเผา (ชาวบ้านสามารถทำได้เอง) รำ ข้าว น้ำ (จากหนองบัว) หรือแม้แต่แรงงานที่มีอยู่ภายในครัวเรือน

1.1 เครื่องมือเครื่องใช้ในการผลิต

- ข้าว ข้าวเจ้าเหลือง
- เฝียน เครื่องมือที่ใช้ในการบีบข้าวปุ้นให้เป็นเส้น
- ครกกระเดื่อง สำหรับตำข้าวให้เป็นแป้งสำหรับทำข้าวปุ้น
- เตา เตาถ่าน
- น้ำ เป็นส่วนประกอบสำคัญในการทำข้าวปุ้นทุก ๆ ขั้นตอน
- ปี๊บ / หม้อดินเผา เป็นอุปกรณ์ใช้ในการต้ม
- กะละมัง แช่ข้าวปุ้น
- กระชอน ทำจากไม้ไผ่สาน ใช้ตักเส้นข้าวปุ้น
- ใบตอง ใช้รองข้าวปุ้น
- กระจาด / ตะกร้า ไม้ไผ่สาน ใช้บรรจุข้าวปุ้น

1.2 ขั้นตอนการผลิต

สำหรับขั้นตอนการผลิตข้าวปุ้นในยุคแรกสามารถแบ่งได้ 4 ขั้นตอน คือ

ขั้นตอนแรก

การหมัก เริ่มจากการแช่ข้าวโดยใช้กระเปาะ แช่ประมาณ 2-3 วัน ขั้นตอนนี้เรียกว่า “หม่าอ่อน” พอแช่จนขึ้นน้ำแล้วก็ตักใส่ตะกร้าวางผึ่งเอาไว้ประมาณ 2 คืน ช่วงนี้ให้หมั่นเอา

---

14 สีลาภรณ์ บัวสาย. ดร. **พลังท้องถิ่น บทสังเคราะห์งานวิจัยด้านชุมชน**. สร้างสรรค์ปัญญา : ชุดพรมแดนความรู้ ลำดับที่ 1 . สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.). 2547.

น้ำโรยข้าวไม่ให้แห้ง จากนั้นก็ตากแดดจนข้าวเปื่อย จากนั้นนำข้าวที่แช่ไว้มาตำ โดยใช้ครกกระเดื่องเป็นอุปกรณ์สำคัญ ตำจนได้ผงแป้ง แล้วนำไปผสมน้ำและกรองเอาแป้งออกจากน้ำ ในสมัยก่อนวิธีการนี้ชาวบ้านใช้วิธีการนั่งทับแป้งให้น้ำออกจากแป้ง วิธีนี้เรียกว่า “จ้อนข้าวปุ้น”

ขั้นตอนที่สอง

ต้มแป้ง ต้มแบบเป็นก้อน ๆ โดยเอาไม้พาดที่ปากถัง (ปี๊บ) นิยมใช้ “ถังขี้โล่” ในช่วงนั้นการต้มสามารถใช้แก๊ส (แก๊สที่ใช้บ่มมะม่วงมีลักษณะเป็นก้อน) เมื่อประมาณปี พ.ศ. 2529-2530 ได้พัฒนารูปแบบเตาที่สามารถทำข้าวปุ้นได้มากขึ้น ขนาดเตาที่ใหญ่ขึ้นเป็นเตาที่ก่อขึ้นด้วยอิฐมอญ

ขั้นตอนที่สาม

นวดแป้ง หรือปั่นแป้ง สมัยก่อนใช้วิธีการตำ หยอดน้ำร้อนน้ำเย็นแล้วนวดจนกว่าจะเหลว นวดใส่กระบะหิน “เขาเอามาขายพร้อมโอ่งมังกร...” จากนั้นเอาแป้งมารีดเพื่อให้แป้งมีความละเอียดมากขึ้น โดยใช้ผ้ามุ้งไนลอน

ขั้นตอนที่สี่

การบีบ หลังจากที่รีดแป้งให้ละเอียดแล้วนำมาบีบเป็นเส้น โดยใช้เฝียน[15] ไม่นิยมใช้โฮงหีบข้าวปุ้น เนื่องจากเฝียนในขณะที่บีบนั้นก็สามารถนวดแป้งไปในตัว จากนั้นก็จับเส้นบรรจุใส่กระจาดไม้ไผ่สานเพื่อนำไปขาย

จากขั้นตอนการผลิตนี้ ตลอดระยะเวลาของการผลิตทำให้ทราบว่าชาวบ้านได้ใช้เวลาในการทำเป็นจำนวนมากและใช้แรงงานคนทั้งหมด นับตั้งแต่การแช่ข้าวจนกระทั่งบีบเป็นเส้นแล้วบรรจุ หลาย ๆ ครั้งเมื่อมีผู้ที่ต้องการข้าวปุ้นจำนวนมาก ๆ ชาวบ้านที่ทำข้าวปุ้นต้องใช้เวลาในการทำทั้งวันทั้งคืนและช่วยกันทำหลายคน แต่ส่วนใหญ่แล้ว คุณยายเขียน เหล่าม่วง เล่าว่า

“...วันไหนถ้ามีคนมาสั่ง 100 กิโล ก็ทำกันทั้งวันทั้งคืน ต้องช่วยกันทำถึง 3-4 คน คนหนึ่งนวด คนหนึ่งบีบ คนหนึ่งจับเส้น คนหนึ่งจับใส่กระจาด...[16]”

---

[15] เฝียน ใช้โรยข้าวปุ้น ซึ่งทำจากผ้าหนา ๆ ตรงกลางเป็นโลหะเจาะรูขนาดเส้นข้าวปุ้น เรียกชื่อตามภาษาถิ่นว่า “เฝียน” *อ้างจาก* ธวัช ปุณโณทก. **เฝียน / โฮงหีบข้าวปุ้น**. สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคอีสาน เล่น 8 .

เฝียน “...ใช้บีบข้าวปุ้น เฝียนก็มีเฝียนหน้าทอง เฝียน 32 รู เอาฝากระป๋องมาเจาะเป็นรูประมาณพอดี แล้วก็เอาผ้าโทเลขาวมาเย็บติดกับฝา...” อ้างจาก คุณยายสำราญ ไกรสอน. อ้างแล้ว.

2. **ระบบความสัมพันธ์**

ในการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ระบบความสัมพันธ์นับว่ามีความสำคัญซึ่งเป็นหัวใจของการศึกษา เนื่องจากจะช่วยให้เข้าถึงระบบโครงสร้างของท้องถิ่นได้ชัดเจนขึ้น ดร.สีลาภรณ์ บัวสาย กล่าวว่า “ในท้องถิ่นนั้นมีฐานของพลังที่ทำให้ท้องถิ่นนั้นสามารถจัดการกับตัวเองได้ และหาความสมดุลพอดีของท้องถิ่นได้อีกด้วย ฐานที่สำคัญของพลังท้องถิ่นประกอบด้วย 4 ฐาน คือ เครือข่ายทางสังคม ฐานทรัพยากร ระบบความรู้ วัฒนธรรมและความเชื่อ[17]” กล่าวคือ เป็นระบบความสัมพันธ์ระหว่าง คนกับคน คนกับธรรมชาติ และคนกับสิ่งเหนือธรรมชาติ เป็นฐานสำคัญของการสร้างความรู้สึกหรือสำนึกของคนในท้องถิ่น“ข้าวปุ้น” ในของระบบความสัมพันธ์สามารถแบ่งได้ดังนี้

2.1 เครือข่ายทางสังคม (ความสัมพันธ์ทางสังคม)

ความสัมพันธ์ด้านสังคมในวิถีทางของการทำข้าวปุ้นของชาวบ้านชุมชนบ้านขนมจีนนั้น เป็นการทำกันเฉพาะภายในครอบครัวไม่ได้มีการช่วยกันทำแต่อย่างใด เนื่องจากการทำข้าวปุ้นได้ทำกันเกือบทุกหลังคาเรือน มีเพียงคนในครอบครัวเท่านั้นที่ช่วยกันทำ หรือแม้แต่ช่วงของงานบุญก็ต่างคนต่างทำข้าวปุ้นไปร่วมงาน กล่าวได้ว่า การทำข้าวปุ้นไม่ได้มีส่วนในการสร้างระบบความสัมพันธ์ภายในของชุมชนได้อย่างชัดเจนหากมองในแง่ของกระบวนการผลิต

อนึ่ง สิ่งที่สะท้อนให้เห็นระบบความสัมพันธ์ภายในครอบครัวที่ยังแน่นแฟ้น คือ “ข้าวปุ้น” เป็นกิจกรรมที่ไม่ใช่เพียงการผลิตเพื่อเป็นสินค้าเท่านั้น แต่เป็นส่วนที่ยืนยันถึงระบบโครงสร้างทางสังคมพื้นฐาน (ครอบครัว) ที่ยึดมั่น เหนียวแน่น นับเป็นกระบวนการสร้าง “พื้นที่” และ “โอกาส” ภายในครอบครัว ภายใต้ระบบเศรษฐกิจแบบพึ่งพา

“ตอนทำก็ช่วยกันทำ ถ้าลูกไม่ไปโรงเรียนลูกก็ช่วยทำ น้องสาว น้องเขย กับผัวยาย...[18]”

ในระหว่างกระบวนการผลิต คนในครอบครัวที่ช่วยกันทำข้าวปุ้นยังเป็นการเปิดโอกาสให้คนในครอบครัวได้พูดคุย ปรึกษาหารือในเรื่องต่าง ๆ ผู้ใหญ่ได้สั่งสอนลูกหลาน รวมถึงการสอนวิธีการทำข้าวปุ้น ซึ่งเป็นสิ่งที่เติมเต็มในระบบโครงสร้างพื้นฐาน (ครอบครัว) ที่แตกต่างจากยุคต่อ ๆ มาโดยสิ้นเชิง

---

[16] คุณยายเขียน เหล่าม่วง. ถอดเทป. การจัดเวทีเสวนาวันที่ 11 กุมภาพันธ์ 2553. โดย ทีมยุววิจัย ฯ โครงการแป้งเส้นยาวข้าวปุ้นบ้านขนมจีน.

[17] สีลาภรณ์ บัวสาย. อ้างแล้ว.

[18] คุณยายสำราญ ไกรสอน. อ้างแล้ว.

นอกจากนี้ หลังจากเสร็จสิ้นจากกระบวนการผลิต “ข้าวปุ้น” เป็นส่วนหนึ่งของการสร้างระบบความสัมพันธ์ทางสังคมภายในชุมชนและสังคมภายนอก ยุคเศรษฐกิจแบบพึ่งพาเป็นช่วงที่เกิดระบบความสัมพันธ์ทางสังคม 2 ระบบ คือ ระบบการแลกเปลี่ยนและระบบการค้าขาย ข้าวปุ้นเข้ามามีส่วนสำคัญทั้งสองระบบ แต่ส่วนใหญ่แล้วจะเป็นในรูปแบบของระบบหลัง หากมีความจำเป็นที่จะต้องใช้วิธีการแลกเปลี่ยนก็สามารถทำได้เช่นเดียวกัน

ระบบการแลกเปลี่ยน ตามความเข้าใจโดยทั่วไปแล้วคนที่มีระบบความสัมพันธ์ทั้งทางเครือญาติ หรือมีระบบความเชื่อเดียวกันจะเป็นตัวดึงดูดให้เกิดการแลกเปลี่ยนเท่านั้น จากการศึกษาพบว่าในประเด็นดังกล่าวมีไม่มากนัก ที่พบนั้นเป็นการไปเยี่ยมเยียนแล้วนำข้าวปุ้นไปฝากแล้วก็ได้สิ่งของอีกอย่างกลับมา เช่น พริก เกลือ ขึ้นอยู่กับว่าบ้านนั้นจะมีอะไร หากจะมองให้ลึกลงไปแล้วคงไม่มีความแตกต่างไปจากการแลกเปลี่ยนสินค้าทั่ว ๆ ไป เพียงแต่เป็นวิธีการหนึ่งเท่านั้นของระบบการแลกเปลี่ยน

บ้านขนมจีนเป็นชุมชนที่ตั้งอยู่ในพื้นที่ป่าโคก เพราะฉะนั้นสินค้าที่แลกเปลี่ยนมากที่สุดจะเป็นสิ่งที่ตัวเองไม่มีหรือมีน้อย เช่น ปลา พืชตามฤดูกาล เป็นต้น โดยมีอัตราแลกเปลี่ยน คือ ข้าวปุ้น 2 กิโล ต่อปลา 1 เปาะ เป็นต้น หรือไม่ก็ตามจะตกลงกันได้ อย่างไรก็ตาม ระบบการแลกเปลี่ยนของบ้านขนมจีนในยุคนี้มีไม่มากนักดังที่กล่าวไปแล้ว แต่ระบบความสัมพันธ์กับคนในชุมชนต่าง ๆ ที่มีการแลกเปลี่ยนสินค้านั้นก็ไม่ได้ขาดหรือคลายตัวลงแต่อย่างใด เนื่องจากข้าวปุ้นเป็นอาหารที่หากินได้ไม่มากและมีไม่กี่หมู่บ้านที่สามารถทำข้าวปุ้นเป็นสินค้าได้มากอย่างบ้านขนมจีน เมื่อชาวบ้านจากบ้านขนมจีนเอาข้าวปุ้นไปแลกก็มักจะได้สิ่งของกลับมาอย่างมากมาย

ระบบการค้าขาย ในยุคนี้นับเงินตราเริ่มเข้ามาเป็นปัจจัยสำคัญที่ก่อให้เกิดการค้าขายเพิ่มขึ้น โดยเริ่มจาก กิโลกรัมละ 50 สตางค์ ประกอบกับในยุคนั้นได้มีการขยายของเศรษฐกิจอย่างคึกคัก มีสินค้ามากมายซึ่งเป็นที่ต้องการของชาวบ้าน จากจุดนี้ทำให้กระบวนผลิตเพื่อการค้าขายมีมากกว่าระบบการแลกเปลี่ยน

ข้าวปุ้นในยุคนี้ถูกนำส่งสู่ตลาดโดยชาวบ้านเอง หลังจากที่ทำเสร็จเรียบร้อยแล้ว “รถไม้ดู่” เป็นพาหนะชนิดเดียวที่สามารถนำชาวบ้านและข้าวปุ้นไปสู่ตลาดตามท้องถิ่นต่าง ๆ เช่น อำเภอเมืองมหาสารคาม อำเภอยางตลาด กาฬสินธุ์ มากที่สุด ส่งผลให้ข้าวปุ้นบ้านขนมจีนเป็นที่รู้จักกันมากขึ้น ทำนองเดียวกันกับการสร้าง “พื้นที่” และ “โอกาส” ทางสังคมเพื่อความสัมพันธ์ที่นำไปสู่การค้าในยุคเศรษฐกิจแบบพึ่งพาของชุมชน

“ก็บ่ได้ไปเดินขายตามบ้านหรอก ไปถึงตลาดก็วางขายกับคนอื่นเขา ขายดีที่สุด...[19]”

2.2 ฐานทรัพยากร (ความสัมพันธ์ด้านทรัพยากร)

คนกับทรัพยากรนับเป็นความสัมพันธ์ที่มีมายาวนานแทบจะตัดกันไม่ขาด เนื่องจากคนไม่สามารถดำรงชีพอยู่ได้โดยปราศจากทรัพยากรอันเป็นฐานสำคัญที่ทำให้ชีวิตอยู่รอด ซึ่งทรัพยากรเข้ามามีบทบาทและความสัมพันธ์กับผู้คนในรูปแบบของปัจจัย 4 และโยงไปถึงความเชื่อที่ก่อเกิดเป็นประเพณี พิธีกรรมต่อไปได้

จากที่กล่าวมาแล้วเมื่อตอนต้นถึงสภาพแวดล้อมของชุมชนที่มีความเหมาะสมและเอื้อต่อการตั้งถิ่นฐานของชาวบ้านชุมชนบ้านขนมจีน ก่อให้เกิดวิถีชีวิตที่ดำรงอยู่ด้วยการใช้ประโยชน์และการปรับตัวให้เข้ากับทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่ในชุมชน ทั้งด้านกายภาพและด้านชีวภาพ ทั้งนี้ยังสามารถแสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างชาวบ้านกับกิจกรรมทางเศรษฐกิจได้อีกด้วย เช่น ข้าวปุ้น เป็นสิ่งที่ผสมผสานระหว่างวิถีชีวิต ภูปัญญา ที่สอดคล้องกับทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่ในชุมชน เช่น น้ำ เครื่องมือเครื่องใช้ที่ทำจากวัสดุรอบ ๆ ตัว หรือแม้แต่ข้าวที่เป็นผลผลิตที่ได้จากการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรที่มีอยู่มาผสมผสานผ่านองค์ความรู้แบบชาวบ้าน เกิดเป็นอัตลักษณ์ของกลุ่มคนจนได้ชื่อว่า “บ้านขนมจีน” ในเวลาต่อมา เป็นต้น สิ่งนี้แสดงให้เห็นว่าผลผลิตที่ถูกสร้างขึ้นนั้นต่างอยู่ภายใต้เงื่อนไขของโครงสร้างและระบบความสัมพันธ์ระหว่างชาวบ้านกับฐานทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนและท้องถิ่น

[19] คุณยายเสถียร ศิริพยัคฆ์. ถอดเทป. การจัดเวทีเสวนาวันที่ 11 กุมภาพันธ์ 2553. โดย ทีมยุววิจัย ฯ โครงการแป้งเส้นยาวข้าวปุ้นบ้านขนมจีน.

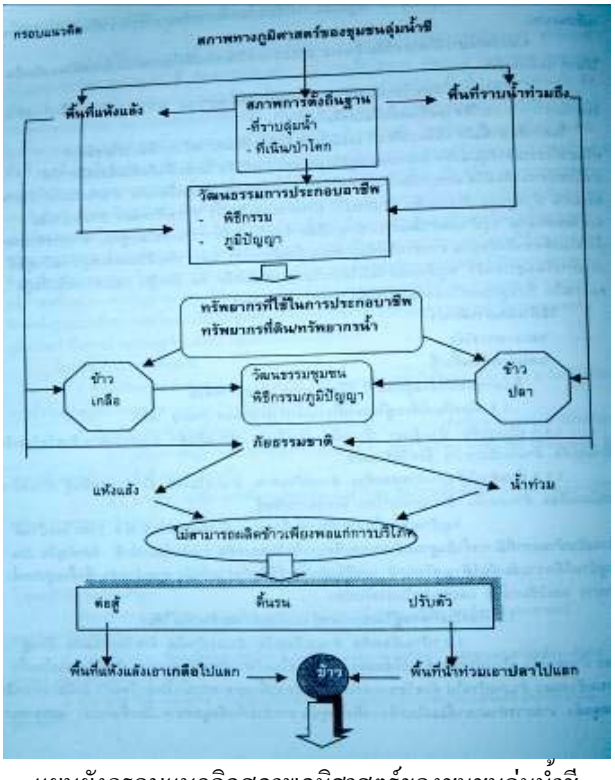

แผนผังกรอบแนวคิดสภาพภูมิศาสตร์ของชุมชนลุ่มน้ำชี
อ.ไพบูลย์ บุญไชย หน้า 64

การทำข้าวปุ้นของชุมชนบ้านขนมจีนเป็นเพียงกิจกรรม ผลผลิตหนึ่ง ที่เกิดขึ้นจากภูมิปัญญาและการรู้จักใช้ประโยชน์จากทรัพยากรที่มีอยู่ในชุมชนดังที่กล่าวมาแล้วนั้น จะเห็นว่าการทำข้าวปุ้นไม่ใช่ทุกสิ่งทุกอย่างของวิถีชีวิตที่ได้ดำเนินไปในแต่ละวัน หากมองในแง่ของโครงสร้างฐานทรัพยากรแล้วยังทำให้เห็นความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นกับชาวบ้าน เช่น การปลูกข้าว การเกษตรต่าง ๆ การหาอยู่หากินที่อาศัยทั้งพื้นที่ป่าโคก แหล่งน้ำ เป็นเสมือน “ซุปเปอร์มาเก็ต”[20] หลังจากที่ว่างเว้นจากช่วงเวลาดังกล่าว นอกจากนี้ยังได้นำเอาผลผลิตที่ได้มาทำข้าวปุ้นเพื่อเลี้ยงชีพ เช่น ข้าว เป็นต้น

ทั้งนี้ บทบาทและความสำคัญซึ่งโยงไปถึงระบบความสัมพันธ์ระหว่างทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่ในชุมชนกับชาวบ้านยังดำเนินไปอย่างเหนียวแน่นเหมือนข้าวที่นึ่งใหม่ ส่วนบทบาทของข้าวปุ้นในยุคนี้ก็เช่นเดียวกัน อาจกล่าวได้ว่าเป็นอาหารประยุกต์ที่ได้จากผลผลิตจากทรัพยากรในทุกขั้นตอน เช่น การใช้ข้าวมาทำเป็นแป้งข้าวปุ้น ฟืนจากป่าโคกมาเป็นเชื้อเพลิง น้ำจากหนองบัว หนองแวงมาใช้เป็นส่วนประกอบในขั้นตอนต่าง ๆ

---

20 ไพบูลย์ บุญชัย. อ้างแล้ว.

“สมัยก่อนก็พากันไปตักน้ำจากหนองบัวมาเฮ็ดข้าวปุ้น...[21]”

นัยยะอีกประการ คือ การใช้ประโยชน์จากทรัพยากรในชุมชนนั้นยังเป็นไปในรูปแบบของทรัพยากรสาธารณะ กล่าวคือ ชาวบ้านยึดถือกฎกติกาที่จะใช้สิ่งที่มีอยู่ในชุมชนอย่างเท่าเทียมกัน มีการดูแลรักษาพื้นที่ให้คงสภาพอยู่อย่างสมบูรณ์ โดยเฉพาะป่าโคกและแหล่งน้ำ หากแต่มีส่วนที่ถูกจับจองเป็นของส่วนตัวซึ่งเป็นการตัดโอกาสของชาวบ้านคนอื่น ๆ ในการใช้ประโยชน์ไป เช่น พื้นที่บริเวณห้วยปลาหรดที่ถูกชาวบ้านบางคนจับจอง ทำให้ชาวบ้านที่ยึดอาชีพปั้นหม้อไม่สามารถไปขุดเอาดินมาปั้นหม้อได้และต้องเลิกทำไปในที่สุด อย่างไรก็ตามพื้นที่ที่ถูกจับจองในทำนองนี้ยังมีไม่มาก ส่วนที่มีก็จะเป็นการสร้างพื้นที่ทางการเกษตรตามนโยบายของรัฐนั่นเอง

2.3 คุณค่าและความเชื่อ (ความสัมพันธ์ด้านความเชื่อ)

ในบทบาทหน้าที่ทางสังคมของระบบคุณค่าและความเชื่อ “หน้าที่ที่สำคัญคือ การจัดความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคน และระหว่างคนกับธรรมชาติ เพื่อการดำรงอยู่ร่วมกันได้อย่างยั่งยืน การเข้าใจถึงคุณค่าและความเชื่อของคนกลุ่มชนหนึ่ง ๆ จะช่วยให้เข้าใจถึงลักษณะเฉพาะของกลุ่มชน รวมถึงความผูกพันที่เขามีต่อธรรมชาติร่วมกัน...[22]”

ข้าวปุ้นของชุมชนบ้านขนมจีนมีที่มาอันเนื่องจากความสัมพันธ์ทางความเชื่อระหว่างชาวบ้านกับความเชื่อทางพระพุทธศาสนาและผี นั่นคือ บุญผะเหวด บุญบั้งไฟ จารีตประเพณีฮีต-คอง เป็นมิติความสัมพันธ์อย่างที่กล่าวมาแล้ว ก่อเกิดเป็นคุณค่าทางวัฒนธรรม ความเชื่อของชาวอีสาน รวมถึงชาวบ้านชุมชนบ้านขนมจีนด้วย

ประเพณีบุญผะเหวดเป็นงานบุญตามฮีตสิบสองของชาวอีสาน จัดขึ้นในช่วงเดือนสี่ของทุกปี ทั้งนี้เพราะในช่วงนี้ชาวอีสานว่างเว้นจากการทำนา จึงเป็นโอกาสสำคัญของชาวบ้านในการทำบุญทำทาน ดังผญาที่ว่า “เดือนสามค้อยเจ้าหัวคอยปั้นข้าวจี่ เดือนสี่ค้อยจัวน้อยเทศน์มะที[23]” อันหมายถึง เมื่อถึงเดือนสามเจ้าหัว (พระ) คอยงานบุญข้าวจี่ พอถึงเดือนสี่จัวน้อย (เณร) คอยเทศน์มะที (มัทรี) จากผญาบทนี้ ชี้ให้เห็นว่าบุญผะเหวดนั้นมีความสำคัญ ความศักดิ์สิทธิ์ และมีความเชื่อที่ว่าหากผู้ใดฟังเทศน์ผะเหวดหรือเทศน์มหาชาติ

---

21 คุณยายสังข์ ไชยบุดดี. ถอดเทป. การจัดเวทีเสวนาวันที่ 11 กุมภาพันธ์ 2553. โดย ทีมยุววิจัย ฯ โครงการแป้งเส้นยาวข้าวปุ้นบ้านขนมจีน.

22 สีลาภรณ์ บัวสาย. อ้างแล้ว. หน้า 30.

23 ศรายุทธ วังคะฮาต. **วิถีวัฒนธรรม : ไปกินข้าวปุ้น เอาบุญผะเหวดที่เมืองสาเกตนคร**. บทความ, ศิลปวัฒนธรรม 18 (11) กันยายน 2540. หน้า 176-183.

จบในวันเดียวและบำเพ็ญคุณความดีอานิสงส์นี้จะส่งให้ไปเกิดในศาสนาของพระศรีอารย์ และหากแต่งเครื่องคายไม่ครบจะเกิดอาเพศ ฝนฟ้าไม่ตกต้องตามฤดูกาล

"บุญผะเหวดแต่ก่อน บุญกฐินแต่ก่อน ทำใส่ในงานบุญอย่างเดียว แล้วค่อยมาเริ่มทำขาย พอขายเรื่อย ๆ ก็ว่าได้กำไรดีก็เลยทำมาเรื่อย ๆ..."[24]

จากคำกล่าวนี้ ทำให้ทราบว่าที่มาของการเริ่มทำข้าวปุ้นนั้นมีความเกี่ยวข้องกับความเชื่อทางพระพุทธศาสนา ในทุก ๆ เดือนสี่ของทุกปีชาวบ้านต่างพากันทำข้าวปุ้นมาร่วมโฮมบุญ โดยปกติแล้วหากมีงานบุญที่บ้านของใครผู้ที่เข้าร่วมก็จะเอาข้าวปุ้นไปร่วมงาน แต่ที่บ้านขนมจีนนั้นชาวบ้านคนอื่น ๆ ไม่ต้องเอาไป เนื่องจากทุกหลังคาเรือนก็ทำข้าวปุ้นอยู่แล้ว เพียงแค่ไปร่วมโฮมบุญเพียงอย่างเดียว

ข้าวปุ้นในงานบุญผะเหวดอาจถูกนำมาเป็นสัญลักษณ์ทางความเชื่อทางพระพุทธศาสนา ที่เกี่ยวข้องทั้งการประกอบพิธีกรรม กิจกรรมที่นอกเหนือจากพิธีกรรม เช่น การโฮมบุญซึ่งอาจมีนัยยะแฝงที่ว่าการให้ทานเหมือนดังที่พระเวสสันดรทรงกระทำต่อเพื่อนมนุษย์จะได้ขึ้นสวรรค์ แป้งเส้นยาวอาจเป็นตัวแทนของภพชาติของพระพุทธเจ้าที่มีมาอย่างยาวนานก็เป็นได้ เพราะฉะนั้นแล้วข้าวปุ้น หรือที่เรียกว่า "บุญข้าวปุ้น" ในงานบุญผะเหวดจึงเป็นผลผลิตที่ได้จากคุณค่าทางความเชื่อของชาวบ้าน ที่ไม่ใช่เพียงแค่คนในชุมชนเท่านั้น หากแต่ได้มีเครือข่ายที่ขยายออกไปความระบบความเชื่อเดียวกัน อันเป็นวิถีของชาวอีสานโดยแท้จริง

2.4 ระบบความรู้

"ข้าวปุ้น" องค์ความรู้ใหม่ของชาวบ้านชุมชนบ้านขนมจีน ที่กล่าวเช่นนี้เนื่องจากเป็นวิถีชีวิตที่ติดตัวมาจากชุมชนเดิมแล้วมาเริ่มใหม่ เริ่มใหม่ในที่นี้หมายถึง การเริ่มทำในสถานที่ใหม่ เริ่มถ่ายทอดความรู้ให้กับคนใหม่ ๆ สร้างระบบการค้าที่มีข้าวปุ้นเป็นสินค้าหลักประกอบกับการได้เรียนรู้ที่จะนำเอาสิ่งใหม่ ๆ อันเนื่องมาจากทรัพยากรในชุมชนมาประยุกต์ใช้

"ระบบความรู้เป็นองค์ประกอบที่สำคัญมากที่จะเป็นตัวตัดสินว่า ท้องถิ่นจะมีพลังมากแค่ไหน สามารถเผชิญกับปัญหาอุปสรรคได้ขนาดไหน...

...มีงานวิจัยหลายชิ้นชี้ว่าชุมชนสามารถเรียนรู้ ปรับตัว รับความรู้ใหม่ ๆ จากภายนอกมาต่อยอดกับความรู้เดิมที่มีอยู่ได้มาก ชุมชนนั้นจะยิ่งเข้มแข็ง ส่วนชุมชนที่อ่อนแอ

---

[24] คุณยายสำราญ ไกรสอน. อ้างแล้ว.

มักเป็นชุมชนที่ไม่สามารถนำเอาความรู้เดิมมายกระดับและปรับใช้เพื่อแก้ไขปัญหาในสถานการณ์ใหม่ ๆ ...[25]"

ชุมชนบ้านขนมจีนในยุคเศรษฐกิจแบบพึ่งพานี้ได้ชี้ให้เห็นแล้วว่าสามารถยกระดับความรู้ โดยการนำเอาวัฒนธรรมการกินผสมผสานเข้ากับวิถีชีวิตมาประยุกต์ มาปรับใช้ให้เกิดเป็นมูลค่า ไม่ใช่เพียงการทำเพื่อใช้ในงานบุญประเพณีเพียงอย่างเดียวอีกต่อไป อีกนัยหนึ่งก็คือ เป็นการปรับตัวเพื่อให้สามารถอยู่รอดในสังคมที่เปลี่ยนไปตามยุคสมัย ตรงนี้จะเห็นว่าระบบความรู้ไม่ได้แสดงออกถึงพลังของชุมชนเพียงอย่างเดียว แต่ยังแสดงถึงความสามารถในการคลี่คลายความรู้ ภูมิปัญญาในการสร้างสรรค์สิ่งต่าง ๆ ให้เกิดขึ้นในชุมชนด้วย

จากการศึกษาในยุคนี้พบว่า ความรู้ที่เกิดขึ้นนั้นไม่ได้มีเพียงความรู้ที่ชาวบ้านนำมาประยุกต์ใช้เท่านั้น ความรู้จากการใช้ประโยชน์ทรัพยากร ผลผลิตที่ได้จากการใช้ทรัพยากร เช่น ชาวบ้านได้เรียนรู้เรื่องข้าวที่สามารถนำมาทำแป้งข้าวปุ้น โดยชุมชนบ้านขนมจีนจะใช้ "ข้าวเหลือง" ในการทำข้าวปุ้น เกิดเป็นกระบวนการเรียนรู้จากการนำวัตถุดิบที่มีอยู่มาใช้ผ่านประสบการณ์จากการลองผิดลองถูกมามากจนกระทั่งทำให้ทราบว่าข้าวเหลืองเป็นพันธุ์ข้าวที่มีความเหมาะสมที่สุด สำหรับข้าวเหนียวนั้นใช้ไม่ได้เพราะจะทำให้เส้นข้าวปุ้นเหนียวเกินไปไม่อร่อย ข้าวเขมรก็พอทำได้แต่ให้สีไม่สวย ในส่วนนี้เองที่เป็นการสร้างเอกลักษณ์ของข้าวปุ้นบ้านขนมจีน

นอกจากนี้ยังเป็นความรู้ด้านวัฒนธรรม สิ่งที่ทำให้ทราบถึงวิถีชีวิตของชาวอีสานได้ดีที่สุด คือ การศึกษาวัฒนธรรม งานบุญ ประเพณี หรือแม้แต่วิธีปฏิบัติของชาวอีสานซึ่งล้วนแต่มีความแตกต่างไปจากภูมิภาคอื่น ๆ ในประเทศไทย เช่น ขนบธรรมเนียม ประเพณี จารีตตามระบบฮีต-คอง ที่สืบทอดต่อกันมาสู่ลูกหลาน วัฒนธรรมอย่างหนึ่งของชาวอีสาน คือ การเรียนจากประสบการณ์ การถ่ายทอดอย่างมีนัยยะ (จะไม่สอนกันตรง ๆ) การช่วยเหลือเกื้อกูลซึ่งกันและกัน จนมีคำกล่าวว่า "คนอีสานไม่แล้งน้ำใจ"

ข้าวปุ้นกลายมาเป็นวัฒนธรรมหนึ่งที่ถูกนำเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิต ซึ่งจากเดิมนั้นถูกทำขึ้นในเฉพาะช่วงของงานบุญ เช่น กิจกรรมทางศาสนา ได้แก่ บุญผะเหวด บุญบั้งไฟ หรือบุญตามฮีตสิบสองคองสิบสี่เท่านั้น และเริ่มปรับเปลี่ยนมาเป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิตวัฒนธรรมการบริโภคโดยทั่วไปแบบไม่จำกัดช่วงเวลา ข้าวปุ้นก่อเกิดเป็นวัฒนธรรมทางสังคมเศรษฐกิจ

---

25 สีลาภรณ์ บัวสาย. อ้างแล้ว. หน้า 20.

ที่เริ่มเป็นที่รู้จักของคนหมู่มาก ถูกนำมาเป็นสินค้าในการแลกเปลี่ยน ซื้อขาย อีกสิ่งหนึ่งที่เป็นความรู้ คือ ข้าวปุ้นกลายเป็นวัฒนธรรมที่ถูกผลิตซ้ำโดยคนกลุ่มเดียว (ชาวบ้านชุมชนบ้านขนมจีน) ผ่านทั้งระบบการถ่ายทอดความรู้จากพ่อแม่ การลองทำแบบลองผิดลองถูกจนชำนาญ

"...ยายเริ่มทำตั้งแต่ปี พ.ศ. 2505 พ่อแม่พาทำไปบุญผะเหวด บุญกฐิน...[26]"

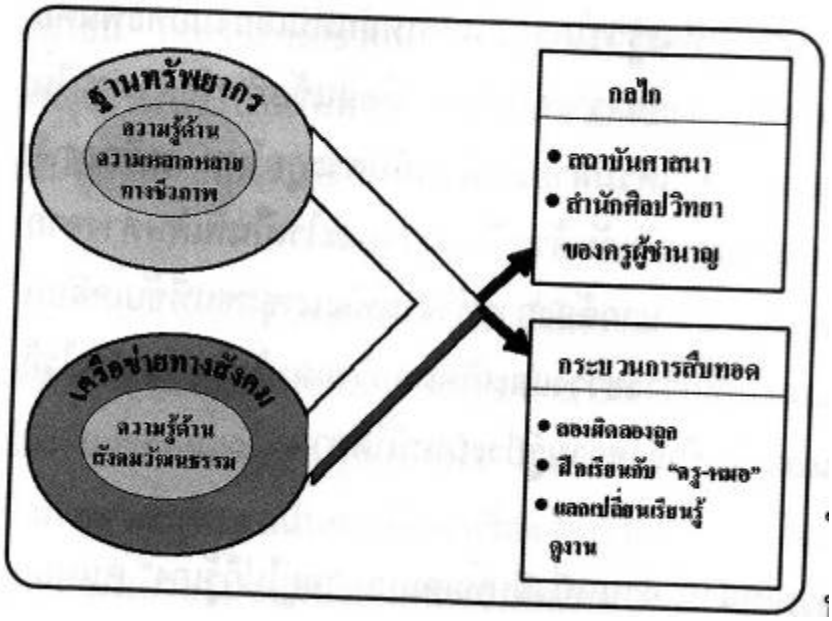

แผนผังกระบวนการสร้างและถ่ายทอดความรู้ของชุมชน
ดร.สีลาภรณ์ บัวสาย

แป้งเส้นยาวกับความสัมพันธ์ในยุคการตลาด (พ.ศ.2520-2540)

ยุคกระแสทุนนิยมเป็นยุคที่ทำให้ชุมชนบ้านขนมจีนเปลี่ยนแปลงมากที่สุด ซึ่งเกิดการเปลี่ยนแปลงทั้งด้านสังคม เศรษฐกิจ และวัฒนธรรม เนื่องมาจากปัจจัยหลายประการ สุวิทย์ ธีรศาศวัต ได้กล่าวถึงปัจจัยที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงเศรษฐกิจแบบพอเพียงมาเป็นเศรษฐกิจการตลาดมี 3 ประการ[27] คือ ประการแรก การเพิ่มจำนวนประชากร เช่น การพัฒนาทางการแพทย์และสาธารณสุขเข้ามา คือ โรงพยาบาล ที่ตั้งอยู่ห่างจากบ้านขนมจีนเพียง 1

---

[26] อ้างแล้ว.

[27] สุวิทย์ ธีรศาศวัต. **ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจชุมชนหมู่บ้านอีสาน 2488-2544**. คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น. เป็นส่วนหนึ่งของโครงการวิจัยเศรษฐกิจชุมชนหมู่บ้านไทย. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย. เอดิสัน เพรส โปรดัก. 2546. หน้า 198.

กิโลเมตรเท่านั้น ทำให้การรักษาพยาบาลสะดวกและรวดเร็วมากยิ่งขึ้น ประการที่สอง การรุกเข้ามาของทุนนิยม เช่น เกิดกิจการร้านค้าที่นำเอาสินค้าจากชุมชนสู่ตลาด เป็นการขยายตัวทางทุนนิยม เกิดระบบแลกเปลี่ยนโดยเงินตราแทนการแลกเปลี่ยนจากสิ่งของ เกิดอาชีพใหม่ ๆ โดยเฉพาะอาชีพทางการค้าขาย และประการที่สาม การขยายตัวของรัฐและนโยบายของรัฐ เช่น ถนนและรถยนต์ ที่มีการปรับปรุงให้ดียิ่งขึ้น การคมนาคมสะดวกสบายกว่าในยุคที่ผ่านมา ไฟฟ้า เข้ามาสู่ชุมชนเมื่อปี พ.ศ. 2523 ซึ่งสอดคล้องกับการใช้เครื่องอำนวยความสะดวกต่าง ๆ ได้แก่ เครื่องมือสื่อสาร โทรทัศน์ เป็นต้น การศึกษา และการสร้างระบบชลประทาน

จากปัจจัยข้างต้นส่งผลให้ประชากรในชุมชนเริ่มขยายตัวออกมาทางพื้นที่นาและบริเวณรอบนอกของชุมชนมากขึ้น ซึ่งส่งผลกระทบโดยตรงต่อพื้นที่ป่าและการใช้ประโยชน์จากป่าโคกของชุมชน ชาวบ้านได้ขยายพื้นที่ทำกินอย่างกว้างขวาง อนึ่ง การขยายตัวของชุมชนเมือง (คุ้มตลาด) ทั้งการขยายสถานที่ราชการ ตลาด ร้านค้า โรงเรียน ก็ได้ส่งผลกระทบต่อชาวบ้านชุมชนบ้านขนมจีนด้วย

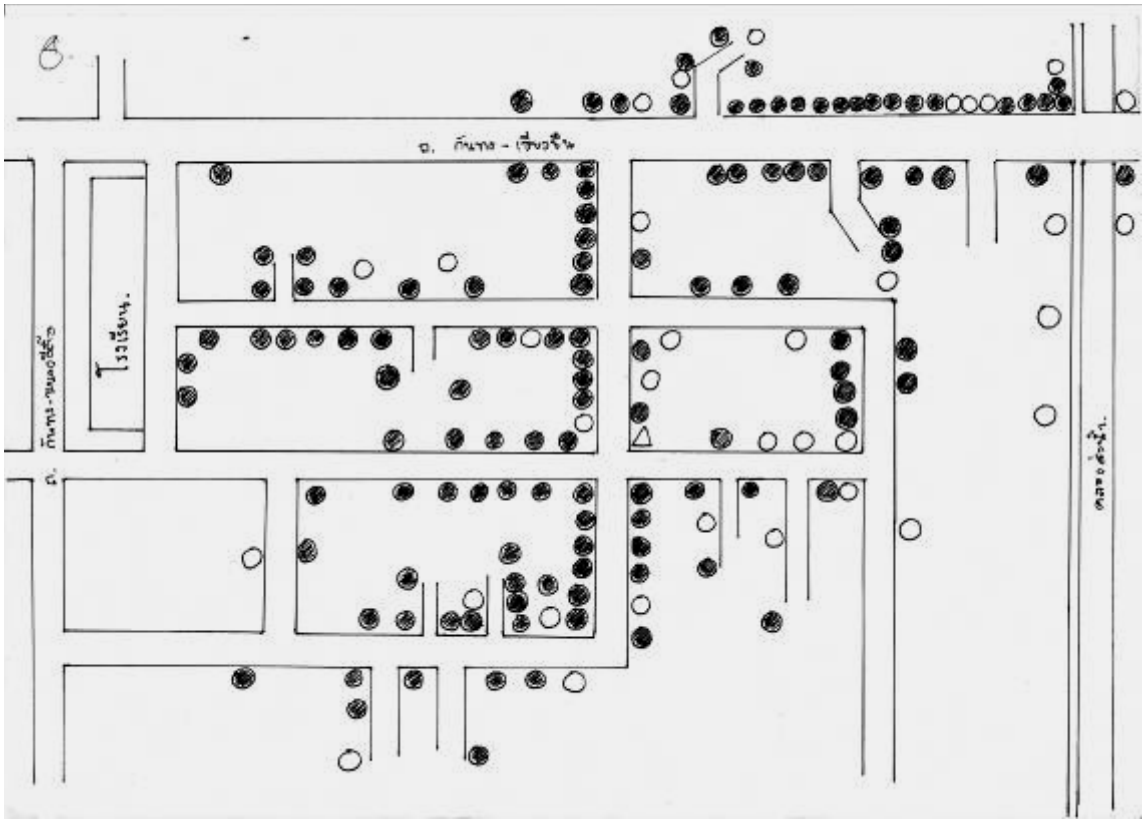

แป้งเส้นยาวกับความสัมพันธ์ในยุคการตลาด (พ.ศ.2520-2540)

กระบวนการผลิตข้าวปุ้นในยุคนี้ได้ถูกปรับเปลี่ยนให้กลายเป็นสินค้าเพื่อการตลาดอย่างมาก อันเนื่องมาจากความต้องการทางตลาดที่มากขึ้น ประกอบกับในเมื่อประมาณช่วงปี พ.ศ.2520-2521 เกิดน้ำท่วมครั้งใหญ่ของจังหวัดมหาสารคาม บ้านขนมจีนก็ได้รับผลกระทบครั้งนี้ด้วย การปลูกข้าวไม่สามารถสร้างผลผลิตได้เพียงพอ และชาวบ้านต้องดิ้นรนเพื่อความอยู่รอดในสังคมทุนนิยมมากขึ้น จึงทำให้ชาวบ้านเริ่มการทำข้าวปุ้นเพื่อการตลาดมากยิ่งขึ้น ซึ่งจากเดิมชาวบ้านทำข้าวปุ้นเพียงแค่วันละ 10-20 กิโลกรัม เพื่อขายในวันเดียว แต่ในยุคนี้ชาวบ้านต้องเพิ่มผลผลิตเป็น 40-50 กิโลกรัม ในบางครั้งมากถึง 100-200 กิโลกรัม แล้วแต่ลูกค้าจะสั่งทำ ดังนั้น การทำข้าวปุ้นได้เพิ่มปริมาณตามความต้องการของตลาดมากขึ้นกว่าในยุคที่ผ่านมาประมาณ 4-5 เท่า

“ในตอนนี้ข้าวปุ้น 1 หาบ ขายได้เงิน 200 บาท จากต้นทุนเพียง 20 บาท ก็ซื้อข้าวนี่แหละ...[28]„

ข้าวปุ้นในยุคการตลาดได้เปลี่ยนแปลงทั้งรูปแบบการผลิต ระบบความสัมพันธ์ในด้านต่าง ๆ จากยุคเศรษฐกิจแบบพึ่งพาโดยสิ้นเชิง ทั้งนี้โดยปัจจัยตามที่ได้กล่าวมาแล้ว

1. **รูปแบบการผลิต**

การผลิตในยุคนี้เป็นการผลิตที่อยู่ภายใต้เงื่อนไขของกลไกตลาด คือ ทำมากขายมาก สั่งมาทำมาก และรูปแบบการทำข้าวปุ้นไม่ได้ขึ้นอยู่กับทรัพยากรธรรมชาติภายในชุมชนอีกแล้ว ทั้งวัตถุดิบ เครื่องมือเครื่องใช้ ล้วนได้มาจากการซื้อหาทั้งสิ้น ยกเว้นแรงงานที่ยังใช้คนอยู่บางส่วน

1.1 เครื่องมือเครื่องใช้ในการผลิต

- ข้าว ข้าวเจ้าเหลือง แป้งสำเร็จรูป (ซื้อ)
- เฝียน เครื่องมือที่ใช้ในการบีบข้าวปุ้นให้เป็นเส้น
- เครื่องนวด (พ.ศ. 2520)
- เตา ใช้เตาที่ทำขึ้นใหม่ที่มีขนาดใหญ่ขึ้น
- น้ำ เป็นส่วนประกอบสำคัญในการทำข้าวปุ้นทุก ๆ ขั้นตอน (ประปา)
- ถังขนาดใหญ่ เป็นอุปกรณ์ใช้ในการต้ม
- อ่างน้ำ แช่ข้าวปุ้น

---

[28] คุณยายฉวี ยอดเพชร. ถอดเทป. การจัดเวทีเสวนาวันที่ 11 กุมภาพันธ์ 2553. โดย ทีมยุววิจัย ฯ โครงการแป้งเส้นยาวข้าวปุ้นบ้านขนมจีน.

- กระชอน ทำจากไม้ไผ่สาน ใช้ตักเส้นข้าวปุ้น
- ใบตอง ใช้รองข้าวปุ้น
- กระจาด / ตะกร้า ไม้ไผ่สาน ใช้บรรจุข้าวปุ้น

1.2 ขั้นตอนการผลิต

สำหรับขั้นตอนการผลิตนั้นมีลักษณะโดยทั่วไปคล้ายกับการผลิตในยุคแรก มีเพียงบางกระบวนเท่านั้นที่เปลี่ยนไป ส่วนอื่น ๆ ก็มีการเปลี่ยนแปลงตัววัสดุที่สามารถรองรับจำนวนที่มากขึ้นของการทำ

ข้าวที่ชาวบ้านนำมาเป็นแป้งนั้นจากเดิมได้มาจากข้าวที่ทำการเพาะปลูกกันเอง แต่ในช่วงนี้ข้าวไม่เพียงพอที่จะนำมาทำข้าวได้เพียงอย่างเดียว ที่หาได้ก็คือชาวบ้านต้องเดินทางไปซื้อข้าวจาก “เสี่ยเส็ง” พ่อค้าข้าวในเมืองมหาสารคาม ในช่วงนี้ถือได้ว่าเสี่ยเส็งเป็นผู้ค้าข้าวรายใหญ่ของชาวบ้านชุมชนบ้านขนมจีน มีการซื้อขายในราคากิโลกรัมละ 5 สลึง ถึง 1 บาท กระสอบละ 90 บาท สร้างความสะดวกสบายและความรวดเร็วในการผลิตขึ้นได้มาก ต่อมาประมาณปี พ.ศ. 2526 ได้มีพ่อค้าจากจังหวัดกาฬสินธุ์นำแป้งมาขายในชุมชนและสั่งซื้อจากโรงงานแป้งสำเร็จรูปที่อำเภอบรบือ เป็นลักษณะของแป้งสำเร็จรูปในราคา กิโลกรัมละ 5 บาท และยิ่งไปกว่านั้นมีบริการส่งถึงบ้าน ยิ่งทำให้มีความสะดวกสบายมากยิ่งขึ้น ส่งผลให้ลดขั้นตอนการตำข้าวเพื่อทำแป้งไป

การนวดแป้ง หรือปั่นแป้ง ในสมัยนี้ก็ไม่ได้ใช้แรงคนอย่างที่ผ่านมา เนื่องจากมีเครื่องนวดแป้งที่นายพุ่ม แก้วสากล เป็นคนแรกที่นำเอาเครื่องนวดแป้งเข้ามาใช้ในการทำข้าวปุ้น ยิ่งทำให้กระบวนการผลิตมีความรวดเร็วและทำได้คราวละมาก ๆ ตรงต่อความต้องการของตลาด ในขั้นตอนนี้จากเดิมต้องใช้แรงคนในการนวด หากทำมากก็ต้องใช้แรงงานหลายคน เพราะการนวดแป้งต้องใช้พลังงานมากกว่าขั้นตอนอื่น ๆ เมื่อได้เครื่องนวดเข้ามาช่วยก็สามารถลดการใช้แรงงานลงไปได้จำนวนมาก ส่วนขั้นตอนอื่น ๆ ก็ยังผ่านกระบวนการแบบเดิม เพียงแต่เปลี่ยนแปลงในเรื่องของการใช้วัสดุ อุปกรณ์ เท่านั้น เช่น เตา ก็เปลี่ยนเป็นเตาเผาที่ทำขึ้นใหม่ที่มีขนาดใหญ่ขึ้น ถังขนาดใหญ่ เป็นอุปกรณ์ใช้ในการต้ม อ่างน้ำ แช่ข้าวปุ้น น้ำ เป็นส่วนประกอบสำคัญในการทำข้าวปุ้นทุก ๆ ขั้นตอน (ประปา)

จากขั้นตอนการผลิตนี้ จากเดิมชาวบ้านได้ใช้เวลาในการทำเป็นจำนวนมากและใช้แรงงานคนทั้งหมด ใช้วัตถุดิบ วัสดุ อุปกรณ์ ที่หาได้จากท้องถิ่น แต่ในยุคนี้ชาวบ้านลดระยะเวลาในกระบวนการผลิตลงและทำได้ในปริมาณคราวละมาก ๆ ประหยัดทั้งแรงงานและเวลา แต่ในช่วงที่มีการสั่งซื้อจำนวนมาก ๆ ก็ยังต้องใช้แรงงานคนเข้ามาช่วยในการผลิตอีก

แรงด้วยเพื่อให้เสร็จทันเวลา อย่างไรก็ตาม จากการที่นายพุ่มได้นำเครื่องนวดเข้ามานั้น ชาวบ้านคนอื่น ๆ ที่ยังไม่มีงบในการจัดซื้อเครื่องนวดก็ยังคงรูปแบบการผลิตอยู่เช่นเดิม ยกเว้นรูปแบบของวัสดุอุปกรณ์ที่เปลี่ยนแปลงไปเท่านั้น

2. **ระบบความสัมพันธ์**

"ข้าวปุ้น" ของระบบความสัมพันธ์ในยุคการตลาดสามารถแบ่งได้ดังนี้

2.1 เครือข่ายทางสังคม (ความสัมพันธ์ทางสังคม)

ในยุคนี้มีการทำข้าวปุ้นเพิ่มมากขึ้นยิ่งทำให้ระบบความสัมพันธ์ภายในครอบครัวนั้นยังคงแน่นแฟ้นอยู่ ซึ่งทุกคนต้องช่วยเหลือกันมากขึ้นเพื่อสามารถทำข้าวปุ้นได้ตามปริมาณที่ต้องการ บางครั้งมากที่สุดถึง 200 กิโลกรัม หากตรงกับช่วงของงานบุญ

"เฮ็ดข้าวปุ้นในช่วงนี้เฮ็ดหลาย จนมือยายบวม...

...เฮ็ดแล้วก็เอาไปขายตลาด ได้เงินมาก็ใช้จ่ายซื้อของใช้ ยายเฮ็ดข้าวปุ้นจนส่งลูกเรียนจบทุกคน...[29]"

ทั้งนี้ ที่ชาวบ้านต้องเพิ่มปริมาณการผลิตที่มากขึ้นนั้น ก็เนื่องมาจากการเติบโตทางสังคม เศรษฐกิจ ทำให้ชาวบ้านต้องดิ้นรนเพื่อความอยู่รอดมากยิ่งขึ้น เช่น ลูกต้องมีค่าใช้จ่ายในการเล่าเรียน ต้องซื้อเครื่องมือเครื่องใช้ในครัวเรือน ยานพาหนะในการขนส่งข้าวปุ้น ซื้อปุ๋ยในการเกษตร เครื่องมือทางเกษตร อีกทั้งค่าครองชีพที่เพิ่มมากขึ้น ส่งผลให้ชาวบ้านต้องขยายตลาดการค้ามากขึ้น เช่น สุรินทร์ บุรีรัมย์ ศรีษะเกษ ซึ่งเป็นตลาดใหม่ ส่วนตลาดเก่าก็ยังคงเป็นไปโดยปกติ ความสะดวกสบายของการคมนาคมที่ช่วยให้ชาวบ้านชุมชนบ้านขนมจีนสามารถขยายตลาดการค้าข้าวปุ้นได้กว้างขึ้น โดยเฉพาะช่วงงานบุญชาวบ้านทุกหลังคาเรือนที่ทำข้าวต้องขะมักเขม้นอยู่กับการทำข้าวตลอดทั้งวันทั้งคืน

ข้าวปุ้นในยุคนี้ถูกนำส่งสู่ตลาดโดยชาวบ้านเองเป็นหลักและการสั่งซื้อ หลังจากที่ทำเสร็จเรียบร้อยแล้ว ทั้งที่ต้องเดินทางไปขายและมีคนจากต่างถิ่นมาสั่งซื้อชาวบ้านนำส่งตลาดโดยรถมอเตอร์ไซค์ส่วนตัว ส่วน "รถไม้ดู่" เป็นพาหนะชนิดเดียวที่สามารถนำชาวบ้านและข้าวปุ้นไปสู่ตลาดตามท้องถิ่นต่าง ๆ ที่อยู่ไกล ๆ เช่น สุรินทร์ บุรีรัมย์ ศรีษะเกษ เป็นการสร้าง "พื้นที่" และ "โอกาส" ทางสังคมเพื่อความสัมพันธ์ที่นำไปสู่การค้าอย่างเต็มตัวในยุคการตลาด

---

[29] คุณยายสำราญ ไกรสอน. อ้างแล้ว.

นอกจากนี้ ความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นกับกลุ่มพ่อค้า นายทุน ก็เพิ่มเข้ามา เช่น เสี่ยเส็ง พ่อค้าข้าวรายใหญ่ของเมืองมหาสารคาม ที่ชาวบ้านชุมชนบ้านขนมจีนสามารถสร้างความน่าเชื่อถือจนเสี่ยเส็งยอมให้ชาวบ้านซื้อข้าวในราคาเงินเซ็น (ติดเงินไว้ก่อน)

"ดีปานใด๋ ขนาดเสี่ยเส็งยังยอมให้ชาวบ้านเซ็นข้าว พอขายข้าวปุ้นได้แล้วก็เอาเงินมาคืน เครดิตดีช่วงนั่น...[30]"

อีกทั้ง นายรัตน์จากจังหวัดกาฬสินธุ์ที่เป็นพ่อค้าแป้งสำเร็จรูป ร้านขายปุ๋ย เป็นต้น

ในยุคนี้ "ข้าวปุ้น" เข้ามาเป็นสินค้าหลักของการสร้างระบบความสัมพันธ์ทางสังคมภายในชุมชนและสังคมภายนอก ยุคการตลาดเป็นช่วงที่ระบบความสัมพันธ์ทางการค้าขายเติบโตอย่างมาก ข้าวปุ้นเป็นเสมือนสิ่งที่หล่อเลี้ยงชีวิตชาวบ้านให้อยู่รอดจากกระแสทุนนิยม หลายบ้านสามารถยกระดับฐานะของตัวเองให้มีกินมีใช้ หลายบ้านสามารถส่งลูกหลานเรียนจนจบทั้งระดับมัธยมศึกษา มหาวิทยาลัย จนมีคำกล่าวที่ว่า

"มื้อใด๋บ่มีเงิน แค่มีก้อนแป้งอยู่ในบ้าน ก็คือเห็นเงินแล้ว"

คำกล่าวนี้คงยืนยันได้ถึงความมั่งคั่งทางเศรษฐกิจของชุมชนบ้านขนมจีนได้เป็นดี

ระบบการค้าขาย ในยุคนี้นับว่าเงินตราเริ่มเข้ามาเป็นปัจจัยสำคัญที่ก่อให้เกิดการค้าขาย โดยขายได้เป็นเงินประมาณ 200 บาทต่อ 1 หาบ ประกอบกับในยุคนั้นได้มีการขยายของเศรษฐกิจอย่างคึกคัก มีสินค้ามากมายซึ่งเป็นที่ต้องการของชาวบ้าน จากจุดนี้ทำให้กระบวนการผลิตเพื่อการค้าขายเข้ามาแทนที่ระบบการแลกเปลี่ยนโดยสิ้นเชิง ที่สำคัญที่สุดจากการสร้างความสัมพันธ์จากเครือข่ายทางการค้าข้าวปุ้นนี้ทำให้คุณภาพชีวิตของผู้คนชุมชนบ้านขนมจีนดีขึ้น และชุมชนรอบ ๆ ก็ได้อานิสงส์ด้วย เช่น บ้านหนองอีตื้อก็ผลิตกระจาดสำหรับใส่ข้าวปุ้นส่งขายที่บ้านขนมจีน เป็นต้น

2.2 ฐานทรัพยากร (ความสัมพันธ์ด้านทรัพยากร)

คนกับทรัพยากรนับเป็นความสัมพันธ์ที่เริ่มคลายตัว เนื่องจากมีปัจจัยภายนอกเข้ามาผลักดันก่อให้เกิดอาชีพใหม่ ๆ ถึงแม้ว่าวิถีชีวิตส่วนใหญ่ของชาวบ้านจะเป็นเกษตรเป็นหลักก็ตาม ทรัพยากรธรรมชาติที่สำคัญ ๆ ในชุมชน เช่น ป่าโคก กลายเป็นพื้นที่ทางการเกษตร แหล่งน้ำธรรมชาติถูกจำกัดการใช้งาน ประกอบกับการสร้างระบบประปา การสร้างคลองน้ำชลประทาน ซึ่งส่งผลให้กิจกรรมทางการเกษตรและการอุปโภคบริโภคไม่ต้องพึ่งพาแหล่งน้ำ

---

[30] คุณยายเขียน เหล่าม่วง. ถอดเทป. การจัดเวทีเสวนาวันที่ 11 กุมภาพันธ์ 2553. โดย ทีมยุววิจัย ฯ โครงการแป้งเส้นยาวข้าวปุ้นบ้านขนมจีน.

เหล่านี้เป็นกิจวัตรเช่นเมื่อทรัพยากรที่มีบทบาทและความสัมพันธ์กับผู้คนในรูปแบบของปัจจัย 4 กลายเป็นสิ่งที่หาซื้อได้ทั่วไป และโยงไปถึงความเชื่อ ประเพณี พิธีกรรมที่เปลี่ยนไปด้วย

ในยุคนี้การทำข้าวปุ้นของชุมชนบ้านขนมจีนไม่ได้เป็นเพียงกิจกรรม ผลผลิตหนึ่ง ที่เกิดขึ้นจากภูมิปัญญาและการรู้จักใช้ประโยชน์จากทรัพยากรที่มีอยู่ในชุมชนเพียงอย่างเดียว จะเห็นว่าการทำข้าวปุ้นก้าวเข้ามาเป็นวิถีชีวิต อาจกล่าวได้ว่าเป็นอาชีพที่มีความสำคัญรองจากการทำนา เมื่อมองให้ลึกลงไปถึงโครงสร้างฐานทรัพยากรแล้วชาวบ้านก็ยังมีความสัมพันธ์อยู่ แต่ได้เปลี่ยนแปลงลักษณะความสำคัญ บทบาทลง เช่น การปลูกข้าว การเกษตรต่าง ๆ ได้อาศัยพื้นที่ทรัพยากรที่มีอยู่ คือ ดิน ส่วนองค์ประกอบหลักก็ปรับเปลี่ยนไป เช่น ปุ๋ย เครื่องมือสมัยใหม่ การหาอยู่หากินที่อาศัยทั้งพื้นที่ป่าโคก แหล่งน้ำ เป็นเสมือน “ซุปเปอร์มาเก็ต”[31] ได้ลดปริมาณการใช้ลง เนื่องจากทุกอย่างสามารถซื้อขายได้และง่ายกว่าการออกหาอาหารกินเอง

จากเดิมชาวบ้านต้องใช้เวลาเกือบทั้งวันในการอยู่กับพื้นที่ต่าง ๆ เช่น การหาอยู่หากิน ในช่วงนี้กิจกรรมดังกล่าวเริ่มลดน้อยลงแต่ไม่ใช่ว่าจะหายไปทั้งหมด เพราะเวลาส่วนหนึ่งต้องใช้ไปในการทำข้าวปุ้นเพื่อส่งขาย ทั้งนี้ บทบาทและความสำคัญซึ่งโยงไปถึงระบบความสัมพันธ์ระหว่างทรัพยากรธรรมชาติที่เริ่มคลายตัวลงนั้น ในทางกลับกันบทบาทของข้าวปุ้นในยุคนี้ก็ก้าวเข้ามาแทนที่ อาจกล่าวได้ว่าเป็นอาหารเพื่อการค้าและนำเอาเงินที่ได้นั้นไปซื้อสิ่งของที่จำเป็น เช่น เสื้อผ้า อาหาร ของใช้ในบ้าน เป็นทุนสนับสนุนการศึกษาของบุตรหลานอีกทาง นัยยะอีกประการ คือ การใช้ประโยชน์จากทรัพยากรในชุมชนนั้นเป็นไปในรูปแบบของกิจกรรมที่จำเป็นในบางช่วงเท่านั้น

2.3 คุณค่าและความเชื่อ (ความสัมพันธ์ด้านความเชื่อ)

ในยุคของการเปลี่ยนแปลงได้ส่งผลต่อระบบคุณค่าและความเชื่อ ทรัพยากรถูกบุกรุกทำลาย ความสัมพันธ์เริ่มคลายตัว คุณค่าของทรัพยากรลดลง สิ่งใหม่ ๆ เข้ามาแทนที่วิถีชีวิตแบบดั้งเดิม ส่งผลให้เรื่องราวของชุมชนเริ่มพร่ามัว หลายอย่างกลายเป็นเพียงแค่ความทรงจำ ระบบความเชื่อถูกนำมารับใช้สังคมในอีกรูปแบบที่ไม่แค่ความเชื่ออย่างเดียว ความรู้สึกร่วมก็เริ่มลดลง

ข้าวปุ้นของชุมชนบ้านขนมจีนที่เกิดความสัมพันธ์ทางความเชื่อระหว่างชาวบ้านกับความเชื่อทางพระพุทธศาสนาและผี กลายประเพณียุคการตลาด กล่าวคือ ข้าวปุ้นไม่ได้ทำขึ้นเพื่อโฮมบุญเพียงอย่างเดียว แต่ได้ทำขายเพื่อการค้าด้วย และมีมากขึ้นเรื่อย ๆ จะเห็นได้จาก

---

31 ไพบูลย์ บุญชัย. อ้างแล้ว.

ปริมาณการสั่งซื้อ การผลิตที่มากขึ้นถึง 4-5 เท่า ของยุคก่อน คุณค่าทางวัฒนธรรมจากเดิมที่ชาวบ้านตั้งใจทำข้าวปุ้นเพื่อเข้าโฮมบุญ ก็กลายเป็นซื้อไปโฮมบุญ ประเพณีบุญผะเหวดและงานบุญต่าง ๆ เป็นช่วงที่ชาวบ้านขนมจีนต้องเหนื่อยมากกว่าปกติ ทั้งนี้เพราะชาวบ้านจากต่างถิ่นมีความต้องการข้าวปุ้นมากขึ้น ทั้งที่สั่งทำและหาซื้อตามตลาด

ข้าวปุ้นไม่ได้ถูกนำมาเป็นส่วนหนึ่งในงานบุญผะเหวดเท่านั้น ยังมีงานบุญอื่น ๆ ที่มีเป็นงานมงคล เช่น งานบวช เป็นต้น ส่วนที่ชาวบ้านไม่นิยมเอาไปร่วม คือ งานแต่งงาน เชื่อว่า “ข้าวปุ้นบูดไว จะทำให้ครอบครัวไม่มีความสุข มีแต่ความบูดบึ้งในครอบครัว” งานศพ เชื่อว่า “ผู้ที่ล่วงลับไปแล้วยังจะกลับมาติดต่อคนได้” จะเห็นว่า ข้าวปุ้นไม่ได้มีเฉพาะบุญผะเหวดเพียงอย่างเดียวอีกแล้ว รวมถึงคุณค่าของข้าวปุ้นที่มีต่อบุญผะเหวดก็เปลี่ยนแปลงไปเป็นแค่ของเข้าร่วมโฮมบุญเท่านั้น สิ่งสำคัญอีกประการ คือ ข้าวปุ้นของชุมชนบ้านเป็นที่รู้จักต่อผู้คนในท้องถิ่นต่าง ๆ อย่างกว้างขวาง

2.4 ระบบความรู้

ข้าวปุ้นกลายเป็นองค์ความรู้ที่ถูกถ่ายทอดอย่างรีบเร่งและเข้มข้น กล่าวคือ บ้านทุกหลังที่ทำข้าวปุ้นทุกคนต้องทำข้าวปุ้นเป็นตั้งแต่พ่อแม่ ลูก หลาน พี่น้อง เนื่องจากทุกคนต้องมีส่วนร่วมในทุกกระบวนการ โดยผู้ที่ถ่ายทอดความรู้นี้คือ พ่อแม่ ซึ่งเป็นผู้ที่มีประสบการณ์ในการทำมาก่อน ส่วนลูก หลาน ก็เรียนรู้จากการที่ได้ลองทำ การช่วยเหลือเล็ก ๆ น้อย ๆ จนเกิดความชำนาญ

“ระบบความรู้เป็นสิ่งที่ช่วยสร้างความมั่นใจของผู้บริโภคว่าเป็นข้าวปุ้นที่มีคุณภาพ...”

ชุมชนบ้านขนมจีนในยุคการตลาดนี้สามารถยกระดับความรู้จากยุคเดิม โดยการนำเอาวัฒนธรรมการกินผสมผสานเข้ากับวิถีชีวิตมาประยุกต์ มาปรับใช้ให้เกิดเป็นมูลค่าที่เพิ่มขึ้นมากกว่าการทำข้าวปุ้นในยุคเดิม เนื่องจากชาวบ้านไม่ได้เรียนรู้เฉพาะเรื่องของการทำข้าวปุ้นเพียงอย่างเดียว แต่เป็นการเรียนรู้ในระบบการสร้างพื้นที่ทางการค้า การเสาะแสวงหาตลาด ตลาดที่ใดที่จะสามารถขายข้าวปุ้นได้ อีกนัยหนึ่งก็คือ เป็นการปรับตัวเพื่อให้สามารถอยู่รอดในสังคมระบบทุนนิยมเพื่อความอยู่รอด ตรงนี้จะเห็นว่าระบบความรู้แสดงออกถึงพลังที่ไม่เป็นของชุมชน แต่แสดงถึงพลังที่มีอยู่เฉพาะภายในตัวของบุคคล กล่าวคือ มีความเป็นปัจเจกมากขึ้น เพราะใครขายได้คนนั้นก็ได้เงิน นอกจากนี้ ชาวบ้านยังต้องเรียนรู้ที่จะใช้เครื่องมือที่เป็นเครื่องมือสมัยใหม่ เพื่อให้สามารถใช้งานได้อย่างมีประสิทธิภาพไม่ให้แพ้แรงงานคน

จากการศึกษาในยุคนี้พบว่า ชาวบ้านนำความรู้หรือทุนที่มีอยู่มาถ่ายทอดให้คนรุ่นหลังที่สามารถนำไปประยุกต์ใช้ประโยชน์ และประโยชน์ที่จะได้รับก็คือ “เงิน” มากกว่าคุณค่าเนื่องจากเงินสามารถแลกเปลี่ยนสิ่งของได้ทุกอย่างถึงแม้จะไม่มีคุณค่าก็ตาม ขึ้นอยู่กับค่าความนิยมของสังคมเป็นปัจจัยสำคัญ ยิ่งคนนิยมมากเท่าไหร่ข้าวปุ้นยิ่งต้องผลิตให้มากขึ้นเท่านั้น และสิ่งที่ตามมาก็คือ “ผลกำไร” จะเห็นว่าระบบความรู้ในยุคนี้เป็นระบบความรู้ที่เกิดขึ้นจากสภาวะทางสังคม เศรษฐกิจ ที่บังคับให้คนต้องเรียนรู้เพื่อความอยู่รอด นี่ก็เป็นเอกลักษณ์ของชาวอีสานที่สามารถปรับให้เข้ากับทุก ๆ สภาวะไม่ว่าจะอยู่ในยุคสมัยใดก็ตาม

ยุคการตลาดของข้าวปุ้นบ้านขนมจีนเป็นช่วงที่เกิดการเปลี่ยนแปลงภายในชุมชนอย่างมาก กล่าวคือ ข้าวปุ้นได้ก้าวเข้ามามีบทบาท ความสัมพันธ์กับวิถีชีวิตของผู้คนชุมชนบ้านขนมจีนทุกหลังคาเรือน การเปลี่ยนแปลงที่สำคัญได้กล่าวไปแล้วทั้ง 4 ด้าน คือ เครือข่ายทางสังคม ฐานทรัพยากร ระบบความรู้ วัฒนธรรมและความเชื่อ ที่เปลี่ยนไปจากยุคเศรษฐกิจแบบพึ่งพา ซึ่งอาจกล่าวได้อย่างภาคภูมิว่า “ข้าวปุ้นยุคการตลาด” ได้ทำให้ชาวชุมชนบ้านขนมจีนลืมตาอ้าปากได้ และเป็นยุคที่มั่งคั่งทางเศรษฐกิจ

การเข้ามาของเครื่องนวดแป้งในยุคนี้ไม่ได้มีความสำคัญที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงมากนัก เพราะชาวบ้านส่วนใหญ่ที่ทำข้าวปุ้นต่างก็ยังทำด้วยมือและแรงงานคนอยู่ อาจจะแตกต่างกันในเรื่องระยะเวลาและปริมาณในการทำเท่านั้น อย่างไรก็ตาม เครื่องนวดก็เริ่มเข้ามาสู่หมู่บ้านมากขึ้น จนกลายเป็นอุตสาหกรรมในครัวเรือนของบ้านขนมจีนที่มีชื่อเสียงมากที่สุดในยุคนี้

อีกทั้ง เมื่อปี พ.ศ. 2530 ได้มีการจัดตั้งสหกรณ์ชุมชนบ้านขนมจีนขึ้น โดยมีวัตถุประสงค์หลักของการก่อตั้ง คือ เป็นแหล่งทุนให้ชาวบ้านได้กู้ยืม ซึ่งในขณะนั้นมีนางบัวทอง ทวะชารี เป็นประธานกลุ่มจัดตั้งสหกรณ์ ทำให้ชาวบ้านมีเงินทุนไปใช้จ่ายหมุนเวียนในการทำข้าวปุ้นอีกทางหนึ่งด้วย ซึ่งนับว่ามีผลต่อกำลังการผลิตที่มากขึ้นและผลักดันให้ขนมจีนเติบโตอย่างมากในยุคนี้

ยุคที่ 3 แป้งเส้นยาวกับความสัมพันธ์ในยุคการขยายตัวทางเศรษฐกิจ (พ.ศ.2540-ปัจจุบัน)

สภาวะเศรษฐกิจ สังคม ที่เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วและต่อเนื่องจากยุคการตลาด ทั้งการสร้างระบบสาธารณูปโภคให้มีความทันสมัย อำนวยความสะดวก รวดเร็ว ทั้งการติดต่อสื่อสาร ข่าวสาร การคมนาคม ที่ดีขึ้น โดยรัฐบาลได้วางรากฐานเอาไว้และได้เริ่มต้นมาตั้งแต่ยุคการตลาด ซึ่งนับว่าเป็นประโยชน์ต่อการใช้ชีวิตในยุคของการขยายตัวทางเศรษฐกิจ

อย่างมาก ที่เห็นได้อย่างชัดเจนในช่วงนี้ก็คือการขยายตัวของประชากรในชุมชน ได้มีการตัดถนนภายในหมู่บ้านในปี พ.ศ. 2543 อีกทั้ง ยังส่งผลกระทบต่อชุมชนหลายประการด้วยกัน

นับว่ามีหลายสิ่งหลายอย่างที่เป็นปัจจัยที่ส่งผลกระทบต่อสภาพแวดล้อมของชุมชนบ้านขนมจีน การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจครั้งใหญ่ของประเทศไทยนับตั้งแต่ปี พ.ศ. 2540 เป็นต้นมา ที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมของบ้านขนมจีนอย่างมากเช่นกันโดยเฉพาะอย่างยิ่งต่อการทำข้าวปุ้น ศักยภาพของการทำข้าวปุ้นของชาวบ้าน อันเป็นอาชีพที่สร้างรายได้หลักของชาวบ้านที่เติบโตอย่างมากในยุคที่ผ่านมา จนเดินทางมาถึงจุดที่เรียกว่าการขยายตัวของข้าวปุ้นและเป็นช่วงที่กลุ่มชาวบ้านที่ยึดอาชีพทำข้าวปุ้นบ้านขนมจีนซบเซาลงอย่างมาก อันเป็นผลมาจากการขยายตัวทางเศรษฐกิจและสังคม

ปัจจัยของการเปลี่ยนแปลงการทำข้าวปุ้นในยุคการขยายตัวทางเศรษฐกิจ

1. การเพิ่มจำนวนของประชากร

การเพิ่มจำนวนประชากรของชุมชนบ้านขนมจีนในยุคนี้เป็นปัจจัยที่ส่งผลกระทบอย่างมากที่มีต่อการเปลี่ยนแปลง เนื่องจากประชากรเป็นกลุ่มคนที่ต้องอาศัยพื้นที่ การใช้ประโยชน์จากทรัพยากรในการดำรงชีวิต ประชากรที่เพิ่มมากขึ้นจำเป็นต้องมีการขยายพื้นที่อยู่อาศัย ในขณะที่พื้นที่ทำกินยังเท่าเดิม ชาวบ้านต้องดิ้นรนเพื่อความอยู่รอดมากขึ้นภายใต้ระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยมอย่างเต็มรูปแบบ

ความเป็นอยู่ของชาวบ้านต้องลำบากมากยิ่งขึ้น ต้องขยันมากยิ่งขึ้น ทั้งด้านเกษตร การทำข้าวปุ้น และอื่น ๆ จากการเพิ่มขึ้นของจำนวนประชากรนั้นสิ่งที่เพิ่มขึ้นอีกอย่างหนึ่งก็คือ “อาชีพ” ที่เพิ่มขึ้นจากยุคที่ผ่านมานอกจากจะมีการทำนา ทำข้าวปุ้น ยังมีการเข้ารับราชการ รับจ้าง ค้าขาย อาชีพอิสระ ที่เป็นอาชีพจากกลุ่มของประชากรที่อาศัยอยู่ภายในหมู่บ้าน

2. การเคลื่อนย้ายแรงงาน

สืบเนื่องจากประเด็นที่ผ่านมาในยุคเศรษฐกิจที่มีการขยายตัวเช่นนี้ได้ส่งผลให้เกิดการขยายตัวของกลุ่มคน เกิดการเคลื่อนย้ายแรงงานจำนวนมากเข้าสู่สังคมเมือง กลุ่มแรงงานที่เป็นคนหนุ่มคนสาวต่างเดินทางเข้าสู่เมืองใหญ่ ๆ และโดยเฉพาะอย่างยิ่งเมืองอุตสาหกรรม เช่น กรุงเทพ ฯ ภาคกลาง ภาคตะวันออก ตามแหล่งที่เป็นนิคมอุตสาหกรรมต่าง ๆ เกิดเป็นสังคมหนุ่มสาวโรงงานขึ้นจำนวนมาก เพื่อหาเงินมาเลี้ยงดูครอบครัว ซึ่งส่งผลกระทบต่อการทำข้าวปุ้นของชาวบ้านชุมชนบ้านขนมจีนอย่างมาก

“ลูกของยายก็ย้ายบ้านไปอยู่ที่อื่นเกือบหมด ไปทำงาน ไปมีครอบครัวอยู่ที่อื่นก็เลยไม่มีคนทำข้าวปุ้นเหมือนเมื่อก่อนยายก็เลยเลิกทำ...[32]”

จากคำกล่าวตอนนี้ได้แสดงให้เห็นแล้วว่า การเคลื่อนย้ายแรงงานในยุคนี้ส่งผลกระทบต่ออาชีพการทำข้าวปุ้นโดยตรง

3. การขยายตัวของกลุ่มผู้ผลิตข้าวปุ้น

ข้าวปุ้นเติบโตมาในชุมชนบ้านขนมจีนเป็นเวลานาน สืบเนื่องจากความรุ่งเรืองจนทำให้เป็นที่รู้จักของผู้คนทั่วไป ประกอบกับผู้ผลิตเองได้รับการถ่ายทอดวิชาความรู้ถึงกระบวนการผลิตจากผู้ใหญ่จนชำนาญและสามารถทำได้เอง เมื่อครั้งมีการย้ายถิ่นอันเนื่องมาจากการมีครอบครัวใหม่โดยย้ายไปยังชุมชนอื่น ๆ ทั้งใกล้และไกล ต่างก็ได้นำเอาวิชาการทำข้าวปุ้นติดตัวออกไปด้วยและเริ่มผลิตออกขายตามตลาดใกล้เคียง

ข้าวปุ้นจากบ้านขนมจีนในยุคนี้ไม่ได้มีอยู่เฉพาะหมู่บ้านอีกแล้ว หากแต่ได้ขยายเครือข่ายผู้ผลิตออกไปหลายสาขาทำให้ตลาดข้าวปุ้นมีมากขึ้น ผู้คนทั่วไปไม่จำเป็นต้องเดินทางมาสั่งซื้อหรือรอซื้อข้าวปุ้นจากชาวบ้านชุมชนบ้านขนมจีนก็ได้กินเหมือนกัน จากเหตุการณ์ดังกล่าวสามารถวิเคราะห์ได้ว่าข้าวปุ้นสามารถหาซื้อได้ทั่วไปไม่จำเป็นต้องเป็นข้าวปุ้นจากบ้านขนมจีน แต่ตลาดที่เกิดขึ้นใหม่นั้นตามพื้นที่ที่ย้ายไปนั้นก็มาจากบ้านขนมจีนนี่เอง

“ต่างคนต่างเอามีครอบมีครัวใหม่ ย้ายไปอยู่ที่อื่นก็เอาข้าวปุ้นไปทำด้วย ข้าวปุ้นมีหลายมีทุกที่แล้ว ข้าวปุ้นบ้านเราก็เลยขายไม่ค่อยดี...ก็เลยเลิกทำ...[33]”

กล่าวโดยสรุปถึงปัจจัยที่ส่งผลต่อการทำข้าวปุ้นที่ลดลงอย่างมากในช่วงนี้อันมาจาก 3 ประเด็นดังกล่าวมาแล้วนั้น นับได้ว่าการทำข้าวปุ้นของชุมชนบ้านขนมจีนไม่มีอย่างแพร่หลายเหมือนกับยุคที่ผ่านมาอีกแล้ว หากแต่ว่าไม่ได้เลิกไปทีเดียวชาวบ้านที่ยังมีกำลังที่สามารถทำได้ก็ยังคงทำอยู่เช่นเดิม บางรายลดปริมาณการผลิตลง บางรายเพิ่มปริมาณการผลิตขึ้นเนื่องจากมีคนในชุมชนทำน้อยลง และในยุคนี้เองก็ได้มีการนำเอาเครื่องนวดแป้งเข้ามาเพิ่มอีกหลายเจ้าและเครื่องบีบข้าวปุ้น ทำให้การทำข้าวปุ้นสะดวก รวดเร็ว และได้ปริมาณมากขึ้นอีกด้วย การทำข้าวปุ้นในปัจจุบันนี้เหลือเพียง 11 หลังคาเรือนเท่านั้นที่ยังทำอยู่ ซึ่งเป็นการทำข้าวปุ้นที่ใช้เครื่องทำทั้งหมด เช่น บ้านคุณยายสังเวียน แก้วจันทา เป็นต้น

---

[32] คุณยายสำราญ ไกรสอน. อ้างแล้ว.

[33] คุณยายสมดี พานชมพู. ถอดเทป. การจัดเวทีเสวนาวันที่ 11 กุมภาพันธ์ 2553. โดย ทีมยุววิจัย ฯ โครงการแป้งเส้นยาวข้าวปุ้นบ้านขนมจีน.

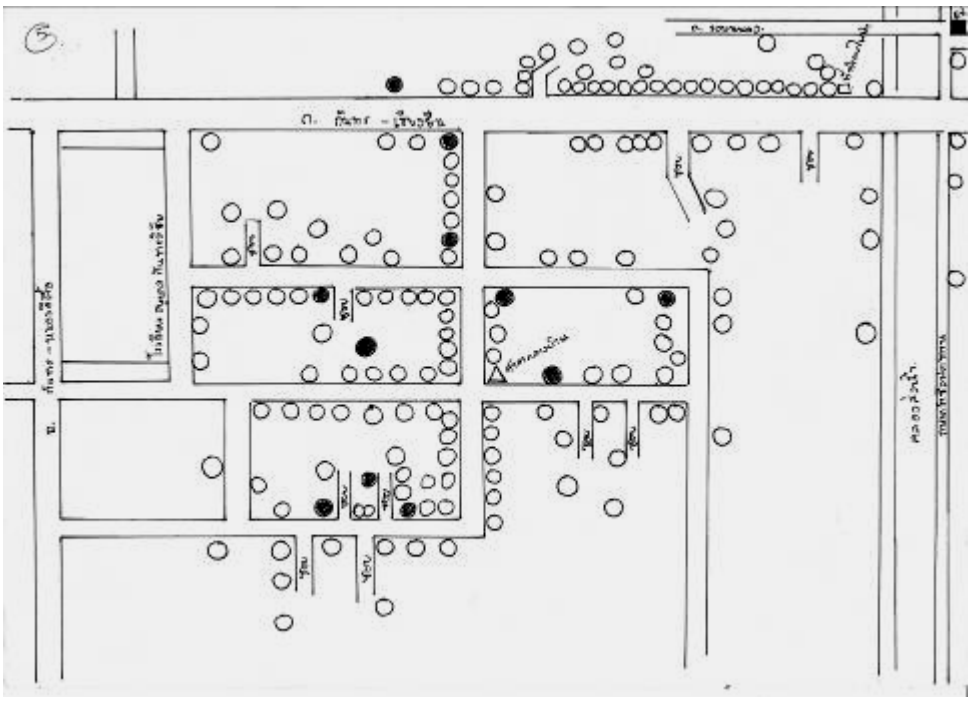

ภาพจำลองแผนผังชุมชนบ้านขนมจีน กลุ่มทำข้าวปุ้นในยุคการขยายตัวทางเศรษฐกิจ

แป้งเส้นยาวกับระบบความสัมพันธ์ในยุคการขยายตัวทางเศรษฐกิจ

1. **กระบวนการผลิต**

ช่วงเวลาของการผลิตข้าวปุ้นเพื่อการค้าได้ก่อตัวขึ้นในยุคเศรษฐกิจการตลาดเมื่อปี พ.ศ. 2520 เป็นต้นมา นับเป็นช่วงเวลาที่สร้างความเปลี่ยนแปลงมากมายต่อชาวบ้านชุมชนบ้านขนมจีน กระบวนการผลิตก็เป็นส่วนที่มีเปลี่ยนไปมากที่สุดเช่นเดียวกัน ซึ่งปัจจุบันนี้กระบวนการได้ใช้เครื่องมือสมัยใหม่มาแทนที่กระบวนการทำด้วยแรงงานคนทั้งหมด

1.1 เครื่องมือและเครื่องใช้ในการผลิต

- แป้งสำเร็จรูป
- เครื่องนวดแป้ง
- เครื่องบีบ
- เตาต้มข้าวปุ้น
- โอ่งน้ำ / อ่างซีเมนต์ (แช่ข้าวปุ้นให้เย็น)
- ถุงพลาสติก
- กระจาดพลาสติกใส่ข้าวปุ้น
- แกลบ (เชื้อเพลิง)

1.2 ขั้นตอนการผลิต

การต้มแป้ง แตกต่างไปจากวิธีการสมัยก่อน คือ ไม่ต้องตำข้าวอีกแล้ว เนื่องจากสามารถใช้แป้งสำเร็จรูปมาใช้ โดยสั่งซื้อจากโรงงานแป้ง (จ.สุรินทร์)[34] ซึ่งแป้งที่นำมานั้นเป็นแป้งที่หมักสำเร็จรูปแล้วจึงผ่านขั้นตอนการหมักไปได้ การต้มแป้งนั้นก็ไม่ได้ทำเมื่อสมัยก่อนคือ ไม่ต้องเอาแป้งออกจากถุง ใช้กระบวนส่งผ่านความร้อนด้วยการนำเอาถุงแป้งมัดใส่ไม้แล้ววางไว้เหนือปากหม้อที่ต้มน้ำเดือด ปล่อยทิ้งไว้ประมาณ 30 นาที ให้แป้งสุก จากนั้นก็วางไว้ในพื้นที่ที่อากาศถ่ายเทสะดวกเพื่อที่จะนำมาทำข้าวปุ้นต่อไป

ถุงแป้งหมักสำเร็จรูปที่ใช้ทำข้าวปุ้น

การต้มแป้ง

[34] คุณยายสังเวียน แก้วจันทา. บ้านเลขที่ 44 ม. 3 ต.โคกพระ อ.กันทรวิชัย จ.มหาสารคาม สัมภาษณ์โดย ทีมทีมยุววิจัย ฯ โครงการแป้งเส้นยาวข้าวปุ้นบ้านขนมจีน.

การนวดแป้ง นำแป้งที่ต้มสุกแล้วใส่ลงไปในเครื่องนวด เติมน้ำเล็กน้อย จากนั้นก็เปิดเครื่องนวดให้นวดไปเรื่อย ๆ พร้อมกับค่อย ๆ เติมน้ำจนแป้งเข้ากันและเหนียวพอที่จะนำไปบีบได้ พอแป้งได้ที่ก็พักไว้ให้เย็นลงน้อย ก่อนที่จะนำไปบีบต่อไป

การนวดแป้งด้วยเครื่องนวดไฟฟ้า

การบีบ เป็นอีกขั้นตอนที่ต่างไปจากสมัยก่อน คือ ไม่ต้องใช้เฝียนบีบมือ แต่ใช้เครื่องบีบไฟฟ้าแทน เครื่องบีบไฟฟ้ามีความสามารถในการดูดแป้งที่ใส่ไว้ในตัวเครื่อง และปรับระดับเพื่อควบคุมขนาดของเส้นได้ด้วยวาล์ว บีบแป้งเป็นเส้นลงในหม้อที่ต้มน้ำให้เส้นสุก เมื่อเส้นลอยแล้วตักมาแช่น้ำเย็น 2 น้ำ แล้วนำไปจับเส้นข้าวปุ้นใส่กระจาดพร้อมขาย

เครื่องบีบเส้นข้าวปุ้นไฟฟ้า

จากขั้นตอนที่กล่าวมานั้นจะเห็นว่า มีการเปลี่ยนแปลงในกระบวนการผลิตค่อนข้างมาก กล่าวคือ ขั้นตอนที่หายไป เช่น การตำข้าว การหมักแป้ง การบีบน้ำออก การจ้อนข้าวปุ้น ไม่มีแล้ว เนื่องจากมีแป้งหมักสำเร็จรูป เครื่องนวดแป้งและเครื่องบีบ กล่าวได้ว่าแรงงานคนมีหน้าที่เพียงแค่ลำเลียงวัตถุดิบเข้าเครื่องเท่านั้น และเป็นแรงงานที่ต้องจ้างมาคอยดูแลกระบวนการผลิต นอกจากนี้ ความแตกต่างที่เกิดขึ้นจากกระบวนการผลิต คือ

“ข้าวปุ้นเดียวนี้บูดไว มื้อเดียวก็บูดแล้ว บ่เหมือนแต่ก๋อยู่ได้สองสามมื้อ เปลี่ยนแต่สี...[35]„

เมื่อกล่าวถึงกระบวนการผลิตสมัยใหม่คงจะมองข้ามไม่ได้เลยคือ “ข้อดี” “ข้อเสีย” ที่เกิดขึ้นจากการนำมาเครื่องมือเหล่านี้มาใช้

ข้อดี

- สร้างความสะดวกสบายในกระบวนการผลิต
- ลดขั้นตอนในกระบวนการผลิต
- ประหยัดเวลาในการผลิตเนื่องจากสามารถทำได้หลายครั้งต่อวันและคราวละมากๆ
- ประหยัดแรงงานในกระบวนการผลิต

ข้อเสีย

- ต้องเพิ่มภาระค่าใช้จ่าย เช่น การบำรุงรักษาเครื่องมือ ค่าน้ำ ค่าไฟฟ้าที่เพิ่มขึ้น ค่าจ้างคนงาน
- เกิดความเสี่ยงในเรื่องของความปลอดภัยขณะดำเนินการ ความสะอาดปลอดภัยของเครื่องมือ
- ต้องใช้พื้นที่มากขึ้น
- ลืมวิธีการในกระบวนการผลิตแบบดั้งเดิม

2. **ระบบความสัมพันธ์**

“ข้าวปุ้น” ของระบบความสัมพันธ์ในยุคการขยายตัวทางเศรษฐกิจสามารถแบ่งได้ดังนี้

2.1 เครือข่ายทางสังคม (ความสัมพันธ์ทางสังคม)

ในยุคนี้กลุ่มชาวบ้านที่ทำข้าวปุ้นลดลง 3-4 เท่า อันเป็นผลมาจากการขยายตัวทางเศรษฐกิจและสังคมในยุคทุนนิยม ส่งผลให้มีการเคลื่อนย้ายแรงงานในชุมชนเข้าสู่เมืองใหญ่

---

[35] คุณยายสำราญ ไกรสอน. อ้าวแล้ว.

เพื่อทำงานหาเลี้ยงครอบครัวในสภาวะเศรษฐกิจที่แปรผัน ที่เป็นเช่นนี้เนื่องมาจากอดีตชาวบ้านทำข้าวปุ้นเพื่อหาเลี้ยงชีพ หาเงินเพื่อที่นำมาทำการเกษตร ซื้อปุ๋ย ซื้อเครื่องมือต่าง ๆ แต่ในยุคนี้ชาวบ้านที่เป็นคนหนุ่มสาวเลิกทำข้าวปุ้นแล้วไปหางานในเมืองทำแทน อีกทั้งระบบการศึกษาที่ดีขึ้นทำให้ลูกหลานของชาวบ้านมีระดับการศึกษาที่สูงขึ้น เมื่อจบการศึกษาจึงไม่หวนกลับมาทำงานที่บ้านของตนเอง หรือมีเพียงส่วนน้อยเท่านั้นที่ย้อนกลับมาและส่วนใหญ่จะประกอบอาชีพทำนา ซึ่งทำให้ระบบความสัมพันธ์ภายในครอบครัวนั้นคลายตัวลง

ทั้งนี้ การผลิตข้าวปุ้นนั้นเหลือเฉพาะกลุ่มที่ผลิตด้วยเครื่องมือสมัยเท่านั้น ซึ่งปัจจุบันเหลือเพียง 11 เจ้า สามารถสร้างเครือข่ายการตลาดได้ โดยเฉพาะตลาดในตัวเมือง ร้านอาหาร หรือแม้แต่รับสั่งทำในงานบุญต่าง ๆ ที่ไม่ได้จำกัดเฉพาะงานบุญอีกแล้ว ในยุคนี้ข้าวปุ้นกลายเป็นที่รู้จักอย่างแพร่หลายและกลายมาเป็นอาหารหลักอย่างหนึ่งของคนอีสาน ข้าวปุ้นยังสามารถรับประทานร่วมกับอาหารอย่างอื่นได้ โดยเฉพาะน้ำยาข้าวปุ้นที่มีหลากหลาย เช่น น้ำยาปลาต้ม น้ำยากะทิ ฯลฯ ส้มตำ เป็นต้น ข้าวปุ้นในยุคนี้เติบโตมากที่สุดก็คือร้านอาหารพื้นบ้าน อย่างไรก็ตามการทำข้าวปุ้นก็ถือว่าซบเซาลงมาก จากการขยายตัวของกลุ่มคนที่ทำข้าวปุ้นและการขยายตัวของข้าวปุ้น

ส่วนชาวบ้านคนอื่น ๆ ที่เคยทำต่างก็เลิกทำแล้ว จากคำบอกเล่าทำให้ทราบว่า คนที่เลิกทำข้าวปุ้นนั้นส่วนหนึ่งเป็นกลุ่มผู้สูงอายุ หลังจากที่เลิกทำแล้วก็ได้มีเวลามาพบปะพูดคุยกันมากขึ้น ความสัมพันธ์กลับมาแน่นแฟ้นมากขึ้น ในการจัดเวทีเสวนาพบว่าผู้ร่วมเสวนาต่างมีสีหน้าและท่าทางที่เต็มไปด้วยความสุขที่ได้มาแลกเปลี่ยนประสบการณ์เมื่อครั้งอดีต

นอกจากนี้ ภายในชุมชนยังมีการรวมกลุ่มทางสังคมเกิดขึ้นดังนี้

- กลุ่มจัดตั้งสหกรณ์ชุมชนบ้านขนมจีน ที่ตั้งขึ้นเมื่อปี พ.ศ. 2530 เป็นแหล่งทุนที่ช่วยเหลือกลุ่มเกษตรกร อีกทั้ง ยังให้ความรู้ในด้านการประกอบธุรกิจ การออมทรัพย์

- ในปี พ.ศ. 2548 ได้มีการรวมกลุ่มแม่บ้านขึ้นเพื่อการสร้างอาชีพหลังจากว่างเว้นจากการทำนา กลุ่มแม่บ้านได้ร่วมกันคิดประดิษฐ์สิ่งของเพื่อใช้เป็นสินค้าให้แก่กลุ่ม ได้แก่ ขันบายศรี ของชำร่วย เช่น การบูร ข้าวต้มมัด หมอนใบเล็ก ผ้าเช็ดหน้า เป็นอาชีพเพื่อหารายได้เสริมแทนการทำข้าวปุ้นที่ชาวบ้านได้เลิกไปแล้ว และสามารถสร้างรายได้ให้กับกลุ่มแม่บ้านได้อย่างเนื่อง

- กลุ่มสินค้า OTOP คือ ขนมเทียนแก้ว ที่เริ่มทำเมื่อปี พ.ศ. 2546 โดยนางพูลศรี รอบวงจันทร์ ได้นำเอาความรู้ในการทำมาจากบ้านเกิดของตัวเองที่จังหวัดนครพนม นำมาพัฒนาให้เป็นสินค้าที่เป็นของดีของชุมชนในปี พ.ศ. 2547 ตามนโยบายของรัฐบาล

จะเห็นว่า ระบบความสัมพันธ์ทางสังคมในยุคนี้เปลี่ยนแปลงไปจากช่วงที่ผ่านมา กล่าวคือหลังจากที่ชาวบ้านบางกลุ่มที่เลิกการทำข้าวปุ้นแล้วได้มีโอกาสพบปะพูดคุยกันมากขึ้น รวมถึงมีการรวมกลุ่มทางสังคมเกิดขึ้น เพื่อทำกิจกรรมร่วมกันหลังว่างเว้นจากการทำนา ซึ่งไม่ใช่การทำข้าวปุ้นอีกแล้ว

2.2 ฐานทรัพยากร (ความสัมพันธ์ด้านทรัพยากร)

ในยุคที่ผ่านมาความสัมพันธ์ระหว่างคนกับทรัพยากรเริ่มคลายตัว ทำให้ทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่ในชุมชนถูกทำลายไปเป็นจำนวนมาก ทั้งป่า แหล่งน้ำ เนื่องจากมีปัจจัยภายนอกเข้ามาผลักดันก่อให้เกิดอาชีพใหม่ ๆ แต่วิถีชีวิตส่วนใหญ่ของชาวบ้านจะเป็นการเกษตรเป็นหลัก

วิถีชีวิตของชาวบ้านในปัจจุบันนี้ เป็นสังคมการเกษตรในรูปแบบใหม่ กล่าวคือ เป็นรูปแบบการเกษตรที่ต่อเนื่องมาจากยุคการตลาดที่มีกระบวนการผลิตเพื่อการค้าเป็นส่วนหนึ่งในยุคนี้ก็เช่นเดียวกัน จะเห็นได้จากวัสดุ เครื่องมือเครื่องใช้ที่เป็นของสมัยใหม่ทั้งหมด โดยเฉพาะรถไถที่ถูกนำเข้ามาใช้งานแทนควายทั้งหมด วิถีการผลิตแบบสมัยใหม่นี้เป็นไปในรูปแบบที่ไม่มีความสอดคล้องกับทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่ในชุมชน ถึงแม้ว่าเครื่องมือต่าง ๆ จะพยายามสร้างให้สามารถเข้ากับการใช้งาน สภาพแวดล้อมก็ตาม แต่ก็ไม่ได้เกิดขึ้นมาจากฐานทรัพยากรดั้งเดิมเหมือนอดีต

อย่างไรก็ตาม ความสำคัญของทรัพยากรในยุคนี้ก็ยังคงมีความสัมพันธ์ต่อชาวบ้านชุมชนบ้านขนมจีนอยู่มาก เนื่องจากเป็นพื้นที่ทางวัฒนธรรมที่ชาวบ้านใช้เป็นทุนมาทุกยุคทุกสมัย ดังที่มณีมัย ทองอยู่ กล่าวคือ “แม้ว่าครอบครัวของชาวนาอีสานมีเป้าหมายร่วมกันคือการสนองความจำเป็นในการดำรงชีพของสมาชิกในครัวเรือน ด้วยยุทธศาสตร์ที่สำคัญ คือ

1. การแตกกิจกรรมทางเศรษฐกิจของครอบครัวจากการทำไร่ทำนาสู่การทำงานนอกระบบการเกษตร โดยเฉพาะอย่างยิ่งการอพยพแรงงานไปทำงานต่างถิ่น
2. การที่ยังปลูกข้าวเพื่อบริโภคในครอบครัวต่อไป โดยการระดมเงินตราจากแหล่งต่าง ๆ รวมทั้งรายได้จากการรับจ้างนอกการเกษตรมาลงทุน
3. การรักษาที่ดินเพื่อทำการเกษตรไว้
4. การรักษาบทบาทของครอบครัวในฐานะที่เป็นหน่วยของการจัดสรรแรงงานและการจัดสรรทรัพยากรให้แก่สมาชิกในครอบครัว[36]”

---

36 มณีมัย ทองอยู่. อ้างแล้ว. หน้า272.

ในเรื่องของระบบความสัมพันธ์ด้านทรัพยากรนั้น ช่วงเวลาดังกล่าวได้มุ่งเน้นไปที่การจัดการทรัพยากรบุคคล (แรงงาน) มากกว่าการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ เนื่องจากทรัพยากรธรรมชาติที่ใช้ในปัจจุบันนี้ล้วนแล้วแต่ผ่านระบบการจัดการมาแล้ว เช่น น้ำสามารถใช้เครื่องสูบน้ำจากคลองชลประทานไปใช้ได้เลย การขนย้ายก็มีความสะดวกสบายไม่ต้องใช้แรงงานสัตว์หรืออีกแล้ว ทั้งนี้ชาวบ้านได้มีระบบการจัดการที่แตกต่างไปจากอดีตคือว่าไม่จำเป็นต้องเสียเวลากับการเรียนรู้สภาพแวดล้อม ดินฟ้าอากาศดังเช่นเมื่อก่อนอีกแล้ว เพียงแค่รอเวลาแล้วลงมือทำ แรงงานภายในครอบครัวนั้นไม่ต้องเป็นผู้ลงแรงเหมือนอดีต แต่คนในครอบครัวเป็นแรงงานในการหาทุนทรัพย์เพื่อมาใช้จ้างแรงงานกลุ่มอื่น ๆ มาทำงานให้ สร้างความเป็นปัจเจกมากขึ้น

2.3 คุณค่าและความเชื่อ (ความสัมพันธ์ด้านความเชื่อ)

ในยุคของการเปลี่ยนแปลงได้ส่งผลต่อระบบคุณค่าและความเชื่อ ทรัพยากรถูกบุกรุกทำลาย ความสัมพันธ์เริ่มคลายตัว คุณค่าของทรัพยากรลดลง สังคมเกิดความเป็นปัจเจกชัดเจนขึ้น ความเป็นสาธารณะก็ชัดเจนเกินกว่าที่ใครจะเข้าไปใช้ประโยชน์ได้อย่างอดีต เนื่องจากพื้นที่ใดที่เป็นพื้นที่สาธารณะต่างมีกฎ ระเบียบข้อบังคับในการห้ามและถ้ามีการละเมิดก็มีความผิดตามกฎหมาย จึงไม่มีใครกล้าที่จะเข้าไปใช้ประโยชน์ ส่งผลให้พื้นที่ต้องตกไปอยู่ในมือของหน่วยงานจากภาครัฐ ที่ไม่ค่อยได้ให้ความสนใจดูแลเท่าที่ควร

พื้นที่ต่าง ๆ ภายในชุมชน อดีตเคยเป็นพื้นที่ทางวัฒนธรรมที่ชาวบ้านได้ใช้ประโยชน์ มีความเชื่อ ความทรงจำที่ดีที่มีต่อพื้นที่นั้น ๆ ในยุคปัจจุบันนี้ ความเชื่อต่าง ๆ ที่เคยมีในอดีตได้กลายเป็นเพียงความทรงจำที่คนรุ่นใหม่ไม่เคยได้รู้ มีเพียงการพัฒนาปรับปรุงสภาพพื้นที่ภูมิทัศน์ ให้กลายเป็นพื้นที่สำหรับทำกิจกรรมของชุมชนหรือใช้เป็นพื้นที่พักผ่อนหย่อนใจ เช่น หนองบัว ที่ชาวบ้านเคยไปตักน้ำจากที่นั่นมาใช้อุปโภคบริโภค รวมถึงนำมาใช้ทำข้าวปุ้นปัจจุบันใช้เป็นที่พักผ่อนสำหรับคนในท้องถิ่นและผู้สัญจรไปมา และใช้ประกอบพิธีกรรมในบางครั้งเท่านั้น

ข้าวปุ้นกับบุญผะเหวดนั้นกลายเป็นของคู่กันที่ขาดไม่ได้ ทุกหมู่บ้านในภาคอีสานที่ยังถือปฏิบัติต่อกันมา หากแต่ว่า ข้าวปุ้นที่นำมาใช้นั้นอาจจะไม่ได้มีคุณค่าเหมือนเช่นอดีตอีกแล้ว กล่าวคือ นัยยะ ความเชื่อที่ชาวบ้านได้แฝงเอาไว้ในข้าวปุ้นนั้นอาจจะลบเลือนหายไปกับเครื่องนวดข้าวปุ้นแล้วก็เป็นได้ เห็นได้จากพวงมาลัยที่คล้องอยู่ที่เครื่องบีบข้าวปุ้น อย่างไรก็ตาม ชาวบ้านยังคงไม่ทอดทิ้งความเชื่อและคุณค่าของประเพณีที่สืบทอดกันมาแต่โบราณ ถึงแม้จะมีการเปลี่ยนแปลงไปบ้างก็ตาม สิ่งใหม่ ๆ เข้ามาแทนที่วิถีชีวิตแบบดั้งเดิม ส่งผลให้

เรื่องราวของชุมชนเริ่มพร่ามัว หลายอย่างกลายเป็นเพียงแค่ความทรงจำ ระบบความเชื่อถูกนำมารับใช้สังคมในอีกรูปแบบที่ไม่แค่ความเชื่ออย่างเดียว ความรู้สึกร่วมก็เริ่มลดลง

กล่าวโดยสรุป แป้งเส้นยาวกับระบบความสัมพันธ์ในยุคการขยายตัวทางเศรษฐกิจนั้นได้ส่งผลกระทบต่อระบบโครงสร้างของชุมชนบ้านขนมจีนหลายประการ เช่น สังคม เศรษฐกิจ ทรัพยากร ความเชื่อ แต่สิ่งที่ยังคงอยู่ได้ก็คือ อาชีพดั้งเดิมที่ติดตัวมาแต่บรรพบุรุษ คือ “ทำนา” แต่ก็ได้เปลี่ยนแปลงรูปแบบไปมาก สิ่งที่น่าสังเกตอย่างหนึ่งก็คือ ในยุคนี้ข้าวปุ้นแทบไม่ได้มีบทบาทต่อชาวบ้านเลย ยกเว้นด้านอาหารการกินและการผลิตของกลุ่มที่ยังทำอยู่เท่านั้น ข้าวปุ้น กลายมาเป็นอาหารที่คนนิยม แพร่หลายหากินง่าย ไม่ได้ถูกจำกัดอยู่เฉพาะงานบุญเหมือนอดีต ปัจจุบันนี้คุณค่าของข้าวปุ้นไม่ได้ถูกถ่ายทอดสู่ลูกหลานคนรุ่นใหม่ให้ได้ทราบถึงที่มา พัฒนาการ ความสำคัญที่มีต่อชาวชุมชนบ้านขนมจีนอย่างมากในอดีต รู้แต่เพียงว่าเป็นหมู่บ้านที่ทำข้าวปุ้นเท่านั้น

บทสรุปและข้อเสนอแนะ

งานวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาการเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ระหว่างข้าวปุ้นกับวิถีชีวิตของชาวบ้านขนมจีนและวิธีการถ่ายทอดความรู้และความสำคัญของข้าวปุ้นให้แก่ผู้คนในปัจจุบัน โดยใช้พื้นที่ชุมชนบ้านขนมจีนเป็นพื้นที่ศึกษา ซึ่งเป็นชุมชนที่มีพัฒนาการในแต่ละช่วงมีความแตกต่างกันอย่างมาก ทั้งนี้ ความแตกต่างที่เกิดขึ้นนั้นเป็นผลมาจากการเปลี่ยนแปลงทางสังคม เศรษฐกิจเป็นสำคัญ

ในการศึกษาความสัมพันธ์ในแต่ละช่วงนั้นพบว่า ข้าวปุ้นได้เข้ามามีบทบาทอย่างมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งในยุคของการตลาด ข้าวปุ้นเป็นตัวชี้วัดความมั่งคั่งของชุมชน ต่อมาในยุคการขยายตัวทางเศรษฐกิจการทำข้าวปุ้นกลับซบเซา ทั้งนี้เนื่องมากจากการขยายตัวของกลุ่มคนข้าวปุ้นที่ขยายออกไปยังที่ต่าง ๆ เหมือนกับช่วงเริ่มต้นของข้าวปุ้นบ้านขนมจีน

สิ่งที่ผู้ศึกษาค้นพบจากการศึกษาในครั้งนี้ ในแต่ละช่วงเวลาที่ผู้ศึกษาใช้เป็นตัวกำหนดนั้นพบว่ามีปัจจัยหลายประการที่ส่งผลกระทบต่อระบบโครงสร้างทั้งทางสังคมและเศรษฐกิจ ชาวบ้านต้องพยายามปรับตัวให้สามารถเข้ากับสถานการณ์ในแต่ละช่วงได้ แต่การปรับตัวของชาวบ้านในแต่ละช่วงเป็นที่น่าสนใจก็คือรูปแบบของการปรับตัว ทั้งนี้ผู้ศึกษาได้อ้างถึงผลงานวิจัยของมณีมัย ทองอยู่ ที่กล่าวรูปแบบการปรับตัวของชาวนาอีสาน “แม้ว่าครอบครัวของชาวนาอีสานมีเป้าหมายร่วมกันคือการสนองความจำเป็นในการดำรงชีพของสมาชิกในครัวเรือน ด้วยยุทธศาสตร์ที่สำคัญ คือ

1. การแตกกิจกรรมทางเศรษฐกิจของครอบครัวจากการทำไร่ทำนาสู่การทำงานนอกระบบการเกษตร โดยเฉพาะอย่างยิ่งการอพยพแรงงานไปทำงานต่างถิ่น

2. การที่ยังปลูกข้าวเพื่อบริโภคในครอบครัวต่อไป โดยการระดมเงินตราจากแหล่งต่าง ๆ รวมทั้งรายได้จากการรับจ้างนอกการเกษตรมาลงทุน

3. การรักษาที่ดินเพื่อทำการเกษตรไว้

4. การรักษาบทบาทของครอบครัวในฐานะที่เป็นหน่วยของการจัดสรรแรงงานและการจัดสรรทรัพยากรให้แก่สมาชิกในครอบครัว[37]"

จากความตอนนี้ได้สนับสนุนความคิดของผู้ศึกษาที่ว่า "แรงงาน" ยังมีความสำคัญต่อการปรับตัวให้เข้ากับสภาวการณ์เสมอ ชาวบ้านขนมจีนได้ชี้ให้เห็นความจริงข้อนี้อย่างชัดเจน และที่สำคัญก็คือ ชาวนาอีสานมีความสามารถปรับตัวและมีศักยภาพในการจัดการระบบแรงงานมากกว่าที่คนอื่น ๆ คิด

ข้อเสนอแนะ

ตามวัตถุประสงค์ของการศึกษาเพื่อให้ได้แนวทางในการถ่ายทอดความรู้ จากการศึกษาที่ผ่านมาพบว่าเรื่องราวของชุมชนบ้านขนมจีนนั้นถึงแม้ว่าจะมีความเป็นมาไม่ยาวนานนัก แต่ในช่วงเวลาสั้น ๆ ล้วนมีความน่าสนใจหลายอย่าง โดยมีประวัติศาสตร์ที่แตกต่างไปจากชุมชนอื่น ๆ ที่อยู่รอบข้าง เป็นชุมชนที่มีเอกลักษณ์นับตั้งแต่เริ่ม ไม่ว่าจะเป็นวิถีชีวิตที่ดำรงด้วยการปั้นหม้อ ทำข้าวปุ้น ทำไร่ ทำนา รวมไปถึงความเป็นไปอย่างมีความหมายทางประวัติศาสตร์ของชุมชนที่เกิดขึ้นอย่างสอดคล้องกับสภาพบ้านเมืองในแต่ละยุคที่ผ่านมา

การศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นหรือเรื่องราวใด ๆ ก็ตามของชุมชนและท้องถิ่น อ.ศรีศักร วัลลิโภดม ได้ย้ำอยู่เสมอว่า "ควรเป็นการศึกษาที่เกิดขึ้นโดยคนในชุมชน ท้องถิ่น ซึ่งให้คนเหล่านั้นได้เข้ามามีส่วนร่วมในทุก ๆ กระบวนการ โดยมีคนภายนอกที่เป็นกลุ่มนักวิชาการคอยเป็นพี่เลี้ยง" ทั้งนี้ วิธีการสร้างการมีส่วนร่วมนี้จะสามารถก่อเกิดความรู้สึกของการมีสำนึกร่วมในการเป็นเจ้าของชุมชน เกิดความภาคภูมิใจและที่สำคัญก็คือ "พลัง" ที่จะเกิดขึ้นจากการที่ชาวบ้านที่เป็นคนในชุมชนได้เข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการ ได้ผลักดันกิจกรรมที่ต่อเนื่องการศึกษาประวัติศาสตร์ไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนต่อไปได้ ภายใต้ระบบฐาน

---

[37] มณีมัย ทองอยู่. อ้างแล้ว. หน้า272.

โครงสร้างของชุมชน 4 ประการ คือ เครือข่ายทางสังคม ฐานทรัพยากร ระบบความรู้ และวัฒนธรรมและความเชื่อ

ในการถ่ายทอดข้อมูลจากการวิจัยนับเป็นวัตถุประสงค์ที่ผู้ศึกษาได้คาดหวังเอาไว้เมื่อเสร็จสิ้นการวิจัย ขณะที่ผู้ศึกษาดำเนินงานอยู่นั้นก็ได้ทำการถ่ายทอดข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์เป็นครั้งแรกในการจัดเวทีเสวนา การถ่ายทอดข้อมูลถือว่าเป็นสิ่งที่สำคัญมากที่ต้องทำอย่างเร่งด่วน เนื่องจากการสอบถามถึงความต้องการของชาวบ้านที่จะถ่ายทอดความรู้การทำข้าวปุ้นให้ลูกหลานได้รับรู้ถึงความสำคัญ แต่ชาวบ้านบอกว่าไม่มีใครอยากทำข้าวปุ้นกันแล้ว อย่างไรก็ตาม เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ ผู้ศึกษาได้กำหนดกิจกรรมในการถ่ายทอดความรู้ได้ดังนี้

1. การจัดเวทีเสวนา

1.1ให้ผู้รู้ได้ถ่ายทอดเรื่องราว ความทรงจำที่ผ่านมา ให้คนรุ่นใหม่เห็นความสำคัญของประวัติศาสตร์ท้องถิ่น

1.2 เพื่อนำเสนอให้เห็นทราบถึงความสำคัญและถ่ายทอดความให้แก่ผู้คนในชุมชนและทีมวิจัยในเบื้องต้น

2. จัดทำเอกสาร เพื่อนำเสนอผลการศึกษาให้กับชุมชน

3. จัดทำสื่อนิทรรศการ เพื่อนำเสนอผลการศึกษาต่อสาธารณะ

4. จัดกิจกรรมตามประเพณีของชาวบ้านที่เป็นไปตามฮีต-คอง โดยให้ร่วมกันอนุรักษ์สืบสานรูปแบบการทำข้าวปุ้น ปั้นหม้อ ด้วยการดึงเอาลูกหลานคนรุ่นใหม่เข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรม

ทั้งนี้ ในการจัดกิจกรรมดังกล่าวก็อาจไม่สามารถเกิดประโยชน์ได้อย่างเต็มที่ หากชาวบ้านยังไม่เห็นความสำคัญ วัตถุประสงค์ที่แท้จริงของงานวิจัยครั้งนี้จะได้เป็นอีกหนึ่งแรงที่จะช่วยกระตุ้นความทรงจำ พลังท้องถิ่นที่หายไปได้กลับคืนมาอีกครั้ง เพื่อให้ลูกหลานได้ศึกษาเรียนรู้ต่อไปไม่ให้สูญหาย

บรรณานุกรม

ฉลอง สุนทราวาณิชย์. **การศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่น.** จุลสารสมาคมสังคมศาสตร์ ปีที่ 2 ฉบับที่ 2 , 2529.

ทม เกตุวงศา, และคณะ. **กระบวนการสร้างการเรียนรู้ประวัติศาสตร์ชุมชนเพื่อการจัดตั้งพิพิธภัณฑ์พื้นบ้านวัดพุทธมงคล อำเภอกันทรวิชัย จังหวัดมหาสารคาม**. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย. 2551.

ธวัช ปุณโณทก. **ข้าวปุ้น (ขนมจีน) : อาหาร**. สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคอีสาน เล่ม 2 .

ธิดา สาระยา. "ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น." **เมืองโบราณ.** กรุงเทพฯ. 2529.

นิธิ เอียวศรีวงศ์, อาคม พัฒิยะ. **หลักฐานประวัติศาสตร์ในประเทศไทย**. กรุงเทพฯ : บรรณกิจ, 2525.

พระเทพญาณกวี. **ประวัติวัดป่าศรัทธาธรรมวิทยา**. ในวโรกาสพระราชพิธีเฉลิมพระชนมพรรษา พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ฯ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ พระราชทานเลื่อนสมณศักดิ์. โฟซีน กราฟฟิกดีไซน์ แอนด์ พริ้นท์, 2543.

มณีมัย ทองอยู่. **การเปลี่ยนแปลงของเศรษฐกิจชาวนาอีสาน กรณีชาวนาลุ่มน้ำพอง**. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย. กรุงเทพฯ:พิมพ์ดี, 2546.

ยงยุทธ ชูแว่น. **ครึ่งศตวรรษแห่งการค้นหาและเส้นทางสู่อนาคตประวัติศาสตร์ท้องถิ่นไทย**. ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์มหาวิทยาลัยศิลปากร. สำนักงานกองทุนสนับสนุนงานวิจัย (สกว.). กรุงเทพฯ:ซีโนพับลิชชิ่ง, 2551.

สมชาติ มณีโชติ, ผศ. **ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น**. บทความ. คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม. 2551.

สีลาภรณ์ บัวสาย. ดร. **พลังท้องถิ่น บทสังเคราะห์งานวิจัยด้านชุมชน**. สร้างสรรค์ปัญญา : ชุดพรมแดนความรู้ ลำดับที่ 1 . สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.). 2547.

สุเทพ สุนทรเภสัช. **มานุษยวิทยากับประวัติศาสตร์.** กรุงเทพฯ:ด่านสุทธาการพิมพ์, 2548.

สุวิทย์ ธีรศาศวัต, ชอบ ดีสวนโคก. **การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมของหมู่บ้านอีสานเหนือและอีสานกลาง ก่อนและหลังการมีแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ**. มหาวิทยาลัยขอนแก่น. 2536.

สุวิทย์ ธีรศาศวัต. **ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจชุมชนหมู่บ้านอีสาน 2488-2544**. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย. กรุงเทพฯ:เอดิสัน เพรส โปรดักส์, 2546. บทคัดย่อ.

บุคคลนุกรม

คุณยายเขียน เหล่าม่วง บ้านเลขที่ 69 ม.3 ต.โคกพระ อ.กันทรวิชัย จ.มหาสารคาม
คุณยายฉวี ยอดเพชร บ้านเลขที่ 142 ม.3 ต.โคกพระ อ.กันทรวิชัย จ.มหาสารคาม
คุณยายแฉล้ม ภูล่นแก้ว บ้านเลขที่ 47 ม.3 ต.โคกพระ อ.กันทรวิชัย จ.มหาสารคาม
คุณยายทองจันทร์ เหล่าเคน บ้านเลขที่ 31 ม.3 ต.โคกพระ อ.กันทรวิชัย จ.มหาสารคาม
คุณยายนกเขียน แก้วจันทา บ้านเลขที่ 45 ม.3 ต.โคกพระ อ.กันทรวิชัย จ.มหาสารคาม
คุณยายแพง ประดิษฐ์จา บ้านเลขที่ 54 ม.3 ต.โคกพระ อ.กันทรวิชัย จ.มหาสารคาม
คุณยายลำไย ป่วนฉิมพลี บ้านเลขที่ 24 ม.3 ต.โคกพระ อ.กันทรวิชัย จ.มหาสารคาม
คุณยายสมดี พานชมพู บ้านเลขที่ 5 ม.3 ต.โคกพระ อ.กันทรวิชัย จ.มหาสารคาม
คุณยายสังข์ ไชยบุดดี บ้านเลขที่ 66 ม.3 ต.โคกพระ อ.กันทรวิชัย จ.มหาสารคาม
คุณยายสังเวียน แก้วจันทา. บ้านเลขที่ 44 ม. 3 ต.โคกพระ อ.กันทรวิชัย จ.มหาสารคาม
คุณยายสำราญ ไกรสอน บ้านเลขที่ 99 ม. 3 ต.โคกพระ อ.กันทรวิชัย จ.มหาสารคาม
คุณยายเสถียร ศิริพยัคฆ์ บ้านเลขที่ 63 ม.3 ต.โคกพระ อ.กันทรวิชัย จ.มหาสารคาม
คุณยายเสาร์ พิณพงษ์ บ้านเลขที่ 35 ม.3 ต.โคกพระ อ.กันทรวิชัย จ.มหาสารคาม
คุณยายอำไพ พลศิริ บ้านเลขที่ 23 ม.3 ต.โคกพระ อ.กันทรวิชัย จ.มหาสารคาม
คุณยายอิ่ม ประดิษฐ์จา บ้านเลขที่ 18 ม.3 ต.โคกพระ อ.กันทรวิชัย จ.มหาสารคาม

ภาพการบีบเส้นข้าวปุ้นด้วยเครื่องลงหม้อน้ำเดือด

ข้าวปุ้นที่จับใส่กระจาดเรียบร้อยพร้อมส่งตลาด

8. ใยไหมใยชีวิต โรงเรียนเหล่ายาววิทยาคาร

การวิจัยเรื่องนี้มีจุดมุ่งหมาย 1.) เพื่อศึกษาประวัติความเป็นมาบ้านเหล่ายาว 2.)การเปลี่ยนแปลงของผ้าทอมือเส้นไหมเส้นฝ้ายในแต่ละยุค 3.) บุคคลที่เกี่ยวข้องกับการทอผ้า ความสัมพันธ์ของผ้าทอมือกับวิถีชีวิตของชุมชนบ้านเหล่ายาว พื้นที่วิจัยบ้านเหล่ายาว ตำบลกำพี้ อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม ใช้วิธีการศึกษาการเก็บข้อมูลภาคสนามเป็นหลักจากคำถามแบบสัมภาษณ์ไม่มีโครงสร้างจากผู้ให้ข้อมูล ผู้เฒ่า ผู้แก่ ผู้เลี้ยงไหม ผู้ทอผ้าไหม ทอผ้าฝ้าย และผู้บริโภคซื้อผ้าไหม ประกอบกับข้อมูลจากเอกสารที่ได้บันทึกเกี่ยวข้องกับชุมชน นำเสนอผลการศึกษาแบบพรรณนาวิเคราะห์ ผลการศึกษาปรากฏดังนี้

ประวัติศาสตร์ชุมชน

บ้านเหล่ายาวเป็นหมู่บ้านที่ตั้งขึ้น เมื่อวันที่ 22 สิงหาคม 2408 ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โดยแบ่งออกจากจังหวัดร้อยเอ็ด ชาวพื้นเมืองเดิมจึงเป็นชาวเมืองศรีสัตนา คนหุต (ลานช้าง) โดยแยกกระจัดกระจายมาตั้งถิ่นฐานบ้านเรือนประกอบการหาเลี้ยงอาชีพเมื่อราว พ.ศ. 2318 ครั้นแล้วก็พากันอพยพครอบครัวกันมาเรื่อยๆ ที่อพยพมาจำนวนมากเมื่อ พ.ศ. 2319-2336 และ พ.ศ. 2408 โดยครั้งแรกมาอยู่ที่เมืองจำปาศักดิ์ก่อน แล้วกระจัดกระจายต่อมาทางสุวรรณภูมิ และเข้ามาในท้องที่จังหวัดมหาสารคามภายหลัง บรรพบุรุษชาวบ้านเหล่ายาวเป็นพวกที่อพยพมาจากเมืองหงศ์ เมืองทอง และเมืองทะโนทะแนน ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของสุวรรณภูมิ จังหวัดร้อยเอ็ด หลังจากนั้นได้มาตั้งถิ่นฐานอยู่ที่หนองสระพัง และตั้งชื่อหมู่บ้านว่า หมู่บ้านหนองสระพัง ซึ่งมี นายสีลา ทักษิณ เป็นผู้ใหญ่บ้าน จากนั้นจึงอพยพมาอยู่ที่บ้านเหล่ายาวในปัจจุบัน เมื่อปี พ.ศ. 2482 ซึ่งมีนายลีเป็นผู้ใหญ่บ้านคนแรก

สภาพทางสังคม

ประชาชนใช้ภาษาถิ่นเป็นภาษาอีสาน นับถือศาสนาพุทธทั้งหมด ซึ่งมีวัดเป็นศูนย์กลางในการประกอบพิธีทางศาสนา และมีการศรัทธาในการทำบุญ เป็นประเพณีสืบทอดต่อกันมา เช่น การทำบุญในวันสำคัญทางศาสนาต่างๆ การทำทางประเพณีฮีตสิบสอง ครองสิบสี่ เช่น ประเพณีวันปีใหม่ ประเพณีสงกรานต์ ประเพณีบุญเบิกบ้าน ประเพณีเข้าพรรษา/ออกพรรษา เป็นต้น การศึกษาส่วนใหญ่อยู่ในระดับประถมศึกษา

ลักษณะครอบครัว

ส่วนใหญ่จะเป็นครอบครัวเดี่ยว คนในครัวเรือนประกอบไปด้วย พ่อ แม่ ลูก สมาชิกในครัวเรือนมีความสัมพันธ์กัน เมื่อมีการแต่งงานจะแยกครอบครัวออกไปอยู่บริเวณใกล้ๆกับบ้าน พ่อ แม่ หรือญาติๆ มีการช่วยเหลือกันในหมู่ญาติ และเพื่อนบ้านในหมู่บ้าน เช่น การทำงานบุญ การแต่งงาน งานบวชนาค งานศพ จะช่วยเหลืองานโดยไม่คิดค่าแรงงานจนงานแล้วเสร็จ สำหรับการลงแขกเกี่ยวข้าว เริ่มหายไปจากหมู่บ้าน จะมีการจ้างแรงงานขึ้นแทน

วิสัยทัศน์หมู่บ้าน

ชุมชนเข้มแข็งและทำให้ประชาชนมีชีวิตที่ดีขึ้น อยู่ดีมีสุข สุขภาพจิตและสุขภาพกายที่ดี ลดรายจ่ายและเพิ่มรายได้ให้กับครอบครัว โดยอาศัยหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง

แผนที่บ้านเหล่ายาว

บ้าน เหล่ายาว ตำบลกำพี้ อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม
ตั้งอยู่ในเขตพื้นที่ องค์การบริหารส่วนตำบลกำพี้ เนื้อที่ 1874 ไร่

ประวัติการทอผ้าของหมู่บ้านเหล่ายาว

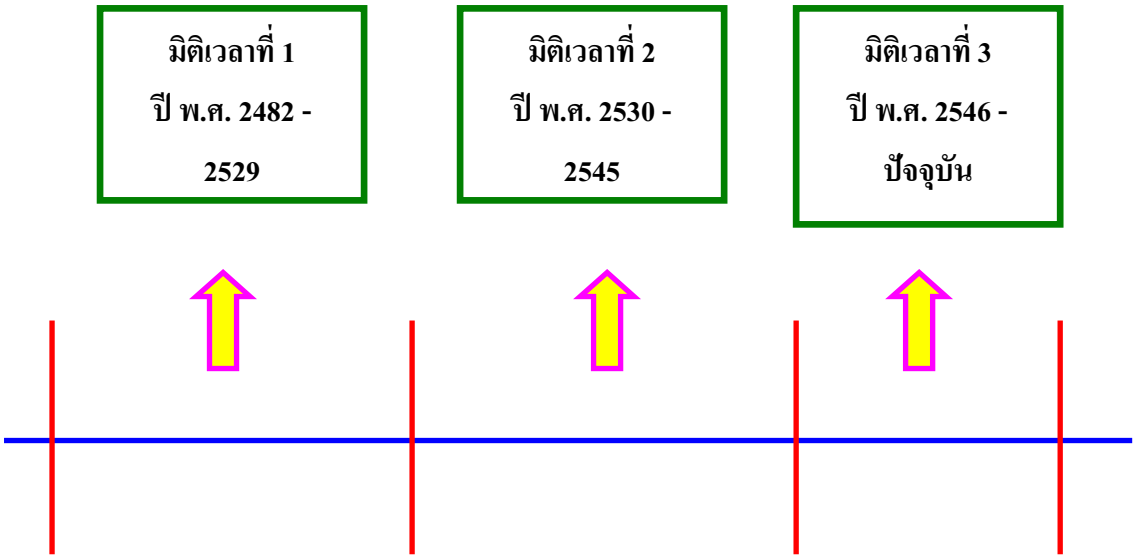

การแบ่งยุคเวลาแบ่งตามการเก็บข้อมูลภาคสนาม คำบอกเล่าของผู้เฒ่าผู้แก่และการเปลี่ยนแปลงของวัตถุประสงค์การทอผ้า อุปกรณ์การใช้ทอจากอดีตถึงปัจจุบัน และการปรับตัวของช่างทอผ้าเมื่อประมวลข้อคิดเห็นร่วมกับครูที่ปรึกษาและตรวจสอบข้อมูลนำมาใช้แบ่งยุคได้ดังนี้

ยุคที่ 1 ราว ปี พ.ศ. 2482 – 2529 ยุคปลูกฝ้าย ปลูกหม่อนได้ทอใช้ในครัวเรือน

จากการสอบถามผู้เฒ่าผู้แก่ที่เกี่ยวข้อง พบว่าในช่วงแรกของการทอผ้าในหมู่บ้านเหล่ายาวนั้น เกือบทุกครัวเรือนมีการทอผ้าด้วยตนเองทั้งสิ้น มีการปลูกหม่อนเลี้ยงไหม ปลูกฝ้ายเพื่อนำมาทอผ้าด้วยตนเอง จากคำบอกเล่าของคุณยายพิกุล จำปามูล และคุณยายกุหลาบ อินธิแสน เล่าว่าคนสมัยก่อนไม่มีการซื้อขาย จะปลูกเองและทอผ้าเพื่อสวมใส่เอง เมื่อสมัยคุณยายเป็นเด็กก็หัดการทอผ้า ปลูกฝ้าย ปลูกหม่อนเลี้ยงไหม จากคุณพ่อคุณแม่ ปู่ย่าตายายและคนในท้องถิ่นที่มีความรู้ โดยพื้นที่ในการปลูกฝ้ายมีอยู่มาก เมื่อหมดฤดูทำนาก็หันมาทอผ้า ในสมัยก่อนนั้นลายผ้าที่นิยมทอกัน เรียกว่าลายผ้าหมี่ล็อก ผู้หญิงในหมู่บ้านก็จะสวมใส่ผ้าไหม ผ้าฝ้ายที่ทำด้วยตนเอง นุ่งเป็นผ้าถุงในทุกวัน และจะเลือกผ้าทอมือที่มีลวดลายงดงามเพื่อสวมใส่ในโอกาสพิเศษ เช่น ฮีตสิบสอง ครองสิบสี่-บุญเบิกบ้าน วันปีใหม่ วันสงกรานต์ ทำบุญตักบาตรและนอกจากการทอไว้สมมา ปู่ย่า เมื่อเวลาได้ออกเรือน (แต่งงาน) ถือว่าผู้หญิงมีฝีมือในการทอผ้าจะได้คู่ครอง เพราะชายจะเลือกหญิงสาวมีฝีมือ คุณยายพิกุล จำปามูล เล่าเพิ่มเติมว่า “เวลาผู้

สาวผู้บ่าวมาเล่นสาวจะเว้าผญาเกี้ยว โอ้นอน้องนี้คือฟืมซาวดีขันถี่นอ ซายจังอ้ายคือควายบักตู้อยากลงหนองน้องนี้นอ" (อธิบายความหญิงใดทอผ้าสวยงามมีฝีมือดี คือ ฟืม [อุปกรณ์ที่ใช้สำหรับการทอผ้า] ที่ได้มาตรฐานเป็นเครื่องอุปกรณ์ทอผ้าและชายหนุ่มแสวงหาภรรยาที่มีฝีมือเรื่องทอผ้ามาเป็นภรรยา) พิกุล จำปามูล. 2552 : สัมภาษณ์

อุปกรณ์การทอผ้าไหม ยุคที่ 1 พ.ศ. 2482 – 2529 มีอุปกรณ์ทอผ้าไหมประกอบด้วย

1. ไนเข็นฝ้าย
2. กี่พื้นบ้าน
3. กวัก
4. ฟืมธรรมดา
5. สีย้อมธรรมชาติจากเปลือกไม้ ขนุน สีจากต้นคราม น้ำย้อมเส้นไหมจากการเผาเปลือกหอย
6. ลายที่ใช้ทอลายหมี่ล็อก และผ้าพื้นสีต่างๆ เช่นสีขาว สีแดง สีดำ ฯลฯ (พิกุล จำปามูล. 2552 : สัมภาษณ์)

ยุคที่ 2 ราว ปี พ.ศ. 2530 – 2545 ยุคปลูกพืชไร่แทนการทอผ้า

ในช่วงมิติเวลาที่ 2 นี้ มีการเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้น คือ การทอผ้าที่จากเดิมมีการปลูกหม่อน เลี้ยงไหม และปลูกฝ้ายเอง แล้วนำมาทอผ้า ปรากฏว่าในช่วงเวลานี้ผู้คนลดการปลูกวัตถุดิบเหล่านี้ลง เนื่องจากพื้นที่ในการปลูกฝ้ายน้อยลงเพราะคนหันไปปลูกพืชไร่ มีการปลูกปอ มันสำปะหลังพื้นที่ปลูกหม่อนเลี้ยงไหมมากขึ้น และหันไปทำงานอย่างอื่นคือรับจ้างดายหญ้าแปลงปลูกปอและปลูกมันสำปะหลัง การเลี้ยงหนอนไหมก็ลดลงเพราะหนอนไหมเกิดโรคได้ง่าย ผลผลิตที่ได้ไม่ดี ผู้คนในช่วงเวลานี้จึงลดจำนวนการทอผ้าลง หันไปซื้อมากกว่าการลงมือทอเอง ผู้คนในชุมชนยังคงสวมใส่ผ้าไหม ผ้าฝ้ายในเทศกาลต่างๆ ที่สำคัญเหมือนในมิติเวลาที่หนึ่ง แต่คนรุ่นใหม่ เยาวชนที่อายุน้อยๆ กลับไม่ค่อยนิยมสวมใส่มากนัก ในมิติเวลาที่ 2 นี้ ลายผ้าที่นิยมทอยังคงเป็นลายหมี่ล็อก และลายผ้าที่มีเพิ่มเติมมาคือ ลายสายฝน โดยคุณยายกุหลาบ อินธิแสน กล่าวว่าลายสายฝน ได้รับนโยบายรัฐบาล (กุหลาบ อินธิแสน. 2552 : สัมภาษณ์) ผู้ร่วมกลุ่มครั้งแรกคือคุณยายตุ้ย

อุปกรณ์การทอผ้าไหมยุคที่ 2 พ.ศ. 2530 – 2545

คุณยายกุหลาบ อินธิแสน กล่าวถึงเครื่องมือใช้สำหรับทอผ้าราวปี พ.ศ. 2530 เริ่มมีการเปลี่ยนแปลงจาก กี่พื้นบ้าน เป็นกี่กระตุกเพราะได้มีนักวิชาการจากสำนักงานสหกรณ์

การเกษตรและนักพัฒนาชุมชนมาแนะนำให้ซื้อกี่กระตุกโดยได้รับงบสนับสนุนจากทางราชการ“เจ้าหน้าที่บอกว่ากี่พื้นบ้านทอไม่ได้เร็ว กี่กระตุกทอได้ผ้าแน่นและบ่ใช้แรงขาหลาย มีอุปกรณ์ทางวิทยาศาสตร์ชักขึ้นลงได้ ซึ่งไม่รู้เป็นหยังได๋แต่ก็นำมาใช้ถึงปัจจุบัน” นอกจากนี้มีการเปลี่ยนแปลงการย้อมสีจากเปลือกไม้มาใช้สีเคมีประกอบเพิ่มเติมบางลวดลายเพื่อให้เสื้อผ้าบ่ตกสีได้สีคงทนสวยงามประกอบกับต้นไม้ที่เลี้ยงครั่งต้นฉำฉาก็ถูกโค่นทำถนน ชาวบ้านเลิกเลี้ยงครั่งเอามาทำเป็นสีย้อมธรรมชาติหายาก และสีครามจากต้นครามไม่มีเพราะคนที่เป็นช่างทอผ้าคนเก่าคนแก่ตายไปความรู้สอนเรื่องย้อมผ้าสีครามไม่มีคนสืบทอด แต่ที่นิยมมีลวดลายหมี่ล็อกและสายฝน

จากคำบอกเล่าของคุณยายกุหลาบ อินธิแสนเล่าเรื่องเครื่องมือการทอผ้าไหมพบว่ายุคที่ 2 มีการเปลี่ยนแปลงเรื่องสีย้อมไหมจากสีธรรมชาติมาเป็นสีเคมี และกี่พื้นบ้านมาเป็นกี่กระตุก เพราะได้รับการถ่ายทอดจากชุดความรู้ของนักวิชาการ และช่างทอผ้าปรับตัวเพื่อการทอผ้าเพื่อขาย ต้องสร้างผลผลิตให้ได้จำนวนผ้ามาก ผ้าจะส่งขายเป็นกลุ่มอาชีพเกิดขึ้น

ยุคที่ 3 ราว ปี พ.ศ. 2546 – ปัจจุบัน ยุคส่งเสริมกลุ่มสตรีแม่บ้านสร้างรายได้

มิติเวลาที่สามนี้ หมู่บ้านเหล่ายาวได้มีกลุ่มสตรีทอผ้าขึ้น จากการสนับสนุนขององค์การบริหารส่วนตำบลกำพี้ ที่สนับสนุนเงินทุนการก่อตั้ง และเงินทุนการซื้ออุปกรณ์ต่างๆ โดยกลุ่มสตรีทอผ้าบ้านเหล่ายาว ได้เริ่มตั้งเมื่อปีพุทธศักราช 2545 โดยการออกหุ้นคนละ 100 บาท ทางรัฐบาลมีเงินสนับสนุนให้หมู่บ้านละ 5,000 บาท ในช่วงเริ่มแรกมีคุณยายตุ๋ยเป็นประธานสตรี มีสมาชิกทั้งหมดจำนวน 52 คน นอกจากนี้ยังมีงบประมาณมาจากสหกรณ์จังหวัดมหาสารคาม จำนวน 50,000 บาท และยังได้รับงบสนับสนุนภูมิปัญญาจากมหาวิทยาลัยขอนแก่น โดยการออกแบบถุงกระดาษที่มีสัญลักษณ์บ้านเหล่ายาว และสนับสนุนกี่กระตุกทอผ้าการดำเนินการในยุคคุณยายตุ้ยได้ขยายสมาชิกกลุ่มและมีเงินทุนหนุนเรื่อยมาจนถึงปัจจุบันคือมีนางพิกุล จำปามูลเป็นประธานกลุ่ม ปัจจุบัน ประธานกลุ่มสตรีทอผ้าบ้านเหล่ายาว คือ นางพิกุล จำปามูล เกิดเมื่อ เดือน มีนาคม พ.ศ. 2592 ปัจจุบันอายุ 61 ปี จบการศึกษาชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 มีพี่น้อง 4 คน โดยคุณยายเป็นคนที่ 3 คุณยายพิกุลฝึกหัดการทอผ้าตั้งแต่อายุยังน้อยโดยฝึกจากแม่ และผู้ใหญ่ในหมู่บ้าน และประกอบอาชีพทอผ้าเรื่อยมา

ความสัมพันธ์การทอผ้าไหมกับชุมชนอื่นๆ

กลุ่มสตรีทอผ้าบ้านเหล่ายาว รับซื้อผ้าไหมและผ้าฝ้ายจากคนในหมู่บ้านและชุมชนใกล้เคียง เช่น ผ้าไหม จะรับซื้อมาจาก บ้านไผ่ จังหวัดขอนแก่น หรือจากคนในหมู่บ้านเหล่า

ยาว และหมู่บ้านกำพี้ หมู่บ้านสองห้อง ที่มีโรงเลี้ยงหนอนไหมแสดงถึงความผูกพันของคนบ้านเหล่ายาวได้ติดต่อสัมพันธ์กับชุมชนอื่นๆ ที่ประกอบอาชีพเลี้ยงไหม เช่น บ้านเหล่ายาวซึ่งคนที่ไปมาหาสู่กันเป็นท้องถิ่นเดียวกัน (ทวีศิลป์ สืบวัฒนะ : การเข้าร่วมประชุมยุววิจัย 2552 ณ มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม) ปัจจุบันกลุ่มสตรีทอผ้าบ้านเหล่ายาวมีชื่อเสียงในการทอผ้าที่มีคุณภาพและมีลูกค้าอยู่ตลอด ประกอบกับมีพระมหากรุณาธิคุณจากสมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถที่ได้ทรงจัดตั้งศูนย์ศิลปาชีพกำพี้ เพื่อสนับสนุนภูมิปัญญาชาวบ้านและการทอผ้า ทำให้กลุ่มสตรีทอผ้าบ้านเหล่ายาวมีความเข้มแข็งและมีหน่วยงานที่ให้การสนับสนุนอย่างจริงจัง

ลายผ้าที่นิยมทอยังคงเป็นลายหมี่ล็อก ลายสายฝน และยังมีการทอผ้าอื่นๆ เช่น ผ้าพื้น ผ้าห่ม ผ้าขาวม้า นอกจากการทอผ้าแล้วปัจจุบันกลุ่มสตรียังมีการทอเสื่อ เพื่อจำหน่ายอีกด้วย คนในชุนชนยังคงสวมใส่ผ้าทอมือในเทศกาลสำคัญเช่นเดียวกับสมัยอดีต เพียงแต่มีการปรับและประยุกต์ให้มีความหลากหลายมากขึ้น คือ นอกจากจะนุ่งให้เป็นผ้าถุงแล้ว ยังนำมาดัดแปลงรูปแบบให้กลายเป็นเสื้อผ้ารูปทรงต่างๆ นอกจากนี้ในสถานศึกษายังให้ความสำคัญโดยการนำผ้าในชุมชนไปให้นักเรียนสวมใส่ เช่นที่โรงเรียนบ้านเหล่ายาว และโรงเรียนเหล่ายาววิทยาคารได้กำหนดให้วันศุกร์เป็นวันสวมเสื้อผ้าไหม ผ้าฝ้ายเพื่ออนุรักษ์และส่งเสริมความเป็นไทย อีกทั้งโรงเรียนยังนำภูมิปัญญาเกี่ยวกับการเลี้ยงหนอนไหม การทอผ้าเป็นหลักสูตรท้องถิ่น โดยการให้นักเรียนศึกษาความรู้จากครูภูมิปัญญา และกลุ่มสตรีทอผ้าเพื่อให้นักเรียนได้ซึมซับและรับทราบความรู้ในท้องถิ่นของตนเอง

ปัจจุบันการจำหน่ายผ้าไหมมีคนเดินทางมาซื้อที่ศูนย์ศิลปาชีพบ้านกำพี้ ที่เป็นศูนย์รวมของกลุ่มสตรีแม่บ้านตามโครงการศิลปาชีพในสมเด็จพระบรมราชินีนาถและส่งขายออกร้านตามงานเทศกาลบุญเบิกฟ้าจังหวัดมหาสารคาม งาน OTOP เมืองทองธานี และส่งขายให้มูลนิธิศิลปาชีพทุกๆ เดือนทำให้ช่างทอผ้าไหมมีรายได้อย่างสม่ำเสมอมีการตลาดที่เป็นรูปธรรมชัดเจนสอดคล้องกันกับหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงคนในชุมชนไม่อพยพย้ายถิ่นชุมชนเข้มแข็ง (พิกุล จำปามูล. 2552:สัมภาษณ์)

อุปกรณ์การทอผ้าไหมยุคที่ 3 พ.ศ 2546 – ปัจจุบัน เหมือนกับยุคที่ 2 แต่มีอุปกรณ์ทอเสื่อเพิ่มเข้ามาเป็นอาชีพหนุนเสริมการทำเฉพาะทอผ้าไหม ซึ่งเป็นการปรับตัวของช่างทอผ้าไหมให้มีกิจกรรมการส่งเสริมอาชีพหลายๆอย่างในชุมชนไว้ต้อนรับลูกค้า ที่มาซื้อสินค้าอื่นๆไปใช้ด้วย และทำให้กลุ่มสตรีทอผ้าไหมมีรายได้เพิ่ม เพื่อจัดสรรผลประโยชน์ให้แก่สมาชิกในกลุ่ม ได้มีรายได้ตลอดปี จากทอผ้าไหม และทอเสื่อ

การเลี้ยงหนอนไหมทั้ง 3 ยุค

เลี้ยงหนอนไหมเหมือนกันซึ่งทีมยุววิจัยได้ลงพื้นที่ เพื่อศึกษารายละเอียดเกี่ยวกับการเลี้ยงหนอนไหม และการสาวไหม โดยสถานที่ที่ลงเก็บข้อมูล คือ บ้านของนางวิจิตร ธงชาย อายุ 55 ปี ที่บ้านกำพี้ และบ้านของนางอมร เพียงแก้ว อายุ 50 ปี ที่บ้านเหล่ายาว โดยพบว่าสถานที่ในการเลี้ยงหนอนไหมเป็นโรงเรือนที่มิดชิด ภายในมีชั้นวางกระด้งเพื่อให้หนอนฟักตัว จากการสอบถามและสังเกต พบว่า ชาวบ้านปลูกต้นหม่อนด้วยตนเอง เมื่อถึงเวลาจะหั่นใบหม่อนให้เป็นชิ้นเล็กๆ แล้วมาโรยลงในกระด้ง และต้องหมั่นเกลี่ยหนอนให้กระจายสม่ำเสมอก่อนให้อาหาร มิฉะนั้นจะทำให้หนอนเจริญเติบโตไม่สม่ำเสมอ ส่วนไข่นั้นจะห่อไว้ด้วยกระดาษ

หลักปฏิบัติที่สำคัญในการเลี้ยงไหม

1. หมั่นรักษาความสะอาดในห้องเลี้ยงไหม และอุปกรณ์ เพราะไหมเป็นสัตว์ที่สะอาดมาก
2. ห้ามสูบบุหรี่ในห้องเลี้ยงไหมโดยเด็ดขาด
3. ไม่เผาสิ่งปฏิกูลหรือเศษขยะในบริเวณใกล้เคียงห้องเลี้ยงไหม ขณะที่มีไหมอยู่ในห้องเพราะไหมไม่ชอบควันไฟหรือกลิ่นเหม็น
4. ใบหม่อนต้องมีคุณภาพดี สะอาด และมีปริมาณเพียงพอ
5. ให้อาหารตรงตามวัยของไหม หนอนไหมยิ่งโตก็ให้ใบหม่อนที่แก่ขึ้น
6. ไม่ควรเลี้ยงไหมแน่น
7. ถ่ายมูลหรือกากใบหม่อนที่ตกค้างทับถมในกระด้งเลี้ยงอย่างน้อยวันละ 1 ครั้ง
8. อย่าให้อาหารขณะที่ไหมนอน
9. อุปกรณ์ที่ใช้เลี้ยงแล้วและยังไม่ใช้ควรแยกไว้ต่างหาก ที่ใช้แล้วควรนำออกมาล้างแล้ว ผึ่งแดดเป็นระยะๆ แล้วจึงค่อยนำเข้าไปใช้ใหม่

สรุปผลการวิจัย

จากทีมยุววิจัยได้ศึกษาเรื่องใยไหมใยชีวิตของชุมชนบ้านเหล่ายาวข้อค้นพบคืออาชีพทอผ้าไหม ทอผ้าฝ้ายเป็นอาชีพที่สังคมเกษตรกรของสังคมไทย ได้ร่วมกันทำมาตั้งแต่สมัยอดีตถึงปัจจุบัน แต่ชุมชนใดจะผลิตผ้าทอไหม ผ้าฝ้ายไว้ใช้เพื่อประโยชน์นุ่งห่ม ขายและประกอบพิธีกรรมนุ่งในงานพิธีบุญต่างๆ เช่นบ้านเหล่ายาวใช้ผ้านุ่งเสริมความเป็นผู้มีศิลปะแสดงฝีมือการทอผ้า ลวดลายหมี่ล๊อก หมี่ลวดลายสายฝน เกิดขึ้นจากคนได้สัมพันธ์กับธรรมชาติตั้งแต่ปี พ.ศ 2482 – 2529 สิ่งแวดล้อมยุคที่ยังไม่มีการพัฒนานักวิชาการเข้าไปให้ความรู้ ช่างทอผ้าไหม

ผ้าฝ้ายบ้านเหล่ายาวใช้สีย้อมผ้าจากต้นไม้ขนุน ต้นคราม เมื่อเวลาเปลี่ยนไปช่างทอผ้าปรับตัวเรียนรู้ใหม่ ปี พ.ศ 2530-2546 จากนักพัฒนาส่งเสริมอาชีพการทอผ้าไหม ผ้าฝ้ายของช่างลดความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมธรรมชาติ เข้าสู่ความสัมพันธ์กับคนและเทคโนโลยี คืออุปกรณ์และระบบตลาดการจำหน่วยผ้าไหม ผ้าฝ้าย มีคนไปซื้อถึงหมู่บ้าน และส่งเป็นสินค้าไปขายตามงานเทศกาลต่างๆ ในจังหวัดมหาสารคาม และต่างจังหวัดในยุคปัจจุบันช่างทอผ้าไหมผ้าฝ้ายปรับตัวมีความสัมพันธ์กับคน ธรรมชาติ เทคโนโลยี และอำนาจเหนือธรรมชาติ ประกอบพิธีกรรม งานบุญของคนอีสานยังมีความสัมพันธ์กับสิ่งเหล่านี้โดยสื่อผ่านการเรียนรู้แบบร่วมกันอนุรักษ์การทอผ้าจากนโยบาลรัฐ มีนักวิชาการเข้ามาหนุนเสริม ส่งเสริมอาชีพ มีครูจัดหลักสูตรท้องถิ่นเข้าสู่สถานศึกษาเรียนรู้เรื่องใกล้ตัวของนักเรียน ทำให้นักเรียนได้สืบสานความรู้เรื่องผ้าทอจากผู้เฒ่าผู้แก่หลายๆคน มีความสำนึกรักษ์ภูมิปัญญาของพ่อ-แม่ตนเอง สิ่งที่เป็นพลังขับเคลื่อนต่อไปของคนบ้านเหล่ายาว คือการถ่ายทอดองค์ความรู้ให้เยาวชนได้เรียนรู้จากแหล่งข้อมูล นักเรียนรักท้องถิ่นตนเอง ด้วยการสะท้อนกลับในโครงการนี้ทำงานอย่างมีความสุข และอยากเป็นนักวิจัยประวัติศาสตร์ที่สำคัญชุมชนเข้มแข็ง ครอบครัวอยู่ดีมีสุข เพราะคนไม่อพยพไปทำงานถิ่นอื่นๆ มีงานส่งเสริมอาชีพอย่างต่อเนื่องจากการทอผ้าไหมผ้าฝ้ายในระบบทุนนิยม

บุคคลนุกรม

http://www.moac.go.th/การเลี้ยงไหม,2552. 22/12/09

นายสง่า จำปามูล. เป็นผู้ให้สัมภาษณ์,/กลุ่มยุววิจัย.เป็นผู้สัมภาษณ์. 15 ตุลาคม 2552.

นายสมหมาย ทักษิณ. เป็นผู้ให้สัมภาษณ์,/กลุ่มยุววิจัย.เป็นผู้สัมภาษณ์. 15 ตุลาคม 2552.

นายสถิตย์ จำปามูล. เป็นผู้ให้สัมภาษณ์,/กลุ่มยุววิจัย.เป็นผู้สัมภาษณ์. 16 ตุลาคม 2552.

นายจำนงค์ จำปามูล. เป็นผู้ให้สัมภาษณ์,/กลุ่มยุววิจัย.เป็นผู้สัมภาษณ์. 16 ตุลาคม 2552.

นางพิกุล จำปามูล. เป็นผู้ให้สัมภาษณ์,/กลุ่มยุววิจัย.เป็นผู้สัมภาษณ์. 25 ตุลาคม 2552.

นางกุหลาบ อินธิแสน. เป็นผู้ให้สัมภาษณ์,/กลุ่มยุววิจัย.เป็นผู้สัมภาษณ์. 25 ตุลาคม 2552.

นางวิจริต ธงชาย. เป็นผู้ให้สัมภาษณ์,/กลุ่มยุววิจัย.เป็นผู้สัมภาษณ์. 8 พฤศจิกายน 2552.

นางอมร เพียงแก้ว. เป็นผู้ให้สัมภาษณ์,/กลุ่มยุววิจัย.เป็นผู้สัมภาษณ์. 22 พฤศจิกายน 2552.

นายเคน ดิเรกโภค. เป็นผู้ให้สัมภาษณ์,/กลุ่มยุววิจัย.เป็นผู้สัมภาษณ์. 22 พฤศจิกายน 2552.

นายวัลลภ โพธิ์เกตุ. เป็นผู้ให้สัมภาษณ์,/กลุ่มยุววิจัย.เป็นผู้สัมภาษณ์. 28 พฤศจิกายน 2552.

นายสมหมาย ทักษิณ. เป็นผู้ให้สัมภาษณ์,/กลุ่มยุววิจัย.เป็นผู้สัมภาษณ์. 18 ธันวาคม 2552.

นางทองสิน ทองใบ. เป็นผู้ให้สัมภาษณ์,/กลุ่มยุววิจัย.เป็นผู้สัมภาษณ์. 19 ธันวาคม 2552.

นางสำเภอ ทองใบ. เป็นผู้ให้สัมภาษณ์,/กลุ่มยุววิจัย.เป็นผู้สัมภาษณ์. 19 ธันวาคม 2552.

นางแพร อินธิแสน. เป็นผู้ให้สัมภาษณ์,/กลุ่มยุววิจัย.เป็นผู้สัมภาษณ์. 19 ธันวาคม 2552.

เอกสารอ้างอิง

แผนพัฒนาตำบลองค์การบริหารตำบลกำพี้ 2550 – 2552 เอกสาร. จัดสำเนา แผนพัฒนาตำบลระยะ 3 ปี มหาสารคาม : พิมพ์โดย. องค์การบริหารส่วนตำบลกำพี้ อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม 2550.

กลุ่มยุววิจัยลงพื้นที่สัมภาษณ์คุณยายพิกุล จำปามูล
ประธานกลุ่มสตรีทอผ้าบ้านเหล่ายาว

9. ย้อนรอยกระติบข้าวสู่กระติกน้ำแข็ง โรงเรียนบ้านเม่นใหญ่

การวิจัยครั้งนี้มีความมุ่งหมาย คือ เพื่อศึกษาประวัติความเป็นมาของชุมชนบ้านเม่นใหญ่เพื่อศึกษาความสัมพันธ์ของกระติบข้าวกับวิถีชีวิตของคนในชุมชนบ้านเม่นใหญ่ เพื่อศึกษาวิถีชีวิตของคนในชุมชนจากการเปลี่ยนภาชนะบรรจุข้าวด้วยกระติบข้าวมาเป็นบรรจุใส่กระติกน้ำแข็ง

กระติบข้าวประวัติศาสตร์ท้องถิ่นบ้านเม่นใหญ่

บ้านเม่นใหญ่เป็นหมู่บ้านที่แยกออกจากถนนสายหลักของถนนจากอำเภอเมืองไปอำเภอบรบือ อยู่ในเขตการปกครองของตำบลแก่งเลิงจาน เขตอำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม เนื่องจากหมู่บ้านนี้ได้ตั้งหลักแหล่งมีผู้คนอาศัยอยู่เป็นเวลานานมาแล้ว ชุมชนได้ขยายตัวและมีประชากรเพิ่มมากขึ้นตามลำดับ ปัจจุบันบ้านเม่นใหญ่จึงแยกการปกครองออกเป็น 2 หมู่บ้าน คือ หมู่ที่ 4 บ้านเม่นใหญ่ และหมู่ที่ 14 บ้านเม่นใหญ่ โดยบ้านเม่นใหญ่หมู่ที่ 4 มีผู้ใหญ่บ้านปกครองคือ นายนิคม ทองน้อย บ้านเม่นใหญ่ หมู่ที่ 14 มีผู้ใหญ่บ้านปกครองคือ นายสมบัติ ภวภูตานนท์ ปัจจุบันมีประชากรทั้ง 2 หมู่บ้าน เป็นจำนวน 716 คน

ที่ตั้ง ขนาด รูปร่าง

สภาพทั่วไปของชุมชนบ้านเม่นใหญ่ ตั้งอยู่จากตัวอำเภอเมืองมหาสารคาม ประมาณ 10 กิโลเมตร โดยมีอาณาเขต ดังนี้

ทิศเหนือ	ติดกับ	บ้านเม่นน้อย
ทิศตะวันออก	ติดกับ	บ้านกลาง
ทิศตะวันตก	ติดกับ	ดอนตูมดอนโด
ทิศใต้	ติดกับ	หนองใหญ่ และบ้านดงเค็ง

สถานที่สำคัญในชุมชน

สถานที่สำคัญในบ้านเม่นใหญ่และบริเวณชุมชนที่ติดกับบ้านเม่นใหญ่ประกอบด้วยสถานที่ต่าง ๆ ทางด้านความเชื่อและศาสนา สถาบันทางการศึกษา การปกครอง และด้านภูมิปัญญาชาวบ้าน ดังต่อไปนี้

สถานที่ความศักดิ์สิทธิ์ตามลัทธิความเชื่อ เช่น วัดบ้านเม่นใหญ่

โบราณสถานบ้านเม่นน้อย เช่น กู่บ้านเม่นน้อย

ไร่นาสวนผสมของเกษตรกรตัวอย่าง ได้แก่ ไร่นาสวนผสมของนายไพบูลย์ เพชรไพฑูรย์

ภูมิปัญญาชาวบ้าน เช่น หมอยาสมุนไพร เครื่องจักสานทำอุปกรณ์หากิน ทำกระติบข้าว ทำพานบายศรี หมอกระจ้ำ

ถึงแม้ระยะทางห่างจากอำเภอเมืองไม่ไกลนัก แต่ความเป็นอยู่และวิถีชีวิตของคนในชุมชน ยังคงไว้ซึ่งความเป็นแบบคนชนบทอยู่ ยังมีภูมิปัญญาที่สามารถถ่ายทอดให้คนรุ่นหลังได้ศึกษาอย่างมากมาย

ย้อนรอยภูมิปัญญาการทำกระติบข้าว

จากอดีตจนถึงปัจจุบัน วิถีชีวิตของคนชนบทในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ มีวิถีชีวิตที่สัมพันธ์ กับการจักสาน เพราะคนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือมีอาชีพหลักคือ ทำการเกษตรกรรม ซึ่งคนสมัยอดีต โดยเฉพาะพวกผู้ชายจะต้องมีความชำนาญการในการทำอุปกรณ์จักสาน ไม่ว่าจะเป็นอุปกรณ์การทำมาหากิน หรืออุปกรณ์การใช้งาน ก็ล้วนต้องทำมาจากผู้คนทั้งนั้น ซึ่งการทำอุปกรณ์การจักสานเพื่อใช้งาน มีการถ่ายทอดจากรุ่นปู่ ย่า ตา ยาย พ่อ แม่ ลูกหลาน ต่อกันมาเรื่อย ๆ

การศึกษาเพื่อย้อนรอยกระติบข้าว ได้แบ่งหัวข้อที่จะศึกษาออกเป็น 4 หัวข้อ คือ รูปแบบของกระติบข้าว ความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับกระติบข้าว ความสัมพันธ์ของกระติบข้าวกับวิถีชีวิตคนในอดีต การเปลี่ยนแปลงวัสดุที่ใช้แทนกระติบข้าว ความเปลี่ยนแปลงของวิถีชีวิตของคนในชุมชนเมื่อมีการใช้วัสดุทดแทนกระติบข้าว ซึ่งทั้ง 4 ข้อ สัมพันธ์กับช่วงเวลา ซึ่งจากข้อมูลที่ได้รับมา จึงแบ่งยุคโดยใช้ช่วงมิติเวลาเป็น 4 ยุค คือ

1. ยุคเล่าขานความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากร ระหว่าง ก่อน พ.ศ. 2465
2. ยุคความเชื่อและบทบาทของไผ่กับวิถีชีวิตคนบ้านเม่นใหญ่ ระหว่าง พ.ศ. 2467 - 2520
3. ยุคถึงจุดเปลี่ยนแปลง ระหว่าง พ.ศ. 2521 -2540
4. ยุคปัจจุบัน ระหว่าง พ.ศ. 2541 - ปัจจุบัน

การแบ่งช่วงมิติเวลาแบ่งตามเกณฑ์การเปลี่ยนแปลง ความสัมพันธ์ของคนกับการใช้อุปกรณ์บรรจุข้าวเหนียว และความสัมพันธ์ ของคนกับธรรมชาติที่ได้พึ่งธรรมชาติในการดำรงชีวิต

1. ยุคเล่าขานความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากร ก่อนปี พ.ศ. 2465

อยู่ในช่วงประวัติความเป็นมาบ้านเม่นใหญ่ และระหว่าง พ.ศ. 2465 ในช่วงนี้ ทีมยุววิจัยได้สัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลทั้งที่เป็นคนในชุมชน และผู้เฒ่าผู้แก่ที่เป็นคนเม่นใหญ่ เป็นผู้รู้ที่ได้ทราบการเริ่มรวมตัวเป็นหมู่บ้านเม่นใหญ่ และคำบอกเล่า (แต่ไม่ใช่ข้อมูลชั้นต้นที่เป็นจาก

บุคคลรุ่นแรก) ว่า แต่ก่อนคนได้มาตั้งบ้านเรือนอยู่โนน (เนิน) ประมาณ 10 หลังคาเรือน โนนนี้อยู่ห่างจากตัวหมู่บ้านเม่นใหญ่(ในปัจจุบัน) ประมาณ 1 กิโลเมตร ต่อมาโนนนี้ได้เกิดเหตุการณ์แผ่นดินแยก คือผืนดินได้แยกออกจากกัน ซึ่งความกว้างและลึกของรอยแยก มีขนาดเท่า กระต่ายวิ่งได้ (คำเปรียบเทียบของคนเฒ่าคนแก่) ทำให้ชาวบ้านที่อยู่บนโนนนี้เกิดความกลัว จึงพากันอพยพ ลงมาจากเนิน มาตั้งบ้านเรือนอยู่ถัดจากโนนนั้นมาประมาณ 1 กิโลเมตร ซึ่งผู้คนที่อพยพลงมาก็ได้แยกกันไปหลายทิศทาง บางครอบครัวก็ย้ายไปทางทิศเหนือ เป็นบ้านเม่นน้อยในปัจจุบัน บางครอบครัวก็ย้ายไปทางบ้านท่าสองคอน บางครอบครัวก็ย้ายไปทางทิศตะวันตก คือบ้านดงเค็ง แต่ส่วนมากจะย้ายไปบ้านท่าสองคอน(ในปัจจุบัน) และย้ายมาบ้านเม่นใหญ่ในปัจจุบัน ต่อมาโนนบ้านเก่าที่เคยอยู่จึงกลายเป็นโนนร้าง ชาวบ้านในปัจจุบันจึงเรียกโนนนั้นว่า โนนสองคู เมื่อชาวบ้านพากันย้ายจากโนนสองคูมาอยู่บ้านเม่นใหญ่ ต่อมาก็มีผู้คนย้ายบ้านมาอยู่ร่วมมากขึ้นตลอดจนคนในชุมชนก็มีลูกหลานเพิ่มขึ้น หมู่บ้านก็ขยายบริเวณออกกว้างขึ้น โดยมีผู้ใหญ่บ้านคนแรก ชื่อ นายชา ภักดี (เครือ ทิพมนต์. 2552 : สัมภาษณ์) และคุณตาสอ ราชคราม ได้กล่าวถึงสภาพความเป็นอยู่ของคนบ้านเม่นใหญ่ “ในยุคนี้ ชาวบ้านเล่าด้วยความสุขที่ยังประทับใจอยู่ในความคิดและคำพูด ว่า ในช่วงนี้หมู่บ้านเม่นใหญ่เป็นหมู่บ้านที่มีความอุดมสมบูรณ์ ในเรื่องทรัพยากรธรรมชาติมากมาย ดังคำเปรียบเปรยของชาวบ้านว่า เดินลงน้ำได้ปลา เดินลงทุ่งนาได้ผัก ได้หอย เดินเข้าป่าได้เห็ด ได้หน่อไม้ทุก ๆ ที่จะมีแต่อาหารการกิน คนในหมู่บ้านไม่ต้องตื่นแต่เช้าเพื่อไปหาอาหาร เวลาไปทำนาดำนาเสร็จค่อยไปจับปลาเอามาทำอาหารเที่ยง โดยใช้เวลาหาแค่ 30 นาที ชาวบ้านบอกว่า เดินขึ้นมาพักยังไม่หายเหนื่อยคนที่ไปจับปลามาทำอาหารเที่ยงก็ได้ปลามาทำอาหารได้แล้ว เวลาก่อนมาถึงนา เดินแวะเข้าป่า ก็จะได้เห็ดเป็นหม้อและเห็ดที่นำมากินก็จะเป็นเห็ดที่มีความเอร็ดอร่อย ได้หน่อไม้มาแกงเป็นหม้อ และบริเวณรอบ ๆ หมู่บ้านก็จะมีป่าไผ่ โดยเฉพาะห้วยปอบิดมีมากซึ่งชาวบ้านเล่าว่า ไผ่นอกจากจะใช้หน่อเพื่อทำเป็นอาหารก็จะมีประโยชน์สารพัดสมัยก่อนการคมนาคมติดต่อกัน ยังไม่สะดวกสบาย การไปติดต่อหากันและกันระหว่างหมู่บ้านจะใช้วิธีเดิน การที่จะมุ่งเดินไปหาหมู่บ้านอื่นจะมีสัญลักษณ์ในการดูว่าจะเดินไปทางใดนั้น คนเก่าแก่สมัยก่อนจะดูปลายต้นไผ่ เพราะต้นไผ่เป็นต้นไม้ที่มีความสูงมาก และคนแต่ละหมู่บ้านจะชอบปลูกต้นไผ่รอบ ๆ หมู่บ้าน ดังนั้นถ้าเห็นปลายต้นไผ่อยู่ทางทิศใด แสดงว่าบริเวณนั้นมีผู้คนอาศัยอยู่ เมื่อแต่ละหมู่บ้านมีกอไผ่อยู่รอบ ๆ คนในหมู่บ้านก็จะใช้ประโยชน์จากไผ่อย่างมากมาย เช่น หน่อใช้เป็นอาหาร ลำไผ่ จะนำมาทำอุปกรณ์การทำมาหากิน เช่นเบ็ด

ไซ ข้อง ฯลฯ นอกจากนั้นก็ใช้ทำอุปกรณ์ เครื่องใช้ในครัวเรือน เช่น กระติบข้าว กระด้ง ฯลฯ”

คุณตาสอ ราชคราม เล่าต่ออย่างมีความสุข เมื่อได้พูดถึงเรื่องในอดีต ว่าคนในชุมชน โดยเฉพาะผู้ชายจะต้องทำสิ่งต่าง ๆ เหล่านี้ได้ เกือบทุกคน เพราะถือว่า ผู้ชายจะเป็นผู้นำของครอบครัว เป็นคนหลักที่จะหาเลี้ยงทุก ๆ คนในครอบครัว คุณตาสอบอกว่า ไม้ไผ่จะไม่มีใครเป็นเจ้าของ ทุกคนในหมู่บ้านสามารถที่จะตัดไม้ไผ่ที่อยู่โดยรอบหมู่บ้านมาใช้ได้เลย ขึ้นอยู่กับว่าใครจะขยันทำสิ่งใดมาใช้ในครอบครัว และทุกครอบครัวจะทำใช้เอง ไม่มีการซื้อขาย และจะใช้เท่าที่จำเป็นกระติบข้าว เป็นสิ่งที่ทุกครอบครัวในบ้านเม่นใหญ่จะต้องมีใช้ ในสมัยก่อนเริ่ม จะเรียกว่า ก่องข้าว ความแตกต่างของก่องและกระติบข้าว คือ ก่องข้าว เวลาสานจะทำฐานข้างล่าง เป็นไม้ประสานกัน เรียกว่า ตีนก่องข้าว และฝากล่องข้าว ก็จะทำเป็นรูปทรงพิรมิดแต่เตี้ย แต่สำหรับกระติบข้าว จะมีหลายครอบครัวในหมู่บ้านที่สามารถที่จะสานกระติบข้าวใช้เองได้ บางครอบครัวที่สานไม่เป็นก็จะใช้การแลกเปลี่ยน เช่น เอาปลาร้าไปแลกเปลี่ยน เอาอาหารไปแลกเปลี่ยน เอาเส้นยาสูบไปแลกเปลี่ยน ไม่มีการซื้อขายกัน ซึ่งกระติบข้าวจะทำมาจากไม้ไผ่ที่มีในชุมชน โดยมากจะได้ไม้ไผ่จากลำห้วยปอบิด ไม้ไผ่มีหลายชนิด แต่ละชนิดเหมาะกับงานแต่ละอย่าง และไม้ไผ่ที่นิยมนำมาทำกระติบข้าว คือไผ่บง หรือไม้ไผ่ใหญ่และไม้ไผ่บ้าน อายุประมาณ 10 เดือน ถึง 1 ปี เพราะมีปล้องใหญ่และปล้องยาว เนื้อไม้เหนียวกำลังดี ไม่เปราะง่าย ทำเป็นเส้นตอกสวย ขาว ขนาดของกระติบข้าวก็จะแล้วแต่ขนาดของจำนวนสมาชิกในครอบครัว นอกจากกระติบข้าวจะใช้ในครอบครัวแล้ว คุณยายเครือ ทิพมนต์เล่าว่าเวลาไปทำงานในไร่ ในสวน ในนาหรือไปร่วมงานบุญที่ใดสิ่งที่ชาวบ้านจะต้องพก กระติบใส่ข้าวไปด้วย สำหรับชาวบ้านเม่นใหญ่เป็นภาชนะใส่ข้าวที่จำเป็น เช่นใส่บาตรในตอนเช้า ใส่ข้าวมาเพลที่วัด หรือแม้แต่เวลาที่บ้านหลังใดมีงาน ก็จะนำข้าวที่บรรจุในกระติบไปร่วมทำบุญด้วยทุกครั้ง จนบางครั้งการสะพายกระติบข้าวจึงเป็นเรื่องธรรมดาของชาวบ้านเม่นใหญ่ (สอ ราชคราม. 2552 : สัมภาษณ์)

ทีมยุววิจัยได้ประมวลความรู้ในช่วงการก่อตั้งบ้านเม่นใหญ่ พบว่าประชากรยังไม่มีจำนวนมาก และทรัพยากรที่มีในชุมชนยังอุดมสมบรูณ์ เดินเข้าไปในป่าได้เห็ด ได้ไข่มดแดง เดินไปลำน้ำได้ปลา หอย เขียด ซึ่งเป็นช่วงก่อนปี พ.ศ.2465 แสดงถึงความสัมพันธ์ของคนกับธรรมชาติ คนได้หาอาหารจากป่า ลำน้ำ ทุ่งนา เกิดจากการเกื้อกูลจากธรรมชาติ ส่งผลให้คนบ้านเม่นใหญ่ดำรงชีวิตได้โดยใช้ประโยชน์จากป่า และลำน้ำในลักษณะการหาอาหาร และใช้ประโยชน์จากต้นไม้มาทำอุปกรณ์เครื่องใช้ในครัวเรือน โดยเฉพาะนำต้นไผ่มาทำเครื่องมือ

หลายประเภท เช่นทำข้อง ไซ ก่องข้าวสิ่งเหล่านี้คนบ้านเม่นใหญ่ได้ฝึกหัดการจักสาน โดยเฉพาะผู้ชายต้องฝึกหัดไว้ด้วยการจะเป็นผู้นำครอบครัวจึงต้องมีการสานเครื่องใช้ เช่น อาจจะฝึกงานการทำกระด้ง การทำก่องข้าว

2. ยุคความเชื่อและบทบาทของไผ่กับวิถีชีวิตคนบ้านเม่นใหญ่ พ.ศ. 2466 – พ.ศ. 2520

ความเชื่อของคนกับต้นไผ่อยู่ในช่วงระหว่าง พ.ศ. 2466 – พ.ศ. 2520 ทีมยุววิจัยได้ทราบข้อมูลจากการสัมภาษณ์และการสังเกตจากการลงพื้นที่ ทราบว่า ในด้านความเชื่อในพืชที่เป็นไผ่หลายประการ เช่น คนในสมัยก่อนจะมีความเชื่อเกี่ยวกับภูตผี โดยเฉพาะผีปอบ เวลาขับไล่ผีปอบ หมู่บ้านไหนที่มีกอไผ่ จะเป็นที่ไล่ผีปอบเข้าไปและจะจับได้ง่าย และมีความเชื่อและใช้ปลายไผ่เป็นการสังเกตการเปลี่ยนฤดูกาลว่า กำลังจะเข้าสู่ฤดูใด ถ้าปลายไผ่เอนไปด้านใดก็จะรู้กันว่ากำลังจะเข้าสู่ฤดูใด ดังคำพังเพยที่ว่า “ฟ้าผ่าหัวปลาหมอ ลมหักคอหน่อไม้ ซึ่งหมายความว่า น้ำในหนอง ก็กำลังจะหมด และมีลมแรงพัดปลายไผ่ บ่งบอกว่าฤดูฝนกำลังจะหมดไป”

นอกจากนั้นลักษณะของต้นไผ่ ยังสามารถนำมาสอนลูก สอนหลานในลักษณะเปรียบเทียบว่า การดำรงชีวิต ถ้ามีอุปสรรคก็อย่าใช้ความแข็งกระด้าง ตัดสิน ให้ใช้ความอ่อนละมุนเข้าแก้ปัญหา เหมือนกับเวลาที่กอไผ่สูง เจอลมแรง กอไผ่ก็จะลู่ตามทิศทางของลม จะไม่ทำให้กอไผ่นั้นหักโค่นลงมา นอกจากนั้นก็มีความเชื่อในเรื่องไผ่อีกมากมาย เช่น ในฤดูหนาวหากนำภาชนะ เช่น ขวด มัดติดกับปลายไม้รวกที่อยู่ในกอ ทิ้งไว้ 1 คืน จะปรากฏน้ำสีขาวขุ่นอยู่เต็มขวด แสดงว่า เป็นน้ำไม้รวก เชื่อว่าหากกินเข้าไปจะทำให้มีเสียงที่สดใสไม่แหบแห้ง คนสมัยโบราณนิยมนำกระบอกไม้ไผ่รวกมาทำเป็นที่เก็บพระธาตุ เชื่อว่าพระธาตุชอบอยู่ในกระบอกไม้รวก และจะนำพระธาตุ จากที่อื่นมาอยู่ด้วย ทำให้มีจำนวนมากขึ้นเรื่อยๆ หรือเชื่อว่าไม้ไผ่เฮี้ยสามารถป้องกันศาสตราอาวุธทุกชนิดได้ ดังนั้นเมื่อจะออกศึกจะพกไม้เฮี้ยติดตัวไปด้วย เพื่อเป็นการ สร้างขวัญและกำลังใจ ต้นไผ่ทุกชนิดเป็นไม้มงคล เชื่อว่าหากปลูกไว้ในบริเวณบ้าน ทางทิศตะวันออกหรือทิศตะวันออกเฉียงเหนือของบ้าน จะทำให้ บ้านมีความสงบร่มเย็น คนในบ้านมีความสุขกายสุขใจ ทำมาค้าขึ้น มีเงินจับจ่ายใช้สอยตลอด และประสบความสำเร็จในทุกด้าน ,การปลูกต้นไผ่ทุกชนิด ถ้าจะให้ดี ควรให้ผู้เฒ่าผู้แก่เป็นคนปลูก เชื่อว่าจะทำให้ต้นไผ่อายุยืน ในทางตรงข้าม หากคนหนุ่มสาว ปลูก ต้นไม้จะอายุสั้น ,ต้นไผ่ทุกชนิดเมื่อออกดอก ต้นจะตายทันที เรียกว่า ไผ่ตายขุย และหากออกดอกในบ้าน เชื่อว่าจะเกิดเรื่องเดือดร้อนขึ้นใน บ้านเรือน เช่น คนในบ้านไม่สบาย ,หากต้องการให้ไผ่ของใครตายขุย ให้เอา

ข้าวสารที่ใส่ไว้หลังโลงศพคนตายไปโรยบริเวณกอไผ่ จะทำให้ไผ่ตายขุยได้ (ทองสัน จันทาสี. 2552 : สัมภาษณ์)

ความสัมพันธ์ของคนบ้านแม่นใหญ่กับคนภายใน และภายนอกชุมชน

ในช่วง พ.ศ. 2465 ช่วงเวลานี้ วิถีชีวิตแต่ละครอบครัวในชุมชนจะมีเวลาอยู่กับครอบครัวมาก เพราะหลังจากว่างเว้นจากการทำงานประจำ พ่อแม่ก็จะมาทำงานที่ถือว่าเป็นการพักผ่อน เช่น ผู้หญิงก็จะสานสวิง ผู้ชายก็จะสานแห สานกระติบข้าว ซึ่งการทำสิ่งเหล่านี้ในเวลาที่สมาชิกอยู่ด้วยกัน ก็จะทำให้ลูก ๆ หลาน ๆที่อยู่ด้วยเกิดความเคยชินกับการทำงานงานฝีมือเหล่านี้ พ่อ แม่ ก็จะพยายามสอนให้ลูกหลาน สืบทอดงานเหล่านี้ เพราะผู้ที่ทำเป็น อายุก็มากขึ้นและลดน้อยลง และวัสดุที่จะทำก็ยังไม่หมดไปจากชุมชน นอกจากนั้นสิ่งเหล่านี้ ก็ยังต้องผูกพันกับวิถีชีวิตของคนในชุมชน จะต้องใช้อุปกรณ์เหล่านี้สำหรับใช้งาน ดังนั้น คนเฒ่าคนแก่ที่สานกระติบข้าวได้ จึงพยายามที่จะถ่ายทอดให้คนรุ่น ต่อไปได้รักษา สิ่งเหล่านี้เอาไว้ ในช่วงที่มีการถ่ายทอด คนในชุมชนบางครอบครัวก็เริ่มเรียนรู้และถ่ายทอดจากบรรพบุรุษของตนเอง แต่การสืบทอดนั้นบางครั้งคนเฒ่าคนแก่บอกว่า ขึ้นอยู่กับพรสวรรค์ของแต่ละคนด้วย แต่ก็ยังมีคนในชุมชนที่สืบทอดการทำกระติบข้าวโดยการทำกระติบข้าวจะใช้ไผ่ที่อายุประมาณ 1 ปี หรือชาวบ้านเรียกว่า น้องหนึ่ง คือกอไผ่ลำนั้นจะต้องมีหน่อขึ้นแล้วหนึ่งรุ่น นำลำไผ่ที่เลือกแล้วมาจักตอก ให้เป็นเส้น แล้วแต่ขนาด ถ้าทำตอกใหญ่ ลายก็จะไม่ละเอียด แต่ข้อดีก็คือจะเสร็จเร็ว ส่วนถ้าทำตอกเล็กลวดลายที่สานออกมาก็จะละเอียด แต่จะเสร็จช้า โดยการสืบทอดการทำนั้น จะทำลาย 2 ยืน 2 นอน ส่วนขนาดแล้วแต่ว่าจะชอบขนาดใด ส่วนสีที่นำมาย้อมจะใช้สีจากธรรมชาติ เช่น ใช้ผลสลีตี สีจากต้นคราม ทำไว้ใช้ในครัวเรือนของตนเอง แต่ถ้าทำในช่วงปลายของยุคนี้ พอคนที่ทำในรุ่นหลังน้อยลงเริ่มมีการขายกระติบข้าว ซึ่งเปลี่ยนจากการนำสิ่งของไปแลกเปลี่ยน แต่การขายในช่วงนั้น ขายกันในราคาไม่เกิน กระติบละ 10 บาท (สอ ราชคราม.2552 : สัมภาษณ์)

จากคำบอกเล่าของคุณตาสอ ราชครามได้ให้ความรู้ ความสัมพันธ์ของคนในครอบครัวมีความรักใคร่กัน ยังไม่มีการอพยพแรงงานไปทำงานนอกหมู่บ้านเป็นจำนวนมาก และความสัมพันธ์กันของครอบครัว มีการถ่ายทอดภูมิปัญญาพื้นบ้านการสอนทำกระติบข้าวให้ลูกหลานตนเองได้ฝึกหัดทำ การทำก่องข้าวใช้ในครัวเรือน ใช้แลกเปลี่ยนสิ่งของ และเริ่มจะขายก่องข้าว

คุณยายเครือ ทันมนต์ ได้อธิบายเพิ่มเติมความรู้เรื่องของต้นไผ่ ดังนี้ ชนิดของไผ่และประโยชน์จากต้นไผ่ ชนิดของต้นไผ่ ได้แก่ ไผ่ตง ไผ่บงใหญ่ ไผ่หวาน ไผ่ซาง ไผ่สีสุก ไผ่

ป่า ไผ่รวก ไผ่รวกดำ และไผ่ไร่ (หก , หมาจู๋) ผลผลิตลำ ใช้ในการก่อสร้างทำเฟอร์นิเจอร์และเสาค้ำยัน ไผ่ป่า ไผ่เลี้ยง(2) ไผ่สีสุก ไผ่ตง ไผ่ซาง ไผ่ซางนวล ไผ่ซางหม่น ไผ่ผากมัน และ ใช้ลำทำเครื่องจักสานและหัตถกรรม ไผ่เลี้ยง (3) ไผ่สีสุก ไผ่ซางนวล ไผ่รวก ไผ่รวกดำ ไผ่ไร่ ไผ่ผาก ไผ่ข้าวหลามและไผ่เฮี้ยะคุณค่าของไผ่เป็นไม้ที่มีประโยชน์ หรือสารพัดประโยชน์ เป็นไม้ที่ให้ปัจจัยสี่ แก่มนุษย์ทุกส่วนของไผ่สามารถนำมาใช้ประโยชน์ คือนำหน่อมาเป็นอาหาร ลำต้นนำมาสร้างเป็นบ้านเรือนที่อยู่อาศัย ทำเครื่องมือเครื่องใช้ในการประกอบอาชีพ เช่น สุ่ม ไซ ลอบ ฯลฯ ทำของใช้ต่างๆในครัวเรือน เช่น กระชอน กระจาด กระบุง ตะกร้า กระติบข้าวฯลฯ ทำเครื่องเรือนเช่น โต๊ะ เก้าอี้ เตียง แคร่ ชั้นวางของ ฯลฯ นอกจากนั้นในอุตสาหกรรมยังนำมาทำกระดาษ และไผ่ยังมีสรรพคุณเป็นยาสมุนไพร เช่นนำหน่อไม้ไล่ตัวหนอนจากปลาแดก

นิทานตำนานเกี่ยวข้องกับต้นไผ่ คุณตาสอ ราชครามเล่าถึงความจำของตนเองที่ได้ฟังจากพ่อแม่ว่า “ป่าไม้ไผ่ในพุทธศาสนาเกี่ยวข้องกับวัฒนธรรม คือในทางพุทธศาสนา เวฬุวัน คือพระอารามป่าไม้ไผ่ ที่พระเจ้าพิมพิสารสร้างถวายสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ที่เป็นสถานที่ที่เกิด จตุรงคสันนิบาตคือพระสงฆ์สาวก มาประชุมกันโดยมิได้นัดหมายในวันมาฆบูชา ทำให้คนไทยมีความผูกพันกับไผ่มาแต่อดีต ดังนั้นคนในชนบทจึงไม่นิยมตัดไผ่ในวันขึ้น 15 ค่ำและเชื่อว่าไผ่เป็นไม้มงคลที่ให้ความร่มเย็น อายุยืน ไผ่เกี่ยวข้องกับวัฒนธรรมในด้านภาษาซึ่งคนไทยส่วนใหญ่รู้จักผลิตภัณฑ์จากไม้ไผ่เป็นอย่างดีจึงมีสำนวนที่เกี่ยวข้องกับไม้ไผ่มากมายเช่น ลอยแพ ถูกขับไล่ เป็นปี่ เป็นขลุ่ย ถูกคอกัน เข้ากันได้ เผอเรอกระเชอก้นรั่ว เลินเล่อก่อให้เกิดความเสียหาย ปลาข้องเดียวกัน ใครทำไม่ดีก็ทำให้เกิดความเสียหาย

นิทานภาคอีสานเกี่ยวกับกระติบข้าว นิทานโบราณ ก็ยังเล่าถึงความสัมพันธ์ของกระติบข้าวกับชีวิตของคนภาคอีสาน เช่นเรื่องก่องข้าวน้อยฆ่าแม่ ผู้เฒ่าผู้แก่ได้เล่าถึงการนำข้าวไปให้ลูกที่ทำนากิน ด้วยอารมณ์ที่หิวจัดจึงโมโหว่าแม่เอาข้าวใส่ในกระติบเล็ก จะไม่อิ่ม แต่แม่ก็พยามยามบอกว่า ถึงก่องข้าวจะเล็กแม่ก็ยัดแน่นมาเลย ให้ลูกทานเสียก่อน แต่ลูกโมโหมากเลยฆ่าแม่ตนเอง เพราะเห็นก่องข้าวเล็กกลัวจะไม่อิ่ม ถ้าเราฟังและคิดตามก็จะเห็นว่าแม้แต่นิทานโบราณอีสานของภาคก็ยังพูดถึงกระติบข้าว (สอ ราชคราม.2552 : สัมภาษณ์)

จากทีมยุววิจัยได้เก็บข้อมูลในการบอกเล่า ดังกล่าวมาสรุปได้ว่า คนบ้านเม่นใหญ่มีความรู้เรื่องต้นไผ่ และคนสัมพันธ์กับต้นไผ่ในเรื่องการอบรมสั่งสอน จากการใช้สัญลักษณ์ของต้นไผ่มาเป็นคำสอนคนหลาย ๆ ประการ เช่น สอนให้สังเกตทิศทาง การค้นหาหมู่บ้านถ้าเกิดเดินหลงป่าเพราะถ้ามองเห็นปลายไผ่ แสดงว่าต้องมีหมู่บ้านคน นอกจากนี้ความเชื่อของคน

ที่มาจากต้นไผ่ เชื่อการปลูกต้นไผ่จะมีอายุยืน และให้ความร่มเย็นทำให้คนนิยมการปลูกต้นไผ่ไว้ในหมู่บ้าน เพื่อให้ต้นไผ่เป็นร่มเงาบังแดด คนได้อาศัยความเย็นจากเงาไผ่คลายร้อนได้ นอกจากนี้ยังมีนิทานชาวอีสานเกี่ยวกับการใช้ประโยชน์ของต้นไผ่ มาทำก่องข้าวมีรูปทรงขนาดต่าง ๆ เมื่อบรรจุข้าวเหนียวบางคนคิดว่าก่องข้าวขนาดเล็ก ๆ คงกินข้าวแล้วไม่อิ่ม แต่นิทานอีสานได้ให้ข้อคิดว่าการประมาณความจุของข้าว ในก่องกับความคิดของคนไม่สามารถคาดคะเนให้เหมาะสมกันได้ จึงควรไม่ขาดกัน ต้องพิจารณาอย่างรอบคอบ และไม่โมโหจากการหิว แล้วด่าทอคนใกล้เคียง ให้ข้าวมาน้อยกินไม่อิ่ม จะเป็นเหตุเช่น นิทานก่องข้าวน้อยฆ่าแม่ ดังได้กล่าวมาแล้ว การเปลี่ยนแปลงของยุคนี้มีความสัมพันธ์ของคนในเรื่องการช่วยเหลือแลกเปลี่ยนสิ่งของเริ่มเข้าสู่การแลกเปลี่ยน แบบขาย คือขายกระติบข้าว เป็นอาชีพในครัวเรือนที่ครอบครัวใดมีการสานก่องข้าว

3. ยุคถึงจุดเปลี่ยนแปลง พ.ศ.2521 – พ.ศ.2540

อยู่ในช่วงระหว่าง พ.ศ. 2521 – พ.ศ. 2540 ในยุคนี้ ชุมชนบ้านเม่นใหญ่เริ่มมีผู้คนเพิ่มจำนวนมากขึ้น จากครอบครัวหลัก ก็จะแยกครอบครัวเป็น 2-3 ครอบครัวแต่ละครอบครัวก็จะแยกบ้านเรือนออกไปอีก เมื่อมีคนเพิ่ม การขยายที่อยู่อาศัยก็เพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว จากอาณาเขตของหมู่บ้านที่มีป่าไผ่เต็มไปหมด ลูกหลานก็เริ่มตัดป่าไผ่ เพื่อสร้างที่อยู่อาศัยของตนเอง ไม้ไผ่ที่แต่ก่อน นำมาทำแค่เป็นอุปกรณ์ในการทำมาหากิน หรือการใช้งานเล็ก ๆ น้อย ๆ หรือทำแค่อาหาร ก็กลายเป็นว่า ไม้ไผ่ที่มีอายุมาก ลำใหญ่ ผู้คนก็ตัดมาทำเป็นที่อยู่อาศัย โดยไม่มีการปลูกเพิ่ม เมื่อความเจริญมีการตัดถนนเข้ามา คนเริ่มมากขึ้น การตัดป่าไผ่ลงเกือบหมดโดยไม่ปลูกทดแทน ผู้คนเริ่มใช้เงินเป็นการแลกซื้อ ไม่เห็นความสำคัญของสิ่งที่สืบทอดกันมา หันมาใช้ความสะดวกสบายมากขึ้น เมื่อหันมาใช้ความสะดวกสบายสิ่งที่ติดตามมาก็คือ การใช้จ่ายเงิน คนในหมู่บ้านเริ่มหาทางที่จะทำงาน เพื่อให้ได้มาซึ่งเงินที่จะจับจ่ายใช้สอย โดยคำบอกเล่าของคุณตาทองสัน พูดตามประสาซื่อว่า “ไฟฟ้านำความเปลี่ยนแปลงมาสู่หมู่บ้านในทุก ๆ เรื่อง ชาวบ้านเริ่มมี รถมอเตอร์ไซด์ การเข้าออกหมู่บ้านสะดวกขึ้นบ้าง ผู้คนในหมู่บ้านเริ่มรู้จักตลาดในอำเภอเพื่อการซื้อ ขาย คุณยาย เล่าด้วยความสะท้อนใจว่า ไม่รู้ว่ายายจะดีใจหรือเสียใจที่ยายมีความเป็นอยู่อย่างในปัจจุบัน”

ทีมยุวิจัยได้พยายามถามคุณยายถึงเหตุผลที่คุณยายพูดอย่างนั้นว่า ทำไมคุณยายถึงพูดอย่างนี้ ซึ่งคุณยายก็ได้บอกว่า ถ้าให้ยายเลือกได้ ยายอยากกลับไปมีชีวิตที่เป็นเหมือนอดีต ยายอยากมีชีวิตตามประสาคนชนบท ที่มีแต่รอยยิ้ม ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ไม่ได้ใช้เงินซื้อทุกอย่าง มีแต่ญาติ พี่น้องกันทั้งหมู่บ้าน เดินไปบ้านไหนสามารถที่จะทานข้าวจนอิ่มได้เลย ไม่เป็นคน

แปลกหน้าเหมือนในปัจจุบัน ถ้าให้ยายบอกว่า เพราะอะไรถึงเปลี่ยน คุณยายบอกว่า เพราะความเจริญที่มีโทรทัศน์ มีไฟฟ้าทำให้หมู่บ้านเปลี่ยนไปทั้งผู้คน และสิ่งต่าง ๆ แม้แต่สิ่งที่ชาวบ้านพากันทำได้เอง เช่นกระติบข้าว ก็เริ่มที่จะไม่ทำ ความเปลี่ยนแปลงจากการที่คนมากขึ้น มีไฟฟ้า มีตู้เย็น มีโทรทัศน์เข้ามา ป่าไผ่เริ่มเหลือน้อย คนในชุมชนใช้เงินมากขึ้น คนในชุมชนไม่สานกระติบข้าวใช้ต่อไป

คุณตาทองสัน ก็เป็นคนที่เคยเกี่ยวข้องกับการทำกระติบเข้ามาก่อน ซึ่งแต่ก่อนคุณตาเป็นช่างสานกระติบข้าวที่ทำใช้เอง และทำขายบ้างเมื่อมีคนในหมู่บ้านสั่งให้ทำ คุณตาบอกว่าช่างสานกระติบข้าวที่ยังคงทำใช้และสานกระติบข้าวเป็นก็มีแต่คุณพ่อศักดิ์ นันทะวงศ์ เพราะคุณตาเองก็สายตาไม่ดี แม้แต่ลูกหลานก็ไม่มีใครที่จะมาสานต่อความรู้จากคุณตาเลย ทีมยุววิจัยสงสัยว่า เพราะเหตุใดเมื่อความเจริญเข้ามา คนสานกระติบข้าวจึงหมดไปด้วย ทั้งที่ชาวบ้านแม่นใหญ่ก็ยังใช้กระติบข้าวบรรจุข้าวสำหรับใช้ทำกิจกรรมในชีวิตประจำวันของแต่ละคนอยู่ตลอด คุณตาบอกว่า คงเป็นเพราะเมื่อมีความเจริญ คนใช้เงินมากขึ้น ทุกคนจะต้องหางานที่มีรายได้สูง เพื่อได้เงินมาใช้ เปรียบเทียบว่า ปัจจุบันกระติบข้าว ราคา 50-70 บาท เขาทำงานได้วันละ 200 บาท ซื้อกระติบข้าวได้ 3 ใบ ตลอดเวลาที่จะมานั่งสานไม่มี ต้องเอาเวลาไปทำงานอื่นอีกมาก ซึ่งเป็นภูมิปัญญาที่ยังหลงเหลือในด้านนี้ คุณพ่อศักดิ์ นันทะวงศ์ได้บอกทีมยุววิจัยด้วยความรู้สึกเสียดายอดีตว่า การที่คนเราจะทำสิ่งใดต้องมีใจรักสิ่งนั้นจึงจะเรียนรู้ได้เร็ว เหมือนกับการสืบสานการสานกระติบข้าว เมื่อมีความเจริญตลอดทั้งการที่ทรัพยากรหมดไป คนใช้จ่ายด้วยเงินมากขึ้น ทำให้คนในชุมชนเปลี่ยนจากการสานกระติบข้าวมาเป็นการซื้อจากร้านในตลาดแทน คุณตาทองสัน จันทาศรี ช่างสานกระติบข้าวรุ่นก่อน ๆ กล่าวว่า

“ทุกวันนี้เขาไม่สานกระติบข้าวใช้หรอก เพราะเขาไปทำงาน ค่าแรงที่เขาได้ เขาก็เอามาซื้อกระติบข้าว ได้ 2-3 อันได้แล้ว ไม่ต้องมานั่งเสียเวลาสาน เขาพากันคิดอย่างนี้ในปัจจุบัน” นอกจากคำกล่าวของคุณตาทองสันแล้วคุณพ่อศักดิ์ยังบอกว่า ถ้าจะสานกันในปัจจุบันถ้าไม่ปลูกกอไผ่ ก็จะต้องไปหาซื้อ ลำหนึ่งก็จะตก 30 บาท ซึ่งจะสานกระติบข้าวได้ประมาณ 1 อัน และปัจจุบันเมื่อความเจริญมาถึงสถานที่ หรือพื้นที่ที่จะปลูกกอไผ่ก็จะไม่มี เพราะแต่ละบ้านพื้นที่ก็เริ่มจำกัด เมื่อความเจริญมาถึง ทรัพยากรหมดไป คนมีความสะดวกในการคมนาคม คนในชุมชนก็เริ่มที่จะนำสิ่งอื่น ๆ เข้าทดแทนกระติบข้าวที่ทำด้วยไม้ไผ่ โดยซื้อกระติบข้าวที่ทำด้วยเชือกไนล่อนเส้นเล็ก หรือทำจากไหล แต่ก็ไม่มีใครที่คิดจะสานใช้เอง จากการสัมภาษณ์คนในชุมชนว่านอกจากจะมีการใช้กระติบข้าวที่ทำจากวัสดุอื่นแล้ว ยังมีการใช้ภาชนะอื่นมาแทนกระติบข้าว คือกระติกน้ำแข็ง “มันพึ่งเริ่มใช้กันไม่กี่ปีนี่เอง ประมาณ 4-5

ปีนี่เอง โดยไม่รู้ว่าใครเป็นคนนำเข้ามาใช้เป็นคนแรก แต่ถ้าดูแล้ว น่าจะมาจากพวกแม่ค้าที่ไปค้าขายในตลาด เป็นผู้ที่นำเข้ามา" นี่คือคำบอกเล่าของคุณตาทองสัน

จากการเปลี่ยนโดยนำวัสดุอื่นมาสานแทนไม้ไผ่ จึงได้ทราบจากคนในชุมชนว่าได้เปลี่ยนมาใช้กระติกน้ำแข็งแทนกระติบข้าว คุณยายหนู ให้ความเห็นว่า ที่คนในชุมชนนำกระติกน้ำแข็งมาแทนกระติบข้าว เพราะ ไม้ไผ่ที่นำมาทำกระติบข้าว ไม่มี ช่างสานกระติบข้าวก็หมดไป คนออกไปทำงานนอกบ้าน ได้ค่าแรงก็นำเงินนั้นมาเป็นค่าอำนวยความสะดวกให้ตนเอง เวลาที่แต่ละบ้านมีการทำบุญหรือมีงานใหญ่ ๆ จะไม่มีกระติบข้าวใหญ่ ๆ เอาไว้บรรจุข้าวให้กับคนที่มาในงานอย่างเพียงพอ เมื่อไปเห็นสิ่งแวดล้อมนอกหมู่บ้าน จึงได้นำกระติกน้ำแข็งมาใช้แทนกระติบข้าว เพราะบรรจุได้มาก ถ้าใช้ในระยะเวลาไม่นาน ข้าวที่นึ่งสุกก็จะยังร้อนอยู่ แต่การบรรจุใส่กระติกน้ำแข็ง ก็ต้องมีวิธีการเพื่อการบรรจุที่มีคุณภาพ คือต้องมีผ้าขาวบางรองกระติกก่อน แล้วค่อยเอาข้าวใส่ บรรจุได้เยอะและทำให้ข้าวอุ่นได้นานพอสมควร "แต่ถ้าให้คุณยายบอก คุณยายจะเลือกกินข้าวที่บรรจุในกระติบข้าว เพราะ ข้าวจะไม่แฉะ ไม่ติดมือ ไม่เหมือนกับข้าวที่บรรจุกระติกน้ำแข็ง ที่มีความแฉะ และเวลาทานก็จะติดมือ ไม่เหมือนข้าวที่บรรจุกระติบข้าว แต่ข้อดี กระติกน้ำแข็งหาซื้อได้ง่ายมีมาขายส่งหมู่บ้านตามตลาดนัดท้องถิ่น ส่วนกระติบข้าวไม่มีคนมาขาย และคนบ้านเม่นใหญ่มีคนสานกระติบข้าวน้อยหาซื้อยาก

บทบาทของกระติกน้ำแข็งกับวิถีชีวิตคนบ้านเม่นใหญ่ กระติกน้ำแข็งเป็นอุปกรณ์ที่ใช้บรรจุน้ำ บรรจุน้ำแข็งหิ้วไปไหนได้ หรือใช้กระติกน้ำแข็งบรรจุเก็บอุปกรณ์สิ่งของเครื่องใช้ได้ เพื่อกันแมลงต่าง ๆ และบางคนใช้กระติกน้ำแข็งใส่ข้าวเหนียวในงานทำพิธีแต่งงาน บุญประเพณี เพราะกระติบข้าวใบขนาดใหญ่มีราคาแพงทำให้คนนิยมใช้กระติกน้ำแข็งใส่ข้าวเหนียวไว้ด้วยเหตุผลเก็บข้าวเหนียวไว้ได้นาน

จากกระติบข้าวสู่กระติกน้ำแข็ง

4.ยุคปัจจุบัน พ.ศ. 2541 - ปัจจุบัน

ยุคนี้เริ่มตั้งแต่ พ.ศ. 2541 ความเจริญในด้านต่าง ๆ เข้ามาในชุมชนบ้านเม่นใหญ่แทบทุกเรื่อง ไม่ว่าด้านการคมนาคม ด้านสาธารณูปโภคต่าง ๆ คนเริ่มกลายเป็นพวกบริโภคนิยมไปทั่วทุกสังคมไทย ความเจริญทางด้านวัตถุเริ่มมีบทบาทมากกว่าความเจริญทางด้านจิตใจ สำหรับคนในชุมชนเริ่มเป็นคนที่มีวิถีชีวิตแบบคนเมืองกึ่งชนบท คือยังมีสภาพบ้านเรือน เป็นบ้านชนบท บ้านแต่ละหลังส่วนมากยังทำด้วยไม้ ยังมีการทำอาชีพเกษตรกรรมเป็นอาชีพหลัก แต่คนที่ยังเฝ้าบ้านเรือนเมื่อหมดฤดูทำนา ก็จะมีเฉพาะคนแก่ กับเด็ก คนที่อยู่ในวัยทำงานก็จะไปทำงานที่กรุงเทพฯ และโรงงานที่อยู่ใกล้ชุมชนคือ ที่มีศูนย์มีชัย นอกจากการดำรงชีวิตในด้านอาชีพ การใช้สิ่งของต่าง ๆ ก็จะเปลี่ยนแปลงไป คนในชุมชน มีรถมอเตอร์ไซด์ใช้ มีรถยนต์ใช้ ภูมิปัญญาชาวบ้านในเรื่องต่าง ๆ ก็เริ่มเลือนหายไป เช่นเดียวกับการ สานกระติบข้าว ที่ปัจจุบันเหลือช่างสานกระติบข้าวเพียงคนเดียวเท่านั้น คือคุณพ่อศักดิ์ นันทะวงศ์ แม้แต่คุณพ่อศักดิ์ ก็ยังหาผู้สืบทอดเรื่องการสานกระติบยาก ลูกหลานก็ไม่สนใจเพราะเขาไม่มีใจรักเรื่องเหล่านี้ และทรัพยากรที่จะนำมาทำก็เริ่มหมดไป ทำให้สิ่งเหล่านี้ก็เลือนหายไปด้วย เมื่อไม่มีการสืบทอดภูมิปัญญา การสานกระติบเลือนหายไป หันมาใช้การบรรจุในกระติกน้ำแข็งแทน วิถีชีวิตคนในหมู่บ้านก็เปลี่ยน คนเริ่มมีชีวิตที่ขึ้นอยู่กับเงิน จนทำให้ความคิดของคนเปลี่ยนโดยคิดว่า เงินซื้อได้ทุกอย่าง คนเฒ่า คนแก่ในบ้านเม่นใหญ่ บอกว่าเมื่อคนยุคใหม่ลืมความเป็นพื้นเพเดิมที่เคยเป็นมาของตนเอง จึงทำให้ความสัมพันธ์ของคนเปลี่ยนไป เริ่มตั้งแต่ครอบครัว เริ่มหาแต่เงิน จนลืมความเอาใจใส่กับบุตรหลานของตนเอง ทำให้เด็กไม่รู้จักคำว่าสายใยความรัก ความห่วง เมื่อปัจจุบันลืมการมาร่วมทำกิจกรรมงานอดิเรกร่วมกันของครอบครัว เช่นการทำกระติบข้าว ไม่มีการมานั่งคุย ทำงานด้วยกัน วิถีชีวิตก็เปลี่ยน คนในชุมชนเป็นต่างคนต่างอยู่ ต่างคนต่างดิ้นรนทำมาหากิน ไม่มีความเอื้อเฟื้อ ไม่ได้ให้ความรักความอบอุ่นซึ่งกันและกัน นี่คือความเปลี่ยนเมื่อความเจริญมาถึง จนลืมรากเหง้าของตนเองในอดีต (ศักดิ์ นันทะวงศ์. 2552 : สัมภาษณ์)

ชาวเม่นใหญ่ต้องให้ความสำคัญกับภูมิปัญญา ที่ต้องมีการสานอุปกรณ์เครื่องใช้เหล่านี้ เพราะมันเป็นสิ่งที่ต้องเกี่ยวข้องกับชีวิตประจำวันของคนในชุมชน ไม่ว่าจะเป็นงานเลี้ยง ประเพณี การทำบุญทานต่าง ๆ โดยรณรงค์ให้ใช้กระติบข้าว เป็นสัญลักษณ์ของชาวบ้านเม่นใหญ่ในทุก ๆ งาน โดยมีกลุ่มผู้ถ่ายทอดภูมิปัญญาเหล่านี้แก่คนรุ่น ๆ ต่อไป

สรุปภูมิปัญญา การฟื้นฟูและอนุรักษ์ : ทางเลือกและทางรอดของชาวแม่นใหญ่

1. สร้างจิตสำนึก และเจตคติที่ดีแก่เยาวชนที่มีต่อภูมิปัญญาการสานกระติบข้าว

โรงเรียนและชุมชนชาวบ้านแม่นใหญ่จะต้องจัดตั้งกลุ่มภูมิปัญญาชาวบ้าน โดยมีวัตถุประสงค์ คือปลูกจิตสำนึกให้กับชาวแม่นใหญ่ทุกเพศวัยได้หันมาตระหนักและมีความรักบ้านเกิด อยู่อย่างพอเพียง และไม่หนีออกจากบ้านไปแสวงหางานทำต่างถิ่น โดยอาศัยทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่ในชุมชนเป็นต้นทุนของการดำรงชีวิต และสืบสานประเพณีวัฒนธรรม ความเชื่อ ค่านิยมแบบดั้งเดิมไว้ไม่ให้เสื่อมถอยไปกับกาลเวลาที่เปลี่ยนไป

2. จัดตั้งชมรมหรือกลุ่มหัตถกรรมของหมู่บ้าน

ชาวบ้านผู้ที่อยู่ในบ้านแม่นใหญ่ในปัจจุบันนี้ ยังเป็นแบบตัวใครตัวมัน มีการติดต่อซื้อขายแลกเปลี่ยนกันบ้างเป็นบางครั้ง ควรจะจัดตั้งชมรมหรือกลุ่มหัตถกรรมสิ่งต่าง ๆ ขึ้นมาอย่างเป็นรูปธรรมเพื่อจะได้ใช้เป็นแหล่งข้อมูลในการศึกษาและกระจายองค์ความรู้ไปสู่ท้องถิ่นอื่น ๆ นอกจากนั้นก็ยังมีโรงเรียนบ้านแม่นใหญ่ ได้จัดทำหลักสูตรท้องถิ่นเรื่อง การสาน กระติบข้าวเพื่อพัฒนาโรงเรียน ให้ได้เป็นแหล่งข้อมูลและกำลังขยายออกสู่ชุมชน

3. ทางราชการหลาย ๆกระทรวงร่วมมือกันให้ความช่วยเหลือ

สิ่งที่ชาวบ้านอยากให้หน่วยงานของทางราชการ ได้ให้การสนับสนุนและช่วยเหลือ เช่น กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ กระทรวงพาณิชย์ ด้วยวิธีที่หลากหลาย ได้แก่ การคัดเลือกพันธุ์ไผ่ การขยายพันธุ์ การหาที่ปลูกที่เป็นของสาธารณะประโยชน์ ตลอดทั้งตลาดรับซื้อผลิตภัณฑ์ที่ได้ทำเสร็จเรียบร้อย

4. สืบสานประเพณีภูมิปัญญางานสาน

ชาวแม่นใหญ่ต้องให้ความสำคัญกับภูมิปัญญา ที่ต้องมีการสานอุปกรณ์เครื่องใช้เหล่านี้ เพราะมันเป็นสิ่งที่ต้องเกี่ยวข้องกับชีวิตประจำวันของคนในชุมชน ไม่ว่าจะเป็นงานเลี้ยงประเพณี การทำบุญทานต่าง ๆ โดยรณรงค์ให้ใช้กระติบข้าว เป็นสัญลักษณ์ของชาวบ้านแม่นใหญ่ในทุก ๆ งาน โดยมีกลุ่มผู้ถ่ายทอดภูมิปัญญาเหล่านี้แก่คนรุ่น ๆ ต่อไป

บรรณานุกรม

นฤมล ปัญญาวชิโรภาส. **ไผ่กับวิถีชีวิตชุมชนชาวเลย : กรณีศึกษา ภูมิปัญญาท้องถิ่นกับการจักสานกระติบข้าว บ้านนาอ้อ ตำบลนาอ้อ อำเภอเมือง จังหวัดเลย.** คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏเลย. (http:www.rajabhatwijai.ssru.ac.th เข้าถึง 7 มกราคม 2553)

ประดิษฐ์ ลีลานิมิตและสาวิตรี พูลสุขโข. **คู่มือศึกษาชุมชนสำหรับเยาวชนก่อเกิด** . โครงการเยาวชนสืบสานภูมิปัญญา สถาบันต้นกล้า . กรุงเทพมหานคร : หจก.สามลดา, 2551.

นางหนู ภายศรี. เป็นผู้ให้สัมภาษณ์,/เด็กชายกิตติศักดิ์ อุทัยแสน. เป็นผู้สัมภาษณ์,/บ้านเลขที่ 30 หมู่ 4 บ้านเม่นใหญ่. 1 ตุลาคม 2552.

นางทองลี แก้วหานาม. เป็นผู้ให้สัมภาษณ์,/เด็กชายศุภชัย หม่อมกระโทก. เป็นผู้สัมภาษณ์,/ บ้านเลขที่ 1 หมู่ 14 บ้านเม่นใหญ่. 10 ตุลาคม 2552.

นางคำไพล จันทร์โลม. เป็นผู้ให้สัมภาษณ์,/เด็กหญิงพัชรินทร์ รัตมณี. เป็นผู้สัมภาษณ์,/ บ้านเลขที่ 30 หมู่ 14 บ้านเม่นใหญ่. 20 ตุลาคม 2552.

นายสอ ราชคาม. เป็นผู้ให้สัมภาษณ์,/เด็กชายกิตติศักดิ์ อุทัยแสน. เป็นผู้สัมภาษณ์,/บ้านเลขที่ 16 หมู่ 4 บ้านเม่นใหญ่. 8 พฤศจิกายน 2552.

นายทองสัน ชินราช. เป็นผู้ให้สัมภาษณ์,/เด็กหญิงพัชรินทร์ รัตมณี.เป็นผู้สัมภาษณ์,/บ้านเลขที่ 20หมู่ 14 บ้านเม่นใหญ่. 10 พฤศจิกายน 2552.

นางเลี้ยง สำราญรื่น. เป็นผู้ให้สัมภาษณ์,/เด็กหญิงกิตติยา ภารภิรมย์.เป็นผู้สัมภาษณ์,/ บ้านเลขที่ 49หมู่ 4 บ้านเม่นใหญ่. 13 พฤศจิกายน 2552.

นางมาลี ทาโยธี. เป็นผู้ให้สัมภาษณ์,/เด็กหญิงธิดารัตน์ ภูโชคชัย.เป็นผู้สัมภาษณ์,/บ้านเลขที่ 61 หมู่ 4 บ้านเม่นใหญ่. 15 พฤศจิกายน 2552.

นางเครือ ทิพมนต์. เป็นผู้ให้สัมภาษณ์,/เด็กหญิงกิตติยา ภารภิรมย์.เป็นผู้สัมภาษณ์,/บ้านเลขที่ 4 หมู่ 4 บ้านเม่นใหญ่. 15 พฤศจิกายน 2552.

นายศักดิ์ นนทะวงศ์. เป็นผู้ให้สัมภาษณ์,/เด็กชายกิตติศักดิ์ อุทัยแสน.เป็นผู้สัมภาษณ์,/ บ้านเลขที่ 37 หมู่ 14 บ้านเม่นใหญ่. 11 ธันวาคม 2552.

นายทองสัน จันภาศรี. เป็นผู้ให้สัมภาษณ์,/เด็กชายศุภชัย หม่อมกระโทก.เป็นผู้สัมภาษณ์,/ บ้านเลขที่ 4 หมู่ 14 บ้านเม่นใหญ่ . 11 ธันวาคม 2552.

10. ชีวิตใหม่กับไผ่เศรษฐกิจ โรงเรียนบ้านดงน้อย

การวิจัยครั้งนี้มีจุดมุ่งหมาย คือ 1) เพื่อศึกษาประวัติความเป็นมาของการทำแคร่ไม้ไผ่ 2) เพื่อศึกษาการทำแคร่ไม้ไผ่ และการอนุรักษ์ภูมิปัญญาท้องถิ่น 3) เพื่อศึกษาการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจกับการดำรงชีวิตของคนในชุมชน ผลของการวิจัย เรื่อง ชีวิตใหม่กับไผ่เศรษฐกิจ ของทีมยุววิจัย โรงเรียนบ้านดงน้อย จังหวัดมหาสารคาม สามารถสรุปผลได้ดังนี้

ประวัติการตั้งหมู่บ้านดอนบม

ประวัติการตั้งหมู่บ้าน บ้านนี้แยกตัวมาจากบ้านดงน้อย เมื่อปี พ.ศ. 2407 ผู้ที่อพยพมาตั้งบ้านมาจากเมืองสาเกตุนคร คือ เมืองโบราณในจังหวัดร้อยเอ็ด ซึ่งแยกการตั้งบ้านจากบ้านดงน้อยมาอยู่ตามทุ่งนา เลือกสร้างบ้านตามที่ดอนกลัวภัยน้ำท่วม ที่เรียกบ้านดอนบมเพราะมีพ่อค้ามาค้าขายภาชนะใช้วางข้าวเหนียวนึ่งเรียกว่าบมหายไว้ในบ้านดอนบมหมู่ที่ 6 ตำบลแวงน่าง อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม ทิศตะวันออก ติดกับบ้านร่วมใจ ทิศตะวันตกติดกับบ้านดงน้อย, บ้านหินตั้ง ทิศเหนือติดกับบ้านโนนเพ็ก ทิศใต้ติดกับบ้านหินตั้ง สภาพสังคมเป็นหมู่บ้านขยายมาจากบ้านหินตั้ง มีเขตการปกครองหมู่บ้านเดียว แต่ทำพิธีกรรมบุญเลี้ยงบ้านกับบ้านดงน้อยในเดือนสามก่อนลงทำนาทุก ๆ ปี วัฒนธรรมประเพณีชาวบ้านดอนบมมีประเพณีฮีตสิบสองคองสิบสี่ เช่น หมู่บ้านชาวอีสานทั่วไป แต่เศรษฐกิจมีชื่อเสียงที่สุดคือ เป็นหมู่บ้านทำแคร่ไม้ไผ่ส่งทั่วภาคอีสาน

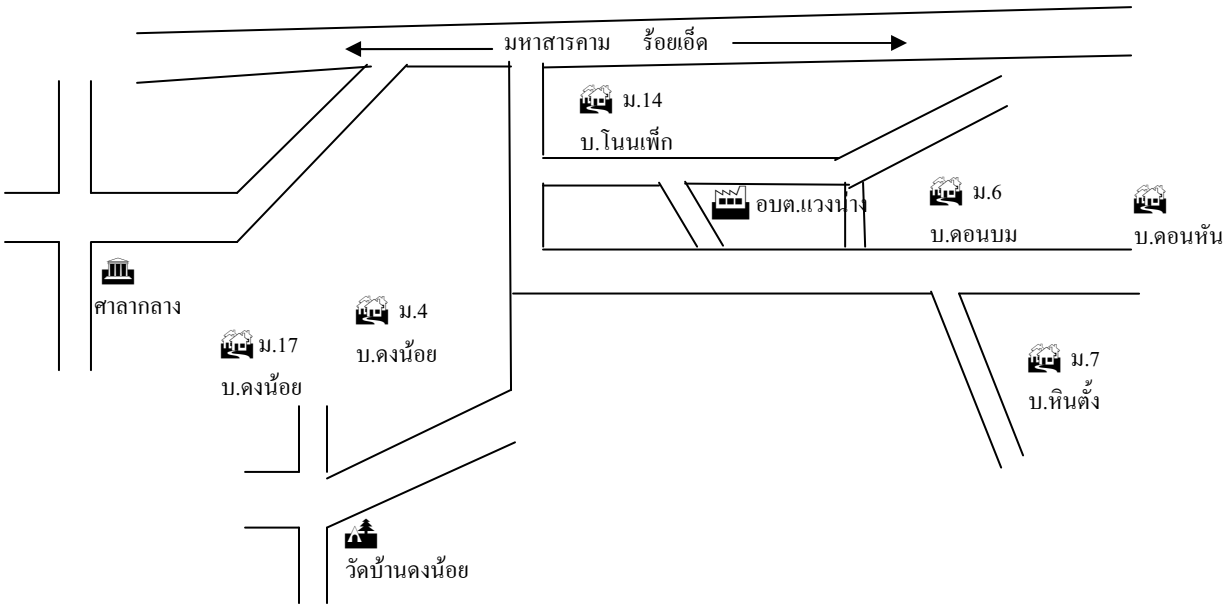

ภาพประกอบ 1 แผนภาพบ้านดอนบม

2. ประวัติความเป็นมาการทำแคร่ไม้ไผ่

การแบ่งยุคมิติเวลา

การศึกษาครั้งนี้แบ่งยุค ตามการบอกเล่าเวลาของการเปลี่ยนแปลงทรัพยากรธรรมชาติไม้ไผ่ และความสัมพันธ์กับคนในระบบตลาด เทคโนโลยีการผลิต ซึ่งแบ่งยุคได้ 6 ยุค คือ แคร่ไม้ไผ่ที่นำมาเป็นวัสดุทำเป็นเครื่องใช้ โต๊ะเก้าอี้แล้ว มีการพัฒนารูปแบบตามสภาพความต้องการของลูกค้า

1. ยุคผีการพนัน พ.ศ. 2498 – พ.ศ. 2503
2. ยุคเริ่มพัฒนา พ.ศ. 2503 – พ.ศ. 2512
3. ยุคไม้ไผ่เข้าสู่ตลาดนิยม พ.ศ. 2512 – พ.ศ. 2515
4. ยุคเริ่มพัฒนาฝีมือ พ.ศ. 2515 – พ.ศ. 2518
5. ยุคเริ่มก่อตั้งผลผลิต พ.ศ. 2520 – พ.ศ. 2542
6. ยุคมีทุนการผลิต พ.ศ. 2542 – พ.ศ. 2544

ยุคที่ 1 ผีการพนัน พ.ศ. 2495 – 2503

บ้านดอนบม หมู่ที่ 6 ตำบลแวงน่าง อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม เมื่อปี พ.ศ. 2495 นายชาลี อุทัยแพน และ นายอ่อน อุทัยแพน ได้เล่นการพนัน เบี้ยโบกเสียเงิน และเป็นหนี้การพนัน จึงได้คิดทำแคร่ไม้ไผ่ขายในหมู่บ้านเพื่อชำระหนี้ ชาวบ้านเห็นการทำแคร่ไม้ไผ่ของนายชาลี อุทัยแพน และนายอ่อน อุทัยแพน มีรายได้ดี ประกอบกับในหมู่บ้านมีไม้ไผ่อยู่แล้ว จึงพากันทำขายในหมู่บ้าน ทำให้แคร่ไม้ไผ่เป็นอาชีพเสริมรายได้ของคนในชุมชน โดยการเลียนแบบความรู้การทำแคร่ไม้ไผ่จากนายชาลี และนายอ่อน อุมัยแพน

ยุคที่ 2 ยุคเริ่มพัฒนา พ.ศ. 2503 – พ.ศ. 2512

เมื่อปี พ.ศ. 2503 ชาวบ้านทำแคร่ไม้ไผ่มากขึ้น ขยายตลาดขายในเขตชุมชนใกล้เคียง และนำเข้ามาขายที่ตลาดเทศบาลเป็นครั้งแรก ขายราคาตัวละ 6 บาท มีกำไรมากเพราะต้นทุนการผลิตราคาตัวละ 1.50 บาท เป็นแคร่ไม้ไผ่รูปทรงธรรมดา เมื่อปี พ.ศ. 2512 ชาวบ้านทำแคร่ไม้ไผ่เพิ่มมากขึ้นเรื่อยๆ ไม้ไผ่ในหมู่บ้านและชุมชนใกล้เคียงเริ่มหมด จึงได้ไปซื้อไม้ไผ่มาจากที่อื่น พร้อมขยายตลาดออกไปต่างจังหวัด ขายได้กำไรพอสมควร ราคาขายตัวละ 80 บาท จากการขายแคร่ไม้ไผ่แสดงถึงชีวิตของชาวบ้านได้มีการซื้อขายในระบบตลาด ชาวบ้านมีความสัมพันธ์กับคนภายนอกหมู่บ้านโดยการซื้อขายแคร่ไม้ไผ่

ยุคที่ 3 ยุคไม้ไผ่เข้าสู่ทุนนิยม พ.ศ. 2515 – พ.ศ. 2518

เมื่อปี พ.ศ. 2515 การทำแคร่ไม้ไผ่เริ่มขยายวงกว้าง มีการทำแคร่ไม้ไผ่เพิ่มมากขึ้น และมีการพัฒนาฝีมือในการทำ ตลาดมีความต้องการสูง เริ่มขายต่างจังหวัด โดยการเหมารถไปขายเป็นกลุ่มเครือญาติไปด้วยกัน ขายราคาตัวละ 100 บาท ซึ่งราคารถมีการเฉลี่ยค่าขนส่งสินค้าแคร่ไม้ไผ่คนละ 100 บาทร่วมกัน ซึ่งการนำแคร่ไม้ไผ่ไปขายในยุคที่ 3 เกิดความสัมพันธ์ระบบเครือญาติ เพราะได้เหมารถไปขายสินค้าร่วมกัน วิถีชีวิตของชาวบ้านบมได้เข้าสู่ระบบตลาดอย่างชัดเจน โดยไปขายแคร่ไม้ไผ่ยังต่างจังหวัด

ยุคที่ 4 ยุคเริ่มพัฒนาฝีมือ พ.ศ. 2515 – พ.ศ. 2518

เมื่อปี พ.ศ. 2518 วัสดุในการทำแคร่ไม้ไผ่เริ่มขาดแคลน ถึงมีก็มีน้อยและไม่สวยงามต่อการทำแคร่ไม้ไผ่ ชาวบ้านต้องไปซื้อไม้ไผ่ที่ต่างจังหวัด คือจังหวัดอุบลราชธานี ที่อำเภอเขื่องใน จังหวัดยโสธร เพราะไม่มีการปลูกไม้ไผ่ด้วยที่ดินไปใช้สร้างที่อยู่อาศัยชาวบ้านเริ่มมีความเดือดร้อนไม่ว่าจะเป็น ค่าขนส่ง ราคาไม้ไผ่สูงขึ้น เงินในการลงทุนมีไม่มาก จึงได้มีการรวมกลุ่มลงทุนไปซื้อไม้ไผ่เพื่อจะช่วยลดต้นทุนลงบ้าง ราคาขายในระยะนี้ถ้าขายในหมู่บ้านตัวละ 100 บาท ขายต่างจังหวัดตัวละ 120 บาท

ยุคที่ 5 ยุคเริ่มก่อตั้งกลุ่มการผลิต พ.ศ. 2520 – พ.ศ. 2542

เมื่อปี พ.ศ. 2520 - 2540 ช่วงนี้ราคาของแคร่ไม้ไผ่คงที่อยู่ที่ตัวละ 100 - 120 บาท ชาวบ้านเริ่มมีปัญหาในการทำแคร่ไม้ไผ่มาก เพราะราคาต้นทุนสูงขึ้น แต่ราคาตลาดยังไม่มีการเพิ่มราคาขึ้น เมื่อปี พ.ศ. 2542 องค์การบริหารส่วนตำบลแวงน่างได้เห็นความเดือดร้อนของชาวบ้านและต้องการสนับสนุนการประกอบอาชีพของชาวบ้าน จึงได้จัดสรรงบประมาณสนับสนุน พร้อมส่งเสริมเป็นสินค้า OTOP ของชาวบ้านดอนบม ชาวบ้านจึงได้รวมกลุ่มเพื่อของบประมาณสนับสนุนอาชีพกลุ่มผู้ทำแคร่ไม้ไผ่ของชาวบ้านดอนบม โดยรวมกันได้ 4 กลุ่ม ดังนี้

กลุ่มที่ 1 มีสมาชิก 13 คน คือ

1. นายอำนวย ชารงค์	ประธานกลุ่ม
2. นายเคน ตะนะสอน	รองประธาน
3. นายทองใบ รักษาภักดี	เลขานุการ
4. นายสุวิทย์ ศรีมุงคุณ	เหรัญญิก
5. นายเวียง พรจิตร	
6. นางบุญมี อะเวลา	

7. นายสุพรรณ ดวงพรม
8. นายทวี อุทัยสา
9. นายคิด ชุมพล
10. นายใบ คำสีแก้ว
11. นายสอน อันนอก
12. นายวัลลภ อุทัยแพน
13. นายสุพรรณ ศรีมุงคุณ

กลุ่มที่ 2 มีสมาชิก 15 คน คือ

1. นายสมศรี มาอ้น ประธานกลุ่ม
2. นายผัน ศรีมุงคุณ รองประธาน
3. นายทวีศักดิ์ โคตะ เลขานุการ
4. นายทองใส แฝงเชียงเหียน เหรัญญิก
5. นายสุพรรณ หินจันทร์
6. นายสุข ศรีมุงคุณ
7. นายพิพัฒน์ สิงห์เทพ
8. นายแท่ง ดวงสุริยันต์
9. นายประยุทธ โพธิ์แป้น
10. นายอุดม เอี่ยมคง
11. นายสุทิศ คงหา
12. นายสง่า ภูมิภาค
13. นายจันทร์ รักษาภักดี
14. นายใส พันธ์โยสี
15. นายปอนด์ บุษยาวิเศษ

กลุ่มที่ 3 มีสมาชิก 13 คน คือ

1. นายปรีชา อินทร์ศร ประธานกลุ่ม
2. นายชาตรี รักษาภักดี รองประธาน
3. นายสุข ดวงชมพู เลขานุการ
4. นายสมชาติ บำรุงเอื้อ เหรัญญิก
5. นายเผิ่ง อุทัยแพน

6. นายไพทูรย์ ภูครองตา
7. นายประสิทธิ์ ไชยสันติ
8. นายอ้วน แก้วนิมิตร
9. นายสุบิน ศรีมุงคุณ
10. นายหนูจิต ภาศรีทัศน์
11. นายสมัย หินอำภา
12. นายสมเดช คานไทสงค์
13. นายสุข เคนสุโพธิ์

กลุ่มที่ 4 มีสมาชิก 15 คน คือ

1. นายคำผัน แฝงเชียงเหียน ประธานกลุ่ม
2. นายสอน อันนอก รองประธาน
3. นายสมร ฤทธิ์นะหาร เลขานุการ
4. นายพิชิต ชุมพล เหรัญญิก
5. นายบุญแสน มาตรา
6. นายปัน อันเนตร
7. นายสุรพล สิทธิ
8. นายสุปัน สุนทรภักดิ์
9. นายหนูนา โคตะ
10. นายเวียงจันทร์ พิจิตร
11. นายสุระชัย ศรีพระนามน้อย
12. นายเคน ตะนะสอน
13. นายพัด แฝงเชียงเหียน
14. นายบุญจิต คงหา
15. นายประยูร จันทะนาม (สมศรี มาอ้น 2552 : สัมภาษณ์)

แต่ละกลุ่มร่วมลงทุนครั้งแรกคนละ 100 บาท องค์การบริหารส่วนตำบลแวงน่าง ได้จัดสรรงบประมาณเพื่อพัฒนาอาชีพในชุมชน เป็นเงิน 30,000 บาท แต่ละกลุ่มได้รับการจัดสรรเงินกลุ่มละ 7,500 บาท โดยคณะกรรมการแต่ละกลุ่มได้ร่วมกันร่างระเบียบขึ้นเพื่อเป็นแนวทางในการปฏิบัติร่วมกัน

ยุคที่ 6 ยุคมีทุนการผลิต พ.ศ. 2542 – พ.ศ. 2544

เมื่อปี พ.ศ. 2543 องค์การบริหารส่วนตำบลแวงน่างได้จัดสรรงบประมาณสนับสนุน 100,000 บาท พร้อมกันนี้ได้จัดตั้งกลุ่มสมาชิกการทำแคร่ไม้ไผ่ขึ้นอีก 1 กลุ่ม รวมเป็น 5 กลุ่ม และได้จัดสรรงบประมาณกลุ่มละ 20,000 บาท แต่ละกลุ่มดำเนินงานได้ผลเป็นอย่างดี สมาชิกมีรายได้ดีขึ้น ทำให้เศรษฐกิจในหมู่บ้านดีขึ้นเรื่อยๆ ดูได้จากการสำรวจ จปฐ. เมื่อปี พ.ศ. 2542 มีรายได้สูงกว่าเกณฑ์มาตรฐาน เทียบกับปี พ.ศ. 2543 พบว่า ชาวบ้านมีรายได้สูงกว่าเกณฑ์มาตรฐานมาก และพร้อมกันนี้องค์การบริหารส่วนตำบลแวงน่าง ผู้นำหมู่บ้าน หัวหน้ากลุ่ม ได้ให้การสนับสนุน โดยมีการเสนอกิจกรรมผ่านสื่อต่างๆ เช่น สื่อโทรทัศน์, วิทยุ และอินเตอร์เน็ต ราคาขายแคร่ไม้ไผ่ในระยะดังกล่าวนี้ภายในหมู่บ้าน ราคาตัวละ 120 บาท หากส่งขายต่างจังหวัดราคาตัวละ 150 – 200 บาท ขึ้นอยู่กับผู้ขายจะขายได้

ยุคที่ 7 ยุคพึ่งตนเองและพึ่งพากันเอง พ.ศ. 2544 ถึงปัจจุบัน

เมื่อปี พ.ศ. 2544 จนถึงปัจจุบัน วัตถุดิบที่นำมาผลิต ทางกลุ่มมีการจัดการโดยตัวแทนแต่ละกลุ่มเป็นผู้ไปซื้อไม้ไผ่ และไม้ยูคาลิปตัส ที่จังหวัดอุบลราชธานี อำเภอเขื่องใน แล้วนำมาจัดสรรแบ่งให้แต่ละกลุ่มนำไปดำเนินการ การบริหารจัดการ มีการทำบัญชี ใช้หลักการบริหารด้วยการเคารพในสัจจะที่มีต่อกัน ทุกคนเคารพในกฎระเบียบ บริหารกันแบบเครือญาติ เคารพในการตัดสินในของประธาน การบริหารงานดำเนินไปได้ด้วยดี ไม่มีปัญหา วงเงินกองทุนเพิ่มมากขึ้นและมีความมั่นคง หลักการบริหารทุกคนพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน เสมือนเป็นบุคคลในครอบครัวเดียวกัน และราคาแคร่ไม้ไผ่ในปัจจุบัน ราคาขายส่งตัวละ 120 บาท ขายต่างจังหวัดโดยผ่านพ่อค้าคนกลางตกราคาตัวละ 200 - 300 บาท ขึ้นอยู่กับสถานที่ที่นำไปขายหลังจากขายสินค้าแล้วจะนำมาจัดสรรผลผลิตแบ่งปันผลประโยชน์ให้สมาชิกในกลุ่มเท่า ๆ กันตามมติที่วางไว้ ทำให้กลุ่มการผลิตแคร่ไม้ไผ่ยังคงดำเนินการถึงปัจจุบันมีสมาชิกเพิ่มขึ้น

จากยุคเวลาทั้งหมด จะเห็นได้ว่า การทำแคร่ไม้ไผ่ของชาวบ้านดอนบม จะมีปัญหาระยะที่ 3 – 4 ในปี พ.ศ. 2514 – 2520 และในปี 2524 – 2540 จะเห็นได้ว่าราคาของแคร่ไม้ไผ่ไม่มีการเพิ่มขึ้น ราคาคงที่ตัวละ 100 – 120 บาท มีกำไรน้อยมากเพราะราคาของวัตถุดิบสูง และค่าขนส่งในการซื้อวัตถุดิบสูงขึ้น

ยุคที่ 5 ในปีพ.ศ. 2544 เศรษฐกิจเริ่มดีขึ้น โดยได้รับความช่วยเหลือจากองค์การบริหารส่วนตำบลแวงน่างให้ทุนสนับสนุน ครั้งแรกงบลงทุนเป็นเงิน 100,000 บาท ชาวบ้านเริ่มเข้าใจในระบบการทำงานร่วมกัน และจัดตั้งเป็นกลุ่ม มีความรับผิดชอบในหน้าที่ในการทำงานร่วมกันและในช่วงยุคถึงปัจจุบัน

ระยะที่ 6 ในปี พ.ศ. 2544 – 2553 จะเห็นได้ว่าอาชีพการทำแคร่ไม้ไผ่สร้างรายได้ให้กับชาวบ้าน เป็นอาชีพที่มั่นคง ชาวบ้านไม่ต้องไปทำงานต่างถิ่น สร้างความรัก ความอบอุ่นให้กับครอบครัว มีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น มีความคิดที่เปิดกว้างมองเห็นความสำคัญของการศึกษาของลูกหลาน แคร่ไม้ไผ่ของชาวบ้านดอนบมยังเป็นที่ต้องการของตลาดสูง เพราะแข็งแรง ทนทาน มีเอกลักษณ์เฉพาะตัวจากคำบอกกล่าวของผู้ให้สัมภาษณ์ทั้ง 11 คนมีความเห็นสอดคล้องกันดังนี้ “แคร่ไม้ไผ่ชาวบ้านดอนบมมีการเลือกไม้ไผ่ขนาดลำเรียว อายุ 2-3 ปี ไม้ไผ่แก่จัด และไม้ไผ่อ่อนจัด คือ สีไม้ไผ่เหลืองนวลเมื่อทำแคร่แล้วตัวมอดไม่กัดกินไม้ไผ่ให้ผุกร่อน และช่างฝีมือจัดเรียงตอกไม้ไผ่ที่เป็นเส้นตีตาปูเรียบร้อยสวยงามแข็งแรงทำให้ผู้คนนิยมซื้อมีขนาดเล็กกระทัดรัดขนย้ายได้ง่าย” ผู้ให้สัมภาษณ์ ประกอบด้วย

1. นายอำนวย ชามาศ อายุ 51 ปี อยู่บ้านเลขที่ 128 บ้านดอนบม หมู่ที่ 6
2. นายสมศรี มาอ้น อายุ 72 ปี อยู่บ้านเลขที่ 12 บ้านดอนบม หมู่ที่ 6
3. นายปรีชา อินทร์ศร อายุ 61 ปี อยู่บ้านเลขที่ 161 บ้านดอนบม หมู่ที่ 6
4. นายคำผัน แฝงเชียงเหียน อายุ 45 ปี อยู่บ้านเลขที่ 49/2 บ้านดอนบม หมู่ที่ 6
5. นายพิชิต ชุมพล อายุ 43 ปี อยู่บ้านเลขที่ 79 บ้านดอนบม หมู่ที่ 6
6. นายวัลลภ อุทัยแพน อายุ 53 ปี อยู่บ้านเลขที่ 146 บ้านดอนบม หมู่ที่ 6
7. นางสายฝน ชุมพล อายุ 31 ปี อยู่บ้านเลขที่ 79 บ้านดอนบม หมู่ที่ 6
8. นายเวียง พิจิตร อายุ 55 ปี อยู่บ้านเลขที่ 135 บ้านดอนบม หมู่ที่ 6
9. นายสุวิทย์ ศรีมุงคุณ อายุ 40 ปี อยู่บ้านเลขที่ 67 บ้านดอนบม หมู่ที่ 6
10. นายสุบรรณ ดวงพรม อายุ 39 ปี อยู่บ้านเลขที่ 192 บ้านดอนบม หมู่ที่ 6
11. นางทองใบ คำสีแก้ว อายุ 36 ปี อยู่บ้านเลขที่ 49 บ้านดอนบม หมู่ที่ 6

การขายแคร่ไม้ไผ่จากการบอกเล่าของช่าง 11 คน พบว่านำไปขายที่ภาคเหนือ ภาคกลาง ภาคใต้ และภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ขายดีที่สุดที่จังหวัดชลบุรี เพราะมีร้านขายสินค้าและขายอาหารจำนวนมาก เป็นเมืองท่องเที่ยวคนซื้อไปจัดทำเป็นโต๊ะอาหาร เป็นแคร่ให้คนนั่งพักริมชายหาดด้วยแคร่ไม้ไผ่ม้าโยกเพราะแคร่ไม้ไผ่มีการประดิษฐ์รูปแบบดัดแปลงให้เหมาะกับยุคสมัยได้เคลื่อนที่ได้ง่ายสอดคล้องกับความต้องการของผู้ซื้อไปใช้งานในโอกาสต่าง ๆ

บุคคลนุกรม

นายคำผัน แฝงเชียงเหียน เป็นผู้ให้สัมภาษณ์. ทีมยุววิจัยเป็นผู้สัมภาษณ์. อายุ 45 ปี
ที่บ้านเลขที่ 49/2 บ้านดอนบม หมู่ที่ 6

นายทองใบ คำสีแก้ว เป็นผู้ให้สัมภาษณ์. ทีมยุววิจัยเป็นผู้สัมภาษณ์. อายุ 36 ปี
ที่บ้านเลขที่ 49 บ้านดอนบม หมู่ที่ 6

นายปรีชา อินทร์ศร เป็นผู้ให้สัมภาษณ์. ทีมยุววิจัยเป็นผู้สัมภาษณ์. อายุ 61 ปี
ที่บ้านเลขที่ 161 บ้านดอนบม หมู่ที่ 6

นายพิชิต ชุมพล เป็นผู้ให้สัมภาษณ์. ทีมยุววิจัยเป็นผู้สัมภาษณ์. อายุ 43 ปี
ที่บ้านเลขที่ 79 บ้านดอนบม หมู่ที่ 6

นายวัลลภ อุทัยแพน เป็นผู้ให้สัมภาษณ์. ทีมยุววิจัยเป็นผู้สัมภาษณ์. อายุ 53 ปี
ที่บ้านเลขที่ 146 บ้านดอนบม หมู่ที่ 6

นายเวียง พิจิตร เป็นผู้ให้สัมภาษณ์. ทีมยุววิจัยเป็นผู้สัมภาษณ์. อายุ 55 ปี
ที่บ้านเลขที่ 135 บ้านดอนบม หมู่ที่ 6

นายสมศรี มาอ้น เป็นผู้ให้สัมภาษณ์. ทีมยุววิจัยเป็นผู้สัมภาษณ์. อายุ 72 ปี
ที่บ้านเลขที่ 12 บ้านดอนบม หมู่ที่ 6

นางสายฝน ชุมพล เป็นผู้ให้สัมภาษณ์. ทีมยุววิจัยเป็นผู้สัมภาษณ์. อายุ 31 ปี
ที่บ้านเลขที่ 79 บ้านดอนบม หมู่ที่ 6

นายสุบรรณ ดวงพรม เป็นผู้ให้สัมภาษณ์. ทีมยุววิจัยเป็นผู้สัมภาษณ์. อายุ 39 ปี
ที่บ้านเลขที่ 192 บ้านดอนบม หมู่ที่ 6

นายสุวิทย์ ศรีมุงคุณ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์. ทีมยุววิจัยเป็นผู้สัมภาษณ์. อายุ 40 ปี
ที่บ้านเลขที่ 67 บ้านดอนบม หมู่ที่ 6

นายอำนวย ชามาศ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์. ทีมยุววิจัยเป็นผู้สัมภาษณ์. อายุ 51 ปี
ที่บ้านเลขที่ 128 บ้านดอนบม หมู่ที่ 6

รูปที่ 3 คุณตาสมศรี มาอ้น เหลาไม้ไผ่

รูปที่ 4 นายปรีชา อินทร์ศร ตอกลิ่มเพื่อทำโครงแคร่ไม้ไผ่

11. ชาวไร่อ้อยชุมชนโคกล่าม โรงเรียนโคกล่าม

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์ คือ 1) เพื่อศึกษาประวัติความเป็นมาและกระบวนการของชาวไร่อ้อยชุมชนโคกล่ามมีความแตกต่างจากอดีตจนถึงปัจจุบัน 2) เพื่อศึกษาวิถีชีวิตการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นกับชุมชนบ้านโคกล่าม หาแนวทางในการส่งเสริมอาชีพการทำไร่อ้อยในชุมชนและการสร้างรายได้ที่ยั่งยืน 3) เพื่อศึกษาปัญหาและอุปสรรคในการส่งเสริมอาชีพการทำไร่อ้อย ชาวไร่อ้อยชุมชนโคกล่าม อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม

ประวัติความเป็นมาของบ้านโคกล่าม

ทีมยุววิจัยได้สัมภาษณ์ คุรตาเลิง ภูศรี อายุ 73 ปี กล่าวว่า “เมื่อประมาณ 108 ปีมาแล้ว (พุทธศักราช 2444) มีชาวบ้านซำแฮด 7 ครอบครัว ได้แก่ครอบครัวนายจำปา สมสีไสย นายบุดดี หาสุข นายสาย จิณารักษ์ นายบุดดี หาสุข นายสันทอ ดีเหม็น นายเต๊ะ จันทร์สม นายแร่ จันทร์คำ นายจันทร์กล จันทร์คำ ได้อพยพมาถึงลำห้วยเตย จับจองพื้นที่ ถางป่าเพื่อปลูกบ้านเรือน ได้ตั้งชื่อหมู่บ้านว่าบ้านวังยางบง ตั้งได้ประมาณ 3-4 ปี ในขณะเดียวกันนั้นมีคนล้มตายในหมู่บ้านเป็นจำนวนมากชาวบ้านเกิดความกลัวจึงเป็นเหตุให้ย้ายกลับไปที่บ้านซำแฮดอีกครั้งหนึ่ง” (เลิง ภูศรี.2552:สัมภาษณ์)

ระยะต่อมาโดยการนำของ นายจำปา สมศรีไสย ได้พากันอพยพกลับมาที่บ้านวังยางบงอีกที บอกว่าพื้นที่ตรงนี้เหมาะกว่าที่อื่นๆ เนื่องจากมีลำห้วยเตยไหลผ่าน พื้นที่เป็นเนินสูงเป็นป่าทึบมีต้นไม้นานาชนิดทั้งเล็กและใหญ่มากมาย อุดมสมบูรณ์ไปด้วยสัตว์ป่านานาชนิด ได้แก่ เสือ ช้าง กระต่าย กระรอก กระแต ลิง ฯลฯ ในน้ำก็มีปลา กุ้ง หอย ชาวบ้านมาจับจองพื้นที่เป็นของตนเอง อุปกรณ์ที่ใช้ตัดไม้ ได้แก่ ขวาน มีด เลื่อย โดยใช้เป็นเครื่องมือ ในการสร้างบ้านเรือนเป็นที่อยู่อาศัย การจับจองที่ดินโดยใช้ไม้ไปพาด หรือ ปักเสียบไว้บอกว่าตรงนี้ฉันจองแล้วนะ คนอื่นก็ไม่เข้าไปยุ่ง จะเห็นได้ว่าในยุคปู่ ย่า ตา ทวดของพวกเราคำพูดถือว่าศักดิ์สิทธิ์ ไม่เขียนลายลักษณ์อักษรไม่เหมือนในปัจจุบัน แย่งชิงดีชิงเด่น จากนั้นได้เปลี่ยนชื่อหมู่บ้านจากวังยางบงเป็น “บ้านโคกล่าม” จนถึงปัจจุบัน ตั้งบ้านตามนามพื้นที่ของหมู่บ้าน คือเป็นเนินสูงและเป็นที่ราบ (ลุ่ม ๆ ดอน ๆ) มีลำห้วยไหลผ่าน อยู่บนเนินสูงมีพื้นที่ประมาณ 1 ตารางกิโลเมตร ลักษณะทางภูมิศาสตร์ตั้งอยู่ที่เนินสูง เป็นโคก และมีลำห้วยเตยไหลผ่าน และเห็นสมควรว่านายจำปา สมสีไสย เหมาะที่จะเป็นผู้นำเนื่องจากมีความสามารถในหลายๆ ด้าน ได้ตั้งให้เป็นผู้ใหญ่บ้านเพื่อจะนำพาหมู่บ้านให้มีความเจริญต่อไป ชาวบ้านมีวิถีชีวิตตามสภาพแวดล้อมของตนเอง คือหาของป่าล่าสัตว์ จับปลาเพื่อเป็นอาหาร ไม่มีการซื้อขาย พึ่งพาอาศัยกันและกัน อยู่แบบเรียบง่าย อาชีพส่วนใหญ่ของคนที่นี่คือ อาชีพ

เกษตรกรรมเป็นหลัก การทำนา ทำไร่ (ปลูกปอ ฝ้าย อ้อย มันสำปะหลัง ถั่ว และงา) ส่วนใหญ่ปลูกเอาไว้กินไว้ใช้เอง เหลือกินเหลือใช้ก็นำไปแลก พริก มะเขือเกลือ และปลาร้า ในชุมชนใกล้เคียงได้แก่ บ้านดงเค็ง บ้าหนองกุงวันดี บ้านโคกลาง และบ้านบรบือ เครื่องมือที่ใช้ในการทำมาหากิน คือ จอบ เสียม ขวาน เลื่อย สวิง แห โดยใช้แรงงานคนเป็นส่วนใหญ่ การคมนาคมเดินทางโดยใช้เกวียน (โดยใช้วัวเทียมใช้เป็นคู่) และการเดินเท้า นับว่ามีอุปสรรคมาก (หงษ์ หาสุข. 2552: สัมภาษณ์) ซึ่งเป็นวิถีชีวิตชาวบ้านโคกล่าม

อาณาเขตติดต่อ

ทิศเหนือ จดกับบ้านหนองกุงวันดี อำเภอ โกสุมพิสัย จังหวัดมหาสารคาม
ทิศตะวันออก จดกับบ้านดงเค็ง อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม
ทิศตะวันตก จัดกับบ้านสำโรง อำเภอโกสุมพิสัย จังหวัดมหาสารคาม
ทิศใต้ จดบ้านโคกลาง อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม

บ้านโคกล่ามอยู่ห่างจากอำเภอบรบือ 10 กิโลเมตร ห่างจากจังหวัดมหาสารคาม 25 กิโลเมตร การคมนาคมเดินทางโดยใช้รถยนต์และรถจักรยานยนต์ ซึ่งมีถนนมิตรภาพผ่านอำเภอบรบือเป็นเส้นทางคมนาคมที่สะดวก ทำให้ชาวบ้านโคกล่ามได้ติดต่อสัมพันธ์กับคนภายนอก ไปดูการประกอบอาชีพเสริมรายได้ในด้านพืชไร่ ปลูกปอ มันสำปะหลัง อ้อย เป็นพืชเสริมรายได้ หลังการทำนาปลูกข้าว ในปี พ.ศ.2519 มีชาวบ้านโคกล่ามได้นำมันสำปะหลังมาปลูกในบ้านโคกล่าม ทำให้ชาวบ้านโคกล่ามขยายพื้นที่จากทำนาแล้ว มาเป็นพืชไร่ป่าไม้ธรรมชาติที่เคยจับจองไว้ กลายเป็นไร่มันสำปะหลัง ทำให้วิถีชีวิตของคนบ้านโคกล่าม เกิดการเปลี่ยนแปลงที่เกิดจากถนนเข้าสู่เขตอำเภอบรบือ ผู้คนเรียนรู้การทำอาชีพจากชุมชนใกล้เคียงดังกล่าวมา วิถีชีวิตเปลี่ยนแปลงในการดำรงชีพขยายพื้นที่ทำกิน แต่ป่าไม้ธรรมชาติลดลงไป

ลักษณะภูมิอากาศ

มีลักษณะแบบมรสุมเมืองร้อน ในฤดูร้อนจะมีอากาศร้อนอบอ้าว และในช่วงนี้ได้รับอิทธิพลจากลมมรสุมตะวันตกเฉียงใต้ ที่พัดผ่านมาจากมหาสมุทรอินเดีย ทำให้เกิดฝนตก มีอุณหภูมิสูงประมาณ 20-40 องศาเซลเซียส และมีอุณหภูมิเฉลี่ยตลอดทั้งปีอยู่ระหว่าง 26.90 - 28.25 องศาเซลเซียส ดังแผนที่ภาพประกอบบ้านโคกล่าม

แผนที่บ้านโคกล่าม

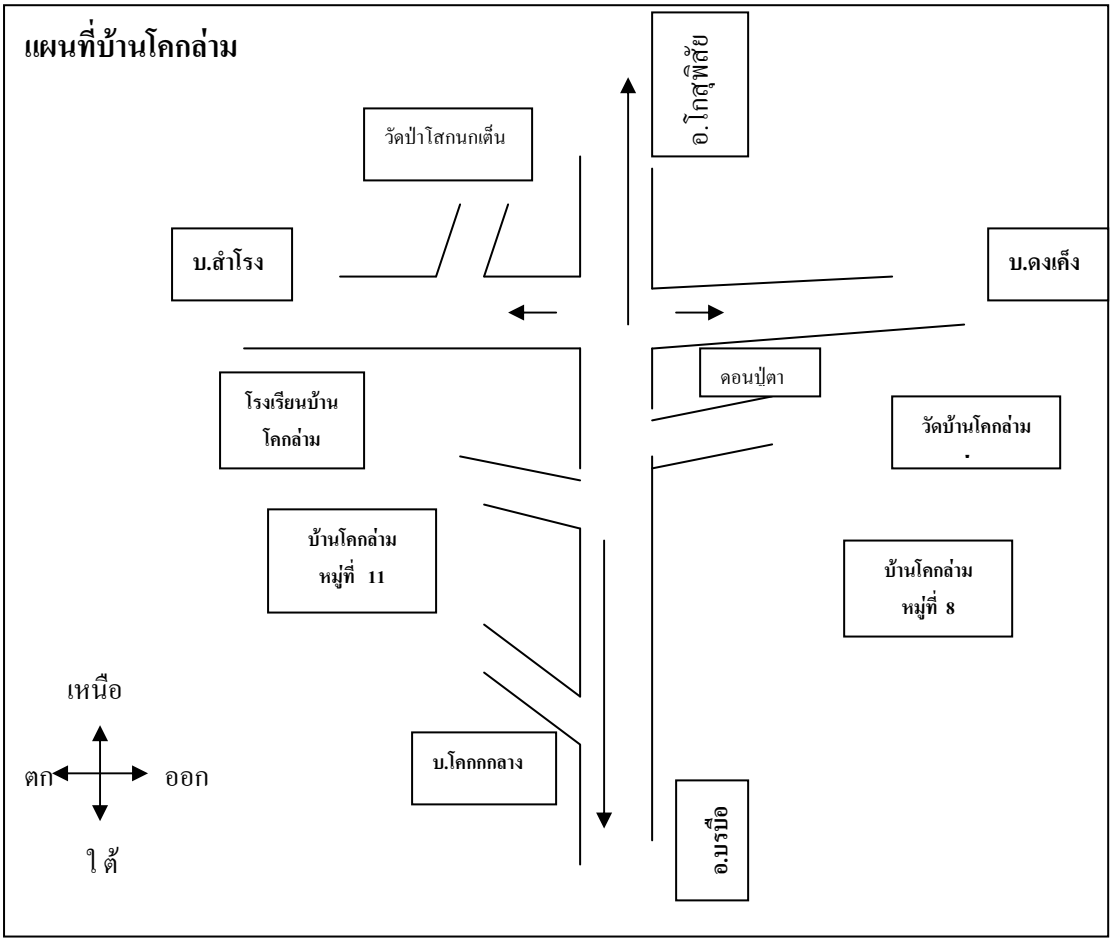

การปกครองบ้านโคกล่าม

บ้านโคกล่ามปัจจุบันแบ่งออกเป็น 2 หมู่บ้าน คือหมู่ที่ 8 และหมู่ที่ 11 โดยการนำของผู้ใหญ่สมาน หาสุข หมู่ที่ 8 ผู้ใหญ่ จำนงค์ หาสุข หมู่ที่ 11 จากปรากฏการณ์ เรื่อง ประวัติความเป็นมาของหมู่บ้าน และการทำอาชีพของชาวบ้านโคกล่ามที่มาจากการเปลี่ยนแปลงของคนในหมู่บ้านได้เดินทางไปสัมพันธ์กับคนในหมู่บ้านอื่น ๆ ที่มีการประกอบอาชีพปลูกพืชไร่ คือ ปลูกมันสำปะหลัง อ้อย และปอ เป็นอาชีพเสริมหลังจากการทำนา จึงได้แบ่งยุค ตามการเปลี่ยนแปลงการทำอาชีพหลักทำนาปลูกข้าวและการทำอาชีพเสริมสัมพันธ์กับเครื่องมือการทำอาชีพมียุคเวลา 4 ยุค เกี่ยวกับชุมชนชาวไร่อ้อยโคกล่าม

ยุคที่ 1 ยุคการทำนาข้าวและปลูกมันสำปะหลัง พ.ศ.2444 - พ.ศ.2519

บ้านโคกล่าม อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม ตื่นเช้ามาก็ต้องออกไปทำนา ทำไร่ ทำสวน เลี้ยงวัว ควายและรับจ้างเพื่อเป็นรายได้นำมาเลี้ยงครอบครัววันแล้ววันเล่าที่เขายึดเป็นอาชีพหลักมาหลายชั่วอายุคน เดิมทำนาข้าว ใช้แรงงานควายไถนา ใช้แรงงานคนเป็นส่วนใหญ่ ไม่มีเครื่องมืออุปกรณ์ที่เป็นเทคโนโลยี ประมาณปี พ.ศ.2519 ได้มีเกษตรกร ชื่อ นายพุธ สมศรีไสย ไปเที่ยวที่จังหวัดกาฬสินธุ์ ได้นำมันสำปะหลังมาปลูกครั้งแรก ปลูกประมาณ 5 ไร่ ได้ผลผลิตนำไปขายที่อำเภอโกสุมพิสัย ต่อมานายน้อย หาสุข ไปเที่ยวที่บ้านดงเค็ง ตำบลบ่อใหญ่ อำเภอบรบือ เห็นชาวบ้านที่นั่นปลูกมันสำปะหลังมองดูเหมือนว่าจะดี ได้ใช้แรงงานของตัวเองแลกเปลี่ยนพันธุ์ต้นมันสำปะหลัง โดยไปช่วยชาวไร่ถอนมันสำปะหลัง ค่าแรงงานจ้างวันละ 30-50 บาท ไม่รับเงินค่าแรงงานแลกเปลี่ยนเป็นพันธุ์มันสำปะหลัง ได้นำมาปลูกไว้ทำพันธุ์และขยายเพิ่มจำนวนพันธุ์ เพิ่มเนื้อที่ในการปลูกจากน้อยไปหามาก โดยใช้แรงงานจากควายในการทำไร่ ได้ผลผลิตดี ได้ขอคำแนะนำจากกรมส่งเสริมปลูกพืชไร่จังหวัดมหาสารคาม

ความสัมพันธ์ของคนในหมู่บ้าน

ชาวบ้านโคกล่ามเห็นนายน้อยปลูกมันสำปะหลังได้ผลผลิตดี จึงมาขอแลกเปลี่ยนและศึกษาวิธีการปลูกจากนายน้อย หาสุข ไปทดลองปลูกได้และได้ผลผลิตดีและเพิ่มพื้นที่ปลูกขึ้นเรื่อยๆ เนื่องจากพื้นที่ของชุมชนบ้านโคกล่ามมีพื้นที่เป็นเนินป่าธรรมชาติ และเป็นที่ลุ่มๆดอนๆ เหมาะสำหรับที่จะทำไร่มันสำปะหลัง แต่ละครอบครัวจึงขยายพื้นที่ปลูกมันสำปะหลังป่าธรรมชาติจากที่ดอนของครอบครัวหายไปกลายเป็นไร่มันสำปะหลัง และพื้นที่ดอนน้ำไม่ท่วมขัง และในขณะนั้นมันสำปะหลัง และปอ เป็นพืชเศรษฐกิจที่สำคัญที่ตลาดต้องการนับว่าสร้างรายได้ให้กับชาวชุมชนบ้านโคกล่ามเป็นอย่างมาก ทำให้ฐานะการเป็นอยู่ดีขึ้นตั้งแต่นั้นมา ปัญหาของการทำไร่มันสำปะหลังปลูกใหม่ทุกปี ถ้าปีไหนมีฝนตกชุกเก็บเกี่ยวไม่ทันมันสำปะหลังจะตกโรค (มันเน่า) ทำให้ชาวไร่ขาดทุน และเสียเวลา การทำไร่ปลูกปอเช่นเดียวกันมีขั้นตอน และวิธีการสลับซับซ้อน ถ้าปลูกมากจำเป็นต้องหาแหล่งน้ำเพื่อใช้ในการแช่ปอให้เน่าเปื่อยเพื่อจะได้มาซึ่งผลผลิตและหาตลาดรับซื้อค่อนข้างน้อย ชาวไร่จึงไม่นิยมปลูกปอ

สรุปยุค พ.ศ.2444 ถึงพ.ศ.2519 เป็นยุคที่ชาวบ้านโคกล่ามมีความสัมพันธ์กับคนในชุมชนต่างถิ่นคือจังหวัดกาฬสินธุ์ และชาวบ้านดงเค็ง เป็นชุมชนใกล้เคียงในเขตอำเภอบรบือเหมือนกัน ทำให้คนบ้านโคกล่ามเปลี่ยนแปลงอาชีพหลายอาชีพเกิดขึ้น จากปลูกข้าวเสร็จ ทำ

อาชีพเสริมปลูกมันสำปะหลัง และปลูกปอ เพราะเกิดจากการได้เรียนรู้ ความรู้จากคนโดยเดินทางไป มาหากินได้สะดวกด้วยรถยนต์ในปี พ.ศ.2519 แสดงถึงวิถีชีวิตของชาวบ้านโคกล่ามมีการเคลื่อนย้าย แรงงาน ไปรับจ้างในการถอนมันสำปะหลัง เป็นรายได้จากชุมชนใกล้เคียง คนปรับตัวเพื่อการดำรงชีพให้อยู่รอด สัมพันธ์กับลักษณะทางกายภาพของภูมิศาสตร์ด้วย เนื่องจากบ้านโคกล่ามมีที่ดินเป็นที่ดอนเป็นป่าธรรมชาติ น้ำท่วมไม่ถึงจึงใช้พื้นที่ปลูกพืชไร่ เช่น มันสำปะหลัง และปอดังกล่าวมา

ไร่ปอ

มันสำปะหลัง

ยุคที่ 2 ยุคมันสำปะหลังและอ้อย พ.ศ. 2520 - พ.ศ.2530

ประวัติการปลูกอ้อยของชาวบ้านโคกล่าม

ครั้นเมื่อปีพุทธศักราช 2520 มีชาวอำเภอบัวใหญ่ จังหวัดนครราชสีมา ได้มาตั้งบ้านเรือนและมีครอบครัวอยู่ที่บ้านโคกล่าม มีอาชีพเดิมเขาเป็นชาวไร่อ้อยมาก่อน ได้นำอ้อยพันธุ์มากอส มาปลูกเป็นครั้งแรก ปลูกประมาณ 5 ไร่ ใช้แรงงานคนในการปลูก ค่าแรงงานประมาณวันละ 50-100 บาท หรืออาศัยเครือญาติในการปลูก อุปกรณ์ในการทำไร่โดยใช้แรงงานจากควายไถ ในการยกร่อง การปลูก อาศัยวิธีการดั้งเดิมที่เคยทำมาพอได้ผลผลิตนำไปขายที่โรงน้ำตาลแจ้งสนามนาง จังหวัดนครราชสีมา นับว่ามีอุปสรรคมากในการนำอ้อยไปขายเข้าโรงงานในแต่ละครั้งจะต้องนอนค้างคืน 2-3 วัน ชาวไร่อ้อยคนนี้เขาก็ไม่ย่อท้อต่อการทำไร่อ้อย เขาได้เพิ่มเนื้อที่ปลูกอ้อยขึ้นมาทุกๆ ปีมีประมาณ 50 ไร่ และเช่าที่คนอื่นทำ รวมประมาณ 200 ไร่ เขานำไปขายที่โรงน้ำตาลเดิมเขาได้เงินเป็นก้อนการทำไร่ ปลูกอ้อยช่วยยก

ฐานะของเขาให้ดีขึ้นเรื่อยๆ สามารถซื้อรถแทรกเตอร์ ซื้อรถบรรทุกอ้อย มีบ้านหลังโต มีสิ่งของเครื่องใช้ในบ้านที่ทันสมัย ญาติพี่น้องและชาวบ้านโคกล่ามเห็นชาวไร่อ้อยคนนี้มีฐานะดีขึ้นสนใจที่จะปลูกอ้อยจึงมาขอคำแนะนำการปลูกอ้อยขยายวงกว้างขึ้น ชาวไร่อ้อยประสบปัญหาโรคเหี่ยวเน่าแดง และโรคแส้ดำ (สำลี อินทร์วิเศษ.2552: สัมภาษณ์)

จากการประมวลความรู้ทราบถึงประวัติความเป็นมาของการปลูกมันสำปะหลังในยุคที่ 1 หลังจากปี พ.ศ.2519 แล้ว ชาวบ้านโคกล่ามได้มีประชากรเพิ่มมากขึ้น โดยการสร้างครอบครัวใหม่มีการแต่งงานกับคนต่างถิ่น เช่น คนจังหวัดนครราชสีมา ซึ่งคนที่อพยพมาอยู่ในบ้านโคกล่ามได้นำความรู้เรื่องการปลูกอ้อยที่เป็นอาชีพเสริมมาเผยแพร่ชุดความรู้ปลูกอ้อยให้กับชาวบ้านโคกล่าม ยุคที่ 2 นี้ ชี้ให้เห็นการเปลี่ยนแปลงการประกอบอาชีพ จากปลูกข้าว ปลูกมันสำปะหลัง ปลูกปอ ขยายพื้นที่ปลูกเป็นอ้อย แล้วลดการปลูกปอ เพราะชาวบ้านไม่นิยมปลูก เพราะมีปัญหาเรื่องกรรมวิถีผลิตยากต้องแช่ปอ ลอกปอ มัดปอ นำส่งสินค้าไปขายได้ราคาถูก หลังจากมาปลูกอ้อยทำให้อาชีพหลากหลายในแต่ละครัวเรือน วิถีชีวิตของคนจากใช้แรงงานควายไถไร่ไถนา เปลี่ยนเป็นรถไถนามาแทนที่ควาย ควายเริ่มหายไปจากหมู่บ้านด้วยเหตุผลดังนี้

ค่านิยมชาวบ้านโคกล่ามกับการเปลี่ยนแปลงอาชีพ

ทีมยุววิจัยสัมภาษณ์นางไท อินทร์วิเศษ อายุ 52 ปี ภรรยาของนายสำลี อินทร์วิเศษ เดิมเขาทำไร่ทำนา ปลูกมันสำปะหลังสลับกับการปลูกอ้อย เปรียบเทียบดูแล้ว ทำไร่ปลูกอ้อยได้เงินดีกว่าและปลูกครั้งเดียวได้ผลิต 2-3 ครั้ง ทำให้เขามีฐานะทางครอบครัวดีขึ้น มีบ้าน มีรถ และ สิ่งของเครื่องใช้ที่ทันสมัย แสดงถึงวิถีชีวิตคนบ้านโคกล่าม มีนิสัยเริ่มเข้าสู่การบริโภควัตถุนิยม มีบ้านหลังใหญ่ มีรถยนต์และเครื่องใช้ไฟฟ้าเทคโนโลยีใหม่ ๆ และทีมยุววิจัยได้สัมภาษณ์คุณตาไครละครผล

คุณตาไคร ละครพล อายุ 72 ปีเดิมทำไร่ทำนา ปลูกปอ ปลูกมันสำปะหลังและปลูกอ้อย เป็นชาวไร่อ้อยดีกว่า ได้รับเงินก้อนประหยัดเวลา และค่าใช้จ่าย ดูแลรักษาง่าย ทนทานต่อโรคอ้อย การเป็นชาวไร่ของคุณตา และลูกชาย ทำให้ซื้อรถแทรกเตอร์ และรถบรรทุก 6 ล้อ ช่วยยกฐานะทางครอบครัวดีขึ้น แสดงถึงวิถีชีวิตของคนบ้านโคกล่าม เปลี่ยนแปลงการจ้างแรงงานคนมาจ้างรถไปไถไร่ปลูกอ้อย ให้คำตอบว่าความสัมพันธ์ของคนในหมู่บ้านโคกล่าม ไม่ได้ช่วยเหลือกันแบบขอแรงงานแต่เปลี่ยนแปลงโดยการจ้างแรงงานเข้ามาแทนแรงงานแบบขอชาวบ้านโคกล่าม ได้เปลี่ยนแปลงชีวิตชาวนาใช้แรงควายและคน แลกเปลี่ยนแรงงานได้เข้าสู่ยุคคนสัมพันธ์กันแบบค่าจ้างด้วยเงินตรา มีค่านิยมแบบวัตถุนิยม

การขยายพื้นที่ปลูกอ้อยด้วยภูมิปัญญาพื้นบ้าน

ต่อมา คุณตาน้อย หาสุข และชาวไร่ 3-4 ครอบครัว เห็นฐานะทางครอบครัวลุงสำลี อินทร์วิเศษ เปลี่ยนแปลงไป ได้หันมาปลูกอ้อยสลับกับการปลูกมันสำปะหลัง ไปขอแลกพันธุ์อ้อยด้วยแรงงาน เพื่อที่จะนำมาปลูกไว้ทำพันธุ์ และขอซื้อพันธุ์อ้อยเพิ่ม ในตอนแรกปลูกไว้เพื่อจะทำน้ำอ้อยเอาไว้กิน และนำไปขอแลกเป็นสิ่งของเครื่องใช้ที่มีความสำคัญในชีวิตประจำวันในครอบครัว ทดลองปลูกในพื้นที่ประมาณ 1 ไร่ ไม่ขายแต่นำมาแปรรูปเป็นน้ำอ้อยก้อนโดยการทำหลักอิ้วใช้คนเดินหมุนตามนำน้ำหวานมาต้ม เคี่ยวจนข้นแล้วนำไปเทใส่หลุมดินที่ขุดเตรียมเอาไว้ โดยมีผ้าขาวบางรองหลุมใช้ภูมิปัญญาชาวบ้าน ให้น้ำซึมลงในดิน น้ำอ้อยจะแข็งตัวเร็วรูปร่างหน้าตาเป็นตามภาชนะที่ใช้บรรจุ ส่วนใหญ่จะเป็นก้อนรูปทรงกระบอก จากนั้นนำไปใส่ซบ (ใช้ใบอ้อย 6 ใบมาวางทับกันวางน้ำอ้อยเรียงกันขึ้นและ

รวบใบอ้อยเข้าด้วยกันหาตอกมารัดข้อควรระวังอย่าให้อากาศเข้าได้เพราะน้ำอ้อยจะละลาย) จากนั้นนำไปแลกพริก มะเขือ เกลือ ปลาร้า และหาบไปขายตามหมู่บ้านใกล้เคียง เช่น บ้านดงเค็ง บ้านซำแฮดและบ้านโคกกลาง

ประมาณปีพ.ศ. 2531 เขาบอกว่าวิธีการทำน้ำอ้อยยุ่งยากไม่ได้เงินก้อนเขาขยายพื้นที่ปลูกอ้อยเพิ่มขึ้นอีกเป็น 5 ไร่ ชาวไร่ก็เพิ่มจำนวนมากขึ้น จากการปลูกมันก็หันมาปลูกอ้อยคนละ 3-5 ไร่ ได้ผลผลิตนำไปขายที่โรงงานน้ำตาลแก้งสนามนางโดยนอนค้างคืน 2-3 คืน ขายราคาตันละ 400-500 บาท ชาวไร่ปรึกษาบอกว่าการทำไร่อ้อยดี ปลูกปีละครั้ง ได้ผลผลิต 2-3 ปี ถ้าบำรุงรักษาดีและเขาก็เพิ่มพื้นที่ปลูกอ้อยขึ้น ใช้แรงงานจากควายไถ และใช้ควายเหล็กรถไถนาเดินตาม) เนื่องจากการคมนาคมเริ่มสะดวกสบายขึ้น (นายน้อย หาสุข.2552 : สัมภาษณ์)

ในยุคที่สองนี้ชาวบ้านโคกล่ามได้ใช้ภูมิปัญญาทำอาหารจากอ้อยเป็นน้ำตาลอ้อย แต่ขายไม่ได้ราคาดีจึงไม่นิยมแปรรูปอ้อยเป็นน้ำตาล ทำเผื่อไว้แลกเปลี่ยนสิ่งของ และได้ขยายพื้นที่ปลูกอ้อยแทนปลูกมันสำปะหลังโดยใช้ควายเหล็กแทนควายไถไร่ ควายหายไปจากหมู่บ้านปี พ.ศ.2537

ยุคที่ 3 อ้อยขยายตัวควายหาย พ.ศ. 2532 - พ.ศ. 2539

เมื่อประมาณปี พ.ศ. 2537 ชาวไร่เพิ่มจำนวนมากขึ้นและเพิ่มเนื้อที่ปลูกอ้อยขยายเป็นวงกว้าง และเป็นที่รู้จักของชุมชนในละแวกใกล้เคียง ชาวไร่เริ่มมีความรู้ เปลี่ยนเครื่องมือจากแรงงานควายไถ ไปใช้ควายเหล็ก (รถไถนาเดินตาม) และรถแทรกเตอร์ บุกเบิกถางป่าไถทำไร่อ้อยเพิ่มจำนวนคนปลูก เนื่องจากการใช้แรงงานควายไถ 1 ไร่ใช้เวลาไถครึ่งวัน ค่าใช้จ่ายประมาณ 100-200 บาท ส่วนใหญ่ทุกบ้านมีอุปกรณ์ในการทำไร่เป็นของตัวเอง ปัญหาของการใช้ควายไถ เหนื่อยล้าทั้งคนและควาย ใช้รถแทรกเตอร์ 1 ไร่ต่อ ครึ่งชั่วโมง ค่าใช้จ่ายไร่ละ 200-300 บาท ไม่เหนื่อยชาวไร่อ้อยหันมานิยมใช้รถแทรกเตอร์ แม้ว่าจะมีค่าใช้จ่ายสูงแต่ใช้ระยะเวลาอันสั้น เสร็จเร็วทันใจและทำได้มากขึ้น ทำให้การทำไร่อ้อยเติบโตขึ้นอย่างรวดเร็ว เมื่อได้ผลผลิตชาวไร่เก็บเกี่ยวนำไปขายเข้าโรงงานน้ำตาลแก้งสนามนางบ้างโรงงานน้ำตาลน้ำพองบ้างได้ราคาตันละ 400-500 บาท เพื่อเป็นอาชีพเสริมของชุมชนหลังจากการทำนา ไม่ปล่อยให้ที่ดินว่างเปล่า และใช้เวลาว่างให้เกิดประโยชน์ ชาวไร่เริ่มบุกเบิกทำลายป่าจับจองเป็นอาณาเขตของตนมากขึ้น มือใครยาวสาวได้สาวเอา คนเริ่มเห็นแก่ตัวมากขึ้น วิถีชีวิตเริ่มมีการเปลี่ยนแปลง จากการอยู่แบบเรียบง่ายพึ่งพาอาศัยแรงงานซึ่งกันและกัน เกิดการแย่งคนงาน แย่งคิวจองรถแทรกเตอร์มาไถบุกเบิก เมื่อได้ผลผลิตก็แย่งคิวรถบรรทุกมา

นำไปส่งขายโรงงานเนื่องจากมีรถน้อย ชาวไร่ปลูกอ้อยเพิ่มจำนวนมากขึ้น ต่างคนต่างเร่งผลิตผลของตนเองไปขาย ทำให้ทุกสิ่งทุกอย่างเริ่มแย่งชิงกัน ไม่มีระบบ ไม่มีวินัยขาดคุณธรรม (สมพงษ์ จันทร์คำ .2552 : สัมภาษณ์)

สรุปยุคที่สามการปลูกอ้อยได้ขยายพื้นที่เพิ่มจำนวนมาก ทำลายป่าธรรมชาติให้หายไป จากชุมชน ไม่มีความสัมพันธ์กันแบบแนวราบ แต่มีความเป็นคนเห็นแก่ตัวมากขึ้น เพราะเป็นการแก่งแย่งกัน การใช้เงินตราเป็นเครื่องบ่งบอกฐานะความเป็นอยู่ที่เกิดจากการขายอ้อย คนจึงเร่งผลผลิตอ้อยของตนเองไม่มีการช่วยเหลือกันและกัน

ยุคที่ 4 ยุคอ้อยทอง พ.ศ.2540 - ปัจจุบัน

ประมาณปี พ.ศ. 2540 ชาวไร่อ้อยมีแหล่งเงินทุน ได้รับการสนับสนุนจากสหกรณ์การเกษตรให้กู้ยืมเงิน ผ่อนชำระเงินเป็นปี ชาวไร่หลายสิบครอบครัวคิดว่าพอผ่อนงวดได้ รวมตัวกันกู้เงินมาลงทุน การทำไร่อ้อยพอมีเงินลงทุนซื้อเครื่องมือในการทำไร่ใหม่เขาคิดว่าถ้ามีอุปกรณ์ เครื่องมือที่ทันสมัยในการทำไร่อ้อยเป็นของตนเองคงจะสะดวกขึ้น เพราะเขามองเห็นว่าการทำไร่อ้อย ประหยัดเวลาในการปลูก และค่าใช้จ่าย ในขณะเดียวกันนั้นอ้อยยังเป็นพืชเศรษฐกิจ และเป็นพืชที่ใช้ในโรงงานอุตสาหกรรม ที่โรงงานต้องการเป็นจำนวนมาก ชาวไร่หาเงินก้อนไปซื้อรถไถเดินตามราคาประมาณคันละ 3-5 หมื่นบาท เขาตัดสินใจซื้อรถไถเดินตาม เขาใช้รถไถไถไร่ละประมาณ 1 ชั่วโมง เสียค่าใช้จ่ายวันละ 100-200 บาท ทำไร่ของตนเองเสร็จ ถ้ามีชาวไร่อ้อยคนที่ยังไม่มีรถไถมาว่าจ้างไปไถก็รับจ้าง ได้ค่าจ้างไถไร่ละ 200-300 บาท ถ้าเปรียบเทียบการใช้แรงงานจากควายไถกับใช้ควายเหล็กไถ (รถไถเดินตาม) และรถแทรกเตอร์ มันมีทั้งข้อดีและข้อเสีย ข้อดี ของการใช้แรงงานควายประหยัดค่าใช้จ่าย ข้อเสีย ยุ่งยากเนื่องจากควายเป็นสิ่งที่มีชีวิต ต้องการความเจริญเติบโตเราต้องหาหญ้าให้เป็นอาหาร ต้องการพักผ่อนทั้งคนและควาย ใช้เวลามากได้งานน้อยเสียเวลาในการไถ 1 ไร่ ต่อ 1 วัน ข้อดี ประหยัดเวลาในการทำไร่อ้อยใช้รถไถเดินตามใช้น้ำมันเชื้อเพลิงหาได้ง่าย สะดวกสบาย ไม่ยุ่งยาก ได้งานมากงานน้อยขึ้นอยู่กับคนไถ ข้อเสีย เสียค่าใช้จ่ายมากต้องลงทุนเงินก้อนโตซื้อรถไถนาเดินตาม (ควายเหล็ก) และซื้อน้ำมันเชื้อเพลิงไถ 1 ชั่วโมง/ไร่ ประมาณ 180-200 บาท ชาวไร่คนนี้เขาบอกว่าไม่ยุ่งยากเหมือนใช้ควายไถประหยัดเวลา ทำไร่ได้มากขึ้น เขาปลูกอ้อยพันธุ์ฮ่องกง เอฟ 140 และปัจจุบันหันมาปลูกพันธุ์สุพรรณ 50 ลักษณะพิเศษคือมีลำต้นใหญ่ ยาว แตกกอได้ดี ปลูกง่าย ทนทานต่อโรค มีซีซีเอสสูง (ความหวานของอ้อย) เป็นที่ต้องการของโรงงาน และพ่อค้าแม่ค้านิยมใช้ทำน้ำอ้อยสดเนื่องจากมีเปลือกบางและหวาน ข้อควรระวัง ถ้าเรานำมากินโดยวีธีกัดเคี้ยว จะทำให้ลิ้นบาง แนะนำ

ให้ดื่มน้ำอ้อยยคั้นสด ถ้าดื่มมากเกินไปอาจเป็นโรคเบาหวานได้ (สมยง จันทร์คำ.2552 : สัมภาษณ์)

ปีพ.ศ. 2545 การค้าเริ่มขยายตัวขึ้น มีโรงงานน้ำตาลที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือเพิ่มมากขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งโรงงานน้ำตาลมหาวัง (วังขนาย) ได้มาตั้งอยู่ที่จังหวัดมหาสารคาม และอยู่ห่างจากบ้านโคกล่ามประมาณ 8 กิโลเมตร ทำให้วิถีชีวิตเปลี่ยนแปลงไป ชาวไร่อ้อยเพิ่มจำนวนขึ้น จากการสัมภาษณ์ผู้นำหมู่บ้านนายสมาน หาสุข มีประมาณ 10 หลังคาเรือนที่ไม่ปลูกอ้อย เนื่องจากเขาไม่มีพื้นที่ปลูกเป็นของตนเอง นอกนั้นส่วนใหญ่ชาวไร่อ้อยในชุมชนโคกล่ามจะทำไร่ในพื้นที่ของตนเอง เฉลี่ยการประกอบอาชีพทำไร่ปลูกอ้อยมีอย่างน้อยที่สุดประมาณ 3 ไร่ต่อครอบรัว (จากบัญชีโควต้าชาวไร่อ้อยโรงงานน้ำตาลมหาวัง (วังขนาย) ชาวไร่ได้รับความรู้ คำแนะนำจากเจ้าหน้าที่ส่งเสริมการปลูกอ้อยโรงงานน้ำตาล ในด้านการส่งเสริมอาชีพ เป็นการสร้างความมั่นใจให้กับชาวไร่อ้อยชุมชนโคกล่าม และมีพ่อค้าผู้รับซื้ออ้อยออกมาถึงบ้านของชาวไร่ทำให้สะดวกสบายขึ้น พ่อค้าบางคนหากำไรจากชาวไร่ คือหาปุ๋ย หาเงินลงทุนมาให้ก่อนเก็บคืนเมื่อได้ผลผลิต ชาวไร่บางครอบครัวยอมรับเงื่อนไข เพราะเขาไม่ต้องไปเช่าที่คนอื่นทำ ได้กำไรบ้างเล็กน้อยเพื่อความอยู่รอดและนำมาเลี้ยงครอบครัว ทำให้ครอบครัวมีความอบอุ่นมากขึ้น ไม่ได้ไปทำงานต่างจังหวัดทำในชุมชนของตนเอง รวมทั้งเด็กนักเรียนยังมีรายได้ในช่วงวันหยุดใช้เวลาว่างให้เกิดประโยชน์และไม่ใช้เวลาไปมั่วสุมกับสิ่งเสพติด ทุกคนรักถิ่นฐานบ้านเกิดของตนเอง ชาวไร่อ้อยมีการปรับปรุงการทำไร่อ้อยของตนให้ดีขึ้น ถ้าอ้อยน้ำหนักดีมีความหวาน ราคาก็ดี ราคาตันละ 1,000 บาทขึ้น ผลพลอยได้คือนักเรียนมีรายได้จากการรับจ้างปลูกอ้อย ดายหญ้า ตัดอ้อย จากชาวไร่ทำให้เงินค่าแรงงานไม่ได้รั่วไหลออกนอกชุมชน เด็กรู้จักใช้เวลาว่างให้เกิดประโยชน์ และห่างไกลจากสิ่งเสพติด ชาวไร่อ้อยบอกว่าอาชีพทำไร่อ้อยนี้ เป็นอาชีพที่ยั่งยืนสำหรับเขา เปรียบเทียบกับการทำไร่อย่างอื่น ได้แก่ มันสำปะหลัง ปลูกปอ สู้ทำไร่อ้อยไม่ได้ ถึงแม้ว่าการทำไร่อ้อยจะลงทุนสูงกว่าแต่รายได้อ้อยดีกว่าคือปลูกครั้งเดียวได้ผลผลิต 2-3 ครั้ง โดยทุกครอบครัวยึดหลักประกอบอาชีพตามแนวเศรษฐกิจพอเพียง (จำนงค์ หาสุข. 2552 : สัมภาษณ์)

บทบาทของอ้อยในด้านความเชื่อของคนบ้านโคกล่าม

ขบวนแห่งานประเพณีบุญมหาชาติ

ชาวชุมชนบ้านโคกล่ามให้ความสำคัญกับประเพณี วัฒนธรรม ความเชื่อ อยู่ภายใต้ขนบธรรมประเพณี และถือปฏิบัติมาจากบรรพบุรุษคือ ฮีต 12 คอง 14 ประเพณีที่ต้องมีอ้อยเข้าไปเกี่ยวข้องด้วย ไม่ว่าจะเป็นการปลูกบ้านใหม่ พิธีการแต่งงาน ทางศาสนา ในเทศกาลเข้าพรรษา ออกพรรษา จะเห็นได้ว่าอ้อยเป็นพืชที่มีความสำคัญตั้งแต่โบราณกาลจนถึงปัจจุบันที่บรรพบุรุษของเราใช้ในงานพิธีต่างๆ เชื่อกันว่าสิ่งของที่นำมาใช้ในพิธีการต่างๆนี้ อ้อย เป็นพืชที่ปลูกง่าย ปลูกได้ในดินแทบทุกชนิดและทุกภาคในประเทศไทย สามารถแตกหน่อได้เร็วและมีมากมาย ทนทานต่อโรค เชื่อกันว่าถ้าในงานมงคลจะต้องแต่งให้ครบถึงจะดี ให้มีต้นอ้อย ต้นกล้วย และเชื่อว่าสิ่งเหนือธรรมชาติช่วยปัดเป่าความทุกข์ได้ ชาวโคกล่ามมีศาลเจ้าปู่ตาอันเป็นศาลประจำหมู่บ้านเป็นที่ยึดเหนี่ยวจิตใจของชาวโคกล่าม เมื่อจะไปสอบแข่งขันเข้าทำงาน ไปสอบเรียนต่อ ไปคัดเลือกทหาร จะไปทำงานต่างจังหวัดหรือมีการแข่งขันกัน การเลือกตั้งผู้ใหญ่บ้าน สมาชิก อบต.ประจำหมู่บ้าน หรือมีความเดือดร้อน เชื่อกันว่าศาลปู่เจ้าช่วย

ได้ คนเฒ่าคนแก่ก็จะพาไปขอความช่วยเหลือ คือการบ๋าหรือการบนเอาไว้แล้วคำขอของแต่ละบุคคล จะไม่เหมือนกัน เช่น จากการสัมภาษณ์นายเอี่ยม จิณารักษ์ ลงสมัครเป็นผู้ใหญ่บ้านไปขอบนปู่ตาให้ช่วยเหลือ ถ้าลูกได้เป็นผู้ใหญ่บ้านในครั้งนี้ ลูกจะนำเหล้า 1 ไห ไก่ 1 ตัว ของหวานของคาวพร้อมทั้งพวงมาลัย 1 พวง ผลปรากฏว่าเขาได้รับคัดเลือกเป็นผู้ใหญ่บ้าน และได้นำของเซ่นไหว้มาถวายตามที่บนไว้เพื่อแก้บน ถ้าไม่ทำตามเชื่อกันว่าจะมีอันเป็นไปในภายหลัง เครื่องบ๋า บน เลี้ยงผีปู่ตา หรือเลี้ยงบ้าน ในเดือน 6 ก่อนลงทำนา ทำไร่ ทำสวน โดยเฒ่าจ้ำจะต้องบอกลูกบ้านให้เตรียมเครื่องเซ่นไหว้ อันได้แก่ การเลี้ยงผีปู่ ย่า ตา ยาย พ่อแม่ หรือ เลี้ยงตาแฮก จะต้องมี ของคาว ของหวาน เหล้าไห ไก่ตัว ข้าวเปลือก 9 เกวียน เป็นเครื่องเซ่นไหว้ ก่อนที่จำลงมือทำนา ทำไร่ มีความเชื่อและปฏิบัติกันมาโดยตลอด เพื่อให้ได้ผลผลิตเต็มที่ และเชื่อกันว่าถ้าใครเลี้ยงตาแฮกอุดมสมบูรณ์ ก็จะได้ผลผลิตตามความมุ่งหมาย ถ้าทำถูกต้องประเพณีเชื่อกันว่าฝนจะตกต้องตามฤดูกาล จะเห็นได้ว่าในพิธีการต่างๆจะมีของหวานที่ทำจากอ้อย และในทุกครอบครัวนำมาบริโภคหรือเป็นส่วนประกอบที่ขาดไม่ได้ ของทำขนมหวานมีน้ำอ้อย (สุพรรณ มาลาหอม.2552 : สัมภาษณ์)

สรุปความสัมพันธ์ของอาชีพทำไร่อ้อยกับมิติเวลา

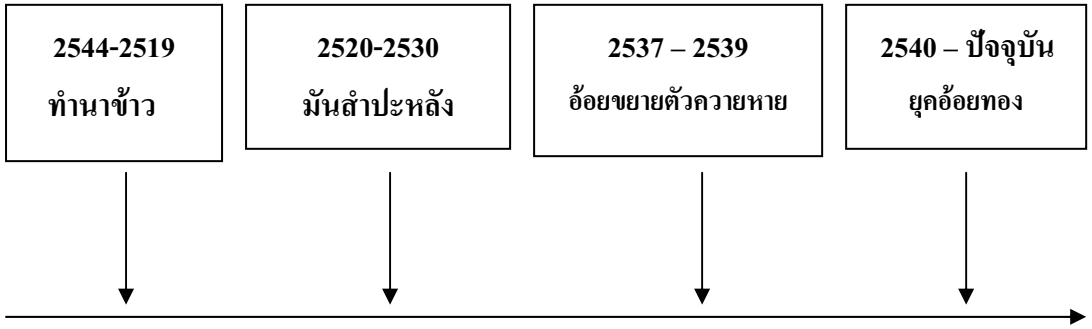

ใช้แรงงานคน คนสัมพันธ์กันแบบขอแรงมาช่วยแล้วให้ค่าตอบแทนเป็นสิ่งของหรือเงินตรา	เริ่มเรียนใช้เครื่องมือที่ทันสมัย คนสัมพันธ์กับเทคโนโลยีขนาดเล็กในการผลิตคนสัมพันธ์กันแบบจ้างแรงงาน	วางแผนการทำไร่ใช้เทคโนโลยีคนสัมพันธ์กับเทคโนโลยีสมัยใหม่ รถแทรกเตอร์ใช้ไถไร่และมีการรวมกลุ่มกู้เงินมาเป็นต้นทุนการผลิตในรูปสหกรณ์การผลิต

แนวทางในการส่งเสริมอาชีพการทำไร่อ้อย

จากการให้สัมภาษณ์ของชาวไร่อ้อย พบว่ามีความต้องการให้หน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้องเข้ามาส่งเสริมในเรื่องต่อไปนี้

1. ส่งเสริมด้านการโฆษณาประชาสัมพันธ์อ้อยให้เป็นที่รู้จัก และทำให้เป็นจุดเด่นและเป็นเอกลักษณ์ของชาวชุมชนโคกล่าม

2. ต้องการให้ภาครัฐเข้ามาให้ความรู้ด้านคุณภาพ โดยให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องเข้ามาตรวจสอบคุณภาพของซีซีเอสให้ได้รับมาตรฐานเพื่อสร้างความมั่นใจให้กับชาวไร่อ้อย

3. ต้องการให้จัดหาตลาดรองรับหรือสถานที่จำหน่ายอ้อย ให้ราคาสูงมาตรฐานมีความมั่นคง

4. ต้องการให้หน่วยงานภาครัฐจัดหาแหล่งเงินทุน และปุ๋ยราคาต่ำ

การสร้างคุณภาพชีวิตที่ดี และรายได้ที่ยั่งยืน ต้องมีการรวมกลุ่มกันขึ้น หรือเข้าโควต้า เพื่อร่วมกันพัฒนาความรู้ความสามารถให้มีรายได้เพิ่มขึ้น มีความมั่นคงในการประกอบอาชีพ พึ่งตนเองได้และมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น มีการปรับปรุงพันธุ์ที่ดี เหมาะสมกับภูมิประเทศของท้องถิ่น มีการปรับสภาพพื้นที่ปรับปรุงดินให้มีความอุดมสมบูรณ์ เพื่อให้อ้อยมีซีซีเอสสูงตามมาตรฐานที่โรงงานต้องการและเป็นการสร้างรายได้ให้กับชาวไร่อ้อย และเป็นเอกลักษณ์ของชาวไร่ในชุมชนโคกล่าม อย่างเห็นได้ชัดว่าอ้อยของชาวชุมชนโคกล่ามแห่งนี้สามารถพัฒนาก้าวมาเป็นสินค้าออกหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ได้

นายน้อย หาสุข ประชาสัมพันธ์กลุ่ม กล่าวว่า การทำไร่อ้อยเป็นการสืบทอดความรู้ภูมิปัญญาที่ได้มาจากบรรพบุรุษ และการทำไร่อ้อยเป็นเรื่องที่ต่างคนต่างทำ จากปี พ.ศ. 2534 ถึงพ.ศ. 2543 มีหน่วยงานต่างๆ ได้เข้าไปช่วยเหลือในการดำเนินการจัดกิจกรรมประชาสัมพันธ์และเผยแพร่ จนปัจจุบันกลุ่มได้รับการสนับสนุนจากโรงงานน้ำตาลวังขนายจำกัด สนับสนุนงบประมาณในการจัดฝึกอบรม ตลอดจนแนะนำส่งเสริมในการทำไร่อย่างถูกต้องตามวิธีการและได้รายได้สูง กลุ่มยังได้ร่วมมือกับหน่วยงานจัดกิจกรรมส่งเสริมวิธีการทำไร่อ้อยให้มีซีซีเอสสูง ทำให้อ้อยของชาวโคกล่ามเป็นที่ได้รับคำชมจากโรงงานน้ำตาลวังขนายจำกัดและชุมชนใกล้เคียง

สรุปและอภิปรายผล

จากการศึกษาถึงกระบวนการการทำไร่อ้อยของชาวไร่ในชุมชนโคกล่าม ทำให้ทราบถึงประวัติความเป็นมาของอ้อย ว่าเป็นพืชที่ใช้ในโรงงานอุตสาหกรรม และเป็นพืชเศรษฐกิจที่สำคัญของประเทศไทย ปลูกง่ายปลูกได้ทุกภาคของประเทศไทย และสามารถปลูก

ในดินได้เกือบทุกชนิดยกเว้นดินทราย ดินเหนียว และดินลูกรัง วิธีการและขั้นตอนในการทำไร่ปลูกอ้อย รวมทั้งวัตถุประสงค์ที่กล่าวข้างต้นนั้น ในการทำไร่อ้อยของชาวไร่ในชุมชนโคกล่ามมีรายได้ให้กับตนเองและครอบครัว โดยไม่ได้ออกไปทำงานที่ต่างจังหวัดประกอบกับมีทำเลที่เหมาะสมกับสภาพภูมิประเทศของชุมชน และที่สำคัญที่สุดเป็นการนำเอาภูมิปัญญาท้องถิ่นตั้งแต่ ปู่ ย่า ตา ยาย มาประยุกต์ใช้ในการทำมาหากิน ประกอบอาชีพ เป็นการพึ่งตนเอง ใช้ความรู้ความสามารถของตนมีอยู่นำมาใช้ให้เกิดประโยชน์มากที่สุด ซึ่งมีความสอดคล้องกับการดำเนินชีวิตและตามแนวคิดเกี่ยวกับเศรษฐกิจแบบพอเพียง กล่าวคือ การประกอบอาชีพการทำไร่อ้อย เป็นการประกอบอาชีพตามที่ตนมีความรู้ มีความขยันอดทน มีความถนัด มีพื้นที่ ทำเลที่เหมาะสม มีงบประมาณ และทำด้วยใจรัก อาชีพการทำไร่อ้อยก็จะประสบความสำเร็จ ดำเนินชีวิตในทางสายกลางคือ ไม่ประมาท มีเหตุผล และมีภูมิคุ้มกันภายใต้เงื่อนไข มีความรู้ มีคุณธรรม รู้จักศึกษาหาความรู้ถึงแนวทางปัญหาและอุปสรรคในการส่งเสริมอาชีพการทำไร่อ้อย ทำให้ทราบถึงแนวทางที่ชาวไร่ต้องมีการเข้าโควต้า ต้องการให้ภาครัฐมาส่งเสริมด้านการให้ความรู้ และทางผู้รับซื้อหรือโรงงานน้ำตาลให้ราคาที่สูงและเป็นมาตรฐานส่งเสริมด้านเงินลงทุนหาปุ๋ยราคาถูกและมีคุณภาพให้กับชาวไร่ เพื่อเป็นการลดต้นทุนค่าใช้จ่ายลง และเพิ่มรายได้ให้กับชาวไร่ จัดอบรมความรู้ให้กับชาวไร่เพื่อเป็นการพัฒนาพืชไร่ตนเองให้มีคุณภาพ และประสิทธิภาพดีอยู่เสมอ และเป็นสินค้าออกอันดับ 1 ในอนาคตและสร้างรายได้ให้กับชาวไร่อ้อยชุมชนโคกล่ามอย่างยั่งยืนตลอดไป

ข้อเสนอแนะสำหรับชาวไร่อ้อย

1. การทำไร่ต้องเลือกทำเลที่เหมาะสมกับพันธุ์พืชที่จะปลูก
2. สภาพพื้นที่ เป็นที่น้ำไม่ท่วมถึงทุกฤดูกาล
3. การคมนาคมสะดวก
4. ไม่ห่างไกลจากโรงงาน
5. มีความปลอดภัยต่อชีวิตและทรัพย์สิน

บรรณานุกรม

ประวัติหมู่บ้าน ตำนานแห่งการเรียนรู้ที่ยั่งยืนในจังหวัดมหาสารคาม เอกสาร ศน. ที่4/2545. หน้า 162

สารานุกรมไทยสำหรับเยาวชน เล่ม 5 2530. หน้า 65-103

พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตสถาน บริษัทอักษรเจริญทัศน์ อจท. จำกัด, พ.ศ. 2525

นายหงษ์ หาสุข ผู้ให้สัมภาษณ์, บ้านโคกล่าม อ.บรบือ จ.มหาสารคาม (ตุลาคม 2552).

นายน้อย หาสุข ผู้ให้สัมภาษณ์, บ้านโคกล่าม อ.บรบือ จ.มหาสารคาม (ตุลาคม 2552).

นายไคร ละครพล ผู้ให้สัมภาษณ์, บ้านโคกล่าม อ.บรบือ จ.มหาสารคาม (ตุลาคม 2552).

นายสำลี อินวิเศษ ผู้ให้สัมภาษณ์, บ้านโคกล่าม อ.บรบือ จ.มหาสารคาม (ตุลาคม 2552).

นางไท อินวิเศษ ผู้ให้สัมภาษณ์, บ้านโคกล่าม อ.บรบือ จ.มหาสารคาม (ตุลาคม 2552).

นางสมยงค์ จันทรคำ ผู้ให้สัมภาษณ์, บ้านโคกล่าม อ.บรบือ จ.มหาสารคาม (3 ตุลาคม 2552).

นายจำนงค์ หาสุข ผู้ให้สัมภาษณ์, บ้านโคกล่าม อ.บรบือ จ.มหาสารคาม (พฤศจิกายน 2552).

นายสุพรรณ มาลาหอม ผู้ให้สัมภาษณ์, บ้านโคกล่าม อ.บรบือ จ.มหาสารคาม (พฤศจิกายน 2552).

นางสำอาง โนราช ผู้ให้สัมภาษณ์, บ้านโคกล่าม อ.บรบือ จ.มหาสารคาม (พฤศจิกายน 2552).

ดร.พรชัย เหลืองอาภาพงค์ : http://www.kasetcity.com/data/articledetails.asp

ปุ๋ยเคมีตราภูเขาทอง การปลูกพืช การปลูกอ้อย : http://www.pukaotong.com

การปลูกอ้อยในประเทศไทย จาก htttp://202. 129.0.133/plant/sugarcane/1.html เมื่อวันที่ 3 ก.ค. 2009

4.2 ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นเรื่องตำนานและสถานที่สำคัญ

1. ย้อนรอยพระพุทธบาทจำลองบ้านกุดแคน โรงเรียนโคกก่อพิทยาคม

ผลการวิจัยครั้งนี้มีจุดมุ่งหมาย 1.) เพื่อศึกษาความเป็นมาของรอยพระพุทธบาทจำลองในชุมชนบ้านกุดแคน 2.) เพื่อศึกษาการพัฒนาความเชื่อของคนที่มีต่อรอยพระพุทธบาทจำลองเปลี่ยนแปลงหรือคงอยู่ในสังคมปัจจุบัน 3.) เพื่อศึกษากระบวนการทำพิธีกรรม ร่วมกันของคนในชุมชนและภายนอกชุมชนมีการสร้างเครือข่ายจากการนับถืออำนาจรอยพระพุทธบาทจำลอง

ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นย้อนรอยพระพุทธบาทจำลองบ้านกุดแคน

จากทีมยุววิจัยโรงเรียนโคกก่อพิทยาคมได้เก็บข้อมูลภาคสนาม ที่บ้านกุดแคนจากคำถามเกี่ยวกับประวัติความเป็นมาของหมู่บ้าน สัมภาษณ์คุณยายอำนวยพร สีดาพล อายุ 80 ปี บ้านเลขที่ 10 หมู่ที่ 6 บ้านกุดแคน ตำบลหนองโน อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม

1. ประวัติการก่อตั้งบ้านกุดแคน

ผู้ที่อพยพมาตั้งบ้านกุดแคนมาจากบ้านเหล่าสิงห์ใคร อำเภอสุวรรณภูมิ จังหวัดร้อยเอ็ด เหตุที่อพยพมาไม่ทราบสาเหตุ แต่ที่มาตั้งหมู่บ้านตรงนี้เป็นที่ราบลุ่มแม่น้ำไหลผ่าน เรียกว่า แม่น้ำห้วยคำผุ และที่ดอนยาคู เป็นดอนป่าไม้อุดมสมบูรณ์ (ปัจจุบันดอนยาคูไม่มี) เพราะประชาชนถางดอนยาคูนำมาปลูกบ้านที่อยู่อาศัย พื้นที่การเลือกตั้งหมู่บ้านใกล้ลำห้วยคำผุมีกุดน้ำที่ลึกมาก ปริมาณน้ำมากลำไผ่หยั่งไม่ถึง บริเวณรอบ ๆ กุดน้ำ มีต้นแคนขึ้นอยู่เป็นจำนวนมาก จึงเรียกชื่อหมู่บ้านว่าบ้านกุดแคน ผู้อพยพมาครั้งแรกก่อตั้งหมู่บ้านมีจำนวนไม่มากประมาณ 5 – 6 ครัวเรือน เป็นหมู่บ้านประมาณปี พ.ศ. 2485 หลังจากการก่อตั้งหมู่บ้านแล้วญาติจากหมู่บ้านเหล่าสิงห์ใครอพยพมาร่วมกลุ่มมากขึ้นมีตระกูลที่สำคัญหลายตระกูลได้แก่ กองรัตน์ คำสิงห์ และสอนสา ต่อมาได้ขยายการตั้งหมู่บ้านไปที่บ้านหนองโน บ้านหนองโนเป็นหมู่บ้านขยายออกมาจากชาวบ้านกุดแคน (อำนวยพร สีดาพล. 2552 : สัมภาษณ์) บ้านกุดแคนและบ้านหนองโนจึงเป็นบ้านพี่บ้านน้องเครือญาติใช้นามสกุลคำสิงห์ เหมือนชาวบ้านกุดแคน

เหตุการณ์สำคัญที่เกิดขึ้นกับบ้านกุดแคนหลังจากสร้างหมู่บ้านแล้วชาวบ้านกุดแคนได้สร้างตูบปู่ตาไว้ที่ดอนยาคูที่มีต้นไม้อุดมสมบูรณ์ เรียกว่า ผีปู่ตาบ้าน ซึ่งชาวบ้านกุดแคนนางหมู ใบบ้ง อายุ 40 ปี เล่าว่า “แม่ของฉันชื่อยายกลได้บอกเล่าว่าบ้านกุดแคนมีพิธีกรรมที่สำคัญคือ ในการสร้างบ้านครั้งแรก ๆ ชาวบ้านร่วมกันทำพิธีกรรมบูชาผีปู่ตา ชาวบ้านทำพิธีในเดือนหกก่อนทำนา พิธีนี้ทำเพื่อให้ผีปู่ตาคุ้มครองชาวบ้านให้พบความสงบสุข บ่มีโรคระบาด บ่มีโจรผู้ร้าย ไม่มีลมพัดบ้านเรือน ผลของการขอให้ผีปู่ตาคุ้มครองทำให้ไม่เป็นสุขเพราะปี พ.ศ. 2487 มีลมพัดบ้านเรือนพังหลายหลัง ที่ชาวบ้านกุดแคนบ่ำไว้กับดอนปู่ตา “ทำให้พระครูหนูประกาศให้ชาวบ้านเลิกนับถือสักการะปู่ตา ทำให้ผู้ใหญ่บ้านประกาศให้ชาวบ้านเข้าไปจับจองการใช้พื้นที่ดอนยาคู เพื่อสร้างบ้านเรือนอยู่อาศัย พื้นที่ดอนยาคูจากที่เป็นป่าทึบมีต้นไม้ใหญ่มากหายไป มีหมู่บ้านขึ้นมาแทนป่าไม้

ในปี พ.ศ. 2487 พระครูหนูได้พาชาวบ้านสร้างรอยพระพุทธบาทจำลอง โดยไปหาช่างฝีมือมาจากบ้านเหล่าสิงห์ใคร อำเภอสุวรรณภูมิ จังหวัดร้อยเอ็ด เพราะชาวบ้านไม่มี

ช่างฝีมือที่เป็นหัวหน้าในการก่อสร้าง เหตุผลอีกประการ คือ บ้านเหล่าสิงห์ใครเป็นหมู่บ้านดั้งเดิมของบ้านกุดแคน การก่อสร้างรอยพระพุทธบาทจำลองเริ่มตั้งแต่ ปี พ.ศ. 2487 ซึ่งในขณะการก่อสร้างต้องไปขนดินเหนียวที่บ้านหม้อใกล้เขตจังหวัดมาทำอิฐมอญ การเผาดินเหนียวเป็นก้อนอิฐสีแดง ๆ เล็ก ๆ ไม่มีแบบพิมพ์สวยงาม ใช้แบบพิมพ์รางไม้เป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า ทำหลาย ๆ อันให้ใช้ปั้นดินเหนียวตากแห้ง แบบดินเหนียวแกะจากเปลือกไม้มาตากแดด นำไปเผาในเตาหลุมดินกลบด้วยขี้แกลบ ดินสุกเป็นก้อนดินเหนียวสีแดง เรียกว่าก้อนอิฐ แต่ทำด้วยดินเหนียว เมื่อมีวัสดุอิฐจำนวนมากชาวบ้านกุดแคนและบ้านสิงห์ใครช่วยกันสร้างเป็นสถูปรอยพระพุทธบาทจำลอง

การก่อสร้างรอยพระพุทธบาทจำลอง ประมาณ 3 – 4 ปีถึงจะสำเร็จซึ่ง ปี พ.ศ. 2490 ได้มีพิธีบวงสรวงเหมือนบูชาผีปู่ตา คือ ทำพิธีในเดือนหก ก่อนทำนา เครื่องบูชามีดอกไม้ ธูปเทียน อย่างละ 5 คู่ เรียกว่า ขันธ์ห้า ผู้นำพิธีกรรมเป็นผู้ชาย เรียกว่า พ่อจารย์ลุย (ทองใบ วิวัฒนาการ. 2552 : สัมภาษณ์) การทำพิธีเป็นการทำพิธีเพื่อส่วนรวม โดยชาวบ้านมารวมกันแล้วบ่นร้องขอให้พระพุทธเจ้าบันดาลให้ฝนตกลงมา ในการทำพิธีนี้จะเหมือนการบูชาผีปู่ตาในช่วงการก่อตั้งชุมชน แต่ในระยะต่อมาพระครูหนูได้เปลี่ยนแปลงเวลาการทำพิธีจากเดือนหกมาเป็นเดือนสาม เพราะ พระครูหนูได้ประชุมชาวบ้านว่า “ชาวบ้านนับถือพระไม่ใช่นับถือผี พระเกิดจากพระพุทธเจ้าเป็นศาสดาซึ่งพระองค์ได้ประกาศศาสนาในเดือนสามเรียกว่า วันปฐมเทศนา จึงควรทำพิธีในเดือนสามของทุก ๆ ปี เมื่อชาวบ้านกุดแคนได้เปลี่ยนแปลงเวลาการทำพิธีกรรมในเดือนสาม ซึ่งในขณะนั้นการทำพิธีจะทำเฉพาะคนในบ้านกุดแคน เพราะการคมนาคมไม่สะดวกติดต่อกับชาวบ้านอื่น ๆ ต้องเดินทางด้วยเท้าตามทางเกวียน ใช้ม้าเป็นพาหนะ ในระยะต่อมาปี พ.ศ. 2517 ชาวบ้านกุดแคนมีการเปลี่ยนแปลงถนนจากทางเกวียนลึก ๆ เป็นถนนลูกรังด้วยนโยบายเงินผันของพ่อใหญ่คึกฤทธิ์ ผลทำให้ชาวบ้านเดินทางไปมาหาสู่กันได้สะดวกขึ้น การทำพิธีกรรมได้มีชาวบ้านใกล้เคียงบ้านหนองโน บ้านหนองอีดำมาร่วมด้วยเพราะเป็นบ้านเครือญาติกับชาวบ้านดั้งเดิมคือบ้านกุดแคน การเปลี่ยนแปลงในหมู่บ้านจากถนนดินลูกรังแล้ว คนในหมู่บ้านเพิ่มจำนวนมากขึ้น ทำให้การขยายหมู่บ้านเพิ่มขึ้นส่งผลให้การสื่อสารเรื่องอำนาจศักดิ์สิทธิ์ความเชื่อรอยพระพุทธบาทจำลองแพร่กระจายไปเพราะคนที่ศรัทธาจากชาวบ้านกุดแคน ไม่ประสบปัญหาการมีภัยธรรมชาติเกิดขึ้นในหมู่บ้าน หลังจากมานับถือพระพุทธเจ้าที่มีสัญลักษณ์แทนคือรอยเท้า อภิหารจากความศักดิ์สิทธิ์ส่งผลให้การทำพิธีกรรมมีการเปลี่ยนแปลงจากที่ทำมาในช่วงปี พ.ศ. 2490 ไม่มี

มหรสพ ช่วงเวลาหลังปี พ.ศ. 2490 ชาวบ้านจัดให้มีหมอลำกลอนมาเสพงันเพราะคนจะมาทำบุญมากแล้วมีเงินบริจาคจำนวนมาก (หนูไพร งามใส. 2552 : สัมภาษณ์)

จากที่กล่าวมาสถานที่สำคัญของชาวบ้านกุดแคนมี ตูบปู่ตา วัด และรอยพระพุทธบาทจำลองซึ่งสถานที่สำคัญทั้งสามแห่งเกิดจากความเชื่อศรัทธาของชาวบ้านกุดแคน เชื่ออำนาจของผี และพระ ถือเป็นยุทธศาสนาของชาวบ้านกุดแคน ซึ่งปัจจุบันบ้านกุดแคนไม่มีดอนปู่ตาแต่มีวัดและรอยพระพุทธบาทจำลองยังคงอยู่กับความเชื่อและการทำพิธีกรรมได้เปลี่ยนแปลงไปตามความต้องการของชาวบ้านหลาย ๆ หมู่บ้านมารวมกันและเปลี่ยนแปลงไปตามความสะดวกสบายของการคมนาคมมีถนน มีการศึกษา เข้าสู่หมู่บ้านโดยมีโรงเรียนประถมศึกษา 1 แห่ง ทำให้ชาวบ้านเกิดการเชื่อมโยงกับชุมชนอื่น ๆ มากขึ้น ด้วยการสื่อสารผ่านการพูดให้เอกสารต่าง ๆ ว่าชาวบ้านจะทำกิจกรรมใดในหมู่บ้านตนเอง (แสงจันทร์ งามใส. 2552 : สัมภาษณ์)

ประวัติความเป็นมารอยพระพุทธบาทจำลอง

จากข้อมูลคำบอกเล่าของคุณยายอำนวยพร สีดาพล คุณตาสมบูรณ์ ศรีเมือง และคุณตาทองใบ วิวัฒนาการ กล่าวถึงการก่อสร้างรอยพระพุทธบาทจำลอง

ในปี พ.ศ. 2487 เป็นปีที่เกิดภัยภิบัติในหมู่บ้านถูกลมพัดบ้านเรือนพังไปหลายหลังคาเรือน เนื่องจากฝนตกหนักก่อนฤดูการทำนา ด้วยความเชื่อว่าอำนาจผีปู่ตาในหมู่บ้านที่อัญเชิญไปอยู่ที่ศาลดอนยาคูมีผีปู่ตาพร้อมในการสร้างชุมชนแล้วชาวบ้านได้บูชา อ้อนวอนขอให้คุ้มครองคน สัตว์ สิ่งของในหมู่บ้านให้ปลอดภัย ไม่มีโรคระบาด ไม่มีโจรผู้ร้าย ได้ทำนาข้าวกล้าอุดมสมบูรณ์และไม่ให้เกิดมีภัยจากไฟไหม้ ฟ้าผ่า น้ำท่วม ลมพัดบ้านเรือน ภัยร้ายเหล่านี้ไม่เข้ามาในหมู่บ้าน (อำนวยพร สีดาผล , สมบูรณ์ ศรีเมือง และทองใบ วิวัฒนาการ : 2552 : สัมภาษณ์) ผลจากการบ๋ำและร้องขอไม่บรรลุผลตามความปรารถนาร่วมกันของชาวบ้าน ทำให้พระครูหนูได้ประชุมชาวบ้านอธิบายเรื่องความเชื่อของตนเองมีผลเป็นจริงตามขอหรือไม่แต่ชาวบ้านได้รับภัยพิบัติ

ความเชื่ออำนาจผีมีทั้งให้คุณและให้โทษแต่จากสิ่งที่ชาวบ้านได้รับจากการมีศาลผีปู่ตาบันดาลให้ชาวบ้านพบแต่ความทุกข์เกิดเหตุลมพัด โรคระบาดในบ้านกุดแคน พระครูหนูได้เกิดข้อคิดว่า ถ้ามานับถือคุณพระหรือพระพุทธเจ้า ที่เป็นศาสดาของศาสนาพุทธ มีสัญลักษณ์แทนพระองค์หลายอย่างเช่น เอกสารคำสอน พระพุทธรูป ภาพถ่าย รอยเท้าของพระองค์ท่าน ชาวบ้านควรนำไปคิดพิจารณา การนับถือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ควรนับถือผีที่มองเห็นตัวตนหรือผีที่มี

แต่วิญญาณ ไม่ให้คุณกับชาวบ้านเรื่องคำร้องขอนาน ๆ จะเกิดความสุขสักครั้ง (สมบูรณ์ ศรีเมือง. 2552 : สัมภาษณ์)

ผลจากการเปลี่ยนแปลงของหมู่บ้านและผลจากการประชาคมให้ชาวบ้านนับถือพระพุทธเจ้า ทำให้ผู้ใหญ่บ้านกุดแคนในสมัยปี พ.ศ. 2487 คือ ให้ชาวบ้านเลิกนับถือผีดอนปู่ตา ที่ดอนยาคูแล้วให้ชาวบ้านขยายครอบครัวสร้างบ้านในที่ดินสาธารณะได้ ถ้าชาวบ้านคนใดไปสร้างที่อยู่อาศัยหรือเข้าไปถางที่ป่าดอนยาคูให้เป็นที่พักกันได้

จากประวัติเหตุการณ์สร้างรอยพระพุทธบาทจำลอง และการทำพิธี ทีมผู้วิจัยได้สรุปมิติเวลา หลังการศึกษาตามเหตุการณ์ที่ชาวบ้านได้บอกเล่าและการเปลี่ยนแปลงของการทำพิธีกรรมบูชารอยพระพุทธบาทจำลองตามการปรับตัวของคนในชุมชนดังนี้

1. ยุครอยพระพุทธบาทจำลองหาช่างฝีมือมาก่อสร้าง พ.ศ.2487 – พ.ศ.2490
2. ยุคการบูชารอยพระพุทธบาทจำลองแทนการบูชาผีปู่ตา พ.ศ. 2490 – พ.ศ. 2507
3. ยุคการเปลี่ยนแปลงพิธีกรรมบูชารอยพระพุทธบาทจำลอง พ.ศ. 2507 – พ.ศ. 2535
4. ยุคการสร้างเครือข่ายการบูชารอยพระพุทธบาทจำลอง พ.ศ. 2535 – ปัจจุบัน

จากการแบ่งยุคการศึกษาเรื่องย้อนรอยพระพุทธบาทจำลองบ้านกุดแคนมีรายละเอียดแต่ละยุคดังนี้

1. ยุครอยพระพุทธบาทจำลองหาช่างฝีมือก่อสร้าง พ.ศ. 2487 – พ.ศ. 2490

หนูจี จ่าคาม อายุ 58 ปี รองประธานองค์การบริหารส่วนตำบลหนองโนได้เล่าถึงอดีตที่ได้เห็นชาวบ้านก่อสร้างรอยพระพุทธบาทจำลองว่า

“ การเริ่มก่อสร้างรอยพระพุทธบาทจำลองพระครูหนูหรือหลวงปู่หนูให้ชาวบ้านมาประชุมกันทั้งชายและหญิงภายในหมู่บ้านหลายหลังคาเรือนในช่วงปี พ.ศ. 2487 มีชาวบ้านจำนวนยังไม่มากแล้วสอบถามหาช่างฝีมือในหมู่บ้านและช่างฝีมือจากหมู่บ้านใกล้เคียงมารับจ้างก่อสร้าง ปรากฏไม่มีช่างฝีมือตอบตกลงจะรับจ้างสร้างรอยพระพุทธบาทจำลอง วิธีต่อมา พระครูหนูได้ให้ชาวบ้านทุกคนเป็นช่างก่อสร้าง ให้ตัวแทนครอบครัว ที่เป็นผู้ชายเดินทางไปดูที่รอยพระพุทธบาทจำลองที่สระบุรี ใช้เวลาเดินทางหลายวัน ทำอย่างนี้หลาย ๆ ครั้งแล้วมาประชุมกันว่า สิ่งที่ทุกคนได้เห็นที่เรียกว่ารอยพระพุทธบาทจำลองมีลักษณะอย่างไร ถือเป็นกลอุบายที่พระครูหนูได้ความรู้สาขาช่างกับชาวบ้านด้วยการให้ไปเที่ยวดูความรู้จากที่มีรอยพระพุทธบาทของพระพุทธเจ้าจากจังหวัดสระบุรี (หนูจี จ่าคาม. 2552 : สัมภาษณ์)

ความรักสามัคคีของคนในชุมชนในการสร้างรอยพระพุทธบาทจำลอง

สมบูรณ์ ศรีเมือง ผู้นำพิธีกรรมของหมู่บ้านกุดแคนอธิบายว่า “ ชาวบ้านกุดแคนไม่ได้แบ่งงานกันในการสร้างรอยพระพุทธบาทจำลองทำว่าผู้ชายหรือผู้หญิงเพราะทุกคนต้องเดินทางไปขนดินเหนียวที่หมู่บ้านใกล้เขตเมืองมหาสารคาม เรียกว่าบ้านหม้อ ที่มีดินเหนียวใช้ปั้นหม้อได้ เพื่อนำดินมาทำอิฐมอญ (อิฐแดงด้วยการทำด้วยตนเอง เพื่อก่อสร้างตัวเจดีย์) การใช้แรงงานเพื่อให้ได้อิฐมอญก้อนเล็กจากดินเหนียวใช้เวลาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2487 – พ.ศ. 2490 ได้สำเร็จเป็นสถูปเจดีย์ตั้งไว้ที่ดอนหนองสิม ที่เรียกดอนหนองสิม เพราะที่ตั้งบริเวณรอยพระพุทธบาทจำลองมีหนองน้ำขนาดใหญ่อยู่ใกล้ ๆ พื้นที่ดินป่าไม้สาธารณะของหมู่บ้าน ชาวบ้านเรียกหนองสิม หนองสิมมีน้ำใช้ตลอดปี ซึ่งในเวลาจัดงานประเพณีบูชารอยพระพุทธบาทจำลอง ชาวบ้านกุดแคนจะมาพัฒนาหนองสิมไม่ให้มีจอก แหน ในหนองสิมเพื่อผู้มาชมงานได้เดินดูสิ่งแวดล้อมรอบ ๆ ที่ตั้งรอยพระพุทธบาทจำลอง เดินดูคูน้ำหนองสิม ชมปลา ในหนองสิมด้วย

หลังจากสร้างสถูปเจดีย์ที่ทำด้วยอิฐมอญแล้ว พระครูหนูได้ให้ชาวบ้านบริจาคเงินรวมกันเก็บไว้เพื่อซื้อโลหะเหล็กมาจำลองภายในรอยพระพุทธบาทจำลอง เป็นลักษณะแผ่นสี่เหลี่ยมผืนผ้า กว้าง 1 เมตร ยาว 1 เมตร ยกไปครอบฐานที่ก่อให้เป็นแท่นที่ตั้งรอยพระพุทธบาทจำลองไว้การจานเหล็กเป็นรูปร่างสวยงาม อาศัยช่างฝีมือจากบ้านเหล่าสิงห์ใครในอำเภอสุวรรณภูมิมาช่วยทำลวดลายให้สวยงามแล้วปิดด้วยยางรักสีดำ (สมบูรณ์ ศรีเมือง. 2552 : สัมภาษณ์) การสร้างรอยพระพุทธบาทจำลองได้ชี้ให้เห็นความร่วมมือของชาวบ้านกุดแคนทั้งชายและหญิงทำอิฐมอญช่วยกันเป็นวัสดุก่อสร้างใช้เวลาหลายปีและชาวบ้านเหล่าสิงห์ใครเป็นช่างฝีมือทำลวดลายเหล็กที่เป็นรอยพระพุทธบาทจำลอง ซึ่งเป็นบ้านเดิมของคนบ้านกุดแคนได้มาช่วยเหลือไปการสร้างแสดงให้เห็นว่า การสร้างรอยพระพุทธบาทจำลองได้มีการกล่าวถึงความสัมพันธ์ของคนกับคนหลายแห่งเกิดขึ้นตั้งแต่การเดินทางไปเอาดินเหนียวของคนบ้านกุดแคน บ้านหม้อมาทำอิฐมอญ การขอความช่วยเหลือให้ช่างมาช่วยทำลวดลายรอยพระพุทธบาทจำลองให้งดงาม ถือว่าโบราณสถานที่สำคัญของชาวบ้านกุดแคนได้สร้างความเชื่อศรัทธาให้เกิดขึ้นจากคนในชุมชนและคนภายนอกชุมชน มีความสามัคคี ร่วมมือช่วยเหลือกันไม่ใช่คนในตระกูลเดียวกัน

2. ยุคการบูชารอยพระพุทธบาทจำลองแทนการบูชาผีปู่ตา พ.ศ. 2490 – พ.ศ. 2507

ทีมยุววิจัยได้สัมภาษณ์ชาวบ้านหลายคนมีแสง งามใสและหนูไพร งามใสกล่าวถึงพิธีกรรมที่บูชารอยพระพุทธบาทจำลอง เกิดความเชื่อจากที่หลวงพ่อหนู หรือพระครูหนูได้ให้

ข้อคิดเห็นว่าควรนับถือสิ่งที่มองเห็น พระพุทธรูปเป็นตัวแทนพระพุทธเจ้าสอนให้ทำความดีละเว้นความชั่ว โดยชาวบ้านกุดแคนไม่มีดอนปู่ตาและผีปู่ตาได้ถูกขับไล่ออกจากหมู่บ้านก่อนสร้างรอยพระพุทธบาทจำลอง การนับถือบูชาความเชื่อเกิดจากการอบรมสั่งสอนในเรื่องพุทธศาสนาเป็นความเชื่อนับถือสืบต่อกันมาถึงปัจจุบันของชาวบ้าน

พิธีบูชามีการนำพิธีเดือนสามของทุกปี วันทำพิธีให้ถือเอาวันธงชัย จะไม่ทำพิธีในวันอังคาร ถือว่าวันอังคารเป็นวันไม่เป็นมงคล ถ้าทำวันอังคารจะเกิดการทะเลาะวิวาทไม่สงบสุข ในพิธีกรรมมีคนคอยทำร้าย เชื่อกันว่าเป็นวันแข็ง ครั้งแรกไม่มีการประกาศวิทยุกระจายเสียงทำพิธี 1 วัน ช่วงเช้าทำบุญตักบาตรแล้ว ผู้นำพิธีกรรมนำชาวบ้านไปที่สถูปเจดีย์รอยพระพุทธบาทจำลอง โดยชาวบ้านมีเครื่องบูชา ขั้นค์ 5 คือ ดอกไม้ 5 คู่ เทียน 5 คู่ ปัจจัยเงินถวายทานขึ้นกับความศรัทธาของแต่ละบุคคลจะบริจาคทานส่วนมาก คนละ 1 – 10 บาท ผู้นำพิธีกรรมกล่าวคำบูชาอัญเชิญเทวดาและกล่าวร้องขออ้อนวอนให้ พระพุทธเจ้ามาปกป้องชุมชน ชาวบ้านทุกคนปลอดภัยไม่มีโจรผู้ร้าย ให้ฝนตกตามฤดูกาลได้ข้าวกล้าอุดมสมบูรณ์ ส่วนพิธีบูชาส่วนบุคคลแล้วแต่ใครจะอธิษฐานอะไร เมื่อได้ผลสัมฤทธิ์ จากคำขอจะทำบุญด้วยการบริจาคเงินใส่ตู้บริจาค ไม่มีมหรสพงัน มีเฉพาะการทำบุญตักบาตร เครื่องบูชาดอกไม้ ธูปเทียน การบูชารอยพระพุทธบาทในยุคนี้ทำกันในชุมชน โดยไม่มีการประกาศเชิญชวนหมู่บ้านใกล้เคียงมาร่วมทำบุญ ความเชื่อศรัทธายังไม่แพร่กระจายไปสู่หมู่บ้านในพื้นที่ของจังหวัดมหาสารคาม (แสงจันทร์ งามใส. 2552 : สัมภาษณ์)

3. ยุคการเปลี่ยนแปลงพิธีกรรมบูชารอยพระพุทธบาทจำลอง พ.ศ. 2507 – พ.ศ. 2535

การทำพิธีกรรมบูชารอยพระพุทธบาทจำลองได้ขยายวงกว้างจากคำบอกเล่าของชาวบ้านกุดแคนที่ไปแต่งงานกับคนหมู่บ้านใกล้เคียงและชายหนุ่มหมู่บ้านอื่นมาแต่งงานกับสาวชาวบ้านกุดแคน ได้อธิบายถึงความศักดิ์สิทธิ์ของอำนาจพระพุทธเจ้าดลบันดาล ตามคำขออ้อนวอนตามคำขอทุกเรื่อง หรือเจ็บป่วยเป็นโรคปวดหัวข้างเดียว (ทองใบ วิวัฒนาการ.2552 : สัมภาษณ์) อำนาจความเชื่อจึงถูกกล่าวไปหมู่บ้านหนองโน บ้านหนองอีดำ บ้านโคกศรี และบ้านหินลาด ทำให้พิธีบูชารอยพระพุทธบาทจำลอง เปลี่ยนจากกการทำเฉพาะคนในหมู่บ้านมีคนหมู่บ้านอื่น ๆ เข้ามาบนบานร้องขอจากการบูชารอยพระพุทธบาทจำลอง ที่ดอนหนองสิมมีขึ้นตลอดปีไม่ได้ร่วมพิธีในเดือนสามที่เป็นพิธีส่วนรวมของชาวบ้านทำร่วมกัน แต่มีคนมาบูชากล่าวขอบ๋นด้วยเรื่องต่าง ๆ เกิดขึ้น เช่น เรื่อง การย้ายถิ่น ทำงานตามหัวเมืองใหญ่ ๆ ไปสอบแข่งขันเข้าเรียน สอบบรรจุทำงาน เข้าคัดเลือกเป็นทหารไม่ถูกคัดเลือกเป็นทหารจากคำบอกกล่าว แสงจันทร์ งามใสว่า “ลูกชายชื่อเบ้น อายุ 21 ปี ไปคัดเลือกทหารเกณฑ์ไม่ถูก

ใบแดง เพราะไปบ่ารอยพระพุทธบาทจำลองไว้" ซึ่งหลังจากไม่ได้เป็นทหารเกณฑ์ขอบคุณพระด้วยการปิดทองคำเปลวในเดือนสาม (แสงจันทร์ งามใส. 2552 : สัมภาษณ์)

ผู้นำชุมชนในช่วงปี พ.ศ. 2535 มีผู้ใหญ่บ้านนายอ้ม คำรินทร์ เป็นผู้นำนักพัฒนาได้รวมพลังปัญญาและรวมเงินศรัทธาจากการบูชารอยพระพุทธบาทได้ นำเงินที่สะสมไว้สร้างพระพุทธรูปองค์เล็ก ๆ เป็นพระพุทธรูปประจำวันเรียกว่าพระพุทธรูปเสี่ยงทาย คู่กับรอยพระพุทธบาทจำลอง โดยการประชุมชาวบ้านเปลี่ยนแปลงพิธีกรรมพิธีบูชารอยพระพุทธบาทจำลอง มีการออกใบปลิวโฆษณาไปปิดประกาศไว้ตามหมู่บ้านใกล้เคียงจากที่บูชาด้วยดอกไม้ธูปเทียน ทำบุญและตักบาตร ได้ว่าจ้างมหรสพมางัน มีหมอลำหมู่ ตีมวย หมอลำกลอน ภาพยนตร์มาแสดงในงานบูชารอยพระพุทธบาทจำลองจากการบูชา 1 วัน ปรับเปลี่ยนทำพิธีกรรม 2 วัน พิธีกรรมมีการเอาบุญกุ้มข้าวใหญ่ข้าวเปลือกมารวมกันถวายทานบูชาพระพุทธเจ้าและเสี่ยงทายพระพุทธรูป จัดดอกไม้ธูปเทียน ทองคำเปลวไว้ขายให้คนที่มาเที่ยวงาน เรียกว่าขายทอง งานที่จัดขึ้นได้สื่อพุทธศาสนาและความเชื่อเป็นเครื่องเชื่อมโยงให้ผู้คนในตำบลโคกก่อมาชมงานการจัดมหรสพและการทำพิธีถึง 2 วัน ถือเป็นงานใหญ่โตมากในทัศนคติของชาวบ้าน ทำให้ชาวบ้านกุดแคนได้ข้อคิดว่า งานที่บูชารอยพระพุทธบาทจำลองเป็นงานยิ่งใหญ่มาก มีการลงทุนสูงเอาแต่หมอลำคณะที่มีชื่อเสียงมาแสดงให้คนมาเที่ยวงานได้ดูชมและได้เงินจากการจัดงานเอามาสร้างถนน สร้างที่พักคนเดินทางพัฒนาชุมชนเจริญขึ้นมาก (หนูไพร งานใส. 2552 : สัมภาษณ์)

4. ยุคการสร้างเครือข่ายการบูชาพระพุทธบาทจำลอง พ.ศ. 2535 – ถึงปัจจุบัน (พ.ศ. 2552) จากคำบอกเล่าของชาวบ้านกุดแคนและคุณตาสมบูรณ์ ศรีเมือง ผู้นำพิธีกรรมได้มีพิธีบูชารอยพระพุทธบาทจำลองด้วยการรวมบุญเดือนสี่ เข้าไปด้วยในบุญเดือนสามนี้ ปกติวันทำพิธีบูชาครั้งแรกมี 1 วัน มีพิธีเฉพาะคนในชุมชน ต่อมามีการบนร้องขออำนาจพระพุทธเจ้าให้ช่วยเหลือหลาย ๆ ประการ ความศักดิ์สิทธิ์ของอำนาจความเชื่อพุทธศาสนาและได้มีพิธีบูชา 2 วัน ผนวกเอาวันพิธีบุญเดือนสี่ จี่ข้าวถวายทานตามตำราความเชื่อว่า

" ในกาลครั้งหนึ่ง นางปุณณตาสีได้ทำข้าวจี่ถวายสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า และถวายพระอานนท์ แต่นางปุณณทาสีคิดว่าพระองค์คงไม่เสวยอาจเอาทิ้งเอาให้สุนัขกิน เพราะแป้งข้าวจี่ของนางไม่สวยงามประณีต เมื่อพระพุทธเจ้าทรงทราบจิตใจของนาง จึงรับสั่งให้พระอานนท์ประทับนั่งฉันข้าวจี่ของนางปุณณทาสี เป็นผลให้นางได้ยินดีเป็นที่สุด และเมื่อนางได้ฟังพระธรรมเทศนาที่พระพุทธเจ้าแสดง ก็บรรลุโสตาผลด้วยถวายข้าวจี่ ชาวอีสานได้

ทราบตำนานข้าวจี่ถวายพระพุทธเจ้าจึงพากันทำข้าวจี่ถวายทานแด่พระสงฆ์สืบมา" (สมบูรณ์ ศรีเมือง. 2552 : สัมภาษณ์)

ในปัจจุบันการทำพิธีบูชารอยพระพุทธบาทจำลองจึงมีพิธีสำคัญ 3 พิธีรวมกันใน 2 วัน คือวันที่ 1 เอาบุญเดือนสามจี่ข้าวถวายพระสงฆ์ บูชารอยพระพุทธบาทจำลอง และเสี่ยงทายพระ มีมหรสพงันหลาย ๆ อย่างมีการออกร้านเหมือนงานบุญเบิกฟ้า ในจังหวัดมหาสารคาม การทำพิธีบูชารอยพระพุทธบาทจำลองตอนกลางคืน เวียนเทียนถือเป็นวันมาฆบูชาด้วย ส่วนการเสี่ยงทายพระปัจจุบันจะเสี่ยงทายได้เฉพาะในพิธี วันงานบูชารอยพระพุทธบาทจำลอง เนื่องจากความศักดิ์สิทธิ์ของพระเสี่ยงทายมีความร่ำลือว่าศักดิ์สิทธิ์มากทำให้ผู้นำชุมชนและชาวบ้านได้เก็บรักษาพระพุทธรูปองค์เสี่ยงทายไว้อย่างดีในวัดบ้านกุดแคน จะนำพระพุทธรูปเสี่ยงทายให้เห็นเฉพาะงานพิธีบูชารอยพระพุทธบาทจำลอง ที่มีงานพิธีร่วมทำบุญเดือนสี่จี่ข้าวมารวมด้วย

การทำพิธีบูชารอยพระพุทธบาทจำลองถือเป็นประเพณีประจำหมู่บ้านกุดแคนในยุคปัจจุบันได้ เผยแพร่ผ่านสื่อวิทยุชุมชน สื่อสารคดีของเคเบิลทีวีสกายไลน์จังหวัดมหาสารคาม และสื่อการพูดสนทนาของผู้คนที่เคยเข้าร่วมพิธีบุญผ้าป่าประกอบขึ้นมาในพิธีบูชารอยพระพุทธบาทจำลอง ทำให้มีเงินหมุนเวียนในเทศกาลบูชารอยพระพุทธบาทจำลอง เปลี่ยนแปลงไปจากไม่มีการลงทุนจ้างมหรสพมาแสดงในงานและเตรียมอาหารไว้เลี้ยงคนที่นำผ้าป่ามาจากกรุงเทพฯ นครราชสีมา และคณะผ้าป่าของชาวบ้านที่จัดทำขึ้น เพื่อบูชาพระพุทธเจ้าตามความเชื่อของชาวบ้านว่าไม่มีผีปู่ตา แต่มีพระพุทธรูปแทนพระพุทธเจ้า

การสร้างเครือข่ายบูชารอยพระพุทธบาทจำลองของชาวบ้านกุดแคน

จากคำบอกเล่าข้อมูลความรู้ภาคสนามที่ทีมยุววิจัยได้นำเสนอให้เห็น พิธีกรรมของท้องถิ่นได้เชื่อมโยงให้ผู้คนที่ศรัทธาพุทธศาสนามาร่วมกันทำพิธีบูชารอยพระพุทธบาทจำลองในเดือนสามร่วมกัน ซึ่งเป็นการปรับเปลี่ยนพิธีกรรมหลาย ๆ พิธีของชาวอีสานที่ศรัทธาพระพุทธศาสนา มารวมกันเป็นพิธีบูชาพระพุทธเจ้า เกิดขึ้นเพราะนโยบายผู้นำชุมชนต้องการหาเงินเข้ามาในหมู่บ้าน เพื่อเป็นเงินทุนการพัฒนาหมู่บ้าน โดยการขายทองคำเปลว ดอกไม้ธูปเทียน บูชารอยพระพุทธบาทจำลองสร้างความสนุกสนานให้ผู้มาเที่ยวงานได้ชมหมอลำชมดนตรี ดูการตีมวยแข่งขัน และมีการทำพิธีส่วนตนร้องขอปิดทองคำเปลวรอยพระพุทธบาทจำลอง และเสี่ยงทายพระพุทธรูปองค์ศักดิ์สิทธิ์ พิธีกรรมเหล่านี้มีผู้คนจากทุกหมู่บ้านในตำบลหนองโน และตำบลโคกก่อได้ร่วมกับคนต่างจังหวัดมาร่วมในพิธีเป็นประเพณีประจำท้องถิ่น ที่คนมาร่วมพิธีด้วยความเชื่อในพุทธศาสนายังคงอยู่ในสังคมไทยและสังคมอีสาน

นอกจากนี้การสร้างเครือข่ายของประเพณีท้องถิ่นเกิดขึ้นจากการใช้พัฒนาการของสื่อเริ่มจากสื่อบุคคลกล่าวขานพูดจาในวงเพื่อนญาติ หมู่บ้านใกล้เคียง พัฒนาสู่สื่อวิทยุชุมชน ออกแผ่นปลิวโฆษณาและสื่อโทรทัศน์แสดงถึงการเคลื่อนไหวการสร้างแหล่งเรียนรู้ทางวัฒนธรรมด้านความเชื่อเข้าไปสู่พื้นที่สาธารณะได้ สังคมได้รับรู้ว่าบ้านกุดแคนมีประเพณีที่สืบทอดมาจากบรรพบุรุษที่ไม่นับถือผีปู่ตาเหมือนชาวอีสานหลาย ๆ ที่ แต่เป็นความเชื่ออำนาจสิ่งศักดิ์สิทธิ์ตามตำนานการเกิดพุทธศาสนา ทำให้เกิดผู้นำพัฒนาชุมชนเป็นพระสงฆ์และชาวบ้านตำแหน่งผู้ใหญ่บ้าน เป็นคนนำชุมชนให้พึ่งตนเองและพึ่งพากันเองเพื่อพัฒนาชุมชนโดยนำวัฒนธรรมให้มีพื้นที่สาธารณะเกิดขึ้นผ่านสื่อหลากหลายรูปแบบเผยแพร่ยังคงดำรงอยู่หมู่บ้านกุดแคน

สรุปผลการวิจัย

กองทุนสวัสดิการพัฒนาหมู่บ้าน เกิดจากผลการวิจัยเรื่องย้อนรอยพระพุทธบาทจำลองของชาวบ้านกุดแคนได้ข้อค้นพบเรื่องการอนุรักษ์ประเพณีบูชารอยพระพุทธบาทจำลอง ด้วยแนวทางการรวมพิธีกรรมหลาย ๆ พิธีเกี่ยวกับความเชื่อพระพุทธเจ้ามาไว้ในพิธีรอยพระพุทธบาทจำลอง แล้วขยายวันทำพิธีเพิ่มมากขึ้น มีปัจจัยเสริมการว่าจ้างมหรสพหลายชนิดมาเสพงันมีเงินทุนเข้ามาเกี่ยวข้อง แต่มีเงินทุนมาด้วยการระดมทุนทำผ้าป่ามาสมทบการลงทุนทำพิธีมีประโยชน์โดยตรงได้บูชาพระพุทธรูป พิธีรอยพระพุทธบาทจำลอง (รอยพระพุทธเจ้า) และหนุ่มสาวได้ปลดปล่อยพบปะกัน มีปฏิสัมพันธ์กันบางคนอาจได้เป็นคู่รักกันแต่งงานกัน และประโยชน์โดยอ้อมเป็นกองทุนสวัสดิการพัฒนาหมู่บ้าน ได้สร้างวัด สร้างถนน สร้างที่พักคนเดินทาง และเก็บเงินทุนไว้ทำบุญพิธีบูชารอยพระพุทธบาทจำลองในปีต่อไป โดยไม่พึ่งรัฐบาลตั้งแต่เริ่มก่อสร้างมาถึงการมีวัตถุในชุมชน เพราะเงินของพิธีกรรมมาเสริมสร้างชุมชนให้เข้มแข็ง ชาวบ้านรักษาสามัคคี ชาวบ้านมีเครือข่ายการทำงานจากหมู่บ้านใกล้เคียง บ้านหนองโน บ้านหนองอีดำ บ้านนานกเขียน บ้านโคกก่อ จังหวัดมหาสารคามและกรุงเทพมหานคร แสดงว่าพิธีบูชารอยพระพุทธบาทจำลองมีความเป็นท้องถิ่นเดียวกัน (ทวีศิลป์ สืบวัฒนะ. เวทีถอดบทเรียนโครงการยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นจังหวัดมหาสารคาม วันที่ 28 ธันวาคม พ.ศ. 2552)

รายชื่อผู้ให้ข้อมูล

1. นายสมบูรณ์ ศรีเฮือง อายุ 72 ปี บ้านเลขที่ 90 หมู่ 6 บ้านกุดแคน ตำบลนองโน อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม ให้สัมภาษณ์ทีมยุววิจัยโรงเรียนโคกก่อพิทยาคม วันที่ 10 ธันวาคม พ.ศ.2552

2. นายทองใบ วิวัฒนาการ อายุ 80 ปี บ้านเลขที่ 18 หมู่ 2 บ้านกุดแคน ตำบลนองโน อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม ให้สัมภาษณ์ทีมยุววิจัยโรงเรียนโคกก่อพิทยาคม วันที่ 10 ธันวาคม พ.ศ.2552

3. นายหนูจี จ่าคาม อายุ 65 ปี บ้านเลขที่ 85 หมู่ 6 บ้านกุดแคน ตำบลนองโน อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม ให้สัมภาษณ์ทีมยุววิจัยโรงเรียนโคกก่อพิทยาคม วันที่ 29 ธันวาคม พ.ศ.2552

4. นายหนูไพร งามใส อายุ 61 ปี บ้านเลขที่ 25 หมู่ 6 บ้านกุดแคน ตำบลนองโน อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม ให้สัมภาษณ์ทีมยุววิจัยโรงเรียนโคกก่อพิทยาคม วันที่ 29 ธันวาคม พ.ศ.2552

5. นางหมู ใบบ้ง อายุ 40 ปี บ้านเลขที่ 26 หมู่ 6 บ้านกุดแคน ตำบลหนองโน อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม ให้สัมภาษณ์ทีมยุววิจัยโรงเรียนโคกก่อพิทยาคม วันที่ 29 ธันวาคม พ.ศ. 2552

6. นางแสงจันทร์ งามใส อายุ 58 ปี บ้านเลขที่ 25 หมู่ 6 บ้านกุดแคน ตำบลนองโน อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม ให้สัมภาษณ์ทีมยุววิจัยโรงเรียนโคกก่อพิทยาคม วันที่ 29 ธันวาคม พ.ศ.2552

7. นางอำนวยพร สีดาพล อายุ 80 ปี บ้านเลขที่ 10 หมู่ 6 บ้านกุดแคน ตำบลนองโน อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม ให้สัมภาษณ์ทีมยุววิจัยโรงเรียนโคกก่อพิทยาคม วันที่ 29 ธันวาคม พ.ศ.2552

การเก็บข้อมูลภาคสนาม เด็กหญิงฉัตรฉบา รังวัดสา , นางสาวเจนจิรา อุทัยแสน , นางสาวจิรวดี ศรีอำนวย

2. โสกนกเต็น โรงเรียนโคกล่าม

การศึกษาเรื่องนี้มีจุดมุ่งหมาย เพื่อศึกษาความเป็นมาและความสำคัญของโสกนกเต็นจากอดีตจนถึงปัจจุบัน ด้านการเปลี่ยนแปลง วิถีชีวิต สังคม ประเพณีพิธีกรรม ในชุมชนนำไปอนุรักษ์โสกนกเต็นให้ยั่งยืน พื้นที่ศึกษาโสกนกเต็น บ้านโคกล่าม ตำบลโคกล่าม อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม ใช้วิธีการเก็บข้อมูลภาคสนามเป็นหลักโดยใช้แบบสัมภาษณ์ แบบไม่มีโครงสร้างปลายเปิด เป็นคำถามให้ได้ข้อมูล นำมาสังเคราะห์ตรวจสอบข้อมูลจากการจัดเวทีสนทนากับชาวบ้าน แล้วนำมาเรียบเรียงใหม่ให้ตรงจุดมุ่งหมายนำเสนอผลการศึกษาแบบพรรณนาวิเคราะห์

โสกนกเต็นประวัติศาสตร์ท้องถิ่น

จากการศึกษาตามโครงการยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่น เรื่อง โสกนกเต็น บ้านโคกล่ามอำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาประวัติความเป็นมาความสำคัญของโสกนกเต็นจากอดีตถึงปัจจุบัน เพื่อศึกษาวิถีชีวิต สังคม การเปลี่ยนแปลงพิธีกรรม หรือประเพณีในชุมชนและเพื่อศึกษาแนวทางในการอนุรักษ์และดูแลรักษาสิ่งแวดล้อมโสกนกเต็นให้ยั่งยืน โดยได้ใช้การวิจัยเอกสารที่เกี่ยวข้อง ใช้การสัมภาษณ์ และการจดบันทึก พื้นที่ที่ใช้ในการศึกษาครั้งนี้ คือ ชุมชนบ้านโคกล่าม อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม กลุ่มเป้าหมาย คือ ผู้เฒ่าผู้แก่ และผู้รู้ในชุมชนบ้านโคกล่าม อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม นำข้อมูลที่เกี่ยวข้องมาวิเคราะห์เชิงเนื้อหาและสังเคราะห์ดังนี้

ประวัติความเป็นมาของโสกนกเต็น

เมื่อประมาณ 108 ปีมาแล้ว (พุทธศักราช 2444) มีชาวบ้านซำแฮด 7 ครอบครัว ได้แก่ครอบครัวนายจำปา สมสีไสย นายบุดดี หาสุข นายสาย จิณารักษ์ นายบุดดี หาสุข นายสันทอ ดีเหม็น นายเต๊ะ จันทร์สม นายแร่ จันทร์คำ นายจันทร์กล จันทร์คำ ได้อพยพมาถึงลำห้วยเตย จับจองพื้นที่ถางป่า เพื่อปลูกบ้านเรือน ได้ตั้งชื่อหมู่บ้านว่าบ้านวังยางบง ตั้งได้ประมาณ 3 ปี ในขณะเดียวกันนั้นมีคนล้มตายในหมู่บ้านเป็นจำนวนมาก ชาวบ้านเกิดความกลัวจึงเป็นเหตุให้ย้ายกลับไปที่บ้านซำแฮดอีกครั้งหนึ่ง ต่อมาโดยการนำของ นายจำปา สมศรีไสย ได้พากันอพยพกลับมาที่บ้านวังยางบงอีกที บอกว่าพื้นที่ตรงนี้เหมาะกว่าที่อื่นๆ เนื่องจากมีลำห้วยเตยไหลผ่าน พื้นที่เป็นเนินสูง เป็นป่าทึบมีต้นไม้นานาชนิดทั้งเล็กและใหญ่มากมาย อุดมสมบูรณ์ไปด้วยสัตว์ป่านานาชนิด ได้แก่ เสือ ช้าง กระต่าย กระรอก กระแต ลิง ฯลฯ ในน้ำก็มีปลา กุ้งหอย ชาวบ้านต่างครอบครัวต่างก็จับจองพื้นที่เป็นของตนเองตัดไม้โดยใช้ขวาน มีด เลื่อย เป็นเครื่องมือ สร้างบ้านเรือนเป็นที่อยู่อาศัย ได้จับจองที่ดินโดยใช้ไม้

ไปพาด หรือ ปักเสียบไว้บอกว่าตรงนี้ข้าจองแล้วนะ คนอื่นก็ไม่เข้าไปยุ่ง จะเห็นได้ว่าในยุคปู่ย่า ตา ทวดของพวกเราคำพูดถือว่าศักดิ์สิทธิ์ ไม่เหมือนปัจจุบันแย่งชิง ชิงดีชิงเด่น จากนั้นได้เปลี่ยนชื่อหมู่บ้านจากวังยางบงเป็น “บ้านโคกล่าม” จนถึงปัจจุบัน ตั้งบ้านตามนามพื้นที่ของหมู่บ้าน คือเป็นเนินสูงและเป็นที่ราบ (ลุ่มๆดอนๆ) มีลำห้วยไหลผ่าน อยู่บนเนินสูงมีพื้นที่ประมาณ 1 ตารางกิโลเมตร ลักษณะทางภูมิศาสตร์ตั้งอยู่ที่เนินสูง เป็นโคก และมีลำห้วยเตยไหลผ่าน และเห็นว่านายจำปา สมสีไสย เหมาะที่จะเป็นผู้นำเนื่องจากมีความสามารถในหลายๆ ด้าน ได้ตั้งให้เป็นผู้ใหญ่บ้าน เพื่อจะนำพาหมู่บ้านให้มีความเจริญต่อไป ชาวบ้านมีวิถีชีวิตตามสภาพแวดล้อมของตนเอง คือหาของป่าล่าสัตว์ จับปลาเพื่อเป็นอาหาร ไม่มีการซื้อขาย พึ่งพาอาศัยกันและกัน อยู่แบบเรียบง่าย อาชีพส่วนใหญ่ของคนที่นี่คือ อาชีพเกษตรกรรมเป็นหลัก คือการทำนา ทำไร่ (ปลูกปอ ฝ้าย อ้อย มันสำปะหลัง ถั่ว และ งา) ส่วนใหญ่ปลูกเอาไว้กินไว้ใช้เอง เหลือกินเหลือใช้ก็นำไปแลก พริก มะเขือเกลือ และปลาร้า ในชุมชนใกล้เคียงได้แก่ บ้านดงเค็ง บ้านหนองกุงวันดี บ้านโคกลาง และบ้านบรบือ เครื่องมือที่ใช้ในการทำมาหากิน คือ จอบ เสียม ขวาน เลื่อย สวิง แห โดยใช้แรงงานคนเป็นส่วนใหญ่ การคมนาคมเดินทางโดยใช้เกวียนเป็นพาหนะ (โดยใช้วัวเทียมเกวียนใช้เป็นคู่) และการเดินเท้า นับว่ามีอุปสรรคมาก (หงษ์ หาสุข. 2552 : สัมภาษณ์)

อาณาเขตติดต่อ

ทิศเหนือ จดกับบ้านหนองกุงวันดี อำเภอ โกสุมพิสัย จังหวัดมหาสารคาม

ทิศตะวันออก จดกับบ้านดงเค็ง อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม

ทิศตะวันตก จดกับบ้านสำโรง อำเภอโกสุมพิสัย จังหวัดมหาสารคาม

ทิศใต้ จดบ้านโคกลาง อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม

อยู่ห่างจากอำเภอบรบือ 10 กิโลเมตร ห่างจากจังหวัดมหาสารคาม 25 กิโลเมตร การคมนาคมเดินทางโดยใช้รถยนต์และรถจักรยานยนต์

ลักษณะภูมิอากาศ

มีลักษณะแบบมรสุมเมืองร้อน ในฤดูร้อนจะมีอากาศร้อนอบอ้าว และในช่วงนี้ได้รับอิทธิพลจากลมมรสุมตะวันตกเฉียงใต้ที่พัดผ่านมาจากมหาสมุทรอินเดีย ทำให้เกิดฝนตก มีอุณหภูมิสูงประมาณ 20-40 องศาเซลเซียส และมีอุณหภูมิเฉลี่ยตลอดทั้งปีอยู่ระหว่าง 26.90 - 28.25 องศาเซลเซียส

ประเพณี พิธีกรรม

ชาวบ้านโคกล่ามจะมีพิธีทางศาสนาที่ถือปฏิบัติกันเรื่อยมาตั้งแต่อดีต ในแต่ละปีจะจัดให้มีพิธีบวงสรวง ซึ่งตรงกับวันขึ้น 3 ค่ำ เดือน 3 ของทุกปี ทุกครอบครัวไปร่วมพิธีแต่งกายสุภาพ การเลี้ยงบ้านหรือถวายทาน เนื่องจากแต่ละปีชาวบ้านจะประกอบอาชีพการเกษตร ทำนา ทำไร่ เมื่อเสร็จสิ้นฤดูกาลได้ผลผลิตสมบรูณ์เนื่องมาจากความเชื่อในหลวงปู่ที่ช่วยคุ้มครอง ดูแล ช่วยเหลือให้ชาวบ้านอยู่อย่างร่มเย็นเป็นสุข ในวันบวงสรวงก็จะมีการถวายข้าว ถวายน้ำ แก่หลวงปู่เพื่อเป็นการตอบแทนบุญคุณของท่าน ไม่ว่าใครจะทำอะไรประกอบอาชีพอะไร ก็มักจะตอบแทนบุญคุณท่านเสมอมา โดยจะยึด ฮีต 12 คอง 14 ที่ชาวบ้านปฏิบัติกันมาช้านาน ฮีต 12 คอง 14 ได้แก่

1. เดือนอ้าย (บุญเข้ากรรม) โดยให้พระภิกษุสงฆ์ ที่ต้องอาบัติ (กระทำผิด)ได้สารภาพต่อหน้าคณะสงฆ์ เพื่อฝึกจิตสำนึกถึงความบกพร่องของตน ปรับตัวประพฤติตนให้ถูกต้องตามพระวินัย

2. เดือนยี่ (บุญคูณลาน) เมื่อเกี่ยวข้าวเสร็จจะมีการทำบุญตักบาตร เลี้ยงพระประพรมน้ำพระพุทธมนต์แก่ชาวบ้านเพื่อเป็นสิริมงคล ทำให้ข้าวในนาอุดมสมบูรณ์ เจ้าของนาจะอยู่เป็นสุขฝนตกตามฤดูกาล ข้าวกล้างอกงามและได้ผลดีในปีต่อไป

3. เดือนสาม (บุญข้าวจี่) เป็นการทำบุญในช่วงเทศกาลวันมาฆบูชา ชาวบ้านจะร่วมกันใส่บาตรในตอนเช้า ชาวบ้านจัดเตรียมข้าวจี่ แล้วนำไปถวายภิกษุสามเณรที่วัดเสร็จแล้วฟังเทศน์ฉลองข้าวจี่และรับพร

4. เดือนสี่ (บุญมหาชาติ) ชาวบ้านเรียก “ผะเหวด” ซึ่งหมายถึงพระเวสสันดร

5. เดือนห้า (บุญสงกรานต์) เป็นการทำบุญวันขึ้นปีใหม่ของไทยแต่โบราณ นิยมทำในเดือนห้า เริ่มตั้งแต่วันที่ 13-14 เมษายน ของทุกปี

6. บุญเดือนหก (บุญบั้งไฟ) ก่อนลงมือทำนา เชื่อว่าเป็นการขอฝนเพื่อให้ฝนตกต้องตามฤดูกาลข้าวกล้าในนาอุดมสมบูรณ์ ประชาชนอยู่อย่างมีความสุขในงานจะมีการแห่บั้งไฟและจุดบั้งไฟเป็นการส่งสัญญาณไปบอกพระญาแถนให้ส่งน้ำฝนลงมา

7. เดือนเจ็ด (บุญซำฮะ) เป็นการชำระล้างสิ่งที่ไม่ดี เป็นการปัดเป่าความชั่วร้ายให้ออกไปจากหมู่บ้าน

8. เดือนแปด (บุญเข้าพรรษา) เป็นกิจของ ภิกษุสามเณรที่ต้องประจำในวัดใดวัดหนึ่งตลอด 3 เดือน ตั้งแต่วันแรม 1 ค่ำ เดือน 8 ถึงวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 11 ห้ามมิให้ภิกษุสามเณรไปพักแรมที่อื่น

9. เดือนเก้า (บุญข้าวประดับดิน) เป็นการทำบุญเพื่ออุทิศส่วนกุศลให้แก่ญาติมิตรที่ล่วงลับไปแล้ว

10. เดือนสิบ (บุญข้าวสาก) เป็นการทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้แก่ผู้ตาย โดยทำสลากให้พระจับเพื่อที่จะได้ถวายตามสลากนั้น

11. เดือนสิบเอ็ด (บุญออกพรรษา) ทำบุญในวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 11 พระภิกษุสามเณรได้เข้าพรรษาเป็นเวลา 3 เดือน จะทำพิธีออกวัสสปวารณาในวันนี้

12. เดือนสิบสอง (บุญกฐิน) เป็นการถวายผ้าจีวรแด่พระสงฆ์ที่จำพรรษาครบ 3 เดือน งานบุญนี้มีระยะทำตั้งแต่วันแรม 1 ค่ำ เดือน 11 ถึง วันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 12

ในการทำพิธีกรรม หรือทำบุญต่างๆในหมู่บ้านจะต้องไปคอบ (บอกกล่าว)ให้หลวงปู่ได้รับทราบเพื่อที่จะได้ทำงานสำเร็จลุล่วงไปด้วยดีเป็นสิริมงคล ชาวบ้านจะมีความสบายใจ เพราะได้ทำถูกต้องตามประเพณี

เศรษฐกิจ อาชีพส่วนใหญ่คือเกษตรกรรม ได้แก่ การทำนา ทำไร่ มันสำปะหลัง ปอแก้ว ฝ้าย ปลูกหม่อนเลี้ยงไหม เอาไว้สำหรับทอผ้าใช้เอง เนื่องมาจากชาวบ้านมีรายได้น้อย มันสำปะหลังเป็นสินค้าออกที่สำคัญในอดีต และในปัจจุบันอ้อยเป็นสินค้าออกของชาวบ้าน ทำให้มีรายได้เพิ่มขึ้น อันเนื่องมาจากมีทำเลที่เหมาะสมที่จะทำการเกษตร ชาวบ้านมีพื้นดินเป็นของตนเองและมีความอุดมสมบูรณ์ ชาวบ้านได้รับความรู้และมีประสบการณ์ในด้านการเกษตรจากหน่วยงานราชการและเอกชน ปลูกพืชหมุนเวียนตามเศรษฐกิจและกระแสของตลาด (สุพรรณ มาลาหอม.2552: สัมภาษณ์)

การแบ่งยุคประวัติโสกนกเต็น แบ่งตามกาลเวลาเปลี่ยนแปลงของป่าโสกนกเต็น โดยแบ่งได้เป็น 3 ยุค ดังนี้

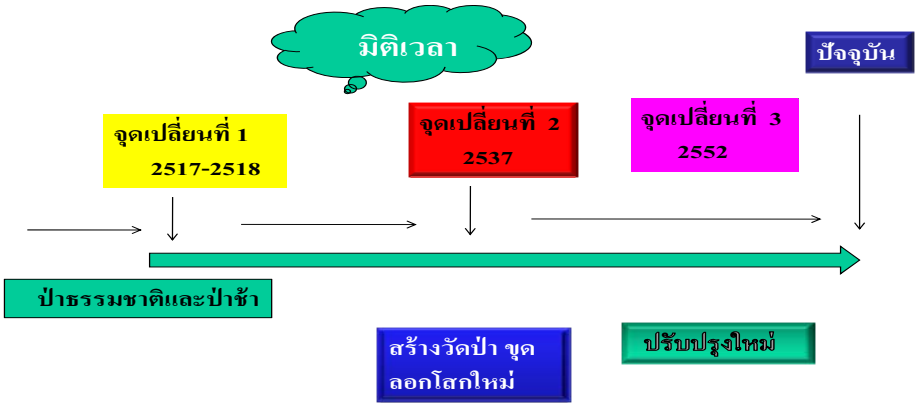

ยุคที่ 1 ป่าเขียวขจี พ.ศ.2444 – พ.ศ.2517

จากการบอกเล่าของพระอธิการเกศ ฉันตมะโน อายุ 62 ปี ว่าโสกนกเต็นเป็นป่าไม้ธรรมชาติและเป็นมรดกของชาวบ้านโคกล่าม หมู่ที่ 8 และหมู่ที่ 11 ตำบลบรบือ จังหวัดมหาสารคาม ตั้งอยู่ทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือของหมู่บ้าน อยู่ห่างจากหมู่บ้านประมาณ 1 กิโลเมตร มีเนื้อที่ประมาณ 126 ไร่ เมื่อประมาณ ปี พ.ศ. 2444 บริเวณผืนป่าแห่งนี้มีความอุดมสมบูรณ์มาก ลักษณะ เป็นป่าทึบมีโสกน้ำ (ร่องน้ำ) มีคึมไม้ (เถาวัลย์) ปกคลุมหนาแน่นแทบจะมองไม่เห็นแสงตะวัน น่ากลัว เป็นที่อาศัยของสัตว์ป่านานาชนิดทั้งเล็กและใหญ่อัน ได้แก่ ช้าง เสือ ลิง กระต่าย อีเก้ง มีนกมากมายหลายชนิด ที่สำคัญและมีมากที่สุดคือ นกเต็น มาอาศัยโสกน้ำ ในป่าแห่งนี้หาจับกินสัตว์เล็ก ได้แก่ กุ้ง หอย ปู ปลา และแมลงต่างๆ มากินเป็นอาหารเพื่อเลี้ยงชีพไปเป็นวันๆ นกเต็นมีลักษณะพิเศษปากแหลมคม มีขนสีฟ้า อาศัยปากแหลมคมขุดเจาะดินเป็นรูเพื่อทำรังตามริมฝั่งโสกน้ำ

ความสัมพันธ์ของคนกับป่าโสกนกเต็น

คุณตาทองมา จันทร์คำ อดีตผู้ใหญ่บ้านบ้านโคกล่าม อายุ 76 ปี อยู่บ้านเลขที่ 86 บ้านโคกล่าม อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม เล่าว่าชาวบ้านโคกล่ามได้อาศัยป่าไม้เป็นที่ทำมาหากินเลี้ยงชีพตามฤดูกาล คือหาเห็ด หาของป่า ล่าสัตว์ ไม่มีการซื้อการขาย ได้อาศัยทรัพยากรจากป่าไม้ตัดมาทำบ้านเพื่อเป็นที่อยู่อาศัย และเป็นของใช้ในครัวเรือน นานวันเข้าป่าไม้ถูกทำลาย สัตว์ถูกไล่ล่าจากชาวบ้านทำให้เหลือป่าไม้น้อย คุณตากึ่ง อดีตผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน อายุ 85 ปี อยู่บ้านเลขที่ 164หมู่ 11 บ้านโคกล่าม อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม ท่านเล่าว่าเป็นหมอยาประจำหมู่บ้าน เชื่อว่าสมุนไพรที่หามาได้จากป่าโสกนกเต็น นำมาใช้รักษาโรคได้ ได้แก่โรคเลือด (ตกเลือด) ไข้หมากไม้ (ไข้รากสาด) ปวดหัว ตัวร้อน ใช้ภูมิปัญญาชาวบ้านเข้าช่วย จะเห็นได้ว่าต้นไม้บางชนิด มีประโยชน์ ใช้ราก ลำต้น ใบ ดอกและผล ในอดีตชาวบ้านโคกล่ามเจ็บป่วย รักษาด้วยสมุนไพรของตากึ่งเป็นที่รู้จักและเลื่องลือเกี่ยวกับเรื่องสรรพคุณของสมุนไพรท่านใช้ป่าโสกนกเต็นหาสมุนไพร ได้แก่ ต้นช้างน้าว ตานกกรด นมวัว นมสาว ต้นหมากใต้ใบ สรรพคุณใช้รักษาอาการปวดหัว ตัวร้อน มีวิถีชีวิตอยู่แบบเรียบง่ายพึ่งพาตนเอง เจ็บป่วยรักษาด้วยยาสมุนไพรโดยภูมิปัญญาชาวบ้าน ใช้รากไม้ที่หาได้จากป่าเป็นยารักษาโรค เชื่อกันว่าถ้าใช้ดื่มกินแล้วหายจากโรคภัยที่เป็นอยู่ ชีวิตของคนเราเมื่อมีการเกิดต้องมีการตายเวียนว่ายอยู่เช่นนี้ คนที่เจ็บป่วยเสียชีวิตให้นำไปทำการเผา เกิดอุบัติเสียชีวิตให้นำศพไปฝังเป็นกฎกติกาในหมู่บ้าน และทำมาตั้งแต่บรรพบุรุษ ชาวบ้านโคกล่ามได้ใช้โคกโสกนกเต็นเป็นที่ทำการเผาหรือฝังศพ เรียกว่าผีป่าซ่า (ป่าช้า) ชาวบ้านเชื่อกันว่าถ้าคน

ที่เสียชีวิตจากอุบัติเหตุให้ขุดหลุมฝังศพ เชื่อกันว่าถ้าเผาศพจะมีลางร้ายเกิดขึ้น (เหตุร้าย) ในชุมชน (แสงจันทร์ หาสุข.2552:สัมภาษณ์)

คุณยายกองศรี ละครพล อายุ 68 ปี เล่าว่า ในสมัยที่ท่านยังเป็นเด็ก มีการขะลำ (ข้อห้าม) ถ้ามีคนตายในหมู่บ้านขณะที่ศพอยู่ในหมู่บ้าน ห้ามสระผม ห้ามซักเสื้อผ้า ตำสาด ตำหูก (ไม่ทอเสื่อและ ทอผ้า) ห้ามหาบฟืน ขนฟืน เข้ามาในหมู่บ้าน เชื่อกันว่าวิญญาณคนที่ตายเขาจะเรียกชีวิตของเราตามไปด้วยทุกคนกลัวไม่กล้าฝ่าฝืนกฎของหมู่บ้าน ส่วนในปัจจุบันข้อห้ามบางข้อมีการเปลี่ยนแปลงไปหลงเหลืออยู่บ้างคือการหาบฟืน ขนฟืน เท่านั้น และจะเห็นได้ว่าในปัจจุบันเด็กๆไม่กลัวงานศพเขาถือเป็นเรื่องธรรมดา ไปร่วมพิธีเผาศพและแย่งเก็บกาลปพฤกษ์กันถือเป็นเรื่องสนุกสนานไป (กองศรี ลครพล .2552:สัมภาษณ์)

การเปลี่ยนแปลงป่าโสกนกเต็น

จากการสัมภาษณ์ของคุณตาบุญเพ็ง ละครพล อายุ 77 ปี และคุณตาบุญเลี้ยง ละครพล อายุ 73 ปี ประมาณปีพุทธศักราช 2517 ป่าถูกบุกรุกทำลายจากชาวบ้านเพื่อทำไร่ทำนา และใช้ป่าเป็นที่เผาศพ เพราะต้องใช้ฟืนและถางป่าให้เป็นอาณาเขตของเขา ทำให้พื้นที่ป่าไม้และจำนวนต้นไม้ลดเหลือจำนวนน้อยลง พวกสัตว์ต่างๆ นกเต็น ลดจำนวนน้อยลงและหายสาปสูญไป คุณพ่อจำปา สมสีไสย และชาวบ้านได้ปรึกษาหารือกันว่าจะทำอย่างไรดีให้ป่าไม้คงอยู่ในสภาพเดิม ลงความเห็นว่าควรมีคนคอยดูแลรักษา บังเอิญในขณะเดียวกันนั้นมีพระธุดง ชื่อว่าพระ อำคา แก้วแสงจันทร์ อายุ 85 ปี ท่านมาปักกรดอยู่ที่ป่าโสกนกเต็น ชาวบ้านเห็นก็เลื่อมใสร่วมกันสร้างวัดป่าขึ้นเพื่อเป็นที่ยึดเหนี่ยวทางจิตใจ ส่วนใหญ่ชาวบ้านโคกล่ามนับถือศาสนาพุทธมีความเชื่อเรื่องบาปบุญคุณโทษ เชื่อเรื่องผีสางได้ขุดลอกโสกน้ำขึ้นใหม่ให้กว้างและลึกกว่าเดิม แต่เหลือร่องรอยของลำห้วยให้ลูกหลานได้เห็นและเรียนรู้ มีประกาศห้ามชาวบ้านไม่ให้บุกรุกทำลายป่า ห้ามล่าสัตว์มาเป็นอาหาร ในเขตป่าโสกนกเต็น ถ้าใครทำผิดกฎกติกาที่ห้ามของหมู่บ้านจะถูกเรียกมาตักเตือนที่บ้านผู้ใหญ่บ้าน ใช้กฎหมายชาวบ้าน ในอดีตผู้นำหมู่บ้านมีอำนาจมากชาวบ้านกลัวและจะอยู่ในการปกครองเป็นอย่างดี (บุญเพ็ง ละครพล .2552:สัมภาษณ์)

ต่อมาปี 2518 พระสุดใจ ชาวจังหวัดนครราชสีมา มาเป็นเจ้าอาวาสวัดป่าโสกนกเต็น เดิมท่านเคยเป็นหมอชาวบ้านมาก่อนและเป็นพระนักพัฒนา ได้นำชาวบ้านไปหาสมุนไพรที่จังหวัดเลย และหาต้นไม้ที่มีในชุมชนนำมาปลูกเพิ่มเติมทำให้ป่าโสกนกเต็นมีความอุดมสมบรูณ์ ในวันสำคัญต่างๆ เช่น วันเข้าพรรษา ได้เชิญชวนชาวบ้านมาปลูกป่า ได้รับความ

ช่วยเหลือจากทางราชการ ชุมชน ช่วยกันปลูกป่าคนละต้นเพื่ออนุรักษ์ป่าไม้ ท่านจำวัดได้ไม่นานย้ายไปอยู่ทีอื่น

จากการสัมภาษณ์คุณตาเริง ภูศรี อายุ 76 ปี และคุณตาสะออน ขานพล อายุ 68 ปี ประมาณปีพุทธศักราช 2537 นำโดยคุณตาน้อย หาสุข คุณตาเอี่ยม จินารักษ์ และชาวบ้านเห็นว่าการประกาศไม่ให้บุกรุกทำลายป่า ทำลายสัตว์ต่างๆได้ผล ได้ปรึกษาหารือกับชาวบ้านให้ปรับปรุง บูรณวัดป่าให้ดีขึ้น ตั้งชื่อว่า “วัดป่าโสกนกเต็น” มาจนถึงปัจุบัน มีเจ้าอาวาสชื่อว่าพระอธิการเดช ฉันตมะโน อายุ 62 ปี ท่านเห็นว่าป่าไม้เหลือจำนวนน้อยท่านได้ปลูกต้นไม้เพิ่ม ปลูกไผ่ หาสมุนไพรมาปลูกเพิ่มเรื่อย เป็นการอนุรักษ์ป่าไม้ ท่านคอยห้ามคนที่มาตัดไม้ทำลายป่าและท่านได้ชวนให้ชาวบ้านปลูกต้นไม้เพิ่มเติมได้ผลดี ให้มีเขตรั้วกั้นเป็นมาตรฐาน ชาวบ้านมีความเกรงใจไม่กล้ามาตัดไม้หรือบุกรุกทำลาย และชาวบ้านเปลี่ยน แปลงการเผาศพที่ป่าเป็นเผาที่เมรุวัดบ้านโคกล่ามแทน เป็นการไม่ทำลายป่า ชาวบ้านในชุมชนได้ใช้วัดป่าโสกนกเต็นทำประโยชน์ทางศาสนา เพื่อเป็นแหล่งเรียนรู้ ทำให้วัดป่าแห่งนี้เป็นศูนย์รวมและยึดเหนี่ยวจิตใจของชาวบ้านให้มีความรักและภาคภูมิใจในท้องถิ่นของตน เพื่อปลูกฝังจิตสำนึกใหม่ให้กลุ่มเยาวชนคนรุ่นหลังรู้จักหวงแหน อนุรักษ์ธรรมชาติให้มีความยั่งยืนกับบ้านโคกล่ามต่อไป ชาวบ้านโคกล่ามนับถือศาสนาพุทธ เชื่อเรื่องบาปบุญคุณโทษ ตอบแทนผู้มีพระคุณ มีความเชื่อเรื่องผีสาง เชื่อเรื่องเหนือธรรมชาติ (เริง ภูศรี.2552:สัมภาษณ์)

จากคำเล่าของพ่อเฒ่ากระจ้ำจี จิณารักษ์ อายุ 87 ปี บ้านโคกล่าม อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม ดอนปู่ตาเป็นที่สิงสถิตย์ของหลวงปู่จูมคำ อันศักสิทธิ์ของชุมชน มีความเชื่อว่าเมื่อใครมีความเดือดเนื้อร้อนใจ จะขอให้ท่านช่วย เป็นที่พึ่งทางใจได้ พ่อเฒ่ากระจ้ำจีบอกว่าลูกๆ หลานจะไปสอบแข่งขันเข้าเรียน สอบเข้าทำงาน คัดเลือกทหาร สมัครคัดเลือกผู้ใหญ่บ้าน สมาชิกอบต. จะไปขอท่านช่วยเหลือ โดยแต่งขันธ์ 5 มีดอกไม้ ธูป เทียน อย่างละ 5 คู่ บ๋า บนไว้ เมื่อประสบผลสำเร็จจะมาขอแก้บ๋า บน ที่ให้ไว้กับหลวงปู่ (จี จิณารักษ์. 2552:สัมภาษณ์)

ยุคที่ 2 ป่าถูกบุกรุก พ.ศ. 2517 ถึง พ.ศ.2537

ประมาณปีพุทธศักราช 2517 ป่าถูกบุกรุกทำลายจากชาวบ้านโคกล่ามเพื่อทำไร่ ทำนา ทำให้พื้นที่ป่าไม้และจำนวนต้นไม้ถูกตัดมาทำที่อยู่อาศัย โดยไม่มีกฎหมายห้ามปราม ทำให้ต้นไม้ลดเหลือจำนวนน้อยลง ใครต้องการอาณาเขตก็เอาไม้ไปปักเป็นเขตแดนเอาไว้ว่าเป็นของตนเอง ทำให้ พวกสัตว์ต่างๆ อย่างนกเต็นลดจำนวนและหายสาบสูญไป คุณพ่อจำปา สมสีไสย และชาวบ้านได้ปรึกษาหารือกันว่าจะทำอย่างไรดีให้ป่าไม้คงอยู่ในสภาพเดิม ลง

ความเห็นว่าควรมีคนคอยดูแลรักษา ชาวบ้านเห็นด้วยได้สร้างวัดป่าขึ้นให้ชาวบ้านได้มีที่ยึดเหนี่ยวทางจิตใจ ส่วนใหญ่นับถือศาสนาพุทธมีความเชื่อเรื่องบาปบุญคุณโทษ ขุดลอกลำห้วยขึ้นใหม่ให้กว้างและลึกกว่าเดิม แต่เหลือร่องรอยของลำห้วยให้ลูกหลานได้เห็นและเรียนรู้ ประกาศห้ามชาวบ้านไม่ให้บุกรุกทำลายป่า ห้ามล่าสัตว์มาเป็นอาหาร ในเขตป่าโสกนกเต็น ถ้าใครทำผิดกฎกติกาที่ห้ามของหมู่บ้านจะถูกเรียกมาตักเตือนที่บ้านผู้ใหญ่บ้าน ใช้กฎหมายชาวบ้าน ในอดีตผู้นำหมู่บ้านมีอำนาจมากชาวบ้านกลัวและจะอยู่ในการปกครองเป็นอย่างดี ต่อมาปี 2518 พระอำคา ชาวจังหวัดนครราชสีมา มาเป็นเจ้าอาวาสวัดท่านเคยเป็นหมอชาวบ้านมาก่อน และได้นำชาวบ้านปลูกต้นไม้ และหาพืชสมุนไพร มาปลูกเพิ่ม ในวันสำคัญต่างๆ เช่น วันเข้าพรรษา ได้รับความช่วยเหลือจากทางราชการ ชุมชน ช่วยกันปลูกป่าคนละต้นเพื่ออนุรักษ์ป่าไม้ ท่านจำวัดได้ไม่นานย้ายไปอยู่ที่อื่น ในยุคนี้แสดงถึงความสัมพันธ์ของคนกับป่าธรรมชาติโสกนกเต็นได้ทำลายป่าเพื่อทำนา แล้วมีการฟื้นฟูขึ้นมาใหม่โดยผู้นำหมู่บ้านเห็นความสำคัญของป่าจึงมีกฎหมายหมู่บ้านไม่ให้คนบุกรุกป่า และมีพระนักพัฒนาเข้ามาสร้างวัดป่าทำให้ชาวบ้านศรัทธาเลื่อมใส เพราะชาวบ้านนับถือพุทธศาสนา เป็นที่พึ่งทางใจ ในยุคนี้ชาวบ้านไม่ได้ใช้ต้นไม้จากป่า หาอาหารป่า เพราะมีข้อห้ามไม่ให้บุกรุกป่า

ยุคที่ 3 อนุรักษ์พิทักษ์ป่า พ.ศ. 2537 ถึง ปัจจุบัน

ประมาณปีพุทธศักราช 2537 นำโดยคุณตาน้อย หาสุข คุณตาเอี่ยม จินารักษ์ และชาวบ้าน เห็นว่าการประกาศไม่ให้บุกรุกทำลายป่า ทำลายสัตว์ต่างๆได้ผลได้ปรึกษาหารือกับชาวบ้านให้ปรับปรุงวัดป่าให้ดีขึ้น ตั้งชื่อว่า วัดป่าโสกนกเต็น มาจนถึงปัจจุบัน มีพระอธิการเกศ ฉันตมะโน เป็นเจ้าอาวาสวัด ท่านเห็นว่าป่าไม้เหลือจำนวนน้อยท่านได้ปลูกต้นไม้เพิ่ม ปลูกไผ่ หาสมุนไพรมาปลูกเพิ่ม เป็นการอนุรักษ์ป่าไม้ ให้หาป้ายประกาศห้ามท่านคอยห้ามคนที่มาตัดไม้ทำลายป่าและท่านลงมือปลูกป่าเป็นแบบอย่างให้และได้ชวนให้ชาวบ้านปลูกต้นไม้เพิ่มเติมเห็นว่าได้ผล ท่านมีการบูรณปฏิสังขรวัดป่าโสกนกเต็นให้ดีขึ้น จัดให้มีรั้วรอบขอบชิดบอกให้รู้ว่าเป็นเขตบริเวณของป่าโสกนกเต็น ชาวบ้านได้ใช้ประโยชน์ทำบุญตามพิธีฮีตสิบสองคองสิบสี่ ส่วนใหญ่ชาวบ้านนับถือศาสนาพุทธ เชื่อเรื่องบาปบุญคุณโทษ ตอบแทนผู้มีพระคุณ และใช้ป่าสมุนไพรเพื่อเป็นแหล่งเรียนรู้ ทำให้วัดป่าแห่งนี้เป็นศูนย์รวมและยึดเหนี่ยวจิตใจของชาวบ้านให้รักและภาคภูมิใจในท้องถิ่นของตน เพื่อปลูกฝังจิตสำนึกใหม่ให้กลุ่มเยาวชนคนรุ่นหลังรู้จักหวงแหน อนุรักษ์ธรรมชาติ ป่าโสกนกเต็นให้อยู่คู่บ้านโคกล่ามตลอดไป

ความสัมพันธ์ของคนกับป่าโสกนกเต็นในยุคที่ 3 บ้านโคกล่ามกับป่าโสกนกเต็นยุคที่ 3 ในยุคนี้ชาวบ้านโคกล่ามได้พึ่งพาป่า เพื่อประกอบกิจกรรมทำบุญตามฮีตคองของบ้านโคกล่าม เพราะมีวัดป่าที่สร้างอย่างถาวรไว้ในป่าโสกนกเต็น ผู้คนหลายหมู่บ้านได้เข้ามาใช้วัดป่าร่วมกันมีบ้านหนองกุงวันดี บ้านดงเค็ง บ้านสำโรง และบ้านโคกล่าม ซึ่งชาวบ้านหลายหมู่บ้านดังกล่าวมีความเลื่อมใสในพระพุทธศาสนา และปฏิบัติตามกฎกติกาของชาวบ้านที่ไม่บุกรุกป่าสาธารณะแห่งนี้ร่วมกับชาวบ้านโคกล่าม ทำให้เกิดความตระหนักในสมบัติส่วนรวมร่วมกัน ตระหนักถึงความสำคัญของป่าที่ต้องฟื้นฟู ปลูกต้นไม้ให้เพิ่มจำนวนมากขึ้นโดยบทบาทของพระสงฆ์ เป็นผู้นำในการรักษาป่าและพัฒนาสถานที่ป่าไม้ที่ใช้ประโยชน์ร่วมกับชุมชน และป่าไม้ยังคงอยู่เพราะส่วนของพิธีกรรมเผาศพเคยเผาป่าช้าโสกนกเต็นได้ใช้เมรุเผาศพเพื่อเผาผีไม่ได้เผา แต่ใช้ถ่านไม้ ซึ่งซื้อมาจากหมู่บ้านดงเค็ง บ้านหนองกุงวันดี

สรุปผลการศึกษา เรื่องนี้แสดงถึงวิถีชีวิตชาวบ้านโคกล่ามได้พึ่งพาป่าธรรมชาติ ใช้ประโยชน์ยังชีพหาอาหารธรรมชาติ เห็ด สัตว์ ไข่มดแดง พืชผัก และต้นไม้ให้ความร่มเย็น และต้นไม้ให้การรักษาโรคภัยไข้เจ็บ เพราะป่ามีสมุนไพรเกิดหลายชนิด คนจะอยู่กับป่าให้คงอยู่ต้องอนุรักษ์ และมีกฎหมายหวงห้าม การฟื้นฟูป่าโสกนกเต็นให้คงอยู่ คือใช้กฎหมายของชาวบ้านควบคุมติดป้ายประกาศเป็นเขตหวงห้าม แทนอำนาจผีป่า แสดงถึงความมีประชาธิปไตยของชาวบ้านยอมรับกัน ร่วมมือกัน ซึ่งสังคมปัจจุบันมีแต่มีข้อขัดแย้งเกิดขึ้น ควรปรับใช้ประชาธิปไตยแบบพื้นบ้านไปใช้ในสังคมประเทศไทย ให้แต่ละชุมชนเขียนข้อบัญญัติของหมู่บ้านตนเอง เช่น ชาวบ้านโคกล่ามรักษาป่าโสกนกเต็น

บุคคลนุกรม

ประวัติหมู่บ้าน ตำนานแห่งการเรียนรู้ที่ยั่งยืนในจังหวัดมหาสารคาม เอกสาร ศน.ที่4/2545. หน้า 162

สารานุกรมไทยสำหรับเยาวชน เล่ม 5 2530. หน้า 65-103

พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตสถาน บริษัทอักษรเจริญทัศน์ อจท. จำกัด, พ.ศ. 2525

พระอธิการเดช ฉันตมะโน ผู้ให้สัมภาษณ์, อายุ 62 ปีที่อยู่ วัดป่าโสกนกเต็น บ้านโคกล่าม

นายน้อย หาสุข ผู้ให้สัมภาษณ์, อายุ 62 ปี ที่อยู่ 57 หมู่ 8 บ้านโคกล่าม

นายทองมา จันทร์คำ ผู้ให้สัมภาษณ์, อายุ 76 ปี ที่อยู่ 86 หมู่ 8 บ้านโคกล่าม

นายแสงจันทร์ หาสุข ผู้ให้สัมภาษณ์, อายุ 74 ปี หมู่ 8 บ้านโคกล่าม

นายบุญเพ็ง หาสุข ผู้ให้สัมภาษณ์, อายุ 77 ปี ที่อยู่ 47 หมู่ 11 บ้านโคกล่าม
นายบุญเลี้ยง หาสุข ผู้ให้สัมภาษณ์, อายุ 73 ปี ที่อยู่ 49 บ้านโคกล่าม อ.บรบือ
นายสะออน ขานพล ผู้ให้สัมภาษณ์, อายุ 68 ปี บ้านโคกล่าม

3. วัดกำพี้สู่วิถีชุมชน โรงเรียนเหล่ายาววิทยาคาร

การศึกษาวิจัยเรื่องวัดกำพี้สู่วิถีชีวิตชุมชนมีจุดมุ่งหมาย เพื่อศึกษาประวัติวามเป็นมาและความสัมพันธ์ของวัดบ้านกำพี้กับวิถีชีวิต สังคม วัฒนธรรมของคนในชุมชนกำพี้ในช่วงเวลาต่าง ๆ จนถึงปัจจุบัน พื้นที่ศึกษาบ้านกำพี้ ตำบลกำพี้ อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม วิธีการศึกษาเก็บข้อมูลภาคสนามเป็นหลัก จากแบบสัมภาษณ์แบบปลายเปิด จากผู้ให้ข้อมูลผู้เฒ่าผู้แก่ พระสงฆ์ ผู้นำพิธีกรรม และผู้นำชุมชน ประกอบกับเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง นำเสนอผลการศึกษาแบบพรรณนาวิเคราะห์ ผลการศึกษาดังนี้

ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นวัดบ้านกำพี้

1. ประวัติหมู่บ้านกำพี้

การอพยพถิ่นฐานเดิมมาตั้งหมู่บ้านนั้น ได้ยินเพียงแต่ว่าย้ายถิ่นฐานเดิมมาจาก เมืองเกตุบ้าง เมืองศรีภูมิบ้าง สันนิษฐานว่า เมืองเกตุคงจะเป็นอำเภอเกษตรวิสัย ส่วนเมืองศรีภูมิคงจะเป็นอำเภอสุวรรณภูมิ จังหวัดร้อยเอ็ด ในปัจจุบัน ซึ่งตั้งอยู่ในลุ่มน้ำเสียวตอนล่างและอยู่ในเขตทุ่งกุลาร้องไห้ ที่ได้ยินเล่าต่อของรุ่นปู่ย่าตายาย แต่เมื่อถามถึงว่าใครเป็นผู้มาตั้งบ้านก่อนคนแรกก็ตอบไม่ได้เลย สันนิษฐานว่าบ้านกำพี้คงตั้งมาแล้วไม่ต่ำกว่า ๓๐๐ ปี เพราะมีการสร้างวัดคู่กับการตั้งบ้าน (บุญมี ปานลาด. 2552 : สัมภาษณ์)

ขอย้อนไปเล่าตอน ปู่ ย่า ตา ยาย อพยพจากถิ่นเดิมมาตั้งก็คงสมัยก่อนดินแดนทุ่งกุลาร้องไห้นั้นแห้งแล้งกันดาร จึงอพยพขึ้นมาตามลำน้ำเสียว จนมาเห็นพื้นที่บริเวณเป็นถิ่นที่อุดมสมบูรณ์ของธรรมชาติ เหมาะสำหรับที่จะตั้งถิ่นฐานใหม่ พื้นที่ตั้งบ้านกำพี้นี้ ตั้งอยู่ระหว่างลำห้วย ๒ สาย คือ ทิศเหนือเป็นลำห้วยเสียว ทิศใต้เป็นลำห้วยเชียงคำและมีหนองน้ำธรรมชาติ เช่น หนองกุดใหญ่ หนองสระพัง และหนองกุดกำพี้ สำหรับหนองกุดใหญ่กำพี้ ตั้งอยู่ทางทิศเหนือห่างจากหมู่บ้านไปประมาณ ครึ่งกิโลเมตร สาเหตุที่เรียกกันว่าหนองกุดกำพี้ เนื่องจากมีต้นไม้ชนิดหนึ่งขึ้นอยู่รอบๆ เป็นจำนวนมาก คือ**ต้นกำพี้** และได้ตั้งชื่อหมู่บ้านตามชื่อของต้นไม้ว่า บ้านกำพี้ แต่ในปัจจุบันต้นไม้ชนิดนี้หายากมากเนื่องจากถูกตัดถางเป็นที่ทำไร่ทำนากันส่วนมาก และเมื่อมีการตั้งหมู่บ้านแล้วก็มีคนอพยพมาเรื่อยๆ จากหลายท้องที่จนมีครัวเรือนเกือบพันครัวเรือน ต่อมาเมื่อมีคนอยู่มาก ความอุดมสมบูรณ์ของธรรมชาติก็เริ่มลดน้อยลง ทำ

ให้ฟ้าฝนไม่ตกต้องตามฤดูกาล จึงทำให้ชาวบ้านพากันอพยพต่อไปตั้งบ้านอยู่หลายพื้นที่ เช่น บ้านโคกสูง อำเภออุบลรัตน์ และบ้านหนองแวงโสกพระ อำเภอพล จังหวัดขอนแก่น และยังมีบ้านคึมมะอุ บ้านหหนองผือ บ้านหนองจาน บ้านหนองแวง หนองหว้า อำเภอหนองบัวลาย จังหวัดนครราชสีมา (บุญมี ปานลาด. 2552 : สัมภาษณ์)

บ้านกำพี้ มีโบราณสถานอยู่แห่งหนึ่งซึ่งอยู่ทางทิศใต้ ห่างจากหมู่บ้านประมาณ ๑ กิโลเมตร ติดกับหนองน้ำสาธารณะ ชาวบ้านเรียกกันว่า โนนบ้านฮาด เหตุที่เรียกเช่นนั้น เนื่องจากพื้นที่นั้นมีหลักฐานหลายอย่างที่บ่งบอกว่าเป็นบ้านเก่าที่คนยุคดึกดำบรรพ์เคยอยู่อาศัย แต่จะเป็นยุคใดสมัยไหนนั้น ไม่มีประวัติบอกไว้ แต่มีโนนกู่ ซึ่งชาวบ้านหวงแหนเป็นที่สาธารณะของหมู่บ้านชาวบ้านพากันไปทำบุญตามฤดูกาลที่พ่อแม่เคยทำมา ในโนนกู่นี้มีก้อนหินขนาดใหญ่ฝังอยู่ใต้ดิน ซึ่งเป็นหินชนิดเดียวกันกับกู่สันตรัตน์ ที่อำเภอนาดูน ตามสันนิฐานแล้วคงจะเป็นสมัยเดียวกัน ส่วนวัตถุโบราณจะมีอะไรบ้างนั้น ไม่มีใครทราบ เนื่องจากอยู่ใต้ดิน แต่สิ่งหนึ่งที่ปรากฏที่ขุดพบ คือข้าวดำ ซึ่งชาวบ้านขุดพบ แต่กู่ที่ก่ออิฐดินเผา ก่อนชาวบ้านจะขุดพบกันขุดค้นหาวัตถุโบราณและของมีค่า แต่ของมีค่าไม่มี มีที่พบเห็นนั้นคือ ข้าวดำ ซึ่งอยู่ในกู่ใต้ดิน และนอกจากข้าวดำแล้วยังพบเศษกระเบื้อง ถ้วย ชาม หม้อ ไห ดินเผา ชิ้นเล็กชิ้นใหญ่อยู่ทั่วบริเวณ

2. ประวัติวัดบ้านกำพี้

ประวัติบ้านกำพี้ ตั้งอยู่เลขที่ 34 บ้านกำพี้หมู่ที่ 1 ตำบลกำพี้ อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม รหัสไปรษณีย์ 44130 โทร 043-724246 สังกัดคณะสงฆ์มหานิกาย สถานภาพของวัด เป็นวัดราษฎร์ กระทรวงศึกษาธิการประกาศตั้งเป็นวัด เมื่อ พ.ศ. 2407 ได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมา เมื่อ พ.ศ. 2430 เขตวิสุงคามสีมากว้าง 4 เมตร ยาว 14 เมตร ต่อมาเมื่อ พ.ศ.2539 ทางวัดกำพี้ได้เริ่มก่อสร้างอุโบสถหลังใหญ่ขึ้นแทนหลังเก่าที่ชำรุดและคับแคบ ได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมา เมื่อวันที่ 16 เมษายน พ.ศ. 2541 เขตวิสุงคามสีมา กว้าง 20 เมตร ยาว 60 เมตร ตามสำเนาที่แนบมา เป็นวัดพัฒนาตัวอย่าง เมื่อปี พ.ศ. 2542

รายนามเจ้าอาวาสตั้งแต่รูปแรกจนถึงปัจจุบันจำนวน 10 รูป

1. พระเฉลา คำหงษา	พ.ศ. 2407-พ.ศ. 2439
2. พระอธิการจันทร์แดง คำหงษา	.ศ. 2429-พ.ศ. 2435
3. พระอธิการบุญมา คำหงษา	พ.ศ. 2435- พ.ศ.2452
4. พระอธิการสอน จันบัวลา	พ.ศ. 2452-พ.ศ. 2482
5. พระอธิการลา ทัดมาลา	.ศ. 2482-พ.ศ. 2485

6. พระอธิการบุญมา หงคำ	พ.ศ. 2485-พ.ศ. 2490 วัดเริ่มไม่มีเจ้าอาวาสประจำ
7. พระอธิการสาย	พ.ศ. 2491-พ.ศ. 2494
8. พระอธิการสุดใจ	พ.ศ. 2494-พ.ศ. 2497
9. พระครูจันทรศิริคุณ	พ.ศ. 2498-พ.ศ. 2529
10.พระครูโกวิทสารคุณ	พ.ศ. 2529- จนถึงปัจจุบัน

วัดกำพี้ มีที่ดินที่ตั้งวัดตามโฉนดเลขที่ 4021 เล่มที่ 11 หน้า 21 จำนวนที่ดิน 14ใช้ 1 งาน 24 ตารางวา จดทางสาธารณประโยชน์ ทิศใต้ประมาณ 3 เส้น 19 วา จดถนนสาธารณะประโยชน์ ทิศตะวันออกประมาณ 2 เส้น 18 วา จดทางประโยชน์ ทิศตะวันตกประมาณ 3 เส้น 6 วา จดทางสาธารณะประโยชน์ ทิศเหนือ 4 เส้น 8 วา

สภาพแวดล้อมโดยทั่วไป ที่ตั้งวัดเป็นที่จุดศูนย์กลางระหว่างหมู่บ้านทั้ง 2 หมู่ หมู่ที่ 1 อยู่ด้านทิศตะวันออกของวัด หมู่ที่ 12 อยู่ด้านทิศตะวันตกของวัด ภายในวัดประกอบด้วยเสนาสนะดังนี้อุโบสถ ภายในอุโบสถกว้าง 6 ยาว 23 เมตร สร้าง พ.ศ. 2539 แบบทรงไทยมีช่อฟ้าใบระกา กำแพงแก้วโดยรอบ กุฏิสงฆ์ 2 หลังติดกันทรงไทย เป็นอาคารคอนกรีต ศาลาการเปรียญเป็นอาคารไม้ชั้นเดียว 1 หลัง ห้องสมุด 1 หลัง เป็นอาคารคอนกรีต 2 ชั้น มณฑปที่ประดิษฐานรอยพระพุทธบาทจำลอง 1 หลัง ศาลาบำเพ็ญกุศล 1 หลัง ฌาปนสถาน เมรุ และหอระฆัง และนอกจากนี้ทางวัด ได้เทถนนคอนกรีตรอบบริเวณวัดทั้ง 4 ด้าน กว้าง 4 เมตร ยาวประมาณ 800 เมตร ปลูกไม้ดอก ไม้ประดับ ไม้ผล ไม้ยืนต้น ข้างถนนคอนกรีตรอบทั้ง 4 ด้านของถนนและทำเป็นสวนหย่อม ปลูกไม้ดอกไม้ประดับ พักผ่อนหย่อนอารมณ์ได้อย่างสบาย

3. ประวัติวัดบ้านกำพี้

วัดบ้านกำพี้มีความสำคัญต่อคนในชุมชนอย่างไร

ความสำคัญของวัดกำพี้กับคนบ้านกำพี้และหมู่บ้านอื่น ๆ จะเกิดจากกิจกรรมและเหตุการณ์ภัยพิบัติฝนแล้งในหมู่บ้านมาเกี่ยวข้องกับการสร้างวัดทำให้แบ่งยุคได้ดังนี้

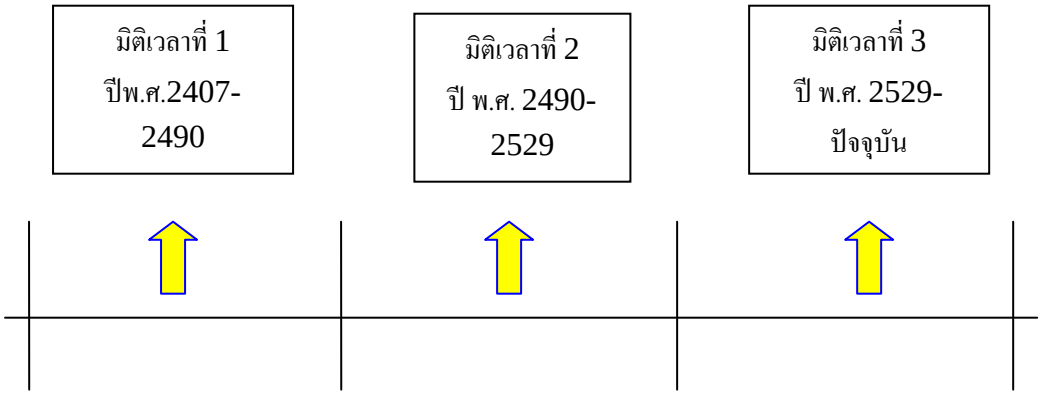

การแบ่งมิติเวลาแบ่งตามการเปลี่ยนแปลงของการคงอยู่ของวัดและกิจกรรมต่าง ๆ ที่คนสัมพันธ์กับวัดตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน

ยุคที่ 1 ราว ปี พ.ศ. 2407-2490 วัดในยุคก่อตั้ง/หมู่บ้าน

ตามประวัติความเป็นมาของบ้าน ได้กล่าวไว้ว่า บ้านกำพี้ ตั้งขึ้นเมื่อประมาณ 250 ถึง 300 ปีโดยผู้เฒ่าผู้แก่ได้เล่าต่อกันมาเชื่อว่าบรรพบุรุษ ได้อพยพมาจากเมืองเกตุ (อำเภอเกษตรวิสัย) และเมืองศรีภูมิ(อำเภอสุวรรณภูมิ) จังหวัดร้อยเอ็ด มาตามลำน้ำเสียวเรื่อยมาจนพบพื้นที่ๆ อุดมสมบูรณ์จึงรวมกันตั้งบ้านใหม่อยู่มาหลายชั่วอายุคน พร้อมกับได้สร้างวัดขึ้นมาเพื่อเป็นศูนย์รวมจิตใจและประกอบพิธีกรรมทางศาสนาของคนในหมู่บ้าน สองวัดคือ วัดกลาง ตั้งอยู่ทางทิศตะวันตกของบ้าน ต่อมาวัดกลางได้ร้างไปสืบเนื่องจากเจ้าอาวาสวัดได้มรณภาพ(เสียชีวิต)ชาวบ้านเลยพร้อมใจกันสร้างธาตุ(ที่เก็บกระดูก) ทำด้วยไม้แต้(ไม้เนื้อแข็งชนิดหนึ่ง)ฝังไว้ ปัจจุบันได้หายไปแล้วและพื้นที่วัดก็กลายเป็นที่ว่างเปล่าจนถึงปัจจุบัน ในยุคนี้เป็นยุคที่ชาวบ้านได้เสียสละทรัพย์รวมกันสร้างวัดครั้งแรก สร้างวัดกลางขึ้นมาเพื่อให้ชาวบ้านได้ทำพิธีกรรมบุญฮีต 12 คอง 14 ร่วมกัน เมื่อปี พ.ศ. 2490 เจ้าอาวาสวัดกลางมรณภาพไม่มีพระมาจำพรรษา และบ้านกำพี้พบภัยพิบัติฝนแล้งไม่ได้ทำนา ชาวบ้านไม่บวชพระ เสียค่าใช้จ่ายมาก ทำให้วัดกลางกลายเป็นวัดร้าง

ความสัมพันธ์ของชาวบ้านกำพี้กับวัดกลาง

ความสัมพันธ์ของชาวบ้านกำพี้กับวัดกลางเหมือนคนอีสานทั่วไปคือ ไปทำบุญตักบาตรตอนเช้าเวลามีงานพิธีกรรมชาวบ้านร่วมตัวกันที่วัด เช่น งานวันเข้าพรรษา แต่เมื่อเจ้าอาวาสวัดมรณภาพชาวบ้านไม่มีการบวชพระ เพราะฐานะยากจนพบภัยแล้ง แต่มีการสืบทอด

ศาสนาโดยไปนิมนต์พระจากบ้านอื่นมาอยู่จำวัดที่วัดโพธิ์ศรี แต่วัดกลางเป็นพื้นที่ร้างถึงปัจจุบัน (วัลลภ โพธิ์เกตุ. 2552 : สัมภาษณ์)

มิติเวลาที่ 2 ราว ปีพ.ศ. 2490- 2529 ยุควัดร้างและสร้างวัดใหม่

ชาวบ้านกำพี้ได้รวมตัวกันสร้างวัดอีกหนึ่งคือ วัดโพธิ์ศรี (เรียกตามชื่อต้นโพธิ์ใหญ่) อยู่ทางทิศตะวันออกปัจจุบันคือวัดบ้านกำพี้ หลังจากที่วัดกลางได้ร้างลง ชาวบ้านก็ได้มาประกอบพิธีกรรมที่วัดโพธิ์ศรี เพราะอยู่บริเวณตรงกลางระหว่างหมู่บ้านทั้งสองหมู่ และเรียกชื่อใหม่จนติดปากมาจนทุกวันนี้ว่า วัดบ้านกำพี้ ในช่วงพ.ศ. 2490-2491 วัดบ้านกำพี้ไม่มีพระจำพรรษาอยู่ เนื่องจากเจ้าอาวาสมรณภาพชาวบ้านเกรงว่าวัดจะร้างไปอีก จึงได้นิมนต์พระบ้านอื่นมาจำพรรษา จากบ้านดอนงัวบ้าง บ้านยางบ้าง จนกระทั่ง ได้พระอธิการสายมาจำพรรษา และมีพระอื่น ๆเรื่อยมา ในช่วงนี้ ศาลาการเปรียญยังคงเป็นศาลาไม้แบบเก่า และอุโบสถยังคงเป็นองค์เดิม ความสัมพันธ์กับวัดของคนบ้านกำพี้ มีความผูกพันมากขึ้นเพราะวัดเป็นศูนย์รวมจิตใจของชาวบ้าน โดยมีพระจากแห่งอื่นมาจำวัดและเริ่มทำกิจกรรมพัฒนาวัดในด้านการจัดสิ่งแวดล้อมปลูกต้นไม้หลายชนิดไว้ในวัด (ห่าน เทียบปรี. 2552 : สัมภาษณ์)

มิติเวลาที่ 3 ยุคพัฒนาวัด พ.ศ.2529- ปัจจุบัน

พระครูโกวิทสารคุณ ได้มาเป็นเจ้าอาวาส และเป็นพระนักพัฒนา ได้ร่วมกับชาวบ้านสร้างอุโบสถหลังใหม่แทนอุโบสถหลังเก่าที่ชำรุดและคับแคบ ในปี พ.ศ. 2539 และได้บูรณะอุโบสถหลังเก่าให้ดีขึ้นและคงไว้ เนื่องจากอุโบสถหลังเก่ามีอายุเก่าแก่มากกว่าร้อยปี ในปี พ.ศ. 2542 ได้รับการยกย่องให้เป็นวัดพัฒนาตัวอย่าง เนื่องจากการจัดสถานที่บริเวณวัดได้สวยงามเป็นระเบียบเรียบร้อย ร่มรื่นสร้างความสงบจิตใจ และสบายตาต่อผู้มาพบเห็นหรือผู้ที่เข้ามาทำบุญ พระครูโกวิทสารคุณเล่าว่า ท่านจะเป็นแบบอย่างในการจัดระเบียบภายในวัด การตกแต่งสวนในวัดท่านก็จะลงมือทำเอง โดยมีพระลูกวัดและชาวบ้านมาช่วยกันปลูกและช่วยกันรักษา และนำมาซึ่งการดูแลบริเวณบ้านของชาวบ้านกำพี้เองก็เป็นระเบียบ สะอาด ตามถนนหนทาง พระครูก็จะพาชาวบ้านพัฒนา ชาวบ้านได้ให้ความร่วมมือเป็นอย่างดี ในปี พ.ศ. 2548 ได้สร้างศาลาการเปรียญหลังใหม่ขึ้นแทนหลังเก่าที่เป็นศาลาไม้ ที่ชำรุด ทรุดโทรมไปตามกาลเวลา การปรับปรุงซ่อมแซม เสนาสนะ กุฏิ อุโบสถ โรงครัว ศาลาการเปรียบ ซุ้มประตูวัด กำแพงวัดการปรับปรุงตกแต่งสวนภายในวัดให้เป็นเสมือนอาราม งามตา สบายใจ ต่อผู้พบเห็นเป็นนโยบายของพระครูโกวิทสารคุณ และท่านเองได้อบรมศีลาจริยวัตรแก่พระภิกษุสามเณรทุกวัน บรรยายธรรมในวันธรรมะสวนะ หรือแสดงธรรมในงานมงคลหรืออวมงคลในโอกาสต่าง ๆ ให้อุบาสก-อุบาสิกา ได้ประพฤติปฏิบัติในทางที่สมควร นำกระแสพระราชดำริ

การดำรงชีวิตแบบเศรษฐกิจพอเพียงมาอบรมสั่งสอนชาวบ้าน ด้วยความศรัทธาของชาวบ้านเป็นทุนอยู่แล้ว ทำให้ชาวบ้านได้นำไปปฏิบัติส่งผลให้ประชาชนในหมู่บ้านดำรงชีวิตอย่างสงบสุข มีความรักและสามัคคีซึ่งกันและกัน

การทำบุญและความศรัทธาต่อพระพุทธศาสนา วัดบ้านกำพี้ยังคงเป็นศูนย์รวมจิตใจตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันยังคงไม่เสื่อมคลาย ชาวบ้านยังคงมาทำบุญที่วัดสม่ำเสมอมาตลอด ยิ่งที่หมู่บ้านกำพี้ได้มีการจัดกลุ่มทอผ้าไหมขึ้นในหมู่บ้าน เมื่อปี พ.ศ. 2545 เพราะบ้านกำพี้มีชื่อเสียง เรื่องการทอผ้าไหมจากการรวมกลุ่มของกลุ่มแม่บ้านมีหมู่บ้านหลายหมู่บ้านมารวมกันทอผ้าไหม เช่น บ้านเหล่ายาว บ้านยาง บ้านดอนงัวโดยเจ้าหน้าที่วิชาการอำเภอได้ประชุมกับผู้นำหมู่บ้านควรมีการส่งเสริมองค์กรการผลิตผ้าไหมเข้าไปร่วมในโครงการศิลปาชีพ ตามการสนองตอบของรัฐบาลและ มีโครงการฟาร์มตัวอย่าง ทำให้ชาวบ้านมีงานอดิเรกทำหลังฤดูกาล เก็บเกี่ยว ชาวบ้านได้รวมตัวกันจัดตั้งกลุ่มทอผ้าไหมขยายสมาชิกเพิ่มขึ้นตามโครงการศิลปาชีพ ตั้งแต่ ปี พ.ศ. 2548 และมีกลุ่มจักสาน กลุ่มปักผ้า และทำงานที่ฟาร์มตัวอย่างตามโครงการพระราชดำริสมเด็จพระนางเจ้าพระราชินีนาถ ทำให้ชาวบ้านมีรายได้มากขึ้น การอพยพไปทำงานต่างจังหวัดลดลง ชาวบ้านมีกำลังศรัทธาที่จะทำบุญมากขึ้น เพราะมีรายได้เสริมจากการทำอาชีพหลังทำนา

เมื่อพระครูโกวิทสารคุณได้หารือจัดงานบุญผเหวด จัดกิจกรรมแห่พระเวสสันดรเข้าเมืองชาวบ้านได้ให้ความร่วมมือเป็นอย่างดี หรือแม้แต่การสร้างและซ่อมแซมสิ่งปลูกสร้างภายในวัดชาวบ้านก็ได้ร่วมแรงร่วมใจกันจนทำให้สร้างเสร็จเร็วกว่าวัดอื่น ๆ ในตำบล ชาวบ้านมีความภาคภูมิใจในวัดกำพี้มากที่ได้เป็นวัดพัฒนาตัวอย่างและมีเจ้าอาวาสที่เป็นผู้นำทุมเทแรงกายแรงใจ อบรมสั่งสอนชาวบ้าน ชาวตำบลกำพี้และประชาชนทั่วไปให้ลด ละเลิกในอบายมุข ดำรงชีพอย่างประหยัด และไม่ขัดต่อศีลธรรม วัฒนธรรมอันดี (พระครูโกวัทสารคุณ. 2552 : สัมภาษณ์)

พิธีกรรม วัฒนธรรม ประเพณีที่เกี่ยวข้องกับวัดมีอะไรบ้าง

ประเพณีที่เกี่ยวข้องกับวัด วัดกำพี้ได้จัดฝึกอบรมธรรมแก่เยาวชนและประชาชนในวันสำคัญต่างๆทางพระพุทธศาสนา เช่น วันวิสาขบูชา วันมาฆบูชา และวันอาสาฬหบูชาจะมีการแสดงธรรม และกิจกรรมในวันดังกล่าวทุกๆปี และส่งเสริมให้ประชาชนลด และเลิกอบายมุขในทุกวันธรรมสวนะ และวันสำคัญต่างๆทางวัดให้มีการแสดงพระธรรมเทศนาให้รู้ถึงผลร้ายหรือโทษของอบายมุขต่างๆเสมอมา และมีประเพณีด้านการบำเพ็ญกุศล เช่น งานบวช งานศพ งานทอดกฐิน งานทอดผ้าป่า

เมื่อประมาณปี พ.ศ. 2546 พระครูโกวิทสารคูณ เจ้าอาวาสวัดบ้านกำพี้ และเป็นเจ้าคณะตำบลกำพี้ได้มีความคิดว่า น่าจะมีประเพณีประจำท้องถิ่นของชาวตำบลกำพี้ขึ้นสักอย่างที่ทำให้ผู้คนจดจำชาวตำบลกำพี้ได้ง่าย จึงขอความคิดเห็นกับชาวบ้านกำพี้ก่อนและเริ่มจัดงานบุญพระเวสสันดร ฟังเทศน์มหาชาติขึ้นที่หมู่บ้านกำพี้ ได้จัดอย่างใหญ่โต ทำตามขั้นตอนในนิทานชาดกพระเวสสันดรให้มากที่สุด ในปีต่อมาได้ประชุมผู้นำหมู่บ้านทุกหมู่บ้านเพื่อที่จะให้จัดงานบุญนี้หมุนเวียนไปทุกบ้าน แต่ไม่มีหมู่บ้านใดกล้ารับ หมู่บ้านกำพี้จึงได้จัดต่อเนื่องมาจนกระทั่งปี พ.ศ. 2548 องค์การบริหารส่วนตำบลได้เข้ามาสนับสนุนด้านงบประมาณและส่งเสริมให้มีการทำบุญพระเวสสันดรยิ่งใหญ่มากขึ้นจนกลายเป็นประเพณีประจำตำบลมาจนถึงทุกวันนี้

สรุปผลการวิจัย

วัดกำพี้พื้นที่สีเขียว การวิจัยครั้งนี้ได้พบชุมชนกำพี้มีการสร้างวัดตั้งแต่ก่อตั้งหมู่บ้านใหม่ พ.ศ. 2407 สืบมาถึงปัจจุบันหลายร้อยปี ได้การสร้างวัดมีอุปสรรคปัญหาจากภัยแล้งอดอยากชาวบ้านไม่บวชพระอพยพไปตั้งบ้านเรือนใหม่ แต่ด้วยความศรัทธาในพระพุทธศาสนาและการศรัทธาในพระได้ร่วมมือกันไปนิมนต์พระบ้านอื่นมาอยู่จำพรรษาผลัดเปลี่ยนกันและมีพระนักพัฒนาเข้ามาจำวัดทำให้การบูรณะซ่อมแซมวัด สร้างวัดให้เป็นสถานที่ทำกิจกรรม ได้ทั้งทำพิธีกรรม นักวิชาการใช้พื้นที่ทำฟาร์มตัวอย่างขึ้นในวัด เป็นเหมือนกับวัดได้สั่งสอนอบรมหลักธรรม และหลักการครองชีพ มีแปลงสาธิตจากฟาร์มตัวอย่าง สรุปได้ว่าวัดได้สร้างความสัมพันธ์คนกับคน คนกับอำนาจเหนือธรรมชาติ ส่งเสริมบุญพระเวสเป็นประเพณีใหญ่โต เพื่อรวบรวมเงินมาบำรุงพระศาสนาจากเงินกัณฑ์หลอน ในรูปกิจกรรมบุญประจำตำบล และคนสัมพันธ์กับธรรมชาติ ทำสถานที่เป็นพื้นที่สีเขียวสนองนโยบาย ดำริของโครงการพระราชดำริและพึ่งพากันเองจากทุนทรัพย์คนในตำบลกำพี้ทำวัดให้น่าอยู่ และเข้าไปใช้สถานที่วัดทำพิธีกรรม เรียนรู้อาชีพ ฟังธรรมะร่วมกันหลาย ๆ หมู่บ้านเหล่ายาว ดอนงัว และบ้านยางมาทำพิธีร่วมกันเป็นบุญพระเวสตำบลกำพี้ สะท้อนภาพวัดคือ สถานที่หลายหมู่บ้านใช้ประโยชน์ร่วมกัน เป็นคนที่ใช้ลำห้วยเดียวกันใช้วัดเดียวกัน อยู่ในท้องถิ่นเดียวกัน ถือว่าวัดเป็นศูนย์ร่วมจิตใจของคนทั้งตำบล และมีพลังขับเคลื่อนให้วัดมีการสร้างสิ่งต่าง ๆ ได้โดยเฉพาะสร้างพลังชุมชนของคนในชุมชนผ่านพิธีกรรมร่วมกัน โดยบุญพระเวสประจำตำบลเป็นประเพณีหลายหมู่บ้านร่วมกัน โดย อบต. ตำบลสนับสนุน ทำให้วัดกับพิธีกรรมทำประโยชน์โดยอ้อมเกิดกับคนในชุมชน คือ ความรักสามัคคีชุมชนพึ่งตนเองนำรายได้มาสร้างสิ่งสาธารณูปโภคในชุมชนต่อไป (ทวีศิลป์ สืบวัฒนะในโครงการยุววิจัยประวัติศาสตร์

ท้องถิ่น จังหวัดมหาสารคาม ถอดบทเรียนรายงานความก้าวหน้าของโครงการ วันที่ 28 ธันวาคม พ.ศ. 2552)

รายชื่อผู้ให้ข้อมูล

นายบุญมี ปานลาด. เป็นผู้ให้สัมภาษณ์,/กลุ่มยุววิจัย.เป็นผู้สัมภาษณ์. 6 ธันวาคม 2552

นางสุนา ปานลาด. เป็นผู้ให้สัมภาษณ์,/กลุ่มยุววิจัย.เป็นผู้สัมภาษณ์. 6 ธันวาคม 2552

นางซัน เทียบแสน. เป็นผู้ให้สัมภาษณ์,/กลุ่มยุววิจัย.เป็นผู้สัมภาษณ์. 10 ธันวาคม 2552

นายห่าน เทียบสี. เป็นผู้ให้สัมภาษณ์,/กลุ่มยุววิจัย.เป็นผู้สัมภาษณ์. 10 ธันวาคม 2552

พระครูโกวิทสารคุณ. เป็นผู้ให้สัมภาษณ์,/กลุ่มยุววิจัย.เป็นผู้สัมภาษณ์. 13 ธันวาคม 2552

นายวัลลภ โพธิ์เกตุ. เป็นผู้ให้สัมภาษณ์,/กลุ่มยุววิจัย.เป็นผู้สัมภาษณ์. 13 ธันวาคม 2552

นายเคน ดิเลกโพก. เป็นผู้ให้สัมภาษณ์,/กลุ่มยุววิจัย.เป็นผู้สัมภาษณ์. 13 ธันวาคม 2552

พระครูโกวิทสารคุณ. ครูภูมิปัญญาท้องถิ่น สาขาพระพุทธศาสนา. ถ่ายสำเนา

นายวิเชียร การดี. ประวัติบ้านกำพี้. ถ่ายสำเนา

ทีมยุววิจัย เรื่อง “วัดกำพี้สู่วิถีชุมชน”

4. บ่อน้ำศักดิ์สิทธิ์แห่งนาดูนโรงเรียนนาดูนประชาสรรค์

การวิจัยครั้งนี้มีจุดมุ่งหมายคือ 1.) เพื่อศึกษาความเป็นมาของบ่อน้ำศักดิ์สิทธิ์ 2.) เพื่อศึกษาความสำคัญของบ่อน้ำศักดิ์สิทธิ์ว่ามีผลต่อความเชื่อของมนุษย์อย่างไร 3.) เพื่อศึกษาพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับบ่อน้ำศักดิ์สิทธิ์ 4.) เพื่อศึกษาคุณสมบัติของบ่อน้ำศักดิ์สิทธิ์ ว่ามีผลต่อร่างกายและจิตใจอย่างไร 5.) เพื่อศึกษาวิธีที่จะทำให้บ่อน้ำศักดิ์สิทธิ์เป็นแหล่งท่องเที่ยว

ผลการวิจัย เรื่อง บ่อน้ำศักดิ์สิทธิ์แห่งนาดูน สรุปได้ดังนี้

เนื้อหาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นนาดูนการสืบค้นประวัติน้ำดูน

บ่อน้ำศักดิ์สิทธิ์ หรือน้ำหนองดูน ตั้งอยู่บริเวณที่ลุ่มกลางนาของนายก้าน ปัจจัยโก ราษฎรบ้านหนองโง้ง หมู่ที่ 2 ตำบลนาดูน อำเภอนาดูน จังหวัดมหาสารคาม อยู่ห่างจากที่ตั้งอำเภอนาดูนไปทางทิศเหนือประมาณ 3 กิโลเมตร นายสุ่ย ปัตตาเนย์ อายุ 81 ปี อดีตผู้ใหญ่บ้านหนองโง้งเล่าว่า (สุ่ย ปัตตาเนย์ : 2552 : สัมภาษณ์) แต่เดิมนาดูน เป็นป่าดงมีต้นไม้หนาแน่น มีสัตว์ป่า เช่น เสือ ช้าง หมี หมูป่า กระทิง แรด อาศัยอยู่ด้วย สัตว์ป่าเหล่านั้นได้อาศัยน้ำในหนองดูนยังชีพ ดังนั้นบริเวณหนองดูนจึงเป็นที่ล่าสัตว์ของนายพรานต่อมาเห็นว่าเป็นแหล่งที่อุดมสมบูรณ์จึงมีผู้คนมาตั้งบ้านเรือนขึ้นบริเวณใกล้ๆ หนองดังกล่าว และตั้งชื่อว่า “ บ้านนาดูน ”

พ่อแก่น อายะโก อายุ 75 ปี ชาวบ้านหนองโง้งให้สัมภาษณ์ เล่าว่า ตั้งแต่เกิดมาก็เห็นน้ำดูนแล้ว เคยไปเฝ้าดูการไหลซึมของน้ำ และเห็นการไหลซึมของน้ำมากกว่าปกติในวันโกนและวันพระ (ขึ้นแรม 7 ค่ำ , 8 ค่ำ และ 14 ค่ำ , 15 ค่ำ) และบริเวณหนองดูนแห่งนี้ได้มีน้ำไหลซึมตลอดปีจึงเป็นแหล่งน้ำดื่มของคนละแวกนั้น ตลอดจนสัตว์เลี้ยงประกอบกับบริเวณใกล้เคียงกับหนองดูนเป็นที่ราบสลับกับเนินดิน บริเวณเหล่านี้ได้มีการขุดพบโบราณวัตถุเศษกระเบื้องไห พระพิมพ์ดินเผา เมื่อ พ.ศ. 2522 และ สำริดเป็นจำนวนมาก โดยเฉพาะเนินดินทิศใต้ของหนองดูน เป็นป่ารกมีต้นประดู่ใหญ่ ใช้เป็นที่ตั้งศาลพระภูมิของหมู่บ้าน ซึ่งมีการทำบุญเลี้ยงเจ้าที่เจ้าทางในเดือนหกก่อนหน้าทำนาพิธีบุญหนองดูนหรือบางแห่งเรียกบุญเลี้ยงบ้านจะมีจ้ำทำพิธีชาวบ้านจะมารวมกลุ่มกันมีเครื่องเซ่นบูชาศาลพระภูมิ ต้มไก่ เหล้า ข้าวแดง ข้าวขาว และข้าวดำ เพื่อแสดงความกตัญญูต่อผีผู้รักษาภูมิบ้านและพ่อแก่นได้อธิบายเพิ่มเติมว่าถ้าครอบครัวใดไม่ได้เข้าร่วมพิธีบุญหนองดูนจะเกิดความเดือดร้อนเจ็บป่วย ดังนั้นด้วยความเกรงกลัวอำนาจผีบ้าน ทุกคนจึงเข้าร่วมพิธี (แก่น อายะโก 2550 : สัมภาษณ์) ในการเข้าร่วมบุญเลี้ยงหนองดูนชาวบ้านนาดูนต้องเอาน้ำศักดิ์สิทธิ์จากน้ำหนองดูนมาประกอบพิธีโดยตักมาใส่โอ่งน้ำไว้คือเป็นน้ำศักดิ์สิทธิ์จะกลับบ้านต้องตักน้ำจากโอ่งที่ได้เสกคาถาใส่และชาวบ้านนำไปประพรมสัตว์เลี้ยง เช่น ควาย หมู สุนัข และประพรมลูบตามหัวตามหน้าของคนในครอบครัวเพื่อความ

เป็นสิริมงคลตามความเชื่อของชาวบ้านอำเภอนาดูนและทางราชการได้นำน้ำจากบ่อน้ำนาดูนไปร่วมพิธีหลวงมังคลาภิเษกเริ่มตั้งแต่ พ.ศ. 2468 ในรัชกาลที่เจ็ด และในสมัยรัชกาลที่ 9 ได้อัญเชิญน้ำศักดิ์สิทธิ์นาดูนไปร่วมฉลองพิธีมังคลาภิเษกที่กรุงเทพ ฯ ใน พ.ศ. 2530 จากเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น ทำให้การศึกษาเรื่องบ่อน้ำศักดิ์สิทธิ์นาดูนมีพัฒนาการตามมิติเวลาคือ ยุคที่ 1 น้ำศักดิ์สิทธิ์นาดูนประกอบพิธีกรรมหลวง พ.ศ. 2444 – พ.ศ. 2522 ยุคที่ 2 น้ำศักดิ์สิทธิ์แพร่ขยาย พ.ศ. 2523 – พ.ศ. 2538 ยุคที่ 3 ยุคพัฒนา พ.ศ. 2539 - ปัจจุบัน

ยุคที่ 1 น้ำศักดิ์สิทธิ์นาดูนประกอบพิธีกรรมหลวง พ.ศ. 2444 – พ.ศ. 2522

เจ้าคุณพระอริยานุวัตร เขมะจารี รองเจ้าคณะจังหวัดมหาสารคามกล่าวว่า (พระอริยานุวัตร 2530 : 1) เมื่อ พ.ศ. 2468 กระทรวงมหาดไทย ได้สั่งการให้หัวเมืองในภาคตะวันออกเฉียงเหนือจัดหาน้ำในสระมงคลอันศักดิ์สิทธิ์ จัดส่งไปร่วมงานมหามังคลาภิเษกในพระราชพิธีรัชมังคลาบรมราชาภิเษก พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 7 ทรงเสวยราชย์ ในส่วนของจังหวัดมหาสารคาม พระยาสารคามคณาภิบาล (อนงค์ พฆัคฆ์) ผู้ว่าราชการจังหวัดมหาสารคามในขณะนั้น ได้สั่งการให้รองอำมาตย์เอกหลวงพิทักษ์นรากรนายอำเภอวาปีปทุม เป็นผู้จัดหาน้ำมงคลอันศักดิ์สิทธิ์ โดยได้จัดประชุมหมวดราชการตลอดจนผู้เฒ่า ผู้แก่ลงความเห็นให้นำน้ำจากหนองดูนและนำน้ำจากกุดผ้าฮ่วน (อยู่ห่างจากกู่สันตรัตน์ ประมาณ 1 กม.) ไปมอบให้พระยาสารคามคณาภิบาล ผู้ว่าราชการจังหวัดมหาสารคาม เพื่อส่งไปยังสมุหเทศาภิบาลร้อยเอ็ดและกรุงเทพต่อไป เพื่อร่วมพิธีกรรมมังคลาภิเษก ในสมดเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ชี้ให้เห็นการใช้น้ำศักดิ์สิทธิ์เพื่อให้ข้าราชการได้ดื่มน้ำสาบานตนเกิดความเกรงกลัวไม่ทุจริตต่อการรับใช้แผ่นดิน

ในพระราชพิธีมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา 5 รอบ (5 ธันวาคม พ.ศ. 2530) กระทรวงมหาดไทยให้จังหวัดมหาสารคาม นำน้ำจากสถานศักดิ์สิทธิ์ หรือน้ำที่เป็นเส้นชีพของจังหวัด เพื่อทูลเกล้าฯ ถวายเป็นน้ำอภิเษกเสด็จออกมหาสมาคม ในพระราชพิธีมหามงคลเฉลิมพระชนพรรษา 5 รอบ ณ มณฑลท้องสนามหลวง นายไสว พราหมณี ผู้ว่าราชการมหาสารคาม นายเอกสิทธิ์ บุตรคล้าย นายอำเภอนาดูน ได้เลือกเอาน้ำจากหนองดูนแห่งนี้ส่งเข้าทูลถวายฯ ในพระราชพิธีดังกล่าว โดยได้ประกอบพิธีกรรมน้ำศักดิ์สิทธิ์ในวันพุธ ที่ 4 พฤศจิกายน 2530 เวลา 09:00 น. แล้วนำไปพักไว้ที่พักอุโบสถวัดมหาชัย จังหวัดมหาสารคาม ก่อนที่จะส่งไปยังกระทรวงมหาดไทยเพื่อเข้าร่วมพิธีกรรมต่อไป จะเห็นว่าน้ำดูนของจังหวัดมหาสารคามเป็นบ่อน้ำที่ชาวบ้านเชื่อในท้องถิ่น แล้วยังเชื่อว่าถ้าน้ำดูนแห่งนี้ได้ประกอบพิธีกรรมหลวงจะเพิ่มความศักดิ์สิทธิ์มากขึ้น

ส่วนในด้านความศักดิ์สิทธิ์ของน้ำดูนนั้น เมื่อปี พ.ศ. 2494 ประชาชนได้ลือกันโดยทั่วไปว่า ถ้าใครเป็นโรคง่อยเปลี้ยเสียขาหากใช้น้ำจากสระหนองดูนไปอาบกินจะหายเป็นปกติหรือโรคในท้องในไส้ ปวดหัว เวียนศีรษะก็จะหายเช่นกัน จึงมีประชาชนจากอำเภอและจังหวัดที่ใกล้เคียงมาตักน้ำดูนไปรักษาโรคเป็น จำนวนมาก ทางอำเภอวาปีปทุม (ขณะนั้นตำบลนาดูนขึ้นอยู่กับอำเภอวาปีปทุม) ได้ส่งเจ้าหน้าที่ของอำเภอ และเจ้าหน้าที่ตำรวจ ไปรักษาการความปลอดภัยเป็นเวลาเดือนเศษ จำน้ำดูนแห้งขอด และไหลช้าลงตามลำดับ บางพวกที่อยู่ไกลๆ มารอเอาน้ำดูน 2 ถึง 3 วัน จึงได้เต็มขวดก็มี (แก่น อายะโก 2552 : สัมภาษณ์)

ยุคที่ 2 ยุคน้ำดูนศักดิ์สิทธิ์ความเชื่อแพร่ขยาย พ.ศ. 2523 - พ.ศ. 2538

จังหวัดมหาสารคามเป็นแหล่งที่อยู่ของชาวลาวที่นับถือพุทธศาสนา ซึ่งในปี พ.ศ. 2522 มีนักโบราณคดีขุดพบพระบรมสารีริกธาตุ ของพระพุทธเจ้า แก่น อายุ+โก เล่าว่า “ เมื่อพบกระดูกพระพุทธเจ้าแล้วชาวบ้านนาดูนได้ขุดดินในที่นาตนเองแผ่กว้างขยายเพื่อหาสมบัติโบราณส่วนมากพบ ถ้วย ไห กระเบื้องแตก และพระแผงเป็นแผ่นๆ เหมือนแผ่นหินสีขาว พระองค์เล็กๆ เรียงแถวกันในแผ่นหินปูนสีขาว (แก่น อายะโก 2552 : สัมภาษณ์) จากเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นจึงเรียกบ้านนาดูนว่าเป็นเมืองเก่านครจำปาศรีดินแดนอันศักดิ์สิทธิ์ การค้นพบพระบรมสารีริกธาตุที่อำเภอนาดูน ประชาชนศรัทธาร่วมกันกับรัฐบาลก่อสร้างพระธาตุเจดีย์บริเวณทางเข้าอำเภอนาดูน เรียกชื่อว่า “ พระธาตุนาดูน ” การก่อตั้งพระธาตุนาดูนทำให้น้ำศักดิ์สิทธิ์หนองดูนได้นำมาเข้าร่วมพิธีบูชาพระธาตุนาดูนที่บรรจุพระบรมสารีริกธาตุของพระพุทธเจ้า ประชาชนที่เข้าร่วมพิธีความเชื่อเรื่องน้ำศักดิ์สิทธิ์ แผ่ขยายทั่วภาคอีสานและได้บูชาน้ำศักดิ์สิทธิ์จากบ่อน้ำนาดูนไปรักษาโรค ปวดขา ปวดหัว อาบ ให้ร่างกายแข็งแรง เหมือนบูชาพระพุทธรูปไปบูชาในครอบครัว ทำให้น้ำศักดิ์สิทธิ์ของบ้านนาดูนต้องกั้นบริเวณหนองน้ำด้วยลวดหนาม และตรงน้ำผุดขึ้นมาสร้างครอบด้วยท่อปูนซีเมนต์เป็นบ่อน้ำสำหรับใช้ตักมากรองใส่ขวดไว้ให้ประชาชนบูชากลายเป็นเหมือนสิ่งของต้องซื้อขายเกิดขึ้น ในพิธีบูชาพระธาตุนาดูน

ยุคที่ 3 ยุคพัฒนาและเผยแพร่น้ำศักดิ์สิทธิ์ขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นตั้งแต่ พ.ศ. 2538 ถึงยุคปัจจุบัน

สืบเนื่องนโยบายการเผยแพร่สถานที่สำคัญที่เป็นแหล่งเรียนรู้ของชาวมหาสารคามทำให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นตำบลนาดูนได้ให้ความสำคัญกับพระธาตุนาดูนจึงได้ร่วมกับจังหวัดจัดงานประจำปีที่เรียกว่างานนมัสการ “ พระธาตุนาดูน ” งานบูชาพระธาตุนาดูนจัดทำขึ้นในเดือนสามของทุกปีถือเป็นนโยบายของจังหวัดประชาชนทุกหมู่บ้านจะส่งตัวแทนมาเข้า

ร่วมพิธีกรรม คือการบวชชีพราหมณ์นุ่งขาวห่มขาว 3 วัน 3 คืน ทั้งชายและหญิง พิธีบูชาพระธาตุนาดูนจะมีขบวนแห่น้ำศักดิ์สิทธิ์จากบ่อน้ำหนองดูนด้วยเพื่อให้ประชาชนได้บูชาดื่มกินอาบแก้โรคร้าย เช่น โรคปวดเมื่อยอ่อนล้า โรคปวดหัว โรคเหน็บชา หรือบูชาไปเพื่อดูแลสัตว์เลี้ยง เอาน้ำศักดิ์สิทธิ์ลูบหัวสัตว์ วัว – ควาย สุนัข ให้ไม่เจ็บป่วย ด้วยกิจกรรมของการจัดงานบวงสรวงพระธาตุนาดูนส่งผลให้น้ำศักดิ์สิทธิ์จากหนองน้ำนาดูนต้องมีเครื่องกรองน้ำมาทำให้น้ำสะอาดขึ้น เพื่อกรองใส่ขวดไว้ให้พอเพียงกับความต้องการของผู้ศรัทธา และเชื่อว่าน้ำศักดิ์สิทธิ์รักษาโรคได้ ผลของการทำพิธีกรรมในแต่ละปีดังกล่าวมา ทำให้น้ำศักดิ์สิทธิ์อยู่คู่กับพระธาตุนาดูน และได้รับการพัฒนาเป็นวัตถุมงคลประเภทน้ำพระพุทธมนต์ให้กับชาวพุทธทั่วภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ความเป็นท้องถิ่นของชาวอีสานจึงเกิดขึ้นจากพิธิกรรมบูชาพระธาตุนาดูน (วีระพงษ์ สิงห์บัญชา 2552 : สัมภาษณ์)

สรุปผลการวิจัย เรื่องบ่อน้ำศักดิ์สิทธิ์แห่งนาดูน

การศึกษาเรื่องนี้ชี้ให้เห็นความเชื่อของสังคมอีสานที่นับถือศาสนาพุทธมีความเชื่อศรัทธาตั้งแต่บรรพบุรุษผู้ก่อตั้งชุมชนด้วยแหล่งชุมชนนาดูนเป็นเมืองโบราณมาก่อน เมื่อชุมชนปัจจุบันไปก่อตั้งบ้านซ้อนทับเมืองโบราณ ทำให้วัตถุต่างๆ ที่ยังขุดพบได้ชี้ชัดว่าการมีบ่อน้ำศักดิ์สิทธิ์เกิดขึ้นด้วยระบบการหมุนของโลก หรือด้วยพลังน้ำจากน้ำธรรมชาติเป็นสิ่งที่พิสูจน์ไม่ได้ แต่ความเชื่อที่ถูกอบรมสั่งสอนว่าน้ำหนองดูน เป็นน้ำศักดิ์สิทธิ์ได้แพร่กระจายโดยผู้ป่วยได้หายจากโรคภัย เป็นจำนวนมากจึงเป็นความเชื่อเฉพาะถิ่นได้สร้างความรักสามัคคีให้ชาวบ้านอีสาน ได้แสดงถึงความศรัทธาพุทธศาสนา บำรุงให้เจริญรุ่งเรือง มีผลโดยอ้อม ชาวมหาสารคามได้สืบสานประเพณีบูชาพระธาตุนาดูน มีน้ำศักดิ์สิทธิ์ประกอบพิธีและน้ำศักดิ์สิทธิ์แห่งนาดูน ได้ร่วมพิธีหลวงเฉลิมฉลองการครองราชย์ของในหลวง ใช้น้ำศักดิ์สิทธิ์บูชากล่าวสัตย์อธิษฐานต่อพระราชา ถือว่าน้ำศักดิ์สิทธิ์มีส่วนจรรโลงใจคนไทยร่วมกันได้เกรงกลัวต่อบาปจะทำกับแผ่นดินโดยเป็นอำนาจเหนือธรรมชาติที่มนุษย์ยังคงผูกพันคงอยู่กับชาวมหาสารคามและชาวอีสานได้ข้อค้นพบว่าอำนาจเหนือธรรมชาติได้เป็นกลไกควบคุมสังคมได้ประพฤติดีทำดีร่วมกัน

รายชื่อผู้ให้สัมภาษณ์

1. นายแก่น อายะโก บ้านเลขที่ 115/30 บ้านนาดูน ตำบลนาดูน อำเภอนาดูน จังหวัดมหาสารคาม ให้สัมภาษณ์ทีมยุววิจัยโรงเรียนนาดูนประชาสรรพ์ วันที่ 20 พฤศจิกายน 2552

2. นายวีระพงษ์ สิงห์บัญชา บ้านเลขที่ 60 บ้านนาดูน ตำบลนาดูน อำเภอนาดูน จังหวัดมหาสารคาม ให้สัมภาษณ์ทีมยุววิจัยโรงเรียนนาดูนประชาสรรพ์ วันที่ 20 พฤศจิกายน 2552

3. นางลำดวน พยัคเค บ้านเลขที่ 64 บ้านนาดูน ตำบลนาดูน อำเภอนาดูน จังหวัดมหาสารคาม ให้สัมภาษณ์ทีมยุววิจัยโรงเรียนนาดูนประชาสรรพ์ วันที่ 20 พฤศจิกายน 2552

4. นางลำใย บุดดีดง บ้านเลขที่ 75 บ้านนาดูน ตำบลนาดูน อำเภอนาดูน จังหวัดมหาสารคาม ให้สัมภาษณ์ทีมยุววิจัยโรงเรียนนาดูนประชาสรรพ์ วันที่ 10 ธันวาคม 2552

เอกสารอ้างอิง

1. ชวน ศิรินันพร มหาสารคามตักศิลานคร มหาสารคาม : โรงพิมพ์อภิชาตการพิมพ์ พ.ศ. 2544

2. บุญเบิกฟ้า พ.ศ. 2533 จังหวัดมหาสารคาม เอกสารพิมพ์สำเนาเนื่องในงานบุญเบิกฟ้าประจำปีจังหวัดมหาสารคาม พ.ศ. 2533

สอบถามข้อมูลจากผู้รู้

นำน้ำศักดิ์สิทธิ์ไปประกอบพิธีบวงสรวงงานนมัสการ

5. ประเพณีสรงน้ำพระยืนกันทรวิชัย โรงเรียนสารคามพิทยาคม

การศึกษาเรื่องนี้มีจุดมุ่งหมาย 1.) เพื่อศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างวิถีชีวิต ของคนในท้องถิ่นกับประเพณีสรงน้ำพระยืนกันทรวิชัย 2.) เพื่อศึกษาความเปลี่ยนแปลงของประเพณีสรงน้ำพระยืนกันทรวิชัย ในอดีตและปัจจุบัน และสืบทอดประเพณีสรงน้ำพระยืนกันทรวิชัยได้คงอยู่ พื้นที่ศึกษาบ้านคันธาร์ อำเภอกันทรวิชัย จังหวัดมหาสารคาม ใช้วิธีการศึกษาเก็บข้อมูลภาคสนามเป็นหลัก จากใช้คำถามสัมภาษณ์แบบปลายเปิด กับผู้ให้ข้อมูลผู้สูงอายุ ผู้นำพิธีกรรม ตรวจสอบข้อมูลด้วยการจัดเวทีชาวบ้านถอดบทเรียนยืนยันข้อมูล นำมาเรียงใหม่ นำเสนอผลการศึกษาแบบพรรณนาวิเคราะห์

เนื้อหาประวัติศาสตร์ท้องถิ่น

สภาพภูมิศาสตร์ของบ้านสระ

บ้านสระเป็นหมู่บ้านที่ตั้งอยู่ตำบลคันธาร์ อยู่ในการปกครองของตำบลคันธารราษฎร์ อำเภอกันทรวิชัย จังหวัดมหาสารคาม เนื่องจากหมู่บ้านนี้ได้ตั้งหลักแหล่งมีผู้คนอาศัยอยู่เป็นเวลานานกว่าร้อยปีมาแล้ว ชุมชนได้ขยายตัวและมีประชากร เพื่อมากขึ้นตามลำดับ ปัจจุบันบ้านสระจึงแยกการปกครองออกเป็น 3 หมู่บ้าน คือ บ้านสระ หมู่ 2 บ้านสระนคร หมู่ 11 และบ้านโนนเมือง หมู่ 7 โดยบ้านสระ หมู่ 2 มีกำนันตำบลคันธารราษฎร์ปกครอง คือ นายวีระ เนื่องคันธีร์ และบ้านสระนคร

ที่ตั้ง และอาณาเขตติดต่อ

บ้านสระตั้งอยู่ทางทิศใต้ของอำเภอกันทรวิชัย จังหวัดมหาสารคาม โดยห่างจากที่ว่าการอำเภอกันทรวิชัยประมาณ 1 กิโลเมตร บ้านสระมีพื้นที่ทั้งหมดประมาณ 3, 000 ไร่ พื้นที่ส่วนใหญ่เป็นเนินดินสลับกับที่ราบ และมีอาณาเขตติดต่อ ดังนี้

ทิศเหนือ	ติดกับ	บ้านคันธาร์พัฒนา หมู่ 6 ตำบลคันธารราษฎร์
ทิศใต้	ติดกับ	บ้านส้มปล่อย หมู่ 4 ตำบลคันธารราษฎร์
ทิศตะวันออก	ติดกับ	บ้านโนน หมู่ 5 ตำบลคันธารราษฎร์
ทิศตะวันตก	ติดกับ	บ้านโนนเมือง หมู่ 7 ตำบลคันธารราษฎร์

บ้านสระแบ่งออกเป็น 2 คุ้ม คือ คุ้มตะวันตกและคุ้มตะวันออก เพราะมีทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 213 คั่นกลางหมู่บ้านบ้านสระมีวัดประจำหมู่บ้าน คือ วัดพุทธมงคล ซึ่งเป็นที่ประดิษฐานพระพุทธมงคล ซึ่งเป็นพระพุทธรูปที่เก่าแก่ที่ชาวบ้านกราบไหว้บูชา และมีการจัดงานประเพณีเกี่ยวกับพระพุทธมงคลและ พระพุทธมิ่งเมือง ซึ่งประดิษฐานอยู่ที่วัดสุวรรณาวาส ตำบลโคกพระ เรียกว่า ประเพณีสรงน้ำพระยืนกันทรวิชัย โดยพระพุทธรูปทั้ง

สององค์นี้ มีประวัติความเป็นมาอันยาวนานที่เกี่ยวข้องพื้นที่ชุมชนตำบลคันธารราษฎร์และตำบลโคกพระ ซึ่งเคยเป็นที่ตั้งถิ่นฐานของชุมชนโบราณคันธะวิสัย สมัยทวาราวดี ประเพณีสรงน้ำพระยืนกันทรวิชัยมีความสัมพันธ์กับวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของคนในท้องถิ่น และมีการเปลี่ยนแปลงที่มีผลต่อวิถีชีวิตของคนในท้องถิ่นตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ซึ่งแบ่งมิติเวลาของความ สัมพันธ์ระหว่างประเพณีสรงน้ำพระยืนกันทรวิชัยกับวิถีชีวิตของคนในท้องถิ่น ได้ดังนี้ (สมาน อรรคเศรษฐัง.2552: สัมภาษณ์)

นิทานเกี่ยวกับการตั้งหมู่บ้านและการสร้างพระพุทธรูปยืน

ยุคที่ 1 เริ่มประเพณีสรงน้ำพระยืน (พ.ศ.2490 - พ.ศ. 2512)

บริเวณที่ตั้งบ้านสระเป็นเมืองเก่าแก่ตามคำบอกเล่าสืบทอดกันมาผู้เฒ่าผู้แก่บอกว่าได้รับฟังจากบรรพบุรุษเล่าว่า เดิมที่ดินแถบนี้ขอมได้ครอบครองมาก่อน ต่อมาทางนครเวียงจันทน์ได้มีอำนาจเข้ามาครอบครอง มีเจ้าครองเมืองโดยอิสระ เรียกกันว่า “เมืองกันทาง” หรือ “เมืองคันธาธิราช” มีผู้ปกครองสืบต่อกันมาหลายชั่วคน จนกระทั่งมาถึงเจ้าเมืองชื่อ “ท้าวลินจง” มีภรรยาชื่อ “นางบัวคำ” ซึ่งมีบุตรชายหนึ่งคนชื่อว่า “ท้าวลินทอง” หากแต่มีนิสัยใจคอดุร้าย จึงมีชื่อเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า “ท้าวสิงโต” จากอุปนิสัยใจคอดุร้ายจึงทำให้ท้าวลินจงผู้เป็นบิดาไม่ปรารถนาให้เป็นเจ้าเมืองต่อจากตน ซึ่งความดังกล่าวได้ทราบไปถึงท้าวลินทอง จึงบันดาลโทสะเกลียดแค้นบิดาเป็นยิ่งนัก จึงพยายามออกอุบายให้บิดายกบ้านเมืองให้แก่ตนให้ได้ แต่กลับถูกบิดาปฏิเสธจึงได้นำบิดาไปขังไว้โดยห้ามนำอาหาร น้ำและห้ามบุคคลใดๆเข้าเยี่ยมยกเว้นมารดา เพื่อเป็นการบีบบังคับให้บิดายอมต่อความประสงค์ของตน

ฝ่ายนางบัวคำผู้เป็นมารดามีจิตสงสารสามีเป็นยิ่งนักจึงได้พยายามนำผ้าสไบชุบข้าวบดผสมกับน้ำ แล้วเข้าไปเยี่ยมท้าวลินทองและให้ดูดข้าวและน้ำจากสไบ เพื่อประทังชีวิต แต่แล้วความก็ทราบถึงท้าวลินทองจึงได้สั่งห้ามให้มารดาเข้าเยี่ยมเด็ดขาด เมื่อท้าวลินจงใกล้ถึงความตายจึงได้ตั้งจิตอธิษฐานว่า หากมีผู้ใดเป็นผู้ปกครองต่อจากนี้ขออย่าให้มีความสุขความเจริญจงประสบแต่ความวิบัติต่างๆ และในที่สุดท้าวลินจงก็จบชีวิตในห้องขัง

ภายหลังจากท้าวลินจงเสียชีวิตแล้ว นางบัวคำผู้เป็นภริยาได้ด่าสาปแช่งท้าวลินทองอย่างรุนแรง ท้าวลินทองจึงบันดาลโทสะฆ่ามารดาไปอีกคนและได้ขึ้นครั้งเมืองสืบมา หลังจากนั้นบ้านเมืองที่เคยมีความสงบสุขได้เริ่มเกิดความวุ่นวายระส่ำระสาย ท้าวลินทองเองนั้นไม่มีความสบายใจ ร้อนรนกระสับกระส่าย ท้าวลินทองจึงให้โหรมาทำนายดวงเมืองเพื่อหาสาเหตุที่ทำให้เกิดเหตุการณ์เป็นเช่นนั้น โหรจึงทำนายว่าบาปที่ท้าวลินทองกระทำไว้กับบิดามารดา ซึ่งเป็นผู้มีพระคุณทั้งสองอย่างรุนแรง ไม่อาจมีทางแก้ไขใดๆได้ หากมีเพียงแค่

การลดหนักให้เป็นเบาลงได้มีเพียงการสร้างพระพุทธรูปเพื่ออุทิศให้แก่คุณของบิดามารดา ด้วยเหตุนั้นท้าวลินทองจึงมีคำสั่งให้ดำเนินการสร้างพระพุทธรูปขึ้นมาสององค์เพื่อทดแทนคุณบิดามารดา ซึ่งชาวบ้านเชื่อว่าองค์ที่สร้างอุทิศแด่มารดานั้นคือพระพุทธมิ่งเมือง ที่ประดิษฐานอยู่ที่วัดสุวรรณาวาส ซึ่งตั้งอยู่นอกเขตกำแพงเมืองทางด้านทิศเหนือ ส่วนพนระที่สร้างเพื่ออุทิศให้แก่บิดานั้นคือพระพุทธมงคล ที่วัดพุทธมงคล (วัดบ้านสระ) ตั้งอยู่ภายในกำแพงเมืองทางด้านทิศใต้ ครั้นเมื่อสร้างเสร็จเรียบร้อยแล้วท้าวลินทองจึงได้ล้มป่วยลงและได้มีโหรเดินทางมาจากเมือง พิมายผ่านมา และได้อาสาทำนายว่าท้าวลินทองจะถึงแก่กรรมภายในเจ็ดวันนี้ ซึ่งสร้างความโกรธแค้นให้กับท้าวลินทองเป็นอย่างมาก จึงได้มีคำสั่งประหารโหรผู้นั้น เสียหากแต่กรมการเมืองได้ร้องขอชีวิตไว้ แต่โหรได้ทำนายต่อว่าหากได้สร้างพระพุทธรูปปางไสยาสน์ทองคำขึ้นมาอีกองค์ ความทุกข์ร้อนจะเบาบางลงบ้าง ดังนั้นท้าวลินทองจึงได้สั่งให้สร้างพระดังกล่าวขึ้นมา และให้สร้างอุโบสถครอบเอาไว้ แต่ขณะดำเนินการสร้างอยู่นั้นท้าวลินทองจึงได้ถึงแก่กรรมโดยก่อนเสียชีวิตจึงได้อธิษฐานว่า ขออย่าให้มีใครมาพบเจอพระพุทธรูปดังกล่าวเลย หากมีผู้ใดพบเห็นแล้วขอให้มีอันเป็นไป เกิดความพินาศฉิบหาย อย่างไรก็ตามปัจจุบันยังไม่มีใครพบเห็นพระทองคำตามตำนานดังกล่าว ปรากฏแต่เรื่องเล่าสืบต่อกันมา และในปัจจุบันบริเวณที่เชื่อว่ามีพระทองคำฝังอยู่นั้นเป็นบริเวณของวัดพุทธไสยาสน์ ซึ่งตั้งอยู่ภายนอกเมืองโบราณทางด้านทิศใต้ ต่อจากนั้นมาหลายชั่วอายุคนประมาณพ.ศ. 2245 ได้มีราษฎรย้ายมาจากเมืองร้อยเอ็ด มาตั้งถิ่นฐานอยู่บริเวณเมืองคันธาธิราช เป็นบ้านสระโดยขึ้นกับอำเภอกันทรวิชัยในปัจจุบัน

ที่บ้านสระมีพระพุทธมงคลประดิษฐานอยู่ใต้ต้นโพธิ์ บนเนินดินภายในวัดพุทธมงคล สูงประมาณ 4 เมตร สลักจากหินทรายมีเค้าพระพักตร์เป็นรูปทรงกระบอก องค์พระพุทธรูปยืนเฉียง แบบตริภังค์ ครองจีวรห่มเฉียง ชายผ้าสังฆาฏิ ทำเป็นจีบซ้อนและทิ้งชายผ้ายาวเลยพระนาภี(หน้าท้อง) พระหัตถ์ซ้ายขนานกับพระวรกาย ซึ่งเป็นลักษณะเฉพาะของพระพุทธรูปวัฒนธรรมทวาราวดีในช่วงปลายที่ผสมผสานกับศิลปะกับท้องถิ่น อายุราวพุทธศตวรรษที่ 14 - 16 ส่วนพระพักตร์และพระหัตถ์ขวาที่ชำรุดได้รับการซ่อมบูรณะเมื่อปีพ..ศ.2460 ตามความเข้าใจของชาวบ้านที่มีศรัทธาต่อพระพุทธศาสนา โดยให้พระหัตถ์ขวาจับบริเวณพระนาภี ทำให้แบบแผนขององค์พระพุทธรูปผิดไปจากพุทธลักษณะแบบดั้งเดิมเพราะการสร้างพระพุทธรูปยืนจับที่พระนาภี(หน้าท้อง)นั้นไม่เคยปรากฏตามแบบแผนพุทธลักษณะ แบบดั้งเดิม ถ้าพระหัตถ์ขวายกขึ้นเสมอพระอุระ(หน้าอก) จะเป็นการแสดงปางประทานอภัย หรือ

ปางแสดงธรรม หรือถ้าผายพระหัตถ์ค่อนไปทางด้านหน้าเพื่อแสดงปางประทานพร (ศีลธรรม รอบวงศ์จันทร์.2552:สัมภาษณ์)

พระพุทธมิ่งเมือง ประดิษฐานอยู่ภายในซุ้ม ด้านหน้าวัดสุวรรณาวาส บริเวณด้านเหนือเขตพื้นที่เมืองโบราณ สลักจากศิลาทรายสีแดง เดิมชำรุดค่อนข้างมากเหลือเฉพาะส่วนพระบาทขึ้นไปถึงบริเวณบั้นพระองค์ ชาวบ้านได้ร่วมกันบูรณะขึ้นใหม่โดยยึดรูปแบบตามพระพุทธมงคล แต่ยืนตรงแบบสมภังค์ ซึ่งพระพุทธรูป 2 องค์นี้เป็นที่เคารพสักการะของผู้คนในอำเภอกันทรวิชัยและบุคคลทั่วไป

ปรากฏการณ์ธรรมชาติเป็นสิ่งที่มนุษย์ไม่สามารถควบคุมได้ มนุษย์จึงต้องการที่ยึดเหนี่ยวทางจิตใจซึ่งเป็นสิ่งที่มนุษย์เชื่อว่าสามารถควบคุมธรรมชาติได้ เช่นเดียวกันกับคนในชุมชนรอบๆหลวงพ่อพระยืนกันทรวิชัย คนในชุมชนส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรมซึ่งเป็นอาชีพที่ต้องพึ่งพาปรากฏการณ์ธรรมชาติ ทำให้เกิดประเพณีสรงน้ำพระขึ้น เพราะชาวบ้านเชื่อว่าประเพณีสรงน้ำพระ จะทำให้ฝนตกต้องตามฤดูกาล พืชพันธุ์ธัญญาหารอุดมสมบูรณ์ โดยก่อนปีพ.ศ.2490ชาวบ้านสระจะสรงน้ำพระร่วมกันที่วัดพุทธมงคล ในวันที่ 13 เมษายน การสรงน้ำจะนำพระพุทธรูปไม้และพระพุทธรูปทองเหลือง จากกุฎีพระมารวมกันไว้บริเวณลานโพธิ์ ซึ่งเป็นที่ประดิษฐานพระพุทธมงคลแล้วชาวบ้านจะร่วมกันสรงพระพุทธรูป โดยในวันที่ 13 เมษายน นี้ เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า “วันเอาพระลง” และจากความเลื่อมใสศรัทธาและความเชื่อเรื่องตำนานพระยืนกันทรวิชัย รวมทั้งความต้องการที่จะสืบทอดประเพณีอันดีงามของชุมชน ทำให้ในปี พ.ศ.2490 คนในชุมชนบ้านสระและจากหมู่บ้านใกล้เคียง ได้แก่ บ้านคันธาร์ บ้านโคกพระ บ้านโนนเมือง บ้านโนน บ้านส้มปล่อย ได้มาประชุมกันที่จะจัดให้มีประเพณีสรงน้ำพระยืนกันทรวิชัย โดยการนำของพระครูวิชัยกันทรารักษ์ เจ้าคณะอำเภอกันทรวิชัยในขณะนั้น เมื่อตกลงกันว่าจะมีการจัดประเพณีสรงน้ำพระยืนกันทรวิชัยแล้วก็มีการส่งใบบอกบุญไปยังหมู่บ้านต่างๆ ที่อยู่ไกลออกไป ได้แก่ บ้านศรีสุข บ้านลาด บ้านลุมพุก บ้านนาดี บ้านคอกม้า บ้านเหล่า บ้านสมศรี บ้านมะค่า บ้านหนองขอน บ้านขามเฒ่า บ้านยาง บ้านเปลือยดง บ้านดอนดู่ บ้านหนองขาม เพื่อให้คนในหมู่บ้านเหล่านี้มาร่วมประเพณีสรงน้ำพระยืนกันทรวิชัย

พิธีสรงน้ำพระยืนกันทรวิชัย

การจัดเตรียมงานประเพณีสรงน้ำพระยืนกันทรวิชัย

ชาวบ้านจากบ้านสระและบ้านโนนจะมาช่วยพระเณร ที่วัดพุทธมงคล ทำความสะอาดและถางหญ้าบริเวณรอบๆลานโพธิ์ เพราะมีหญ้าขึ้นรกซึ่งเป็นอุปสรรคต่อการประกอบ

พิธี นอกจากนี้ชาวบ้านจากบ้านสระและบ้านโนน จะช่วยกันไปหาบน้ำจากหนองบัวซึ่งเป็นแหล่งน้ำที่ชาวบ้านรอบๆหนองบัว ใช้ในการอุปโภคบริโภค มาใส่โอ่งไว้รอบๆลานโพธิ์เพื่อให้ผู้ที่มาร่วมพิธีได้ใช้สรงพระ “ชาวบ้านจากบ้านสระและบ้านโนนซึ่งส่วนใหญ่เป็นผู้หญิงจะนำของที่ใช้ประกอบอาหารที่มีอยู่ภายในบ้านของตนไปรวมกันที่วัดตั้งแต่เช้าเพื่อช่วยกันทำอาหารไว้เลี้ยงพระและสำหรับต้อนรับชาวบ้านที่มาจากหมู่บ้านต่างๆ (สมาน อรรคเศรษฐัง. 2552 : สัมภาษณ์) จากการช่วยเหลือกันของชาวบ้านดังกล่าวสะท้อนให้เห็นถึงความเป็นพี่น้องกัน การช่วยเหลือซึ่งกันและกัน และนอกจากนี้ ก็ยังเป็นการให้ผู้คนได้พบปะพูดคุยกัน ซึ่งแสดงถึงความสัมพันธ์อันดีงาม ระหว่างผู้คนทั้ง 2 หมู่บ้าน

ขั้นตอนประเพณีในวันเอาพระลง (13 เมษายน)

เช้าวันที่ 13 เมษายน ชาวบ้านจากหมู่บ้านต่างๆ ได้แก่บ้านสระ บ้านโนน บ้านลาด บ้านคันธาร์ บ้านศรีสุข บ้านลุมพุก บ้านนาดี บ้านคอกม้า บ้านเหล่า บ้านสมศรี บ้านโคกพระ บ้านมะค่า บ้านหนองขอน บ้านขามเฒ่า บ้านส้มปล่อย บ้านโนนเมือง บ้านยาง บ้านเปลือยดง บ้านดอนดู่ บ้านหนองขาม จะเดินทางมาที่วัดพุทธมงคล โดยการเดินเท้าและใช้เกวียน เพื่อนำอาการคาวหวานมาถวายพระ และ นำน้ำขมิ้นมาสรงพระยืนฯ โดยการเดินทางจะมีพระสงฆ์จากหมู่บ้านนั้นๆเป็นผู้นำ ชาวบ้านที่มาส่วนใหญ่จะมากันเป็นครอบครัว คือมีผู้คนทุกเพศ ทุกวัย มารวมกันที่บริเวณลานโพธิ์ เมื่อพระสงฆ์เจริญพระพุทธมนต์ แล้วชาวบ้านก็จะถวายเพลแด่พระสงฆ์ จากนั้นชาวบ้านก็จะร่วมกันรับประทานอาหาร ทำให้ผู้คนจากหมู่บ้านต่างๆได้มีโอกาสพบปะพูดคุยถามไถ่สารทุกข์สุกดิบกัน ต่อจากนั้นก็จะเป็น “การสวดคาถามงคล โดยพระสงฆ์จะช่วยกันสวดเป็นบทสวดที่ยาวมาก คือ สวดจากเวลาเที่ยงไปจนถึงบ่าย 3 โมง จึงสวดเสร็จ” (ยายสอน ไชยสินธุ์) การสวดคาถามงคลนี้ชาวบ้านเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า “ตั้งบุญคุณ” เมื่อสวดคาถามงคลเสร็จเจ้าคณะอำเภอในขณะนั้นซึ่งก็คือพระครูวิชัยกันทรารักษ์เป็นผู้นำในการสวดขอขมาต่อพระพุทธมงคล เหตุที่ต้องมีพิธีขอขมาก่อนเพราะชาวบ้านเชื่อว่าหลวงพ่อพระยืนกันทรวิชัยเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ การจะทำสิ่งใดๆกับท่านจะต้องมีการขอขมาบอกกล่าวก่อน เมื่อเสร็จพิธีขอขมาพระสงฆ์จะเป็นผู้นำในการสรงน้ำพระยืนฯก่อน แล้วชาวบ้านที่เข้าร่วมพิธีก็จะสรงตาม โดยการสัมภาษณ์คุณยายสอน ไชยสินธุ์ กล่าวว่า “คนมาร่วมพิธีสรงน้ำพระยืนเยอะมาก จนน้ำที่สรงพระพุทธมงคลไหลมาถึงบ้านโนนบริเวณที่ห่างจากวัดพุทธมงคลประมาณ 300 เมตรต่อจากนั้นชาวบ้านก็จะทยอยไปเป็นขบวนเพื่อไปสรงน้ำพระพุทธมิ่งเมืองที่วัดสุวรรณาวาสซึ่งอยู่ห่างจากวัดพุทธมงคลประมาณ 1250 เมตร ระหว่างทางจะมีการเล่นสาดน้ำ การเล่นปะแป้งกันระหว่างหนุ่มสาว การพบปะ

พูดคุยกันระหว่างผู้คนจากหมู่บ้านต่างๆ ซึ่งเป็นไปอย่างสนุกสนานตลอดระยะทางเมื่อไปถึงวัดสุวรรณาวาส เจ้าคณะอำเภอก็จะนำสวดขอขมาพระพุทธมิ่งเมือง แล้วพระสงฆ์ก็จะสรงน้ำพระพุทธมิ่งเมืองต่อจากนั้นผู้คนที่เข้าร่วมพิธีก็จะสรงตาม ถือเป็นเสร็จพิธี "ถือเป็นเสร็จพิธีเอาพระลง"(มาก แก้วนิสสัย.2552:สัมภาษณ์)

กิจกรรมที่ทำในช่วงสรงน้ำพระยืนกันทรวิชัย (จากวันที่13 เมษายน - วันแรม 8 ค่ำ เดือน 6)

ในช่วงประเพณีสรงน้ำพระยืน คนในชุมชนจะหยุดทำงานทั้งหมด ถือเป็นการให้ผู้คนได้พักผ่อนจากการทำงานหนักมาตลอดทั้งปี ในช่วงนี้จะห้ามไม่ให้ตักข้าวออกจากยุ้งข้าวและห้ามตักน้ำมาใช้ โดยก่อนถึงวันที่ 13 เมษายน ชาวบ้านจะต้องตักข้าวและน้ำรวมไว้สำหรับใช้ในช่วงประเพณีสรงน้ำพระยืน นอกจากการหยุดทำงานแล้วก็ยังมีการเล่นสาดน้ำและการละเล่นต่างๆ ได้แก่ ตี่จับ ม้าหลังโปก (ขี่ม้าส่งเมือง) มอญซ่อนผ้า ดึงหนัง(ชักเย่อ) โดยการละล่นต่างๆจะเล่นทั้งกลางวันและกลางคืนจากวันที่ 13 เมษายนจนถึงวันแรม 8 ค่ำ เดือน 6 ส่วนใหญ่คนที่เล่นจะเป็นพวกเด็กๆและหนุ่มสาวโดยพวกหนุ่มสาวจะเล่นกันแบบไม่ถือตัว โดยมีเจตนาบริสุทธิ์ ทำให้หนุ่มสาวมีโอกาสได้พบกันและหนุ่มสาวบางคู่ได้พัฒนาความสัมพันธ์จนได้เป็นคู่ครองกัน การสรงน้ำพระยืนฯจะทำได้ทุกวันในช่วงที่เอาพระลง สำหรับชาวบ้านที่ยังไม่ได้มาสรงในวันที่ 13 เมษายนก็สามารถมาสรงได้ นอกจากการสรงน้ำพระพุทธรูปแล้วในช่วงนี้ชาวบ้านโดยเฉพาะหนุ่มสาวจะไปตักน้ำจากหนองบัวมาใส่โอ่งให้คนผู้หลักผู้ใหญ่ในหมู่บ้านไว้อาบและก็มีการรดน้ำดำหัวคนแก่ด้วย ถือเป็นการแสดงความกตัญญูต่อผู้หลักผู้ใหญ่ ซึ่งท่านเหล่านั้นก็จะให้พรแก่ลูกหลานให้อยู่ดีมีสุข (วีระ เนื่องคันธีร์.2552: สัมภาษณ์)

ขั้นตอนประเพณีในวันเอาพระขึ้น (แรม 8 ค่ำเดือน 6)

เช้าวันที่ 13 เมษายน ชาวบ้านจากหมู่บ้านต่างๆ ได้แก่บ้านสระ บ้านโนน บ้านลาด บ้านคันธาร์ บ้านศรีสุข บ้านลุมพุก บ้านนาดี บ้านคอกม้า บ้านเหล่า บ้านสมศรี บ้านโคกพระ บ้านมะค่า บ้านหนองขอน บ้านขามเฒ่า บ้านส้มปล่อย บ้านโนนเมือง บ้านยาง บ้านเปลือยดง บ้านดอนดู่ บ้านหนองขาม จะเดินทางมาที่วัดพุทธมงคล โดยการเดินเท้าและใช้เกวียน เพื่อนำอาหารคาวหวานมาถวายพระ และ นำน้ำขมิ้นมาสรงพระยืนฯ โดยการเดินทางจะมีพระสงฆ์จากหมู่บ้านนั้นๆเป็นผู้นำ ชาวบ้านที่มาส่วนใหญ่จะมากันเป็นครอบครัว คือมีผู้คนทุกเพศ ทุกวัย มารวมกันที่บริเวณลานโพธิ์ เมื่อพระสงฆ์เจริญพระพุทธมนต์ แล้วชาวบ้านก็จะถวายเพลแด่พระสงฆ์ จากนั้นชาวบ้านก็จะร่วมกันรับประทานอาหาร ทำให้ผู้คน

จากหมู่บ้านต่างๆได้มีโอกาสพบปะพูดคุยถามไถ่สารทุกข์สุกดิบกัน ต่อจากนั้นก็จะเป็น “การสวดคาถามงคล โดยพระสงฆ์จะช่วยกันสวดเป็นบทสวดที่ยาวมาก คือ สวดจากเวลาเที่ยงไปจนถึงบ่าย 3 โมง จึงสวดเสร็จ” (ยายสอน ไชยสินธุ์) การสวดคาถามงคลนี้ชาวบ้านเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า “ตั้งบุญคุณ” เมื่อสวดคาถามงคลเสร็จเจ้าคณะอำเภอในขณะนั้นซึ่งก็คือพระครูวิชัยกันทรารักษ์เป็นผู้นำในการสวดขอขมาต่อพระพุทธมงคล เหตุที่ต้องมีพิธีขอขมาก่อนเพราะชาวบ้านเชื่อว่าหลวงพ่อพระยืนกันทรวิชัยเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ การจะทำสิ่งใดๆกับท่านจะต้องมีการขอขมาบอกกล่าวก่อน เมื่อเสร็จพิธีขอขมาพระสงฆ์จะเป็นผู้นำในการสรงน้ำพระยืนฯก่อน แล้วชาวบ้านที่เข้าร่วมพิธีก็จะสรงตาม หลังจากทำพิธีสรงน้ำพระพุทธมงคลเสร็จแล้วก็จะมีการนำ “บั้งไฟเสี่ยงทาย” ซึ่งเป็นบั้งไฟที่ใช้ในการเสี่ยงทายเกี่ยวกับเรื่องฝนฟ้าอากาศซึ่งพระและเณรที่มีความรู้เกี่ยวกับการทำบั้งไฟเป็นผู้ทำขึ้น โดยมีเจ้าอาวาสวัดพุทธมงคลเป็นผู้นำในการเสี่ยงทาย การกล่าวจะขึ้นกับว่าคนกล่าวจะกล่าวอย่างไร เช่นกล่าวว่า “ถ้าฝนฟ้าปีนี้จะดี มีน้ำท่าบริบูรณ์ ขอให้บั้งไฟขึ้นสูง” หรือ ถ้าจะแห้งแล้ง ขอให้บั้งไฟไม่ขึ้น” เป็นต้น จากคำบอกเล่าของคุณตาพุด อรรคเศรษฐัง กล่าวว่า “การเสี่ยงทายบั้งไฟตรงทุกปี คือ ถ้าผลการเสี่ยงทายบอกว่าปีนี้จะแล้งก็จะแล้งจริงๆ ถ้าผลการเสี่ยงบั้งไฟบอกว่าจะมีน้ำท่าบริบูรณ์ฝนตกตามฤดูกาล ในปีนั้นสภาพฝนฟ้าก็จะเป็นไปตามคำเสี่ยงทาย”

เมื่อกล่าวคำเสี่ยงทายเสร็จพระที่ชำนาญเรื่องบั้งไฟก็จะจุดบั้งไฟเสี่ยงทาย หลังจากนั้นชาวบ้านที่มาร่วมพิธีก็จะทยอยกันไปเป็นขบวนเพื่อไปสรงน้ำพระพุทธมิ่งเมืองที่วัดสุวรรณาวาสซึ่งอยู่ห่างจากวัดพุทธมงคลประมาณ 1250 เมตร ระหว่างทางจะมีการเล่นสาดน้ำ การเล่นปะแป้งกันระหว่างหนุ่มสาว การพบปะพูดคุยกันระหว่างผู้คนจากหมู่บ้านต่างๆ ซึ่งเป็นไปอย่างสนุกสนานตลอดระยะทาง

ความเชื่อเกี่ยวกับประเพณีสรงน้ำพระยืนกันทรวิชัยและความเชื่อต่อพิธีเสี่ยงบั้งไฟ

ผู้คนจากหมู่บ้านต่างๆที่มาร่วมพิธีสรงน้ำพระยืนกันทรวิชัยเชื่อว่า ถ้าหมู่บ้านใดที่ไม่เข้าร่วมพิธีสรงน้ำพระยืนฯหรือมีจำนวนคนที่มาร่วมพิธีน้อยในปีนั้น หมู่บ้านนั้นจะเกิดอาเพศฝนแล้ง ฟ้าฝ่า ลมแรง จนทำให้เกิดความเสียหายภายในหมู่บ้าน จากคำบอกเล่าของคุณยายสอน ไชยสินธุ์ ซึ่งเป็นชาวบ้านโนน กล่าวว่า “บ้านโนนไม่เคยเกิดอาเพศเลย ฝนฟ้าน้ำท่าบริบูรณ์ทุกปี เนื่องจากคนในหมู่บ้านไปร่วมพิธีสรงน้ำพระยืนอย่างสม่ำเสมอทุกปี” นอกจากนี้ชาวบ้านยังมีความเชื่ออีกว่า ถ้าไม่สรงน้ำพระยืนทั้ง 2 องค์ คือ สรงเฉพาะองค์ใดองค์หนึ่งจะทำให้ฝนฟ้าไม่ตกตามฤดูกาลทั้งอำเภอกันทรวิชัย

ส่วนความเชื่อเกี่ยวกับการเสี่ยงบั้งไฟ ชาวบ้านจากหมู่บ้านต่างๆ ที่เข้าร่วมพิธีเสี่ยงบั้งไฟ เชื่อว่าผลของการเสี่ยงทายเป็นจริง เพราะส่วนใหญ่ผลของการเสี่ยงทายจะตรงแทบทุกปี นอกจากนี้ยังเชื่อว่าถ้าปีใดไม่ทำการเสี่ยงทายบั้งไฟปีนั้นฝนจะแล้ง

ยุคที่ 2 ยุคพัฒนาการสรงน้ำพระยืนกันทรวิชัย (พ.ศ.2512 - พ.ศ.2541)

จากแผนพัฒนาเศรษฐกิจฉบับที่ 1 ในการที่จะให้ประชาชนมีรายได้สูงขึ้นและมีสภาพความเป็นอยู่ดีกว่าที่เป็นมา แล้วจำเป็นต้องเร่งพัฒนาเศรษฐกิจในด้านต่างๆ ซึ่งมุ่งเพิ่มการผลิตโดยทั่วไป และบูรณะทางขนส่งให้อยู่ในสภาพที่ใช้ให้เกิดประโยชน์และรวดเร็ว ส่งผลให้คนในชนบทเกิดการตื่นตัวในเรื่องของเศรษฐกิจมากขึ้น เช่นเดียวกับคนในชุมชนหลวงพ่อพระยืนกันทรวิชัยที่เริ่มมีเทคโนโลยี การคมนาคมและการสื่อสารเข้ามา เช่น การมีวิทยุ โทรทัศน์ การสร้างถนนลาดยางผ่านชุมชน เป็นต้น ซึ่งสิ่งเหล่านี้ส่งผลให้ประเพณีสรงน้ำพระยืนฯเกิดความเปลี่ยนแปลงในด้านต่างๆ ดังนี้

การเตรียมประเพณีสรงน้ำพระยืนกันทรวิชัย

ในยุคนี้คนในชุมชนมีส่วนร่วมในการเตรียมงานน้อยลง โดยในปีพ.ศ. 2520 มีน้ำประปาเข้ามาในชุมชน ชาวบ้านจึงไม่ต้องไปตักน้ำที่หนองบัวแล้ว แต่ทางวัดจะจัดเตรียมน้ำประปาใส่โอ่งไว้รอบๆลานโพธิ์ (นายพนม กันทรพันธุ์ .2552: สัมภาษณ์) ในพ.ศ. 2514 ข่าวกรุพระวัดพุทธมงคลแตกทำให้เป็นที่สนใจจากคนทั่วสารทิศ ทำให้มีคนมาขโมยขุดพระพิมพ์บริเวณลานโพธิ์ที่ประดิษฐานพระพุทธมงคล นายเคน นาสีเคนและนางใบ นาสีเคน จึงเป็นเจ้าภาพในการเทพื้นคอนกรีตบริเวณลานโพธิ์เพื่อไม่ให้คนมาขโมยขุดพระพิมพ์ได้ ส่งผลให้ชาวบ้านและพระเณรไม่ต้องถางหญ้าเพื่อเตรียมสถานที่อีกแล้วเพราะมีลานสำหรับประกอบพิธีที่สะดวกขึ้นกว่าแต่ก่อน เมื่อ พ.ศ.2530 ทางวัดพุทธมงคลรวมกับชาวบ้านสระได้จัดให้มีผ้าป่ารวมญาติขึ้น โดยก่อนวันที่ 13 เมษายน ชาวบ้านจะทำซองผ้าป่าแล้วให้ลูกหลานนำไปแจกจ่ายบอกบุญแก่คนในที่ทำงานเดียวกัน เมื่อใกล้ถึงวันที่ 13 เมษายนก็จะเดินทางกลับหมู่บ้านหรือบางคนอาจมีเพื่อนที่ทำงานรวมทั้งเจ้านายมาร่วมทอดผ้าป่าด้วย ทางวัดก็จะมีงบสำหรับทำอาหารไว้เลี้ยงแขกที่มาร่วมทอดผ้าป่า โดยคนที่เตรียมกับข้าว อาหารและเครื่องดื่มไว้ต้อนรับแขกจะเป็นพวกผู้หญิงวัยกลางคนเป็นส่วนใหญ่

กิจกรรมที่ทำในวันที่ 13 เมษายน มีอาหารพิเศษรับแขกผู้มีเกียรติ

ในตอนเช้าชาวบ้านจากหมู่บ้านต่างๆ จะนำอาหารคาวหวานและน้ำขมิ้นมาร่วมพิธี โดยการเดินทาง จะนั่งรถโดยสารที่ชาวบ้านเรียกว่า “รถไม้ดู่” เป็นรถเครื่องที่ทำกระบะจากไม้ประดู่ หรือบางคนที่มีรถส่วนตัวก็จะมากับครอบครัว นอกจากคนในชุมชนและ

คนจากหมู่บ้านใกล้เคียงแล้วยังมีคนจังหวัดอื่นมาร่วมด้วยหรือบางคนสัญจรผ่านมาก็เข้าร่วมพิธีด้วย เมื่อมีผ้าป่ารวมญาติทำให้คนต่างถิ่นที่มาร่วมพิธีมีมากขึ้นในขณะที่คนจากหมู่บ้านในละแวกใกล้เคียงที่ไปร่วมพิธีมีน้อยลงเพราะหมู่บ้านเหล่านั้นต่างก็มีประเพณีผ้าป่ารวมญาติภายในหมู่บ้านของตนเช่นกัน ส่งผลให้จำนวนคนที่มาร่วมประเพณีสรงน้ำพระยืนลดจำนวนลง คนส่วนใหญ่ที่มาประกอบพิธีจะมาจากบ้านสระและบ้านโนน เมื่อชาวบ้านเดินทางมาพร้อมกันที่บริเวณลานโพธิ์แล้วพระสงฆ์ก็จะเจริญพระพุทธมนต์ เมื่อชาวบ้านถวายเพลแล้วพระสงฆ์ก็จะฉันเพล ต่อจากนั้นชาวบ้านก็จะมีการกินข้าวร่วมกัน เมื่อกินข้าวเสร็จก็จะมีการสวดคาถามงคล ที่เรียกว่า “ การตั้งบุญคุณ” ซึ่งบทสวดนี้จะสั้นกว่าแต่ก่อนเพราะพระสงฆ์จากหมู่บ้านต่างๆมาร่วมพิธีน้อยลง เมื่อพระที่มาสวดมีจำนวนน้อยลงส่งผลให้บทสวดสั้นลงกว่าแต่ก่อน เพราะไม่มีพระสงฆ์มาช่วยกันสวดจึงมีการตัดบทสวดให้สั้นลง การที่มีพระสงฆ์มาร่วมพิธีน้อยเนื่องจาก คนไม่นิยมบวชเรียนทำให้จำนวนพระสงฆ์ลดลงอีกปัจจัยหนึ่งก็เนื่องจากพระสงฆ์ต่างก็ทำพิธีอยู่ที่วัดหมู่บ้านของตนเอง จึงมีพระสงฆ์มาร่วมหมู่บ้านละ 1 - 2 รูปเท่านั้น

เมื่อสวดตั้งบุญคุณเสร็จ เจ้าคณะอำเภอกันทรวิชัยก็จะสวดขอขมาซึ่งการสวดขอขมาจะมีขบวนแห่นางสงกรานต์จากอำเภอกันทรวิชัยมาร่วมพิธีด้วย เมื่อทำการสรงน้ำพระพุทธมงคลเสร็จชาวบ้านก็จะแห่ไปพร้อมกับขบวนแห่นางสงกรานต์เพื่อไปสรงน้ำพระพุทธมิ่งเมืองที่วัดสุวรรณาวาส โดยระหว่างทางจะมีการเล่นสาดน้ำ ปะแป้งกันอย่างสนุกสนานไปตลอดทาง เมื่อไปถึงวัดสุวรรณาวาสแล้วก็จะมีพิธีขอขมาพระพุทธมิ่งเมือง แล้วพระสงฆ์จะเป็นผู้นำสรงก่อน หลังจากนั้นชาวบ้านก็จะสรงตาม เป็นอันเสร็จพิธีในวันเอาพระลง

กิจกรรมต่างๆที่ทำในช่วงเอาพระลง (13 เมายน - วันแรม 8 ค่ำเดือน6)

มีการเล่นสาดน้ำและการละเล่นต่างๆ แต่การละเล่นจะน้อยกว่าแต่ก่อนและหมดไปในปีพ.ศ. 2520 เนื่องจากไม่มีใครสนใจสืบทอดการละเล่นนี้ การเล่นสาดน้ำก็น้อยลงกว่าแต่ก่อนเพราะคนเริ่มมีรถส่วนตัวทำให้พาครอบครัวไปเที่ยวต่างจังหวัด ส่วนการที่คนหนุ่มสาวตักน้ำให้คนแก่อาบได้หมดไปเพราะการมีน้ำประปาเข้ามาแทน ทำให้ผู้คนไม่ต้องไปตักน้ำที่หนองบัวมาใช้แล้ว

ส่วนวันที่ 14 เมษายน ก็จะมีการจัดงานผ้าป่ารวมญาติ เพื่อให้ลูกหลานที่ไปทำงานต่างจังหวัดได้กลับมาหมู่บ้านของตนเอง และเพื่อเป็นการแสดงความกตัญญูต่อบ้านเกิดให้ลูกหลานได้มีโอกาสตอบแทนบ้านเกิดโดยการนำเงินมาทำบุญที่วัดของหมู่บ้านตนเอง

ขั้นตอนพิธีการในวันเอาพระขึ้น

ในวันนี้จะมีขั้นตอนเช่นเดียวกันกับวันเอาพระลงแต่จำนวนคนที่เข้าร่วมพิธีจะน้อยกว่า เนื่องจากคนในชุมชนหันไปประกอบอาชีพอื่นแทนการทำนา เช่น ข้าราชการ รับจ้างตามต่างจังหวัด ทำให้คนให้ความสำคัญกับพิธีเสี่ยงบั้งไฟที่จัดขึ้นในวันเอาพระขึ้นน้อยลง ดังคำกล่าวของไพบูลย์ วิริยกานกุล “ถ้าปีไหนวันแรม 8 ค่ำเดือน 6 ตรงกับวันหยุด พวกข้าราชการก็จะไปร่วมพิธี แต่ถ้าปีไหนไม่ตรงกับวันหยุดเค้าก็ทำงานกัน” นอกจากการที่คนหันไปประกอบอาชีพอื่นแล้วอีกปัจจัยหนึ่งที่ที่ทำให้คนมาร่วมพิธีน้อยลงก็คือ “การมีเทคโนโลยี การสื่อสารที่สะดวกรวดเร็วเข้ามา เช่น วิทยุ โทรทัศน์ ทำให้ชาวบ้านไม่จำเป็นต้องมีพิธีเสี่ยงทายบั้งไฟก็ได้เพราะกรมอุตุนิยมวิทยา ทำให้คนได้รับรู้ข่าวสารเกี่ยวกับฝนฟ้าอากาศที่มีความถูกต้องแม่นยำยิ่งกว่าการเสี่ยงทายบั้งไฟ”(ตาสมาน อรรคเศรษฐัง.2552: สัมภาษณ์)

เมื่อชาวบ้านไปร่วมพิธีที่บริเวณลานโพธิ์ แล้วพระสงฆ์เจริญพระพุทธมนต์ ชาวบ้านถวายเพลแด่พระสงฆ์ พระสงฆ์ฉันเพล หลังจากนั้นชาวบ้านก็จะกินข้าวร่วมกัน พบปะพูดคุย ถามไถ่ สารทุกข์สุกดิบกัน เมื่อชาวบ้านกินข้าวเสร็จก็จะเป็นพิธีสวดคาถามงคล ซึ่งบทสวดนี้จะสั้นกว่าแต่ก่อนเพราะพระสงฆ์จากหมู่บ้านต่างๆมาร่วมพิธีน้อยลง เมื่อพระที่มาสวดมีจำนวนน้อยลงส่งผลให้บทสวดสั้นลงกว่าแต่ก่อน เพราะไม่มีพระสงฆ์มาช่วยกันสวดจึงมีการตัดบทสวดให้สั้นลง การที่มีพระสงฆ์มาร่วมพิธีน้อยเนื่องจาก คนไม่นิยมบวชเรียนทำให้จำนวนพระสงฆ์ลดลงอีกปัจจัยหนึ่งก็เนื่องจากพระสงฆ์ต่างก็ทำพิธีอยู่ที่วัดหมู่บ้านของตนเองจึงมีพระสงฆ์มาร่วมหมู่บ้านละ 1 - 2 รูปเท่านั้น

เมื่อสวดตั้งบุญคุณเสร็จ เจ้าคณะอำเภอกันทรวิชัยก็จะสวดขอขมาพระพุทธมงคล แล้วประชาชนก็จะสรงตาม หลังจากนั้นก็จะมีพิธีเสี่ยงบั้งไฟซึ่งเป็นการจุดบั้งไฟเพื่อเสี่ยงทายสภาพฝนฟ้าอากาศ โดยการนำของเจ้าอาวาสวัดพุทธมงคล แล้วชาวบ้านก็ย้ายไปสรงน้ำพระพุทธมิ่งเมืองโดยบางคนก็นั่งรถไป บางคนก็เดินไป เมื่อไปถึงวัดสุวรรณาวาสเจ้าคณะอำเภอจะสวดขอขมาพระพุทธมิ่งเมืองแล้วก็ทำการสรงน้ำพระพุทธมิ่งเมือง แล้วประชาชนที่เข้าร่วมพิธีก็จะสรงตาม ถือเป็นอันเสร็จพิธี “เอาพระขึ้น”

ความเชื่อเกี่ยวกับประเพณีสรงน้ำพระยืนและความเชื่อเกี่ยวกับพิธีเสี่ยงบั้งไฟ

ในยุคนี้ผู้คนจากหมู่บ้านต่างๆที่เคยมาสรงน้ำพระยืนกันทรวิชัยมีจำนวนน้อยลง ซึ่งแสดงว่าความเชื่อที่มีต่อประเพณีสรงน้ำพระยืนกันทรวิชัยมีน้อยลง แต่ความเชื่อของคนเฒ่าคนแก่ยังคงเหมือนเดิมคือเคยเชื่ออย่างไรก็จะเชื่ออย่างนั้นและก็จะไปร่วมพิธีสรงน้ำพระยืนอย่าง

สม่ำเสมอทุกปี ส่วนพวกหนุ่มสาวที่เริ่มไม่ให้ความสำคัญกับอาชีพทำนา ความเชื่อเกี่ยวกับประเพณีสรงน้ำพระยืนก็จะน้อยลง

ความเชื่อเกี่ยวกับพิธีเสี่ยงบั้งไฟมีน้อยลงเนื่องจากปัจจัยต่างๆ ดังนี้

1. คนในชุมชนเริ่มมีการศึกษาดีขึ้น ผู้คนจึงหันไปประกอบอาชีพอื่นแทนการทำการเกษตร ความสำคัญของการเสี่ยงบั้งไฟต่อการประกอบอาชีพจึงมีน้อยลง ซึ่งส่งผลให้คนไปร่วมพิธีเสี่ยงบั้งไฟน้อยลงด้วย

2. เทคโนโลยี ข่าวสาร ที่รวดเร็ว ถูกต้อง ทำให้คนในชุมชนได้ทราบข่าวสารจากกรมอุตุนิยมวิทยา เกี่ยวกับสภาพอากาศ ความสำคัญของพิธีเสี่ยงบั้งไฟจึงมีน้อยลงด้วย

ยุคที่ 3 ยุคปรับเปลี่ยนพิธีสรงน้ำพระยืนกันทรวิชัย (พ.ศ.2541 - พ.ศ.2552)

ทางอำเภอกันทรวิชัยมีงบประมาณให้องค์การบริหารส่วนตำบลจัดสรรงบในการจัดกิจกรรมประเพณีในแต่ละหมู่บ้าน ทำให้แต่ละหมู่บ้านต่างร่วมประเพณีที่หมู่บ้านของตนเอง คนจึงมาร่วมงานประเพณีน้อยลงกว่าแต่ก่อน ประกอบกับทางเทศบาลตำบลโคกพระก็มีงบในการจัดประเพณีจึงได้จัดประเพณีสรงน้ำพระยืนฯ(พระพุทธมิ่งเมือง) ซึ่งอยู่ในเขตปกครองของเทศบาลตำบลโคกพระ จากคนที่เคยมาร่วมกันสรงน้ำพระยืนกันทรวิชัยร่วมกันทั้งสององค์ก็ได้แยกกันสรงคือ หมู่บ้านใดอยู่ใกล้วัดพุทธมงคลก็จะสรงน้ำพระพุทธมงคล หมู่บ้านใดที่อยู่ใกล้พระพุทธมิ่งเมืองก็จะไปสรงน้ำที่พระมิ่งเมือง

ความเชื่อเกี่ยวกับประเพณีสรงน้ำพระยืนกันทรวิชัยและความเชื่อเกี่ยวกับพิธีเสี่ยงบั้งไฟ

ในยุคนี้ผู้คนจากหมู่บ้านต่างๆที่เคยมาสรงน้ำพระยืนกันทรวิชัยมีจำนวนน้อยลง ซึ่งแสดงว่าความเชื่อที่มีต่อประเพณีสรงน้ำพระยืนกันทรวิชัยมีน้อยลง แต่ความเชื่อของคนเฒ่าคนแก่ยังคงเหมือนเดิมคือเคยเชื่ออย่างไรก็จะเชื่ออย่างนั้นและก็จะไปร่วมพิธีสรงน้ำพระยืนอย่างสม่ำเสมอทุกปี ส่วนพวกหนุ่มสาวที่เริ่มไม่ให้ความสำคัญกับอาชีพทำนา ความเชื่อเกี่ยวกับประเพณีสรงน้ำพระยืนก็จะน้อยลง และความเชื่อที่ว่าการไม่สรงน้ำพระยืนฯทั้งสององค์จะทำให้ฝนไม่ตกต้องตามฤดูกาลมีน้อยลง เพราะคนส่วนใหญ่จะถือเอาความสะดวกสบายมาก่อนคืออยู่ใกล้พระองค์ไหนก็ไป

ความเชื่อเกี่ยวกับพิธีเสี่ยงบั้งไฟลดลงมากเนื่องวิธีการทำที่ทันสมัยขึ้น และวัสดุอุปกรณ์ในการทำบั้งไฟเสี่ยงทายเปลี่ยนไป คือเปลี่ยนจากใช้ไม้ไผ่เป็นใช้ท่อพลาสติกพีวีซี ซึ่งทำให้บั้งไฟไม่แตกและขึ้นสูง ผลของการเสี่ยงทายจึงไม่ค่อยตรงกับสภาพอากาศที่เป็น จึงทำ

ให้ “ความเชื่อที่มีต่อพิธีเสี่ยงบั้งไฟลดน้อยลง แต่ที่ยังมีการทำพิธีนี้อยู่ก็เพื่อเป็นการอนุรักษ์ประเพณีอันดีงามไว้ไม่ให้สูญหายไปจากชุมชน” (ตาสมาน อรรคเศรษฐัง. 2552:สัมภาษณ์)

บรรณานุกรม

เชิด ขันตี ณ พล (นามแฝง). “เที่ยวเมืองพระ- กันทรวิชัย ไหว้พระยืน 2 องค์อายุพันปี,” ใน **ข่าวสด**. 12 ธันวาคม 2548. หน้า 32.

ทม เกตุวงศาและคณะ. **โครงการกระบวนการสร้างการเรียนรู้ประวัติศาสตร์ชุมชนเพื่อการจัดตั้งพิพิธภัณฑ์พื้นบ้านวัดพุทธมงคล อำเภอกันทรวิชัย จังหวัดมหาสารคาม. ประชุมพงศาวดาร ภาค 4 และประวัติท้องที่จังหวัดมหาสารคาม**. พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพพระสารคามมุนี เจ้าคณะจังหวัดมหาสารคาม วันที่ 8 มีนาคม 2506. พระนคร : โรงพิมพ์ส่วนท้องถิ่น, 2506.

ม.ป.ก. “คู่บ้าน คู่เมือง,” ใน **ข่าวสด**. 7 กันยายน 2546. หน้า 28.

มหามงคลพุทธาภิเษกพระประธานกันทรวิชัย ฉลองศาลาบำเพ็ญกุศลปัญญาประชานุสรณ์. พิมพ์ในงานมหาพุทธาภิเษก ฉลองศาลาปัญญาประชานุสรณ์ ผ้าป่าสามัคคีรวมญาติและศิษยานุศิษย์ ระหว่างวันที่ 12-14 เมษายน 2546.

สภาวัฒนธรรมอำเภอกันทรวิชัย. **ประวัติอำเภอกันทรวิชัย จังหวัดมหาสารคาม**. กาฬสินธุ์ : ประสานการพิมพ์, 2548.

สุภาพร กันทรพันธุ์. **การจัดทำแผนแม่บทชุมชนบ้านสระ หมู่ที่ 2 ตำบลคันธารราษฎร์ อำเภอกันทรวิชัย จังหวัดมหาสารคาม**. การวางแผนแบบมีส่วนร่วมเพื่อการพัฒนาท้องถิ่นในหลักสูตรประกาศนียบัตรบัณฑิต สาขาการจัดการและประเมินโครงการ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, 2545.

อภิศักดิ์ โสมอินทร์. **มหาสารคาม**. มหาสารคาม : ปรีดาการพิมพ์, 2524.

อัษฎา วนาทรัพย์ดำรง. “ถิ่นฐานอารยธรรม ผ้าไหมล้ำเลอค่า...ตักศิลานคร,” ใน **เดลินิวส์**. 17 กันยายน 2539. หน้า 32.

รายชื่อผู้ให้สัมภาษณ์

เจียม อันตะยา เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, ศิรินันท์ บรรเทา เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 14 หมู่ 5 บ้านโนน ตำบลคันธารราษฎร์ อำเภอกันทรวิชัย จังหวัดมหาสารคาม เมื่อวันที่ 3 พฤศจิกายน พ.ศ. 2552

นิตยา ศรีรักษา เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พิมาภรณ์ แก้วศรีหาวงษ์ เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 54 หมู่ 2 บ้านสระ ตำบลคันธารราษฎร์ อำเภอกันทรวิชัย จังหวัดมหาสารคาม เมื่อวันที่ 20 ตุลาคม พ.ศ. 2552

พนม กันทรพันธุ์ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พจนารถ อนุอัน เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 106 หมู่ 6 บ้านคันธาร์ ตำบลคันธารราษฎร์ อำเภอกันทรวิชัย จังหวัดมหาสารคาม เมื่อวันที่ 14 กันยายน พ.ศ. 2552

พระครูอนุรักษ์พุทธมงคล เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พจนารถ อนุอัน เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่วัดพุทธมงคล ตำบลคันธารราษฎร์ อำเภอกันทรวิชัย จังหวัดมหาสารคาม เมื่อวันที่ 7 กันยายน พ.ศ. 2552

พุด อรรคเศรษฐัง เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พิมาภรณ์ แก้วศรีหาวงษ์ เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 72 หมู่ 11 บ้านสระ ตำบลคันธารราษฎร์ อำเภอกันทรวิชัย จังหวัดมหาสารคาม เมื่อวันที่ 13 กันยายน พ.ศ. 2552

ไพบูลย์ วิริยากานกุล เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พิมาภรณ์ แก้วศรีหาวงษ์ เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 54 หมู่ 2 บ้านสระ ตำบลคันธารราษฎร์ อำเภอกันทรวิชัย จังหวัดมหาสารคาม เมื่อวันที่ 20 ตุลาคม พ.ศ. 2552

มาก แก้วนิสสัย เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พจนารถ อนุอัน เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 115 หมู่ 1 บ้านคันธาร์ ตำบลคันธารราษฎร์ อำเภอกันทรวิชัย จังหวัดมหาสารคาม เมื่อวันที่ 25 ตุลาคม พ.ศ. 2552

ล้วน อรรคเศรษฐัง เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พิมาภรณ์ แก้วศรีหาวงษ์ เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 72 หมู่ 11 บ้านสระ ตำบลคันธารราษฎร์ อำเภอกันทรวิชัย จังหวัดมหาสารคาม เมื่อวันที่ 13 กันยายน พ.ศ. 2552

วิมาลา แก้วนิสสัย เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, ศิรินันท์ บรรเทา เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 14 หมู่ 5 บ้านโนน ตำบลคันธารราษฎร์ อำเภอกันทรวิชัย จังหวัดมหาสารคาม เมื่อวันที่ 3 พฤศจิกายน พ.ศ. 2552

วีระ เนื่องคันธีร์ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พจนารถ อนุอัน เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 17 หมู่ 2 บ้านสระ ตำบลคันธารราษฎร์ อำเภอกันทรวิชัย จังหวัดมหาสารคาม เมื่อวันที่ 7 กันยายน พ.ศ. 2552

ศรี อันตะยา เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, ศิรินันท์ บรรเทา เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 14 หมู่ 5 บ้านโนน ตำบลคันธารราษฎร์ อำเภอกันทรวิชัย จังหวัดมหาสารคาม เมื่อวันที่ 3 พฤศจิกายน พ.ศ. 2552

ศีลธรรม รอบวงศ์จันทร์ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พิมาภรณ์ แก้วศรีหาวงษ์, ที่บ้านเลขที่ 146 หมู่ 3 ตำบลโคกพระ อำเภอกันทรวิชัย จังหวัดมหาสารคาม เมื่อวันที่ 3 ตุลาคม พ.ศ. 2552

สมาน อรรคเศรษฐัง เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พิมาภรณ์ แก้วศรีหาวงษ์ เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 11 หมู่ 2 บ้านสระ ตำบลคันธารราษฎร์ อำเภอกันทรวิชัย จังหวัดมหาสารคาม เมื่อวันที่ 7 กันยายน พ.ศ. 2552

สอน ไชยสินธุ์ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, ศิรินันท์ บรรเทา เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 9 หมู่ 5 บ้านโนน ตำบลคันธารราษฎร์ อำเภอกันทรวิชัย จังหวัดมหาสารคาม เมื่อวันที่ 3 พฤศจิกายน พ.ศ. 2552

สำราญ ไกรศร เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พจนารถ อนุอัน เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านขนมจีน ตำบลโคกพระ อำเภอกันทรวิชัย จังหวัดมหาสารคาม เมื่อวันที่ 3 ตุลาคม พ.ศ. 2552

อ้ม แพนดร เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, ศิรินันท์ บรรเทา เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 45 หมู่ 5 บ้านโนน ตำบลคันธารราษฎร์ อำเภอกันทรวิชัย จังหวัดมหาสารคาม เมื่อวันที่ 25 ตุลาคม พ.ศ. 2552

ทีมวิจัยกำลังสัมภาษณ์ นายพุด อรรคเศรษฐัง ผู้รู้ในท้องถิ่น (บ้านสระ)

6. ประวัติชุมชนบ้านหนองเขื่อนช้าง โรงเรียนมหาชัยพิทยาคาร

การศึกษาเรื่องนี้มีจุดมุ่งหมายเพื่อศึกษาพัฒนาการของชุมชนบ้านหนองเขื่อนช้าง ด้านทรัพยากรธรรมชาติ เศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม พื้นที่ศึกษาบ้านหนองเขื่อนช้างตำบลท่าสองคอน อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม ใช้วิธีการศึกษาเก็บข้อมูลภาคสนาม โดยใช้แบบสัมภาษณ์ ไม่มีโครงสร้างคำถามปลายเปิด ใช้วิธีการสัมภาษณ์จากผู้รู้ หรือผู้เฒ่า ผู้แก่ ผู้ใหญ่บ้าน สมาชิกกลุ่มการผลิต ประกอบกับเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง นำเสนอการศึกษาแบบพรรณนา วิเคราะห์

ประวัติชุมชนบ้านหนองเขื่อนช้าง

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

หมู่บ้านหนองเขื่อนช้าง อยู่ในเขตปกครองของตำบลท่าสองคอน อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม อยู่ห่างจากตัวจังหวัดมหาสารคาม ประมาณ 14 กิโลเมตร โดยเดินทางตามเส้นทางสายมหาสารคาม - โกสุมพิสัย แยกเข้าไปในหมู่บ้านที่บ้านโนนตาล อีก 2 กิโลเมตร มีแม่น้ำชีเป็นแม่น้ำที่หล่อเลี้ยงสายใหญ่ไหลผ่านด้านทิศเหนือ ขอบเขตตำบลแบ่งกั้นแนวเขตกับอำเภอกันทรวิชัย ไหลผ่านจากทิศตะวันตกลงไปทิศตะวันออก ยาว 18 กิโลเมตร บ้านหนองเขื่อนช้างเริ่มก่อตั้งเมื่อประมาณ ปี พ.ศ. 2230 โดยมีผู้ก่อตั้งหมู่บ้านเป็นคนอพยพมาจากบ้านเมืองหงส์ เมืองทอง อำเภอจตุรพักตร์พิมาน จังหวัดร้อยเอ็ดในปัจจุบัน ภูมิประเทศบ้านหนองเขื่อนช้างเดิมเป็นป่าทึบที่มีความอุดมสมบูรณ์ มีต้นไม้ขนาดใหญ่นานาชนิด เช่น ไม้เต็ง ไม้รัง ไม้ยาง ไม้ประดู่ มีหนองน้ำลึกขนาดใหญ่อยู่ใจกลางป่า เป็นที่อยู่อาศัยของสัตว์ป่านานาชนิด โดยเฉพาะช้างโขลงใหญ่ลงมากินน้ำและเล่นน้ำอยู่เป็นประจำ จนได้ชื่อว่า “บ้านหนองเถื่อนช้าง” ต่อมาได้เพี้ยนมาเป็น “บ้านหนองเขื่อนช้าง” และหมู่บ้านหนองเขื่อนช้างเป็นหมู่บ้านที่มีอาชีพเสริมจากการทำนา คือ การทอผ้าพื้นเมือง ได้แก่ ผ้าไหม ผ้าฝ้าย ผ้าขิด ฯลฯ จนเป็นที่รู้จักของชาวไทยและชาวต่างชาติ เป็นหมู่บ้านหัตกรรมผ้าทอพื้นเมือง มีการตั้งกลุ่มทอผ้าพื้นเมือง เนื่องจากหมู่บ้านนี้ได้ตั้งหลักแหล่งและมีผู้คนอาศัยอยู่เป็นเวลานานกว่าหนึ่งร้อยปีมาแล้ว ชุมชนได้ขยายตัวและมีประชากรเพิ่มมากขึ้นตามลำดับ ปัจจุบันชุมชนบ้านหนองเขื่อนช้างแยกการปกครองออกเป็น 3 หมู่บ้าน คือหมู่ที่ 7 หมู่ที่ 13 และหมู่ที่ 20 โดยหมู่ที่ 7 มีผู้ใหญ่บ้านคือ นายคำมูล คตจันทร์ หมู่ที่ 13 มีผู้ใหญ่บ้านคือ นายสำราญ แก้วหานาม หมู่ที่ 20 มีผู้ใหญ่บ้านคือนายทอม พลทำ (บุญยม ขานนาม.2552 : สัมภาษณ์)

ที่ตั้งและอาณาเขตติดต่อ

ตั้งอยู่ห่างจากที่ว่าการอำเภอเมืองมหาสารคาม ประมาณ 12 กิโลเมตร ตามทางหลวงแผ่นดิน หมายเลข 208 สายมหาสารคาม - ขอนแก่น เลี้ยวซ้ายบริเวณบ้านโนนตาล หมู่ที่ 19 ตำบลท่าสองคอน เข้าไปอีก 2 กิโลเมตร

การศึกษาประวัติบ้านหนองเขื่อนช้างได้แบ่งเป็น 4 ยุค คือ

1. ยุคก่อตั้งหมู่บ้านระหว่าง พ.ศ. 2352 - พ.ศ. 2514
2. ยุคความเจริญเข้าถึง ระหว่าง พ.ศ. 2514 - พ.ศ. 2529
3. ยุคพัฒนาระหว่าง พ.ศ. 2529 - พ.ศ. 2552
4. ยุคปัจจุบัน

จากการแบ่งยุค แบ่งตามการเปลี่ยนแปลงของทรัพยากรธรรมชาติในหมู่บ้านกับการปรับตัวของคนชุมชนหนองเขื่อนช้าง ตามการเปลี่ยนแปลงเรื่องเศรษฐกิจ ประเพณี ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

ยุคที่ 1 ยุคก่อตั้งหมู่บ้าน พ.ศ. 2352 - พ.ศ. 2514 (284 ปี)

ช่วงประมาณ พ.ศ. 2352 - พ.ศ. 2514 มีกลุ่มคน 2-3 กลุ่มได้มีการอพยพย้ายถิ่นฐานเข้ามาอาศัยในหมู่บ้านหนองเขื่อนช้าง เป็นครั้งแรกโดยมีทั้งคนพื้นเมืองในตัวจังหวัดมหาสารคามเองและต่างจังหวัด ได้แก่ จังหวัดร้อยเอ็ด สันนิษฐานได้ว่า สาเหตุสำคัญที่ย้ายมา เนื่องจากต้องการแสวงหาที่อยู่อาศัยเพื่อตั้งรกราก เนื่องจากเป็นบริเวณที่มีความอุดมสมบูรณ์จึงอพยพและตั้งถิ่นฐานที่นี่และเนื่องจากสภาพทางภูมิศาสตร์ของบ้านหนองเขื่อนช้างมีความอุดมสมบูรณ์จึงทำให้มีผู้คนอพยพเข้ามาเรื่อย ๆ ทำให้หมู่บ้านขยายตัวขึ้นตามลำดับ ประมาณ พ.ศ. 2380 บ้านหนองเขื่อนช้างเกิดโรคระบาดสาเหตุเพราะมีผีปอบจึงทำให้ผู้คนล้มตายเป็นจำนวนมาก (คำมูล คตอินทร์.2552 : สัมภาษณ์)

ข้อมูลทั่วไปที่พบในยุคที่ 1 ยุคก่อตั้งหมู่บ้าน

1. ความอุดมสมบูรณ์ทางด้านกายภาพและชีวภาพ

เนื่องจากที่ตั้งบริเวณหมู่บ้านหนองเขื่อนช้างมีลักษณะภูมิประเทศเป็นที่ราบมีแหล่งน้ำและมีทรัพยากรธรรมชาติค่อนข้างอุดมสมบูรณ์ รวมไปถึงสภาพความสมดุลของระบบนิเวศวิทยา เป็นสาเหตุสำคัญในการเลือกทำเลที่ตั้งเพื่อทำมาหากิน ประกอบอาชีพและตั้งถิ่นฐานบ้านเรือน สภาพพื้นที่ที่มีคุณสมบัติพิเศษคือ มีบริเวณหนองน้ำที่เกิดจากธรรมชาติ 2 แห่ง ซึ่งเป็นหนองน้ำที่ชาวบ้านได้ใช้ประโยชน์ทั้งกินและใช้ นอกจากนั้นยังเป็นแหล่งหาอาหาร ต่าง ๆ อีก เช่น กุ้ง หอย ปู ปลา กบ เขียด เป็นต้น การดำรงชีวิตความเป็นอยู่ของ

ชาวบ้านยุคนี้ผูกพันกับธรรมชาติมีความสะดวกสบาย ตามอัตภาพ เพราะสภาพแวดล้อมมีความสมดุลตามธรรมชาติอย่างมาก

2. การประกอบอาชีพและการดำรงชีวิตโดยทั่วไปของชาวบ้าน

2.1 การประกอบอาชีพ

ยุคก่อตั้งหมู่บ้าน ชาวบ้านประกอบอาชีพทำนาเป็นหลัก ปลูกพืชผักสวนครัว ปลูกปอ ปลูกหม่อนเลี้ยงไหม ทอผ้า ซึ่งมีความอุดมสมบูรณ์ทั้งในที่นา ที่บ้าน และ ที่สวนโดยมีพื้นที่กว้างขวางแบ่งแยกเป็นสัดส่วนในการปลูกพืชเพื่อใช้ประโยชน์ในการดำรงชีวิตของครัวเรือน มีการพึ่งพาอาศัยกันทั้งในระบบเครือญาติและเพื่อนบ้าน โดยไม่ต้องซื้อขาย มีการช่วยเหลือแลกเปลี่ยนสิ่งของที่เป็นเครื่องอุปโภคบริโภคกัน ส่วนการเลี้ยงสัตว์ส่วนใหญ่เป็นการเลี้ยงเพื่อใช้ในการเกษตร เช่น วัว ควาย ในยุคสมัยนี้ชาวบ้านจะใช้ควายเพื่อทำนา นอกจากนี้ยังมีการเลี้ยงวัวไว้เทียมเกวียน เพื่อขนส่งผลผลิตและสินค้าต่าง ๆ ส่วนสัตว์ที่เลี้ยงไว้เป็นอาหาร ได้แก่ หมู เป็ด ไก่ เป็นต้น

2.2 ประเพณี วัฒนธรรม ความเชื่อ และพิธีกรรมต่าง ๆ

ชาวบ้านในยุคก่อตั้งหมู่บ้านจะมีความเชื่อเกี่ยวกับผีสางนางไม้ เทวดา เจ้าที่เจ้าทาง และสิ่งศักดิ์สิทธิ์ต่างๆ ในการทำกิจกรรมต่าง ๆ หรือการรักษาโรคร้องพึ่งพาอาศัยพิธีกรรมต่าง ๆ เช่น รำผีฟ้า และมีความเชื่อเรื่องบาปบุญคุณโทษ โดยยึดหลักธรรมทางพุทธศาสนาเป็นที่ยึดเหนี่ยวทางจิตใจ

2.3 การประดิษฐ์สิ่งของเครื่องใช้และเทคโนโลยี

ชาวบ้านมีความจำเป็นต้องมีเครื่องมือและอุปกรณ์ในการประกอบอาชีพหาอาหารและเลี้ยงสัตว์ ชาวบ้านยุคนี้มีความสามารถในการประดิษฐ์และดัดแปลงเครื่องมือเครื่องใช้ ให้มีความเหมาะสมในการใช้งาน เช่น ในการทำนา ก็จะประดิษฐ์ สวิง ลอบ ไซ แห เป็นต้น

2.4 ความสัมพันธ์ระหว่างเครือญาติและเพื่อนบ้าน

ความสัมพันธ์ระหว่างเครือญาติและเพื่อนบ้านเป็นไปในลักษณะช่วยเหลือเกื้อกูลกันเห็นได้ชัดจากการลงแขกทำงานต่าง ๆ เช่น การลงแขกดำนา หรือลงแขกเกี่ยวข้าว โดยการใช้แรงงานของคนในหมู่บ้านจะอาศัยการบอกกล่าวและการชักจูงให้ไปช่วยกันทำงานและแบ่งปันผลประโยชน์ร่วมกันตามแต่ผู้เป็นเจ้าของงาน (เจ้าภาพ) จะแบ่งปันให้ โดยผู้ไปช่วยจะไม่เรียกร้องค่าตอบแทน ซึ่งส่วนใหญ่ใช้วิธีตอบแทนแรงงานซึ่งกันและกัน เป็นการ

ช่วยเหลือกันด้วยหัวใจ ด้วยแรงใจแรงกายที่มีอยู่ ทำให้เกิดความรัก ความสามัคคีและความผูกพันกันระหว่างเครือญาติและเพื่อนบ้าน เป็นความผูกพันที่เรียกว่าหาสิ่งใดตอบแทนไม่ได้

2.5 สาธารณูปโภค

ในหมู่บ้านหนองเขื่อนช้างในระยะนี้ความเจริญยังไม่เข้าไปถึง ยังไม่มีเครื่องอำนวยความสะดวก จากสาธารณูปโภคต่าง ๆ เช่น ไฟฟ้าในยุคนี้ได้แสงสว่างจากตะเกียง ตะเกียงเจ้าพายที่ใช้เชื้อเพลิงจากน้ำมันก๊าด ในเวลากลางคืนออกไปหาปลาใช้ไฟฟ้าจากขี้ไต้หรือไม้ลำปอการก่อไฟเพื่อประกอบอาหารใช้ขี้ไต้ซึ่งเก็บจากยางต้นไม้ น้ำที่ใช้บริโภคได้จากการขุดบ่อดินที่มีความลึก บ่อน้ำดื่มจะอยู่ห่างไกลจากหมู่บ้าน ส่วนน้ำอุปโภค (น้ำใช้จะเอาจากหนองน้ำประจำหมู่บ้านในหน้าแล้งจะขาดแคลนน้ำมาก) สำหรับส้วมในสมัยโบราณยังไม่มี ถ้าต้องการจะอุจจาระชาวบ้านต้องเดินถือเสียมเข้าไปในป่าใกล้หมู่บ้านแล้วขุดเป็นหลุมเล็ก ๆ เมื่อปลดทุกข์เสร็จจึงกลบดิน หรือในกรณีที่ไม่มีเสียมก็เข้าไปในป่าที่ลับตาคน ต่อมามีการสร้างส้วมหลุมโดยขุดเป็นหลุมลึกที่ใช้ไม้กระดานสองแผ่นวางแล้วเว้นช่องสำหรับนั่งยอง ๆ และถ่ายลงไปในหลุ่มนั้นซึ่งเป็นส้วมที่ใช้ส่วนรวม (ทองพ่อ จำปีหอม.2552 : สัมภาษณ์)

ยุคที่ 2 ความเจริญเข้าถึง ระหว่าง พ.ศ. 2514 - พ.ศ. 2529 (15 ปี)

ระยะนี้มีชุมชนขยายตัวมากขึ้น ความเจริญต่าง ๆ เริ่มเข้ามา ได้แก่ ถนนลูกรัง โดยสำนักงานเร่งรัดพัฒนาชนบท(รพช.) ได้ดำเนินการสร้างถนนลูกรังเป็นระยะทาง 2 กิโลเมตร จากบ้านโนนตาลถึงบ้านหนองเขื่อนช้าง ซึ่งเดิมเป็นทางเกวียน ชาวบ้านจะสัญจรไปมาโดยใช้เกวียนและเดินด้วยเท้า การเดินทางเข้าสู่ตัวจังหวัดต้องเดินทางด้วยเท้า เพื่อมาขึ้นรถโดยสารที่หมู่บ้านโนนตาล เมื่อสำนักงานเร่งรัดพัฒนาชนบท ได้ทำถนนเข้าหมู่บ้านหนองเขื่อนช้าง ส่งผลทำให้ชาวบ้านหนองเขื่อนช้างได้ทำการติดต่อค้าขายสินค้ากับเมืองใหญ่ ๆ เช่น มหาสารคาม โกสุมพิสัย และขอนแก่น ได้สะดวกมากขึ้น สินค้าที่นำไปขาย ได้แก่ ข้าวสาร มันสำปะหลัง ปอ ผ้าพื้นเมือง ซึ่งทุกหลังคาเรือนจะทอผ้าพื้นเมือง เช่น ผ้าขาวม้า ผ้าขิด ตีนซิ่น ผ้าไหม ซึ่งนำไปขายที่วิทยาลัยครูมหาสารคาม มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒมหาสารคาม นอกจากนี้ชาวบ้านหนองเขื่อนช้างในยุคนี้ยังประกอบอาชีพไล่ต้อนฝูงควายไปจำหน่าย ในแถบจังหวัดในภาคกลาง เช่น จังหวัด สระบุรี ชลบุรี ฯลฯ หลังจากฤดูทำนาโดยไล่ต้อนไปขึ้นรถไฟที่อำเภอบ้านไผ่ ในยุคนี้ยังมีการสร้างโรงเรียนขึ้นใหม่ แต่เดิมนักเรียนบ้านหนองเขื่อนช้างต้องไปเรียนรวมกับนักเรียนบ้านอุปราช บ้านโนนตาล บ้านโนนสะอาดที่โรงเรียนบ้านอุปราช ชาวบ้านเห็นว่าลูกหลานตัวเองไปโรงเรียนลำบาก จึงขอให้ทางราชการจัดสร้างโรงเรียนแห่งใหม่ขึ้น ซึ่งสร้างขึ้นในบริเวณที่เคยเป็นวัด ส่วนวัดคือวัดกุญชรวนาราม

ในปัจจุบัน ได้ย้ายไปสร้างบริเวณดอนปู่ตา มีการขุดลอกคลองหนองเขื่อนช้าง เพื่อให้เป็นหนองน้ำที่ลึกเพื่อใช้ในการอุปโภค บริโภค และใช้ในการเกษตร การขุดลอกหนองเขื่อนช้างใช้งบประมาณจากโครงการสร้างงานในชนบทสมัย ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช เป็นนายกรัฐมนตรี และความร่วมมือจากสำนักงานเร่งรัดพัฒนาชนบท (รพช.) หลังจากขุดลอกเสร็จชาวบ้านจึงมีน้ำเพื่อใช้ในการเกษตร โดยชาวบ้านจะปลูกผักบริเวณรอบ ๆ หนองเขื่อนช้าง และเลี้ยงปลาจำนวนมากไว้สำหรับให้ชาวบ้านลงจับปลา โดยคิดค่าบริการ เช่น 1 คน 1 แห คิดราคา 50 บาท และนำเงินที่ได้ไปพัฒนาวัดและหมู่บ้าน ในยุคนี้ระบบสาธารณูปโภคเข้าถึง เช่น ไฟฟ้า น้ำประปาหมู่บ้าน มีส้วมที่ถูกสุขลักษณะมากขึ้น ชีวิตความเป็นอยู่ของชาวบ้านดีขึ้น เพราะมีรายได้จากการขายผ้าพื้นเมืองทุกครัวเรือน มีการจัดตั้งกลุ่มทอผ้าพื้นเมืองและแปรรูปผ้าพื้นเมือง

ยุคที่ 3 ยุคพัฒนา ระหว่าง พ.ศ. 2529 - พ.ศ. 2552

ระยะนี้บ้านหนองเขื่อนช้าง แบ่งการปกครองออกเป็น 2 หมู่ คือ หมู่ที่ 7 และหมู่ที่ 13 นายหาญ แสงห้าว ผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ 7 ได้รับเลือกเป็นกำนันตำบลท่าสองคอน นายประเสริฐ จำปาปี ได้รับเลือกเป็นผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ 13 ต่อจากนายถาวร ขานหยู ซึ่งเกษียณอายุราชการ ทั้งสองท่านได้ช่วยกันพัฒนาหมู่บ้านหนองเขื่อนช้าง เพื่อให้ชาวบ้านหนองเขื่อนช้างอยู่ดีกินดี พ.ศ. 2530 สภาตำบลท่าสองคอนได้เสนอให้หมู่บ้านหนองเขื่อนช้างเป็นตัวแทนตำบลท่าสองคอนเข้าประกวดหมู่บ้านพัฒนาตัวอย่างระดับอำเภอ ระดับจังหวัด ระดับภาค และระดับประเทศ เป็นหมู่บ้านที่มีการพัฒนาเศรษฐกิจครบวงจร ในด้านปัจจัยพื้นฐานในการดำรงชีวิต (จปฐ) ชาวบ้านร่วมแรงร่วมใจกันพัฒนาหมู่บ้าน โดยมีนายอำเภอสุนทร สีมาเสริม นายอำเภอเมืองมหาสารคาม นายไสว พราหมมณี เป็นผู้ว่าราชการจังหวัด นายหาญ แสงห้าว เป็นกำนัน ได้รับรางวัลกำนันดีเด่น 2 ปีซ้อน และได้นำผู้นำคุ้มไปศึกษาดูงานที่บ้านมาบตะโกเอน บ้านเฉลียวใหญ่ อำเภอคอนบุรี จังหวัดนครราชสีมา พ.ศ. 2532 - พ.ศ. 2534 กรมส่งเสริมอุตสาหกรรมได้คัดเลือกให้หมู่บ้านหนองเขื่อนช้างเป็นหมู่บ้านหัตถกรรม หลังจากนั้นหมู่บ้านหนองเขื่อนช้างก็เป็นที่รู้จักของคนทั่วประเทศ มีคนมาศึกษาดูงานทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศ พ.ศ. 2538 หมู่บ้านหนองเขื่อนช้างได้แบ่งการปกครองเพิ่มอีก 1 หมู่ คือ หมู่ที่ 20

การพัฒนาหมู่บ้านตัวอย่างด้านการพัฒนาปัจจัยพื้นฐานในการดำรงชีวิต (จปฐ) หรือหมู่บ้านเศรษฐกิจแบบครบวงจร มีดังนี้

1. จัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์ ให้สมาชิกนำเงินมาฝากและให้กู้ยืมโดยคิดอัตราดอกเบี้ยต่ำ การกู้ยืมต้องมีคนค้ำประกันจึงจะกู้ยืมได้

2. พัฒนาถนนทางเข้าหมู่บ้านจากถนนลูกรัง มาเป็นถนนทำด้วยอิฐตัวหนอน และพัฒนาเป็นถนนลาดยางในปัจจุบัน

3. จัดทำหอกระจายข่าว

4. ปรับปรุงทำรั้วบ้านทุกหลังคาเรือน โดยบริเวณรั้วบ้านปลูกพืชผักสวนครัว เช่น ตำลึง ผักปัง ชะอม ขี้เหล็ก (ทำเป็นรั้ว) เป็นต้น และภายในรั้วมีการเขียนป้ายและคำขวัญต่าง ๆ

5. จัดทำซุ้มประตูทางเข้าหมู่บ้าน และจัดเวรยามดูแลความปลอดภัย

6. ติดตั้งเสาไฟสาธารณะโดยมีกลุ่มเยาวชนของหมู่บ้านร่วมแรงกันดำเนินการติดตั้ง

7. จัดทำที่ทำการคุ้มของแต่ละคุ้มเพื่อใช้ในการประชุมวางแผนและจัดกิจกรรมต่างๆ

8. ขุดลอกหนองน้ำ ประจำหมู่บ้านโดยได้รับการสนับสนุนจากสำนักงานเร่งรัดพัฒนาชนบท (รพช.) ต่อมาได้รับการสนับสนุนจากโครงการสร้างงานในชนบท (กสช) หรือ (งบคึกฤทธิ์) คือ งบประมาณสมัยนายกรัฐมนตรี หม่อมราชวงศ์ คึกฤทธิ์ ปราโมช แต่นั้นมาจนถึงปัจจุบันหนองน้ำแห่งนี้จะใช้เป็นบ่อเลี้ยงปลาของหมู่บ้านโดยมีการจับปลาปีละ 1 ครั้ง เพื่อนำเงินไปพัฒนาวัดและหมู่บ้าน

9. กองทุนข้าว หรือ ธนาคารข้าว โดยให้ชาวบ้านที่มีฐานะดีนำข้าวเปลือกมาฝากไว้ที่กองทุนเพื่อให้ชาวบ้านที่มีฐานะยากจน ยืมข้าวไปบริโภค สิ้นปีให้นำข้าวเปลือกมาคืน กองทุนนี้ตั้งอยู่ที่วัดกุญชรวนาราม

10. ส่งผู้คุ้มไปศึกษาดูงานที่บ้านเฉลียวใหญ่ อำเภอคอนบุรี จังหวัดนครราชสีมา

11. ส่งกรรมการหมู่บ้านที่เป็นสุภาพสตรีไปเข้าอบรมเรื่องโภชนาการและอาหารเสริม

12. จัดให้มีส้วมถูกสุขลักษณะร้อยละ 95

13. จัดหาถังน้ำฝนและโอ่งขนาดใหญ่เพื่อรองน้ำฝน

14. จัดหาถังขยะให้มีทุกหลังคาเรือนและให้ทุกหลังคาเรือนทำปุ๋ยหมัก

15. เชิญชวนชาวบ้านเข้าวัด ปฏิบัติธรรม

16. จัดงานวันพ่อ วันแม่ ทุกปีเพื่อระลึกถึงพระคุณของพ่อ แม่ ผู้มีอุปการคุณต่อลูก

17. จัดตั้งกลุ่มจักสาน

18. ส่งตัวแทนชุมชนไปอบรมการทำนาหว่านโดยไม่ต้องใส่ปุ๋ยโดยการหว่านข้าวร่วมกับถั่วเขียวแล้วนำความรู้มาเผยแพร่แก่ชาวบ้าน

19. จัดตั้งกลุ่มขายควาย (นายฮ้อยควาย) โดยนำไปขายที่สระบุรี (ปัจจุบันหยุดไปแล้วเพราะไม่มีควาย)

20. จัดตั้งกลุ่มเลี้ยงหมู

21. จัดทำที่อ่านหนังสือพิมพ์ประจำหมู่บ้าน

หลังจากมีการพัฒนาการประกวดหมู่บ้าน ความเป็นอยู่ของชาวบ้านก็ดีขึ้น ซึ่งเกิดจากการได้รับความรู้ ข่าวสารต่าง ๆ และมีบุคคลภายนอกมาศึกษาดูงานและแวะซื้อสินค้า ผ้าพื้นเมือง ทำให้ประชาชนมีรายได้ และรู้จักนำความรู้มาปรับใช้ในชีวิตประจำวัน แต่สภาพสังคมเริ่มเปลี่ยนแปลงไปเนื่องจากความเจริญด้านต่าง ๆ เข้าไป (สำรุย จำปีหอม.2552 : สัมภาษณ์)

ยุคปัจจุบัน ตั้งแต่ พ.ศ. 2552 - ปัจจุบัน

ในปัจจุบันหมู่บ้านหนองเขื่อนช้างเป็นที่รู้จักของคนทั่วไป ในเรื่องเป็นหมู่บ้านหัตถกรรม ทอผ้าพื้นเมือง และหมู่บ้านที่มีการพัฒนาเศรษฐกิจครบวงจร จะมีคนมาศึกษาดูงานและแวะซื้อสินค้า ผ้าพื้นเมืองและผลิตภัณฑ์ผ้าพื้นเมืองทุกวัน ทำให้ประชาชนทั้งสมาชิกกลุ่มทอผ้าและชาวบ้านที่ไม่ใช่สมาชิกได้ทำการทอผ้าฝากขายที่ศูนย์หัตถกรรมผ้าพื้นเมืองที่คุณยายอุไร ขานนาม เป็นผู้ดำเนินงานซึ่งจะนำผ้าขายให้ลูกค้า นักท่องเที่ยวและนำไปขายตามงานต่าง ๆ นอกจากนี้ยังมีชาวบ้านรับซื้อผ้าพื้นเมืองไปขายตามงานประจำปีของจังหวัดต่าง ๆ เช่น งานเทศกาลไหมที่จังหวัดขอนแก่น งานช้างที่จังหวัดสุรินทร์ งานบุญเผวดที่จังหวัดร้อยเอ็ด และงานเทศกาลของจังหวัดต่าง ๆ ทั่วประเทศ ทำให้หมู่บ้านมีรายได้จากการทอผ้าและแปรรูปผลิตภัณฑ์จากผ้าได้ตลอดปี นอกจากการทำนา ทอผ้า แปรรูปผลิตภัณฑ์จากผ้าพื้นเมืองแล้วชาวบ้านหนองเขื่อนช้างยังมีอาชีพเสริมอีก เช่น ทำไร่อ้อย (ในปัจจุบันเริ่มมีการปลูกมากเพราะมีโรงงานน้ำตาลมาตั้งอยู่ไม่ไกลนัก) ทำไร่มันสำปะหลัง ปลูกยูคาลิปตัส รับจ้างทั่วไป อาชีพรับซื้อของเก่า ซึ่งชาวบ้านจะเหมารถร่วมกันแล้วเดินทางไปรับซื้อ ตามหมู่บ้านในตัวเมืองของจังหวัดมหาสารคามและหมู่บ้านใกล้เคียง และตัวเมืองในจังหวัดใกล้เคียง ชาวบ้านเห็นว่ามีรายได้ดีเพราะหาได้เท่าไหร่ ขายได้หมดและไม่มีขาดทุน ไม่เหมือนสินค้าอย่างอื่น เช่น ทอผ้าถ้าทำไม่สวยมีตำหนิก็ขายยาก ปลูกยูคาลิปตัส รับจ้างทั่วไป รับราชการ

ในปัจจุบันชีวิตความเป็นอยู่ของชาวบ้านเปลี่ยนแปลงไปหลังจากความเจริญด้าน ต่าง ๆ เข้ามาในหมู่บ้าน มีสิ่งอำนวยความสะดวก เช่น มีถนนลาดยาง ระบบไฟฟ้า น้ำประปา

โทรศัพท์บ้าน โทรศัพท์มือถือ รถจักรยานยนต์ โทรทัศน์ ฯลฯ ทำให้ความสัมพันธ์ของคนในหมู่บ้านเปลี่ยนแปลงไป ความต้องการของคนมีมากขึ้น คนในหมู่บ้านไม่มีเวลาดูแลซึ่งกันและกัน ขาดความเกื้อกูลกันมีผู้คนบางส่วนเดินทางไปรับจ้างทำงานในเมือง และตามเมืองใหญ่ ๆ ทิ้งลูกหลานให้อยู่กับปู่ ย่า ตายาย บางครั้งทำให้ขาดความอบอุ่นและไม่ได้รับการอบรมสั่งสอนเท่าที่ควร ลูกหลานไม่มีคนอยู่ด้วยหรืออยู่กับปู่ย่าตายาย ทำให้รู้ไม่เท่าทันกับสภาพของสังคมใหม่ เวลามีงานสังสรรค์หรืองานรื่นเริงจะชกต่อยกันอยู่เสมอ ความสัมพันธ์ในครอบครัวและเพื่อนบ้านมีน้อยลง ชีวิตมีความเห็นแก่ตัวมากขึ้น ไม่ค่อยมีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่กัน ข้าวของเครื่องใช้เครื่องอุปโภคบริโภคต่าง ๆ จะมีการซื้อขายกันไม่ค่อยมีการแบ่งปันกันเหมือนในอดีต หรือถ้ามีก็มีบ้างเพียงเล็กน้อย (ทองคำ แสงห้าว.2552 : สัมภาษณ์)

บรรณานุกรม

ก้าวหน้า นามคำมี เป็นผู้ให้สัมภาษณ์. กาญจนา คำขาย เป็นผู้สัมภาษณ์. องค์การบริหารส่วนตำบลท่าสองคอน 25 มกราคม 2553

คำมูล คตอินทร์ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์. จิรวดี อินทร์จำนงค์ เป็นผู้สัมภาษณ์. ที่บ้านเลขที่ 30/7 บ้านหนองบ้านหนองเขื่อนช้าง 15 พฤศจิกายน 2552.

คณะกรรมการพัฒนาหมู่บ้านหนองเขื่อนช้าง. เอกสารการพัฒนาหมู่บ้าน 2530

ทองคำ แสงห้าว เป็นผู้ให้สัมภาษณ์. กาญจนา คำขาย เป็นผู้สัมภาษณ์. ที่บ้านเลขที่ 9/20 บ้านหนองเขื่อน ช้าง 22 ธันวาคม 2552.

ทองบ่อ จำปีหอม เป็นผู้ให้สัมภาษณ์. สุรีย์มาศ ภูวนารถ เป็นผู้สัมภาษณ์. ที่บ้านเลขที่ 20/20 บ้านหนองเขื่อนช้าง 9 มกราคม 2553

บุญมี ลิตุ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์. จิรวดี อินทร์จำนงค์ เป็นผู้สัมภาษณ์. ที่บ้านเลขที่ 40/7 บ้านหนองเขื่อนช้าง 7 พฤศจิกายน 2552.

บุญยม ขานนาม เป็นผู้ให้สัมภาษณ์. กาญจนา คำขาย เป็นผู้สัมภาษณ์. ที่บ้านเลขที่ 171/7 บ้าน หนองเขื่อนช้าง 11 ตุลาคม 2552

สำรุย จำปีหอม เป็นผู้ให้สัมภาษณ์. อติพร วงศรีละคร เป็นผู้สัมภาษณ์. ที่บ้านเลขที่ 45/7 บ้านหนองเขื่อนช้าง 11 ตุลาคม 2552.

องค์การบริหารส่วนตำบลท่าสองคอน. แผนพัฒนาหมู่บ้าน จปฐ. บ้านหนองเขื่อนช้าง หมู่ 7 , 13 , 20. 2549

อุไร ขานนาม เป็นผู้ให้สัมภาษณ์. สุรีย์มาศ ภูวนารถ เป็นผู้สัมภาษณ์. ที่บ้านเลขที่ 171/7 บ้านหนองเขื่อนช้าง 11 ตุลาคม 2552

สัมภาษณ์คุณตาคำมูล คตอินทร์ ผู้ใหญ่บ้านบ้านหนองเขื่อนช้าง หมู่ที่ 7 เกี่ยวกับการพัฒนาหมู่บ้าน

สัมภาษณ์คุณยายบุญมี ลิตุ สมาชิกกลุ่มทอผ้าเกี่ยวกับการจัดตั้งกลุ่มทอผ้าและการพัฒนาหมู่บ้าน

7. บ้านโนนเมือง เมืองเก่าขอนแก่น

การศึกษาเรื่องบ้านโนนเมืองเก่าขอนแก่นนี้มีจุดมุ่งหมาย เพื่อศึกษาประวัติความเป็นมาของบ้านโนนเมืองเก่า หลักฐานทางประวัติศาสตร์ของบ้านโนนเมืองเก่า และเพื่อศึกษาวิถีชีวิตสังคม วัฒนธรรม ประเพณีและการเปลี่ยนแปลงชุมชนบ้านโนนเมืองเก่า ในช่วงเวลาต่าง ๆ จากอดีตถึงปัจจุบัน พื้นที่ศึกษาเป็นบ้านโนนเมืองเก่า ตำบลแพง อำเภอโกสุมพิสัย จังหวัดมหาสารคาม ใช้วิธีการศึกษาเก็บรวบรวมข้อมูลจากภาคสนามเป็นหลัก ใช้แบบสัมภาษณ์แบบไม่มีโครงสร้างจากผู้ให้ข้อมูล ผู้เฒ่า ผู้แก่ ชาวบ้าน พระสงฆ์ ประกอบกับเอกสารที่เกี่ยวข้องกับประวัติบ้านโนนเมือง ตรวจสอบข้อมูลโดยเวทีกลุ่มสนทนา นำข้อมูลมาเรียบเรียงจัดหมวดหมู่ตามจุดมุ่งหมาย นำเสนอผล การศึกษาแบบพรรณนาวิเคราะห์

ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นบ้านโนนเมืองเมืองเก่าขอนแก่น

ประวัติบ้านโนนเมือง

บ้านโนนเมือง ตำบลแพง อำเภอโกสุมพิสัย จังหวัดมหาสารคาม ตั้งอยู่บนทางหลวงแผ่นดินสาย โกสุมพิสัย- ท่าพระ อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น จากการบอกเล่าของผู้เฒ่าผู้แก่บอกว่า “บ้านโนนเมืองเดิมเป็นที่ตั้งของเมืองขอนแก่น แต่ก่อนเรียกว่าดอนพันชาด” (ดวน ดวงพรมทอง , 2552 : สัมภาษณ์) โดยเจ้าเมืองคือพระนครศรีบริรักษ์ (ท้าวเพี้ยเมืองแพน) ได้รับแต่งตั้งให้เป็นเจ้าเมืองขอนแก่น ในสมัยรัชกาลที่ 1 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ พ.ศ.2354 เจ้าเมืองเสียชีวิตลง ท้าวจามผู้เป็นบุตรได้ตำแหน่งพระนครศรีบริรักษ์ ปกครองเมืองขอนแก่นต่อจากบิดา แต่ด้วยเหตุที่เขตเมืองขอนแก่นในขณะนั้นมีปัญหาเขตแดนกับเมืองชนบท พระนครศรีบริรักษ์(ท้าวจาม) เจ้าเมืองในขณะนั้น ได้พาราษฎร อพยพโยกย้ายเมืองมาตั้งเมืองขอนแก่นแห่งใหม่อยู่ที่ดอนพันชาด เหตุที่เรียกว่าดอนพันชาดคงเนื่องมาจากบริเวณที่ตั้งแห่งใหม่นี้เป็นที่ดอน และมีต้นพันชาดขึ้นอยู่อย่างหนาแน่น (สุนทร ถานอาดนา , 1: ม ป.ป.)

ที่มาของชื่อ “โนนเมือง”

ที่มาของชื่อ “โนนเมือง” ผู้เฒ่าผู้แก่ เล่าให้ฟังว่า แต่ก่อนบ้านโนนเมือง เรียกว่า ดอนพันชาด ที่ได้ชื่อว่าบ้านโนนเมือง และ ในหนังสือดอนพันชาดอดีตเมืองเก่าขอนแก่น กล่าวไว้ว่า หลังจากที่ชาวเมืองขอนแก่นอพยพไปจากดอนพันชาดจนหมดสิ้นแล้ว ดอนพันชาดก็กลายเป็นเมืองร้างอยู่หลายปี จนกระทั่งได้มีพ่อค้าคำพา ซึ่งเดินทางค้าขายจากทางเมืองสุวรรณภูมิ ท่านมีภูมิลำเนาอยู่ที่บ้านค้อ ซึ่งท่านมักพาพักพวกพ่อค้าขบวนเกวียนขนสินค้าเดินทางไปค้าขายยังเมืองต่างๆ ท่านและคณะได้เดินทางผ่านมายังบริเวณดอนพันชาด ซึ่งเป็นเมืองร้างไม่มีผู้คนอยู่อาศัยมีแต่เพียงวัดร้างทั้ง 3 วัดเท่านั้น ท่านและคณะเห็นว่าพื้นที่บริเวณนี้มีความ

เหมาะสมแก่การที่จะตั้งบ้านเรือน เนื่องจากมีความอุดมสมบูรณ์และเคยเป็นเมืองเก่ามาก่อน เมื่อท่านและคณะเดินทางกลับมาถึงบ้านค้อแล้ว จึงได้ชักชวนอพยพโยกย้ายจากบ้านค้อเมืองสุวรรณภูมิ มาตั้งบ้านเรือนขึ้นที่บริเวณที่เคยเป็นเมืองขอนแก่นในอดีต โดยที่เห็นว่าบริเวณนี้เป็นเมืองเก่าและเป็นที่ดอนหรือที่โนน จึงเรียกชื่อหมู่บ้าน ว่า **โนนเมือง** และได้ทำการบูรณปฏิสังขรณ์ ชุมชน วัดวาอาราม ให้เจริญรุ่งเรืองขึ้นมาอีกครั้งหนึ่ง ข้อมูลจากการสัมภาษณ์พระสายทอง ธมฺมทินโน (ดวงพรมทอง) อายุ 53 ปี บวชได้ 24 พรรษา บ้านโนนเมืองเป็นเมืองเก่าของจังหวัดขอนแก่นจริง เดิมบ้านโนนเมืองคือบ้านดอนพันชาติ สาเหตุที่ย้ายคือ พ่อห้อย คำภา ขี่ช้างมาจากเมืองจักร จังหวัดร้อยเอ็ด มาเป็นบ้านโนนเมือง เพราะเป็นพื้นที่ที่อุดมสมบูรณ์ มีโบราณวัตถุ และมีหนองน้ำ คือห้วย หนองแวง มาตั้งฐานอยู่ที่บ้านโนนเมืองเก่า จึงได้ตั้งชื่อว่า**บ้านโนนเมือง** ทำไมจึงทราบได้ว่าเป็นเมือง เพราะมีดอนมเหศักดิ์ที่วัดธาตุโนนนครในปัจจุบัน

ประวัติศาสตร์ของบ้านดอนพันชาด

คนเฒ่าคนแก่ ได้เล่าเกี่ยวกับสภาพโดยทั่วไปของบ้านดอนพันชาด บอกว่า “บ้านดอนพันชาดมีลักษณะพื้นที่เป็นที่ดอนมีลำห้วยไหลมาจากทางทิศใต้ ผ่านไปทางตะวันออกและไหลลงสู่หนองแวง ซึ่งอยู่ทางทิศเหนือพื้นที่โดยรอบของดอนพันชาดนั้นมีทั้งบริเวณที่เป็นราบลุ่มทางทิศตะวันออก – ตะวันตก – ทิศเหนือ ส่วนทางทิศใต้มีพื้นที่เป็นป่าที่อุดมสมบูรณ์มาก” และในเอกสารประวัติบ้านโนนเมือง กล่าวถึง บ้านดอนพันชาดไว้ว่า เมื่อท้าวจามได้พาราษฎรอพยพมาตั้งเมืองอยู่ที่ดอนพันชาดนั้นท่านได้พาราษฎรก่อสร้างทำนบกั้นลำห้วยจากสันดอนด้านตะวันออกไปสู่เนินบ้านสองคอนในปัจจุบันในการก่อสร้างทำนบนั้นได้มีการนำเอาไม้พันชาดขนาดเส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ 30 ซ.ม. ยาวประมาณ 2-3 เมตร ตอกเป็นแนวของทำนบเพื่อให้มีความมั่นคงแข็งแรงและใช้ดินอัดบริเวณตรงกลางโดยทำทางระบายน้ำไปด้านตะวันออกของบ้านสองคอนลงสู่หนองแวงหนองลาดหนองปลาวาดและแม่น้ำชีทำให้พื้นที่บริเวณด้านตะวันออกของดอนพันชาดกลายเป็นบึงขนาดใหญ่เป็นแหล่งน้ำหล่อเลี้ยงชีวิตของชาวเมืองขอนแก่นในขณะนั้นและเนินบ้านสองคอนในสมัยนั้นใช้เป็นโรงช้างโรงม้าของเจ้าเมืองเนื่องจากอยู่ติดกับหนองน้ำของเมือง

มีเรื่องที่ต้องเล่าเพื่อให้เห็นภาพชุมชนที่อยู่รอบเมืองขอนแก่นในสมัยนั้น และกลายเป็นผู้เล่าเรื่องเมืองขอนแก่น ณ ดอนพันชาด ให้ลูกหลานได้รับทราบรับฟังต่อมา คือผู้คนที่อาศัยอยู่ที่บ้านหาดสวนยาง บ้านท่า ซึ่งอยู่ทางตะวันออกเฉียงเหนือและเมืองขอนแก่นหรือ บริเวณบึงคันชาในปัจจุบัน ซึ่งหลังจากที่คันดูเมืองขอนแก่นพังทลายลงโดยที่เสียง

สั่นสะเทือนเลือนลั่นดังไกล ไปถึงผู้คนที่อยู่บ้านหาดสวนยาและบ้านท่าได้ยินเสียงอย่างชัดเจน หลังจากที่เมืองขอนแก่นร้างแล้วหลายปี ในตอนสายของวันหนึ่งเวลาประมาณตอนพระเพล (ประมาณ 5 โมงเช้า) ก็ได้เกิดเหตุอาเพศขึ้น กล่าวคือ อยู่ๆ พื้นดินที่อยู่บริเวณกลางหมู่บ้านก็ได้เกิดแตกแยกเป็นรอยผ่ากลางหมู่บ้านเป็นแนวยาวชาวบ้านได้นำด้ายหย่อนลงวัดความลึกของรอยแยกซึ่งหมดด้ายไปหนึ่งม้วนก็ยังไม่ถึงความลึกของรอยแยก โดยเหตุนี้ชาวบ้านจึงถือว่าเป็นลางร้ายและเป็นเหตุที่ไม่สมควรอยู่อาศัยในหมู่บ้านนี้ต่อไป ผู้คนจึงพากันแตกบ้าน (การอพยพหนีอย่างเร่งด่วน) บางส่วนเดินทางไปทางบ้านโพนงาม โพนสว่าง บางส่วนเดินทางไปตั้งหลักแหล่งอยู่ที่บ้านโนนเมือง ร่วมกับผู้คนที่เดินทางมาจากเมืองสุวรรณภูมิ การตั้งบ้านเรือนของผู้ที่มาอยู่ใหม่ มักอยู่ร่วมกันตามกลุ่มญาติพี่น้อง และเรียกว่าคุ้มเหนือ คุ้มกลาง คุ้มใต้ ตามการไหลของกระแสน้ำ (สุนทร ถานอาดนา ,ชาวบ้านโนนเมือง : ม.ป.ป)

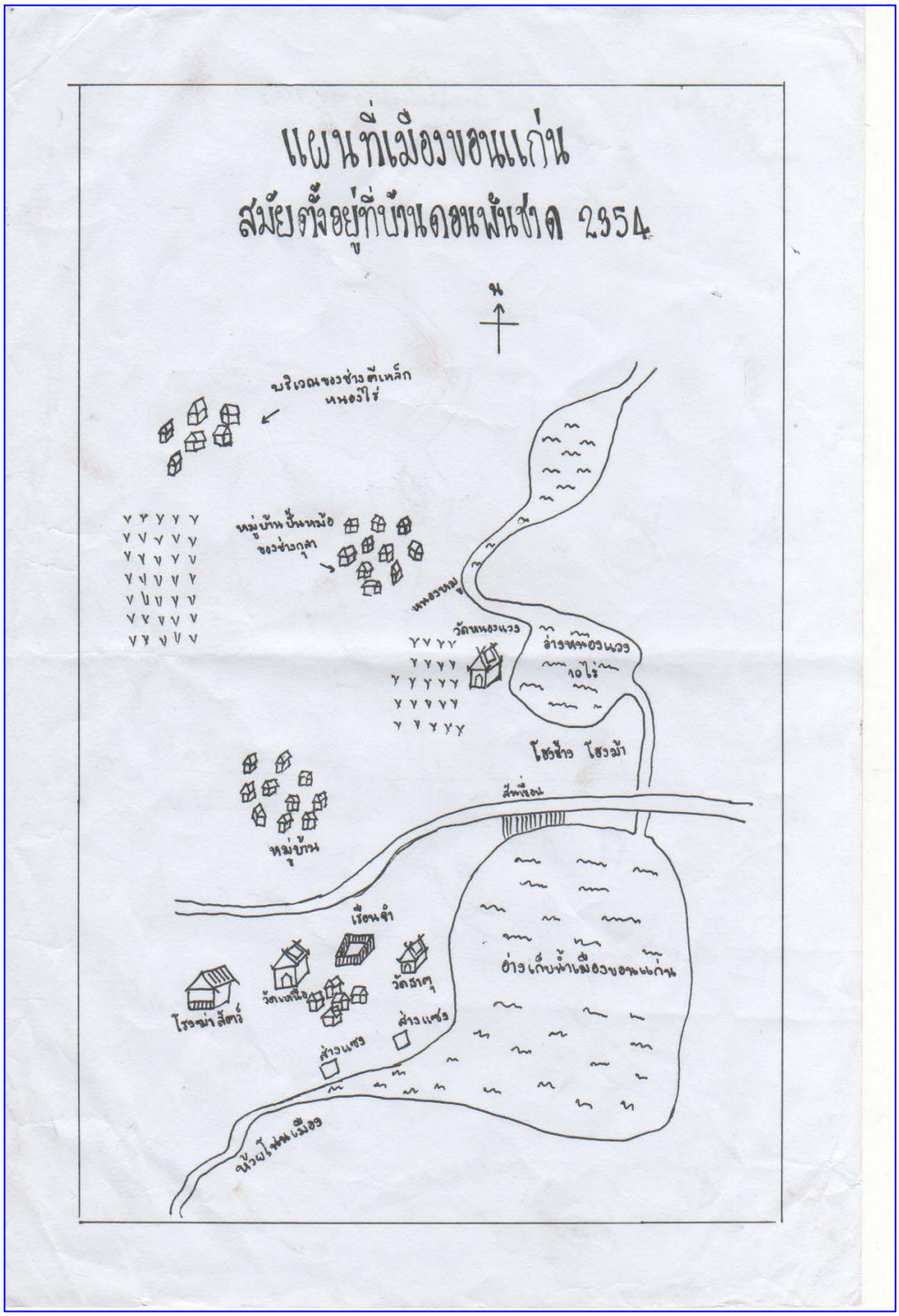

ที่มา : ดอนพันชาดอดีตเมืองเก่าขอนแก่น เรียบเรียง โดยชาวบ้านโนนเมือง ,สุนทร ถานอาดนา

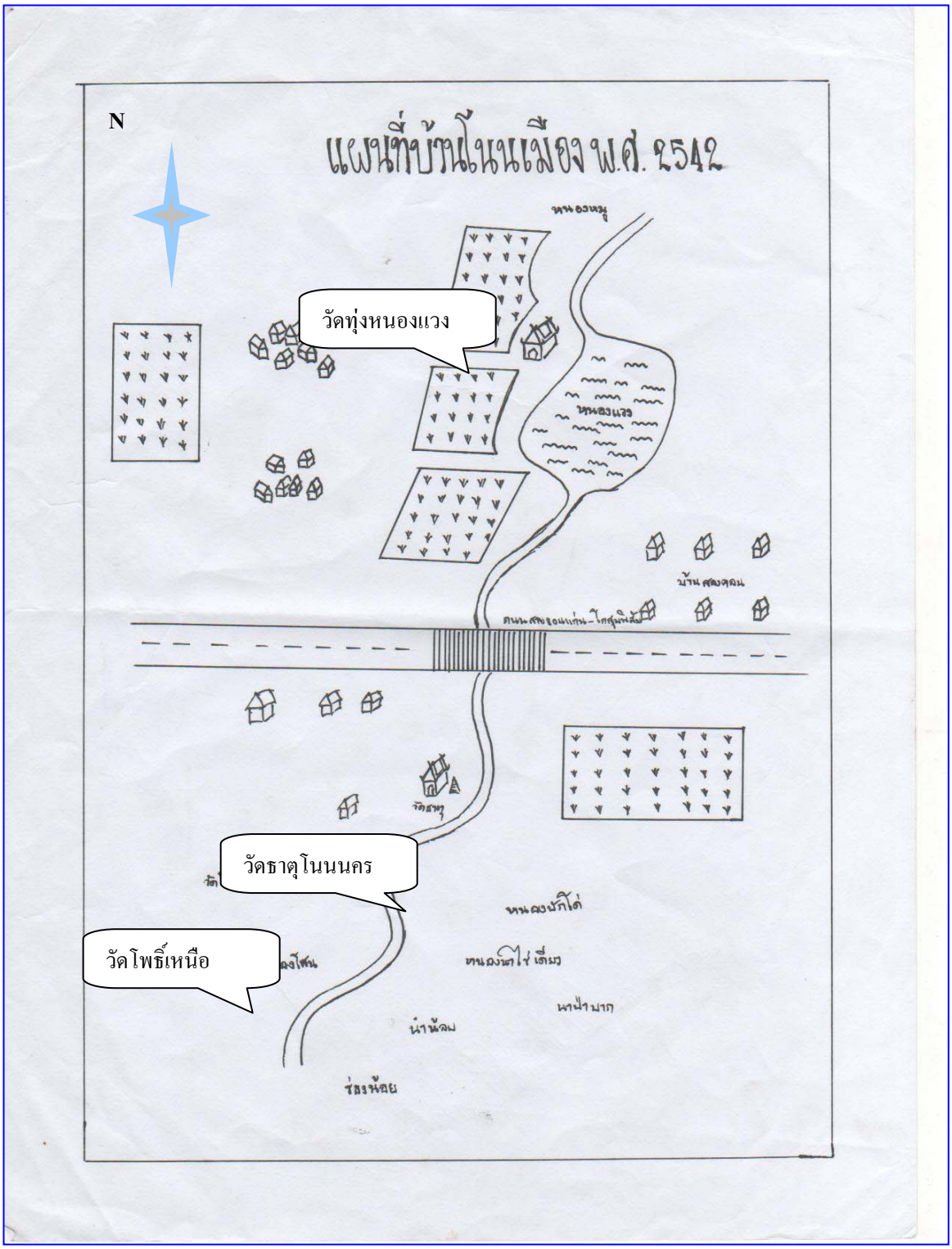

ที่มา : ดอนพันชาดอดีตเมืองเก่าขอนแก่น เรียบเรียง โดยชาวบ้านโนนเมือง ,สุนทร ถานอาดนา

โบราณสถานที่เป็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์

พระสายทอง ธมฺมทินโน(ดวงพรมทอง) อายุ 53 ปี บวชได้ 24 พรรษา ได้เล่าเรื่องเกี่ยวกับบ้านโนนเมืองว่า เมื่อพระนครศรีบริรักษ์ (ท้าวจาม) มาตั้งเมืองขอนแก่นอยู่ที่ดอนพันชาด ในสมัยนั้น ไม่มีหลักฐานว่าที่บริเวณแห่งนี้เป็นชุมชนหรือบ้านเมืองมาก่อนหรือไม่และเมื่อท่านได้มาตั้งเมืองขึ้นที่ดอนพันชาดแล้วท่านได้สร้างวัดขึ้นมา 3 วัดคือ วัดเหนือ (ปัจจุบันเรียกวัดโพธิ์) วัดธาตุ (ปัจจุบันเรียกวัดธาตุโนนนคร) วัดทุ่งหนองแวง(วัดหนองแวง) ในแต่ละวัดจะมีการสร้างพระประธานขนาดใหญ่ ปางสะดุ้งมารประทับนั่งบนแท่นชุกชี มีการใช้อิฐก่อเป็นกำแพงที่ฐานพระอุโบสถ และก่อเป็นกำแพงรอบพระอุโบสถมีการแกะสลักใบเสมาจากหินทรายการแกะสลักพระพุทธรูปบนหินทรายการแกะสลักพระจากไม้ทั้งขนาดใหญ่และขนาดเล็กซึ่งเป็นที่น่าสังเกตว่าเมื่อเมืองขอนแก่นไปตั้งอยู่ที่ใดเจ้าเมืองมักจะสร้างวัดขึ้น 3 วัด และตั้งชื่อวัดสอดคล้องใกล้เคียงกันเสมอซึ่งแสดงถึงความเลื่อมใสในพระพุทธศาสนาอย่างลึกซึ้งของเจ้าเมืองขอนแก่นได้เป็นอย่างดี ในส่วนของการตั้งบ้านเมืองนั้นได้มีการตั้งบ้านเรือนกระจายไปตามเมืองคงจะอยู่ระหว่างวัดเหนือและวัดธาตุรวมทั้งพื้นที่ที่คาดว่าจะเป็นที่กักขังนักโทษที่มีแนวของต้นบอระเพ็ดขึ้นอยู่โดยรอบ โดยในสมัยโบราณมักใช้ต้นบอระเพ็ดทำเป็นรั้วลำหรับกักขังนักโทษส่วนทางด้นทิศเหนือคงเป็นที่อยู่อาศัยของราษฎรเรื่อยไปตรงถึงบริเวณทิศตะวันตกของวัดทุ่งหนองแวงเรียกว่าหนองหมู และบริเวณที่เป็นที่อยู่ของชุมชนของชาวกุลาที่มีอาชีพเป็นช่างปั้นหม้อโดยบริเวณนี้จะพบเศษอิฐเศษกระเบื้องเครื่องปั้นดินเผากระจัดกระจายอยู่ทั่วไปทำให้คาดว่าเครื่องปั้นดินเผาอาจเป็นสินค้าที่สำคัญอีกอย่างหนึ่งของเมืองขอนแก่นในสมัยนั้น

นอกจากนั้นในบริเวณใกล้เคียงกันยังมีการขุดพบขวาน มีด เคียว และสิ่งของที่ทำจากเหล็กและโลหะทำให้ทราบว่า คงเป็นบริเวณที่อยู่อาศัยของช่างตีเหล็ก

พระประธานปางสะดุ้งมาร

ใบเสมาแกะสลักหินทราย

เหตุการณ์การย้ายเมือง

ในปี พ.ศ. 2381 เมื่อขอนแก่นมาตั้งอยู่ที่ดอนพันชาดได้เพียง 27 ปี ก็ต้องย้ายไปจากดอนพันชาด โดยมีสาเหตุของการย้ายเมือง ที่สำคัญพอสรุปได้ดั้งนี้ (สุนทร ถานอาดนา, ชาวบ้านโนนเมือง : 2542)

1. เจ้าเมืองขอนแก่นในขณะนั้นคือพระนครศรีบริรักษ์ (ท้าวจาม) ได้ถึงแก่กรรม

2. คันคูที่ทำเป็นทำนบกั้นน้ำปิดกั้นลำห้วยเพื่อใช้เป็นแหล่งน้ำของเมืองขอนแก่นในขณะนั้น ได้พังทลายลงในฤดูน้ำหลากจนไม่อาจที่จะซ่อมแซมได้ ทั้งที่ชาวเมืองได้พากันจัดสร้างทำนบอย่างแข็งแรง ด้วยการนำไม้พันชาดมาปักตอกเป็นหลักแนวทำนบอย่างดี เรื่องราวเกี่ยวกับการพังทลายของคันคูเมืองขอนแก่นได้มีการเล่าสืบต่อ ๆ กันมาสู่ลูกหลานว่าในเวลาโฮมแลง (ประมาณ 1 ทุ่ม)ของกลางฤดูฝน คันคูปิดกั้นลำห้วยได้พังทลายลง เพราะน้ำหลากมากเกินไป แรงสั่นสะเทือนจากการพังทลายของทำนบ ทำให้ถ้วยชามที่ใส่อาหารของชาวเมือง ซึ่งกำลังนั่งรับประทานอาหารเย็นกันอยู่ถึงกับสั่นกระทบกันเสียงดัง ความสั่นสะเทือนเลื่อนลั่นของการพังทลายของคูเมืองขอนแก่น ได้ยินไกลไปจนถึงบ้านท่า บ้านหาดสวนยาง ซึ่งอยู่ห่างออกไปราว 4 กม. โดยเหตุนี้จึงทำให้เกิดความแห้งแล้งกันดารชาวเมืองและสัตว์เลี้ยงได้รับความเดือดร้อนเป็นอย่างมาก

3. การมรณภาพของญาคูคำ ซึ่งเป็นพระสงฆ์ที่มีวิชาอาคมเก่งกล้า เป็นที่เคารพศรัทธาของชาวเมืองขอนแก่นในสมัยนั้น ส่งผลต่อขวัญกำลังใจของชาวเมืองเป็นอย่างมาก ด้วยเหตุปัจจัยที่กล่าวมาทั้ง 3 ประการทำให้เจ้าเมืองขอนแก่นคนต่อมาคือท้าวอิน ซึ่งได้ปกครองเมืองขอนแก่นเป็นพระนครศรีบริรักษ์สืบแทนบิดาของท่าน เห็นเป็นเหตุที่ไม่สมควรจะตั้งเมืองอยู่ที่ดอนพันชาดอีกต่อไป ท่านจึงได้ตกลงใจพาราษฎร อพยพโยกย้ายเมืองขอนแก่นไปจากดอนพันชาด ในปี พ.ศ.2381 (จุลศักราช1200) รวมระยะเวลาที่เมืองขอนแก่นมาตั้งอยู่ที่ดอนพันชาดรวม 27 ปี แต่การย้ายเมืองขอนแก่นไปจากดอนพันชาดในครั้งนั้นเจ้าเมืองมิได้ย้ายเมืองไปด้วยกันในคราวเดียวกันแต่ได้ใช้วิธีอพยพโยกย้ายไปทีละกลุ่ม กลุ่มใดที่พร้อมก็อพยพไปก่อนเรื่อย ๆ จนเมืองขอนแก่น ณ ดอนพันชาดกลายเป็นเมืองร้างไปในที่สุด

จากคำบอกเล่าของคนในสมัยก่อนกล่าวถึงการย้ายเมืองในครั้งนั้นว่า ได้มีการรื้อถอนจวนเจ้าเมืองและนำเอาสิ่งของเครื่องใช้ต่างๆไปด้วย สิ่งที่ยังคงปรากฏแก่ผู้ที่ผ่านทางไปมาคือซากของวัดทั้ง3วัดที่ยังคงมีพระประธานขนาดใหญ่ตั้งเด่นเป็นสง่า แสดงถึงความเคยเป็นเมืองที่มีความเจริญมาก่อน และเป็นที่เคารพกราบไหว้ของบรรดาพ่อค้าและผู้ที่เดินทางไปมาในสมัยนั้น

แผนภูมิการย้ายบ้านโฮงเมือง

1. กรุงศรีสัตนาคนหุต(เวียงจันทร์)
ท้าวเพียเมืองแพน

2. บ้านชีโหล่น แขวงเมืองสุวรรณภูมิ
-พระนครศรีบริรักษ์
-ท้าวเพียเมืองแพน(พระนครศรีบริรักษ์) พ.ศ.2321

3. บ้านบึงบอน(บ้านเมืองเก่า) ท้าวเพียเมืองแพน พ.ศ.2335
-วัดกลาง -วัดธาตุ
-วัดหนองแวง

4. บ้านดอนพันชาด(บ้านโนนเมือง) โกสุมพิสัย
พระนครศรีบริรักษ์(จาม) พ.ศ.2354
-วัดธาตุโนนนคร -วัดเหนือ (กลาง) -วัดหนองแวง

5.บ้านโนนทัน พระนครศรีบริรักษ์(อิน) พ.ศ.2381
-วัดท่าแขก -วัดโพธิ์

6. บ้านดอนบม พระนครศรีบริรักษ์(อู๋) พ.ศ.2410
-วัดกลางบุรี -วัดท่าราชไชยศรี -วัดท่าวังมน

7. บ้านทุ่ม พ.ศ.2433 พระยานครศรีบริรักษ์(อู๋)
-วัดธาตุ(วัดหนองแล้ง) -วัดโพธิ์กลาง -วัดยอดแก้ว

8. บ้านพระลับ พระยานครศรีบริรักษ์ (อู๋) พ.ศ.2442
-วัดศรีนวล -วัดศรีจันทร์

ที่มา : ดอนพันชาดอดีตเมืองเก่าขอนแก่น เรียบเรียง โดยชาวบ้านโนนเมือง ,สุนทร ถานอาดนา

วัดเหนือ(ปัจจุบันเรียกวัดโพธิ์เหนือ) และพระประธานขนาดใหญ่ตั้งเด่นเป็นสง่า แสดงถึงความเคยเป็นเมืองที่มีความเจริญมาก่อน และเป็นที่เคารพกราบไหว้ของบรรดาพ่อค้าและผู้ที่เดินทางไปมาในสมัยนั้น

จากการบอกเล่าและศึกษาเอกสารได้แบ่งยุค ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นของบ้านโนนเมืองเก่า ตามเหตุการณ์สำคัญ ดังนี้

ยุคที่ 1 ชุมชนบ้านโนนเมืองใน พ.ศ.2501 - พ.ศ.2503

หลวงพ่อพระปลัดเสาร์ ธมฺมพโล และพระสายทอง ธมฺมทินโน เล่าเกี่ยวกับบ้านโนนเมืองว่า ผู้ที่อพยพมาอยู่บ้านดอนพันชาดที่พอจำได้มีสองสาย สายที่หนึ่งมาจากพระธาตุนาดูนมหาสารคาม สายที่สองมาจากจังหวัดศรีสะเกษ มีผู้เป็นผู้นำเข้ามาอยู่ชื่อปู่โฮม พอมาเห็นบ้านเมืองที่ร้างละเห็นวัดอยู่สามวัดและมีต้นพันชาดมากมายจึงพากันตั้งชื่อว่าบ้านดอนพันชาด และต่อมาตั้งชื่อว่า **บ้านโนนเมือง** ผู้ที่เปลี่ยนชื่อคงจะเป็นปู่โฮม ประมาณปี พ.ศ. 2501 เริ่มมีถนนมิตรภาพ มีวัดธาตุเป็นสำนักการเรียนของพระสงฆ์ สามเณร โดยอาจารย์เสาเป็นผู้สอนและผู้ริเริ่ม ปัจจุบันสำนักเรียนยังอยู่แต่ไม่มีพระสงฆ์ และสามเณรมาเรียน และไม่มีครูมาสอน ชาวบ้านขุดน้ำบ่อใช้กินเองและมีบ่อบาดาลขึ้นที่หน้าโรงเรียนบ้านโนนเมืองบ้านโนนเมืองรุ่งเรืองวิทย์เป็นครั้งแรกเมื่อปี พ.ศ. 2503 การมีถนนเข้ามาได้สร้างความเจริญให้กับบ้านโนนเมือง แต่ยังคงใช้ตะเกียงแทนไฟฟ้า

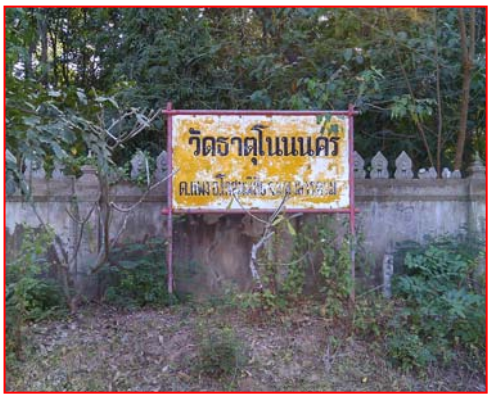

ต้นพันชาดที่ยังปรากฏที่บ้านโนนเมืองในปัจจุบัน

การเปลี่ยนแปลงของคนหลายวัย จากอดีตถึงปัจจุบัน

ชุมชนบ้านโนนเมือง ตั้งบ้านเรือนเป็นแบบรวมกลุ่ม (Cluster Pattern) บนถนนทางหลวงแผ่นดินสาย โกสุมพิสัย- ท่าพระ อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น บ้านแต่ละหลังก่อสร้างบนพื้นที่อย่างเป็นระเบียบ มีแผนผังแน่นอน มีทั้งบ้านที่มีรั้วรอบขอบชิด และไม่มีรั้วบ้าน ประกอบด้วย 2 หมู่คือ หมู่ 3 และหมู่ 15

การดำรงชีวิตของชาวเมืองขอนแก่นในสมัยที่อยู่ดอนพันชาดนั้น **พ่อชาย ดีโยธา** อดีตผู้ใหญ่บ้านหมู่ 12 อายุ 77 ปี เล่าว่า คาดว่าคงจะมีอาชีพทำนาทำไร่หาของป่าปั้นหม้อช่างเหล็กและค้าขายซึ่งดอนพันชาดเป็นทำเลที่เป็นเส้นทางผ่านของพ่อค้าที่เดินทางไปมาค้าขายระหว่างเมืองต่างๆในสมัยนั้นส่วนความอุดมสมบูรณ์ของพื้นที่บริเวณนี้นั้นจะมีสัตว์ป่าอาศัยอยู่ชุกชุมมากจนมีชื่อเรียกที่สำคัญ เช่นหนองหมู บ่าลิง บ่าแดง ส่วนสัตว์น้ำเนื่องจากลำห้วยไหลลงสู่แม่น้ำชีจึงทำให้มีปลามากมายหลายชนิดขึ้นมาแพร่ขยายพันธุ์อยู่ตามลำห้วยและหนองบึงอย่างมากมาย

สำหรับชุมชนหรือหมู่บ้านที่ตั้งอยู่บริเวณใกล้เคียงกับเมืองขอนแก่นในสมัยนั้นที่สำคัญได้แก่บ้านท่า บ้านหาดสวนยา ซึ่งอยู่ห่างออกไปทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือประมาณ 4 กม. ซึ่งผู้คน ที่อาศัยอยู่หมู่บ้านเหล่านี้ได้เป็นผู้ที่เล่าเรื่องราวเกี่ยวกับเมืองขอนแก่นในสมัยที่ตั้งอยู่ที่ดอนพันชาด ให้กับลูกหลานฟังสืบๆต่อกันมา ในเรื่องของน้ำที่ใช้ในการอุปโภคบริโภคนั้น ชาวเมืองได้อาศัยน้ำจากลำห้วยและบึงที่ที่ ทำนบกั้นไว้เป็นแหล่งน้ำสำหรับอุปโภคและจับสัตว์น้ำ ส่วนน้ำดื่มนั้นคงได้จากการขุดบ่อน้ำที่เรียกว่า “ส่างแซง” คุณยายดวน เล่าให้พวกเราฟังว่า แต่ก่อนชาวบ้านจะมีบ่อน้ำกิน (น้ำดื่ม) ซึ่งอยู่ทางทิศใต้ของหมู่บ้าน แต่ในปัจจุบัน

ร่องรอยไม่มีแล้ว ซึ่งในสมัยก่อนการขุดบ่อน้ำจะมีการนำไม้แผ่นไปทำคอกกั้นกันการพังทลายของหน้าดิน เพื่อให้สามารถใช้ประโยชน์จากบ่อน้ำให้ได้นานที่สุดและช่วยรักษาความสะอาดของบ่อน้ำด้วยในหนังสือดอนพันชาด กล่าวถึงบ้านโนนเมือง อีกว่า ณ บริเวณทางทิศตะวันตกเฉียงใต้ของหมู่บ้าน ได้มีการพบโครงกระดูกของวัว โดยเฉพาะกระดูกส่วนหัวของวัวมากมาย ซึ่งมีการคาดคะเนว่า จะเป็นโรงฆ่าสัตว์ของเมืองขอนแก่นในอดีตหรือไม่ (ปัจจุบันเรียกหนองหัววัว) นอกจากนั้น ณ บริเวณทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือของหมู่บ้านมีการพบหลุมฝังศพอยู่ทั่วไป ซึ่งคาดว่าน่าจะเป็นบริเวณป่าช้า

หลวงพ่อพระปลัดเสาร์ ธมฺมพโล และพระสายทอง ธมฺมทินโน เล่าเกี่ยวกับบ้านโนนเมืองว่า ผู้ที่อพยพมาอยู่บ้านดอนพันชาดที่พอจำได้มีสองสาย สายที่หนึ่งมาจากพระธาตุนาดูนมหาสารคาม สายที่สองมาจากจังหวัดศรีสะเกษ มีผู้เป็นผู้นำเข้ามาอยู่ชื่อปู่โฮม พอมาเห็นบ้านเมืองที่ร้างละเห็นวัดอยู่สามวัดและมีต้นพันชาดมากมายจึงพากันตั้งชื่อว่าบ้านดอนพันชาด และต่อมาตั้งชื่อว่า **บ้านโนนเมือง** ผู้ที่เปลี่ยนชื่อคงจะเป็นปู่โฮม ประมาณปี พ.ศ. 2501 เริ่มมีถนนมิตรภาพ มีวัดธาตุเป็นสำนักการเรียนของพระสงฆ์ สามเณร โดยอาจารย์เสาเป็นผู้สอนและผู้ริเริ่ม ปัจจุบันสำนักเรียนยังอยู่แต่ไม่มีพระสงฆ์ และสามเณรมาเรียน และไม่มีครูมาสอน ชาวบ้านขุดน้ำบ่อใช้กินเองและมีบ่อบาดาลขึ้นที่หน้าโรงเรียนบ้านโนนเมืองบ้านโนนเมืองรุ่งเรืองวิทย์เป็นครั้งแรกเมื่อปี พ.ศ. 2503 การมีถนนเข้ามาได้สร้างความเจริญให้กับบ้านโนนเมือง แต่ยังคงใช้ตะเกียงแทนไฟฟ้า

บ้านโนนเมือง ตั้งบ้านเรือนเป็นแบบรวมกลุ่ม (Cluster Pattern) บนถนนทางหลวงแผ่นดินสาย โกสุมพิสัย- ท่าพระ อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น บ้านแต่ละหลังก่อสร้างบนพื้นที่อย่างเป็นระเบียบ มีแผนผังแน่นอน มีทั้งบ้านที่มีรั้วรอบขอบชิด และไม่มีรั้วบ้าน

ยุคที่ 2 บ้านโนนเมืองในปัจจุบัน

คุณยายพันธุ์ สีปัดถา คุณยายอายุ 72 ปี ได้เล่าเกี่ยวกับการดำรงชีวิตของ คนบ้านโนนเมือง ว่า “ แต่ก่อนบ้านโนนเมืองมีหมู่ 3 เพียงหมู่เดียว ผู้ใหญ่บ้าน คือพ่อใหญ่เจน ถานอาดนา ทุกคนรู้ว่าบ้านโนนเมืองเป็นเมืองเก่าของขอนแก่น แต่ไม่ค่อยรู้ประวัติ แต่ก่อนมีสามวัด เหมือนปัจจุบัน แต่ก่อนมีแต่ห้วย ไม่มีสระน้ำเวลาจะกินน้ำก็ต้องไปหาบเอาที่บ้านหนองเขื่อน เพราะบ้านหนองเขื่อนมีบ่อน้ำ เรียนหนังสืออยู่ที่วัด เรียนจบก็ทำไร่ทำนาอยู่ที่บ้าน ผู้หญิงจะแต่งงานอายุ 19 -20 พ่อแม่จะแบ่งที่นาให้ทำกิน ผู้หญิงจะทอผ้าสำหรับใช้ในครอบครัว แต่ก่อนเก็บมะเมา มะขาม เผาถ่านใช้ เลี้ยงหมูเลี้ยงไก่ไว้ขาย แต่ก่อนเลี้ยงลูกไม่ยากเหมือนเลี้ยงหลานในปัจจุบัน หาปลาในนามากิน ปลูกผักกินเอง หากินปูในนาไม่มีน้ำปลากับผงชูรสมีปลาร้าก็พอกินแล้ว การกินอยู่แบบง่ายๆไม่ยุ่งยาก แต่ก่อนอุดมสมบูรณ์ กินง่ายอยู่ง่ายต่างจากตอนนี้มาก

ในปัจจุบัน ชาวบ้านโนนเมือง ทำนา เป็นอาชีพหลัก และรับจ้างทั่วไป โดยจะไปทำงานรับจ้างในจังหวัดขอนแก่น นอกจากนั้นชาวบ้านจะทอเสื่อกกเป็นอาชีพเสริมหลังฤดูการเก็บเกี่ยว หนุ่มสาวคนวัยทำงานเมื่อจบการศึกษาจะไปหางานทำในกรุงเทพฯ เป็นส่วนมาก

วิถีชีวิตวัฒนธรรมประเพณี

ชุมชนบ้านโนนเมือง มีวิถีชีวิตที่เรียบง่ายแบบสังคมชนบท มีวัด ที่เป็นเอกลักษณ์ของวัฒนธรรม 3 วัด ได้แก่ วัดโพธิ์ (วัดเหนือ) วัดธาตุโนนนคร และวัดทุ่งหนองแวง มีพระประธานขนาดใหญ่ตั้งเด่นเป็นสง่า แสดงถึงความเคยเป็นเมืองที่มีความเจริญมาก่อน และมีความเลื่อมในศรัทธาในพระพุทธศาสนา

ชาวบ้านให้ความสำคัญตามประเพณี ฮีตสิบสอง ได้แก่ บุญปริวาสกรรม บุญบ้องไฟ บุญเบิกบ้าน บุญข้าวจี่ เข้าพรรษา สงกรานต์ และวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา อีกทั้งให้ความเชื่อถือ สิ่งศักดิ์สิทธิ์ประจำหมู่บ้านคือ ศาลหลักเมือง เจ้าพ่อมเหศักดิ์ และศาลพระศรีบริรักษ์ อันเป็นศูนย์รวมที่เชื่อว่าจะทำอะไรต้องบอกกล่าวท่าน และขอให้ท่านช่วยคุ้มครอง ประเพณีหรือพิธีกรรมที่สำคัญอย่างยิ่งของชาวบ้านโนนเมือง คือชาวบ้านจะมีการทำบุญบ้านทุกปี มีการเลี้ยงมเหศักดิ์ทุกปี มีเครื่องเครื่องสังเวยซึ่งแต่ก่อนที เก้ง กวาง กระมั่ง ต่อมาเลยใช้หัวหมูแทน รวมทั้ง เหล้า ไก่ แต่ถ้าปีไหนไม่เลี้ยงพระมเหศักดิ์จะเกิดความอาเพศ เช่น ไฟไหม้ น้ำท่วม และ มีความเชื่อในการเสี่ยงเกี่ยวกับความอุดมสมบูรณ์ของพืชผลทางการเกษตรด้วย ซึ่งปีนี้เสี่ยงทายว่ามีความสมบูรณ์ และที่สำคัญอีกอย่างหนึ่งคือ ในเทศกาลออกพรรษาชาวบ้านจะร่วมกันทำกฐินสามัคคีทอดถวายที่วัดในหมู่บ้าน โดยการร่วมกันทำต้นดอกเงินจาก

คุ้มต่าง ๆ รวมทั้งการทำบุญกฐินนี้จะมีชาวบ้านที่ไปประกอบอาชีพในต่างถิ่นจะเป็นเจ้าภาพมีการรวบรวมปัจจัยจากเพื่อน ๆ ร่วมด้วย อันสะท้อนถึงการดำรงไว้ซึ่งประเพณี ที่แสดงออกซึ่งความสมานสามัคคีของชาวบ้านโนนเมือง

นอกจากนี้ยังเป็นแบบอย่างในการดูแลผู้สูงอายุ ดังจะเห็นได้จาก การรดน้ำดำหัวผู้ใหญ่ในประเพณีวันสงกรานต์ ซึ่งลูกหลานที่ไปทำงานต่างถิ่น ต่างก็กลับบ้านมาดูแลพ่อแม่ ปู่ย่า ตา ยาย เมื่อถึง ประเพณี สงกรานต์ อันแสดงถึงวิถีชีวิต ที่แสดงถึงความกตัญญู และความเข้มแข็งทางสังคม อย่างไรก็ตามถึงแม้วัฒนธรรมประเพณีจะแสดงถึงความเข้มแข็งของชุมชนบ้านโนนเมือง แต่ในยุคที่ความเจริญทางเทคโนโลยีและความก้าวหน้าในหลาย ๆ ด้าน ทำให้คนเฒ่าคนแก่ได้สะท้อนความคิดเห็นว่า เด็ก ๆ สมัยนี้เด็กสอนยาก ชอบทำตามใจตนเอง ไม่เชื่อฟังผู้ใหญ่ คุณยายบอกว่า เป็นเพราะเด็กสมัยนี้ไม่ได้กินนมแม่ แต่กินนมโคหรือนมสัตว์ จึงบอกยาก (สอนยากไม่ค่อยจะเชื่อฟังผู้ใหญ่) (ดวน ดวงพรมทอง, สัมภาษณ์:2552)

ศาลหลักเมืองเจ้าพ่อมเหศักดิ์ และพระศรีบริรักษ์เป็นที่เคารพของชาวบ้านโนนเมือง

สรุปผลการศึกษา

ได้รู้ความเป็นมาของชุมชนในโนนเมืองมีผู้คนเข้ามาตั้งบ้านเรือนประมาณ 200 ปี และมีการย้ายถิ่นหาที่ทำกินกันแห่งใหม่ เหมือนคนอีสานไปขายแรงงานรับจ้าง เพื่อการปรับตัวได้ดำรงอยู่ได้ บ้านโนนเมืองมีความสงบสุข แต่มีปัญหาเรื่องเยาวชนไม่มีระเบียบวินัยสั่งสอนอบรมยาก แต่ประเพณียังคงมี ประเพณี ฮีต 12 ของสังคมอีสาน

ประโยชน์ที่ยุววิจัยได้รับจากการเรียนรู้

1. มีการทำงานเป็นทีม ยุววิจัยมีการทำงานเป็นทีม มีการกำหนดหัวหน้าทีม มีการกำหนดบทบาท หน้าที่ ทำงานร่วมกัน มีความรับผิดชอบ และมีความขัดแย้ง ซึ่งยุววิจัยบอกว่าการมีความขัดแย้งกันทำให้งานนั้นออกมาดี

2. มีการวางแผนการทำงาน มีการดำเนินการเป็นขั้นตอน มีการควบคุมในการทำงาน การวางแผนในการทำงานอย่างเป็นขั้นตอนแล้วลงมือปฏิบัติทำให้ปฏิบัติตามอย่างเข้าใจ

3. ทำให้เกิดทักษะในการทำงาน ทำให้เกิดทักษะเป็นคนช่างสังเกต กล้าแสดงออก ชอบพูด ชอบถาม ทั้งยังได้แสดงความคิดเห็นของตนเองให้คนอื่นฟัง ทำให้ได้รับประสบการณ์ใหม่ ๆ ที่เคยทำมาก่อน

อุปสรรคและปัญหา

1. ยุววิจัยค่อนข้างมีเวลาน้อยในการลงพื้นที่เก็บข้อมูล เนื่องจากต้องมีภาระในครอบครัวที่ต้องช่วยงานผู้ปกครอง และมีภาระงานในการเรียนรายวิชาอื่น ๆ ในห้องเรียน ทำให้เป็นอุปสรรคต่อการเก็บและรวบรวมข้อมูล

2. ผู้ให้ข้อมูลบางท่านจะมีเวลาให้ยุววิจัยส่วนมากเป็นช่วงเวลากลางคืน ทำให้การเดินทางไปเก็บข้อมูลค่อนข้างลำบาก

3. การสื่อสารที่ค่อนข้างจะไม่เข้าใจระหว่างผู้ให้ข้อมูล เนื่องจากการใช้ภาษาที่เป็นทางการ และเวลาพูดจะต้องพูดเสียงดัง เพราะบางท่านมีอายุมาก ทำให้การสื่อสารในบางครั้งอาจคลาดเคลื่อนได้

4. จากคำบอกเล่าเป็นเพียงนามธรรมแล้วบางครั้งจะจินตนาการเองอาจทำให้ความเป็นจริงคลาดเคลื่อนได้และไม่สามารถหาหลักฐานอ้างอิงที่เป็นเอกสารตำราได้

5. ยุววิจัยขาดความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการเขียนรายงานวิจัย ทำให้งานไม่ค่อยสมบูรณ์ และล่าช้า

ความคิดเห็นของยุววิจัย

จากการทำงานของพวกเราทุกคนมีความยินดีและภาคภูมิใจที่ได้เป็นส่วนหนึ่งในการทำโครงงานยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นร่วมกับมหาวิทาลัยราชภัฏมหาสารคามและสถาบันรามจิตติ ซึ่งโครงงานที่พวกเราทำคือ “บ้านโนนเมืองเมืองเก่าขอนแก่น” การทำโครงงานนี้ทำให้พวกเราทุกคนได้เข้าใจถึงกระบวนการทำงานทางประวัติศาสตร์อย่างถ่องแท้ จากที่พวกเราออกสัมภาษณ์คนในชุมชนบ้านโนนเมือง ทำให้เกิดความรู้สึกผูกพันกับคนในชุมชนอย่างบอก

ไม่ถูก จากที่พวกเราคิดว่าคุยกับผู้ใหญ่น่าเบื่อ ไม่สนุก ก็ทำให้พวกเรารู้ว่าการที่ได้คุยกับผู้เฒ่าผู้แก่ หรือผู้ที่มีอายุมากกว่าเรา ทำให้เรามีความคิดเป็นผู้ใหญ่มากขึ้น จนในที่สุดพวกเราสามารถพูดคุยกับคนเฒ่าคนแก่ได้อย่างสนุกไม่รู้เบื่อหน่าย หลาย ๆ คนในชุมชนคิดว่าพวกเราเป็นลูกเป็นหลานของท่านจริง ๆ ส่วนคนเฒ่าคนแก่ก็ไม่เหงา ได้มีลูกหลานให้ความสนใจเป็นเพื่อนคุย ทำให้เกิดความสัมพันธ์ที่ไม่มีความแตกต่างของช่วงวัย ไม่มีช่องว่างระหว่างวัยเด็ก ๆ อย่างพวกเรากับผู้สูงวัยมีความเข้าใจกัน สิ่งที่พวกเราสงสัยก็ได้รับคำตอบ ทำให้หายสงสัย จนสามารถนำคำบอกเล่าของท่านเหล่านั้นมาเรียบเรียงเขียนเป็นประวัติศาสตร์ท้องถิ่น “บ้านโนนเมือง เมืองเก่าขอนแก่น” จนเป็นผลสำเร็จ

สิ่งที่สำคัญอีกประการหนึ่งคือพวกเราเกิดความรู้สึกรักถิ่นเกิด ทั้งหวงแหน ภาคภูมิใจที่ได้เป็นส่วนหนึ่งของชุมชน ถึงจะเป็นส่วนน้อยนิดในการอนุรักษ์ สืบสาน ขนบธรรมเนียมประเพณีและวัฒนธรรมของชุมชน ให้อยู่กับคนในชุมชนตลอดไป และให้คนในรุ่นหลัง ๆ ได้รู้ถึงความเป็นมาของชุมชน เพื่อเขาจะได้ภาคภูมิใจในท้องถิ่นของตนเองตลอดไป ที่สำคัญอย่างยิ่งคือ พวกเราขอขอบคุณเจ้าของโครงการนี้ และผู้ที่มีส่วนให้ข้อมูลและสนับสนุนในการทำงานในครั้งนี้ อีกท่านหนึ่งคือคุณครูที่ปรึกษา ครูสุธีรา เรืองสุวรรณ ที่คอยเอาใจใส่ให้กำลังใจและออกพื้นที่เก็บข้อมูลร่วมกับพวกเรา ให้คำแนะนำ และคอยแก้ปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในระหว่างดำเนินงาน ให้กับพวกเรา ทำให้การทำโครงงานนี้มีคุณค่าเป็นอย่างยิ่ง

การลงพื้นที่เก็บข้อมูล

คุณยายบอกว่า แต่ก่อนชาวบ้านจะมีบ่อน้ำกิน (น้ำดื่ม) ซึ่งอยู่ทางทิศใต้ของหมู่บ้าน แต่ในปัจจุบันร่องรอยไม่มีแล้ว

บรรณานุกรม

ชาวบ้านโนนเมือง,สุนทรถานอาดนา(ม.ป.ป.) ดอนพันชาดอดีตเมืองเก่าขอนแก่น ขอนแก่น โรงพิมพ์พระธรรมขันต์

คุณพ่อชาย ดีโยธา สัมภาษณ์โดย นางสาวสุกัญญา ศรีสุวรรณ, นางสาวธิดารัตน์ ศิริชาเครือ 15 ตุลาคม 2552

คุณยายดวน ดวงพรมทอง สัมภาษณ์โดย นางสาวสุกัญญา ศรีสุวรรณ 7, 20 ตุลาคม 2552

คุณยายนาง สีบุญวงษา สัมภาษณ์โดย นางสาวสุกัญญา ศรีสุวรรณ, นางสาวธิดารัตน์ ศิริชาเครือ นางสาวเบญจวรรณ ผาจันทร์ 15 ตุลาคม 2552 ,12 พฤศจิกายน 2552

คุณ ยายบุญจันทร์ บุญวงษา สัมภาษณ์โดย นางสาวสุกัญญา ศรีสุวรรณ, นางสาวธิดารัตน์ ศิริชาเครือ, นางสาวเบญจวรรณ ผาจันทร์ 17,19 ตุลาคม 2552

คุณยายพา ดรลา อายุ 87 ปี หมู่ 3 สัมภาษณ์โดย นางสาวสุกัญญา ศรีสุวรรณ, นางสาวธิดารัตน์ ศิริชาเครือ 15 ตุลาคม 2552

คุณ ยายพันธ์ สีปัดถา สัมภาษณ์โดย นางสาวสุกัญญา ศรีสุวรรณ, นางสาวธิดารัตน์ ศิริชาเครือ 15 ตุลาคม 2552 ,12 พฤศจิกายน 2552

ยายบุญจันทร์ บุญวงษา สัมภาษณ์โดย นางสาวสุกัญญา ศรีสุวรรณ, นางสาวธิดารัตน์ ศิริชาเครือ นางสาวเบญจวรรณ ผาจันทร์ 20 ต.ค. 52

พระอธิการสมศักดิ์ สิริคุตฺโต , หลวงพ่อพระปลัดเสาร์ ธมฺมพโล ,พระสายทอง ธมฺมทินโน สัมภาษณ์โดย นางสาวสุกัญญา ศรีสุวรรณ, นางสาวธิดารัตน์ ศิริชาเครือ, นางสาวเบญจวรรณ ผาจันทร์ 17,19 ตุลาคม 2552

8. พระแผงนาดูน โรงเรียนนาดูนประชาสรรค์

เรื่องพระแผงที่นาดูนมีจุดมุ่งหมายเพื่อศึกษาประวัติศาสตร์พระแผงนาดูนความเชื่อเกี่ยวกับพระแผงนาดูน เพื่อวิเคราะห์ศิลปะลวดลายพระแผงนาดูนกับคนบ้านนาดูน ผลการศึกษาพบว่า

เนื้อหาประวัติศาสตร์ท้องถิ่น เรื่อง พระแผงนาดูน

จากทีมยุววิจัยประวัติศาสตร์โรงเรียนนาดูนประชาสรรพ์ ได้ศึกษาเรื่อง พระแผงนาดูน ในเขตพื้นที่อำเภอนาดูน จังหวัดมหาสารคาม มีหัวข้อที่ศึกษาดังนี้

1. ประวัติอำเภอนาดูน

นาดูนเป็นชื่ออำเภอหนึ่งของจังหวัดมหาสารคาม อำเภอนาดูนอยู่ห่างจากอำเภอเมืองไปทางทิศใต้ตามเส้นทางถนนสายมหาสารคาม – บุรีบัมย์ ประมาณ 65 กิโลเมตร พื้นที่ในเขตตำบลนาดูน อำเภอนาดูน จังหวัดมหาสารคามมีลักษณะเป็นเนินสูง ๆ ต่ำ ๆ ทั้งยังมีโบราณสถานที่สร้างด้วยศิลาแลงตามแบบศิลปะเขมรที่พบในประเทศไทย ซึ่งกรมศิลปากร โดยหน่วยศิลปากรที่ 7 จังหวัดขอนแก่นเคยทำการขุดแต่งมาแล้วตั้งแต่ พ.ศ. 2514 นอกจากนี้ในเขตหมู่ที่ 1 ตำบลนาดูนมีเศษเครื่องปั้นดินเผาปรากฏบนผิวดินให้พบเป็นหลักฐานว่า ท้องที่บริเวณอำเภอนาดูนเคยเป็นแหล่งชุมชนมาก่อน ข่าวการค้นพบพระแผงและผอบบรรจุพระบรมสารีริกธาตุเมื่อเดือนพฤษภาคม พ.ศ. 2522 ทำให้ชื่อของอำเภอนาดูน จังหวัดมหาสารคามเป็นที่รู้จักกันอย่างกว้างขวางยิ่งขึ้นในฐานะที่เป็นแหล่งโบราณคดีที่สำคัญแห่งหนึ่งของภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย บริเวณที่พบพระแผงรวมทั้งศิลปะโบราณวัตถุอื่น ๆ นั้นเป็นที่ดินของนายทองดี ปะวะภูตา เป็นราษฎร ซึ่งมีบ้านอยู่ที่ หมู่ 1 ตำบลนาดูน อำเภอนาดูน จังหวัดมหาสารคาม บริเวณที่พบพระแผงนาดูนตั้งอยู่ที่เส้นรุ้งเหนือ 15 42 25 และเส้นแวง 103 42 48 ตะวันออก (ตามแผนที่ทหาร ลำดับชุด L 7017 ระวางที่ 5640 III) อยู่ห่างจากตัวอำเภอนาดูนไปทางทิศตะวันออก 2 กิโลเมตร อยู่ห่างจากกู่สันตรัตน์ซึ่งเป็นโบราณสถานแบบเขมรไปทางทิศตะวันตกประมาณ 2 กิโลเมตร และห่างจากกู่น้อยไปทางทิศตะวันตก ประมาณ 3 กิโลเมตร บริเวณที่พบพระแผงนาดูนเป็นเนินดินรูปยาวรี กว้างประมาณ 10.10 เมตร ยาวประมาณ 14 เมตร สูงจากระดับพื้นดินซึ่งเป็นที่นาใกล้เคียงประมาณ 1.15 เมตร บนเนินดินแห่งนี้มีพืชสวนครัวขึ้นปกคลุมอยู่ทั่วไป (ทองดี ปะวะภูตา. 2552 : สัมภาษณ์)

การค้นพบพระแผงนาดูนเมื่อปี พ.ศ. 2522 กล่าวได้ว่าเป็นแหล่งพระแผงที่ใหญ่ที่สุดในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ จากหลักฐานประเภทศิลปะโบราณวัตถุที่พบอยู่ร่วมกับพระแผง